

Apponyi Albert gróf beszédei.

Apponyi Albert gróf

Beszédei

I. kötet

1872—1890

Budapest 1890

Singer és Wolfner kiadása
Andrássy-út 10.

BUPAPÍSTI HÍRLAP NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Jelen gyűjtemény, kevés kivétellel, csak olyan beszédek foglal magában, melyek közéletünk állandó főkérdéseivel, vagy a politikai helyzet nevezetesebb fejlődési mozzanataival függnek össze, és így az utolsó két évtíz parlamenti történetéhez tartoznak, „cujus pars aliquantula fui.“ Megérdemlik-e, hogy életüket ily módon meghosszabbítsák az alkalmosság óráján túl: erre a kérdésre sem válaszolni nem vagyok illetékes, sem ebben az irányban felelősséget nem vállalok. A felelősségnek ezt a részét tisztelt kiadóimra hárítom át: náluk született az eszme, és csak ismételt sürgetéssel nyerték meg beleegyezésemet annak megvalósításához.

Viszont annál teljesebb az én felelősségem a beszédek tartalmáért és formájáért. Midőn e gyűjtemény kiadásába beleegyeztem, tudtam, hogy ezzel mint szónok és mint politikus újból felhívom magam ellen a kritikát. Mint politikus is, ámbár kiadóim előtt nem lebegett politikai cél.

De e beszédek mindegyikén annyira rajta van a politikai akció természete, hogy az esztétikai bírálat is csak ebből a szempontból méltányolhatja azokat helyesen; összeségükben pedig megtestesítik egész politikai pályámat, annak eredményeit és eredménytelenségeit, alapgondolatait és hullámzásait. Itt tehát az alkalom, hogy barát és ellenfél ítél ősz éket ülhessen fölöttem és most már nem csupán egyes ténykedéseimet bírálhassa, hanem egész köztevékenységemet, egész politikai egyéniségemet. De vájjon nyerhet-e igazságos ítéletet az, a ki még benne áll a küzdelem kellő közepében; a kinek sikerei vereséget, vereségei sikert jelentenek sokak számára? A kiknek velem szemben ez a helyzete, azoktól, hosszú évek bő tapasztalásai után, ilyen nem reménylek, de talán — az emberi természet törvényei szerint — nem is kívánhatok. Ellenben az elfogulatlan hazai közönség ítéletét, mint magyar politikaiis, nyugodt önérettel várom. Mert ha tévedtem is gyakran: igen sok esetben beváltak előrelátásaim, és terjedtek, részben meg is valósultak eszméim. Ha nézeteim a fejlődés törvénye alá estek is, sőt némely részben átalakultak, — a mi talán senkinél sem természetesebb, mint annál, a kit a körülmények vezérszerepre hívtak, mielőtt egyénisége teljesen kiforrhatott volna —: sohasem voltam kénytelen magamat a legfőbb irányzatok tekintetében dezavualni. De leginkább abban találok megnyugvást, hogy szigorú voltam a közélet erkölcsi

alapjainak megóvásában, és intranzigens a magyar nemzet jogainak és önérzetének len tartásában. Sohasem kerestem az egyéni ambíció vagy hatalomvágy kielégítését a nemzet valamely jogának vagy jogos aspirációjának árán: minden szavam a jogok és jogos kívánalmak védelmének volt szánva. A ki önnönmagáról ugyanennyit mondhat el, ám az vessen követ az én politikai tévedéseimre. Sokkal kevesebb önbizalommal teszem ki magamat annak az irodalmi bírálóknak, melyet e gyűjtemény közzététele előidézhet. Nagyon érzem szónoki alkotásaimnak hiányait és különösen azokat a nyelvészeti tökéletlenségeket, melyek szónoki módszeremnek majdnem elkerülhetetlen folyamányai. Beszédeimnek nyelvezete ugyanis majdnem mindig a rögtönzésnek szülöttje. Egész közpályámon csak három politikai beszédre emlékszem. melyet szóról-szóra előre leírtam: és ezeknek csak egyikét vették föl ebbe a gyűjteménybe, azt. a melyet Kossuth Lajos emlékének szenteltem a képviselőházban. Igen természetes, hogy ilyen módon nem keletkezhetik csupa kerekded és kifogástalan mondat. Hogy e beszédek nyelvészeti tekintetben is megüthessék azt az irodalmi mértéket, melyet önkénytelenül alkalmazunk, midőn könyvet veszünk kezünkbe, éhez oly nagymérvű átdolgozást igényelnének, melyre én időhiánya miatt nem vállalkozhattam, és melyet más nem végezhet a beszédek egyéni jellegének sérelme nélkül. Így tehát, Benedek Klek barátom

szíves segítségével, csupán a legszükségesebb irályi simítást tettem és a beszédek minden lényeges változtatás nélkül, abban a szövegben jelennek meg itt, a melyben azokat elmondtam. Erről mindenki meggyőződhetik, ha e kiadvány bármely oldalát a megfelelő országgyűlési naplóval vagy hírlapi közleménnyel összehasonlítja. De legyen szabad e helyen kimerítőbb választ adnom arra a kérdésre, melyet már sokan intéztek hozzám, hogy miképpen készülnek tehát, beszédeim. A politikai viták természetéből folyólag, van köztük egynéhány, a mely tartalmilag is rögtönzés, és ez nem is oly nehéz dolog, mint a milyennek azt a be nem avatott közönség képzei. A sikerült rögtönzésnek titka többnyire az, hogy tulajdonképpen nem is rögtönzés. Hisz'olyan tárgyról van szó, melyekről folyton gondolkozunk, melyekre vonatkozó minden érv és ellenérv fejünkben készen áll; és olyan ellenfelekkel állunk szemben, a kiknek felfogásait és eszejárását alaposan tanulmányoztuk; ritka eset az, hogy valamely érvelés minket valóban meglepjen. Egy kis formai routine mellett tehát nem boszorkányság ezt az előre felhalmozott gondolatkészletet akármely pillanatban alakba önteni. Mindazonáltal, a mikor tehetem, a mikor előre tudom, hogy mely tárgyról és mikor fogok beszélni, tehát az esetek túlnyomó többségében, igen gondosan és nagy munkával készülök beszédeimre. Tartozni vélek ezzel úgy annak az ügynek, melyet képviselek, mint annak

a közönségnek, melytől figyelmet kívánok: mindkét irányban kötelességnek tartom azt, hogy csak olyant mondjak, a mi a figyelmet megérdemli, mégpedig a legjobbat, és a legjobb formában, a mely tőlem telik. És ezt a kettős kötelességérzetet csak azért nem viszem a beszéd szövegének előzetes leírásáig, mert többszörös kísérletek arról győztek meg, hogy, a közönséggel szemtől-szembe állva, valami magnetikus kölcsönhatás befolyása alatt, sokkal biztosabban találom meg az előadásnak azt a formáját, mely — ha nem is a legtökéletesebb akadémikus szempontból — de a legközvetlenebb, legvilágosabb és leghatásosabb. Politikai szónoklatnál pedig ez a fő, nem az esztétikai tökéletesség. A készülés munkája tehát a tartalomra és annak elrendezésére vonatkozik. Először mindazokból a gondolatokból, adatokból, érvekből, melyek a beszéd tárgyára nézve kínálóznak, kizemelem azokat, melyeket elmondásra és meghallgatásra érdemeseknek talállok. Ez a kiválasztó és kiselejtező munka nem a legkevésbé fontos. Sok képzett és okos ember válik unalmas szónokká azért, mert úgy hiszi, hogy mindent el kell mondania, a mit valamely tárgyról összehordani képes, és mert nem tudja magát abba belegondolni, hogy a hallgatóságot nem érdekli minden részlet a mely ő előtte fontosnak látszik. Azután következik az ekképp kiválasztott anyagnak rendbehozása, az érvelések egymásutánjának, a beszéd logikai szerkezetének megállapítása. És ezt nagy

gonddal, néha nagy munkával csinálom meg, föl is jegyzem egyes számozott lapokra, és az utolsó pillanatig át meg átalakítom, össze-visszadobom. addig, míg véleményem szerint elértem a kívánt világosságot és folytonosságot, a szárazabb és érdekfeszítőbb részek váltakozását, egyáltalán a fokozatosságot és a perspektívát, t. i. azoknak a gondolatoknak a kellő kidomborodását, melyekről reményem és óhajtom, hogy a hallgató emlékezetében maradjanak. A beszéd tervrajzának végleges megállapítása rendszeren csak a beszéd elmondása napján, a reggeli órákban történik; és ekkor azt föl is jegyzem — néha terjedelmesebben, néha csak igen kevés sorban, de mindig lehetőleg áttekinthető alakban. Ekkép fölszerelve bocsátom sajkámat a gyűlések tengerére, a hol azután nem csupán — mint már mondtam — a nyelvezet a pillanat eredménye, hanem az egyes részek összehúzása vagy kiterjesztése is azoktól a benyomásoktól függ, a melyeket a hallgatóságtól veszek, és a hol a t. előttem szólók gyakran teljesen felforgatják, sőt egyes közbeszólások is nem ritkán módosítják az előre megállapított tervet.

Ezekből látható, hogy alig léteznek kevésbbé akadémikus jellegű szónoki termékek, mint az én beszédeim. A politikai harcnak eszközei biz azok s bár esztétikailag elfogadható formára töreksem, ez a törekvés szükségképpen alárendelt szerepet játszik, ama főczél mellett, hogy a fegy-

ver védjen és találjon. Ha beszédeimet összegyűjtve, kiadásra érdemeseknek találták, hát tartásuk meg ez újabb megjelenésükben is eredeti jellegüket, annak minden netán létező előnyével, és összes általam jól ismert hátrányával együtt. De, megvallom, sokkal több bizalommal bocsátottam azokat a politikai harcok nyílt tengerére, a hol elemükben voltak, és nem egy viharral sikeresen daezoltak, mint az irodalmi bírálóknak látzólag csendes kikötőjébe, a hol esetleg olyan építészek és ácsok is fogják egyes részleteiket bírálni, a kik mesterek a kéjutasokra alkalmas, linóm berendezésű vízi járművek összeállításában, de hadihajót sohasem építettek, sőt talán harcban sem láttak.

E bevezető szavak végezetéül, köszönetet mondok Benedek Elek barátomnak, a ki nem csupán — mint már említtem — az irályi csiszolás munkájában volt segítségemre, hanem a gyűjteménybe fölveendő beszédek kiszemelésében is, — az én jóváhagyásom mellett — és minden beszédhez az előzményeket ismertető bevezetést nagy praecisióval és történelmi hűséggel megírta.

Budapest, 1895. évi május havában.

Apponyi Albert gróf.

A ZENE- ÉS ÉNEKAKADÉMIÁRÓL.

— 1873. február 8. —

A zene- és énekaadémia felállítása érdekében mondott beszéd a szónok első beszéde, az u. n. „szűzbeszéd.“ A belügyi tárcza költségvetésének a tárgyalása során került napirendre az akadémia kérdése, mintán akkor ez a belügyminiszter tárczája körébe tartozott, de *Zichy* Antal indítványára, az erre a célra fölvett összeget a megszavazás után mindjárt át is tették a közoktatásügyi minisztérium budgetjébe. A zeneakadémia felállítása ellen, a pénzügyi helyzetre való tekintettel. csupán *Jankovich* Miklós emelt szót, s a Ház nagy többsége meg is szavazta a tételt és ezzel meg volt vetve a zeneakadémia alapja. A „szűz beszéd“ után — nem tekintve az apróbb felszólalásokat — a szónok nem mondott beszédet egész az 1872—75. országgyűlési ciklus végéig. Íme a „szűzbeszéd“.

Tisztelt ház!

Két kérdés van előttünk, melyekhez *Simonffy* Kálmán tisztelt képviselő úr módosítványa által egy harmadik is jutott. Az első magának a tételnek a megszavazása, a második annak elhelyezése a költségvetésben. Erre nézve *Zichy* Antal tisztelt képviselőtársam adott be indítványt, hogy az a belügyminisztérium költségvetéséből helyeztessék át a közoktatásügyi minisztérium költségvetésébe.

Leszek bátor előbb, igen röviden, a dolog érdeméről, t. i. a belügyminiszter által kért összegről, nézetemet előadni. Nem vállalkozom arra a hálás szerepre, tisztelt ház, hogy a zene kitűnőségét és kulturális befolyását fejtegessem, mert erre nézve a főlshóalaltak és a ház tagjai közt eltérő vélemény nincsen. Beismerte ezt Jankovich Miklós tisztelt képviselő úr is, ki különben e tétel megszavazása ellen szól.

A kérdés csak az lehet, hogy vájjon a zenésztét előmozdítására ily úton, tudniillik államköltségen felállítandó zenészteti akadémia által gondoskodjunk-e vagy sem? Ebbe, tisztelt ház, azt az általános kérdést lehet belevonni: vájjon mi tartozik egyáltalában az állam feladatához, s mi nem? Ennek a taglalásába azonban szintén nem bocsátkozom, mert a határvonalat meghúzni igen nehéz s annál nehezebbé válik, minél általánosabbakká válnak azok a föladatok, melyeket a társadalom fejlődésével az állam felkarol. Tény azonban az, hogy Európa minden polgárisuk államában, sőt Amerikában is, a zene igen tetemes állami segélyben részesül. Poroszországban a zene- és ének-akadémiákra, melyek nemcsak Berlinben, de a vidékeken is léteznek, körülbelül 500.000 frtnyi segélyt fordítanak; Belgiumban 15.000 frankot; Franciaországban a párisi „Conservatoire“ 300.000 frank államsegélyben részesül, s azonkívül vannak az állam által 50—60.000 frankkal segélyezett zene-akadémiák más tekintélyes városokban. Angolországban több százezer forintot fordítanak a londoni királyi zene-akadémiára. Amerikában, tudtommal, nincs zenészteti öröket központosító intézet, de nagyszerű zeneünne-

pélyeket szoktak rendezni, melyeknek a rendezéséhez az államok igen tetemes segélylyel járulnak. Szóval, a kulturális tekintetben előrehaladott népek példája azt mutatja, hogy a zene felvirágoztatása mindenütt az állam segélyezésével találkozott és e gyakorlatnak az általánossága azt látszik bizonyítani, hogy a zene tolvirágoztatása csakugyan az állam felkarolására szorul.

Hogy ezt nálunk elhanyagolni nem szabad, azt csak két ponttal leszek bátor indokolni. Társadalmi erőink kifejlesztésére irányzott törekvésünknek semmi tekintetben sem szabad banálisnak lenni, s nem az elméletre, hanem a nemzet különös képességének felismerésére kell azt alapítanunk. Az pedig világ-szerre elismert tény, hogy a zenésztetre való képesség a magyar nemzetben igen nagymértékben megvan, úgy, hogy a zenében a kulturális életnek nagyon életképes csiráját látjuk, (*Helyeslés.*) mely felhívja az államot arra, hogy ide is fordítsa tevékenységét. (*Tetszés.*) A mostani állapotban, hol egy nagyobb, a zene érdekében föllállított intézetünk egyáltalában nincs, ez természetes képesség, mely a haza számos fiaiban megvan. És ezek nemcsak kiképeztetés, de rendszeres állomás elnyerése végett is külföldre kénytelenek menni, hogy a kellő zeneismeretet megszerezzék maguknak; külföldön tartózkodnak meglett és tanult zenészeink, mert a hazában nem találnak oly állomást, mely a legideálisabb jellemről is elválaszthatatlan anyagi gondoskodás szükségleteinek és feltételeinek megfelelne. (*Helyeslés.*)

A föllállítandó zene- és ének-akadémia kettős irányban vetne véget a mintegy szellemi kivített esz-

közlő és kifelé vonzó áramlatnak: egy felől tehetségesebb ifjaink a hazában nyerhetnének képzést; más felől pedig a kiképzett erők, melyek hazánk polgárai közt a zenészet terén szép számmal szoktak lenni. alkalmazást nyerhetnének. Ez nemcsak kulturális, de, nézetem szerint, *nemzeti szempontból is* igen fontos, a mennyiben nem egyedül anyagilag és testileg távoznak el tőlünk ama hazánkfiai, a kik zenészeti kiképeztetősök, vagy zenészeti állomások elnyerése végett külföldre menni és ott maradni kénytelenek, hanem egyszersmind megszakad az őket mintegy szellemileg és nemzetileg velünk egybekötő kapocs. (*Ugy van!*) S habár lelkületökben és érzelmükben a magyar emberben kúrthatatlanul élő hazaszeretet folytán a mieink maradnak: nem maradnak a miénk szellemi irányuknál fogva, és gyakran mint idegen elem térnek vissza, (*Általános helyeslés.*) és ez által a nemzet szellemi tökéjének nagy része nem nemzetivé, nem magyarrá válik, (*Úgy van!*) mit megtartani, hogy magyar maradjon, és magyar szellemben fejlődhesék, nemzeti szempontból is szükséges. (*Általános élelénk tetszésnyilatkozato/c.*) Nem fogom előadásomat továbbra terjeszteni, (*Halljuk!*) hanem e kettős szempontból különösen ajánlom a Háznak e tétel megszavazását. (*Általános helyeslés.*) A mi a kérdés alaki oldalát illeti: csak pártolhatom Zichy Antal tisztelt képviselő úr abbeli indítványát, hogy e tétel helyeztessék át a kultuszminisztériumhoz. (*Általános helyeslés.*)

A DEÁK-PÁRT ÉS A BALKÖZÉP FÚZIÓJA.

— 1875. május 4. —

A „szűz beszéd“ után két teljes évig a szónok — nem számítva az apróbb felszólalásokat — nem mondott beszédet. Az első nagyobb méretű beszédet a *Deák-párt és a balközép* fúziójának a hatása alatt mondotta, az 1872—75. országgyűlési ciklus vége táján. Bővebb magyarázatot — szerintünk — nem igényel e beszéd, s legfőnnebb a fúzióról általánosan nyilvánított véleményre hívjuk fel az olvasó figyelmét, annál is inkább, mert e könyv utolsó beszédének mely éppen 20 évvel később, 1895. márczius 7-én mondatott el, egyik főtárgya: a fúzió kérdése.

Tisztelt ház!

Rövid felszólalásom indokolására és jellegének a meghatározására szükséges, hogy az eddigi vita főmomentumaira pár szóval reflektáljak.

Sennyey Pál báró tisztelt képviselő úr tegnapi nyilatkozatában, a tisztelt kormányhoz, az általa kövendő politika főbb elveire nézve, némely szabatosabban körülírt kérdéseket intézett. Tette ezt oly kijelentéssel, hogy e kérdésekre adandó választ nem tekinti jelen szavazatának föltételül, s így a kormánynak az adandó válasz idejére és módjára nézve lehető leg-tágabb tért kíván engedni.

Ha ennek folytán a tisztelt kormány részéről oly nyilatkozat történt volna, hogy e vita keretében, e vitának a lefolyása alatt nem tartja még időszerűnek a Sennyey Pál báró képviselő úr által fölvetett kérdésekre válaszolni: nem lett volna okom fölszólalni, és vártam volna az időt, melyet e nyilatkozat meg-tételére a tisztelt kormány maga fog megválasztani. Azonban a tisztelt pénzügyminiszter úr, szintén a tegnapi napon, a Sennyey Pál báró képviselő iir által fölvetett kérdésekre talán nem választ, hanem mégis egy olyan nyilatkozatot adott, a mely, a véglegességnek egy bizonyos jellegével bírván, kényszerit elmondani, hogy legalább csekély magamra minő benyomást tettek azok a szavak, a melyekkel a tisztelt pénzügyminiszter úr báró Sennyey Pál képviselő úr beszédére reflektált; kénytelen vagyok ezt tenni annál is inkább, mivel az az állás, melyet a tisztelt kormány e kérdésekkel szemben elfoglalt, alkotja a tengelyét annak a megítélésnek, melyet a tisztelt kormány politikájával szemben gyakorolni hivatva vagyunk, és mert arra a nyilatkozatra reflektálni máskor, mint e vita keretében, talán nem lesz sem időm, sem alkalmam.

A tisztelt pénzügyminiszter úr válasza, — ha nem tekintem azokat, a miket a tárczájához tartozó speciális kérdésekre válaszolt és a miket Sennyey Pál báró rögtön helyreigazított, s világos félreértésen alapulván, többé kritika tárgyául nem szolgálhatnak, — a miniszter úrnak az általános politikai jelentőségű kérdések összességéről tett nyilatkozata, melyet bátor leszek az ő beszédéből szószerint fölolvasni, a következőkben kulminál: „Én csak azzal vagyok bátor bezárni ezen rövidre vont refleksiókat, hogy annyit, a mennyit ezen

kormány elveinek, ezen kormány által követendő politika szellemének és intenciójának megítélése végett szükséges tudni: annyit igenis eddigi nyilatkozataiban is, melyek mindig őszinték, tartaléktalanok és határozottak voltak, a kormány kijelentett. Annyit tud róla az ország, hogy a bizalom és bizalmatlanság kérdésében ítéletet hozni tudjon.“ Ismét más helyütt, beszédének zárszavaiként, ezeket mondja a tisztelt pénzügyminiszter úr: „így fogom föl a kormány helyzetét ma, és azt hiszem, — ez egyéni szerény nézetem, — méltányosan ezt másként fölfogni nem lehet, és én magam részéről azt hiszem, hogy a kormányt azt, a mi hivatása, kötelessége, a pillanat, a jelen helyzetnek helyes fölfogása folytán a mai körülmények közt máris megtette, és a tisztelt ház elé terjesztette.“ Beszédének más helyén a tisztelt pénzügyminiszter úr azt mondja, hogy mindazon kérdésekről, illetőleg azokról a követelésekről, melyeket fölvilágosítás adása végett a kormányhoz intéznek: ma, illetőleg tegnap szól utolszor, és ezzel nyerte az ő nyilatkozata, — mint beszédem bevezető szavaimban mondani bátor valék, — a véglegesség ama jellegét, mely okvetlenül válaszra készletet.

Ha megvizsgáljuk ama szavakat, melyeknek szó szerint fölolvastam tartalmát és értelmét: az nem más, mint egyenes megtagadása a Sennyey Pál báró által a kormányhoz intézett kérdésekre való újabb felvilágosításoknak; megtagadása a kérdés fölvetése jogsultságának; utalás arra, hogy midőn a kormány fölött, midőn bizalmi vagy bizalmatlan kérdés fölött ítéletet mondani akarunk: ne a kormánytól még ezentúl várandó nyilatkozatok, hanem a kormánynak eddig

már megtörtént nyilatkozatára, a kormánynak eddig kifejtett kezdeményezésére vessük pillantásunkat, onnan merítvén érveinknek és Ítéletünknek indokait.

E szerint nem is képzelhetek mást, mint hogy a tisztelt pénzügyminiszter úr intenciójához híven járok el, midőn a tisztelt kormány eddigi nyilatkozatait, eddigi kezdeményezéseit teszem vizsgálódásaim tárgyává.

Nyilatkozat, oly értelemben, hogy a képviselőház, vagy az országgyűlés bármely Háza előtt kifejezte volna azokat az irányelveket, melyeket a kormány szem előtt tartani készül: oly nyilatkozat, azt kénytelen vagyok ismételni, — és kénytelen leszek ismételni mindaddig, míg ezeknél többeket és tüzetesebbeket nem hallok, — nem történt. Mert, — s itt ismét a tisztelt pénzügyminiszter úr szavaira hivatkozom, — a pénzügyminiszter úr, a ki a kormánynak egyik kiváló tagja, s a kire tehát alkalmazható az, hogy: „quisque optimus verborum suorum interpres“, a kormány eddigi programmszerű előterjesztéseit a következő főpontokban véli összefoglalhatóknak: „Jöjünk tisztába egyszer e követelésekkel, s lássuk, mi azokból méltányos, mi nem. Ha e kormány összetett kezekkel állott volna ide, és azt mondta volna, én elvállalom a kormányzatot és folytatom úgy, a hogy lehet: akkor volna a kivételeknek értelme. De mikor a kormány azt mondja, hogy a takarékoságnak azon mértéke sem elégséges, melyet a pénzügyi bizottság e költségvetésben keresztül vitt, s melynél fogva 800.0000 forintra szállította a bel- és közigazgatás szükségletét; mikor a kormány azt mondja, hogy tovább kell menni, s a rendszer változtatását kell megkezdeni; midőn a kor-

mány azt mondja, hogy a központtól a közigazgatásig annak egyes részleteit rendezni akarja; Hogy összehangzatot akar behozni, hogy egyöntetűleg működjenek az orgánumok, és az által úgy anyagilag, mint szel lemileg inkább számot vessünk erőinkkel: — akkor nem lehet azt mondani, hogy a kormány megindul, a nélkül, hogy a rendszert akarná változtatni; megindul a nélkül, hogy tudná róla valaki, mit akar; bár arról nem tartom szükségesnek nyilatkozni, hogy a kormányzat minden egyes ágazatára nézve miként akarja ezeket inicziálni. Ez iránt követeléseket támasztani joggal és méltányosan nem is lehet“.

Ezek volnának tehát, a tisztelt kormány saját interpretációja szerint, azok a fölvilágosítások, melyek az általa követendő irányra nézve eddig programnyilatkozataiban foglaltatnak.

Tisztelt ház! Kénytelen vagyok ezekre nézve ismételni azokat, miket tegnap Sennyey Pál báró a pénzügyi előterjesztésekre nézve tüzetesen mondott. A mik ezekben foglaltatnak, nem valamely iránynak, valamely politikai czélnak, illetőleg valamely politikai vezérelnék a kijelölését tartalmazzák; hanem ezek oly deziderátumok, oly óhajok kifejtései, melyeket, lehetetlen, hogy bármely kormány ne tápláljon. Vagy képzeli-e a tisztelt pénzügyminiszter úr, vagy bárki e Házban, hogy alakulhat Magyarországon egy kormány, mely azt mondaná, hogy a jelen budgetben már el van érve a takarékoság egész mértéke, s hogy annál tovább nem is akar menni? Képzeli-e bárki e Házban, hogy lehetne Magyarországon kormány, mely azt mondja: hogy nem akarja a központtól fogva le a községig a közigazgatás minden egyes részletét oly

szervezetté alkotni, hogy egyöntetűleg működjék, s ez által anyagilag és szellemileg inkább számot vehessünk erőnkkel? Vagy létezik-e Magyarországon még bárki, ki elhinné, hogy alakulhat kormány, mely azt mondaná: hogy a jelen rendszeren változtatni nem akar; vagy hogy nem a rendszer-változtatásban találja a nehézségekből való kibontakozás kulcsát?

Ezek is mind oly nyilatkozatok, melyek nem karakterizálják ennek vagy bármely más kormánynak a politikáját, hanem a melyek csak közös óhajtsai. közös kiinduló pontjai lehetnek e Ház kebeléből alakult bármely kormánynak. *(Élénk helyeslés.)*

E szerint kénytelenek vagyunk azokat a felvilágosításokat, melyeket a kormány nekünk eddigi eljárásából mintegy ki vonhatókat jelez s élénk állít, másutt keresni; kénytelenek vagyunk elfordulni azoktól, miket a kormány, nyílt parlamentben, céljainak kijelölése végett elmondott; és kénytelenek vagyunk fűrkészni, hogy abban az inicziáló tevékenységben, melyet a kormány a viszonyok javítására már eddig kifejtett; annak a tevékenységnek a jellemében, eljárási módzataiban rejlik-e valami, a mi azt a nagy kérdőjelt, mely előtt az egész ország áll, ránk nézve órthetővé, s nem kétértelműleg, de határozottan fölismerhetővé tegye.

Vizsgáljuk meg mi magunk: miben központosul a kormány eddigi törekvése, mi az, mit működésének első stádiumában magának főladatul kitűzött, és a mit elért? S e tekintetben, tisztelt Ház, a lehető legnagyobb méltányossággal kell eljárunk; el kell ismernünk, hogy a tisztelt kormány, mint parlamentális kormány, melynek tehát egy erős pártra, egy több-

ségben lévő pártra kellett támaszkodni, a lehető legviszásabb helyzetet örökölte. A kormány kinevezetett[^] nem tudjuk, a régi pártoknak a fölbomlása, vagy összeolvadása folytán-e, egy szóval, a kormány kinevezetett, mielőtt megvolt az a párt, melyre támaszkodhatott volna. Első föladata volt tehát a kormánynak, — a mi mindig igen kivételes és aggasztó helyzet, — hogy még csak megállapítsa azt a pártot, melynek a működésére támaszkodhassék. De azért, ismétlem, a jelen kormányt felelőssé nem lehet tenni, hogy ilyen helyzetet talált.

De mit tett a tisztelt kormány, hogy e helyzetből egészségesebb helyzetbe menjen át? Mit tett arra nézve, hogy magának azt a pártot, mely nélkül kormányozni nem lehet, megalakítsa?

Tisztelt Ház! Nem akarok én a fölött, hogy mi egy párt, elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni; azonban találok Cicerónak a „De Republica“ című művében egy tételre, melyben egy pár szóval nagyon szépen kifejezi azt, hogy mi valóképpen egy pártnak a jellege. Többek között ezt mondja: „Idem de republica sentire“ azaz: a közügyekről hasonló értelemben lenni, a közügyekről azonos eszméket táplálni. E szerint tehát a prius, a minek mindenesetre meg kell lenni, mielőtt valamely párt megalakul: a politikai elveknek egy oly összessége, melyre nézve helyreállhat az, mi a pártnak valóságos momentuma és lényege, tudniillik többek találkozása ugyanazokban az eszmékben. Ha már most keresem, hogy melyik volt az az eszme, melyet a tisztelt kormány előtérbe állított, hogy a párt körülötte csoportosulhasson; hogy oly szövetséget alkot-hasson, mely ne tisztán csak hatalmi koalíció, hanem

valóságos politikai párt legyen: kénytelen vagyok bevallani, hogy azt nem vagyok képes föltalálni.

Vagy talán a fúzió eszméje volt az?

Tisztelt ház! *A pártok fúziója magában véve nem eszme; az csak tény, mely a maga jogosultságát, a maga czélszerűségét, a maga üdvös voltát, éppen abban az eszmében keresi, melynek a keresztülvitelére létesült.*

Vagy talán a tisztelt kormány és pártja által nagy ünnepélyességgel kifüggesztett szabadelvűségi czég volna az az eszme? Erre nézve tartózkodhatom minden észrevételtől, mert mindenki igen élénken emlékezhetik ama tanulságos vitára, mely a „szabadelvűség” szóról e Házban folyt, midőn a képviselőház egy kiváló tagja, Szontagh Pál igen tisztelt képviselő úr, nagyon szépen kifejtette, hogy ennek a jelszónak mennyire nincsen jelentősége és midőn az igen tisztelt belügyminiszter úr, szélsőbali tisztelt képviselőtársainak részéről e czég jogosultsága kétségbe vonatván: mintegy megvetőleg, gúnyosan oda vetette, hogy neki bizony nincsen ellenvetése, ha a legszabadelvűb-
beknek is nevezik magukat. Szóval ez az elbánás, melyben a párt részesült, semmi esetre nem járulhat ahhoz, hogy bárki azt gondolhassa az országban. mintha ők magok ezt nagyon komolyan vennék. *(Derülség a szélső baloldalon.)*

Ismét hiányozván tehát az, a mit én csekély fölfogással — s, gondolom, széles e világon, legalább azoknak, kik ily tárgyakkal foglalkoznak, ha elfogulatlanok, óriási többsége — egy párt létesítése első föltételének tekintünk, tudniillik a közös eszme: azzal a sajátságos tüneménynyel állunk szemben, hogy a tisztelt, kormánynak mégis sikerült mind az ország-

házban, mind azon kívül az országban egy pártot alakítani, mégpedig oly óriási pártot, melyhez hasonló, a külterjesség hatalmát tekintve, még eddig Magyarországon nem volt.

Ez a tény magyarázatot kíván, és e tény magyarázata fogja talán leginkább megértetni velünk a kormány eddigi működésének a jellemét. Az a párt, — ha úgy akarjak nevezni, — melyet a tisztelt kormánynak sikerült a maga zászlaja, a maga hatalma körül csoportosítani, tudvalévőleg két elemből áll: a volt balközépből, és a volt Deák-pártnak a legnagyobb részéből. A mostani kormány-párt ama részére nézve, mely a volt balközépből alakult, e tény magyarázatot nem igényel. Magyarázza azt az elégtétel, melyet az a tisztelt párt teljes joggal és méltán nagyrabecsült vezérének a kormányban való túlsúlya és nyomatékos helyzete által nyert. Erről tehát nem szólok. Azonban a volt Deák-pártra nézve a dolog mégis némileg bővebb magyarázatot igényel. *(Halljuk.)*

Megtaláljuk azt itt is azokban a — hogy úgy mondjam, — meggyökeredzett szokásokban, melyek e tisztelt pártba, melynek én is főnállása utolsó perczéig tagja voltam, az önálló magyar kormányzás e hét esztendején át befészkelődtek.

Tudvalévőleg, a közjogi kérdés volt az, mely körül e párt csoportosult; tudvalévőleg, a közjogi kérdés vitatása, illetőleg a közjogi alap föntartásának égető szüksége oly kapocs volt, mely e pártnak a főnmaradását, annak minden tagja által, mint a legelső és leégetőbb szükségét tüntette föl. A párt főnállhatásának a szempontjából sorakoztak heterogén elemek, s miután a párt kebeléből létesült kormánynak, a több-

ség támogatására, hogy fönnállhasson, szüksége volt, de benső, szívből, lélekből eredő támogatásban, legalább minden oldalról, e párt kormányainak — a tisztelt volt kormányok közül — egyike sem részesült: sajátos viszony fejlődött a volt Deák-párt és a kebeléből keletkezett kormányok közt. Nevezetesen, a kormány és pártjának különböző elemei közt való folytonos kompromisszumok és a kormányoknak inkább bizonyos megtűrése, mint valóságos támogatása következtében, kormánypártinak lenni körülbelül annyinak vétetett, mint nem törekedni minden alkalommal a kormánynak a megbuktatására. A kormánypártiságnak ez a fogalma, ez a szokása rendes és normális körülmények között helyes-e: azt, gondolom, vitatni nem is szükséges. Normális viszonyok közt oly kormány-párt, mely a kormányt csak esetről-esetre támogatja; melynek egyedüli különbsége az ellenzékeltől abban áll, hogy nem írja a kormány megbuktatását főczélul a zászlajára: kormánypártnak nem is nevezhető. A most alakult tisztelt kormány a Deák-párt nagy többségénél ezt a szokást, hogy a kormányokat inkább a párt toleranciája, mint támogatása vigye és tartsa fön: mintegy kész diszpozíciót talált. E diszpozíció annyira befészkelődött volt a volt Deák-pártnál, hogy előre lehetett látni: valami nagyon gyorsan, egy napról a másikkra elenyésztetni azt nem fogja.

A kormány kényelmesnek talált e diszpozíció fölhasználását, és e diszpozíció fölhasználása mellett sikerült a Házban és az országban a volt Deák-párt legnagyobb részét a maga számára megnyerni. A helyzet, a mely ebből eredt, ha a leg-

enyhébb kifejezéssel akarok élni, a párt és a kormány közt semmivel sem jobb, mint az előbbi; sőt e viszonyt illetőleg az előbbinél még bonyolultabb és még egészségtelenebb. Az egymáshoz szokott elemek közt ismeretesekek voltak a kormány és e pártnak minden egyes tagja előtt azok a faktorok, melyekkel folytonosan számolni és kompromisszumra lépni kell; most a kör meg van bontva, most e faktorok nem annyira ismeretesekek; most tehát a kormány és a kormány-párt közt az a benső kohézió sem létezik, melyet a közös küzdelem, az együttes működés megszokottsága eredményezett. Ehhez hasonló szempont alá esnek azok a bizalmi szavazatok, melyeket a kormány országszerte, az egyes megyékből, az egyes járásokból, az egyes községekből, az egyes testületekből, az egyes körökből és nem tudom, honnan, mindennünnen, magának adat. *(Mozgás. Fölkiáltások egyesek részéről: Adtat.)* Megszoktuk volt, hogy az előbbi kormányok nem párt-, nem parlamenti válság, hanem pártbeli palota-forradalmak következtében — a mely kifejezés majdnem diplomatikussá vált az utóbbi időben — buktak meg. És miután tulajdonképen minden kormány, mely az előbbit fölváltotta, lényegileg az előbbitől nem különbözött: a bizodalomnak az új kormány részére való megszavazása, a mint ezt más helyütt egy tekintélyes államfőrfiú mondotta, nem komoly politikai tény, hanem a czeremóniának, az udvariasságnak és az előzékenységnek egy neme, melyet bárki, a nélkül, hogy magát nagy mértékben komprommittálná, vagy engageálná, megtehet.

Én azt hiszem, hogy a kormány és pártjának egyes tagjai, ha saját körükben bizalmasan beszél-

getnek: nem is csinálnak maguknak illúziót e nyilatkozatnak oly értelme iránt, melyet most voltam bátor jelezni. Ily fölfogás mellett könnyen megszavaztathat magának határtalan bizalmat, végnélküli bizodalmat, egy szóval a bizalom minden nemét a végtelen bizodalomig, mely tulajdonképen nem annyira végtelen, mint inkább féktelen bizodalomnak volna mondható. *(Derültség.)*

Ennyit, tisztelt Ház, a kormánynek ama tevékenységéről és működéséről, melyet a párt alakítása körül kifejtett és miután jóformán saját kezdeményezéséből eredő tevékenysége, — a mint ezt neki az idő rövidségénél és a kezdet nehézségeinél fogva rász néven nem is lehet venni, — ebben kimerült: mondhatni, hogy a mit a párt alakítására nézve kifejtett tevékenységéről előadtam, körülbelől magában foglalja azt, a mit a kormány eddigi tetteiből és kezdeményező tevékenységének első stádiumából, annak politikai iránya és célja szerint, tanulságul magunknak levonhatunk.

Iparkodom, tisztelt Ház, ily tanulságot magunknak levonni, és ezt a tisztelt Háznak röviden előadni. *(Halljuk!)* Látjuk azt, hogy a kormány a pártját nem egy bizonyos eszmének az előtérbe állítása és az a körül való csoportosulás által, hanem inkább az eszmék előtérbe állításának mintegy lázas kerülése által, egy valóságos, — hogy úgy nevezem, — ideophobiával létesítette. *(Derültség.)* Hisz élénk emlékezetünkben van, — a tisztelt Ház engedelmével mellesleg megemlítem — hogy egy innen nem távoleső megyében, szóval: Pestmegyében, épp a jelenlegi kormány-pártnak az az árnyalata, melynek leginkább lehetne

az eddigi előzmények után bizalommal a kormány-pártba belépnie, a pestmegyei balközép utolsó ülésében azzal a nagyon természetes óhajtással lépett elő, hogy bizonyos program-pontok, bizonyos közös eszmék, melyek az új párt alapját képezzék: kiállítassanak és megbeszéltesse. Erre azonban a pestmegyei volt balközép éppen attól a laptól, melyről azt mondják, hogy a tisztelt belügyminiszter úr intencióiba leginkább van beavatva, — nem mintha ama lap függetlenségét bármi módon kétségbe akarnám vonni, értem csak a beavatottságot a lapszerkesztő és a tisztelt belügyminiszter úr közt rég fönálló szoros összeköttetés folytán, — mondom, é laptól a pestmegyei volt balközép komoly megrovást kapott azért az indiszkrét eljárásáért, hogy mielőtt új pártba lép, program-pontokat és eszméket keres. Micsoda fölfogás, micsoda követelés eszméket kívánni, mielőtt az új pártba belép? *(Derűtség a szélső jobb és szélső bal oldalon.)* Ezzel meg akarja akadályozni a pártok egyesülésének és kibékülésének nagy művét. És a legmagasabb elégedetlenség e kifejezése után csakugyan azt tapasztaltuk, hogy a pestmegyei volt balközép lemondott az indiszkrét követelésről, *(Derűtség.)* és azzal a jámborsággal, mely az ország többi megyéiben létező eddigi pártokat jellemezte: átment sans phrase az új kormánypárt kebelébe. *(Úgy van! a szélső jobb és szélső bal oldalon)*

Ezzel a példával csak illusztrálni akartam azt a csakugyan kézzelfogható tényt, hogy a kormány nem-hogy a pártalakítást egy eszme körül megkísértette volna, hanem az eszmék előtérbe helyezését a pártalakulás valóságos akadályául tekintette.

Ennek következtében kénytelenek vagyunk magunktól azt kérdezni: vajjon mi volt az a nagy cél, mely e párt-alakításnál a tisztelt kormány szemei előtt lebegett? Vajjon mi végből alakította a tisztelt kormány ezt a nagy pártot? Vajjon aközíóképes-e egy párt, mely ily módon létesítetett? Hogy nem aközíóképes: az kézzelfogható dolog. Mert az aközío egy közös célnak közös erővel való elérésére irányzott következetes törekvésből áll: egy ily aközíóra pedig az első föltétel az, hogy a közös cél meg legyen határozva. Ha tehát nem az aközío, nem bizonyos politikai célok megvalósítása végett alakította meg a kormány a pártját: akkor a párt alakítása volt az, öncél, a párt a pártért alakítatott és ez oly eljárás, tisztelt Ház, ha mi azt egy pár szóval, a magyar politikai életben járatos szóval akarjuk jelezni: ez sem pénzügyi politika, sem közigazgatási politika, sem általában bármi néven nevezendő politika, hanem egyszerűen korteskedés. *(Tetszés a szélső jobb és szélsőbal oldalon. Mozgás a középén.)*

Ezzel a magyar ember által leginkább megérthető szóval, teljes őszinteséggel és nyíltsággal iparkodtam jellemezni azt a tanúságot, vagyis inkább azt a fővonást, melyet legalább én a tisztelt kormánynak az eddigi tevékenységében felfödöztem. E szerint, nyilatkozat a parlament előtt nem lévén, a kormány inicziáló tevékenységének az a jellege, hogy pártját a a pártért, mint önczélért és nem ismeretes politikai célok elérése végett alakította. Visszatérek most a pénzügyminiszter úrtól nyert utasításra, és fölvetem a kérdést, hogy az eddigi tapasztaltak nyomán alakítsunk magunknak a kormány iránt táplálandó biza-

lom vagy bizalmatlanság fölött ítéletet. De vájjon a tisztelt kormánynak érdekében áll-e, hogy mi a pénzügyminiszter úr fölhívásának megfelelünk? Én részemről nagyon is hajlandó volnék aláírni azt, mit a tisztelt pénzügyminiszter úr mondott, hogy történt annyi, a mennyi minden komoly honpolgárra nézve elégséges, hogy magával az iránt tisztába jöhessen: vájjon ez a kormány a helyzet magaslatán állva, megérdemli-e a bizalmat vagy sem? A kormány részéről más történt. És azért azokban a kérdésekben, a melyeket Senyneyi Pál b. tisztelt képviselő úr a tegnapi napon a kormányhoz intézett: nem a kormánynak egy újabb megtámadtatását látom, nem a kormány helyzetének nehezítését; hanem inkább egy utolsó alkalom nyújtását látom arra nézve, hogy a kormány minket fölmentsen az ítéletmondásnak a szüksége alól, melyet, az eddig tapasztalt eljárás nyomán, a bizalom kérdésében kimondani kénytelenek volnánk. Ha tisztán az ellenzék vezérének párttaktikája szempontjából akarnám megítélni Senyney báró képviselő úr fölszólalását: kénytelen volnék azt sajnálni; mert egy már készen levő, egy már elemeiben mintegy előttünk álló verdikt kimondásának akasztotta meg útját az által, hogy még újabb főtételtől, melylyel szemben a kormány magát kedvezőbb helyzetbe teheti: tette függővé a bizalom vagy bizalmatlanság kimondását. Én a kormányhoz intézett e kérdésekben nem az akadékoskodásnak, nem az ellenzékeskedésnek, hanem a kormány iránt a legnagyobb méltányosságnak és az útjainak egyengetésére intézett törekvésnek nyomait ismerem föl. (*Derültség*).

E kérdésekre a tisztelt pénzügyminister úr teg-

nap annyit válaszolt, hogy azokra a kormány nem fog válaszolni. Tette ezt meglehetősen ingerült hangon, mint oly valaki, a ki egy méltatlan követeléssel áll szemben. Én tisztelt Ház, nem értem azt az ingerültséget, mely a tisztelt kormány és pártja részéről úgy a parlamentben, mint a parlamenten kívül és a hírlapokban is mutatkozik, valahányszor a kormány által követendő politika felől megkérdezzük. Tehát nem elég erős a kormánypárt, hogy még akkor is, ha e kérdések a támadás jellegét viselik magukon, azokat egykedvűen viselhetné el? Látom, hogy a kormánypárt nagyon erős, tehát nem a kormánypárt magában vett gyöngeségében, hanem inkább abban vélem föltalálni annak az ingerültségnek a merev okát, melyet e kérdések előidéznek, hogy valósággal ezekben a kérdésekben, illetőleg az azokra várt válaszban van a kormánynak és pártjának & gyenge oldala, az Achilles sarka. Erre nézve a tisztelt kormánynak most nyílik alkalma nyilatkozni, hogy ez nem így van. Ha nyílt, kifogástalan, szabatos válasz által megcáfolja: én kész leszek meghajolni, és mindent, a mit erre vonatkozólag mondtam, visszavonni.

De a tisztelt pénzügyminister urnák elvi kifogásai is vannak az ellen, hogy azokra a kérdésekre, vagy azokhoz hasonlókra, a minőket Sennyei Pál báró képviselő úr előadott, válaszoljon. Az egyik kifogása az, a mit a szoros értelemben vett pénzügyi tárgyakra nézve mondott, hogy tudniillik ezeknek a megoldása traktatusoktól, szerződésektől, egyezkedési eljárásoktól van föltételezve, melyeknek lefolyása megnehezíttetnék, melyeknek természete nem teszi lehetővé azt, hogy azok minden részleteire, hogy az. eljárások módoza-

taira nézve most a nyilvánosság előtt fölvilágosítást adjanak.

Elfogadom, tisztelt ház, elfogadom azt, hogy vannak oly tárgyak is, és különösen lehetnek oly tárgyak, melyek egyezkedési eljárás által oldhatók csak meg; oly tárgyak, hogy azokról mindent, a követendő eljárás minden módozatát előre megmondani nem lehet. De itt, ha valahol, áll az, hogy valamint mindent mondani nem helyes, semmit mondani szintén helytelen. És éppen azért, mert a követendő eljárásnak a részleteit, vagy azoknak legalább a nagy részét titokban kell tartani: annál szükségesebb, hogy azokra a pontokra nézve, melyeknek nem szabad kétely tárgyául szolgálni, ha a nemzet megnyugvással akar a kormány működésére tekinteni, éppen a diszkréciónak követelményeivel szemben a legnagyobb nyíltsággal adassék fölvilágosítás. Az egyének politikai tapintata és eszélye meg fogja találni a helyes utat, meg fogja tudni választani azokat a momentumokat, melyeket földeríteni lehet, és melyekre nézve a fölvilágosításokat el kell odázni. *(Helyeslés a szélsőjobb felől.)*

Továbbat azt mondotta a tisztelt pénzügyminiszter úr: mit használnak a kérdésekre adandó válaszok. Az ily általános válaszokban, frázisokban mindig van egy bizonyos kétértelműség: Pál magyarázhatja úgy, Péter amúgy; szóval, mondhat az ember valamit, de tulajdonképpen nem mond semmit, mert mindenki azt találhatja föl abban, a mit óhajt. Én megengedem, hogy lehet ezekre a kérdésekre ily módon is válaszolni, és hogy az ily módon adott válaszban nem lenne köszönet: azt nem tagadom; de tagadom, hogy politikai irányzatra nézve ne lehessen oly nyilatkoza-

tokat is adni, melyeknek más értelme nincs, mint az, melyet a nyilatkozó belőlök kiolvasatni akar; tagadom különösen azután, a könnyebbítés legvégsőbb, legszélsőbb határáig elment formulázás után, melyet Sennyey Pál báró az egyes kérdéseknek adott, melyekre a válasz jóformán csak igenből vagy nemből állhat. Ha a tisztelt pénzügyminister úr például arra nyilatkozik, hogy akarja-e, van nem akarja-e a képviselők számának a leszállítását és a mandátumnak öt évre való kiterjesztését: a válasz igen, vagy nem lehet. *(Közbeszólások a közéről: Nem!)*

A jobboldalról talán: igen lesz a válasz. *(Derűltség.)* Különb, hogy a válasz minő lesz: arra most nincs észrevételem; csak arról akarok most beszélni, hogy az a válasz igen vagy nem lehet; olyan lehet, melyből kétértelműség nem eredhet, és így ha rendre megyünk azokon a kérdéseken: mindenikére lehet oly választ adni, mely minden kétértelműséget kizár, melyet még a rősz akarat sem csavarhat el.

De van még egy ellenvetés. Nem tudom, nem emlékszem: vajjon a tisztelt pénzügyminister úr fölhozta-e tegnapi beszédében, de alkalmasint fölhozta, mert az érvek, melyekkel az eszmék mellőzésének ügyét védelmezni lehet, nem oly számosak, hogy föl ne tenném a pénzügyminister úrról, hogy azokat tegnapi beszédében kimerítette: van tehát még egy észrevétel, melyet sok oldalról hallottam hangsúlyozni, s ez az, hogy a kormány iránt való bizalomnak nem elégséges alapja az, ha a kormány hangzatos szavakban vagy teljes tartalommal bíró szavakban is megjelöli az irányt, melyet követni fog; a bizalomhoz kettő kell. A bizalomnak teljes alapja csak az lehet,

ha tudjuk: először, hogy a kormány helyes irányt fog követni; és másodsor, hogy a kormány annak a kivitelére ember is lesz a gáton. Teljesen megengedem ezt, és megengedem azt is, hogy a bizalmi kérdés e második elemére nézve, tudniillik a kormány tagjainak képességére nézve csakugyan idő kell, méltó ítélet megállapításához; megengedem azt is, hogy e tekintetben a nemzet és annak képviselői nemcsak följogosítva, de bizonyos nehéz körülmények közt erkölcsileg kötelezve is vannak arra, hogy a kormánynak e második bizalmi elemet mintegy előlegezzék. De hogy az üzleti világból vett hasonlattal éljek, mely, véleményem szerint, e tárgyat lehetőleg illusztrálja: az a nyilatkozat, melyet a kormány az általa követendő irányra nézve ad, az mintegy hypothekája annak a bizalomnak, melyet előlegezünk a kormánynak a keresztülvitelre való személyes képessége iránt. A bizalom e második elemére az ekkép nyújtott hypothéka alapján, némileg számot tarthat a kormány; de azt követelni a törvényhozástól, az egész országtól, hogy ez előleg mellett még magát azt a hypothékát is előlegezze, melyre, az előleg adandó: ez oly üzleti proposíció, melyre, úgy hiszem, józan, előre látó üzleti ember sohasem áll. *(Helyeslés a szélső jobb oldal felől.)*

Ezek után, tisztelt Ház, sietek végezni már-már kissé tán hosszúra nyúlt előadásomat. *(Halljuk! Halljuk!)* A kormánytól a hypothékát kérjük. Az előleget, ha a hypothéka meglesz, teljes készséggel föl fogják ajánlani; de ha a nemzet e nélkül az alap nélkül adja meg a kormánynak a bizalmi előleget: akkor, megvallom, az már nem egészséges bizalom,

az tán már nem is bizalmi mámor, hanem valóságos bizalmi, mánia, mint például a pyromania, vagy más ehhez hasonló mánia. *(Derültség.)* És ebben tisztelt Ház, nem lesz köszönet. Én legalább sokkal magasabb fogalommal vagyok a tisztelt kormány tagjainak a szó nemes értelmében vett ambíciójáról, semhogy föltehetném azt, hogy meglegednék oly helyzettel, melyben ők és tevékenységök nem a nemzet gyógyulásának egyik tényezőjét, hanem a nemzet beteg állapotának egyik szimptomáját alkotnák; és ily állapot mellőzésébe, melynek mellőzése éppen úgy az ők, mint az ország érdekében áll: nyújtja nekik ama kérdések foglalatja a legjobb és tán utolsó alkalmat a választások előtt, melyeket Sennyei Pál báró képviselő úr tegnap fölhozott. Nagyon lesújtó és lehangoló volna az, ha a tisztelt pénzügyminiszternek ama nyilatkozatát,, mely szerint az ő tegnapi beszéde e tekintetben a kormány utolsó szava lenne, mi a kormány végleges nyilatkozatának akarnók elfogadni. És habár, úgy hiszem, még korai az idő arra, hogy már most czáfolja az egyik miniszter azt, a mit a másik mondott, és akarom hinni és abban a reményben akarok élni, hogy a jelen esetben a pénzügyminiszter úrnak tán a rögtönzés hevében kiejtett ama szavát a kormány a maga egészében nem fogja a magáénak vallani: remélem, a kormány nem fogja aláírni azt, hogy e válasz, a kormány utolsó szava. De ha magáévá tenné a kormány e nyilatkozatot; ha ez a kormánynak valóban utolsó szava lenne, akkor csak egy megjegyzésem van erre: az utolsó szó után még: fonmaradt lehetősége a legutolsó szónak, sőt azután még egy legeslegutolsó szónak; de a mi ezután követ-

kezik, a mi ennél is utolsóbb: ez már nem lehet más, mint a búcsú-szó. *(Helyeslés a jobb felől.)*

Különben, akárminth fogja is föl a kormány az egész helyzetet, bármint alakítsa is a maga részéről a szituációt: a mi részünkről nem volt ez az utolsó szó, melyet ily irányban a tisztelt kormányhoz intéztünk, akár restelje, akár ne a tisztelt kormány, E fölhívást a nyílt és szabatos nyilatkozásra hallani fogja a mi részünkről még ötször, hatszor, számtalanszor, mindaddig, míg a fölhívásnak meg nem felelt; vagy mindaddig, míg, az országgyűlés fölhasználván, oda léphetünk választóink elé, mondván: kértünk nem annyira a mi számunkra, mint inkább a ti számotokra a kormánytól több világosságot, de ez megtagadtatt. *(Élénk helyeslés a szélső jobb oldalon.)* És ezért, tisztelt Ház, nem vélem jobban bezárhatni szavaimat, mintha idézem Sennyey Pál báró ama végszavait, melyekkel tegnapi beszédét befejezte, s mely végszavak a mi pártunk *ceterum censeo-ját* fogják képezni: a kormánynak a választások előtt a politikai irány főbb kérdéseiről félremagyarázhatatlanul nyilatkoznia kell, mert szükséges, hogy a haza polgárai, midőn a választási urnához lépnek, midőn képviselők választása által honpolgári jogukat gyakorolják: tudják megbírálni és tudják meghatározni, hogy kire miért szavazzanak. *(Élénk helyeslés a szélső jobboldalon. Mozgás.)*

A KELETI KÉRDÉS.

— 1877. június 26. —

Az 1875—78. országgyűlés első esztendejében a szónok nem volt tagja a képviselőháznak. Az alábbi beszédre, mely első beszéde ebben az országgyűlési ciklusban, egy kérvény adott alkalmat, melyet az orosz-török háború idején három törvényhatóság (Somogy vármegye, Kecskemét város és Szatmár-megye) intézett a képviselőházhoz. A nevezett törvényhatóságok annak a megakadályozását kérik, hogy Oroszország a keleti háborúban területi nagyobbodást nyerjen és Törökország feloszlásával Magyarország határait szláv országokkal vegye körül. E kérvények több napi vitának szolgáltak anyagnak, mert midőn napirendre kerültek, akkor már mind erősebben előtérbe lépett a monarchia beleavatkozásának, illetőleg Bosznia és Hercegovina szándékolt okkupálásának a híre.

Tisztelt Ház!

A keleti kérdés, mióta az európai Törökországban megindult a krízis lefolyása, e teremben már többször szolgált interpellációknak és azokra adott válaszoknak tárgyául. Mi, a Háznak ezen az oldalán, az adott válaszokat, rendszerint, egyszerűen tudomásul vettük. Tettük ezt pedig azért, mert a kormány a nyilatkozataiban mindannyiszor kiemelte, hogy a közügynek súlyos veszélyeztetése nélkül, a dolgok jelen-

légi stádiumában, kimerítő felvilágosításokat az ügy állásáról nem adhat.

Kénytelenek voltunk ez előtt az illetékes nyilatkozat előtt meghajolni és a kérdésnek a parlamentben való megvitatását czélszerűbbnek véltük elhalasztani arra az időre, midőn a kormány már nem áll ama körülmények nyomása alatt, melyek tiltják neki a beható nyilatkozatot.

De ma, t. Ház, midőn a parlament igen rövid napok múlva elnapolódik; midőn nem tudjuk, nem indul-e meg a parlament szünetelésének idején az események oly fejlődése, mely a mi monarchiánkat is az akcióba sodorja: ezt a tartózkodást többé nem lehet folytatnunk, mert ez talán az utolsó pillanat, melyben a magyar parlament tagjai felszólalhatnak, a nélkül, hogy bevégzett tényekkel álljanak szemben. *(Helyeslés.)* És ha a kormány ma is abban a helyzetben van, T*ogy a parlamentet a helyzetről még nem világosíthatja fel: legalább a parlament tagjai, a parlament pártárnyalatai tartoznak az országnak azzal, hogy viszont ők világosítsák fel a kormányt a közvéleményben uralkodó fölfogásokról és arról, hogy mily irány*ban folytatandó akció számíthat a magyar közvélemény helyeslésére. *(Helyeslések.)*

Növeli e kötelességünk súlyát még az is, hogy a legutóbbi napokban oly hírek támadtak, — mégpedig nemcsak elszigetelve egyes lapokban, hanem jóformán a közvélemény minden orgánumban — melyek azt sejtetik, hogy monarchiánk akcióba lépésének csakugyan a küszöbén állunk.

Ezek a hírek egyszersmind kijelölik az irányt is, melyben ez az akció megindulna. Ezek a hírek ritka

összhangzatossággal és szívóssággal azt jelzik, hogy a katonai készülődések közvetlen célja Boszniának a megszállása és esetleg a — bizony nem a mi hibánkból — veszélyes helyzetbe jutott Montenegro fejedelemségének e veszélyes helyzetéből való kiszabadítása. Ezekre a hírekre a kormány bevallott félhivatalos közlönyei reflektáltak ugyan, de éppen a miről a közvélemény a felvilágosítást a legsóvárabban várta: a történő készülődés céljáról valóságos, határozott demontit nem adtak, sőt mi több: a Ház szombati ülésében két oldalról történt felszólalás, mely egyenesen e híreket vette kiinduló pontokul. A miniszterelnök úr e főlzólalásokat meghallgatta s nem látta szükségesnek — pedig csak egy szavába került volna, — azoknak az aggodalmaknak az eloszlatását, melyek e főlzólalásokban nyilvánultak. Azt hiszem, t. Ház, hogy ily módon kiemelt s illetékesen meg nem czáfolt hírek elég komolyak arra, hogy a parlament azokkal foglalkozzék.

A t. kormány, összes nyilatkozataiban, a keleti kérdést illetőleg követendő irányt csak azzal az általános tétellel jelezte, hogy monarkhiánk érdekei minden körülmények közt meg lesznek óva. A hírek, melyekre előbb hivatkoztam, s melyek nem máról keltek, hanem konkrét nyilvánulásai oly fölfogásoknak, minők komoly politikai európai körökben már rég uralkodtak, bizonyos interpretációját szolgáltatnák amaz általános tételnek; de ez az interpretáció olyan, hogy ha a kormány a maga részéről nem tartja szükségesnek, vagy az adott viszonyok közt lehetőnek azt dezavualni: legalább nekünk dezavualnunk kell.

Én, t. Ház, — mert csak saját nevemben beszél-

hetek, ámbár van okom hinni, hogy azok a felfogások, melyeket a magaménak vallok, a Háznak ezen az oldalán elszigetelve nem állanak — ezekkel szemben ragaszkodom ahhoz a tételhez, melyet a nemzet közérzete ritka egyhangúsággal vall magáénak, hogy t. i. monarchiánk elé úgy a dolog természete, mint saját érdeke határozottan konzervatív keleti politikát szab; hogy a monarchia érdekei Keleten semmi által jobban és biztosabban meg nem óvhatók, mint a török birodalom integritásának fentartása, (*Élénk helyeslés.*) és azoknak az európai szerződéseknak az érvényben tartása által, melyek ennek az integritásnak alapját teszik. (*Helyeslés.*)

A török birodalom a legjobb szomszéd, melyet ez a monarchia bírhat: mert nem terjeszkedő természetű és azzá többé nem is fog válni; (*Helyeslés.*) holott bármely más alakulás, mely délkeleti határainkon a török birodalom integritásának a helyére léphet: vagy a mi monarchiánkban létező bizonyos elemekre gyakorolhat attrakciót, vagy ha ez az eshetőség — a mint hinni akarom és hiszem is — be nem következik és ha ellenkezőleg ezek az alakulások a mi monarchiánk attrakciójának körébe esnének, — akkor nekünk ott egyelőre csak a befolyásért vivandó erkölcsi harcz mezején lefolyó versenygésünk lesz egy más hatalmas szomszédunkkal, ki szintén attrakciót gyakorol ezekre az alakulásokra és ezáltal az európai békének Európa e részében és monarchiánk békéjének egy állandó veszélyeztetője támad. (*Úgy van!*)

De mindezeket, t. Ház, csak mellékesen mondom, mert azt, a mi általános meggyőződés, fölösleges bizonyítani, fölösleges legalább itt, e Házban. Csak azt

jegyzem még meg, hogy a Törökország integritásának eszméjéhez való ragaszkodás nem zárja ki, valamint nem zárta ki az e Házban nyilatkozott képviselő urak egyikénél sem a meleg érdeklődést Törökország keresztény lakóinak a sorsa iránt; *(Helyeslés.)* mert éppen azok, a kik Törökország integritásának a barátai, óhajtják majd leginkább, hogy az ottomán birodalom európai részében oly reformok létesüljenek, melyek, a birodalom összes népeinek meglegedését előmozdítván, a legszilárdabb alapját alkossák a török birodalom integritásának. *(Élénk helyeslés.)*

Itt azonban, t. Ház, közeledtem ahhoz a ponthoz, a lefolyt eseményeknek ama mozzanatához, melynek egy bizonyos irányában rejlik aggodalmaink eredete. Az európai Törökországban két óv óta történt események egy nagy európai akció tárgyául szolgálnak. A ki ezt az európai akciót figyelemmel kísérte, lehetetlen, hogy megdöbbenéssel ne tapasztalta volna azt a lappangó ellentétet, mely ennek az akciónak a bevallott céljai és az azoknak elérésére felhasznált eszközök közt létezik. *(Helyeslés.)*

A bevallott cél mindig az volt: a portára gyakorolt erkölesi befolyás által, a keresztény lakók sorsának javítására célzó reformokat létrehozni; e mellett azonban az akció programmjában mindig tündökölt a konzervatív tétel is: Törökország épségének a fentartása. De viszont az eszközök, melyeket a törökországi keresztények sorsának javítását célzó reformok életbélépésére használtak, a program másikkal, szintoly lényeges pontjával, t. i. a török birodalom épségének és szuverenitásának a fentartásával oly szembeüvő ellentétben állanak, hogy az egész akció eredménye, a mint

ezt körülbelül mindenki előre mondhatta, nem lehetett más, mint casus belli megteremtése ama háború számára, melynek megindulását egész Európa a legnagyobb aggodalommal látja és a melynek előkészítéséhez mégis segédkezet nyújtott. Akarta-e Európa ezt a háborút? Azt hiszem, hogy a pánszláv agitáció körein kívül az európai közvéleménynek egyetlen tényezője sincs, mely a legnagyobb aggodalommal ne látta volna annak a keletkezését:

De éppen abban, hogy Európa olyasmit, a mit helyesnek, czélszerűnek nem lát; a miből csak veszélyeket lát keletkezni: megakadályozni nem tudott.; hogy az események illetén fejlődését nem akarta, de annak ellenkezőjét sem tudta erélylyel akarni: éppen. ebben rejlik a helyzet óriási veszedelme.

Megvalósul e tekintetben az, a mit a jelen századnak egy jeles, európai látókörü államférfia már 1829-ben jelzett. Értem Gentz Frigyest, a ki a drinápolyi béke után ezt írta egyik barátjának: „A török birodalom alapjában meg van ugyan ingatva, de a szerint fog állani vagy esni, a mint az átalános felbomlás csírái a többi Európában gyorsabban vagy lassabban fejlődnek. Bármí is érje Konstantinápolyt, az egyedül annak az európai tönknek a visszahatása lesz, melynek a küszöbén áll Európa.“

Igen, t. Ház, akarni valamit, de keresztülvitelére, érvényesítésére a kellő eszközöket nem alkalmazni; nem akarni valamit, de azt nem bírni megakadályozni: ez akkor, mikor az európai egész koncertről van szó, politikai tönknél, politikai lemondásnál egyébnek nem mondható. *(Helyeslés.)* És Európának, mint kölcsönös befolyásoláson és egyensúlyozáson alapuló egésznek,

— e politikai tönkje az, mi a török birodalom épségét veszélyezteti, ez, és nem egyéb az alapja annak az állítólagos lehetetlenségnek, melyet a török birodalom épségének föntartására nézve oly sokszor hallunk emlegetni,

Már bennünket leginkább az a szerep érdekel, mely e nem örvendetes fejleményben a mi monarchiánknak jutott.

Kiismerem és méltányolom, hogy a konzervatív irányú Európa fegyverletételének minden következményeiért a mi monarchiánkat felelőssé tenni a legnagyobb méltatlanság volna. Elismerem, hogy e ténynek lehetnek oly következményei, melyek monarchiánk külpolitikájában sok olyasmit mentenek és magyaráznak, mire magyarázat és mentség különben nem volna.

De a kérdés, melyet aggodalommal vagyunk kénytelenek magunkhoz intézni, az: vajjon csakugyan csupán semleges tényezői, vagy nem aktív előmozdítói voltunk-e keleti politikánkkal ennek az európai tönknek? És e kérdésben rejlik az az óriási világtörténelmi felelősség, melyet ma végleg megállapítani nem lehet; erre a kérdésre csak akkor lehet a végleges választ megadni, midőn majd a kormány működésének az összes szárait a parlament előtt feltárt, kimentő tudósításban látjuk, de azt felvetni most annyi, mint jelezni azt az óriási világtörténelmi felelősséget, mely ez ügyben külügyeink vezetőjére és mindazokra, kik ennek az irányára befolyást gyakorolnak, tehát a magyar kormányra is, nehezedik. Válaszolni — mint mondtam — e kérdésre csak akkor lesz lehetséges, midőn majd a kormány tevékenységének a részletezett képét a hivatott alkotmányos testüle-

tek előtt föl fogja tárhatni. Egyes aggodalomnak azonban már most is kell kifejezést adnunk. Elég gyakran említették fel e Házban azokat az egyes tényeket, melyekkel monarkhiánk a krízist megelőző években s a krízis lefolyása alatt is, legalább is nem a porta erkölcsi tekintélyének emeléséhez járult, hanem a melyek inkább ellenkező irányban gyakoroltak befolyást, úgy, hogy azokat részletesen kiemelni talán fölösleges. De mindezeknek a tényeknek volt egy eredménye s ez eredmény az a kétely, mely Európá-szerte támadt az iránt: vájjon monarkhiánk a keleti kérdésben még a konzervatív politikának, még a fenn-tartásnak az alapján áll-e, vagy sem?

S ez az, t. Ház, a minek nem lett volna szabad megtörténnie. Igenis megtörténhetik az, hogy bizonyos kívánatos czélok érvényesítéséről le kell mondani oly európai viszonyok súlya alatt, melyek azok érvényesítését a legnagyobb közvetlen veszélyek árán teszik csak lehetővé. De arra nem szabad vitetni egy nagy hatalomnak sem, hogy az aktív közreműködésnek, az aktív részességnek a gyanújába essék, oly czélzatokra nézve, melyek a monarkhia érdekeivel ellenkeznek. Már pedig mióta az európai közvélemény oly élénken foglalkozik a keleti bonyodalmakkal, igen el van terjedve az a nézet, hogy monarkhiánk e tekintetben a területi nagyobbodások felé való aspirációk alapján áll s hogy egy szomszédhatalommal a kölcsönösen elnyerendő hódításban már megegyezett volna. Ki sem lehet azt számítani, t. Ház, mily mértékben hathatott demoralizálólag a konzervatív Európára csak az a kétely is: vájjon az első sorban érdekelt állam megmaradt-e a fentartásnak azon az alapján, melyen állani kellene.

Ily kételyek keletkezésére alkalmat szolgáltató magatartás méltán kelthet bennünk aggodalmat.

Az annekszió politikája felé való hajlás, mit az európai közvélemény — remélem, alaptalanul, — a mi monarchiánknak tulajdonított, nem menthető még abban az esetben sem, ha a török birodalom integritása az európai konstelláció következtében csakugyan nem volna fentartható s ha déli határszéleinken új politikai alakulásoknak kellene képződni. Mert ez esetben nekünk érdekeink megóvásáról nemcsak határszélünk aránylag keskeny részén kellene gondoskodnunk, hanem szem előtt kellene tartanunk azokat határszélünk egész kiterjedésében, a Duna egész mentében, egész a Duna torkolatáig; ellenőrző és moderáló befolyást kellene gyakorolnunk az ott létesítendő összes alakulásokra: ennek pedig erkölcsi alapját mintegy megrongálnék, hatályát megbénítanók, ha abba a gyanúba esnénk, hogy biztosítékok helyett kompenzációkat keresünk, hogy magunk is azok közé tartozunk, a kik a netalán beállandó változásokból területi előnyök elnyerését várják. (*Helyeslés.*)

De a dolgok mostani állásában, midőn a török birodalom integritásának fentartásáról való lemondásra még döntő ok nincs, a kételyek támasztása nem egyéb, mint ennek az eszmének a közvetett megtagadása; pedig, t. Ház, ha már mi annak a fentartásáért, a mi érdekeinknek leginkább megfelel, semmit sem vagyunk képesek tenni: legalább ne tegyünk ellene, ne kövessünk aktíve oly politikát s ne is látszassunk olyat követni, a mely közvetve önmagunk ellen irányul. (*Helyeslés.*)

T. Ház! Véghetetlenül bajos oly politikai kér-

déshez szólani, a melyben az, a mi egy diskussziónál e Házban tulajdonképen az érdemleges szubsztraktum, t. i. a kormányunk által követett irány, csak egy nagy kérdőjel alakjában áll előttünk. *(Igaz! Úgy van!)*

Ily helyzetben, t. Ház, csakugyan nem lehet mást tennünk, mint kiemelnünk azokat az általános szempontokat, konstatálnunk azoknak egyhangúságát, a melyekhez az egész nemzet ragaszkodik, nem a szenvedélynek egy pillanatnyi felhevülésében, hanem az egész monarchia, sőt Európa érdekeinek többé-kevésbé világos, de mindenütt jóhiszemű felfogásában.

Nagyon szívesen tenném ki magamat a t. miniszterelnök úr gunyoros nyilainak, ha oly irányban hallanánk tőle felszólalást, hogy szélmalom ellen folytatot harcztot; hogy azok az irányzatok és veszélyek, a melyekről röviden megemlékeztem, nem léteznek. Én az ő gúnyját szívesen eltűrném, annak a fejében, hogy megmeneküljön e haza minden polgárának keble ama lidércznyomás alól, a melynek hatása alatt kétségte-nül mindannyian állunk. *(Helyeslés.)*

De bárminő legyen is a kormány álláspontja e vitában; akár nyerjük ebben azokat a felvilágosításokat, a melyeket várva várunk, akár továbbra is fenn-tartja a kormány, — a mire bizonyosan alapos okai vannak — a hallgatásnak azt a rendszerét, a melyet eddig a törvényhozással szemben követett: remélem és óhajtom és mindazon aggodalmaknak és érthetetlen tényeknek ellenére is, a melyeket felhoztam, a lehetőség utolsó határáig ragaszkodni akarok ahhoz a hithez, hogy úgy a külügyek vezetője, mint a magyar kormány ebben a kérdésben elvileg ugyanazon a téren áll, ugyanazt a meggyőződést vallja magáénak, melye-

ket röviden kifejteni bátor voltam. Ebben a hitben s ily értelemben belenyugszom abba, hogy Somogy megye, Kecskemét város és Szatmármegye kérvénye egyszerűen adassék ki a miniszterelnök úrnak. *(Élénk helyeslés bal és jobbfelől.)*

INTERPELLÁCIÓ.

— 1877. szeptember 15. —

Annak a hírére, hogy Szerbia beleavatkozni készül az orosz-török háborúba, négyen interpelláltak a miniszterelnököt, Tisza Kálmánt, névszerint Simonyi Ernő, Simonyi Lajos báró, Irányi Dániel és Apponyi. Az utóbbi interpellációja két dologban kér felvilágosítást. Azt a hírt, hogy a mi külügyi hivatalunk megakadályozta volna a portát egy szerb támadás esetén a szükséges intézkedések megtételében, a miniszterelnök alaptalannak mondta a válaszában, s a válasz e részét az interpelláló tudomásul is vette. A másik kérdést illetőleg, mely Szerbia akcióba lépessenek minden eszközzel való megakadályozására vonatkozik, a miniszterelnök fölmenteni kérte magát a válasz alól, s a válasz e részét az interpelláló nem vette tudomásul. A Ház többsége azonban tudomásul vette a miniszterelnöknek mind a négy interpellációra adott válaszát.

Tisztelt ház!

Interpellációm tárgya a Balkán félsziget véres csatamezeinek közvetlen szomszédságába vezet és így nem tehetem, hogy mindenekelőtt le ne rójjam a bámulattal telt szimpátia adóját ama hősök előtt, kik, midőn igazságtalanul megtámadott hazájokat oly törhetetlen erélylyel védelmezik, egyszersmind a fegyvert forgatják az európai egyensúly maradványainak

érdekében, melyek a hódítási vágy nyavalyájától mentek maradtak. *(Élénk helyeslés.)*

A világ visszafojtott lélegzettel tekint ama nagy-szerű drámára, mely Plevna és a harczmezőnek többi pozíciói körül feszült figyelemben tartja az egész művelt közönséget. Bárminő legyen is a harcznak a végkimenetele, azt az egyet máris mondhatjuk, hogy a magát hősiesen védő fél elesettjei hiába nem vérzettek el, mert ma már tért engedhetünk ama reménynek, hogy Törökország eddigi sikeres ellenállása örökre elnémitotta ez ország életrevalótlanságáról ama mesét, *(Úgy van!)* mely oly nagy pretenzióval lépett fel és hirdettetett, — és hogy a leendő békekötésnek az önvédelem hősiességére mindenestre egy oly erkölcsi tényezője lesz, melyet még a modern diplomácia anyagias cinizmus is sem képes ignorálni. *(Élénk helyeslés balfelől)*

De, t. Ház, míg e nagy események teljes figyelmünket igénybe veszik, készül azoknak a szomszédságában egy epizód, melynek a jellemzésétől tartózkodni fogok és a melyet csak egyszerűen megnevezek. Készül t. i., mindnyájunk tudomása szerint, Szerbia beavatkozása a háborúba, Szerbia újabb támadása a porta ellen.

Az egész művelt Európa pedig azt a kérdést intézi önmagához: minő lesz ez epizóddal szemben a mi monarkhiánk magatartása? Megengedjük-e? Megátoljuk-e?

E kérdést óhajtom ma a Ház elé terjeszteni és a kormányhoz intézni. Nem is csinállok titkot abból, hogy miért intézem e kérdést és hogy minő értelemben óhajtom és várom rá a választ.

Én oly értelemben óhajtom és várom reá a választ, hogy mi Szerbiának a tervezett akcióba lépését nem fogjuk megengedni, hanem minden eszközzel meggátoljuk. (*Helyeslés.*)

Az európai sajtó legkomolyabb orgánumainak egyike, a *Journal des Debats*, a legutóbbi napokban teljes pozitivitással azt írta, hogy Törökország a jelen orosz háború kezdetén bizonyos katonai rendszabályokat óhajtott érvényesíteni, abból a célból, hogy magát egy esetleges szerb támadás esetére eleve biztosítsa; s hogy e katonai rendszabályok érvényesítésében őt a mi külügyi hivatalunk tiltakozása akadályozta meg; sőt azt is állítja, hogy ez alkalommal a mi külügyi hivatalunk mintegy az általa megakadályozott katonai rendszabályok egyenértékű biztosítást nyújtott volna a magas portának, hogy Szerbia nem fog a háborúba beavatkozni.

Ehhez egészen hasonló híreket olvastunk az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ban is, de még ma reggel egy tekintélyes pesti lap, a *Pester Lloyd* egy konstantinápolyi levelében, ehhez egészen hasonlót olvassunk, t. i. azt, hogy Törökországban még mindig nem hiszik, hogy a mi monarkiánk meg ne akadályozná Szerbia beavatkozását, minthogy ez évi júniusban a Timoknál védelmi szempontból fölállított török monitorok, melyek által magát Szerbia fenyegetve érezte: a mi külügyi hivatalunk közbelépésére vonattak vissza.

Én e híreknek, bármennyire komoly alakban fordulnak elő, és bár oly lapokban jelentek meg, melyeknek egyike sem szokta könnyelműen minden mende-mondának megnyitni a hasábjait: nem tulaj-

donítom azt a fontosságot, hogy azokra bárminő argumentálást építsek. Ezekre csak kérdést alapítok. Argumentációmát abban az irányban, melyben én a tervezett beavatkozás kérdését felfogom, csak a teljesen konstatált köztudomású tényekre óhajtom alapítani; mert ha az, a mit a lapok írnak, hivatalosan konstatálva, elismerve és biztosan tudva volna: megvallok, sohasem alkalmatlankodnám a mi kormányunknak azzal, hogy leendő magatartása iránt még csak kérdést is intézzek hozzá.

Hivatkozom tehát más tényekre, melyeket alig lehet tagadni, melyek teljesen konstatáltak és ismeretek és melyek tekintetbevételével a dolog alig áll másképp, mint a hogy állana, ha ama felfogások, melyekről imént szóltam, helyesek volnának. Az t. i., t. Ház, kétségtelen, hogy midőn a múlt évi hadjárat végén Szerbiát a porta fegyverei tökéletesen földhöz verték; midőn a portától függött volna a békének oly feltételekhez való csatolása, melyek Szerbia katonai akcióképességét hosszú időre megbénították volna: az európai nagyhatalmak tanácsai, az európai nagyhatalmak pressziója volt az a tényező, mely Szerbiát e helyzetéből kimentette; e közbelépésnek köszönhető az, hogy Szerbia katonai akció kifejtésére még egyáltalán képes. Mily pillanatban történt e közbelépés? Oly pillanatban, midőn az Orosz- és Törökország közt kiütendő háború mellett a chance-ok legalább is oly erősek voltak, mint azok, melyeket a béke fentartása mellett fel lehetett hozni, midőn tehát közel állott annak a lehetősége, hogy a porta egy amúgy is túlhatalmas ellenséggel rövid idő múlva élet-halál harcza fog keveredni. Ily

körülmények közt az alig legyőzött ellenséget a győztes kezéből kiszabadítani csak akkor nem a lehető legnagyobb illoyalítás, ha az illetők, kik közbeléptek, egyszersmind elhatározták nem tűrni azt, hogy az általok megverett fél az erejét a legveszélyesebb pillanatban újabb támadásra fölhasználhassa.

De ehhez tökéletesen analóg következtetésekre jutunk akkor, ha a helyzet megítélésénél tisztán csak abból indulunk ki, a mit illetékes helyről a mi külügyi politikánk céljairól és irányzatairól eddig hallottunk.

Nem vagyok hivatva a mi külügyi politikánk szószólója vagy védőjeként fellépni; magamat azzal már csak azért sem identifíkalhatom, mert azt tökéletesen nem ismerem. De a mennyit belőle tudunk, tökéletesen elég annak a megállapítására, hogy már csak e politika irányzatainak következményekép sem szabad túrnunk Szerbia akcióba lépését.

Ugyanis valahányszor e t. Házban a külügyi politika irányzata iránt általános kérdés tétetett: a válasz mindenkor körül-belül szórul-szóra úgy hangzott, hogy politikánk célzata a keleti kérdésben, első sorban a béke fentartása; ha ez nem sikerülhetett: a háború lokalizálása; minden eshetőségre azonban monarchiánk érdekeinek a megóvása.

Már most, t. Ház, ha az első, az események által túlhaladott ponttól eltekintünk: mivé lesz e program Szerbia beavatkozása által? A háború lokalizálása volt külpolitikánk egyik célja, ez volt a három részből álló program második pontja. Ez abban a pillanatban, midőn Szerbiát e háborúba engedték elegyedni, el van ejtve. És mi következik eb-

bói? Az, hogy a háború lokalizálásának az elmélete akkor állított fel, midőn annak csaknem biztos következményeképp senki nem várt egyebet Törökország legyőzetésénél. Abban a pillanatban, midőn látjuk, hogy a lokalizáció progíammja nem fog szükségképp ily eredményre vezetni; hogy Oroszország céljainak az elérésére ezzel be nem éri: elejtjük ezt az eszmét íá, az utolsó kézzelfogható valamit, a mi külügyi politikánkban még volt, és átmegyünk a *laisser fairé*, *laisser faillir* homályos régióiba.

A mi érdekeink megóvása mivé lesz? Vagyis inkább minő megvilágosítást nyer az az általános és addig homályosnak hitt mondat: „A mi érdekeink?” Az mondatott mindig, hogy majd a békekötés pillanatja lesz az, a melynél az eddig passzivitásban maradt hatalmasságok magukat érvényesíteni fogják, a béke feltételeinek kiszabása lesz az a momentum, a melyben érdekeinket is erélyesen érvényesíteni fogjuk. Már pedig, hogy ez a békekötés mód felett megnehezítettik, összebonyolítottik az által, ha egy új tényező, minden netalán keletkezhető igényeivel akcióba lép: ez, gondolom, kétségtelen. Arra a szintén számba veendő esetre, hogy az orosz-román-szerb szövetség utóvégre is győzelmesen viszi a háborút, oly békének megkötése, mely a területi status-quo-nak nagyban és egészben változatlanul való fentartására van alapítva, sokkal nehezebbé vált. Ha tehát mi az érdekeinket úgy fogjuk fel, a mint én egyedül teljesen felfoghatóknak tartom, hogy a béke megkötésénél Törökország integritásának megcsonkítása megakadályoztassák: akkor megfoghatatlan dolog megen-gegnünk, hogy oly tényező lépjen akcióba, a mely

e programra keresztülvitelének a nehézségeit százszorososan fokozza. Ha pedig ezt megengedjük, akkor vagy egészen cél és fej nélkül dolgozunk, vagy egyáltalában csak oly békekötést kontemplálunk, amely a török birodalom területének szétdarabolására van alapítva, és a melynél a mi érdekeink megóvása abból áll majd, hogy mi is részt veszünk a prédában. Ez pedig az a politika, melyet az egész nemzet perhorreszkál. *(Helyeslés.)* Hivatalos részről gyakran tagadták az egész szerb beavatkozási kérdésnek a fontosságát. Én a tisztán katonai helyzetnek szempontjából is helytelennek tartom e felfogást. Nem helyeselhetem soha az illem határain túl menő kicsinylőst sem, a melylyel némelyek Románia részvételéről szóltak, és az eredmény is mutatja, hogy az a 30—40 ezer katona és 100 ágyú, melyet Románia képes volt tűzbe állítani, mily nagy mértékben nehezíti meg Törökország pozícióját. Hasonló fontossága volna 30—40 ezer szerbnek a megjelenése a magukat védelmező törökök mögött.

Tehát katonai szempontból sem tartom helyesnek e felfogást. De, szerintem, az egész szerb beavatkozás kérdésének a súlypontja azon fekszik, hogy a magatartás, a melyet ebben követünk, mintegy villamos világitásba helyezi külpolitikánk célzatát. Ha mi e beavatkozást megengedjük, a melyet pedig megakadályozunk hatalmi szavunkba kerülne: akkor világos, hogy midőn külpolitikánk célzatainak a béke fentartását mondtuk, csupán az emberszeretet érzelmeinek tettünk banális koncessziót; midőn a háború lokalizálásáról beszéltünk, ez csak álarcz volt, amely alatt az Oroszországgal való titkos konnivencia rej-

tődött, midőn végre a mi érdekeink megóvásáról beszéltünk, ez csak eufemizmus volt a préda megsztása helyett. *(Helyeslés.)*

Nem akarom hinni, nem hihetem és nem hiszem hogy ez legyen külpolitikánk hű leírása; nem hiszem, hogy a magyar kormány helyén megmaradhatna, ha mellette ily külügyi politika folytattnék. *(Helyeslés.)* De t. Ház, most már teljes és objektív megnyugtásra van szükség; megjött annak az ideje, hogy ketyeket és gyanúsításokat ne támaszthassanak külügyi kormányunk magatartása iránt. Azért az ügynek, sőt magának a kormánynak is szolgálatot vélek tenni, midőn a következő interpellációt intézem a t. miniszterelnök úrhoz:

Tekintve azt, hogy Szerbia köztudomás szerint a magas Porta ellen háborúra készül;

tekintve továbbá azt, hogy az európai sajtó legkomolyabb közlönyeiben egybehangzólag állítatnak oly tények, melyek, ha igazak, Szerbia akciójának megakadályozását egyenesen becsületbeli kötelességünké teszik;

tekintve végre azt, hogy — e hírek alaptalanságának föltevésében is — a szerb békeszegés megengedése a politikai loyaltás következményeivel, monarchiánk jól felfogott érdekeivel, sőt még keleti politikánknak illetékes helyről eddig hirdetett céljaival is ellentétben áll, a következő kérdéseket intézem a miniszterelnök úrhoz:

1. Igaz-e, hogy külügyi hivatalunk felszólalása akadályozta meg a magas Portát ama katonai prevent-intézkedések megtételében, melyekkel a jelenlegi

ború bizonyos stádiumaiban seregeit egy szerb támadás ellen biztosítani szándékozott?

2. Érvényesítette-e és szándékozik-e továbbra is érvényesíteni a miniszterelnök úr alkotmányszerű befolyását a külügyek vezetésére oly irányban, hogy Szerbia akcióba lépése minden eszközzel megakadályoztassák? *(Élénk helyeslés a baloldalon, a szélső jobb és a szélső baloldalon.)*

*

VÁLASZ A MINISZTERELNÖKNEK.

— 1877. szeptember 27. —

Tisztelt Ház!

Az igen t. miniszterelnök úr ama beszéd folyamában, melyet a több napok előtt hozzá intézett interpellációkra válaszképen imént elmondott, azt is hangsúlyozta, hogy midőn külügyekről van szó, sokkal nehezebb a kormány helyzete, mint bármely ellenzéki képviselőé, mert sokkal szorosabb és közvetlenebb felelősség terheli a kormányt az általa kiejtett szóért, mint a parlamentnek más független tagját.

A T. miniszterelnök úr azonban nem volna az az ügyes parlamenti taktikus, a kinek mi őt évek óta ismerjük, ha helyzetének, mint kormány elnöknek, e hátrányait helyreütni nem tudná. A mód pedig, melyen ezeket helyreüti, egyszerű, de eddig csalhatatlanul sikeresnek bizonyult.

Elmond ugyanis válasza közben, mely magukra a felvetett kérdésekre, magára a külügyi politikára

nézve vajmi keveset tartalmaz, mentől több igen szép általános mondatot és elvi kijelentést, melyektől általánosságban a helyeslést, a mint senki nem, én sem tagadhatom meg, és ezeknek az általános kijelentéseknek nyújtott helyeslést az általa képviselt politika, nyereségi számlájára írja. *(Derűltség.)* Ez az az eljárás, melyet a t. miniszterelnök úr a mai napon — beismerem — elokvenciájának egész fényével követett. Én e térre őt, melyen vele versenyezni képes nem vagyok, nem követem. De nem tehetem, hogy még az általános mondatok közül is, melyekre éppen hivatkoztam, egyikre-másikra észrevételt ne tegyek.

(Halljuk!)

Az igen t. miniszterelnök úr kicsinyléssel beszélt ama hírekről, melyeknek semmi egyéb alapja és semmi egyéb hitelessége nincs, mint hogy egyes lapokban felmerültek; elmondotta, hogy az a következtetés, hogy e hírek igazak volnának azért, mert a kormány azokat nem rektifikálta,— teljesen alaptalan.

Azt hiszem, t. Ház, hogy itt is áll az az elv: qui bene distinguit, bene docet. Ha egyes lapokban egyszer elvértve felmerül valamely hír, annak nem lehet oly fontosságot tulajdonítani, hogy arra akár a Házban argumentumot alapítani, akár a kormánytól mintegy követelni lehessen, hogy azt rögtön dementálja; de, ha bona fide akarnak ítélni, egészen más-ként áll a dolog akkor, midőn bizonyos dolgok az egész európai sajtóban, hosszú időn át egyhangúlag, s a nélkül, hogy ellenmondásra találtak volna, fen tartják magokat. *(Felkiáltások bal felől: Úgy van!)* Ez az első általános észrevétel, melyet tenni szükségesnek találtam.

A másik arra vonatkozik, a mit a miniszterelnök úr, a kormánynak a közvéleménnyel szemben való állásáról mondott.

A t. miniszterelnök úr igen helyesen emelte ki, hogy alkotmányos országban a közvéleménynek csak egy törvényes és ennek folytán decziziv közege van, s ez a törvényhozás, a népképvisélet; de még a nép* képviselet akaratának sem tulajdonit külügyekben oly hatályt, hogy a kormány, meggyőződése ellenére, annak akaratát teljesíteni kénytelen volna. Legfőlebb, mondja a miniszterelnök úr, odahat a nép képviselőinek akarata, hogy a kormányférfiúk azt a helyet, melyet elfoglalnak, elhagyni kénytelenek, de arra soha sem terjedhet ki a hatálya, hogy mert a törvényhozás valamit bizonyos irányban akar, a kormány, saját jobb meggyőződése ellenére, ezt az irányt kövesse*

Elismerem tökéletesen. De bátor vagyok megjegyezni, hogy ez a felfogás nemcsak a külügyi kór* déseknek valamely specziálítására, hanem a törvényhozás működéséhez tartozó valamennyi kérdésre áll. Bárminő elvi kérdésekben nyilvánul a törvényhozás akarata, önértetes kormányt az nem arra fog bírni, hogy meggyőződése ellenére a törvényhozás akaratát érvényre juttassa, hanem mindig csak arra, hogy az esetre, ha kollízió támad nézete és a törvényhozás akarata közt, a törvényhozást feloszlassa és a népre appelláljon, vagy helyét elhagyja. A külügyekre vonatkozólag semmi eltérő helyzetben nincs a kormány attól a helyzettől, mely bármely más törvényhozási ügy tekintetében a törvényhozással szemben fennáll.

A miniszterelnök úr továbbá tagadja, hogy a kormány által követett politika iránya és a közvéle-

meny hivatott orgánuma, a törvényhozás által követelt irány közt, az az ellentét volna, melyet sokan állítani szeretnek, (én legalább így értettem), mert megegyeznek egyben mindketten: megegyez a kormány a törvényhozással abban, hogy mindkettőnek az iránya csak az lehet: minden körülmények közt megóvni a magyar-osztrák monarchiának és így a magyar hazának érdekeit is.

Tökéletesen helyes: ebben megegyezünk. A külfölség csak abban rejlik, hogy míg a kormány nekünk eddig arra nézve, hogy minő irányban véli ő ezeket az érdekeket érvényesíthetőeknek, semmi felvilágosítást nem nyújtott: a közvélemény magával tisztában van aziránt, hogy mily irányban kívánja ez érdekek megóvását, (*Helyeslés bal felől. Csernátorny Lajos: Háború? — Mozgás.*)

S én azt hiszem, t. Ház, — meglehet, csalódom, mert ebben az én teljes illetéktelenségemet be kell vallanom, — hogy annak a nagytöbbségnek, melylyel a kormány rendelkezik, szintén nagy többsége a kormányt csak abban a föltevésben támogatja, hogy az az ismeretlen valami, — a kormány külpolitikájának az iránya, — megfelel és megegyez azzal az iránynyal, melyet csaknem az egész nemzet követ. (*Helyeslés.*)

Különben az igen t. miniszterelnök úr előadása folyamában megjegyzi azt is, hogy a kormánynak a haza és a monarchia érdekeit minden körülmények közt megvédeni kész elhatározásában semmi változás sem állott be. Ugyanaz volt akkor, mikor az oroszok csaknem ellentállás nélkül lépték át a Dunát és a Balkánt, és ugyanaz ma, a harcztéren beállott

újabb fordulat után is; de hozzát teszi, hogy nem érti, miként választhatják éppen azok, kik a török birodalom integritásában vélik a haza érdekeit legjobban biztosíthatni, a mostani pillanatot aggodalmaik kifejezésére, midőn monarkhiánk érdekei, ha valaha veszélyeztetve voltak is, az újabb katonai események óta bizonyára kevésbé vannak veszélyeztetve, mint bármikor, s ezzel beismeri, hogy Plevna óta mégis csak történt a helyzetben változás.

Ezek után az általános megjegyzések után áttértek igen röviden azokra, a miket a t. miniszterelnök úr szintén igen röviden az én speciális interpellációra válaszolni méltóztatott.

Interpellációmban két kérdés van. Az egyik az: tett-e a külügyi kormányzat valamit arra, hogy megakadályozza Törökországot oly óvintézkedések tételében, melyeket Szerbiának esetleges békeszegése ellen szükségeseknek tartott volna. A miniszterelnök úr azt látszik föltételezni, hogy én állítottam vagy valónak tartottam volna, hogy ez történt. E tévedését rektifikálnom kell. Idéztem az interpellációmát bevezető beszédemben a híreket, melyek felmerültek, és ezután e szavakat mondtam:

„Én e híreknek, bármennyire komoly alakban fordulnak elő, bár oly lapokban jelentek meg, melyeknek egyike sem szokta könnyelműen minden mendemondának megnyitni hasábjait, nem tulajdonítom azt a fontosságot, hogy azokra bárminő argumentációt építsek; ezekre csak kérdést alapítok!“

Tehát nem állítottam, hogy ez így van; hanem csupán kérdést intéztem a t. miniszterelnök úrhoz, hogy ez így van-e? És azt a felvilágosítást, a melyet

tőle nyertem, hogy ez nincs így: megnyugtató tudomásul veszem.. Még megnyugtatóbb tudomásul veszem azonban a hozzá tett kijelentést, hogy nem is fog úgy lenni, bármi történjék. Ha interpellációim által semmi egyébét nem értem volna el, mint a a miniszterelnök úrnak azt a kijelentését, hogy egy szerb békeszegés esetében semminemű akadály sem górdítotték Törökország útjába, hogy védelmét bármily eszközzel érvényesítse: meg lehetnék elégedve interpellációim eredményével.

A második kérdés az volt, érvényesítette-e a t, miniszterelnök úr alkotmányos befolyását és szándékozik-e továbbra is érvényesíteni abban az irányban, hogy Szerbia akcióba lépése minden eszközzel megakadályoztassék.

Erre nézve. a t, miniszterelnök úr fölmentetni kéri magát a nyilatkozás alól, A t. Ház bölcsességétől függ, megelégszik-e e válaszszal, vagy nem; a magam részéről csak azt mondhatom, hogy én azzal meg nem elégszem, A válasz meg nem adása csak egy czélből történhetik: csak azért, hogy a szabad kéz fentartassék, mégpedig vagy oly értelemben, hogy a kormány eddig még igazán nem volna elhatározva; minő eljárást kövessen ez eshetőséggel szemben; vagy látszólag, hogy- az illetők, a kiket érdekel, ne tudják, mi fog részünkről történni ebben az esetben. Már pedig, t, Ház, miután én úgy vagyok meggyőződve^ és ezt interpellációim indoklásakor ki is fejttem, hogy a Szerbia részére a portánál közbenjárásunkkal kieszközölt béke után, a politikai loyaltás követelménye Szerbia akcióba lépésének megakadályozása; miután én abban a magatartásban, a melyet a kor-

mány e részben követne, egy fölötté kívánatos fény-
sugarat látnék, mely a kormány általános politikai
irányára esnék, és miután én a politikai loyaltás
kérdéseiben a szabadkéz politikáját jogosultnak el nem
ismerhetem: nem láthatok alapot a válasz megtaga-
dására, a t. miniszterelnök úr válaszának utolsó részét
tehát tudomásul nem veszem, és kérem a t. Házat,
méltóztassék ennek tárgyalását napirendre tűzni. (*He-
lyeslés jobb- és balfelől.*)

VÁM- ÉS KERESKEDELMI SZERZŐDÉS AUSZTRIÁVAL.

— 1878. január 29. —

A magyar korona országai és Ő felsége többi országai és királyságai közt létesített vámszövetségről szóló törvényjavaslat s ezzel az osztrák-magyar monarchia vámtarifájáról szóló törvényjavaslat egyszerre került napirendre. Az osztrák kormány épp abban az időben adta be a lemondását, midőn a magyar képviselőházban a törvényjavaslatokat napirendre akarták tűzni. Az ellenzék úgy erre a körülményre, mint a keleti bonyodalmakra való tekintettel, a nagyfontosságú javaslatok tárgyalásának az elhalasztását kívánta, a többség azonban a tárgyalás mellett döntött. A kormány előterjesztése az általános vámtarifában olyan vámemeléseket foglalt magában, melyeket az ellenzék a szabadkereskedési irányval való szakításnak és az osztrák nagyipar védvamos törekvései diadalának tekintett. Tényleg ekkor jutott érvényre az egész európai szárazföldön az a védvamos irány, mely — még jobban kihegyezve — most is uralkodik. A vámügyi bizottság azonban magáévá tette a kormány előterjesztéseit. A bizottság jelentésével szemben többen adtak be különvéleményt, nevezetesen *Simányi* Lajos és *Kudrotty* Soma együtt, *Simonyi* Ernő és *Apponyi* Albert külön-külön. E különvélemény közlését, miután annak tartalma az alábbi beszédből eléggé kiviláglik, fölöslegesnek véltük.

Tisztelt Ház!

Az alaphang, mely az előttünk fekvő törvényjavaslatnak úgy nyomatott, mint élőszóval előadott indokolásain átvonul, az az állítás, hogy a kérdés,

melylyel foglalkozunk, per eminentiam nagy politikai kérdés. *(Helyeslés a szélső jobb és bal felől.)* Én, t. Ház, sohasem tagadtam annak a politikai jelentőségét, azonban mindig azt hittem, hogy e kérdés első sorban egy nagy nemzetgazdászati kérdés. *(Helyeslés a szélsőjobb és bal felől.)* Minél inkább és minél hosszabban foglalkoztam azonban azzal, annál inkább meggyőződtem arról, hogy igazuk volt azoknak, a kik azt állítják, hogy egy per eminentiam politikai kérdéssel van dolgunk.

Igen, ma én is azt mondom; mert ha végig nézek ama veszélyeknek a során, melyek nemzetünk életfáját fenyegetik, nagyobb, súlyosabb veszélyt, mint az általános elszegényedés, melynek a lejtőjére immár jutottunk, nem ismerek. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és bal felől.)*

Azért minden oly kérdés, a mely a nemzetgazdászati organizmusának életnedvével van összefüggésben, a mely annak alapjait érinti, nem nevezhető többé közgazdászati kérdésnek, hanem valóban egy nagy politikai kérdésnek.

Csupán ennyit akartam elmondani annak az általános álláspontnak a jellemezésére, melylyel az előttünk fekvő javaslat bírálatához fogok.

Áttérve most, minden további bevezetés nélkül, magára a dolog lényegére, a mint azt különvéleményemben is kifejtettem, és a mint arra a t. bizottsági előadó úr tegnapi előadásában hivatkozni szíves volt, én a közös vámterületnek híve vagyok, és a mennyire lehet, e kereten belől keresem a megoldás alapját.

A mennyire lehet, mondom, e kereten belől keresem a megoldás kulcsát, de keresem azokon az alapokon, ama nézetek és irányzatok megvalósításában,

melyek a vámegegyesülés eszméje megszületésének első percében már lebegtek azok szemei előtt, kik ezt a közgazdászati irodalom terén először megpendítették. 1847-ben boldog emlékezetű Dessewffy gr. Emil ily című röpiratot bocsátott ki: „A magyar vám és kereskedelem ügye s annak végeligazítási módja.“ Ennek előszavában közgazdászati programját következő rövid, előttem most is érvényes szavakban fejezte ki: „A jelen röpirat azon politikai és statusgazdászati okokat foglalja magában, melyek nézetem szerint annak kívánása mellett harcolnak, hogy honunknak az ausztriai birodalommal teljesen vámmentes, a külfölddel pedig vámok által ugyan megszakított, de minden prohibiczióval irányított felszabadított kereskedése legyen.“ Munkájának további folyamában pedig a következőket mondja: „Mi pedig kormányunkat illeti, valámig ez külföldön kereskedési szerződések alkalmakor nem mondhatja ezt: ime — uraim — egy 37.000,000 lakost számláló nagy birodalom vására, mely semmi közbenső vámtételek által nincs elkülönítve egymástól és belsejében a forgalom teljesen szabad, ezen piacra bizonyos czikkeiteket bebocsátok mérsékelt vám mellett, de (viszont) ti meg az én cikkemet bocsásátok be jó feltételek mellett; míg ezt nem mondhatja kormányunk, addig kereskedelmi szerződések kötésénél sincsen oly kedvező állapotban, mintha ezt mondhatná.“

Tehát a mit igénytelen szavakkal, mint a vámközösség elválaszthatatlan tartozékait, hogy — úgy mondjam — feltételeit különvéleményemben említettem: olcsó bevitel, és biztosított kivitel, e két szempont magának a vámközösségnek eszméjével, annak

megalkotói előtt egy elválaszthatatlan triászt alkotott. A nélkül, hogy e nagy kérdésnek a bővebb taglalásába bocsátkoznám, így felfogva a dolgot, lehet igenis közös vámterület mellett is oly irányzatok érvényesítésére törekedni, melyek együttvéve megérdemlik a magyar közgazdasági politika nevét; de elválasztva ama két tartozékától, elválasztva a szabad kereskedés elvétől, elválasztva ama törekvéstől, hogy a nagy vámterület európai súlyát biztos kiviteli piacok elérése végett latba vessük: a közös vámterület egyszerű meghajlás bizonyos politikai kényszerhelyzetek előtt; ez azonban nem magyar közgazdasági politika. *(Úgy van! a szélső jobb és baloldalon.)*

Az elénk terjesztett javaslatok pedig mindkét irányban, részint teljes szakítást, részint határozott visszalépést jeleznek azokkal az irányzatokkal szemben, melyeket imént — nálam nagyobb tekintélynek védpajzsa alá helyezkedve — mint a vámközösség eszméjének szükségképi tartozékait felemlíteni bátor voltam.

A jelen javaslatok magokban foglalnak egy tarifát, mely az eddigiekhez képest nevezetes vámemeléseket tartalmaz; egy tarifát, mely nemcsak önmagában véve, mint autonóm tarifa jelentkezik, de mely egyszersmind oly körülmények között hozatik a törvényhozás tanácskozása elé, melyek között annak elfogadása — csalódjam bár, de tartanom kell tőle — végleges szakítást jelent a kereskedelmi szerződések rendszerével.

A mi a tarifában foglalt vámemeléseket illeti, a t. bizottsági előadó úr tegnap kicsinylőleg nyilatkozott azokról; nem tartja azokat egyáltalán fontos kérdésnek.

Én, t. Ház, nem vagyok e véleményben. Nem

tekintem azt, hogy az összehasonlító táblázatban, melyet a kormány a törvényhozás tájékoztatására az eddigi s a most létesítendő vámtételekre elének terjesztett, mindenütt már nem az angol pótkonvenczióknak, tehát a kiegyezési évek legnagyobb része alatt érvényben volt állapotnak a tétélei, hanem az 1868-ik német szerződésnek némely részeiben amannál magasabb tétélei szerepelnek, mint az összehasonlítás alapja, — nem tekintem ezt; de tekintenem kell azt, hogy a vámoknak ezüst helyett aranyban való szedése már magában minden czikkre kiterjedőleg, körülbelül 15%-os átalános vámemelést tesz ki.

Ha aztán in specie elemezem ama vámtételeket, melyeknél a számszerinti emelés is konstatálható, úgy találok, hogy ezek leginkább a textil-csoportban fordulnak elő, tehát ama csoportban, melyből egy elsőrendű szükséglet, t. i. a ruházkodási szükséglet fedezendő; ott pedig ismét a legnevezetesebb tétéleket a nyers pamutfonalak, a gyapjú-fonalak és bizonyos gyapjú-árúk képezik.

A nyers pamut-fonalak vámja a 30-as számon felül 8-ról 12 frtra, tehát 50%-kal emelkedik, mégpedig éppen a zsákfonalaké, melyekből az olcsóbb gyapjú-szövetek gyártatnak, 1 írt 60 krról 8 frtra, tehát több mint 300%-al emeltetik. A gyapju-árúk közt éppen azok vámja, melyek a szegényebb osztályok ruházkodási anyagát képezik, 40 írtról, igen sok cziknél 60, sőt 80 frtra emeltetik, tehát az emelés 50—100%- Megvallom, hogy én ily vámemeléseket, melyek 60—100—300%-ra mennek, kicsinyeknek, jelentékteleneknek nevezni, vagy csak meg is érteni, hogy azok jelentékteleneknek neveztesse-

nek, képes nem vagyok. (*Helyeslés a szélső jobb és baloldalon.*)

De erre a válasz az, hogy mi tartozunk az osztrák iparnak azzal a védelemmel, melyre, hogy fennállhasson, szüksége van, és hogy tartozunk iránta tekintettel lenni. T. Ház, igen, tartozunk iránta tekintettel, vagyunk is, voltunk is, úgy, a mint azt Simonyi Lajos b. t. képviselőtársam mai előadásában igen helyesen kiemelte. Ha mi közös vámterület mellett kizárólag Magyarország érdekét tartanók szem előtt, akkor minden védelmi jellegű vámot le kellene szállítanunk ama mértékig, hol azok tisztán csak finánczvamoknak tekintendők. E mértékig még az angol pótkonvenczió érvénye alatt sem szállítottak le a beviteli vámok. Tehát voltunk, vagyunk és akarunk is lenni ezentúl is tekintettel; de e tekintetnek kell lenni bizonyos határának és e határ ott fekszik, a hol a vámemeléssel által sújtott érdekeknek mélyebbre ható közgazdászati és szociális súlya van, mint a vámemeléssel által védelmeztetni szándékolt érdekeknek. (*Tetszés a baloldalon és a szélső jobbon.*) És ez az, a mi a tarifában előforduló vámemeléseknek majdnem mindegyikéről áll.

De a t. Ház meg fog engedni némely részlete-sebb megjegyzést Ausztria iparának az állapotáról, (*Halljuk!*) mert midőn ez ipar szempontjából kívánják tőlünk a vámemelések megadását, csakugyan megérdemli a figyelembevételt: vájjon olyan állapot, mely ily nagy vámemelést okvetlenül szükségessé tesz, valóban létezik-e vagy nem? Én iparkodtam magamat a kérdésnek ez oldala iránt lehetőleg tájékozni. Ismerem körülbelül azt az egész irodalmat, melyet az osztrák

védvamosok ebből az alkalomból szárnyra bocsátottak és melynek minden egyes röpívén, hogy úgy mondjam, matematikai biztossággal bizonyítják, hogy az osztrák iparnak a jelen vámtételek mellett okvetlenül tönkre kell mennie, hogy az nem létezhet. Ámde, ha azután a tényekre tekintek, kénytelen vagyok azt a meglepő felfedezést konstatálni, hogy az az osztrák ipar, melyről azt állítják, hogy nem létezik, valóságban igenis létezik, nemcsak létezik, de virágzik, terjed, s fejlődött éppen ama vámtételek érvénye alatt, melyeknek ezt a rontó hatást tulajdonítják. (*Élénk hrlyeslés a baloldalon és a szélsőjobbon.*) Csak egynehány számmal akarom a t Ház figyelmét fársztani. (*Halljuk! Halljuk!*) Veszem éppen azokat a csoportokat, melyeknél a vámemeléseket az illető iparosok valóban keresztül is vitték. Veszem a pamutfonást

A pamutfonás állapotára két tényezőből lehet biztos következtetést vonni. Először közvetve a feldől* gozásra behozott, — mert hisz itt nem természetik, — nyers pamut mennyiségéből és a valóságos fonal* gyártás számából. A nyers pamut mennyisége, mely Ausztriába behozatott feldolgozás végett, 1862-től 1866-ig átlagban tett 400 ezer vámmázsát. 1867-től 1872-ig átlag 860 ezer vámmázsát. A következő években egész 1876-ig, tehát éppen azokban az években, melyek alatt az angol pótkonvenczió sokat rágalmazott tételei léteztek, felment 1.119,000 vámmázsára.. Ez, t. Ház, oly tény, mely mindenre inkább, mint hanyatlásra enged következtetni. (*Igaz! a szélsőjobb és baloldalon.*) Pamutfonal pedig készült, mert erről is vannak kimutatások — 1864-től 1868-ig, tehát azokban az években, melyek az angol pótkonvenczió

megkötését közvetlenül megelőzték, — 2.277,000 vámmázsa. 1869—1873-ig, tehát azokban az években, melyek az angol pótkonvenczió megkötését követték, készült 3.640,000 vámmázsa, tehát éppen 1.300,000 vámmázásával több, mint azelőtt. Megvallom, ha e számokkal szembe állítatik ez ipar szükségképpen való tönkremenése, fel vagyok arra jogosítva, hogy Tamás legyen benne. *(Helyeslés a szélsőjobb és bal felől.)*

Átmegegyek a gyapjúsövetekre. Bocsánatot kérek, szárazak ez adatok, de igen tanulságosak. *(Halljuk! Halljuk!)* A gyapjúsövetek beviteli és kiviteli viszonyai az utolsó évi átlagokban következőleg állottak: Az 1871—1874. évi átlagokban a bevétel 77,000, a kivétel 75,600 vámmázsa volt, tehát valamivel kevesebb a kivétel mint a bevétel, s ennek a ténynek az illusztrációjára mindjárt átmegegyek, — 1876-ben a bevétel 77 ezer, a kivétel 75 ezer vámmázsa. De 1876-ban a bevétel már csak 70,000, a kivétel pedig 74,000 vámmázsa volt. Az 1877. év első feléről levő adataink pedig azt igazolják, hogy a bevétel még 10,000 vámmázásával kevesebbet tett, mint 1876. első felében.

E számok mit bizonyítanak, t. Ház? Először azt — s ezt csak a gyengébbek kedvéért említem fel, a gyengébbek kedvéért nem itt, mert még vagyok győződve, hogy ily gyengébbek itt nincsenek, de e Házon kívül, — hogy a gyapjú-árak forgalmának a mérlege az utolsó években aktív volt.

De én ennél nagyobb fontosságot tulajdonítok annak a ténynek, hogy az osztrák gyapjú-iparnak egyáltalán nagy és állandó kivitele van, tehát hogy készítményeinek csupán az a mennyisége, melyet a belföldi piac ellátásán felül kivitelre, mint fölös-

leget szálni bírt, minden évben 70—80,000 vámmázsát tesz.

Már most t. Ház, ha oly piaczkon, a hol neki is ugyanazokkal a vámtételekkel kell megküzdenie, melyekkel más országok iparczikkei megküzdeni kénytelenek, szóval, ha a külföldi piacon is ennyire versenyképesnek bizonyult: és ha az ily ipar azután azt állítja, hogy, a létező vámtételek mellett, a belföldön nem tud megélni, hajlandó vagyok ebben nem látni mást, mint ama mindenkor ismétlődő tüneményt, mely tartani fog addig, míg a világ áll és ipar létezik, hogy az iparosok védvámigényeit teljesen kielégíteni sohasem lehet. *(Úgy van! a szélsőjobb és bal felől.)* E tények hatása alatt, t. Ház, kerestem a csalódást, mely az osztrák védvámosok okoskodásaiban fekszik. Mert midőn a tények az állított elméleti következtetésekkel ily homlokegyenest ellenkező képet mutatnak, kell az okoskodásban valami csalódásnak lenni. És e csalódás, szerintem, a következőkben áll.

Ennek az agitációnak a hirdetői, terjesztői s azok, kik ez agitáció álokoskodása előtt nálunk meghajoltak, egy dolgot mindig figyelmen kívül hagytak: ez pedig az a rendkívül kedvező piacz, mely felett az osztrák ipar nagyobb mértékben rendelkezik, mint bármely más állam ipara. Ez a körülmény egyenlíti ki azt a különbözetet a termelési előfeltételekben, mely az osztrák és más előhaladottabb államok ipara közt kétségkívül létezik. Legyen szabad e fontos momentumot némileg földeríteni.

Az osztrák ipar, t. Ház, a monarkhiának aránylag csekély részére van összpontosítva; mintegy 1,800 □ mrtf.-nyi tér, 9.000,000 lakossal az, — ha

Csehországot, Sziléziát, Morvaországot és Alsó-Ausztriát, mint az osztrák-magyar monarchia tulajdonképeni iparos zónáját együtt vesszük, mely a termelő centrum. E koncentrált iparbelep körül terül azután el egy 26.000.000 lakossal bíró, 9,600 □ mrtf.-nyi terület, mely tisztán, vagy legalább nagyobb részében fogyasztási területnek nevezhető. Ily arányok a világnak semmi iparánál elő nem fordulnak,

A magyar-osztrák monarchiában az iparral foglalkozók száma az egyik népszámlálás szerint 8, a másik szerint — mely láthatólag eltérő szempontokból indult ki — 22 %-át teszi az összes lakosságnak, melylyel szemben az iparfogyasztó rész 80—90 %-ra emelkedik, míg a többi iparos államokban — Angliában, Franciaországban — a lakosságnak az a része, a mely természet, mindenütt legalább 35—40 %-ra teendő az összes lakosságnak és az, a mely fogyaszt, a fönmaradt többi 60 vagy 65 %-ban fejeződik kú Csak az osztrák ipar az, mely ily arányokkal dicsekedhetik, mely élvezzi azt, hogy azon a területen, a melyen megvan védve, a fogyasztó közönség számban anynyira túlnyomó, és élvezi e mellett az ipar központosságának minden előnyét is, mert aránylag csekély területen van összpontosítva.

De mi az a további következtetés, melyet e tényből az Ausztria és Magyarország rösséről egymással szemben emelhető igényekre nézve vonnom: kell? Az előbb általán megnevezett 9,400 □ mértföldnyi, 26 millió fogyasztótól lakott terület legnagyobb része, t. i. 5,400 □ mfl. 15 millió lakossággal, magyar. Magyarország és mellékterületeinek a magyar-osztrák monarchia vámegeyületébe való be-

lépése nyújtja tehát az osztrák iparnak azt a különösen kedvező helyzetet, melyet ezelőtt esetelni bátor voltam, *(Élénk helyeslés a középén.)*

Tehát mit mond a tiszta méltányosság? A tiszta méltányosság azt mondja, hogy a monarchia iparos része közönségének, igényei megállapításánál, kiváló tekintetbe kell venni ama terület közgazdászát! természetének az igényeit, a mely területnek köszönheti, hogy oly kelendősegi viszonyokkal rendelkezhetik, minők a világ semmi más iparállamában sem léteznek. *(Helyeslés a szélső jobb és balon.)*

De hol van itt a határ: ez az a kérdés, a melyet felvetnek az általam általánosságban előadottakkal szemben olyanok is, kik azokat elvileg kétségbe nem vonják.

A határt ily dolognál elméletileg és általánosságban kiszabni igen-igen nehéz. A határnak ily tüzetes meghatározását rendszeren azok szokták sürgetni, kik midőn valamely általános tételt tagadni, czáfolni, annak a helytelenségét bebizonyítani nem tudják: megvalósításánál és alkalmazásánál keresnek és iparkodnak nehézséget teremteni. De elvileg mégis meg lehet jelölni valamely határt; és e határ ott van, hol a vámtételek fölemelése által lehetetlenné válik az, a mi Magyarország közgazdászaid szervezetének, szerintem, egyik életföltétele: a rendszeres összeköttetés a külfölddel, a kereskedelmi szerződések megkötése. És azért, mert az előttünk fekvő tarifa a maga tételeiben e határt már túllépte; mert már tényleg lehetlenné tette a szerződéses politikának a föntartását, azért állíthatom, mégpedig nemcsak megközelítőleg, hanem állíthatom tüzetesen, egész bizonyossággal

és alaposan, hogy a méltányossági határ, melyet mi éppen úgy követelhetünk Ausztriától, mint a hogyan ők követelik tőlünk: e szerződésben, a mi hátrányunkra, már át van lépve. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és baloldalon.)*

Különvéleményemnek egyik része foglalkozik annak a tételnek egész általánosságban való ecsetelésével és bizonyítgatásával, hogy hazánknak a külföldi piac biztosítására és így a kereskedelmi szerződésekre okvetlenül szüksége van. Beletettem a különvéleménybe egy táblázatot, mely Magyarországnak három legnevezetesebb forgalmi cikkére vonatkozik, t. i. a gabonára, a lisztre és a gyapjúra. E táblázat igazolja, hogy e cikkek közül évenként igen tetemes bevétel van Ausztriába; hogy tehát Ausztria korántsem látja el magát kizárólag a mi cikkeinkkel, s hogy ennek következtében nagy mennyisége marad nálunk ama termékeknek, melyek, ha ezeket külföldön elárúsítani képesek nem lennének: elárúsíthatók egyáltalában nem lennének és e szerint előállana ránk nézve az a helyzet, melyet közönségesen így szokás jellemezni: saját zsirunkban fulladunk meg. *(Tetszés a szélső jobb és baloldalon.)*

Hasonló részletes kimutatást, lehetne keresz-tülvinni mindazokról a többi cikkekről, melyekből főleg áll Magyarország termelése: a műfáról, az állatokról, a zsírokról, nyers bőrokról stb. Hiszen a képviselő uraknak a kezénél vannak az adatok monarchiánk külkereskedelméről és Magyarország különforgalmáról, melyekből az általam fölállított tétel helyes-ségéről tüzetesen meggyőződhetnek.

Ez is egyike ama tételeknek, a melyeket így

általánosságban senki sem tagad, sőt az igen t. vámügyi bizottság többsége szükségesnek látta, hogy e szemmel látható igazság előtt legalább elméletileg meghódoljon, midőn egy határozati javaslatot nyújtott be a t. Háznak, a mely határozati javaslat igen erélyes szavakban utasítja a kormányt, hogy a külállamokkal kötendő kereskedelmi szerződésekre minden eszközzel törekedjék.

T. ház! Ha jól emlékszem, a kiegyezési tárgyalások folyamában ez már a harmadik ily természetű határozati javaslat; *(Élénk derűtség a szélső jobb és a baloldalon.)* a bankügynél volt egy, a czukoradónál volt egy és most a vámügyi rendezkedésnél is van egy, a mely azt, mit törvényhozásunknak, hogy történjék, vagy legalább, hogy annak ellenkezője ne történjék, csak akarnia kell, jámbor óhajtásképen fejezi ki. Én igen tartok attól, t. Ház, hogy ha folytatjuk azt a gyakorlatot, mely a magyar törvényhozás által vallott irányzatoknak ily inoffenzív és ártatlan formában ad kifejezést, ezzel a törvényhozás tekintélyének hasznát nem teszünk. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és baloldalon.)*

Ámde elég nekem az, hogy a vámügyi bizottság t. többsége legalább az elméletet, a melyet felállítottam és vitattam, hacsak ily alakban is, elismerte. A mi azután az ő álláspontja és az én álláspontom közt az ellentétet szüli: csak annak a kérdésnek a mérlegelése, hogy mily nagyok azok a veszélyek, a melyek a szerződéses kereskedelmi politika ösvényének az elhagyásából hazánkra háromolhatnak, és ama másik kérdés mérlegelése, hogy vajjon, ha mi az előttünk fekvő javaslatokat, úgy a mint ma vannak, elfogad-

jük: lehet-e még reményünk arra, hogy kereskedelmi szerződések köttessenek.

Mindkettőre nézve létező bizonyos optimizmus magyarázhatja meg egyedül azt, hogy a vámügyi bizottság többsége ama szelíd utat választotta csupán, nézetének az érvényesítésére.

Arra nézve, hogy a szerződéses kereskedelmi politikának a megszűnése baj ugyan, de talán mégsem oly nagy baj, és nem is oly életbevágó veszély, mint a minőnek mi azt tartjuk, érvül rendszert a következő általános tétel szolgál: a mi kivitelünk, a melynek a biztosításáról szó van, leginkább nyersterményekből áll; már pedig mindenütt elfogadott elv az, hogy a nyersterményekre nem vet vámot semmiféle állam, ennek következtében, akár legyen szerződésünk, akár ne legyen, nem valószínű, hogy az idegen államok a mi nyersterményeink behozatalát vámtételekkel fogják megakadályozni. Erre sokfélélt lehetne válaszolni, de én csak két mozzanat kiemelésére szorítkozom. Az első az, hogy korántsem egyedül a vámokban nyilvánuló kereskedelmi akadály az a tényező, a mely valamely termény forgalmának az irányát meghatározza. Az általános kereskedelmi összeköttetések egész organizmusa az, mely sokszor határoz a felett: vajjon valamely piac erről vagy arról a termelési területről látja-e el leginkább szükségleteit. Hiszen midőn mi a vámközösség fentartását Ausztriával indokoljuk, leginkább ezt szoktuk mondani: nem annyira attól, hogy Ausztria magas vámtételekkel fogja kizárni a mi nyersterményeinket, hanem inkább attól tartunk, hogy mihelyt csökken a kereskedelmi összeköttetéseknek az a soka-

sága, a mely most ezer meg ezer száakkal fűzi össze a két államot, nem fogunk többé részesülni abban az előnyben, hogy Ausztria, az árkülönbözet csekélyebb árnyalatainak a figyelembe nem vételével is, leginkább a mi területünkről lássa el szükségletét. Ezt csak mellékesen emlitem. De áll-e, t. Ház, teljesen az az elv, hogy semmiféle állam sem vet vámot a nyers-terményekre?

Legkevesébbé van feljogosítva ennek az állítására a mi kormányunk, mely a kiegyezésre vonatkozó tárgyalásoknak, mondhatni, a legutolsó stádiumáig mindig azzal az eszmével foglalkozott, hogy kompenzációul az osztrák ipart védő vámokért, Magyarország nyersterméneinek oltalmára, az idegen nyers-terményekre vámok fognak vettetni. De egyáltalában azt lehet állítani, hogy soha annyira meg nem állapodott, annyira meg nem határozható irányzatok Európa kereskedelmi politikájában nem léteztek, mint mostan. A mostani pillanatban valamely elvnek mindenütt való elfogadására és keresztülvitelére számítani: ehhez valóban nagy bátorság kell.

De nézzük a tényeket. A francia tariffajavaslat, melyet nemsokára fog a francia nemzetgyűlés tárgyalni, fentart még a gabonára is, bizony, az igaz, mérsékelt vámtételt, 0.75 centime-ben 100 kilogramként. A Németországgal folyt alkudozások alatt a kormány tapasztalhatta, hogy nagy nehézségbe került Németországot arra bírni, hogy számunkra lekösse a gabonának és egyéb nyersterményeknek a vámmentességét. Hogy e vonakodás mit jelentett, azt egy rövid pillantás a Németországban létező közgazdasági és kereskedelmi politikai irányzatokra, igazolni fogja.

Németországban, t. Ház, azzal a sajátságos tüménynyel találkozunk, hogy míg az ottani iparos körök nem annyira a német vámtételek felemelését sürgetik, mint inkább oda akarják irányozni kormányuk egész törekvését, hogy az idegen vámtételek leszállítását eszközölje ki: addig éppen az agrárius körök olyanok, kik magukat e körök hivatott védőinek állítják, védelmet követelnek a mezőgazdasági cikkekre és nyersterményekre.

Kezemben voltak, t. Ház, a német Handelstag jelentései, hol körülbelül 102 németországi kereskedelmi és iparkamara nyilatkozata van a követendő vámpolitikáról. Ezek csaknem egyhangúlag ajánlják és kívánják a ragaszkodást a kereskedelmi szerződések rendszeréhez. *(Halljuk!)* Közülök 42 egyenesen kimondja, hogy a német iparnak, különösen Elzász anneksziója óta, főérdeke nem az, hogy magasabb vámok védjék, hanem inkább az, hogy piacot kereszen külföldön a maga termékeinek az értékesítésére. A gyapjúszövetekre vonatkozólag az emiutt jelentés a következő passzust tartalmazza, melyet szó szerint felolvasok, mert az felette jellemző: *(Olvassa.)*

„A legtöbb kamara azonban kevesebb súlyt fektet ama magasabb védelemre, melyet a német vámtól nyerhetnének, hanem mindenekfelett arra, hogy a külföldi vámok a németországiakkal egyenlősítsessenek. Első sorban tehát idegen vámtételek mérséklésére törekzenek, egyenlőséget keresnek ezekben a belföldi vámolással és csupán ha az elérhető nem volna, csupán akkor tartják szükségesnek a német vámok oly fölemelését, mely a létesítendő egyenlőséget megközelítse.

E törekvéseknek pedig van egy különös, ránk nézve fölötte érdekes jellemvonása. T. i. midőn piacot keresnek a német iparcikkek legjobb értékesítésére, szemük mintegy önkénytelenül a nagy keleti szomszéd felé, Oroszország felé fordul. Már most, t. Ház, senki sem tudja, minő belpolitikai fordulatok állhatnak be Oroszországban, sőt valószínű, hogy a háború után egyik vagy a másik irányban a közvélemény bizonyos szervezett befolyása a birodalom ügyeinek a vezetésére, elkerülhetetlen lesz. A közvélemény e befolyása a kereskedelmi politikára, okvetlenül abban az irányban fog érvényesülni, hogy lazítassék az eddigelé ridegen fentartott visszatartó rendszer. Már most nem kell egyéb, mint hogy találkozzék e két mozgalom, az, a mely Németországban észlelhető, és az, a mely Oroszországban várható, és akkor kész az alku kettőjük közt a mi kárunkra. (*Helyeslés a szélső jobbon és a baloldalon.*) Ha Németországnak sikerül Oroszországban elérni bizonyos kedvezményeket termékei elárúsítására, a mi a német iparnak főtörekvése, ha ennek fejében az oroszországi nyers-termékeknek elengedi ama, bárminő csekély vámtételeket, melyeket más államokkal szemben netán felállítani fog, akkor elmondhatjuk, hogy nyeresterményeinkkel a német piacról teljesen ki vagyunk szorítva. (*Élénk felkiáltások a szélső jobboldalon és a baloldalon: Úgy van! Úgy van!*)

Én, t. Ház, mindazokból az adatokból, melyeket itt csak nagyjában érinthettem, azt a mély meggyőződést merítettem, hogy ezek nem agyrémek, hanem valóságos létező aspirációkon alapuló aggodalmak.

Lehet, hogy valósulnak; lehet, hogy nem való-

sulnak; talán azt is mondhatni: valószínűbb, hogy nem fognak valósulni. Ez az egyéni optimizmus dolga, de így találomra, ily puszta valószínűségekből, ily puszta föltevéséből vagy egyéni optimizmusból kiindulva, szavazza meg az előttünk fekvő javaslatokat, a ki tudja: ön erre képtelen vagyok, *(Élénk helyeslés a szélsőjobboldalon és a baloldalon.)*

Hanem, t. Ház, tagadják azt, hogy az előttünk fekvő javaslatok végleges szakítást jelentsenek a szerződéses kereskedelmi politikával; mondják, hogy ez nem igaz; hogy kereskedelmi szerződéseket fogunk kötni ezentúl is, valamint kötöttünk eddig; ha léteznének is ily veszélyek az autonóm vámpolitika mellett, tényleg nincs mitől tartanunk, mert hiszen mi nem akarunk e politika mellett maradni, hiszen azon az ösvényen akarunk menni, melyet önök ajánlottak.

Én nem vonom kétségbe, hogy kormányunk ezt akarja, és hogy a többség ezt óhajtja; de hát csupán tőlünk függ-e annak az érvényesítése? Nem. Ahhoz Ausztriának is a beleegyezése szükséges, és azért, mielőtt mi magunkat végleg oly helyzetbe hozzuk, hogy a másik szerződő fél beleegyezése nélkül a szükséges lépéseket közgazdasági létünk megmentésére meg ne tehesük: nem érdektelen dolog magunkat tájékoztatni ez irány felől, mely e másik szerződő félnél tényleg mutatkozik. Ha elébb azt mondtam, hogy a német ipar és kereskedelmi világban a fő törekvés kedvező kereskedelmi szerződéseket elérni, és piacokat találni a külföldön: Ausztriában egészen ellenkező téren mozognak az illető körök. Elöttem vannak a brünni, reichenbergi, bécsi és prágai kereskedelmi és iparkamarák nyilatkozatai, melyekből csu-

pán a prágai iparkamara konklúzióját olvasom fel, mert az legrövidebb, tartalmára pedig minden többivel megegyez: „Der Tarif müsste ein allgemeiner ausnahmslos geltender sein, dürfte daher nicht mehr dnrrch Zollvertrage modifizirt werden.“^u

Az autonóm tarifának minden módosítás nélküli való fenntartása: ez tehát az a cél, mely felé törekszenek a Lajtán túl most hatalmas körök, mert, hogy ezek a hatalmasok: méltóztassanak a tarifa bármelyik lapjába nézni, méltóztassanak összehasonlítani ama kívánalmakat, melyek az osztrák iparos és védvamos körökben felmerültek; ha nem is minden tételre, de mindenesetre irányzatokra és szellemükre nézve fel fogják találni azok képmását a tarifában, és a kereskedelmi politikában, melyet nekünk ajánlanak. Midőn pedig látom, hogy oly tendenciák befolyása alatt áll a követni szándékolt tarifa-politika, melyek végeredményükben nem is annyira egyes vámtételek fölemelésére, hanem leginkább arra fektetnek súlyt, hogy a külfölddel kereskedelmi szerződések többé ne létesíttessenek: akkor nagyon meg van engedve a kétely az iránt, leszünk-e képesek ily hatalmas aspirációkkal szemben óhajtásainknak érvényt szerezni, *(Helyeslés a szélső jobb- és balon.)*

De minő állást foglal el e nyílt aspirációkkal szemben az osztrák kormány? Az t. i., a mely volt; mert hiszen most nincs is osztrák kormány. És itt fel akarom tenni a lehetőséget, mely a magyar kormányra nézve a legkedvezőbb, hogy t. i. találkozni fog a Lajtán túl egy kormány, mely átveszi és magáévá teszi az előbbi örökségét, sine beneficio inventarii. *(Derültség.)*

Minő állást foglalt tehát el a volt osztrák kormány? Talán visszautasította vagy meghazudtolta az ily tendenciákat, mint azt Magyarországgal szemben kötelességének legcsekélyebb mérve megkívánta volna? T. Ház! Szorgalmasan és ismételve átolvastam, mondhatom, áttanulmányoztam az osztrák kormánynak a Reichsrathnál a tarifához benyújtott indokolását, de ily visszautasításnak a nyomát se láttam, sem annak a kijelentésnek, hogy az osztrák kormány, a birodalom ama felében nyilvánult tendenciák ellenére, a külföldi államokkal tarifaszerződéseket kötni hajlandó. De igenis olvastam az ellenkezőt. A magyar kormány iránt való tekintetből ugyan nem mondja ki nyíltan, a magyar kormány iránt való kollegiális tekintetből nyíltan nem teszi magáévá a sokszor említett tendenciákat, de úgy van formulázva, hogy Ausztriában azok, a kik a sorok közt olvasni tudnak, kivehetik, hogy kormányuk okkal-móddal a nekik annyira alkalmatlan kereskedelmi szerződések megkötését gátolni feladatának ismeri. Méltóztassanak meghallgatni a következő két idézetet: „Als allgemeiner Zolltarif ist bestimmt für alle Staaten gleichmäßig in Anwendung zu kommen, ohne Rücksicht darauf, ob mit denselben besondere Vertragé abgeschlossen sind oder werden, durch welche ausdrücklich die Behandlung der meist begünstigten Nationen zugesichert wird.“ Ez az egyik. A másik tétel pedig a következő. Hivatkozva a Németországgal folytatott alkudozások megszakadására, ki mondja előbb a kormány, hogy óhajtotta volna egyzersmind a német konvencionális tarifát előterjeszteni, de nem lehetett, mert bármily súlyt fektetett is a Németországgal való kereskedelmi összeköttetés fen-

tartására: „so war es doch nicht möglich der Regierung auf die endgiltige Feststellung der Grundlagen ihrer Handelspolitik zu verzichten, oder eine, ihrer Überzeugung nach, eine unseren Verhältnissen nicht entsprechende Basis zu acceptiren,“ tehát az a tarifa és kereskedelmi politika, mely kereskedelmi szerződés megkötését az eddigi alapokon — mert csak ezen fordultak meg a Németországgal folyt tárgyalások — lehetővé tette volna: az akkor létezett osztrák kormány nézete szerint, „a mi szükségleteinknek meg nem felelő kereskedelmi politika.“ Én az idézett mondatokból és a Motivenbericht egész tenorjából meg lehetős világosan látom a konvencziót az elébb ecsetelt védvamos törekvésekkel; de ám legyen ez egyéni fölfogásom dolga: annak ellenkezőjét, ama tendenciák nyílt visszautasítását, abban fölfedezni senki sem lesz képes. (*Hehelylés a bal és a szélső jobboldalon.*) De van még egy körülmény, mely annak a föltevésére, sőt merem mondani, annak az állítására késztet, hogy az osztrák kormánynak, egy oly osztrák kormánynak, mely az eddigi kiegyezési alkudozások alapján áll, nincs és nem is lehet szándékában a kereskedelmi szerződések terére lépni, a jelenlegi tarifa módosítása mellett. Ez a körülmény pedig annak az alknak a természete, mely a magyar és az osztrák kormány közt létrejött és a tarifában kifejezést nyert.

A magyar kormány igényli és ragaszkodik ez igényhez, az úgynevezett finánczvamoknak a kikötött magasságban való fentartásához. Az ellenérték, melyet ezért az osztrák kormánynak nyújt, az iparvédvámokból áll.

Már most kérdem, t. Ház, csupán egyidőre akarja-e a magyar kormány e vámok létesíteni és fentartani? Azt hiszem, hogy nem; azt hiszem, hogy azokból állandó jövedelmét várja a mi pénzügyeinknek, és azért ezeknek állandó fentartásához fog ragaszkodni. De ha így állandó természetű az ár, melyet követelünk, állandó az ellenérték is, melyet nyújtunk. A míg fennállanak a vámok, — és fenn akarják tartani mindig, — addig nem kívánhatjuk a vámok leszállítását, — tehát soha — és addig ebből folyólag nem köthetünk kül-államokkal szerződéseket. *(Helyeslés a szélső jobb- és balfelől)*

Én nem követem a vámok kérdésében azt a tartózkodást, melyet általam elvileg nagyon méltányolt okokból Simonyi Ernő képviselőtársam szemmel tartani kötelességének érezte. Engem az a tekintet, hogy e pontok körül új alkudozásokat fognak folytatni, szabad nyilatkozásomban nem korlátoz, még pedig abból az egyszerű okból nem, mert nekem ez az egész alku nem kell. *(Élénk helyeslés a szélsőjobb-, bal- és szélső baloldalon.)*

És miért nem akarom, hogy ez alku alapján a vám- és kereskedelmi szövetség megköttesse? Nem akarom a következő okokból: először, mert én abban az igen kérdéses pénzügyi haszonban, melyet mi a vámokból várunk, semmiképen nem vagyok képes kompenzációját látni ama halálos dőfésnek, melyet közigazgatási tekintetben szenvedünk, midőn egy fonák és életérdekeinkkel ellenkező kereskedelmi politika terére, ha nem is lépünk, de hogy oda ne sodortassunk, megakadályozni többé képesek nem

leszünk. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)* Másodszer azért nem, mert én ugyan annak, hogy fiskális természetű vámtételek megállapításában keresse a monarchiának úgy ez, mint az a része pénzügyének egyik segélyforrását, ellensége nem vagyok, de kompenzációs objektumot abból csinálni nem akarok. *(Helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől.)* Nem akarom azt, hogy minden szegényebb polgári háztartás Ausztriában, melynek fogyasztása kávéban, petróleumban, szóval oly dolgokban, melyek a középosztálynak ma már nélkülözhetlen szükségleti tárgyaivá váltak, napról-napra megdrágul, azt mondhassa: „ezt mi Magyarországnak köszönhetjük“. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől)* Nem akarom azt, hogy vámpolitikai alkudozásunk egész eredménye ránk nézve abból állhasson, hogy az osztrák nagyiparos bennünket hiszékenységünk és gyöngeségünk miatt kinevethessen; *(Élénk helyeslés a, szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon)* holott viszont az osztrák közönség nagy zöme előtt csak gyűlöletes színben tűnjünk föl. *(Zajos helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől)*

Az éppen most említett megfontolások hidat képeznek, az itt tekintetbe jövő szempontoknak sorrend szerint, habár nem fontosság szerint az utolsójához, a politikai szemponthoz, most már nem abban az értelemben, melyben én azt beszédem bevezetésében ecseteltem, hanem abban, melyben felhozni szokták, midőn arról szó van, t. i. a monarchia politikai érdekének a szempontjából. *(Halljuk!)*

T. Ház! Ha van e törvényhozó testületnek oldala, hol e politikai szempont úgy a hagyományok-

nál, mint legmelegebb meggyőződésünknel fogva legnagyobb méltánylásra talál, bizonyosan a Háznak ez az oldala az. Annak legszembeszökőbb evidenciájára volt szükség, hogy a tervezett alku az országra nézve oly véghetetlenül káros, hogy mi ama nagy politikai momentum ellenére, sőt annak helyes méltánylása következtében, e tárgyban ellenzéki állást foglaljunk el. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mint a dolgok ma állanak, nem látok ellentétet és nem érzem magamat a benső lelki küzdelem állapotában két ide és amoda húzó érdek közt, t. i. az ország közigazgatási és a monarchia politikai érdeke közt. Én ama mély meggyőződésben vagyok, hogy egy oly egyezkedés létesítése, mely által az egyik vagy másik alkudozó fél magát életérdekeiben állandóan sértve érzi: ezerszerre nagyobb és állandóbb veszélyt tartalmaz a monarchiára, mint akár a közigazgatási szakítás. *(Helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal-oldalon.)*

És ezen a téren is elég szerencsés lehetek ugyanarra a tekintélyre hivatkozni, melynek szavait beszédem bevezetésében idéztem, ismét gróf Dessewffy Emilre, és ismét arra a munkájára, melyben a vám-közösség elméletét megállapítja. Ott valamely helyen a következőket olvasom: „A vámügyi eligazodásnak tehát magasabb politikai szempontból kell felfogatni, s innen van, hogy állandóságot ígérő megoldása e kérdésnek csak az lehet, mely ezen szempont igényeit kimeríti, a nélkül, hogy az eligazodó felek akármelyikétől a nyerhető haszon értékét meghaladó tetemes és ekkép józanul tőlük nem követelhető áldozatokat kívánna.“

Ez vezérel engem, t. Ház, mai szavazatomnál is. Ha beáll az az eset, hogy az egyik szerződő féltől az elérhető hasznot tetemesen meghaladó és így józanul nem kívánható áldozatokat kívánunk, akkor veszélyesebb szétrobbantó elemet a monarchia organizmusába lerakni lehetetlen, mint] a minő az ilyen kiegyezés. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal és szélső baloldalon.)* A monarchia állandó érdekeit akarják-e azzal megvédeni? Vagy talán a pillatnyilag feszült európai helyzet szempontjából akarják azt mindenáron létesíteni, mely előtt senki el nem zárkozhatik? Ha a monarchia állandó érdekeinek a szempontjából: akkor az előadottakhoz még azt az egyet teszem, hogy önök, t. i. a monarchia két kormánya között, létre jött ugyan egyezség egy tarifára, de nem jött létre egyezség a jövőben követendő kereskedelmi politikára nézve. *(Élénk helyeslés a szélső jobb- és bal felől.)*

A magyar kormány jövőre is akar kereskedelmi szerződéseket kötni és erre törekedni fog; az osztrák kormány azonban, minden látszat szerint, e törekvést folyton ellenezni fogja.

Hát ezt nevezik önök kiegyezésnek, *(Helyeslés és derűtség a szélső jobb- és baloldalon.)* midőn ilyen ellentétek a törvényhozási bürokratizmus, a minden áron való elintézés vágyának kifolyását képező formai megoldás keretébe szorítottak? Ezt, t. Ház, én káosznak nevezem. *(Élénk helyeslés a szélső jobb- és bal felől.)*

És ha a káosz kevésbé veszélyes addig, míg az abból való kibontakozás reménye létezik, véghetetlenül veszélyesebbé válik akkor, mikor nincs törvényes

A LLOYD SZUBVENCZIÓJA.

— 1878. február 27. —

Tisztelt Ház!

Az előttem szólott t. képviselő urak a tárgynak több igen fontos oldalát kifejtették, melyekre tehát már nem szükséges reflektálnom. De nem szólok ezekről már azért sem, mert magamat egyáltalában nem érzem illetékesnek annak a megítélésére: helyes-e a Lloyd-társulat vezetése a tengerészeti és hajózási technika szempontjából. E szerint csak egy elvi momentum kiemelésére akarok rövid előadásomban szorítkozni. (*Halljuk.*)

A vámszövetségi javaslatnak az a pontja, mely néhány nappal ezelőtt a Házban vita tárgya volt, azt mondja, hogy az osztrák-magyar Lloyd czíme alatt működő és a monarchia mindkét fele forgalmának érdekeit előmozdító vállalat a közös külügyi kormány vezetése alá helyeztetik. Én, t. Ház, ennek az intézkedésnek a vámszövetségi javaslatba való felvétele ellen szavaztam, nemcsak annál az alaki indokoknál fogva, melyeket több ellenzéki szónok kifejtett, de főleg azért, mert az imént felolvasott tétel egy vastag valótlanságot tartalmaz, melyet törvénybe ik-

tatni, az én szavazatommal legalább, nem akarok. És e vastag valótlanság abban az állításban rejlik, hogy az osztrák-magyar Lloyd című vállalat mindkét fél forgalmi érdekeit előmozdítja. Mert ez a vállalat Magyarország forgalmi érdekeit semmiképp elő nem mozdítja. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baljfelől.)* Ez azaz ok, mely miatt én ennek a szubvenziójára még annyit sem szavazhatok meg, a mennyit a pénzügyi bizottság fentart. E tétel indokolására akarok kizárólag szorítkozni. *(Halljuk.)*

Hogy a dolog még egyszerűbb legyen, engedjen meg nekem a t. Ház egy föltevését; t. i. azt, hogy a javaslat abban az alakban fekszik a Ház asztalán, melyben ázt a pénzügyi bizottság fentartani kívánja. A javaslat többi részeit, melyek ezen a kereten kívül esnek, t. barátom, Wahrmann Mór, részint az általa szerkesztett jelentésben, részint mai előadásában oly kimerítő és megsemmisítő kritika alá vette, hogy azokhoz, a miket ő e tárgyban irt és mondott, egy szót is hozzátenni fölöslegesnek tartanék.

A törvényjavaslatnak a pénzügyi bizottság által fenntartott része két elemet foglal magában: a parthajózási vonalakat, a melyek alatt értem az adriai tengernek, úgy a magyar-osztrák, mint az olasz kikötők közt fennálló hajózási összeköttetését: ezekre esik 126,000 forint, illetőleg ennek Magyarországot terhelő részeként 38,000 forint; — és a keleti vonalakat, melyek 1.175,000, vagyis ennek Magyarországra eső részeként 364,000 forint szubvenziót igényelnek. Én e szubvenciónak jogosultságát óhajtom kritika alá venni.

Kereskedelmi, ezekkel a dolog természeténél fogva

kapcsolatos postaforgalmi és politikai szempontok azok, a melyek e szubvenczió megszavazásának igazolására felhozatnak.

Lássuk előbb a kereskedelmi szempontokat. Ezeket ismét két irányban lehet latolni. Az egyik az, ha vesszük, minő az a szolgálat, melyet a Lloyd-társulat a magyar tengerpartnak, jelesen pedig legnevezetesebb kikötőjének, Fiúménak tesz. De miután elismerem, hogy a magyar kereskedelem a trieszti kikötő által is élvezhet előnyt, a mennyiben ily előny Trieszt forgalmában kimutatható, ennek is szükséges a méltatása.

Különvéleményemben már megérintem, mennyire sajátságos dolog az, hogy a kormány, midőn e szubvenczió követelésével élénkbe lép, egyáltalában nem tartja érdemesnek, — vagy a mit inkább hiszek, — nem tartja tanácsosnak a forgalmi tényekről a Háznak kimerítő és adatszerű tájékoztatást nyújtani. Magánúton ilyen adatokat megszerezni véghetetlen bajos, mert azoknak oroszánrésze olyanok kezében van, a kiknek érdekében fekszik, hogy azok ne tudassanak. Azonban egy kiváló magyar tudósnak mégis sikerült a fátyolnak egy végét, a mely a Lloyd által eszközölt fiumei forgalmat a profán szemek elől eltakarja, fellebbentem. Előadta ezeket az adatokat egy értekezésben, melyet az akadémia előtt tartott, és ezzel azok a nyilvánosság tulajdonává lettek.

Ily úton az 1873. évről meglehetősen részletességgel ki van mutatva, hogy minő forgalmat eszközölt Fiúmében a Lloyd.

A Lloyd társulat hajóin ez évben Fiúméba, illetőleg Fiúméből 151,000 métermázsa importáltatott, és

109,000 métermázsa exportáltatott. De hogyan oszlik meg ez az import és export a rendeltetési helyek között? Az importból esik 35,000 métermázsa a trieszti és dalmát, tehát parthajózási vonalra, 116,000 métermázsa külföldi. De minő külföldi? Ebben a 116,000 métermázrásban 114,000 métermázsa Odesszából és Nikelajewből jövő gabona. (*Mozgás*)

Egy szó kommentárt sem adok ennek az import-tételnek a száraz számaihoz.

Lássuk az exportot. Az export, mely 109,000 métermázsát tett, Fiume tengeri exportforgalmának körülbelül 17%-át, tehát igen csekély hányadát teszi. E 109,000 métermázsából a külföldre csupán 3900 métermázsa ment, az oroszlánrész, 105,000 métermázsa Trieszt és Dalmácia felé, szóval a szűkebb értelemben vett parthajózási vonalakra esik. Tehát Fiume szempontjából a Lloyd által eszközölt forgalom ama része, mely általunk 364,000 írttal volna szubvenció-nálándó, azt jelenti, hogy behoztak 114,000 métermázsa orosz gabonát, és hogy kerekösszegben 4000 métermázsa különböző árut exportáltak mindössze külföldre; és ez úgyis csekély mennyiségnek valószínűleg kisebb részét kelet felé, a mely csakugyan feltűnőleg csekély tétel.

Fiume szempontjából tehát, gondolom, egy szó megjegyzés sem fér ahhoz, hogy a Lloyd által eszközölt forgalom nemcsak hasznosnak nem, de egyenesen károsnak mondandó, kivéve mindig a parthajózási forgalom egy részét. De a parthajózási forgalomban élvezett előnnyel szembe kell állítani egy másik tényt, a mely fölötte jellemző. T. i. a magyar hajókkal űzött nagy parthajózás abban az évben, melyben

a Lloyd alapított, 1836-ban, számított még 117 hajót 4460 tonna tartalommal; 1876-ban, tehát a Lloyd-nak 40 évi működése után, a magyar parthajózás már csak 7 hajót számít 927 tonnával. Mi ebből a tanulság? A tanulság ebből az, hogy a forgalom ama részében is, a melyet nagyobb mérvben eszközölnek Fiume javára a Lloyd-hajók: a Lloyd nem teremtett forgalmat, hanem e forgalom eszközzéséből kiszorította a magyar parthajózást. *(Helyeslés a szélső jobb- és baloldalon.)*

Ámde a trieszti forgalomra is tekintettel kell lennünk, ha méltányolni akarjuk, minő esetleges szolgáltatásokat tehet a magyar kereskedelemnek a Lloyd. Itt már nem állanak rendelkezésemre oly részlete kimutatások, mert a trieszti beviteli és kiviteli lajstromokból nem deríthető ki, hogy melyek azok az árucikkek, melyek a magyar provenienciát képviselik, valamint az sem, hogy az árucikkek ki- és bevételének mily hányadrészét eszközli a Lloyd.

Azonban hozzátéve mégis lehet némi következtetést vonni az ottani forgalom irányából. Ha ugyanis átnézzük a kivitt árúk lajstromát és nézzük, hogy ezek közül, melyek vitetnek ki kelet felé és azután reflexió tárgyává tesszük, hogy mennyiben lehetne valószínűség szerint ezek közt a magyar árúkat feltalálni, akkor a következő eredményekre jutunk.

Kelet felé olyan cikkekből, melyek közt esetleg egy rész magyar proveniencia is lehetne: Trieszt, Törökország, Egyiptom és Görögország felé mintegy 12,000 métermázsza szeszt exportált 1876-ban.

Exportáltatott továbbá cukor, ha egyáltalán helyet akarunk engedni annak a valószínűtlen remény-

nék, mintha e közt magyar cukor is lehetne — 90,000 métermázsa. Azonkívül igen jelentéktelen mennyiségű liszt, papír, jelentékenyebb mennyiségű donga és műfa. De az utóbbira azt az általános megjegyzést tehetjük, hogy ezt rendszerint inkább vitorlás hajókon, mint gőzösökön szokták szállítani.

Ha tehát, t. Ház, feltennők, hogy az imént megnevezett cikkeknek, a mennyiben a trieszti forgalomban előfordulnak s a kelet felé mennek, egész mennyisége magyar származású volna, mégis oly csekély mennyiség jönne, ki azokból, hogy ezek miatt valamely tengeri vállalatot évi 400,000 írttal szubvenzióriálni, oly javaslat volna; minővel e tények tudatában és kellő felderítése mellett, talán egy kormány sem merne a parlament elé lépni.

De, t. Ház, e forgalmi tények alapja annyira a dolog természetében rejlik, hegy azoknak ilyen számszerint való felderítését valóban csak azért eszközöltem, hogy még kézzelfoghatóbbakká legyenek, és így kihúzzam a tárgyat abból a füstfellegből, melybe azt mesterségesen beburkolják. Kettős füstfelleg, kettős kód az, melybe annak a valódi érdemét elrejtik, hogy ily módon a Lloyd-subvenzió a magyar parlamentben is elfogadhatóvá tehessek.

Az egyik felleg a vámszövetségi javaslat ama, szakaszából emelkedik fel, melynek a vámszövetségbe való felvétele ellen is küzdöttünk. Az által, hogy a Lloyd-szerződés a monarchia közigazdászati alaptörvényeiben megvan említve, az által mintegy a monarchia egy intézményévé kanonizáltatik, és a Lloyd-társulat öszszeg védírataiban ilykép szereti magát viselni. *(Úgy van! balfelől.)* Én viszont egyáltalán nem vagyok képes

belátni, hogy egy trieszti tengeri magánvállalatnak: miért legyen nagyobb nimbusza, miért kelljen annak a szubvenczióját kevesebb elfogultsággal bírálni e törvényhozás előtt, mint p. o. bármely vasúti kamatbiztosítás kérdését. (*Helyeslés balfelől*)

A másik füstfelleg, — 8 ez előtt, sajnos, meghajlott a pénzügyi bizottság többsége is, — az a bizonyos politikai szempont, mely miatt a levantei vonalak okvetlenül fõntartandóknak állítatnak. — Hát, t. Ház, iparkodjunk ez iránt egyszer tisztába jönni, iparkodjunk ezt a dolgot kézzelfoghatóvá tenni, hogy lássuk, mennyi igazság rejlik abban és mennyi illúzió. Senki- nek sem jut eszébe tagadni, hogy terjedt és hatalmas külkereskedelem a politikai befolyásnak egy tényezõje. De miben áll az a momentum, mely a politikai befolyást megadja? Szerintem, nem abban, hogy p. o. a szmirnai kikötõ rakodópartjain ácsorgó koldusok olykor egy lobogót látnak megjelenni, melyrõl õk valószínûleg nem is tudják, mely nemzetnek a lobogója; (*Derûltség.*) de áll igenis abban, hogy magának a kereskedésnek érdekszámai által összeköttetések létesítetnek az egyik és másik ország társadalmának befolyásos tényezõi közt. Szóval, nem a lobogó megjelenése, a mely mondat a kormány indokolásában általános formulaként mindig ismétlõdik, hanem maga a kereskedelem, az ez által biztosított érdekösszeköttetés adja meg úgy a forgalmi vállalatok agentúráinak, mint magának az országnak is, mely a kereskedést üzi, a politikai befolyást is.

Mi következik ebbõl, t. Ház? Az, hogy a kereskedés elõmozdításával járó terheket, a politikai befolyásra való tekintet nélkül, a jog és mél-

tányosság követelése szerint, viselje az, a kinek érdekében áll ennek a kereskedésnek a fentartása. A jelen esetre alkalmazván ezt, a következő dilemmából ki nem juttunk: vagy van a monarchia másikkal felének oly hatalmas kereskedése a Levanteban s egyáltalában a keleti tartományokban, hogy azt istápolni, még szubvenczió árán is, érdekében áll, — s akkor ne féljünk attól, a mint Mudrony Soma képviselő úr előttem igen helyesen megjegyezte, hogy a Lloyd e járatokat be fogja szüntetni, mert akkor azok fenn fognak állani, még pedig a vámszerződés értelmében, a közös lobogó alatt, s meglesz a politikai befolyás, melyet féltünk, melyet fentartani akarunk; vagy nem oly hatalmas, nem oly nagy az osztrák résznek a kereskedelme a Levanteban, hogy annak istápolására érdemesnek tartsa egymagában is meghozni a szubvenczió áldozatát: és akkor nem áll az, hogy ez a kereskedelem nekünk valami különös befolyást nyújtson a keleten; nem áll az, hogy annak a fentartásához politikai érdek fűződik, s akkor összeomlik az egész okoskodás. *(Úgy van!)*

A kérdés tehát, t. Ház, egyszerűen ez: kötelez-e bennünket a jog és méltányosság arra, hogy mi az osztrák kereskedelmet a Levanteban szubvencziónljuk, azért, mert abból esetleg az egész monarchia egy bizonyos politikai befolyást nyer? így formulázván a kérdést, semmi kétségem nincs az iránt, hogy erre határozott nemmel felelhetünk. S ennek illusztrálására csak egy analógiára vagyok bátor czéolni, melyet különvéleményemben is felhoztam. Mit mondana az osztrák kormány és parlament, ha mi azt követelnők tőle, hogy bizonyos vasutainknak a kamatbiztosításához hozzájáruljon, azért, mert azok egyszersmint közös

stratégiai érdekeknek is szolgálnak? *(Tetszés a szélső jobboldalon és balfelől)*

Vonjuk le mindebből az eredményt, *(Halljuk!)* A kelet felé irányzott forgalmi járatok főtartása egyáltalán nincs Magyarország érdekében, sőt egy lépéssel tovább mehetek: annak inkább árt.

A dolog nagyon egyszerű, A kelet nyújtja a termékeknek azt a fajtát, melyet mi is előállítunk, a kínálatot szaporítja ama javakból, melyeket mi is piacra hozunk, t. L a nyersterményekből, tehát az árcsökkenésnek egy elemét nyújtja a kelettel való összekötetés. A kelet viszont keresi az áruk ama fajtát, azokat az iparcikkeket, melyet mi is keresünk, tehát a kelettel mesterségesen élénkített kereskedés neveli a keresletet és így megdrágítja azt, a mit mi is vásárolunk. Én, t. Ház, mint a szabad kereskedelmi tanok híve, sohasem volnék hajlandó bármely oly rendszerhez szavazatommal járulni, mely az ily fejleményeket, ha azok a dolgok természete rendjén állnak elő, mesterségesen meggátolni iparkodik; de hogy azok mesterséges fokozásához mi a magunk pénzével hozzájáruljunk, istápoljuk: ehhez a naivitásnak oly foka kell, melyet én, legalább a magam részéről, nem szeretnék tanúsítani. *(Tetszés jobbfelől.)*

Ha a jövő közigazdasági történetírója valamikor ecseteli Magyarország jelenlegi közigazdasági helyzetét, s hozzá ígta azt, hogy ez az ország, midőn évenként 400,000 frtot vélt szentelhetni a tengeri kereskedés előmozdítására, ezt az összeget levantei vonalak szubvencionálására fordította: annak, a ki majd ezt olvassa, megáll az esze. *(Helyeslés a szélső jobb- és a baloldalon.)*

De ha a mostani dolgok jövőbeli olvasójára azoknak csakis ily hatása lehet: mi lesz hatásuk a jelenben?

Ha összevetjük azt, hogy pénzügyeink állapota miatt az ország összes közgazdasági érdekeinek előmozdítására, ipari, kereskedelmi és külkereskedelmi egálokra, a gazdaság különböző ágai emelésére mindössze csak 80,000 frtot tudunk behelyezni a kereskedelmi minisztérium budgetjébe, de ezzel egyidejűleg a trieszti Lloyd szubvencionálására 400,000 frtot adunk; és ha, midőn ezt cselekedjük, azután itt e Házban azt a magában véve igen helyes intést intézzük az ország lakosaihoz, hogy legyenek munkások, legyenek takarékosok: félek, hogy minden hasonló intéznek az egész hatását leromboljuk, ha a nép takarékoságának és munkájának a gyümölcseivel illetően gazdálkodást üzünk. *(Helyeslés a jobb- és a szélső baloldalon! Igaz! Uyy van!)*

Mindezeknél fogva, t. Ház, én a Lloyd-szerződést elfogadás végett még abban a szűk keretben sem ajánlhatom a t. Háznak, a melyben azt a pénzügyi bizottság t. többsége megtúrte. Elóáll tehát a quid faciendum kérdése. Sokak előtt az a kérdés lebeg, hogy ha megszüntetjük a Lloyd szubvenczióját s megszüntetjük azokat az előnyöket, a melyeket a Lloyd-társulat ennek fejében nekünk adni hajlandó: mi fogja betölteni az űrt, a mely ezáltal támadni fog?

T. Ház! Csak egy irányban kell betölteni az űrt, mert csak egy irányban fog az űr előállani: a part-hajózási vonalakra nézve bizonyos átmeneti intézkedést kell majd tennünk. S miután teljes meggyőződés szerint, a Lloyd-társulat fenn fog állani, sőt virág-

zása sem fog csökkenni a miatt, hogy Magyarország nem vesz részt a segélyezésében: igen könnyű lesz csupán e parthajózási vonalakra nézve, melyek úgysis csak minimális terhet, mintegy 40,000 frtot képviselnek, esetleg a Lloyd-társulattal is ideiglenes, speciális szerződésre jutni. A levantei vonalaknak a megszüntetése, illetőleg ama tény megszünése, hogy e vonalak hálózatában a magyar tengerpart is belevonatik, az előadottak szerint, semminemű irt sem fog támasztani; ezeknek a pótlásáról nem kell tehát gondoskodni, abból az egyszerű okból, mert értékük már eddig is vagy abszolúte semmi, vagy csak fölötte csekély volt, mellőzésük hazánk közgazdasági állapotában semmi különbséget sem idézne elő. *(Igaz! Úgy van! bal felől és a szélső jobbon.)*

Hogy mik jövőre nézve a magyar tengerészetnek, a magyar kereskedelemnek az érdekei, melyek a netán létesítendő tengeri járatok: arról én ma Ítéletet magamnak nem akarok megengedni. E kérdés annyira éretlen stádiumban van még ma, annyira tanulmányozandó, hogy a magam részéről vakmerőségnek tartanám, ha erre nézve bármily konkrét indítványtval fellépnék.

Ennek a felfogásnak feleltem meg, midőn a különvéleményemnek végén benyújtott határozati javaslatban a Házat csak arra kérem fel: utasítsa a kormányt, hogy, tengeri hajózásunk feladatainak a kiderítésére, forgalmi adatokra alapított jelentést terjesszen mielőbb a Ház elé, a melynek következtében azután, a dolog teljes ismeretével rendelkezvén, biztosan határozhatnánk.

A mai helyzetnek, szerintem, ennél több meg

nem felelne; de ennél kevesebbet tennünk nem szabad. Kérem tehát a t. Házat, méltóztassék, a törvényjavaslat elvetésével, az általam benyújtott határozati javaslatot kegyesen elfogadni. *(Élénk helyeslés a szélsőjobb-
oldalon.)*

PÉNZÜGYI ÉS POLITIKAI DEFICZIT.

— 1879. február 22. —

Az 1879-re szóló költségvetés tárgyalása egyike volt a legélénkebb és érdekesebb parlamenti tárgyalásoknak. Nem tekintve a rendkívüli hadügyi költségeket, a költségvetés 24½ millió deficitet tüntetett föl s e mellett az ország közgazdasági viszonyai nagyon szomorú képet mutattak, mit magának a pénzügyi bizottságnak a jelentése is elismer. Az egyesült ellenzék nevében Simonyi Lajos báró határozati javaslatot adott be, melyben egy 25 tagú bizottság kiküldését javasolja, az államháztartás rendezésére szükséges utak és módok megvizsgálása végett. Ezenkívül egy 31 tagú bizottságot javasolt, mely, a szükség szerint albizottságokra oszolván, személyesen puhatolná ki a közgazdaság különböző ágaiban mutatkozó sülyedés okait. Talán nem lesz érdektelen, ha közöljük a határozati javaslat aláíróinak a névsorát: Simonyi Lajos báró, Beniczky Ferencz, Apponyi Albert gróf, Bujanovics Sándor, Bánhidy Béla báró, Lichtenstein József, Ivády Béla, Lesskó István, Biró Kálmán, Balogh Imre, Lukács Béla, Miklós Gyula, Szilágyi Dezső, Chorin Ferencz, Széchenyi Pál gróf, Berchtold László gróf.

A gazdasági és politikai helyzet komolyságát illusztrálja, hogy boldogult Grünwald Béla, ki akkor a kormánypárt tagja volt, konstatálta, hogy van az országnak a pénzügyi deficitnél egy sokkal nagyobb baja: a *politikai deficit*. Az alább közölt beszéd szintén ezzel a két deficittel foglalkozik első sorban, s végül megjelöli azt a három főfeladatot, melyre az

egyesült Menzák vállalkozott s így, habár csak főbb vonásokban, e beszédben megtalálható az egyesült ellenzék programja is.

Tisztelt Ház!

A jelenlegi költségvetési vita három, egymással párhuzamos, mederben folyik.

A t. függetlenségi párt álláspontja olyan, mely ot valósággal meglehetősen függetlenné teszi a költségvetési vitában attól a taktikától, attól az eljárástól, melyet a kormány követ. Ők a Ház többi árnyalataitól egészen eltérő közjogi alapon állanak és azért igen helyesen és az én meggyőződésemmel és várakozásommal teljesen egyetértőleg fejezte ki Simonyi Ernő képviselő úr abbeli meggyőződését, hogy az ő magukatartása az ellenzéknek ezen az oldalán ülő árnyalatából keletkező kormánynyal szemben körülbelül ugyanaz volna, a minő a mostani kormánynyal szemben; éppen olyan határozott ellenzék volnának akkor, mint most. Ezt én — ismétlem — szabatos, helyes, következetes nyilatkozatnak ismerem el. De ebből az álláspontból az következik, hogy az ő taktikájukra, az ő eljárásukra a kormánypadok részéről követett taktikának határozott befolyása nincs.

Más azonban az egymással szemben ülő másik két árnyalatnak, t. i. a t. kormánypártnak és a közjogi alapon álló ellenzéknek a helyzete. Úgy a t. kormánypárt magatartására, mint a miénkre döntő befolyást gyakorol, — minthogy ugyanazon alapon állunk, — az a kezdeményezés, vagy a kezdeményezésnek az elmulasztása, melylyel a kormány a költségvetési vitát bevezette. Ez dominálja a helyzetet s dominálja a vitának a jellegét.

És minő a kormány magatartása?

Egy igen komoly, egy minden hazafi aggodalmait és gondolkodását provokáló pénzügyi helyzetben a kormány az iniciatívát, az útmutatást, a módok rendszeres kijelölését arra nézve, hogy e pénzügyi bajból kibontakoznunk miként lehet, elmulasztja. Ennek következtében az ellenzéknek mi marad egyéb hátra, mint iparkodni, hogy a parlament a kormány elmulasztott kezdeményezése helyébe egy parlamenti kezdeményezésről gondoskodjék. A t. kormánypárt helyzete pedig, a melynek természetszerű hivatása volna a kormány pénzügyi politikájának a védelmére kelni, mint-hogy ily pénzügyi politika nincs, abban a ziláltságban, abban az egymással össze nem függő, sőt egymásnak ellentmondó, mindenesetre az összhangot és a szimmetriát nélkülöző, össze-visszafelszólalásokban nyilvánul, melyekben a budget-vita a kormánypárt részéről eddig állt. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A t. Házra nézve talán pikánsabbá tehetném előadásomat, ha tisztán a polémiára, tisztán a kormánypárt ez eljárásának és egyes nyilvánulásainak az illusztrációjára szorítkoznám. Ámde, t. Ház, kénytelen vagyok erről az előadásomra nézve mindenesetre nagy előnyről a jelen esetben lemondani s kénytelen vagyok mindenekelőtt, magával a helyzettel foglalkozván, azt az indítványt újból és okadatolva becses figyelmökbe ajánlani, a melyet Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam beterveztet és a melytől talán, — ha bármi egyéb kifogásaik volnának is ellene — valamint ez indítvány indokolásától nem fogják megtagadhatni azt az elismerést, hogy az nem foglalta magában a t. többség eleveit, eltemetését és mindennap újból és újból

való megöletését, vagy élő állapotban fejüknek minden nap ismétlődő felrúgását, vagy egyéb ádáz multságokat, melyekben, Jókai képviselő úr szerint, a vérengző ellenzéki kedély gyönyörűségét találja. (*Élénk derűlt-ség balfelől.*) Mert az, ha egyebet nem, legalább komoly törekvést mutatott arra, hogy a jelenlegi költségvetési vita tárgyilagos legyen; tisztán és kizárólag azokkal a komoly bajokkal foglalkozzék, melyekben az ország van és azokkal az utakkal, melyek az országot azokból kivezethetik. Hogy e tárgyilagosság a túloldalról kellő viszonzásra nem talált, arról mi nem tehetünk; de minthogy nem talált: nagyon szívesen felvesszük a keztyűt ezen a téren is s azért, ha Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam indítványára vonatkozó észrevételeimet előadtam, bátor leszek mellékesen reflektálni egy némely felszólalásra, a melyeket a Ház túloldaláról hallottunk. (*Halljuk!*)

A t. pénzügyminiszter úr nemcsak az iniciatívát nem gyakorolta abban az értelemben, a melyben azt tőle várták; nemcsak nem adta elő szabatos és szimmetrikus rendszerben ama rendszabályok összességét, a melyektől a pénzügyi kibontakozást várja, hanem egyenesen princípium erejére emeli azt, hogy ez ne történjék, tiltakozván az ellen, mintha az általa töredékesen előadott eszmék programmnak volnának tekinthetők, mondván: „Én azt hiszem, hogy sokkal alaposabban jár el a kormány most, midőn a helyett, hogy általános pénzügyi szempontokat fejtegetne, igéri, hogy annak idején konkrét javaslatokkal fog előállni, melyekből meg lehet majd tüzetesen ítélni, hogy miként, hogy mely időre lehet ezen rendezést keresztül vinni.“ Ő tehát arra utal bennünket, hogy majd az

esetről esetre adandó egyes konkrét rendszabályokból ítéljük meg ama terv helyességét, melyet a kormány magáévá tesz. Vájjon beérhetjük-e, t. Ház, ezzel? Hiszen a pénzügyminiszter úr által ugyancsak szórványosan, de, föl kell tennem, komolyan említett rendszabályok közt nagy szerepet játszanak olyanok is, melyek az ország népének terheit növelnék. Beszél az illetékekből eredő jövedelem szaporításáról; beszél a létező fogyasztási adóknak részint emeléséről, részint új ily adónemek behozataláról. És én, t. Ház, ily tervekkel szemben korántsem szándékozom á priori me-rev, elutasító álláspontot elfoglalni; de midőn amúgy is súlyosan megterhelt népünk újabb megterhelhető-séhez való járulásukat kívánják, majd annak idején, első kérdés, melyet felvetni fogok, mégis az lesz: elérhető-e ezen az úton igazán a segítség, elérhető-e az az eredmény, — pénzügyeink gyökeres rendezése — melyért egyedül vállalhatjuk magunkra azt a lelki-ismeretbeli felelősséget, hogy új terhet rakjunk a nép vállára? Arra nézve pedig, t. Ház, hogy vájjon a nekünk javasolt egyes konkrét rendszabályok elfogadása által e célhoz csakugyan járulunk-e, magában abban az egyes rendszabályban nem, de csakis a rendszabályok összességének, a tervnek ismeretében lehetünk útmutatást. Én tehát nem látom át, hogyan lehessen a t. Háznak majd annak idején ily rendszabályokhoz a járulását megadni, mielőtt azt a szerves egész nem ismeri, mely azokat egyedül igazolja, elfogadásukat egyedül teszi erkölcsileg lehetővé. *(Helyeslés balfelől.)*

De ha a t. pénzügyminiszter úr erre a térre lépett, a legkisebb, a mit tőle kívánhatnék, az volna,

hogyan az általános fölfogás, melyet pénzügyi helyzetünkről élénkbe tár, a helyzet komolyságának a magaslátán álljon, és hogy így legalább szubjektív momentuma legyen abban megadva abbeli bizalmunknak, hogy az ő, bár nem ismert, de előre hirdett kezdeményezésének és az ahhoz tartozó rendszabályoknak a kívánt eredménye meglesz. Biztosítékokkal kellene bírunk — ismétlem — az iránt, hogy az ő, hogy a t. kormány felfogása a helyzet komolyságának a színvonalán áll.

Megvallom, t. Ház, a pénzügyminiszter úr beszédéből még ezt a benyomást sem voltam képes meríteni, és, minden egyebet mellőzve, főleg két okból nem. Az egyik az a könnyűvérvőség, hogy ne mondjam, könnyelműség, melylyel a t. miniszter úr a boszniai expedíció pénzügyi eredményével elbánik; a másik az ország közigazgatási helyzetében rejlő momentumnak oly módon való felfogása, mely minden egyébre csak határozott közigazdasági politikának a létezésére nem enged következtetni. (*Úgy van! balfelől.*)

Az elsőre nézve a t. pénzügyminiszter úr felhozta azt a már most szokásossá vált frázist, hogy ez a haszontalan Bosznia csak nem fogja tönkre tenni Magyarország pénzügyeit, ezt a kis terhet, mi, nagy ország, mégis csak meg bírjuk emészteni. Ha Láng Lajos képviselő úr ily optimisztikus felfogásnak hódol, én ezt tőle rossz néven nem veszem; (*Derűltég balfelől.*) de ha Magyarország pénzügyminisztere arról a nagy felelőséggel járó helyről tesz ily nyilatkozatot, akkor ez elég volna arra, hogy iránta való bizalmamat — ha különben volna is — megingassa. (*Úgy van! balfelől.*) A t. pénzügyminiszter úr indokolja ezt a

meggyőződését és egy nagyon loyálisnak látszó — mert egy mellékkörülményt, t. i. a járadék árcsökkenését is figyelembe vevő — számítás alapján kideríti, hogy a boszniai expedicióból mindössze 3.900,000 írt évenkénti konzolidált tehertöbblet nehezedik Magyarországra.

A számításnak e lojalitása tiszta képmása a lojalitás ama többi válfajainak, melyekkel a kormány eljárásában találkozunk. (*Úgy van! Igaz! balfelől.*)

Igen, felszámítja — látszólag nagy skrupulózitással — egy mellékkörülmény eredményét; de egy fő-főkkörülményt számításából egyszerűen kihagy. Kihagyja t. i. egyszerűen azt, hogy nemcsak 1878-ban és 1879-ben kell tetemes megszálló hadsereget Boszniában tartani; hogy tehát a konzolidált évi tehertöbblet nemcsak annak az összegnek a kamatjában áll, melyet 1878-ban és 1879-ben a megszálló hadseregére fordítottunk, de hosszú éveken át legalább 60—60 ezernyi megszálló hadsereget kell maja Boszniában tartanunk. (*Úgy van! balfelől.*) Részletesen ezt kiszámítani nem tudjuk, mert hisz a boszniai számla lezárva s élénk terjesztve még a mai napig sincs; de hogy ebből, a legoptimisztikusabb számítás szerint, a katonai budget növekedése terén legalább 6—7 millió tehertöbblet nehezedik majd még sok éven át Magyarországra, az, szerintem, kétségtelen. (*Úgy van! balfelől.*) E 6—7 milliót tessék ama 3.900,000 írthoz számítani s lesz mindjárt az első évben legalább is 10 millió; a közelebbi évre pedig tessék ennek a 10 milliónak a kamatait is hozzászámítani az előbbi kamatokhoz és a harmadik évben e 10 milliónak és kamatainak a kamatait. Crescit indulgens sibi. (*Tetszés balfelől.*) Ily számítás

mellett, mint a milyet a t. pénzügyminiszter úr tesz, hogy t. i. ennek konqludált teheröbblete csak 4 millió forint, megengedném talán, — ámbár így sem tudnék róla ily könnyedén szólni — hogy e teher Magyarországot tönkre nem teszi; de mintán e számítás nélkülözi a realitást, igenis, kénytelen vagyok kimondani: a boszniai okkupáció teljesen kvalifikált arra, hogy folytonosan mintegy gyógyíthatatlan nyílt sebje legyen a pénzügyeinknek, mely azokat folyvást emészsze; kénytelen vagyok kimondani azt, hogy itt is nélkülözöm a kormányban a helyzet komolyságának a méltatását és hogy ekkép a bizalom szubjektív momentumát sem vagyok képes felfedezni abban az előterjesztésben, melyet a pénzügyminiszter úr tett. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A másik momentum, mely a pénzügyminiszter úr felszólalásában aggodalmakra ad alkalmat, az a több, mint filozófiai rezignáció, melylyel Magyarország közgazdasági helyzetéről szól. Konstatálja a bajt s azt mondja, hogy a vagyonság folytonosan fogy és hogy ez a vagyontatanság kétségkívül nagy mérvben terjed az ország alsó osztályaiban, nagy mérvben terjed a társadalom többi rétegei közt, de leginkább s legaggasztóbb mérvben az úgynevezett középosztályban.

Erre azonban más gyógyító szert nem ismer, mint azt a már évek óta ismert panaceát: dolgozzunk és takarékoskodjunk, — melyet Jókai Mór képviselő úr azzal a harmadik tétellel volt kegyes megtoldani: hogy koplaljunk. *(Élénk derűtség és tetszés balfelől.)* Úgy, hogy ezekben most már a kormány és kormány-párt közgazdasági politikájának a teljes képe áll előtünk. *(Élénk derűtség balfelől.)*

E bajok ellen, mondom, a t. pénzügyminiszter úr egyebet, mint azt, hogy „mi ezt vérző szívvel látjuk“, mondani nem tud. A pelikánok, t. Ház, szívek vérével táplálják kicsinyeiket; de hogy valamely országot pénzügyminiszterének a szíve vérével közgazdasági bajaiból kihúzni lehessen, arra eddig példát nem tudok. (*Élénk derültség.*)

Ha tehát a kormány pénzügyi politikája csak intésből és szomorúságból áll és ha a t. pénzügyminiszter úr a vagyontalansággal szemben egyebet tenni, mint méla részvétének kifejezést adni, nem képes: akkor én ebből nemcsak közgazdasági viszonyainkra, de közvetlenül a pénzügyekre nézve is szomorú és aggasztó következtetést vonok.

Úgy látszik ugyanis, a t. kormány előtt az egész pénzügyi feladat abban pontosul össze, hogy, a beruházásoknak és a boszniai kiadásoknak a leszámításával, 12 millió írtra leszállított deficitet valahogy eltüntesse. Hát, t. Ház, tegyük fel, hogy e 12 millió forintnyi, leszállított és legnyomasztóbb deficit megszüntetése roppant erőfeszítéssel, minden eszköz használatával és kedvező körülmények mellett, el is érhető. Igen ám, t. Ház, de akkor csak ott vagyunk, hogy egy új deficit kezdetének alapjait rakjuk le, mert azzal mi a Magyarország népére nehezedő terhekből még egy krajczárt sem vettünk le, azzal még az orvoslását sem kezdtük annak az állapotnak, mely szerint a direkt adók jövedelme mind nehezebben és nehezebben folyik be és ezzel csak ott állunk, hogy, be nem dugván azt a forrást, a melyből a deficitek támadnak, két-három évre rendet csinálunk, hogy azután a baj annál erősebb és gyógyíthatatlanabb mérveket öltön. (*Helyeslés a balon.*)

Komoly pénzügyi politika követésénél egymással karöltve kell járni e két dolognak: a pillanatnyi bajok orvoslásának, a lehető legerősebb eszközök által, és a jövőbeli bajok megakadályozásának, szintén a lehető legkövetkezetesebb, legerélyesebb eszközök igénybe vétele által. Miután pedig én a t. kormány expozéjában e második követelménynek még csak sejtelmét sem tapasztaltam: a legjobb esetben is csak pillanatnyi sikert, de maradandó segílyt az ő politikájától nem várhatok. (*Helyeslés a balon.*)

Már most, t. Ház, mit tegyünk mi egy ily helyzettel szemben; mit tegyünk mi egy oly kormány-nyal szemben, melynek a bajok orvoslására kontemplált rendszerét nem ismerjük; mikor azt sem tudjuk, vajjon van-e? Azokból, a mikre nézve a pénzügy-miniszter úr expozéja nyilatkozik, azt kell következtetnünk, hogy nincs.

Lemondjunk-e minden kezdeményezésről? Lemondjunk-e a bajok orvoslásáról?

Nem, t. Ház!

Egy ilyen parlamenti helyzettel szemben két út állana a parlament előtt. Az egyik a normális út. A normális mód pedig lenne annak a kormánynak az eltávolítása, mely ekként feladata megvalósítására képtelennek bizonyult. Ezt mi megkísértettük akárhányszor és erre törekedni fogunk ezután is teljes erőnkkel, akár korábban, akár később vezessen sikerre eljárásunk, azzal a teljes öntudattal, hogy ezzel nem személyes, de igenis objektív, igenis komoly politikai célokat követünk. (*Helyeslés balfelől.*)

De ha a t. parlamentnek úgy tetszik, van egy másik út is és ezt mi a t. többségtől tanultuk. (*Hall-*

juk!) Nem önök hirdették-e már mindjárt az országgyűlés összeülése után hírlapjaikban, de későbbben felszólalásaikban is, hogy a bajok orvoslására nem az az út, hogy az ember a kormányt megbuktassa, hanem a parlamentnek kell a kormányra nyomást és hatást gyakorolni, oly irányban, hogy ez kénytelen legyen kezdeményezni és keresztül vinni az üdvös rendszabályokat? Mi tehát, úgy tapasztalván, hogy a t. többségnek — melyről fel nem tehetjük, hogy kötelességét az ország irányában elmulasztani akarná — ama rendes nt, a kormány megbuktatása nem tetszik, arra a t. többség eljárásából és teóriájából tanultunk: proponáltuk, hogy a kormánynak, melyet önök megtartani akarnak, legalább a fogyatkozásait pótolják; hogy a kormánynál hiányzó inicziatíva helyébe a parlament inicziatíváját léptessék; mert inicziatívára, ha valamit tenni akarunk, valamely oldalról okvetlen szükség van, *(Igaz! Úgy van! bal-felől.)*

Ez, t. Ház, értelme, fontossága és gyakorlati célja a Simonyi Lajos b. képviselő úr által beterveztett indítványnak. De ezzel szemben azt mondják nekünk: „minek bizottságot proponálni; ha önöknek, uraim, vannak mentő eszméik, hát adják elő azokat a Házban, majd méltányolni fogjuk kellő mértékben.“ Ugyan, t. Ház, lehet-e e felszólítást, midőn azt az ellenzékhez intézik, komolynak venni? Ama pénzügyi rendszabályok rendszeréhez, melyet keresztülvinni szükséges, hogy a célt elérjük, magának a t. pénzügyminiszter úrnak, e részben általam helyeselt exposéjában nem foglaltatnak-e olyanok is, a melyeket csak a lajtántúli kormánynyal egyetértőleg lehet

keresztül vinni? Értem azokat, a melyek a fogyasztási adókra vonatkoznak. Ezekről tehát komolyan szólni, komoly embernek, a nélkül, hogy a lajtántúli kormányral egy bizonyos principiális egyetértésre ne jutott volna, e Házban egyáltalában nem lehet. Tartozik pedig e rendszabályokhoz mindenképp az, hogy az országnak a javítás idejére okvetetlenül szükséges hitel biztosítsák. Mindezekről pedig hogyan legyen az egyes képviselő tájékozva? A ki pedig e feltételek nélkülözésével proponál itt mentő-eszméket és árulgat itt árkánumokat, az lehet egy dr. Dulcamarához hasonló parlamenti szédelő, de komoly politikus, komoly ember ily kávéházi politizálás terére lépni nem fog. *(Elénk tetszés a baloldalon.)*

Egészen más az, ha a Ház bizottságot választ. Igaz, e bizottságot abba a helyzetbe kell hozni az inicziativa gyakorolhatására nézve, a melyben a kormány van; igaz, e bizottságnak lehet és kell sok oly dolgot megtudni, a melyeket nyíltan előadni, nyilvánosságra hozni nem lehet, nem szabad. Es ha a Ház e bizottsága a Ház kiküldetése által a kellő auktoritást megnyerte, megszerezheti magának azt a tájékozást mindama rejtett tényezők iránt, a melylyel különben egyedül a kormány bír. A különbség a kettő közt tehát egyszerűen az, hogy a Háznak egy bizottsága az adott körülmények közt az inicziativa követelményének komolyan megfelelni igenis képes lehet, míg nem lehet arra képes az egyes ellenzéki képviselő. Az önök felszólítása a túloldalról tehát nem egyéb, mint egy, a helyzet komolyságának kijátszására irányzott manőver, a mi indítványunk elajtése céljából; a mi indítványunk ellenben rálépés

az objektív diszkusszió ama terére, a melyet önök elfogadni nem látszanak hajlandónak. (*Helyeslés bal-felől.*)

Ámde, t. Ház, azok, kik a mi indítványunkat a 21-es bizottságra való hivatkozással, megtámadni szívesek voltak, egyszerűen ignorálták az indítvány második részét. Úgy bírálták azt, mintha abban csak oly bizottság kiküldését javasoltuk volna, a mely a kormányval együtt a pénzügyi bajok orvoslását keresse és mintha nem foglaltatnék abban egy második bizottságnak a javaslása is, a mely, hogy azt egy szóval kifejezzem, nem egyéb, mint parlamenti ankét az ország közgazdasági helyzetéről. És ha megengedem, hogy a javaslat első részében valami abnormis van, a mi azonban nem egyéb, mint a kormány eljárása által teremtett abnormis parlamenti helyzet kifolyása, az indítvány második részére nézve még azt sem ismerhetem el, hogy abban ily abnormitás volna, vagy olyasmi, a mi a kormány parlamenti állásának és rendes parlamenti hivatásának derogálna.

Nem azért óhajtjuk mi ama második bizottság kiküldését, hogy annak mindenik tagja, mint az a 21-es bizottságban történt, saját bölcsességét mondja el; de azért, hogy rendszeres kutatást indítson meg a nemzet közgazdasági organizmusának minden szervében, hogy az által a nemzet közgazdasági patológiájának teljes képe álljon elő; hogy tudjuk meg valahára azt, a miről évek óta beszélünk mindnyájan, 'le a minek mégis eddigelé egyik sem tudott a végére járni: mi az a sorvasztó betegség, mely nemzetünk anyagi létén emészt. Lehet-e azt orvosolni és minő

módon? Hogy az ily kutatás sürgős, az bizonyítást alig igényel. Hisz csak most is rémülésbe ejti az ország összes földművelő népességét a gabonának az az árcsökkenése, melyet az üzletvilág egy része állandó jellegűnek mond, melylyel e szerint meg kellene barátkoznunk s melynek elfogadására kell ezentúl fektetnünk közgazdasági viszonyainkat. Hát ez a tünény, mely a nemzet legnagyobb része főzletágának jövedelmezőségét fenyegeti, nem érdemli-e meg, hogy okainak végére járjunk? Hogy kiderítsük, vajjon csakugyan olyan-e, a melyen czélszerű rendszabályok, vasúti és más közlekedési eszközeink czélszerű tarifapolitikája által még segíthetünk?

A földművelésnek másik főága, a marhatenyésztés. Hogy ez évről-évre csökken, köztudomású tény; hogy azonban erre minő okok folynak be, ez iránt tájékozást senki sem nyújthat közülünk. Kiki saját megyéje viszonyairól beszélhet, de hogy országszerte miben áll termelésünk ez ágának az ölü mérge, azt közülünk senki sem bírja megmondani. De nemcsak a jövedelmezőség csökkenésében nyilvánul ma a betegség, hanem maga a földművelő törzsvagyona is meg van támadva; a földbirtok értéke folyton nagy mórtékben csökken; a kisbirtokos forgó tőkéje apad; az igavonó marhaállomány jelentékenyen fogy és sok megyében lassanként megfosztatik a parasztság e legbecesebb tőkéjétől, ami csak első lépés birtokának az elvesztésére. A birtokos osztály deposszedálása, a látszólag szabad kézből történő eladások, melyek tulajdonképen, ha a dolog végére járunk, kényszerű eladások, lassankint előkészítik azt az eredményt, hogy a föld, melyet őseink verőkkel szereztek, a mienk többé ne legyen,

hanem egy helyünkbe lassanként betolakodó idegen elemé. *(Úgy van! Úgy van! Igaz! a bal- és a szélső baloldalon.)* Midőn a betegség ijesztő mérveket ölt; midőn a magyar nemzet egész anyagi léte van kérdésben és mi azt kérjük, hogy a parlament válaszszon bizottságot, mely, albizottságokra oszolva, küldötteket bízna meg, hogy, kimenvén a vidékre, az érdekelteket kihallgassa, az adatokat összeszedje, szóval a nemzetnek a száját megnyissa, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon)* hogy szóljon bajairól világosan, részletesen: ha, ily körülmények közt, ezt, t. Ház, nem tekintik egyébnek, mint ellenzéki manővernek; ha az ily bajokra való figyelmeztetés a t. többség padjain csak gúnymosolylyal találkozik, *(Élénk tetszés a baloldalon)* akkor nagyon értem azt, ha e Ház iránt, melyről Jókai t. képviselő úr azt monda, hogy szerény kunyhó ugyan, de tiszteljük, mert a mi házunk, — ha mondom: e Ház iránt minden tisztelet és kegyelet, minden vonzódás a nemzet szívéből kihal, *(Élénk ellenmondás a jobboldalon)* hozzáteszem, azért, mert ily körülmények közt azt meg is érdemli. *(Élénk helyeslés és taps a baloldalon.)*

Hasonló kutatást igényelnek az ipar állapotai. És arra, hogy mi tulajdonkép nem ismerjük az ország viszonyait, csak egy frappáns példát hozok fel. Midőn a házi-iparegyesület keletkezett, első feladatának tekintette körülnézni, hogy mely iparok léteznek még az országban. S ámbár e háziiparegyesületben volt kormányférfiak is ülnek, valóságos meglepetést idézett elő az eredmény, melyre az egyesület jutott s mindeki azt mondta: nem is sejtette, hogy annyi csirája

létezik az ország különböző megyéiben az egyes iparágaknak. Ezután az előzmény után jogosan várom, hogy a kutató szem bizonyára még sok irányban fog találni ily meglepetést. És ha az ily elhagyott csírákat, melyek összesége utóvégre is egy részét alkotja a nemzet közgazdasági életképességének, ismeretlenségükben és sötétségükben kihalni engedjük: egyszerűen tönkremenni hagyjuk a tulajdonképeni közgazdasági életet, *(Élénk helyeslés a baloldalon és szélső baloldalon.)*

Azt pedig állítom, hogy közgazdasági politika kezdeményezéséről ez országban szó nem lehet addig, míg ki nem kutattuk, melyek a mi közgazdasági organizmusunkon rágódó bajoknak a valódi kufforrásai? Melyek azok a termelési ágak, melyek bizonyos fejlődhetést ígérnek? Milyen a mi eddig hozott törvényeink és intézkedéseink befolyása ennek vagy annak a termelési ágának a virágzására vagy hanyatlására? Melyek tehát azok a törvények, melyeket módosítani és melyek azok, melyeket alkotni kell? S végre, melyek a közgazdaság előmozdításának ama közigazgatási módjai, melyekre a nemzeti termelésnek egyes ágai rászorulnak? Míg ezt nem tudjuk, nincs meg a közgazdasági politika lehetősége. Ezt pedig tüzetesen és rendszeresen nem tudja senki.

Midőn tehát az első lépést megtettük egy ily parlamenti nyomozás megindítására, megtettük az első lépést arra, hogy létesüljön az, a mit eddig teljesen nélkülöztünk: a következetes közgazdasági politika. Mert a mi eddig e Házban annak neve alatt szóba jött, nem volt egyéb, mint az ország egyik érdekének a másik után való feláldozása, különböző

politikai tekintetek hatása alatt. *(Élénk helyeslés a bal-ti szélső balon.)*

Én tehát azt hiszem, hogy a párt, melyhez tartozom, Simonyi Lajos tisztelt képviselő úr indítványa által megfelelt annak a kötelezettségnek, melylyel mindnyájan e Házba léptünk; megfelelt ama felhívása által, hogy a kormány hiányzó kezdeményezését a parlament pótolni igyekezzék; mégpedig iparkodott megfelelni annak oly alakban, hogy az eredmény lehetetlenné ne tétessék; iparkodott annak megfelelni, — hivatkozom e tekintetben az indítványozó úr indokoló beszédére — a támadás, az ellenzéki színezés csaknem túlgondos kerülésével. Mindez azonban, úgy látszik, nem használt semmit. Ugyanazzal a merev elutasítással találkozott az önök padjain az kezdeményezésnek e neme, melylyel találkozhatott volna a legszubjektívebb támadás. Midőn ma önöket felszólítjuk, hogy, mellőzve azt, ki a hibás a múltban, együtt tanácskozzunk a létező bajok orvoslásáról: nemcsak viszhangra nem találunk, de nem emlékszem, hogy valaha parlamenti vita lett volna, legalább e Házban, mely alatt az ellenzék a kormánypárt padjairól oly direkt, oly érdes és oly szenvedélyes támadásnak lett volna kitéve, mint a minőt e tárgyalás alatt tapasztaltunk, éppen akkor, mikor a tiszta objektivitás terére léptünk. Valóban sajátságos! Mikor mi megtámadtuk önöket, uraim, meglehet, szenvedélylyel, meglehet, hévvel és mindazzal az erélylyel, melyet a támadásba fektetni képesek voltunk, akkor önök mólyen hallgattak. De, úgy látszik, azóta meggondolták magukat. Hasonlóan ahhoz a színház-látogatóhoz, ki a színdarab komikus részleteit akkor érti meg, mikor a szomorú

rész jön és a szomorúkat akkor, mikor a komikus rész jön és így nevet a tragikus epizód felett és sír, midőn mindenkit nevetésre gerjeszt a komikus részlet: *(Tetszés balfelől)* önök épp akkor váltak támadókká és akkor váltak szenvedélyesekké, mikor mi, az ország bajainak súlya alatt, fegyverszünetet és közös erőfeszítést ajánlottunk. *(Élénk tetszés balfelől.)*

Ennek, tisztelt Ház, kell valami pszichológiai okának lenni, és ez az ok szolgál áthidalásul arra, hogy a velünk szemben levő padokról történt felszólalásokra némely megjegyzéseket tegyek.

Psychológiai oka ennek a jelenségnek nagyon egyszerű. Már bevezetőleg mondtam, hogy a kormánypártnak az ily természetű vitában feladata: a kormány által inicziált pénzügyi politikának a védelmezése. De mit védelmezzon az a szerencsétlen párt, mikor a kormánynak pénzügyi politikája nincs? *(Élénk helyeslés balfelől.)* Minthogy azonban sikerült — a minnek csak örülhetünk — gyakori buzdításaink által a megfogyott falanx erejét galvanizálni, *(Derültség)* minthogy ennek következtében önök elhatározták, hogy bizony neki gyürkőznek és részt vesznek a költségvetési vitában; minthogy ennek következtében valamit mégis mondani kellett, és minthogy a kormánynak politikája nincs: mi maradt hátra, mint neki menni az ellenzéknek, keresni annak a szemében a szálkát, hogy észre ne vétessék a gerenda saját szemükben. *(Tetszés a baloldalon.)* Szóval, szerepet cseréltünk a Ház két oldalán: mi vagyunk a védők, mi lépünk fel javaslatokkal, önök támadnak, mégpedig tisztán negatív állásból. *(Élénk tetszés balfelől.)*

A kormánypárt padjairól mutatkozó ez élénk-

ségnek két különböző főágát különböztettem meg: a front-támadást és egy megkerülési manővert. A front-támadásban, mely alatt én értem azokat a felszólalásokat, melyek, egyéni szempontok belevegítése nélkül, tisztán a jelenleg adott pártviszonyok közt mozognak, megkülönböztetem a pozitívuszt, komparatívuszt és szuperlatívuszt. A pozitívusz Kármán t. képviselő úr beszédében nyilatkozott, (*Derültség*) a komparatívusz Jókai képviselő úr beszédében, és tegnap elpattant a szuperlatívusz Láng Lajos képviselő úr beszédében. (*Derültség bal felől.*) A pozitívusz a rideg kontemplatív ész uralmát; (*Nagy derültség*) a komparatívusz a szív melegségét; a szuperlatívusz a szenvedélyt, az elkeseredettséget jelenti. (*Folytonos derültség.*) A pozitívusz jelképezi előttem a filozófiát, (*Nagy derültség*) a komparatívusz a költészetet, a szuperlatívusz a szónoki filippikát. Ennek megfelelt a hangulat skálája, mely e beszédekben nyilvánult. Míg Kármán t. barátom beszédén a kontemplatív melankóliának bizonyos neme vonul végig, (*Zajos derültség*) addig Jókai Mór felszólalásában a zokogó kesergés az ellenzék kegyetlensége fölött, és Láng Lajos képviselő úr filippikájában a mindent leromboló harag nyilvánult. (*Elénk helyeslés hd- és szélső balon.*) A hangulatok e skálájának megfelelt a követelményeknek az az egymásutánja, melyekkel a t. képviselő urak velünk szemben fölléptek Míg Kármán Lajos t. képviselő úr megelepszik azzal, hogy maradjunk úgy, a hogy vagyunk, Pitt is jó ember, Fox is jó ember, csak az a hibájuk, hogy nem eléggé szeretik egymást, (*Derültség*) addig Jókai azt követeli, hogy ma, a 11-ik órában oda álljunk önközhöz, s önkkel karon fogva küzdjünk a muszka invá-

zió és a német kultúra ellen. Láng Lajos képviselő úr már ily kevéssel nem éri be. Az ő követelménye egyenesen odáig terjed, hogy mi szíveskedjünk elpusztulni. Kevesebbel meg nem elégszik. *(Élnk derütség bal-felől.)*

T. Ház! Sem a kontempláczióknak, sem a hangulatnak e fokozataival, mint ilyenekkel semmi dolgom. És remélem, hogy e tekintetben Szapáry gróf pénzügyminiszter úr megelégedését is ki fogom nyerni, a mennyiben a t. pártnak ezen belügyébe nem avatkozom. De igenis, van némi szavam ama követelményekhez, melyeket az ellenzékhez a nevezett képviselő urak, ki-ki a maga kiinduló pontjából, intéztek. *(Halljuk!)* Kármán képviselő úr követelményét elfogadom: maradunk, a kik voltunk; maradunk, a hol vagyunk; iparkodni fogunk egymást kölcsönösen, érdem szerint méltányolni, meggyőződésünket tisztelni; ha lehetséges, egymást szeretni is. Sokkal nehezebb az álláspont Jókai t. képviselő úr követelményeivel szemben. A t. képviselő úr nemes páthoszszal azt mondja nekünk, hogy ma, midőn itt a 11-ik óra, midőn választanunk kell vagy a közt, hogy az oroszokat kidiplomatizáljuk Bulgáriából, vagy a közt, hogy fegyverrel kiverjük őket onnan, vagy aközt, hogy a tábornokokat professzorokká nevezzük ki, — hogy e 11-ik órában egyesüljünk velők egy nagy akczióra.

Maguknak az alternatíváknak a harmadikára, t. i., hogy küldjük haza a hadsereget, s csináljunk a tábornokokból professzorokat, egy általános elvi fentartást meg fog nekem engedni a t. képviselő úr ezt talán még megfogjuk beszólni, mielőtt a sor arra jönné;

mert itt nekem elvi aggályaim vannak. De arra az általános követelményre, hogy egyesüljünk vele olyan akció céljából, a melyet talán én is helyeselnék, mert hisz' itt a 11-ik óra, erre nézve egy kérdést intézek a t. túloldalhoz, mert attól függ a válasz, a melyet adandók: hány óráig tart az az egy óra? 11 órától 12-ig? Mert jó ideje halljuk már, hogy itt a 11-ik óra, *(Tetszés bal felől.)* de azután mindig csak a 11 óránál maradunk, és a követendőnek mondott irányban nem történik semmi, hanem inkább annak ellenkezője. Félek tehát, hogy a jövő évre is csak ott leszünk a 11-ik óránál, *(Helyeslés balfelől)* és azért, mielőtt önökkel bizonyos célokra, záros határidő mellett, egyesülök, az iránt kívánok biztosítást, hogy az óra mutatóját a 11 órán meg nem állítják, eddigi szokás szerint, hanem engedik a maga természetes forgása szerint tovább menni, és ha a 12-ik óráig sem történik az, a mit szavakkal hirdetnek: akkor viszont a t. képviselő urak készek lesznek ide hozzánk átjönni, és erélyesen követelni azt, a mit jámbor óhajtként már neh&ny év óta kérnek. *(Élénk helyeslés és derűtség bal felől.)* Erre nézve azonban, megbocsásson Jókai t. képviselő úr, azok a tapasztalások, melyeket az önök eddigi eljárásából szereztem, bennem kecsegtető reményt nem keltenek. *(Derűtség balfelől.)*

Es hogy miért nem, annak a magyarázatát szintén Jókai képviselő úr beszédéhez fűzhetem. Hisz a t. képviselő úr az előbbi kormányokról és azoknak a lemondásáról szólván, elmondja, hogy azok mindig egy egészségtelen parlamenti eljárás áldozatai voltak: a párt játszott a kormányval és a kormány ennek következtében kénytelen volt elmenni; holott most

végre-valahára létezik egy párt és egy kormány, a melynek nagyobb dicsősége az utókor előtt nem lehet, a melyekről nagyobb panegirist senki nem írhat, mintha megírja azt az egyszerű tényt, hogy képesek voltak az egyetértést egymással négy álló évig fentartani.

Nem tudom ugyan, mond-e evvel a képviselő-úr nagy bókot, akár a kormánynak, akár a pártnak: mert nyitva tartja azt a kérdést, melyiknek tehát a kettő közül oly nehéz a jelleme, hogy óriási érdem vele négy évig megfért. (*Derütség balfelől.*) De magának a jelenségnek tudom egy magyarázatát, s ez abban áll, hogy a mostani kormánynak a többi kormányok felett egy tekintetben tagadhatatlan előnye van. Az előbbi kormányok, mikor észrevették, hogy pártjuk játszani kezd velők, a sértett önérzet felébredésével visszaléptek. (*Helyeslés balfelől.*) A mostani kormány megtanulta, hogy ez a játszás mily ártatlan dolog. Ha a párt játszani akar, hadd játszék aggodalmakkal, határozati javaslatokkal és egyéb parlamenti játékszerekkel: utolsó analízisben mégis megfogja szavazni azt, a mi kell, és a játék vége az, hogy mégis az történik, a mit a kormány akar. (*Élénk helyeslés balfelől. Mozgás jobbfelől.*) De ugyanezt megtanultuk mi is. Addig, a míg a párt csak játszik, «iddig biztos, hogy az a bizonyos 12-ik óra soha sem fog elérkezni. (*Helyeslés balfelől.*)

És ez annak az oka, tisztelt többség, hogy mi az önök eljárásához nem csatlakozhatunk, hogy önökkel kezert nem foghatunk, habár saját szavainkat is hallanók az önök szájából; mert, sajnos, megvagyunk győződve, az eddigi tapasztalások után, hogy mindez önöknél csak

puszta játék, mi pedig komolyan akarunk tenni. *(Élénk helyeslés és derűtség balfelől. Mozgás jobbfelől.)*

Van még egy nevezetes jelenség, de ez szintén a párt belügye lévén, azért hozzám nem tartozik: az a felszólítás, t. i., melyet Jókai t. képviselő úr közvetlen szomszédjaihoz intézett, hogy ezentúl se szegye éljék a hűségét. *(Derűtség balfelől.)* Mondom, ezzel nem foglalkozom, ez a pártnak tisztán belügye, de felelevenítését e szép mozzanatnak el nem mulaszthatom.

Már ha Jókai képviselő úrnak ama sokkal szelidebb felhívását, hogy a tizenegyedik órában velök egyesüljünk, kénytelen voltam visszautasítani, természetesen annál kevésbbő leszek hajlandó elfogadni Láng képviselő úrnak abbeli követelését, hogy mi egyáltalán szűnjünk meg létezni, párologjunk el. Világosan ezt ugyan ki nem mondja, de beszéde egész tenorjából kitűnt, hogy annyira kártékony lényeknek tart bennünket, különösen minket, egyesült ellenzéket, hogy a mi megszűnésünket, politikai elpusztulásunkat, az országra nézve kiszámíthatatlan nyereségnek venné.

Egyáltalában feltűnő dolog a támadásnak az a koncentrált dühe, mely ez alkalommal a kormánypártadjairól az egyesült ellenzék ellen irányul. Folytatása ez a t. kormány választások alatt követett taktikájának, midőn a t. függetlenségi párt bizonyos kegyteljes kaczerkodásokban részesült, melyekért pedig — tartok tőle — nem fog hálásnak bizonyulni. *(Derűtség balfelől.)* Most is, szélső szomszédaink legyezgetése mellett, a támadás egész vihara ellenünk zúdul. De ennek is tudom egy pszichologikus magyarázatát, még pedig tudom, vagy pedig sejteni vélem Jókai képviselő úrnak abból a mondásából, hogy, az ő hite

szerint, a t. függetlenségi párt arról, hogy maholnap kormányra jusson, talán maga sem álmodik. Ennek okáért minék sokat gondolni a függetlenségi párttal? Hiszen a függetlenségi párt részéről nincs veszélyben az, a mi iránt oly élénk féltékenységi érzet mutatkozik a t. túldalalon. *(Élénk tetszés balfelől.)*

De Láng képviselő úr annak a kimutatására, hogy az egyesült ellenzék egyébre nem való, mint arra, hogy elpusztuljon, először azt lobbantja szemünkre, hogy mi a bajok keletkezésének a magyarázatával szédelgéstüünk; kimutatja, hogy nincs tulajdonkép olyan idő, melytől azoknak kezdetét levezetnök; mert Lónyayt nem kárhoztathatjuk, Kerkápolyt nem kárhoztatjuk, Szélit sem, legalább azóta, mióta nem miniszter, Ghyczyt természetesen nem: hát hol, mikor keletkezett a romlás? Erre a t. képviselő úrnak csak egyet vagyok bátor válaszolni. Ő furcsának találja azt, hogy mi a volt minisztereket nem okoljuk, hogy azok hibáit nem tárjuk fel. Megengedem, hogy ez a t. képviselő úr szokásának nem felel meg. Ő a miniszterek hibáit valószínűleg addig simogatja és rejtegeti, míg miniszterek, hogy őket azután támadja meg, mikor megszűntek miniszterek lenni. *(Élénk tetszés balfelől.)* Ez nekünk nem szokásunk. Mi azt hisszük, hogy a volt miniszter nem árthat többé, annak hibáit tehát kár bolygatni, holott a ki tényleg miniszter, az árthat, annak a hibáiról kell tehát beszélnünk.

Komoly hanggal fordult azután hozzánk a t. képviselő úr. Megvonja tőlünk a történelem minden elismerő szavát. Azt mondja: koromsötétté festjük az ország helyzetét; pedig az olyan államférfiút, a ki nem-

zete erejét kicsinyli, és azt a nyomorultság színében tünteti fel, a történelem nem dicséri. Különbön úgy tartja, ezt azért tesszük, mert nekünk desperációt kell előidézni a nemzetben, mint a kikhez a nemzet csak végső desperációjában fordulna.

T. Ház! Vegyük kissé komolyan a t. képviselő úr felszólalásának e részét, minthogy az a t. túloldalón a lelkesedésnek oly nagy viharát idézte elő, *(Halljuk! balfelől.)* Én először azt hiszem, hogy a történelem nem a szerint mérlegeli az államférfiakat, a mint pesszimiztikus vagy optimisztikus hatások alatt álltak, a mint rózsásabb vagy kevésbé rózsás színben ecsetelték az állam viszonyait; hanem a szerint mérlegeli, a szerint adja nekik, vagy vonja meg tőlük a dicséretet, a mint ők a nemzetnek mindenkor a teljes és osztatlan igazságot megmondták. *(Igaz! balfelől.)* Legyen az aztán vidám, vagy szomorú, az mindegy; a nemzetnek első joga az, hogy az őt igazgatni, az őt vezérelni hivatott férfiak részéről mindenkor a tiszta igazságot hallja *(Helyeslés balfelől.)* s e tekintetben a történelem összehasonlító ítéletétől, közöttünk és a kormánypadokon ülő férfiak közt, nem félek. *(Elénk helyeslés balfelől.)*

De azt mondja a t. képviselő úr, hogy a nemzet csak a végső desperációban fordulna mi hozzánk, az ellenzék padjain ülő államférfiakhoz. És azt mondja, hogy mi ezért idézzük elő a desperációt. Ugyan kérdem, t. Ház, ki idézi elő a desperációt? Azok-e, a kik azt mondják: a nemzet helyzete súlyos; külügyi veszélyek környeznek bennünket; belviszonyaink nem virágzó; közgazdasági állapotaink hanyatlók; de ennek nagy részben a kormány fonák

politikája az oka; a bajokon lehet segíteni, hogy ha a kormányzat jobb, bölcsőbb, előrelátóbb férfiak kezébe tétetik le; vagy nem inkább azok, a kik valahányszor a nemzeti organizmusban mutatkozó valamely betegségre történik hivatkozás, valahányszor valamely külpolitikai irányzat veszélyességéről van szó, s valahányszor a helyzet a maga érdeme szerint sötétben ecseteltetik, mindig azt mondják: erről senkisémet tehet, ezért nem a kormányférfiak felelősek; azt nem ez vagy amaz a párt idézte elő; ez magában a helyzetben van; azon változtatni, azt javítani egyáltalában nem lehet? *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ugyan kérdem, t. Ház, mi az, a mi kétségbeejtheti a nemzetet: az-e, ha a bajok egy részét oly körülményeknek tulajdoníthatja, melyeket megváltoztatni hatalmában áll? vagy az, ha e bajok elementáris bajoknak mondatnak, melyeknek forrásai magában a nemzet gyengeségében, tehetetlenségében, önségélyre való képtelenségében rejlenek? *(Élénk tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* S ez az, a mit a t. túloldalon folytonosan tesznek. *(Ellenmondás a jobboldalon.)* Midőn a közgazdasági kiegyezés hátrányaira figyelmeztettünk, a túloldalon azt mondták: ez nem a kormány hibája, senki az adott viszonyok közt nem lett volna képes jobb kiegyezést létrehozni, meg kell alkudni a helyzettel. Midőn a külpolitika rosszaságát és veszélyességét hangoztattuk, onnan azt mondták: ezen változtatni egyáltalán nem áll a nemzet hatalmában. Itt a Házban csak sejtették, künn a folyosón pedig kimondták, hogy nem a parlament, hanem más tényezők csinálják a külpolitikát; *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon. Ellenmondás a középén)* ezen mi nem segíthe-

tünk, ennek oka a nemzet gyengeségében van. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Azt hiszem, hogy a ki a desperációt előidézi, az nem mi vagyunk, azért, hogy e székekre a desperáció révén juthassunk, hanem önök azok, a kik a desperáció révén azon maradnak. *(Zajos tetszésnyilvánítások és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Az ma már nem sejtelem, nem is a vitában felhozott szuppozíció és hipotézis, hanem kétségtelen, tény, hogy a nemzet csak azért nem buktatta halomra az önök politikáját és uralmát, mert sikerült benne előidézni a kishitűséget, az elcsüggedést *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldali)* és mert ugyanazok, a kiknek birtokába a nemzet hiszékenysége révén jutott a hatalom, ma a nemzet kishitűsége által tartják azt meg. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Azért vigyázzanak magukra a t. képviselő urak, midőn támadnak és ne feledkezzenek meg arról, hogy nem jó kövekkel dobálni annak, a ki maga törékeny üvegházban lakik. *(Helyeslés balfelől.)*

A front-támadásokkal, t. Ház, a mennyire tőlem telik, végeztem. Ezeknél sokkal komolyabb színezetűk van azoknak a fellépéseknek, melyeket én a vita czéljára való tekintettel — és a felszólalt t. képviselő urak e második kategóriájának párt-hűségét föltételezván, — másnak, mint megkerülési manővernek nem nevezhetek.

Ugyanis Grünwald Béla t. képviselő úr, és őt támogatva Dárday Sándor, e budgetvita alkalmából felvetette a közigazgatási kérdés t, mint azt a nagy panaczeát, a mely az állam nemzeti hivatásának betöltését és nemzetiségünk jövőjét egyedül képes biztosítani. A t. Ház talán természetesnek fogja találni,

hogy én, és különösen én, erre a tárgyra kitérek, — nem e tárgy elől, hanem e tárgyra, — miután egy-néhány éven át volt szerencsém oly párthoz tartozni, a mely ehhez hasonló nézetet, t. i. az állami közigazgatás szükséges voltát írta zászlajára, melyhez azonban akkor a felszólalt t. képviselő úr jobbnak látta nem tartozni, (*Derüeltség balfelől*) és mert, ezt határozottan és nyíltan kimondom, meggyőződésem erről a tárgyról ma is ugyanaz, a mi akkor volt. (*Helyeslés balfelől.*) De eltérek a t. képviselő úrtól abban, hogy én annak napirendre hozatalát ma égetőnek nem tartom, mert ma nemzeti létünknek sokkal közvetlenebb, sokkal égetőbb, sokkal veszélyesebb ellenségei működnek, mint a minő a helytelen közigazgatási szervezet; a melyeknek eltávolítása végett egyesültünk egy évvel ezelőtt oly t. barátainkkal is, kik arra a kérdésre nézve velünk ellenkező nézetet vannak. (*Helyeslések balfelől*)

A t. képviselő úr azt mondja, hogy a mi őt a jelen költségvetésben aggasztja, az nem a pénzügyi, hanem a politikai deficit, a mely abban nyilvánul. Legyen szabad a t. képviselő úrnak erre azt felelnem, hogy a mit az ő és vele együtt felszólalóknak fellépésében hibáztatok; a mi engem abban ki nem elégít; a mi engem abban akadályoz, hogy ahhoz csatlakozzam: az viszont az a nagy politikai deficit, melyben az ő eljárása szenved. Támogatni, t. Ház, azt a külpolitikát, a mely, végkövetkezményeiben a magyar nemzetet talán a nyugattal való összeköttetésektől elszakítva, belesüppedtíti a nem magyarjékú és ellenséges hatalmak befolyása alatt álló népfajok tengerébe; támogatni azt a külpolitikát, melynek következményeként már ma is az a törekvés mutatkozik,

hogyan az egész monarchiában a népfajok közt létező-dinamikus viszonyok nem a mi előnyünkre rendeztesse- nek: visszautasítani egy oly indítványt, a mely a magyar birtokos-osztály tömeges deposszedációjának okait akarja kutatni és, ha lehet, orvosolni; támogatni szóval: mindazokat a politikai ballépéseket, a melyek nagyban veszélyeztetik a magyar nemzetet és azután a mellett kiragadni egy egyes kérdést, a mely némileg talán hozzájárulhat, sőt, az én meggyőződésem szerint is, hozzá járlna a magyar állami eszmének a konszolidációjához, de melynek a fontossága ama kérdésekével nem nevezhető egy napon; vagyis a nagyobb kérdések terén a szubverzív és a perverz tendenciát támogatni és ezért a kisebb kérdésben kárpothást keresni: ez olyan politikai deficzit, minövel én megbarátkozni nem tudok. (*Élénk helyeslés és tetszés balfelől.*)

Ma a magyar nemzetiségnek első veszélye nem az, a melyre a t. képviselő úr utal. Én, közbevetőleg mondva, a közigazgatásnak azt a reformját, melyet ő emut, sohasem indokolnám azzal, a mivel ő indokolta, (*Elénk helyeslés balfelől*) azzal t. i., hogy ez mintegy lépés legyen az ország nem magyarajkú lakosainak, hogy úgy mondjam, a lenyűgözésére, (*Igaz! Úgy van! a baloldalon!*) mert ennek tiszta faj politikai jellege volna. (*Élénk helyeslés balfelől.*) De az a cél: nemzetiségünk fenntartása és emelése, előttem úgy, mint a t. képviselő úr előtt is, az első és a legszentebb. És ha mérlegelem, melyek azok a veszélyek, melyek léginkább fenyegetik e fajt, e nemzetet, (*Halljuk! Halljuk!*) akkor e veszélyek közt én hármat teszek ma első sorba. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, a melyet előbb említettem. Nem az államgépezetnek erre a célra

mesterségesen felhasznált működésében fekszik a magyar faj hatalmi súlyának természetes és szilárd alapja; fekszik ez abban a politikai befolyásban, abban a társadalmi tekintélyben, melyet a magyar középosztálynak a birtok fölénye szerez. (*Helyeslés a baloldalon.*) Midőn ezt rohamosan pusztulni látom, akkor lehetetlen meg nem mondanom magamnak, hogy ez a magyar fajnak, a magyar nemzetiségnek a legnagyobb veszélye: (*Zajos helyeslés balfelől.*) mert ha a társadalmi befolyás természetes emeltyűit e faj elvesztette, akkor hiába csinálunk az ő kedvéért bárminő közigazgatási szervezetet, tisztán mekanikai úton soha ezt az államot magyarrá tenni nem fogjuk. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

A második veszély, melyre szintén már utaltam, az a külügyi politika, a melynek e tekintetben káros hatásait ma talán csak fenyegetésként, de holnap talán már eredményként fogjuk érezni; mely már ma bontólag hat az alkotmányos gépezet kerekeinek rendszer mozgására; mely a közgazdasági és pénzügyi kibontakozás egyik akadálya; mely a magyar érdekek ama befolyásának, a mely őket pro ráta parte a monarchia külügyi politikájában megilleti, vereségét jelenti már ma és azt teljesen meg fogja semmisíteni holnap. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) Ez a második nagy nemzeti veszély.

A harmadik veszély ama lappangó alkotmányellenes szellem, (*úgy van! balfelől*) mely a kormány egész eljárását már hosszabb idő óta keresztüllengi. (*Úgy van! balfelől.*) Lappangó és azért oly veszélyes. Soha nyílt erőszakra nem tör ki, bámulatos és jobb ügyre méltó leleményességgel tudja felhasználni az

alkotmányos formákat arra, hogy az alkotmányos tényezők minden befolyása a legfontosabb ügyekben mellőztessék. *(Élénk tetszés balfelől.)* Midőn Grünwald Béla t. képviselő úr utal arra, hogy ime, ez a parlament olyan gyülekezet, melyen senki észre nem venné, hogy nagyrészen nem magyar népnek a képviselete, inert ez minden ízében magyar, — midőn mondom, a t. képviselő úr ezt konstatálja, az o éles látását ki nem kerülhette az, hogy e parlament befolyásának és hatalmi körének megóvásában rejlik a legfőbb biztosíték, hogy soha olyasmi, a mi a magyar érdekekkel össze nem férhető, semmiféle téren se történhessék. *(Helyeslés a balon.)* S midőn mi azt látjuk, hogy a kormány egész törekvése, vagy legalább konvencziája oda irányul, hogy lassanként a magyar parlament, a formák fenntartása mellett, befolyásának érvényesítéséből kivetkeződik; *(Élénk helyeslés a balon)* midőn látjuk, hogy az interimisztikus boszniai abszolutizmus megszüntetésére semmi előkészület sem történik; *(Igaz! a baloldalon)* midőn látjuk továbbá, hogy a t. többség, mely a kormányt támogatja, aggodalmainak játéka közepett is az ily irányok lehetővé tételében közremunkál: *(Igaz! Úgyran! a baloldalon)* akkor én első kötelességemnek tekintem, e tendenciák ellen küzdeni; *(Élénk helyeslés a baloldalon)* akkor én a magyar nemzet e veszélye ellen fogom szavamat emelni s nem fogok, t. Ház, sem annak a kormánynak a pártjához tartozni, mely ezt teszi, sem ahhoz a többséghez, mely ezt eltűri. *(Zajos helyeslés a balon.)* E három nagy érdek: közgazdasági existenciánk fentarthatása, melyre a kormány nem tesz semmit, de még az arra vezető első lépés-

től is megtagadja hozzájárulását; az a külpolitika, mely fajunkat és nemzetünket veszélyezteti s a mely a kormány támogatása mellett folyt eddig és folyni fog ezentúl is; a magyar nemzet alkotmányos jogainak biztosítása a lappangó alkotmányellenes szellem ellenében, mely, sajnos, e Házban is eltűretik: ez az a hármass feladat, melyet én a magyar nemzet és a magyar faj fentartása szempontjából ma minden egyébnél előbbre valónak tekintek. *(Élénk helyeslés a balon.)*

E három szempont érvényesítésére és ennek zászlaja alatt fogtunk kezét egy évvel ezelőtt többen -olyanok, kik némely más fontos, de aránylag alárendelt kérdésekben egymással egyet nem értettünk; s ezzel fiz egyesüléssel szemben semmi megkerülési manőver nem fog sikerülni, erről biztosíthatom a t. képviselő urakat. *(Tetszés a balon.)* Mert azok a főfontosságú -érdekek, a melyeknek zászlaja alatt kezét fogtunk és -egyesültünk, ezek még ma is a küzdelmet, a kitartást, az erőlyt és köztünk az összetartást igénylik és míg ezek mellett küzdeni, míg az ezeknek ellentálló erőket legyőzni szükséges, addig legyenek önök meggyőződve, hogy sem az örökké tartó 11-ik órában önöké váló egyesülésre, sem a kötelességünk teljesítéséről való lemondásra, sem az egymás közt való féltékenység előidézésére a Háznak ezen az oldalán alkalmas talajt lelmi nem fognak. *(Éleik tetszés a balon.)*

Hozzájárulok Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam határozati javaslatához. *(Hosszan tartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánítások; taps és többször Megújuló éljenzés a halon és a szélsőbalon.)*

BOSZNIA ÉS HERCZEGOVINA KÖZIGAZGATÁSA.

— 1879. november 13. —

A Bosznia és Hercegovina közigazgatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásra rendjén mondatott el az alábbi beszéd. Az egyesült ellenzék a törvényjavaslat visszautasításába határozati javaslatot adott be, melyet Szilágyi Dezső indokolt nagyszabású beszédben. A határozati javaslat három főbb szempontot emel ki, nevezetesen: a törvényjavaslat az 1867: XII. t.-cz. határozatait értelmükből kiforgatja; a monarchia dualisztikus alapszerkezetét veszélyezteti és végül Bosznia és Hercegovina közigazgatásának a rendezésére és vitelére a monarchia két államának hatályos befolyást nem biztosít.

Tisztelt Ház!

Azután a minden oldalról kimerítő, alapos és eddig meg nem czáfolt expozíció után, a melylyel Szilágyi Dezső t. barátom a vitát e padokról megnyitotta, engem leginkább a miniszterelnök úr tegnapi előadása indít felszólalásra s a mint kifejteti szerencsém lesz, nem annyira az, a mit abban mondott, hanem inkább az, a mit abban nem mondott. Tartozom azonban, jöllehet főtárgyam a miniszterelnök

úr tegnapi előadása, a közvetlenül előttem szólott Máriássy Sándor t. képviselő úrnak egy kis rektifikációval, vagyis magyarázattal. Ő és előtte Jókai képviselő úr, különös előszeretettel idézték, magyarázatták és bizony félre is magyarázták t. barátomnak, Szilágyi Dezsőnek, a választói körében tartott egyik beszédét. Miután t. barátomat a zárszó megilleti, felmentve érezhetném magamat az alól a feladat alól, hogy őt az ellene intézett támadások ellen megvédjem, mert hiszen mindenki tudja, hogy e feladatnak ő egymaga is képes megfelelni. *(Közbeszólások a baloldalon: Ez már igaz!)* Minthogy azonban a félreértés, melyben a t. képviselő urak szenvednek, oly természetű, hogy annak impressziója alatt a Házat hagyni nem szeretném; minthogy továbbá a t. barátom által választóinak körében elmondottakkal teljesen egyetértek és nyilatkozatának minden szavát aláírom és osztom: fel vagyok jogosítva Máriássy t. képviselő urat arra figyelmeztetni, hogy azt, mintha mi annak a politikának az irányát és annak folytatását, mely Bosznia okkupációjában kifejezést nyert, ma kevésbé kárhozthatnék, mint akkor, midőn azt megakadályozni lehetett volna; mintha mi e veszedelemmel teljes irány tovább folytatásához bármikor beleegyezésünkkel járulni készek volnánk: e párt bármely tagja által akár e Házban, akár e Házon kívül tett nyilatkozatokból kiolvasni, kimagyarázni nem lehet. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Igenis, azt mondotta t. barátom, Szilágyi Dezső, nemcsak választói körében — s ezért kár volt odáig visszamenni — hanem elmondotta itt is, a vita megkezdésekor, hogy a helytelen iránynak eddig követése által már is teremtett meg-

másíthatatlan tényekkel mindenkinek, a ki a struczmadár politikáját követni nem akarja, számolni kell; és hogy nem lehet földatunk ezeknek a káros következményeit fokozni, csupán azért hogy retrospektíve mentül több érvet szolgáltatassunk saját nézeteink védelmére; hanem ellenkezőleg az ország érdekében, mely előttünk íbntosabb saját önigazolásunk érdekénél, azokat a lehető legkisebb mértékre kell redukálni. (*Tetszés balfelől.*) Ennyit mondott t. barátom, Szilágyi Dezső, ott is, itt is, ennyit mondani fogok, valahányszor erre alkalmam nyílik, én is, s ennél egy szóval sem többet, sem kevesebbet s ezért helyt állunk mindnyájan. (*Helyeslés balfelől.*)

Ám, t. Ház, sajtóságos jelensége e vitának, hogy a tárgyalást megnyitott két képviselő úr után, kik csaknem kizárólag a magas politika tág mezejét barangolták be, a túloldalról minden szónok azzal kezdte, hogy ő nem szándékozik érveit a mi külpolitikánk helyesléséből, vagy helytelenítéséből, egyáltalán a nagy politika mezejéről venni, de azért meg nem tagadhatta magától egyik sem — a miniszterelnök úr sem — azt az örömet, hogy egy kis diadalriadót ne fűjjanak bevezetésül és hogy egy-két odavetett frázissal abbeli boldogító hitüknek ne adjanak kifejezést, hogy az események immár teljesen igazolták azt a külpolitikát, melyet mi megtámadtunk.

Nincs bajosabb, t. Ház, mint szembeszállani ilyennemű, a dolgok természetéből vett érvelések által semmikép nem támogatott pusztá állításokkal. És miután magam sem szándékozom a nagy politikai kérdéseknek újabb taglalásába "belemenni, de miután másrészt azt az örömet a t. túloldalnak át nem engedhetem, hogy egy pár bevezető szóban ily képzelt

diadalt ülhessen: nem marad egyéb hátra, mint állítás mellé állítást, illetőleg állítás ellen szintén állítást szegezni. *(Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr erre nézve különösen két eszmét fejezett ki. Azt mondta, igazolva van immár a közvélemény előtt, hogy, bár áldozatokba került az a politika, a mely Bosznia okkupációjára vezetett, mégis mik ezek az áldozatok azokhoz képest, melyeket az ellenzék által javasolt politika e monarchiára és e nemzetre hártott volna!

És azt állítja továbbá: meggyőződött immár a közvélemény arról is, hogy mindazokból a veszélyekből, melyeket mi e politika folyományaiként jósoltunk, 99% sem, vagy tulajdonképen semmi sem következett be.

A mi az áldozatokat illeti, t. Ház, valóban rosszul esik nekem, nem tudom, hányadszor ismételni ugyanazt a védelmet, melyet ugyane támadással szemben az ellenzék padjairól mindig hangoztattunk.

A kormány politikájának a védői ugyanis mindig arra az igen könnyű és kényelmes álláspontra helyezkedtek, mintha az ellenzék által javasolt külpolitikának az egész eszmekészlete a háború követeléséből állott volna, holott mi mindannyiszor megmondtuk és ma is kénytelenek vagyunk ezt ismételni, hogy ha keleti politikánk fejlődése történetét nem egy önkény-szerűleg megállapított ponton kezdjük meg, hanem annak első perceitől: nézetünk és hitünk szerint, háború nélkül, diplomáciai úton is lehetett volna a vész kitörését megakadályozni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Önök tehát, a t. többség és a t. miniszterelnök úr? egy képzelt számlát tesznek a mi rovásunkra és ehhez hasonlítják azt, a mi az önök terhére pozitíve megmásíthatatlan tényekben nyilvánul.

Ámde, t. Ház, jól van, fogadjuk ezt el. Én akkor is kérdem, mi jogosította föl a t. miniszterelnököt arra, hogy a számla teherlapját, a maga oldalán, már ma lezárja? Mi jogosíthatta fel őt arra az állításra, hogy az a 140.000.000, a melybe Bosznia okkupációja került, teljessége azoknak az áldozatoknak, melyeket az általa védelmezett külpolitika a monarkhiára róni fog? Hiszen önök maguk mondják, hogy a berlini szerződés csak egy megállapodási pont a keleti viszonyok fejlődésében. Egy megállapodási pontnál, melyet véglegesnek senki nem tekint, a számlát lezárni és azután azt mondani: a mi politikánk csak annyi áldozatba került, a mennyit eddig reá fordítottunk, — ez meg nem engedhető logikai önkény. *(Elénk helyeslés a baloldalon.)*

Arról, t. Ház, hogy melyik politika követelt nagyobb áldozatokat a nemzettől, majd akkor szólunk, ha az elvetett mag növénynyé fejlődött és megtermetté gyümölcsseit. Majd akkor szólunk arról, ha az összes felek fáradtsága következtében beállott pauza megszűnt és az önök által megindított mozgalom újra erjedésnek fog indulni.

Így vagyunk, t. Ház, az áldozatokkal.

De hogy vagyunk a veszélyekkel? A t. miniszterelnök úr azzal dicsekszik, hogy nem állott be semmi azokból a veszélyekből, a melyeket az ellenzék a mi külpolitikánk folyományaiként falra festett. Erre is egyszerűen azt mondhatnám, hogy várjunk egy

kicsit; mert a nemzetek fejlődő történelmében 12, vagy 14 hónapig tartó időszak után azt mondani, hogy most már túl vagyunk minden veszélyen, talán mégis kissé korai. De én nem ezt mondom. Én azt mondom a miniszterelnök úrnak, hogy rosszabbul nem választhatta volna a pillanatot annak a kimondására, hogy az általunk jósolt veszélyek be nem következtek, mint éppen abban a perczben, a mikor ama veszélyeknek nem a legcsekélyebbike, e törvényjavaslat alakjában megvalósulva, a Ház asztalán fekszik. *(Élénk helyeslés és tetszés a balon.)*

Hogy minő természetűek e veszélyek, erre Szilágyi Dezső t. képviselőtársam beszéde után bővebben kiterjeszkedni valóban fölösleges, mert, ismétlem, közjogunk szelleméből, alkotmányunk fejlődései irányából és alapelveiből vont érveinek és és következtetéseinek alapos czáfolatát a túloldalról még meg sem kíséreltetek. *(Úgy van! Igaz! a baloldaltól.)*

A t. miniszterelnök úr a t. barátom által említett aggályok egyikét, de csak egyetlen egyikét czáfolat helyett kigúnyolni iparkodik. Azt mondja, hogy zsoldosokról beszél Szilágyi Dezső képviselő úr, kik ott Boszniában alkotmányunk veszélyeztetésére esetleg szedethetnének. íme, minő ellenmondás! Mi, az ellenzék, Boszniát és Hercegovinát mindig véghetetlenül szegény országoknak állítjuk, tehernek, mely a monarkhiára nehezedik, önön kiadásait fedezni nem képes területeknek: és most egyszerre oly gazdagoknak és hatalmasoknak tartjuk e tartományokat, hogy zsoldosokat is fognak szedhetni alkotmányunk veszélyeztetésére. Fölvilágosíthatom a t. miniszterelnök urat, hogy egyikünk sem gondolt arra, mintha ezek, vagy hasonló, az alkotmányosság

veszélyeztetésére irányulható törekvések a nevezett tartományok saját erejéből fognak fedeztetni. Jól tudjuk, hogy ezeknek a számláját is mi fogjuk kifizetni. *(Élénk derűltég és tetszés a baloldalon.)*

A mit különben a t. miniszterelnök úr, az ez oldalról beadott határozati javaslattal szemben felhozott, nem annyira az érvek czáfolatát tartalmazta, mint inkább az általunk főbb vonásaikban negatíve vázolt megoldási módozatoknak, természetesen, saját kénye-kedve szerint, kiegészített képét. A miniszterelnök úr bebizonyítani iparkodott, hogy az a négy föltétel, melyben Szilágyi Dezső képviselő úr egy elfogadható megoldás mellőzhetetlen posztulátumait megállapította, részint kivihetetlen, részint a törvényjavaslatban már biztosítva van.

De ebbeli okoskodása abba a hibába esett, hogy e posztulátumokat egyenkint, egymásra való tekintet és összefüggésüknek figyelembe vétele nélkül czáfolgatta. Mert különben hogyan mondhatta volna a t. miniszterelnök úr az első posztulátumról, t. i. arról, hogy a közös minisztériumra ne ruháztassák e tartományok adminisztrációja, hogy hiszen ez még veszélyesebb dolog, mert ilyformán mi ottan a monarchia két államától független harmadik testet alkotnánk, valóságos triászt? Hogy mondhatta volna ellenérvül a t. miniszterelnök úr ezt, ha figyelembe veszi vala Szilágyi Dezső t. barátom második posztulátumát, mely egyenesen az volt, hogy a magyar állam orgánumainak a kellő hatályos ellenőrzés és befolyás az igazgatás vitelére biztosíttassák?

Hát nem képzelhet-e a t. miniszterelnök úr, nem képzelhet-e a t. túloldal olyan szervezetet, mely

szerint a két kormány közvetlen befolyást gyakorolhat Bosznia adminisztrációjára? Ezt a miniszterelnök úr, úgy látszik, lehetetlennek tartja és kifejti ebbeli nézetét Szilágyi t. barátom ama posztulátuma ellen intézett érvelésében, mely azt követeli, hogy minden költség egyenesen a parlamentektől kérésék. Nem tételezi föl rólunk — úgymond — azt, hogy mi a parlamentnek az egyszerű költségmegszavazás feladatát akarjuk a nyakába akasztani, a nélkül, hogy neki ellenőrzési jogot is ne adnánk. Ha pedig ellenőrzési jogot is akarunk adni, akkor minden legcsekélyebb adminisztratív intézkedés, mely Boszniában történik, a parlamentek elé volna hozandó.

Ezzel szemben csak egy kérdést vagyok bátor a t. miniszterelnök úrhoz intézni. Hogyan képzei ő a delegációknak, általa, úgy látszik, célba vett ellenőrzési jogát, ha imént idézett érvelése áll? Azt a szerepet szánja-e a delegációknak, melyet az országgyűlésre nézve repudiál, hogy t. i. minden ellenőrzési befolyás és feladat nélkül, egyszerűen csak a költségek megadása iránt határozhasson? Ha így képzei a t. miniszterelnök úr, akkor ő maga mondta ki, hogy illuzórius, hogy lehetetlen, hogy teljesen hatálytalan az az ellenőrzés, melyet ő a delegációknak fentartott. De ha nem így képzei és ha ő a hatályos ellenőrzést egyáltalán úgy fogja föl, hogy az ellenőrző alkotmányos testület elé a teendő adminisztratív intézkedések minden részlete bemutatattik, — pedig ő, úgy látszik, harmadikat nem ismer — akkor kérdem, nem áll-e teljesen az a veszély, melyet Szilágyi Dezső t. barátom ebből folyólag lát, hogy t. i.

ily módon fogva föl a delegációknak Bosznia adminisztráció jár a vonatkozó hatáskörét: teljesen lehetetlen lesz, hogy a delegációk hatásköre megmaradjon abban a szűk körben, melyet az 1867. XII. t.-cz. számukra megszab, hogy csak rövid ülésszakokat tartsanak, — mert akkor a delegációk permanenssé válása, akkor azoknak átváltozása valóságos állandó központi parlamenti közeggé, csakugyan pusztán az idő kérdése. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Így áll a kérdés a miniszterelnök úr felfogásainak alapján. De, szerencsére, nem áll az ő egész okoskodása. Mert megfeledezett arról, a minek pedig Szilágyi t. barátom nagy fontosságot tulajdonított, hogy t. i., a magyar kormány a hatályos ellenőrzés és befolyás megóvása céljából ott a helyszínén, a hol az adminisztráció végeztetik, nem pedig 200 mértföldnyi távolságra, Bécsben kell közegekkel bírnia. Ha a t. miniszterelnök úr ezt az eszmét szíveskednék figyelembe venni, akkor talán megtalálná a problémának a megoldását. Mert a kormány a helyszínén nyervén hatályos befolyást az adminisztráció mindennapi teendőire is, a kormány felelőssége következtében a magyar parlament igazi, valóságos ellenőrzést gyakorolhat, a nélkül, hogy kénytelen legyen az adminisztráció minden egyes napi teendőjével foglalkozni. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

De a t. miniszterelnök úr azokkal a kifogásokkal szemben, hogy a törvényjavaslat hatályos befolyást és ellenőrzést sem a magyar kormány, sem a magyar parlamentnek nem ad, hivatkozik arra a híres §-ra, melyben az mondatik, „hogy részt vesz

mindazon tanácskozásokban“, melyek a közös minisztérium körében bizonyos teendőkre nézve tartanak; sőt, a miniszterelnök kibővíti nyilatkozatában e §-t, midőn azt mondja, hogy a magyar kormány minden irányadó, elveket kijelölő, anyagi törvényeket és rendeleteket létesítő tanácskozásokban, meg kell hallgatni. Kár volt a törvényjavaslatba be nem tenni e nyilatkozat első részét, azt t. i., mely az anyagi törvényeket és rendeleteket kiemeli; de viszont a másik rész, hogy t. i., „meg kell hallgattatnia“, csakugyan nem egyéb, mint illusztrációja annak a tisztán tanácskozó hatáskörnek, melyet a törvényjavaslat a magyar kormánynak ad. *(Helyeslés a baloldaltól)*

Mert, hogy részt vesz a tanácskozásokban és hogy meg kell hallgattatnia, ez egy és ugyanaz. Es miután a miniszterelnök úr sem mert ennél többet mondani, jóllehet az erről az oldalról jött támadások, mintegy fölhívták őt arra: előttem ez világos tanúsága annak, hogy itt csakugyan semmi más sincs, mint tanácskozási hatáskör. *(Helyeslés balfelől.)*

De a t. miniszterelnök úr arra is hivatkozik, hogy, ha annyira keveseljük azt a hatáskört s befolyást, melyet a magyar kormánynak e törvényjavaslat nyújt, hogyan tudtunk megnyugodni és hogyan tudtuk érvényesíteni néha, oly érezhető módon a magyar kormány felelősségét a külügyek vezetése körül, melyet az 1867: LXXII. t.-cz. ruház reája? Sőt, a miniszterelnök úr állítása szerint, a jelen törvényjavaslat még túl megy az idézett külügyi hatáskörön, mert emennél nem mondatik, hogy a magyar kormánynak minden tanácskozásban részt kell vennie, itt pedig világosan

kimondatik, hogy semmi tanácskozást sem lehet tartani az ő részvétele nélkül.

Bátor vagyok azonban a t. miniszterelnök urat és a t. Házat figyelmeztetni az 1867: XII. t.-cz. 8. §-ára, mely azt mondja, hogy a birodalom diplomáciai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülő intézkedések, mindkét fél minisztériumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, (*Helyeslés balfelől*) a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak. Azt hiszem, hogy a kettő közt igen nagy különbség van. Ha a külügyek vezetése a legfontosabb ügyekben a két állam minisztériumának és így a magyar kormányelnöknek is a beleegyezéséhez és egyetértéséhez van kötve, e közt és a közt, hogy hogy meg kell őt hallgatni, nagy a különbség, (*helyeslés bal felől*) S én a miniszterelnök urat, a ki szeret a kevesebbel megelégedni, (*Derültség balfelől*) minthogy ő azt, a mi az 1867: XII. t.-cz.-ben van, a jelen törvényjavaslat intézkedésével szemben a kevesebbnek tartja, megkínálom a cserével, és szívesebben belenyugszom abba, ha majd egyszer azon az általam el nem fogadható elven túl leszünk, mely a közös minisztériumra bízta az adminisztrációt, hogy a tanácskozásokban való részvétel és a meghallgatás egyszerűen maradjon ki a törvényből és tétessék helyébe az, a mit az 1867: XII. §. t.-cz. a külügyek vezetésére mond, t. i. a beleegyezés és egyetértés. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

Ámde, t. Ház, megvallom, hogy nem e körül forog ma már a vita lényege. Mert a mit ezekre nézve előhozhatnék, az, ha expozícióba bocsátkoznám,

csak az előbb már fényesen és megdönthetetlenül elmondottak ismétlése volna, ha pedig czáfolatba akarnék bocsátkozni, megvallom, hiányzanék az anyag. *(Helyeslés balfelől.)*

Azért mondtam már bevezetőleg, hogy a mi engem a felszólalásra indít, nem annyira az, a mit a t. miniszterelnök úr tegnapi felszólalásában elmondott, mint inkább az, a mit abban el nem mondott, jóllehet annak az elmondását várni a t. Ház talán feljogosítva volt. Nem tartom ugyan kielégítőnek azt, ha oly eszmék, melyeknek a törvényben világosan helyet kell foglalniok, a törvény szavai helyett a kormánynak nyilatkozatában találunk kifejezést; de ha már bármely okból a törvény hallgat, akkor a legkevesebb, a mit a Ház a kormánytól várhatott: hogy saját nyilatkozata által úgy a törvény szövegének, mint az ahhoz írásban beadott indokolásnak a hézagait pótolja. S én, a nélkül, hogy ezt hosszan fejtegetni szükség volna, mert eléggé indokolja a dolog természete, — kijelentem, hogy három kérdésre nézve vártam határozott nyilatkozatot a miniszterelnök úrtól. Először vártam tőle a felmerült kételyekkel szemben szabatos és határozott közjogi hitvallást: vajjon a kormány meggyőződése szerint, az, hogy a közös minisztérium és a delegációk hatáskörébe tétetik Bosznia és Hercegovina adminisztrációjának a vitele, az 1867: XII. törvény cikk folyamánya-e, vagy a jelen törvény által ez intézményekre ruházott új hatáskör? *(Helyeslés balfelől.)*

Ez, t. Ház, nem elméleti különbség, ez nem mindegy. Mert nagy különbség van a közt, vajjon e törvény csak deklarációját tartalmazza-e oly hatás-

körnek, mely az 1867: XII. törvénycikkben már Í3 benne van, vagy az 1867: XII. törvénycikk határozatainak módosításával, új hatáskörnek a megállapítását? Az első esetben a törvényjavaslat elfogadásával azt az elvet fogadja el a Ház, hogy az 1867: XII., törvénycikkben taxatív felsorolt ügyeken kívül, visszamenve a törvény rácziójára, interpretáció útján egyéb közös ügyeket, a közös minisztériumnak és a delegációnak egyéb teendőit is lehet ebből a törvényből kimagyarázni, kikövetkeztetni és ha úgy tetszik új törvény megalkotása nélkül, pusztán az interpretált törvény alapján, életbe is léptetni. Ez az, a mit a t. Ház az első esetben megállapítana. A második esetben, ha t. u hiteles felfogás az, hogy nem az 1867: XI. törvénycikk kivitele és deklarálása által, hanem kizárólag az új jogforrást alkotó jelen törvény erejénél fogva új teendők bíznak a közös minisztériumra és a delegációkra, akkor a t. Ház a javaslat elfogadásával tenne, véleményünk szerint, helytelen intézkedést, olyan intézkedést, melyhez mi járulni nem fogunk, de a melyből mindenesetre annyi veszély nem keletkezhetik, nem támadhat, mint a mennyi az első felfogásból folyna. Azt hiszem, t. Ház, még azoknak is, a kik a közös minisztériumot tartják hivatva a kérdéses tartományok adminisztrációjának a vitelére, alig lehet megnyugvással e törvényjavaslatra szavazniok, míg annak közjogi jelentősége teljesen tisztázva nincs. De e tekintetben, t. Ház, csak a miniszterelnök úrnak egy igen diplomatikusan szövegezett mondatával állunk szemben, melyről nem tudom, vájjon azt, Jókai Mór képviselő úr példája szerint, kisillabizálta-e egy írott utasításból, (*Derültség.*) vagy pedig, bizván e

tekintetben nagyobb gyakorlottságára, emlékezetből mondta. A t. miniszterelnök úr ugyanis Pulszky Ágost t. barátomnak hozzá intézett hasonló felszólítására, csak a következőket mondta: „már akkor — t. i. midőn ez a tárgy egy más vita folyamában mellesleg felhozott — mondtam, hogy meggyőződésemszerint, az okkupált tartományok adminisztrációja, addig, míg jelenlegi helyzetök közjogi szempontból, európai jogi szempontból fennmarad, másra, mint a közös minisztériumra nem bízható. Azonban ekkor is hozzátettem: hogy azt nem akarom kétségbe vonni, hogy szükséges lesz ez iránt törvényhozásilag is intézkedni.“

Ebből a nyilatkozatból, t. Ház, azt, hogy vájjon a t. miniszterelnök úr az általa említett új törvényhozási intézkedést csak czélszerűségi okoknál fogva tartja-e szükségesnek, vagy azért, mert az eddigi törvények jogforrásul nem szolgálhatnak a közös minisztérium ily feladatára, — kiolvasni képes nem vagyok. Pedig ez a főkérdés.

Ez tehát az első, a melyre nézve a komány padjairól határozott nézetet vártam és eddig nem hallottam.

A másik, a mit a t. miniszterelnök úrból vártam, mert az a törvényjavaslatban és írott indokolásában egészen hiányzik, szabad körülírása annak a hatáskörnek, a mely Bosznia adminisztrációját illetőleg a monarkhiában létező hatóságok és intézmények mindegyikére nézve kijelöltetik és megállapítatik. Mert nem elég ám az, t. Ház, hogy a törvényjavaslatból valamiként kiokoskodni lehessen, hogy itt valószínűleg a közös minisztérium.

és a delegáció lappang valamely mondat értelme alatt. *(Igaz! a baloldalon.)* Egyáltalán, t. Ház, megvallom_T oly törvényeket, a melyek magát a törvény főrendi-kezesét, egy bármily könnyen megoldható rébusz. alakjában tartalmazzák, eddig nem ismertem. De nemcsak e miatt az elméleti aggály miatt, nemcsak a helyes törvény szerkezet szempontjából szükséges az_r hogy a hatáskörök világosan megállapíttassanak a törvényben, vagy legalább is a kormánynak egy nyilatkozatában, de szükséges az főleg a következő* okból. Ha a törvényhozás, a mint az az én meggyőződésem és a mint talán a kormányé is, — nem tudom, de remélem — e törvény által új hatáskört ruház egyes hatóságokra és testületekre, mégis csak a legkevesebb, a mit a Ház kívánhat, az, hogy tudjuk, kire minő hatáskört ruház. *(Helyeslés balfelől.)* Es habár azt, hogy egyáltalában közös minisztériumról és delegációkról van szó és hogy a monarchia két állama kormányainak is valami jogkör fentartatik, a javaslatból kiokoskodni lehet, de azt, hogy minő kiterjedésű hatáskörrel van az egyik, vagy a másik felruházva és mily kölcsönös határok és jogkörök közt, — azt a törvényjavaslatból és az indokolásból még csak kiokoskodni sem lehet.

A harmadik, a mire nézve a t. kormánytól határozott nyilatkozatot várhatott volna a Ház, ez Bosznia adminisztrációjának, eddigi és ezután kontemplált szervezetének főbb vonásokban való előadása. Nem abból a szempontból, mintha én azt törvényhozásilag megállapítandónak tartanám, de azért, mert mi itt e törvényjavaslat által mindenesetre egy szervezési hatáskört ruházunk valamely hatóságra. A közös

minisztériumot, mondjuk, a két kormány tanácsadó hozzájárulása mellett, megbízuk azzal, hogy szervezze Bosznia és Hercegovina közigazgatását. Már mikor én, mint a törvényhozás tagja, valamely hatóságra, vagy hatóságokra ily szervezési feladatot bízok, a legkevesebb, a mit kívánhatunk, az, hogy tudjuk, minő eszmék alapján, miképen akarják e hatóságok ezt a felhatalmazást az életbe átvinni. *(Úgy van! balfelőh)* Hiszen, t. Ház, midőn a múlt nyáron, a kisbirtokosok földhitelintézetéről volt szó, hogy annak javára az állam 500,000 frtot adjon, akkor a kormány szükségesnek látta ez intézet alapszabályait a Házzal megismertetni. Nem azért, mintha azokat törvénybe kívánta volna iktatni, de azért, mert elismerte annak a szükségét, hogy a Ház tudja, minő szervezetnek és mire szavazzák meg a segílyt. *(Úgy van! a baloldalon.)* Most, t. Ház, nem 500,000 frt megszavazásáról van szó, hanem fontos uralmi jogoknak egy hatóságra ruházásáról. És ime most a kormány nem tartja szükségesnek azt, a mit egy hitelintézet dotálásakor annak tartott, hogy t. i. a közegnek, melyet ezzel az uralmi joggal felruházni akar, a célba vett eljárási módozatai, nagyjából ismeretesek legyenek. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Az eddig fennállott szerkezetre nézve, melynek ismerete pedig fontos, — ha áll az, a mit Éber képviselő úr mondott, hogy most is csak nagyjában a jelen szervezet fentartásáról van szó, — a múltra nézve, mondom, vannak magánúton szerzett információim. Ezek egy részét Pulszky t. képviselőtársam tegnapi beszédéből merítettem, ki sok eddig ismeretlen részletet is felhozott arról az

ügynevezett boszniai bizottságról, mely a közös minisztérium kebelében létezik. Hogy azonban a helyszínen miképpen vezetetik az adminisztráció, ezt nem abból tudom, hanem egy angol folyóiratból, a *Fortnightly Review* novemberi számából, melyben egy angol turista e cím alatt „the Austrians in Bosnia,“ saját észleléseit leírja. Azon kezdi, hogy Bécsben, ajánló levelekkel ellátva, megjelent Krausz báró pénzügyminiszteri tisztviselőnél, ki neki elmondotta, hogy Boszniában a polgári adminisztráció három ágra van osztva. Van belügyminisztérium, — ha úgy akarjuk nevezni — van igazságügyi és pénzügyminisztérium. Ezek együttesen végzik az adminisztrációt. A terület fel van osztva hat sandsákságra, melyek mindenike élén egy osztrák tisztviselő áll; a sandsákságok kerületekre vannak osztva, melyek élén egy-egy osztrák tisztviselő áll egy benszülöttel, mint segéddel; a kerületek alatt álló területi felosztásoknál a török tisztviselők megmaradtak. Elmondotta továbbá Krausz báró a cikk szerzőjének, hogy egyelőre csak egy új büntető kódexet hoztak be, mely körülbelül az osztrák büntető törvénykönyvhöz hasonlót tartalmaz. Elmondotta továbbá, hogy az adóviszonyok semmit sem változtak, de fognak változni; hogy az agrár kérdés nem érintett; hogy építettek egy nagy országutat és hogy még több ut van készülöben. Ennyit mondott Krausz báró, kit magam is személyesen ismerek s nemcsak mint kitűnő tisztviselőt, hanem mint rendkívül előzékeny, kedves embert. Megvallom, ha tudtam volna, hogy ez az ismerősöm áll a boszniai ügyek élén, tán magam is felrándultam volna Bécsbe információért, hacsak, nem lévén angol turista, hanem,

szerencsétlenségemre, a magyar képviselőház tagja, nem állottam volna a hivatalos titok zárt ajtaja előtt, *(Tetszés balfelől.)*

Ha pedig az idézett cikk szerzőjét személyesen ismerném, levélben felkérném, hogy majd mikor újra Bécsbe megy, keresse fel megint Krausz bárót és — kijelölvén azokat a hézagokat, melyek az ő, különben igen jeles közleményében vannak, — arra kérném őt: tudja meg, kicsoda közvetíti az összeköttetést, a boszniai bizottság közt, mely a közös minisztérium kebelében van és a helybeli kormányzat között s minő orgánumai vannak a boszniai bizottságnak ott helyben sat., — és ezen az úton remélhetném, hogy lassankint, a *Fartnightly Review* további füzetei által, az egész közigazgatási szervezetet megismerném, *(Elénk tetszés és derűtség balfelől.)*

De elvégre is, azt hiszem, t. Ház, hogy a mi egy, bármennyire kitűnő turista előtt nem volt titok, nem szükség, hogy titok maradjon a képviselőház előtt sem. Nem látok tehát semmi okot arra a t. kormány részéről, hogy az eddig létezett és az ezentúl kontemplált adminisztratív szervezetnek nagyvonásokban való előterjesztését megtagadja. Nem látok, mondom, erre semmi okot; de abból, hogy ez nem történik, egy fontos következtetést merítek.

A t. miniszterelnök úr, de Éber képviselő úr is, nagyra van azzal a kapocscsal, mely által a delegáció — mert hisz ők ezen az állásponton vannak, — a hatályos ellenőrzést Bosznia adminisztrációja felett, saját körébe vonhatja. Azt mondják: a delegációktól kéretik minden pótló költség az adminisztráció vitelére és e megszavazási jog révén, a delegáció az

egész ügyvitele fölött való ellenőrzést is gyakorolhatja.

Nézzünk azonban jelen helyzetünkre és vonjunk következtetést: mennyiben jogosult ez a remény.

Azt hiszem, t. Ház, ha valamikor alkotmányos testület kedvező helyzetben volt arra nézve, hogy valamely ügy megoldására magának tényleges befolyást biztosítson, úgy mi vagyunk most ilyen helyzetben a boszniai adminisztráció kérdésénél. Mert hiszen mit kívánnak a magyar törvényhozástól? Azt, hogy alkotmányos és állam-uralmi jogokat bizonyos közegekre átruházzon, tehát olyan dolgot, melybe ha a magyar törvényhozás bele nem egyezik, mint a t. túloldali szónokok mindnyájan állították, súlyos zavarok és fennakadások származnak. Ha tehát mi most, a midőn a presszió ez eszköze kezünkben van; midőn tőlünk függ egy rendezni kívánt ügynek az alkotmányos rendezését megadni, vagy nem; mikor, e hatalmas fogantyúval kezünkben, nem vagyunk képesek a legegyszerűbb, legjogosultabb, legszükségesebb kérdésekre nézve a kormánytól felvilágosítást nyerni; midőn mi nem vagyunk képesek egy mákszemnyire is befolyni az előttünk ismeretlen hatáskörök megállapításába, az előttünk ismeretlen szervezeti alap megítélésébe, mi, a magyar képviselőház: remélhető-e akkor, hogy a delegáció, az az istenadta jámbor delegáció, (*Derültség bal felől.*) melynél csak egynéhány százezer forintnyi pótlék megadásáról lesz szó, ebben elég hatalmas eszközt talál arra, hogy a parlamentek elől eltakart ügyekről a fátyolt lerántsa? A mit a magyar parlament ma nem tud elérni, azt a delegáció soha sem fogja kivívni.

Ha ma már a magyar parlamentet is rá akarják kényszeríteni, — remélem, sikerülni nem fog, — a sötétbe való ugrásra, a vaktában való szavazásra, a nem ismert hatáskörök megállapítására: akkor semmi remény sincs arra, hogy ha e lépés egyszer megtörtént, a könnyebb, a mindennapi feladatok révén egy sokkal gyengébb testület, a hatályos ellenőrzést magának biztosíthassa. *(Úgy van! bal felől.)*

Felszólalásomnak egyedüli célja az volt, hogy e pontokra nézve, a melyekre a kormány a Háznak kétségtelenül felvilágosítással tartozik, a felvilágosítást követeljem. Különbözik pedig, mint előbb mondtam, a tárgy expozícionális része, nézetem szerint, teljesen ki lévén merítve, egyszerűen kijelentem, hogy Szilágyi Dezső t. képviselőtársam határozati javaslatához csatlakozom, a törvényjavaslatot pedig el nem fogadom. *(Élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.)*

REFORMOKAT!

— 1880. február 21. —

Az 1880-iki költségvetés tárgyalása rendjén mondott o beszédben főként a *közgazdasági* kérdések dominálnak, felőlel* vén a közgazdaság összes főbb ágait. Részletekre kiterjedő kritika után hosszabban foglalkozik a *közigazgatás reformjával* is, mely kérdésnek tüzetes előadását azonban a pártterkezetlet megállapodása szerint, Szilágyi Dezső vállalta volt el. A beszéd kíséretében beadott határozati javaslat a következő okokból tagadja meg a kormánytól a bizodalmat: nem tartja képesnek a pénzügyek rendezésére; nem tanúsított tevékenységet a nemzet hanyatló gazdasági erejének az emelésére és nem kezdeményezi a közigazgatás szükséges átalakítását. Ez utóbbi ok miatt vált ki Grünwald Béla a kormánypártból, melynek az előző évi költségvetéskor még tagja volt. A határozati javaslat aláírói közt találjuk már Grünwald nevét is.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) Azután a beható és szak-szerű bírálat után, melyben a budgetet, mint olyat, és a kérdésnek tisztán pénzügyi oldalát a tegnapi napon Lukács Béla t. barátom részesíté, egyéb feladatom ma nem lehet, mint lefesteni azt a képet, mely az ország általános állapotát illetőleg a budget számadatai mögött áll. *(Halljuk!)* Hogy ez a kép, t. Ház, valami nagyon megörvendezettő volna, azt állítani, bármennyire óhajtanók is, nem lehet. A pénzügyekben kró-

nikus deficit, a társadalomban erőhanyatlás, az államban a kellő szervezet hiánya, a kormányzatban a rendszertelenség: íme a főbb vonások, a melyek akaratlanul is a mai Magyarország szemlélője elé tárulnak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)* Az a kép, mely mind e vonásokból alakul, idézi azután elő azt az általánosan elterjedt peszimizmust, azt a csüggetettséget, mely ma a közélet minden tényezőjére kiterjedő általános bizalmatlanságban és ebből folyólag a közélet mozzanatai iránt való közönyben, hogy ne mondjam, elfásultságban nyilvánul. *(Úgy van! Úgy van! (bal- és a szélsőbalon.)*

Az ország hangulatával szemben nekünk, az egész képviselőháznak, mint megannyi képviselőnek, közös kötelességünk van és e kötelességünket a budget általános megvitatásánál teljesíthetjük leghelyesebben. Ez a kötelesség pedig az, hogy azzal az általános fásultsággal szembe, se a félhivatalos optimizmus illúzióit, se a néha szintén előforduló ellenzéki félhivatalos pesszimizmus rajzait ne állítsuk, de állítsuk azzal szembe a helyzetnek higgadt, komoly és a helyzet orvoslására? vezető utaknak objektív felfogását, a mely sem a desperációt, sem az elbizakodottságot, de a komoly magábaszállást és a javulásra irányuló férfias együtt törekvést eredményezi. — Én, t. Ház, midőn e közös kötelesség teljesítéséhez csekély tehetségemhez képest járulni készülök, az állami és nemzeti élet előbb jelzett főbb vonásaihoz akarom fűzni előadásomat, mert csakugyan, ha bajaink a pénzügyek zilált helyzetében, a közgazdaság hanyatlásában, az állami szervezet hiányosságában és a kormányzat rendszertelenségében kulminálnak, akkor előtérbe lépnek, mint az ország jelen

állapotának domináló főkérdései: a pénzügyi politika kérdése, a közgazdasági politika kérdése, a közigazgatás reformjának a kérdése és végre az a kérdés, hogy minő kezekbe rakható le bizalommal az állami apparátus egész vezetése, a kormányzat? (*Helyeslés a bal- és a szélsőbalon.*)

Pénzügyeinkről csak igen röviden óhajtok megemlékezni, mert megtette ezt már a tegnapi napon az elébb említett tisztelt barátom, s remélem, hogy a vita folyamában erre nálamnál hivatottabbak még részletesen meg fogják tenni és így ebben az irányban meg lesz a kellő tájékozottság. Csak egyet akarok röviden jelezni) mint egyéni meggyőződésemet. A pénzügyi bizottság általános jelentésében foglalt azzal a tétellel, hogy állami jövedelmeink fokozásának a nyitja leginkább az indirekt adók jövedelmezőségének a fokozásában kereshető és hozzá teszem, a határvám tiszta jövedelmének a fokozásában, egyetértek és én is azt hiszem, hogy ezen az úton keresendő az állami bevételek fokozása.

De, t. Ház, még a pénzügyi kérdés is előttem ma már nem csupán, sőt nem is főleg az állami bevételek és kiadások egyensúlyának aritmetikai kérdése. A pénzügyi helyzet aggasztó vonása előttem már ma nem főként az e rovatok közt mutatkozó számszerű deficitben áll, hanem áll a nemzet gazdasági erejének e mögött lévő, ijesztően rohamos hanyatlásában. (*Helyeslés a baloldalon.*) Itt fekszik, szerintem, a pénzügyek gyökeres orvoslásának is a súlypontja; de nemcsak az orvoslás súlypontja, hanem a pénzügyi összerokadás elkerülésének az elmellőzhetetlen feltétele: a nemzet közgazdasági erejének a fentar-

tásában, a nemzet közgazdasági erejének az emelésében.
(*Úgy van! a baloldalon.*)

A baj nagyságát Lukács Béla t. barátom, egyes jelenségek megkapó feltüntetése által, találóan jellemezte. De ha a bajnak a gyökeréig megyünk, az nem áll másban, mint a magán-gazdaságok legtöbbször észlelhető ismétléséből annak, a mit az állami gazdálkodásban látunk: a deficitben, a jövedelmek és kiadások közt való aránytalanságban, mely sok egyén vagyoni állásának összerokadására vezet. Ennek a kórtűnetnek van egy oly oldala, melyhez nem szólhatunk, melyhez csak nagyon is indirekté van orvosságunk. S ez az az oldala, mely az életigények túlságos fokozásából ered, szemben a természetes és biztos keresettel és a várható bevételekkel. Ez, hogy úgy mondjam, a háztartási deficit az egyesek vagyoni állásában. Itt csakugyan jogosult, de csak ezen a téren jogosult, az a felhívás, melyet a magyar társadalomhoz oly gyakran intéznek: hogy az egyesek takarékoságában, az egyesek erkölcsi tulajdonságainak emelésében fekszik a baj eltávolításának egyedüli módja. Elismerem. De hogy ez a fölívás e Házban gyakran, mint panaczea, mint az e téren egyedül jogosult intés állított föl és hogy ezzel elnémitani akarták azokat, a kik a gazdasági orvoslás állami eszközeinek az igénybevételét is sürgették: ez talán onnan ered, hogy nem különböztettük meg szorosán a magángazdaság deficitjében annak azt a forrását, melyre imént reflektáltam, t. i. a fokozott életigények és a természetes kereseti források közt való aránytalanságot, attól a másiktól, mely szorosán gazdasági természetű, t. i. a termelésre nehe-

zedő terhek és a termeléstől várható eredmények közt való aránytalanságtól. A magángazdálkodási deficiteknek e forrásáról pedig, mely, miután oly sok magánháztartásban előfordul, ma már társadalmi, nemzeti, közgazdasági kórság, azt mondani, hogy az egyesek takarékoságától, munkásságától várunk mindent, nem egyéb, tiszta gúnynál; sőt még azt sem várhatjuk, hogy az egyesek a baj eltávolításának arra az erkölcsi útjára lépjenek, melyhez nagy erkölcsi erők megmozgatása vezet csupán, ha bajaiknak tisztán gazdasági oldalával szemben is, mindig ugyanazzal a tisztán banalitássá vált frázissal találkozunk, mely mögé nem rejtőzik más, mint a segíteni nem tudó eszmenélküliség, mint a tervtelenség. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Vizsgáljuk, t. Ház, bővebben e jelenséget, vizsgáljuk bővebben ezt az aránytalanságot a termelésre nehezedő terhek és a termeléstől várható eredmények közt, hogy meggyőződünk arról, vajjon csakugyan nem tehet-e e tekintetben semmit a kormányzat és a törvényhozás, vajjon csakugyan a rezignáló kontemplálás szerepére vagyuk-e kárhozthatva.

Ha a termelésre nehezedő terhekről szólok, most e pillanatban nem foglalkozom az állami adózási terhekkel, melyeknek a lényeges könnyebbitését, pénzügyeink jelenlegi viszonyai közt nem igen várhatjuk s ha ezt ígérnök, hamis ígéretekkel és illúziók keltésével vétenék a nemzet ellen; de beszélek főleg arról a teherről, mely a hitel túldrága volta által, igen sok egyes termelésre nehezedik s állítom, hogy vannak a kormányzatnak és a törvényhozásnak nagy feladatai és van kilátás a sikerré is egy oly működésben, mely-

nek célja volna a hitel olcsóbbá tétele az egész vonalon.

Először is, ha a jelzálogi hitelt tekintem, lehetetlen, hogy mindenki, a ki e kérdésekkel foglalkozik és az előforduló tünetényeket figyelmére méltatja, ne tapasztalná, hogy a kamatláb apasztására irányuló bizonyos tendeczia vonul most át az egész világ közgazdasági organismusán. E tendenciának a jótékony hatása már észlelhető ma — hogy egy példát említek — a jelzálogi hitel kielégítésére szolgáló intézeteink legfőbbikénél, a magyar földhitel-intézetnél, melynek az 5 százalékos záloglevelei ma oly árfolyamot élveznek, minőt 5₂ százalékos záloglevelei éveken át elérni képesek előbb sohasem voltak. Úgy, hogy lehet mondani, a magyar földhitelintézet által ma nyújtott hitel nem túldrága s megfelel annak, a mit e téren rendezetlen valutaviszonyaink mellett várhatunk. De a helyzet e javulását csak azok élvezhetik, a kiknek szűz hitelük van, a kik kikölcsönzött tőke segítségét csak most veszik igénybe; s nem élvezhetik ama sokkal nagyobb számú földbirtokosok, kik, már eladósodva lévén, régebben kötött kölcsönök magas kamatlába alatt, magas annuitásai alatt roskadoznak. Itt az állam mellőzhetetlen feladata, kezét nyújtani és minden» könnyebbséget, megadni arra, hogy azok, a kik drága régi kölcsönök terhei alatt szenvednek, e kölcsönöket, újabb, kedvezőbb föltételekkel kötött kölcsönökkel cserélhessék fel. S ezt előmozdíthatja az állam az által, ha ily új kölcsönök kötésénél, a fiskálitási szempontokat félre téve, a méregdrága átíratási díjakról és mindenféle illetekekről lemond, ha a konverziót ingyenessé teszi. A lucruni cessans, mely itt az államra háramlik,

talán ilyennek nem is mondható, mert egy oly művelet megtételét segíti elő, mely e koncesszió megadása nélkül, a legtöbb esetben meg sem történék, tehát egy oly jövedelemről mond le, a melyet nem is élvezne.

De, t. Ház, a kölcsönök konverziójának ily módon való megkönnyítésétől és az ebből várható s nem lehet kételkedni, hogy csakugyan beállandó tömegesebb konverzióktól, még egy más indirekt eredményt is várok és ez átvezet engem személyes hitelintézeteink legfőbbjei, takarékpénztáraink helyzetének a megbe-
széléséhez. *(Halljuk!)*

Takarékpénztáraink forgalmi eszközeinek egy igen nagy része jelzálogos hitel nyújtása útján van lekötve.

Nem akarok arra nézve elméleti fejtegetésbe bocsátkozni, hogy vajjon takarékpénztárainknak, melyek tulajdonkép letéti bankok, a természetével a hitelnyújtás e módja megegyezik-e vagy nem. Tényleg sok jó történt e talán inkorrekt hitelnyújtás által, de ha mód adatik arra, hogy fölszabaduljon a személyes hitelt szolgálni hivatott bankok forgalmi eszközeinek nagy része, az által, hogy arra hivatott intézetektől jöjjön a hipothékárius hiteladás, e forgalmi eszközök tulajdonképeni céljukat, az iparos-, kereskedő- és földbirtokos osztály személyes hitelének a kielégítését fogják szolgálni.

De, t. Ház, a személyes hitelt közvetítő ez intézetek egész szervezetében — a vidéki takarékpénztárakról szólok itt — egy igen nagy baj, egy valóságos betegség létezik, úgy, hogy lehet mondani, a forgalmi eszközöknek az a vérkeringése, melyet ezek az intézetek közvetítenek a nemzet közgazdasági organizmusában,

alapaiban beteg és hibás. Betéti bankjaink, illetőleg takarékpénztáraink semminemű különös törvényes rendezés alatt nem állanak s ennek következtében a vidéki takarékpénztáraknál — hogy úgy mondjam — örült verseny fejlődött ki a betétek elnyerésére. Hat-hét, sőt 8 százalék is adatott betétekért. Mi volt ennek a következménye? Kettő. Az első azt h^ogy a rendelkezésre álló, úgysis igen csekély tőkekészletek Magyarországon, kerültek a sokkal kevesebbet kamatozó vállalatokba való befektetést, kerültek a kevesebb bizalomnak örvendő állami címletekbe való elhelyezést, hanem mindannyian rohantak a nekik ily módon nyújtott fáradság nélkül, járó, igen dúsán gyümölcsöző befektetés felé. A másik következménye pedig ennek az volt, hogy a vidéki takarékpénztárak, miután igen nagy betéti kamatot fizettek, kölcsöneiket is, természetesen, csak igen magas kamatláb mellett adhatták tovább; s így az a sajnos jelenség támadt, hogy e, tőkeszegény országban — s evvel néha dicsekedni is szoktak — a takarékbetétek száma aránylag óriási, de az előbb jelzett visszás helyzet következtében az a kovós tőke, mely az országban van, gyümölcsöző befektetés helyett, ily úton tulajdonkép a rendszeresen üzött üzora felé szorítottat. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

Itt, t. Ház, gyökeresen beteg szervezettel van dolgunk és ezen, véleményem szerint, segíteni kell egy legalább odáig terjedő törvényhozási intézkedés útján, hogy a takarékpénztárak alaptőkéje és forgalmi eszközei, elfogadható betétei, forgalomba hozható összegei közt, bizonyos arány törvényileg megállapíttassék. *(Helyeslés bal felől.)* Ezt az intézkedést, a

melyre idáig várni talán egyáltalában nem volt helyes, minden irányban, feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a beteg vérkeringés, a mely társadalmunk egész gazdasági organizmusában észlelhető, orvosoltassék. Nem beszélek az ehhez fűződő, a hitel emeléséhez járó egyéb rendszabályokról, a melyek közé első sorba helyezném a hitelszövetkezeteknek úgy az ipar-, mint a mezőgazdasági téren való minden irányú pártolását, adókedvezmények, buzdítások stb. által. De egy nagy intézményt még fel kell említenem, a melynek a felállítása, a foganatosítása múlhatatlanul szükséges földművelésünk felvirágoztatására: ez a talajjavítási banknak a felállítása. (*Helyeslés bal felől.*) A jogi alap egy ily intézmény meghonosítására egészen fonák irányban van letése eddigi törvényeinkben, a mennyiben, — nem tudom a törvénycikket most idézni — egy régebbi törvényünk a vízszabalyozási társulatok részére ily célból nyújtott hitelnek, megadja a prioritást az előbb bekebelezett adósságok előtt. Ez az intézkedés, meggyőződésem szerint, annyira fonák, helytelen és a jogbiztosság megingatására annyira alkalmas, hogy én nem erre akarnám alapítani a talajjavítási bank felállítását; hanem úgy, a mint ezt a porosz kormány, a mely ezzel a kérdéssel a legbehatóbban foglalkozott, kidolgozta, — azzal a különbséggel, hogy míg ott az intézeteket decentralizáltan, tartományonként akarják létrehozni, én, ami viszonyainkhoz képest, a talajjavítási bankot centralizálva akarom létesíteni — magában a vízmentesítendő, magában a javítandó talajban és a javításból eredhető melioráció gyümölcseiben látnám az ily befektetés jogi biztosításának alapját, föltéve, hogy biztosítva van a gyűjtött hitelnek kizárólag javítási célokra való fordí-

tása. Utolsó sorban attól sem riadnék vissza, hogy az állam vagy maga állítson fel egy ily bankot, vagy az ily banknak azt a garanciát megadja, a melyet a vállalkozó tőke esetleg magában az üzletben és a létező jogi szabályokban nem találna. De létesítését multhatatlanul szükségesnek tartom és a mai pénzpiac körülményei közt nem is nehéznek. (*Helyeslés balfelől.*)

Ezek volnának nagyjában azok az eszközök, a melyeket hitelviszonyaink javítására szükségeseknek tartanék. S méltóztassanak nekem megbocsátani, ha én a túloldalról hozzánk igen gyakran intézett felhívásnak ez egyszer talán túlságos naivitásból engedve, ellenzéki hivatásom szoros kötelezettségén túl, talán a helyes ellenzéki taktika ellenére is, de az ország nyomasztó helyzete által indítva és a kormányzat körében létező teljes eszmenélküliség tapasztalata mellett, bátor vagyok legalább ezen a téren pozitív eszméssel fellépni (*Helyeslés balfelől.*) és a Házat untatni ily száraz részletekkel, a helyett, hogy azt csatározásokkal mulattatni iparkodnám. (*Élénk helyeslés a baloldalon. Halljuk!*)

Ha a hitel emelésére szolgáló pozitív intézményeket olyanoknak tekintem, a melyek által az egyes magángazdaságokra nehezedő terhek könnyebbíthetők, át kell térnem arra a másik feladatra, (*Halljuk!*) hogy t. i. mik volnának nagyjából azok az eszközök, a melyek által magának a termelésnek az eredményes volta és jövedelmezősége emelhető és fokozható volna.

És itt mindenekelőtt az iparról és ipartermelésről kell megemlékezni, (*Halljuk!*) törvényhozásunk és kormányzatunk e mostoha gyermekeiről. A nagy rendszabályok, t. Ház, e téren ma még nincsenek kezünk-

ben, de nem ismerem el, hogy ezért semmit se lehetne és semmit se kellene tenni. A kézműipar felsegítésére igen hathatós eszközöknek tartanám az ipartörvénynek azt a mindenkor emlegetett, de sohasem kezdeményezett reformját, melyet az iparosok ismételve sürgetnek; azért taluk a képviselőházhoz benyújtott memorandumnak azt a követelését, hogy a kézműiparnak a társulási organizáció, a kényszerű társulás alakjában, megadassék, helyesnek és az ipar erősítésére vezetőnek tartom. Hozzá teszem, hogy az általam előbb, a hitel terén emiitett rendszabályok igen nagy része, különösen, mint emlitem, a személyes hitel eszközeinek a bilincseiből való felszabadítása, az iparnak is igen nagy előnyére válnék. A nagyipar terén sokkal nehezebb a helyzet Nagyipart teremteni nagy tőkék nélkül nem lehet. A nagy tőkék vállalkozása pedig csak úgy képzelhető, ha azok, vagy az országban már megvannak és az ipar céljaira fordítatnak, vagy ha idegen tőkék az állam kényszerítő eszközei által bíratnak bevándorlásra, a mennyiben t. i. csak így szerezhetik meg maguknak Magyarországnak a piacát. E második eszköz nincs a kezünkben.

Az elsőre nézve megfontolandó volna, mit tehet egy erélyes, ügyes kormányzat a végből, hogy társulatok alkottassanak és ezek útján azok a ma, jobb alkalmazás hiányában, a betéti bankokban állandó elhelyezést kereső tőkerészletek, melyekről előbb szóltam, az ipari vállalkozás ez óljaira hasznosíttassanak. Ez megfontolás dolga volna, ámbár erre nézve magam sem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy ezáltal határozott nézetet és kívánalmat fejezhessek ki,

De, t. Ház, termelésünk legnevezetesebb ága a föld-

mívelés, a mezőgazdasági foglalkozás *(Halljuk!)* Azt hiszem ugyan én is, hogy mezőgazdaságunk felvirágoztatására a leggyökeresebb, a legbiztosabb eszköz volna az ipar meghonosítása és felvirágoztatása ez országban, mely a mezőgazdaság terményeinek helyben megadná a fogyasztót; de ne ringassuk magunkat illúziókban: lehetetlen lesz az ipar felvirágoztatásában oly gyors tempót követnünk, oly gyors sikert fölmutatnunk, hogy a mi mezőgazdaságunk, ha kilátásaink csak erre szorítkoznának, időközben az idegen verseny és esetleg az idegen piacoknak ez által előidézett elvesztése alatt, össze ne roskadjon. Tehát közvetlenül kell gondoskodnunk a mezőgazdaság termelésének az emeléséről.

E tekintben pedig, t. Ház, először is tekintetbe jönnek mindazok a kormányzati cselekmények, melyek által a mezőgazdaság egyes ágai részleges impulzust nyernek: az állattenyésztés, a tejgazdaság, a sajt-készítés, a méhészet, a haltenyésztés stb. fejlesztése. Ezekre nézve a törvényhozásban sémát, vagy direktívát felállítani teljesen lehetetlen. A tapintatos, helyes és eszélyes kormányzattól függ itt a legtöbb, De hogy e kormányzati tevékenység rendszeres lehessen, hogy ez tervszerű és így eredményes lehessen, okvetlen szükséges, hogy a kormányzati tevékenység ez ágának oly szervezete legyen, mely neki a vidék helyzetéről a kellő felvilágosítást nyújtsa és impulzusait a vidékkel közvetítse. E szervezetet semmi más nem adhatja meg, mint a székesfehérvári gazdasági kongresszus memorandumának az a követelménye, illetőleg annak megvalósítása, hogy, lehetőleg a törvényhatósági szerkezethez idomítva, gazdasági egyesüle-

tek létesíttessenek (*Helyeslés*) az ország minden vidékén, tervszerű hálózatban; és e gazdasági egyesületek, a földművelésügyi minisztériummal rendszeres és szerves kapcsolatba hozassanak, bizonyos hatósági hatáskörrel felruháztassanak s a hol ilyen szükséges, rendszeres támogatásban részesüljenek, szóval a földművelési adminisztráció valóságos orgánumai legyenek. (*Helyeslés balfelől*)

Hy szervezet létezése nélkül, rendszeres termelési politika — hogy úgy fejezzem ki magam — rendszeres tevékenység a termelés direkt emelésére, nem is képzelhető. Mutatja ezt a külföld, különösen Poroszország mintaszerű földművelési adminisztrációjának a példája. E gazdasági egyesületek, többek közt hivatott közvetítői volnának valaminek, a mi nálunk eddig teljesen hiányzik: a mezőgazdasági statisztikának. Poroszországban ez a gazdasági egyesületek hálózatának egyik főfeladata. Nálunk is ez az ipar- és kereskedelmi kamaráknak a feladata az ipart illetőleg. A mezőgazdaság terén e feladatot nem teljesíti senki s ennek következtében csak általános impressziók után indulhatunk, de tulajdonképen teljesen a sötétben botorkázunk, midőn mezőgazdasági állapotainkról részletesen szólni kívánunk.

De sokkal nagyobb a kormány és a törvényhozás hivatása a körül, hogy a termelés produktumainak a kelendősege biztosíttassák, a mi a kereskedelmi és közlekedésügyi politikának együttes feladata. (*Halljuk!*)

A kereskedelmi és közlekedési politikában a követendő alapelv az, hogy az öntudatosan és tervszerűleg egy cél felé vezettség és egy vezérpont befo-

lyása alatt, egy eszme szerint kezeltsék. E czél pedig nem lehet egyéb, mint terményeink piacainak a megtartása, illetőleg a kitágítása. De ennek bizonyos feltételei vannak! Hogy közlekedési politikáról egyáltalában szó lehessen, annak az az első feltétele, hogy az államnak, illetőleg a kormánynak döntő befolyása legyen a létező forgalmi vállalatok tarifapolitikájára. E nélkül hiába beszélünk közlekedési politikáról, hogyha, gondolom, 46 vagy 47 vasúti társaságnak, a mennyi van a monarchiában s melyeknek mindegyike a koncesszió értelmében tarifa-politikáját korlátlanul kezeli, legfeljebb a jóakaratótól függ, mennyiben teljesíti a miniszter óhajását, mennyiben nem. Arra, hogy egyáltalában közlekedési politikáról szó lehessen, múlhatatlanul előfeltételezünk tehát kétet: először, a magyar kormány döntő befolyását az összes vasúti hálózatra. S nem habozom kijelenteni azt, hogy én a legmegfelelőbb megoldásnak azt tartanára, ha az egész vasúti hálózat államivá tétetnék. *(Helyeslés balfelől.)*

Van azonban egy vasút, a melynél a priori, ezt khimerikus óhajnak kell mondanom és ez az osztrák államvasút! társaság, a mely oly hatalmas, a mely“ oly nagy tőkével rendelkezik és oly annyira virágzó állapotban van, hogy annak kisajátítá-
 áról, megszerzéséről még csak álmodni sem lehet. Ezzel a társulattal szemben, t. Ház, számba véve a hatalmát és vonalainak az irányát, ránk nézve döntő fontosságát, én az észszerű és méltányos kiegyezésnek és egyetértésnek vagyok a barátja. *(Helyeslés bal felől.)* Ennek az egyetértésnek az alapja pedig, Budapest érdekeinek a megóvása és a mi kivitelnünknek a román kivitellel szem-

ben, minden hátránytól való megóvása. (*Helyeslés balfelől*)

Meg vagyok győződve arról, hogy ama nagy fontossága kérdésekre való tekintettel, a melyek megoldásra várnak és a melyek mellett az a hatalmas vasúti társulat nagy mértékben van érdekelve, ezeken az alapokon a kiegyezés lehetséges. Ha pedig lehetséges, bűnös könnyelműségnek tekinteném, ha ez nem létesítenék. (*Élénk helyeslés balfelől*.) A többi vasutakra nézve, mint mondtam, a legkívánatosabbnak tartom azok egész hálózatának állami kezelésbe való átvételét.

Mert, t. Ház, hogy ha mi egy idegen hatalommal, különösen pedig Németországgal tárgyalunk, a melylyel való tárgyalásnál a vasúti tarifa-politika legalább is annyira fontos, mint a vámpolitika: micsoda szerepet játszunk mi megkötött kezekkel, a diszpozíció teljes hiányával, oly hatalommal szemben, mely az egész vasúti hálózatát kezében tartja, a mely hatalom vasúti miniszterének egyetlenegy óhajta kihat a hálózat egész kiterjedésére? Bármint vélekedjék is valaki elméletileg e kérdéstről — és én elméletileg is úgy vélekedem, hogy a vasút állami regalitás a maga igaz természete szerint — gyakorlatilag e kérdés egész Közép-Európára nézve, a német birodalom vasúti politikája által, meg van oldva. Ezzel szemben: vagy hasonló térre kell lépünk, vagy általa elnyomatunk. Ez az alternatíva. Ha pedig összes vasutaink államivá tétele, pénzügyeink jelenlegi helyzete miatt, nem volna lehetséges, akkor a legfeltétlenebbül szükséges kellék az, hogy a francia vasút-rendszert létesítsük, a mely szerint a földrajzilag csoportosított vasúti fő-

hálózatok, kevés számú nagy, de az államtól tarifapolitikája tekintetében függő és ennek direktíváit elfogadó társulat kezében összpontosulnak.

A másik eszköz, mely szükséges arra, hogy közlekedési politikánk lehessen: a vízi utak kérdésének végre-valahára a figyelemre méltatásra és azok leg-sürgősebbjeinek a megoldása. (*Helyeslés hal felől.*)

Én, t. Ház, nem vagyok abban a helyzetben s nem rendelkezem ama mérnöki karral, a melylyel a kormány rendelkezik, a mely nekem megcsinálhatná a vízi utak hálózatát, a melyre Magyarországnak szüksége van, hogy közlekedési viszonyait egészségé tehesse és javíthassa. De a kormány, mely ezzel az apparátussal rendelkezik, kötelességet mulasztott már eddig is, midőn a kérdésben nem jutott túl azon a stádiumon, hogy mások tervei fölött ankétet hívjon össze. Mai tájékozottságom mellett is azonban, két dolgot kiemelendőnek tartok. Két vízivonal van, melyeknek a létesítése okvetlenül szükséges. Egyik a székesfehérvári gazdasági kongresszus memorandumában kiemelt vízi út Fiume, illetőleg Károlyváros felé. A másik annyira előttünk fekszik, hogy az ember szinte csodálja, hogy fel kell említeni: a mi nagy vízi utunknak, a Dunának nyugotra való exportképessé tétele, a gönyői Dunarész szabályozása, mind a két vízi útnak pedig a lehetőség szerint való kihasználása, a lánczhajózás létesítése által.

Ha, t. Ház, e feltételek megvannak arra, hogy magyar közlekedésügyi politika létesülhessen — bocsánatot kérek a t. Háztól, ha unalmassá válok ezeknek kifejtése által, (*Halljuk! Halljuk!*) ha — mondom — e feltételek megvannak, akkor áll be az a stádium, a

hol szólani lehet öntudatos, azaz kombinált kereskedelmi és közlekedési politikáról, egy cél felé, piacaink biztosítása felé. És itt, t. Ház, számoljunk egyszer — de valósággal és őszintén — azokkal a körülményekkel, melyek közt vagyunk. Mindazokban a mozzanatokban, melyek a kereskedelmi és közlekedési politika körül felmerülnek, még mindig belevegyülnek az Ausztriával történt kiegyezési akcióból folyó utóhangok. Nemcsak az ellenzék padjain, de magának a kormánynak ez eljárásába is belejászik ama nehézségek emlékezte, melyekkel neki akkor küzdenie kellett. E reminiszcencziákkal és mindennel a mi abból ered, gyökeresen és utógondolat nélkül szakítani kell. Tudjuk azt, hogy nyolcz év múlva e kérdések újra megvitatás alá kerülnek. Hogy mi lesz akkor a helyes ut, a helyes politika, azt megérleli az idő s ha készületlenül nem megyünk neki, arra nézve az álláspontot megtaláljuk akkor. De azt tudjuk és gondoljuk meg, hogy nyolcz éven át — a mi pedig hosszú idő a mai korszakban, a mikor gyorsan élnek a nemzetek is — a kereskedelmi politikában egy lépést sem lehet tennünk Ausztria döntő tényezőinek a befolyása és beleegyezése nélkül; hogy tehát meddőségre van kárhozthatva minden oly koncepczió a kereskedelmi politika terén, melynek nincsen egy oly oldala, mely azt Lajtántúli szomszédainkra nézve is elfogadhatóvá teszi.

Ezt a helyzetet, akár tetszik valakinek, akár nem, de miután törvényesen létezik, elfogadni okvetlenül kell és ha avval nem számolunk, ha az apró piszkálgatásnak és ujjhúzásnak a terére lépünk, akkor marad a jelenlegi statusquo, mert a statusquo fenn-

tartására elég az egyik félnek, melynek a hozzájárulása minden módosításhoz szükséges volna, a merev ellenzése. A jelenlegi statusquo pedig egyenesen tűrhetetlenné vált. Tűrhetetlenné vált Németország kereskedelmi és vasúti politikájának újabb alakulása által. Mert, hogy csak egy példát említsek — de ez sokat nyom a latban, alig nevezhető példának, mert oly iparágra hat ki, mely ma már mezőgazdaságunk éltető ereje, — a mi liszt kivitelünk Németországba, tetemesen csökkent.

De nemcsak Németországban, hol pedig 30—40% az összes liszt kivitel, de érezzük a német liszt versenyét az osztrák piacon is. A német liszt ugyanis, nemcsak magas védvámmal van megvédve, de a kivitelben egyenes pramiumnak örvend, mert a gabonavám neki a kivitelnél megtérül. E viszony következtében Csehország-, Morvaország- és Sziléziában már-már fokozatosan kiszorul a mi lisztünk, vagy legalább nehézségekkel küzd. Hogy mi legyen a mi mezőgazdaságunkból, ha lisztiparunknak veszedelmes dőfést kellene szenvednie, azt felesleges elmondani. Hisz már a malomipar tulajdonkép a mi mezőgazdaságunk legjobb, legbiztosabb vevője. Ezeken az állapotokon egyik vagy másik módon föltétlenül segíteni kell. Én azért azt hiszem, hogy ma is a kereskedelmi és közlekedésügyi politika együttes vezetésének a súlypontja, egy Németországgal kötendő méltányos kereskedelmi és vasúti szerződésben található, mely felé azonban hiába törekszünk, ha eljárásunk alapja az, hogy a német birodalmi faktoroknak bebizonyítani iparkodunk az ő kereskedelmi politikájuk helytelenségét, mert ők azt igen jól meggondolták és

nem hiszem, hogy e tekintetben a mi oktatásunkra szorulnának. Hanem e politikának a főbb irányait tanulmányozni, ezekben azt a pontot feltalálni, mely érdekeinkkel összeegyeztethető — pedig ilyen található, — azon meggyőződésem szerint, melyhez a tárggyal való hosszú foglalkozás után értem: ez a feladat. Ha pedig a német birodalommal méltányos és érdekeink megóvására irányzott szerződés létre nem jöhet, akkor nem habozom kimondani, hogy előttünk áll a mi általános vámtarifánk revíziójának az égető szüksége, a revíziójának oly alapon, hogy a német piacról kiszorult terményeink s különösen ezek legfőbbike, a liszt, méltányos vámvédelmet nyerjen. *(Igaz! Úgy van! balfől.)*

Én nem vagyok barátja — nem szükséges mondanom — a dolgok ilyenén alakulásának. Mindenki tudja, hogy a szabad kereskedelmi iránynak a szószólója voltam akkor, midőn még hittem, hogy annak a megvalósítása hatalmunkban áll; de a viszonyok hatalmasabbak akaratumknál és különösen hatalmasabbak elméleteinknél.

Azt a tényt, hogy 20 millió értékű liszt kivitelünk ellenében 13 millió lisztbehozatal áll, ma megelégedéssel láthatjuk, mert ennek 7 millió értékű plusz az eredménye reánk nézve; de hogy mi legyen malomiparunkból és mi legyen mezőgazdaságunkból, ha e 20 milliónyi kivitelből ennyi meg annyi elesik és benn ragad az országban, holott viszont a 13 millió és annál talán mindig több bejön, azt kinek-kinek megítélésére bízom. Ezért abban a pillanatban, a melyben nem lehetséges a nyugati államokkal való méltányos kiegyezés, beáll, tetszik, nem tetszik, de beáll parán-

csoló szüksége annak, hogy legalább a közös vámterület belpiaczát biztosítsuk terményeinknek. *(Elénk helyeslés bal felől.)*

Ezek nagyjából, t. Ház, azok a vezérlő szempontok, melyeket én egy öntudatos magyar közgazdasági politika alapjaira nézve döntőknek tartok és melyeknek a főbb fejezetei, a hitelpolitika, az ipari és földművelési termelési politika, végre a kereskedelmi és közlekedési politikának a harmonikus vezetése.

Áttérek most a közigazgatás szervezetének a kérdésére. *(Halljuk! Tisza Kálmán miniszterelnök elhagyja az üléstermet.)* A közigazgatási szervezet kérdésének a belügyminiszter úrra ma is az a hatása van, hogy őt e teremből kiűzi. *(Nagy derűtség balfelől.)* És csakugyan, sajátos jelenség az, — melyet különben. Grünwald t. barátom is jeles beszédében főlemlített — hogy a belügyminiszter semmitől a világon annyim nem iszonyodik, mint a belügyi reformkérdések fel- említésétől. Remélem, t. Ház, hogy e viszony a bel- ügyminiszter úrra azzal a hatással lesz, hogy őt nem- csak pillanatnyilag, mint most, de véglegesen eltávo- lítja arról a helyről, melyen én őt kevésbé szívesen látom, mint bármely más helyen. *(Elénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Közigazgatási szervezetünk bajait általánosan érti mindenki. Hogy községi törvényeink a községekre oly teendők halmazát ruházták, melyeknek a községek az ország igen nagy részében megfelelni egyáltalában nem képesek; hogy köztörvényhatósági szervezetünkben a kompetenciáknak egy kibonyolíthatatlan konfúziója uralkodik, a főispán, alispán, a közigazgatási bizottság, meg a megyei bizottság hatásköre közt; hogy ebből

folyólag az ügyek elintézése tűrhetetlen lassúságban szenved, sőt néha egészen megreked; hogy a tisztviselők eljárásánál, éppen a bizottsági, kellőleg körül nem irt, hatáskör belevegyítése következtében is, a személyes felelősség elve érvényre egyáltalában nem, vagy csak tökéletlen mértékben juthat; hogy a közigazgatási tisztviselők helyzete olyan bizonytalan, — függvén a 6 évenként megújuló új, meg új választásoktól, — hogy azoktól kvalifikációt és szakképzettséget kívánni nem is lehet s hogy ennek következtében nem is felelnek meg a követelményeknek, — a kivételeknek legyen tisztelet és dicséret; — hogy ennek következtében állami szervezetünk, állami közigazgatásunk, tehát a mindennap működő, mindenütt érezhető szervezet oly tökéletlen, oly hiányosan működik, hogy nemcsak az állam magasabb feladatainak, melyeket Grünwald t. képviselőtársam említett, de az állam által követelhető, a mindennapra szóló teendőknek sem képes eleget tenni, valamint nem képes megfelelni az állam segítő, irányadó feladatainak: ez elannyira mindenki által érzett tény, hogy én tökéletesen egyetértek Grünwald t. képviselőtársammal abban, hogy e kérdés, a viszonyok hatalma által ránehezedik mindenkire, a ki az ország ügyeivel komolyan foglalkozni akar, a ki az ország rendezésének és vezetésének nagy feladatát kezébe veszi. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De én nem öllelhetek fel egy beszédben minden tárgyat és e tárgy oly fontos, hogy külön megvitatást igényel. Hivatottabb, szakavatottabb egyének a Háznak erről az oldaláról a vita folyamában kétségtelenül alaposan megvitatják e kérdést. Nem tekinthetem ugyanis az én beszédem feladatának a helyzet

minden oldalának a megvilágítását. Ez az összes vitának a feladata. *(Helyeslés balfelől.)* És nagyon fognak csalódni azok, a kik talán hitték és remélték, hogy e kérdés megvitatása, az ellenzéki padokon a megosztást a dezorganizációt fogja előidézni, *(Úgy van! bal felől)* sőt ellenkezőleg, e kérdés megvitatása, a közigazgatási reform zászlajának a kitűzése, — mint biztosan hiszem és remélem — az erők újabb tömörülésének, az összetartó elemek szorosabb szövetkezésének fog egyik alapjául szolgálni. *(Élénk helyeslés a baloldalon)* Azért én, utalván árviata további lefolyására és jelszavakkal e nagyfontosságú kérdést deprecziálni nem akarván, ma csak annyit mondom, hogy egy határozott közigazgatási reform-irány vallása és annak a megvalósítása: ez egyik múlthatatlan előfeltétele annak, hogy valaki az ország ügyeinek a vezetésére vállalkozhassak és arra hivatott legyen. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Már most, t. Ház, miután, a mennnyire nekem lehet, a kép egyik fővonását részletesen kiszínezve, a másikat érintve, a regeneráció feladatának pozitív vázlatát iparkodtam a Ház elé rajzolni, át kell tennem annak a kérdésnek a megvitatására: miképen aránylik a jelen kormány ereje, képessége ez előttünk fekvő főfeladatok teljesítéséhez. *(Halljuk! Halljuk!)*

És itt is, t. Ház, az előbb említett okoknál fogva, a lehető legrövidebben, — miután azt mások fogják nálamnál szakavatottabban teljesíteni — magára a pénzügyi politikára kell egy-két megjegyzést tennem.

A pénzügyi bizottság tavalyi jelentését veszem elő, melyben le van téve az a megnyugvás, illetőleg a megnyugvásnak az az alapja, melynek következtében az akkori pénzügyi bizottság és az akkori t. többség elengedte

a kormánynak, hogy pénzügyi terveit főbb vonásaiban előadja. A tavalyi pénzügyi bizottság a jelentésében, azon az ünnepélyes hangon, melyet a tárgy komolysága és méltósága megérdemel, azt mondja:

„Nem panaczeát, nem a hiányt azonnal elenyésztető, lehetetlen rendszabályokat kérünk itt a kormánytól; de annak bizonyítékát, hogy az államháztartás bajain akar és tud segíteni, a mint ennek a megelőző években is bizonyítékát adta — a kiadásokban eszközölt megtakarítások és a bevételek fokozása által.

Kérjük tehát a t. Házat, utasítsa a kormányt, hogy az államháztartás rendezése és az abban krónikussá vált hiány apasztása, megszüntetése iránt teendő gyakorlati rendszabályokat úgy foganatosítsa, illetőleg készítse elő, hogy a jövő évi költségvetésnél az ország már tájékozva legyen a kedvező pénzügyi fordulat eszközei iránt.“

Ha ezzel egybevetjük a pénzügyi bizottság idei nyilatkozatát, azt fogjuk találni, hogy a t. bizottság ez idén jóval vékonyabb hangon szól. (*Derültség.*) Azt mondja — és ez körülbelül netovábbja annak, mit a kormánytól kíván — „a bizottság kívánatosnak tartja, miszerint az államháztartási hiány kibebiztosítása céljából, a fogyasztási adók teljesebb kihasználására figyelem fordítottassék; miért is szükségesnek véli azt, hogy a kormány mielőbb foglalkozzék azon kérdéssel: lehet-e s mi módon eszközölni azt, hogy a fogyasztási adók, esetleg az adózási rendszer módosítása útján is, jövedelmezőbbekké tétessenek.“

A pénzügyi bizottság által tavaly és ez idén javasolt e két utasítás közt igen lényeges eltérés van az idei magában foglal valamivel kevesebbet, de magá-

ban foglal valamivel többet is, mint a tavalyi. Kevesebbet foglal magában, a mennyiben lemondott arról a kívánatról, hogy a kormány rendszeresen adja elő ama gyakorlati rendszabályokat, melyek a Házat tájékozzák a kedvezőbb pénzügyi fordulat eszközei iránt, és tisztán csak tanulmányozásra utasítja a kormányt. De többet is tartalmaz, a mennyiben a t. bizottság szükségesnek tartja a kormány e tanulmányai felett bizonyos magasabb felügyeletet gyakorolni és kijelöli a tárgyat, a melyet a miniszternek jó lesz tanulmányozni. És ezt a különbséget megmagyarázzák a következő lapon foglaltak, melyekre a t. bizottsági előadó úr engem intés által figyelmeztetett:

„Nem bír ugyan közvetlen aktualitással ez óhajunk; de midőn államháztartásunk jövőjére gondolunk, lehetetlen, hogy ez irányban is fel ne keltsük a kormány és a közvélemény figyelmét. Azonban okulva az eddigi tapasztalatokon, éppen nem szándékozunk, habár csak a közel jövő pénzügyi rendszabályaira nézve is, részletes és határozott tervezet kifejtésébe bocsátkozni, vagy ilyent provokálni.“

Tehát okulva az időközben tett tapasztalásokon, nem látja jónak a pénzügyi bizottság a kormány részéről ily rendszabályokat provokálni. (*Derültség és tetszés bal felől.*) Abban a szerencsés helyzetben vagyok, t. Ház, hogy erre nézve a tisztelt pénzügyi bizottság többségével teljesen egyetértek. (*Tetszés bal felől.*) Hisz oly tragikomikus volt a pénzügyi bizottság által adott tavalyi utasítás tényleges eredménye, a mint ez a kormány által javasolt pozitív rendszabályokban mutatkozott, hogy nagyon értem, ha, okulván e tapasztalásokon,

talatokon, a bizottság óvakodott attól, hogy a kormány újabb pozitív utasításokat adjon. (*Tetszés balfelől.*)

Tragikomikusnak mondtam, t. Ház, ezt az eredményt, tragikomikusnak a szó szoros értelmében, mert van benne igen komikus és van benne szomorú, veszedelmes is. A komikus oldalt Lukács Béla t. barátom tegnap kimerítően jellemezte, midőn elősorolta* azokat a pozitív javaslatokat, melyekből a tervszerű működés pénzügyeink javítása érdekében állott volna. és melyek egyike a másik után, alárendelt tekintetknél fogva, elesett, a kormány mintegy ekkép szólván: „ha így nem kell, hát legyen máskép.“ Ez a dolog komikus oldala, melyre visszatérni nem akarok.

De, t. Ház, van annak egy igen komoly és veszedelmes oldala is. Mert a kormány által, a pénzügyi bizottság e vigyázatlan provokációja következtében beadott pozitív javaslatok közt foglaltatott két olyan is, melyeknek a valószínűsítése, ha a képviselőház bizottsága egyhangúlag útját nem állja, a legkönnyelműbb módon végzetessé vált volna állami hitelünkre. (*Úgytan balfelől.*) Foglaltattak azok közt oly javaslatok, melyekben egy feltűnőleg csekély eredmény elérése végett, valóságos szerződészegés rejlett az állam hitelezőinek egy része iránt. S hogy e javaslatok pusztá beadása, rombolóbb hatással nem volt állami hitelünkre, azt köszönhetjük először a pénzpiac igen kedvező hangulatának és köszönhetjük másodsor annak a gyorsaságnak és határozottságnak — és ez a pénzügyi bizottság érdeme — mely által e végzetes javaslatokat, a kormány hívei segítségével is, mindjárt eltávolították. A külföld így legalább azt

látta, hogy ha van is és lehet is Magyarországnak pénzügyminisztere, a ki e fegyverrel játszik, nem tudván, hogy azzal a nemzetet sebezheti meg, de nem lesz található a magyar országgyűlésen többség, mely az állam elvállalt kötelességeinek megszegéséhez járuljon. (*Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.*) De nagyon komoly az a helyzet, t. Ház, midőn a pénzügyi kormányzat élén egy általam különben tisztelt férfiú áll, a ki a reszortjához tartozó legfontosabb ügyek természetéről, az általa eszközölt tények és előterjesztett javaslatok horderejéről, oly kevés fogalommal látszik bírni, hogy mások figyelmeztetésére, egy bizottsági konzíliumra volt szüksége, annak megtudása végett, hogy a mit itt tett, az tulaj donkép haláldőfést is jelenthetne a magyar állam hitelének, (*Élénk helyeslés balféld.*) Ennyit kell tartanunk, t. Ház, a tervszerűségről pénzügyi politikánk vezetésében.

A második főpont, melyet fejtegettem és melyet pozitív oldalról is iparkodtam bemutatni a t. Háznak, a, közgazdasági politika. (*Halljuk.*) S valóban lehetne mondani, hogy midőn e, térre lépek, venio nunc ad fortissimum virum, vei ad fortissimos viros. Én, t. Ház, iparkodtam ecsetelni azt, hogy közgazdasági politikánk főirányzatainak a következőknek kell lenni: öntudatos, egészséges hitelpolitika; öntudatos és tervszerű termelési politika; öntudatos és tervszerű, ugyanazon cél felé törekvő kereskedelmi és közlekedési politika.

Vájjon azok a módok és eszközök, melyeket én előadtam, helyesek és célra vezetőek-e, arra nézve véleményeltérés igenis lehetséges, de arra nézve, hogy e fejezetekből áll a közgazdasági politika, talán

véleményeltérés sem lesz. Tehát lássuk, hogy e fejezetek mindenikével szemben, minő magatartást követtek azok a férfiak, a kik közgazdasági érdekeinket vezérelni hivatvák.

Hitelpolitika: itt teljesen üres lapot találunk. Arról, hogy a hitel terén, a hitel feltételeinek az enyhítésére valamit tenni lehessen vagy kelljen, arról úgy látszik, sejtelen sem létezik a t. kormány körében. Kivétel az uzsora-törvény előkészítése, melynek a meghozatalát én igenis óhajtom és a melynek a fővonásait, a mint az utolsó ankéten átment, helyesnek tartom. De ezzel az egy kivétellel, mely csak egy kórság kivágására, nem pedig magának a szervezetnek a tökéletes meggyógyítására van irányozva: hitelpolitika, aequale null.

Iparpolitika: az ipar emelésére tett intézkedések. Az ipartörvény revíziója, állami kedvezmények nyújtása, abból a tekintetből, hogy legalább az állami és törvényhatósági szükségletek, a hazai ipar által fedeztessenek. Az első tekintetben a kormány, úgy látszik, még a tanulmányozás stádiumáig sem jutott el, de azon túl semmiesetre sem haladt. (*Derültség-baloldalon.*) A hazai iparnak, az állam által való felkarolásának ama legprimitívebb módja, illetőleg a körül, hogy a hazai ipar alkalmaztassák az állam óa a törvényhatóságok szükségleteinek fedezésére: nagy érdeme van — a közös hadügyminiszternek. Ennél, e tekintetben a legkulánsabb és a legelőzékenyebb eljárást találjuk, mit ez alkalommal is szívesen elismerem. Hazai kormányunknak hasonló eljárásáról nem tudunk semmit. (*Mozgás.*)

A mezőgazdasági termelés emelésére direkt szol-

gáló eszközök terén, elismerem, hogy különösen a jelenlegi földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter úr tárczavállalása óta történik egy-más, történik bizonyos buzgósággal és félreismerhetetlen ügyszeretettel. Igenis, a marhatenyésztés emelése tekintetében több történik, mint eddig; kultúr-mérnök is van három, kik mindössze 12,000 kat.-holdat vízmentesítettek az országban. Szóval, kipkedve-kapkodva, némi segítség s gondozás észlelhető. De hogy itt egy rendszerre volna szükség, hogy tehát szervezet megállapítására volna szükség, minőt a székesfehérvári mezőgazdasági kongresszus emlékiratával egyetértőleg, a gazdasági egyesületek létesítésében és ezek hálózatának a kifejtésében véltem feltalálhatni: e föltétel ismeretének a nyomát sem találtam a minisztérium eljárásában, sőt e követelménnyel szemben a szakminiszter úr elutasító magatartást követett a közgazdasági bizottságban. Tehát e téren, a hol történik is valami, rendszernek szintén semmi nyoma.

De mit mondjunk kereskedelmi és közlekedési politikánkról? Nem hiszem, hogy azt az elvet, iné^ szerint e kettőnek egységesen egy cél felé kell törekedni, nem hiszem, hogy ezt az elvet, az illető minisztériumokban szem előtt tartják, hogy erről ott egyáltalában csak szó is van; hogy ez csak messziről is figyelembe jön. Különben, sok mindenféle dolgot nem tudok megmagyarázni.

Ha a mi főérdekünk az, hogy terményeinket a nyugoti piacokra olcsón vihessük, — pedig az; ha ennek az elérésére az egyetlen mód az, hogy Ausztriától a vámpolitikai téren erre nézve a kellő koncessziókat megnyerjük, viszont biztosítván neki a

keletfelé való kivitel könnyebbségét: akkor hogyan van az, hogy egyoldalúlag, mindig csak a keleti összeköttetéseknek a megkönnyítésével és az arra gravitáló vám- és közlekedésügyi kérdéssel foglalkoznak, a nyugati kivitel kérdésének a teljes elhanyagolásával? Hogyan van az, t. Ház, hogy közlekedési miniszterünk, a nyugat felé eszközölhető kivitelnek a legtermészetesebb és legolcsóbb utairól, a vízi utakról megfeledezett? Hogy a Fiuméhez közel viendő vízi ut létesítéséről csak ma, miniszterségének, úgy gondolom, hatodik esztendejében tart ankéteket és pedig a más valaki által, évek előtt szerkesztett tervek alapján? Hogyan van az, hogy a lánczhajózást a Dunán egyenesen betiltotta? Hogyan van az, hogy ha a Dunán Gönyőnél létező gőzhajózási akadályok eltávolításáról van szó, ezt mindig, mint Ausztriának adandó koncessziót említi? *(Úgy is van! jobbfelől.)* Tudom az észjárás, melyen ez alapul *(Halljuk!)* s nagyon köszönöm a t. közbeszólóknak, hogy alkalmat adtak ennek a kifejtésére. Az észjárás, melyen ez a felfogás alapul, az, hogy Bécsben a tömegtermények raktározására meglévéen már minden készlet, Budapesten pedig nem, ha a Bécsessel való összeköttetést túlságosan könnyítjük, az összes forgalom Budapestről eltereltetik és Bécsbe vonatik.

T. Ház! Itt egy reminiscenzencia jut eszembe. Ezelőtt öt évvel, 1875. jan. 29-én, egy akkori tisztelt, most fájdalmasan nélkülözött képviselőtársam, nagy beszédet mondván el e Házban, megemlékezett arról is, hogy sürgősen szükséges a fővárosi kereskedés érdekében entrepots-k, nagy raktárak emelése; mert midőn mindenütt a világon ez irányban a legnagyobb

erőfeszítések történnek, félni lehet attól, hogy mi, ha sokáig késünk, elmaradunk a világtól és elkésünk. Ekkor közbekiáltások történtek balról, hogy már is elkéstünk. Ennek, t. Ház, most kerekszámban öt éve és azóta igenis egyes fővárosi klikkek nagy harczokat folytattak a raktárak miként való tervezése fölött, de a t. kormány, melynek, ha ez csakugyan, a mint valóban az, országos érdek is, kötelessége lett volna az entrepots-kat létesíteni, semmit sem tett. *(Helyeslés balfelől.)* Akkor talán éppen a t. miniszter úr valamely elvbarátja kiáltotta közbe, hogy már is elkéstünk; most pedig öt óv óta ugyanez a miniszter úr, ez irányban semmit sem tesz. De tesz mást.

Nem létesíti azt, a mi szükséges, hogy a mi forgalmunk, kereskedésünk Budapesten koncentrálnak legyen; hogy az itt természetszerű táplálékát találja. Nem, ezt nem teszi, hanem e helyett bele fekszik a Dunába és megakarja állítani a Duna árjait, mert elég merész az a szegény Duna, hogy terményeinket legolcsóbban akarná a nyugat felé szállítani, ha a mi közlekedési miniszterünk megengedné. *(Élénk derűtség és tetszés a baloldalon.)*

Ha, t. Ház, ez nem szatírja annak, a mit kereskedelmi és közlekedési politikának nevezni nem lehet, akkor nekem a szatíráról egyáltalában nincs fogalmam. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezen a magaslaton áll, t. Ház, a mi kereskedelmi és közlekedésügyi politikánk annak az együttesműködési célnak a szempontjából, hogy terményeinknek a nyugati piacokat, a mennyire lehet, megtarthassuk!

Hát a közigazgatási politikával, t. Ház, hogy állunk? Már az előbb említettem, hogy a t. miniszterelnök és belügyminiszter úr semmitől sem irtózik annyira, mint a közigazgatási kérdés felvetésétől és kérdenem kell magamtól és a t. Ház előtt: felvessem-e azt a kérdést, vajjon nem tekintve ezt a lélektani momentumot, a mely utóvégre leküzdhető, megvan-e benne múltjából, Ítéelve, az a kvalifikáció, hogy e nagy kérdést sikeresen megoldja? Én t. Ház, teljes elismeréssel és tisztelettel hajlok meg a miniszterelnök és belügyminiszter úr nagy képességei előtt, a melyeket, mint parlamenti vezér, mint debatter, mint a hatalomrajutás és a megtartás minden eszközeinek a virtuóz kezelője kifejt. *(Elénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

En a miniszterelnök úr előtt e tekintetben, mint mondám, tisztelettel és parányiságom tudatában meghajlok; de tartok attól, sőt az eddigi tapasztalás már már igazolja azt, hogy ő benne a legkiválóbban érvényesül a parlamenti kormányformának egy veszedelme, ha úgy tetszik inhaerens hibája, a melyet Macaulay úgy jellemezett, hogy azok a képességek, melyek a hatalom birtokának elnyerésére és megtartására szükségesek, gyakran nagyon különbözök azoktól a képességektől, melyek a hatalom üdvös gyakorlásához szükségesek és hogy igen gyakran, e képességek két személyben, külön választva található és hogy az a személy, kiben az egyik a lehető legnagyobb mérvben van meg, a másikat teljesen nélkülözheti. Engem, mint mondám, ez általános mondat alkalmazására, a miniszterelnök úrnak, különösen mint belügyminiszternek a működése jogosít fel. Mert, tisztelt

Ház, ha a belügyminiszter úr közigazgatási alkotásait tekintjük, mióta ő azt a széket elfoglalta, lehetetlen valami kedvező eredményre jutnunk az ő közigazgatási reform-hívását illetőleg. Fő alkotása: a közigazgatási bizottság, a melyben ő egy alapjaiban helyes eszmét, t. i. önkormányzati elemeknek, állami elemekkel való együtt működését a közigazgatás bizonyos feladatainak tényleges teljesítésére: az alkalmazásában annyira elrontott, hogy sokan, a kik az alapeszmét, a mely helyes, védték, abban a színben tűntek fel, mintha annak fonák alkalmazását is magukévá tették volna és sokan, a kik e fonák alkalmazást megtámadták, abban a színben állottak, mintha magát a helyes alapeszmét is megtámadták és megtámadták volna. De e félreértésen kívül, a mely, természetesen, a közigazgatási reformkérdés megoldásának igen nagy akadálya volt, eddig is sokkal nagyobb gyakorlati bajokat eredményezett ennek az intézménynek fonák módon való érvényesítése, sokkal inkább el van ez ítélve mai alakjában, a törvényhatóságok nagy többségének egyhangú meggyőződése és a tapasztalás által, semhogy arról egyébképpen, mint egy egyszerű utalással, megemlékezni szükséges volna. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Következett a belügyminiszter úr alkotásai közt, először egy ki nem vihető és az életbe legtöbb szabványaiban nem is igen át ment közegészségügyi törvény; következtek azután a híres gyámügyi és bagatellügyi törvények. Ha ezekről az alkotásokról, mint belügyminiszteri alkotásokról ítéletet akarunk mondani, nem szabad azokat abban az alakban néznünk, melylyé azok a belügyminiszter úr akkori párt-

hívei nagy részének erélyes pressziója következtében átmódosultak, de a szerint az eredeti ős alakjuk szerint kell azokat megítélni, melyben az ő keble mélyéből jöttek a Ház elé. És ez eredeti ős alakjukban, magukon viselik mind e javaslatok az elavult, partriarkális slendrián és a szolgabírói mindenhatóság ideáljának legteljesebb mértékben megvalósult eszméjét és kifejezését. *(Elénk helyeslés és derűtség a baloldalon.)* Hogy azután azokba némely, a tudomány által követelt módosítás bejutott s így e javaslatoknak egy-egy kirívó hiánya javított, ez e törvényeket egészben véve gyakorlatiakká, az életben alkalmazhatókká nem tette, a minthogy különösen a gyámügyi, de a bagatell-törvény ellen is, a mióta életbe léptek és működnek, folytonosan hangzik a felszólalás, a panasz és jönnek az azok reformját kérő hangok a Ház elé. Szóval nincs a belügyminiszter úrnak, mióta ő e széket elfoglalta, egyetlen egy alkotása sem, melynek módosítását, gyökeres átalakítását, vagy eltörlését a tapasztalat emberei és az ország közvéleménye már most is hangosan ne követelnék. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Már, t. Ház, elismerve, mint előbb mondtam, a m. e. urnák parlamenti vezéri fényes tulajdonait, vájjon ugyanazokra a kezekre volna-e bízandó a nagy organikus közigazgatási reform keresztülvitele, melyeknek az eddigi alkotásai az élet tengerén egytől-egyig hajótörést szenvedtek? Azt hiszem, e kérdésnek elfogulatlan felvetése annyi, mint a válasz megadása. *(Helyeslés a baloldalon.)* De, t. Ház, ez organikus alkotások hibáin kívül, van még egy másik szempont, mely a jelen kabinetnek hivatottságát a közigazgatás reformjára — s ezzel nagyon keveset mondok, — igen

kérdéssé teszi. Ez a kormányzat gyakorlásának a módja az adott rendszer mellett.

És itt, t. Ház, lehetetlen, hogy ne érintsek egy tárgyat, melylyel szívesen nem foglalkozom, melylyel azonban a dolgok mai stádiumában, a kellő komolysággal és objektivitással a Háznak, mint a kormányzat hivatott ellenőrének, foglalkozni elvégre is kötelessége. Értem azt az erélytelenséget, az ellenőrködési hivatásnak azt a tökéletlen teljesítését, melyet az állami kormányzat részéről, társadalmi és állami életünk bizonyos erkölcsi kinövéseivel szemben tapasztalunk. *(Úgy van! bal felől Halljuk! Halljuk!)* Én, tisztelt Ház, nem vádoló e tekintetben a kormányt semmivel egyébbel, mint azzal, a mi tényleg létezik, a mi bizonyítva van. Szándékainak a tisztaságát, a kabinetet alkotó egyének jellemének a hozzáférhetlenségét megtámadni, vagy kétségbe vonni, szándékom nem lehet. De magát a tényt hallgatással mellőzni nem szabad. Nem fogok mindazoknak az eseteknek egyenkint való ecsetelésébe és felsorolásába bocsátkozni, melyek e tekintetben már hónapok óta a sajtónak csaknem mindennapi kenyerét képezik és a melyeknél lehetetlen, legalább egész általánosságban és korlátozás nélkül, a sajtóra visszahárított vádat és támadást elfogadnom, mintha ily körtüнемonyek felderítése a nemzet ellen való kötelesség megszegése volna. Nem, e teóriát, mely utóvégre a politikai gazdaságnak egy nemére vezetne, el nem fogadhatom* A hol igaz baj van, — de legyen igaz — a hol e baj közérdeket sért s a hol az orvoslásnak más módja nincs, mint a nyilvánosságra appellálás, ott cum modaminein — culpatae tutelae ez nemcsak joga, de köte-

lessége a nyilvánosság minden orgánumának, mint végső eszköz. *(Helyeslés balfelől.)*

De, mint mondtam, én mindezen esetek egyenként való felsorolásába nem bocsájtkozom. Egy azonban van köztük, az utolsó, mely, miután a kormányzattal közvetlen összeköttetésben áll, mindenesetre felhozandó. Értem azokat a botrányos állapotokat, melyek az ország két déli megyéjének közigazgatásában előfordultak. Lehetséges és megengedhető-e az, t. Ház, hogy egy oly megyében, melyben a törvényhozási autonómia fel van függesztve és a kormány korlátlanul rendelkezik, hogy ottan évek óta hivatalos pénzek rendszeres sikkasztása előforduljon? Hogy ez történjék oly egyének által, kiknek gyanús voltára a közhangulat ismételten figyelmeztetett? Hiszen én magam, ama megye viszonyaitól oly távol állok s mégis, mennyit hallottam sok idő óta az ottani viszonyokról! Lehető-e tehát az, hogy ily állapot létezzék és fenmaradjon évekig, a nélkül, hogy oly kormány, mely az erkölcsi felügyelést kellő gonddal és szigorral teljesíti, arról ne értesüljön és a gázt, a hol van, ki ne pusztítsa tüzzel és vassal, ha kell, az egyénre való minden tekintet nélkül. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Oly állapotok ezek, melyek a felügyeleti és ellenőrzési kötelesség kelleténél lazább gyakorlatából származtak s a nemzetet súlyosan és érdemetlenül kompromittálni teljesen alkalmasak. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Azt hiszem, hogy elvesztette a nemzet vezetésére való hivatását e kormány, már csak az okból s már csak azért is, mert azt az éberséget, melylyel a nemzet legszentebb kincsén őrködni tartozik, kellő erélylyel gyakorolni nem tudja. *(Helyeslés a baloldalon.)* Ez, t.

Ház, a Lukács képviselőtársam által tegnap használt és sokak által neheztelt kifejezésnek, az általános kormányzati képtelenségnek a szuperlatívusza.

Azért összevonva azokat, miket előadásomban az ország általános helyzetére nézve elmondani bátor voltam, lehetetlen meg nem emlékezni arról és lehetetlen a Háznak meg nem emlékezni arról, hogy reformműködés elvontan, vagy reformműködés pusztán a törvényhozás által, vezetés nélkül, nem képzelhető s hogy ezt a vezetést senki más, mint a kormány nem gyakorolhatja; és hogy a gyakorlati politikus, midőn magának a bajból való kibontakozás kérdését felteszi, lehetetlen, hogy egyszersmind fel ne tegye azt a kérdést: hivatva vannak-e e reformműködés keresztülvitelére azok a férfiak, a kik jelenleg a kormánypadokon ülnek? És miután az állami élet legfőbb feladatain, az általunk megoldandó legsürgősebb kérdéseken, a pénzügyi, közgazdasági és közigazgatási kérdéseken végig jártattam szemeimet, s a tények objektív észlelése után kénytelen voltam arra a meggyőződésre jutni, hogy a jelen kormánynak tervszerű pénzügyi politikája nincs, hogy az tervszerű közgazdasági politikáról még csak nem is álmodozik, a közigazgatási reform égetővé vált keresztülvitelére pedig nem alkalmas, de még a jelenlegi közigazgatási törvények alkalmazásában sem bir az éberségnek, az erélynek és a szigorúnak ama fokával, a mely szükséges, hogy a legjobb szándék mellett is elkerülje a nemzet jó hírnevének a kompromittálását: lehetetlen mindezekből más következtetést levonnom, mint azt, hogy a jelenlegi kormánynak e nagy feladatok teljesítésére nincs képessége, nincs hivatása. *(Úgy van! balfelől.)*

Ily értelemben, t. Ház, midőn a budgetet elvtársaim által jelzett parlamenti gyakorlat szempontjából, a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, magam és elvtársaim nevében bátor vagyok egy határozati javaslatot beadni, a mely, midőn a kormányról hozott Ítéletünket kimondja, egyszersmind jelzi a főbb irányokat, a melyekben a reform nagy művét megindítandónak véli, mert kiemeli ama főbb kérdéseket, a melyek megoldandók mindenki által, a ki igényt akar tartani arra, hogy a nemzet ügyeinek a vezetésére hivatva van. (*Ivánka Imre közbeszól: Ez program!*)

Egy t. képviselő úr a túlsó oldalról közbeszólott s azt monda, hogy ez program! (*Halljuk! Halljuk!*)

Hát, t. képviselő úr, ez nem program abban az értelemben, a mely e szóhoz, az eddigi gyakorlatok után, sajnos, fűződni szokott, hogy t. i. az állami élet minden ágára és minden képzelhető kérdésére nézve, bizonyos örök igazságok, több-kevesebb elegáncziával elmondassanak és azoknak a porrátorése után, e por a nemzet szemébe hintessék. (*Élénk helyeslés és tetszés balfelől.*) De program igenis, ha úgy akarjuk, abban az irányban, hogy tisztán a gyakorlatiasság álláspontjára állva, jobbra-balra kerülve minden doktrinárizmust; második sorba helyezve mindazokat a kérdéseket, a melyek, bármily fontosak is, a nemzet élet- vagy halál-kérdésével direkte össze nem függenek: kiemeli ama négy főkérdést, a melyre irányozva kell lenni minden politikai akciónak, ha azt akarjuk, hogy a helyzet magaslatán álljon és a melynek sem egyikét, sem másikat kihagyni nem szabad. E főkérdések — alkotmányos életünk szilárdságának és nemzeti életünk erkölcsi tisztaságának magától érthető vaserélyvel

való biztosításán kívül: pénzügyünk rendezése, a közgazdasági politika és a közigazgatási reform keresztülvitele. Es ez részünkről a következő határozati javaslatban nyert kifejezést *(olvassa)*:

A képviselőház az 1880. évi költségvetés általános tárgyalásának alkalmából kijelenti, hogy a jelenlegi kormányt,

mely pénzügyeink rendezésére irányzott tervszerű működést kifejezni nem képes,

mely a nemzet hanyatló gazdasági erejének fenntartására és emelésére rendszeres tevékenységet nem tanúsított,

mely nemcsak nem kezdeményezi a közigazgatás szükséges átalakítását, de a közigazgatás körében meghozott törvények hatályos foganatosítását is elmulasztja, sőt a közélet erkölcsi tisztaságának megőrzése körül nem tudta a kormányzat felügyeleti kötelességét azzal a gondossággal és szigorral teljesíteni, melyet a közérdek kíván:

a nemzet ügyeinek vezetésére hivatottnak nem tartja.“

Ajánlom ezt a t. Háznak elfogadásra. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a baloldalon,)*

*

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1880. május 6. —

Tisztelt Ház!

A most lefolyt 14 napos költségvetési vita kezdetén, a magam és számos elvbarátaim nevében indokolt bizalmatlansági indítványt ajánlottam a t.

Háznak elfogadás végett, mely indokait a kormány eddigi tevékenységéből, illetőleg mulasztásaiból mérítette.

Most a vita végén az a kérdés áll előttem: felmerült-e a vita folyamában oly incidens, tétetett-e oly nyilatkozat, mely a múltra alapított ítéletünket módosíthatná; mely, a jövőre jobb reményeket helyezvén kilátásba, a múltra fektetett elítélő nyilatkozatunknak módosítására, vagy visszavonására indokul szolgálhatna?

Erre a kérdésre kénytelen vagyok határozott nemi felelni, kénytelen vagyok konstatálni, hogy a vitának egész lefolyása alatt a kormánypadokról tett nyilatkozatok oly jellegűek, hogy ön, ha a vita elején határozati javaslatomat be nem adtam volna, ma, éppen a vita hatása alatt, kötelesnek érezném magamat, hogy ahhoz egészen hasonlókat nyújtsak be. *(Helyeslés balfelől.)*

Így tehát, természetesen, határozati javaslatomat teljes kiterjedésében fentartom. Zárószavamban pedig arra fogok szorítkozni, hogy az általános álláspontot, melynél fogva azt fentartom, igazoljam, egyes szónokokkal csak annyiban polemizálván, a mennyiben az igazolásomra okvetetlenül szükséges.

A szavazásra vonatkozólag azonban, még egyet előzetesen bátor vagyok kijelenteni. A vita folyamában Simonyi Ernő képviselő úr is benyújtott egy bizalmatlansági javaslatot, melynek szövegében semmi indokolás nem foglaltatik. Mi ismételten kifejeztük abbeli meggyőződésünket, hogy a határozati javaslatunkban foglalt indokolások tisztán negatív természetűek s az arra adott szavazat semmiképpen sem

akadályozza az egyes szónokok által kifejezett motívumok elfogadását, tehát semmi sem áll útjában annak, hogy az ellenzék minden árnyalata e határozati javaslatra rászavazzon. Ám a függetlenségi párt nem úgy vélekedvén — és ez utóvégre is az ő házi dolga — mi, a mérsékelt ellenzék tagjai, nem csinálunk az ilyen nagyfontosságú szavazásból kanapé-pert, mert mi nem azt nézzük, hogy ki adott be határozati javaslatot, hanem hogy mi van abban. Mi tiltakozunk ama feltevés ellen, mintha egy javaslat elfogadása által magunkévá tennők mindazt az indokolást, a mely azt a határozati javaslatot kísérte, mert ha e gyanúnak és vélekedésnek a lehetősége csak távolról is fenforogna, megvallom, sohasem lehetne arra eset, hogy a t. függetlenségi párt bármely tagja által beadott határozati javaslatához járuljak. *(Helyeslés bal felől.)* De nekem nem az az álláspontom, hogy, valamely javaslatot elfogadván, nemcsak a javaslat szövegét, de a mellette álló indokolást is elfogadjam s ennek következtében ön semmi nehézséget nem látok abban, hogy az általam beadott határozati javaslat után, ha a többség azt magáévá nem teszi, Simonyi Ernő képviselő úr határozati javaslatára adjam szavazatomat. *(Helyeslés bal felől.)* Es azt hiszem, hogy senki a világon, akár a t. többségnek, akár a kisebbség bármely árnyalatának a padjairól ezt akként magyarázni nem fogja, hogy ez által a t. függetlenségi párt eszejárását, indokolását, elveit csak legkisebb mértékben is magamévá tettem. *(Helyeslés bal felől.)*

Ezeket a szavazásra nézve előrebocsátván, tartozom igazolni azt az állításumat, hogy a vitának az egész lefolyása és nevezetesen a kormánypadokról

történt nyilatkozatok, teljes mértékben igazolják az általam benyújtott határozati javaslat minden pontjának a fentartását.

A határozati javaslat indokolásának az első pontja az volt, hogy nem tapasztalunk rendszeres törekvést a t. kormány részéről pénzügyi helyzetünk javítására. Hogy tervtelenség, kapkodás uralkodik a t. pénzügyminiszter úrnak is az eljárásában. És, t. Ház, ennek az ellenkezőjéről a vita lefolyása sem engemet, sem, azt hiszem, e párt bármely objektív szemlélőjét meg nem győzött,

Nem bocsátkozom ama számítások tömkelegébe, melyek a miniszter úr, a bizottsági előadó úr és egyes felszólalt képviselők közt a vita alatt felhóztak. Az ilyen számcsoportosítás felett való vitatkozások impressziója úgy sem maradandó. Ezek az egyéni tájékozottság kisebb vagy nagyobb mértékét jellemezhetik, de magára a helyzetre vajmi ritkán Jetnek világosságot. Ezeknek az emléke mulandó; ezeknek a benyomását elviszi a nap. De maradandó az a általános impresszió, mely mindé vitatkozások eredményeképpen a szemlélő elé tárul. Maradandó az a minden elmagyarázást, minden igazolási törekvést is túlélte tény, hogy a t. pénzügyminiszter úr a tavaly kilátásbahelyezett nagy akcióját az egyensúly helyreállítására, egy csomó arra célzó törvényjavaslattal csakugyan inaugurálta; hogy a javaslatok legnagyobb részét elfújta a diskusszió első stádiuma, másrésze még idáig sem jutott: ezt pedig t. Ház, magyarul úgy szokták mondani, hogy nincs terv, nincs pénzügyi politika. *(Igaz! bal felől.)* Erre nézve állításaink fővonásai, álláspontunk nagy keretei megin-

gatva nincsenek. Az első indok áll ma, miután a vita keresztüzét kiállotta, erősebben, mint állott a vita elején. *(Helyeslés bal felől.)*

Hasonlóan vagyunk a közgazdasági politikára vonatkozólag itt a Házban elmondottak tekintetében is.

En iparkodtam, t. Ház, a vita elején — ne használjuk azt a nagyigényű kifejezést, hogy közgazdasági programot, — de némely irányeszmót kifejteni, mely azt jellemezte, hogy miként képzelem én a tervszerű, a rendszeres törekvést közgazdasági állapotaink javítására. Ezzel szemben a kormány és az azt védő képviselő urak részéről tisztán és mereven negatív magatartást tapasztaltam. Foglalkoztak kisebb és nagyobb szerencséivel az általam előadott egyes részletek bírálásával és czáfolatával: de az ő részökről bármely eszme, bármi, a mit organikus felfogásnak, tervszerű eljárásnak lehetne nevezni, legalább az ön hallásomra nem merült fel. *(Helyeslés balfelől.)*

Es így, ha sikerült volna is nekik, a mi, véleményem szerint, nem sikerült, bizonyítani, hogy az, a mit -én e részben mondtam, az abszurdumok tömkelege, a kivihetetlen aspirációk és az ellenmondásokat rejtő koncepcziók ritka vegyüléke; ha mindezt sikerült volna nekik ellenem bizonyítani: az mellettük mit bizonyítana? Bizonyítaná-e azt, hogy a kormány e részben hivatásának megfelelni képes és hogy nem egy organikus eszmelánczolata, mely, ha keresztül vitétik, a nemzet anyagi összeroskadását megakadályozni alkalmas? Nem; ez nem bizonyítana semmit. *(Igaz balfelől.)*

De bocsánatot kérek, t. Ház, talán nem elfogultság saját eszméim mellett, nem önhietség, hanem a

higgadt és objektív bírálatra való becsületes törekvésemnek az eredménye, ha nekem úgy látszik, hogy a kormány és védői még e maguk elé tűzött, tisztán negatív feladatot sem oldották meg valami fényesen.

Az első, a ki az általam előadottakkal foglalkozott, a miniszterelnök úr. Az ő czáfoló okoskodásait pedig én bloc magáévé tette és megtoldotta Kautz Gyula t. képviselő úr. Én ennek következtében a t. miniszterelnök úr okoskodásait is Kautz Gyula képviselő úrtól fogom számon kérni; mert, megvallom., gyakran meggyőződtem arról, hogy, képlettel élve, a t. miniszterelnök úr váltói a közgazdasági tudomány terén, szolid bank-intézeteknél nem találnak elfogadásra (*Derüeltség balfelől*) s azért tette rájuk a maga giróját egy jó firma, Kautz Gyula képviselő úr; (*Derüeltség balfelől.*) épp azért nem a fizetéképtelentől., hanem a fizetéképestől leszek bátor számon kérni azok értékét. (*Élénk derüeltség és tetszés balfelől.*)

Azok, a miket az igen t. képviselő úr, a miniszterelnök úr czáfolatát magáévé téve, ellenem felhozott, tulaj donképen négy főpontra redukálhatok, a melyekből három vastag ferdítésen alapul, a negyedik pedig annak a tárgynak, a melyről szó van, hogy gyengén fejezzem ki magamat, nem kellő ismeretén.

A vastag ferdítések a következők.

A t. miniszterelnök úr és vele egyetértőleg Kautz Gyula képviselő úr, midőn én a vasutak államosítását, mint kívánatos czélt tűztem ki, azt a felfogást tulajdonították nekem, hogy én a vasutakkal jog és törvény ellen valahogy el akarok bánni, az engedély-

okmányok ellenére erőszakot akarok rajtuk elkövetni. *(Kautz Gyula tagadólag int.)*

A t. képviselő úr magáévá tette azt, a mit ez irányban a t. miniszterelnök úr mondott. Én azonban ezt egy szóval sem mondtam. Egyenesen tiltakoznom kell az ellen, hogy egész eszemjárásában, midőn éppen a pénzügyminiszter úr által az állam hitelezőivel szemben elkövetett jogcsonkítás ellen felszóltam, hogy akkor belefért volna az én eszemjárásába egy oly eszme, mely bárki szerzett jogainak sérelmével járna *(Úgy van! a baloldalon.)* s akkor ezt rólam feltenni, beszédembe beleolvasni és aztán diadalmasan czáfolni, nem egyéb, t. Ház, vastag ferdítésnél. *(Vgy van! balfelől.)*

A másik vastag ferdítés az, hogy midőn én a takarékpénztárak ügyeinek bizonyos rendezését óhajtom, akkor egy formális revolúciót akarok előidézni pénzforgalmi intézeteinkben, erőszakot akarok elkövetni a hitel organizációján.

Itt megint bele olvastak az én nyilatkozatomba olyasmit, a mi abban egyáltalán nincs. Mert midőn valaki, valamely irányban a rendezést kívánatos czélként tűzi ki, józan emberek közt fel kell tenni, hogy azt nem érti másként, mint úgy, hogy történjék az a létezőnek a lehető kímélésével, a kellő átmeneti idők kiszabásával és megtartásával, melyek üdvös cél elérése mellett biztosítják azt is, a mi, — én is elismerem — a legkényesebb, a hitel organizációját, minden rázkódtatás ellen. *(Helyeslés a baloldalon.)*

A mit tehát itt czáfoltak, megint olyasmi, a mit én egyáltalán nem mondtam, a mit nyilatkozatomba

bona fide beleolvasni nem lehet. (*Helyeslés a balsíddalon.*)

De a t. miniszterelnök úr — és ezt is alkalmasint találónak és alaposnak tartja Kautz Gyula képviselő úr — azt az örült gondolatot is tulajdonította nekem, hogy a takarékpénztári betéteket gyár-alapításokra akarom felhasználni. Bocsanatot kérek, t. Ház, czáfoljuk egymást, a mily erős érvekkel csak tudjuk, de a diskusszióban való loyális szabályaitól oly teljesen ne térjünk el, hogy minden ok nélkül egymásnak Lipótmezőre való eszméket tulajdonítsunk (*Halljuk!*) és aztán azok czáfolata után kiirassuk lapjainkban magyar és német nyelven, hogy ezt és ezt a képviselőt a miniszterelnök úr diadalmasan tönkre tette, tönkre téve azt, a mit annak a szegény képviselőnek mondani soha eszébe nem jutott, A mit mondtam, az a következő: törekedni kell arra, hogy szűnjön meg a tőke lefolyásának a kizárólagossága a letét-bankintézetek felé. Tehát nem azt mondtam, hogy ha egyszer betétekké váltak, hanem azt hogy mielőtt ilyen természetűekké lettek volna, fordítottassanak az üzleti vállalkozás felé. Ez pedig egy bár koncepcziójában tüzetesen ki nem dolgozott, de egészséges gondolat; a másik egyszerűen örülség. Ezt a másikat czáfolta agyon a miniszterelnök úr és nemkülömben Kautz képviselő úr. Az elsőt nem is érintették.

Aztán van a t. miniszterelnök úrnak és vele Kautz képviselő úrnak egy kedvencz témája, a mi nagy tetszésre talált jobbra és balra is, t. i. a talaj javítási bank. A t. miniszterelnök úr ezt, mint valami véghetetlenül nevetséges dolgot méltóztatott feltüntetni. Megvallom, megvagyok akadva ez-

zel az argumentációval szemben, mert a tudományban és a gyakorlatban is elismert intézmények felett, itt e Házban tisztán elméleti előadásokat tartani mégsem volna helyén.

Nem akarom nagy litteratúrával terhelni a t. miniszterelnök urat, melynek az átolvasását bokros teendői nem engedik. De itt van a képviselőház könyvtárában a porosz földművelési miniszter jelentése, a porosz földművelés fejlődéséről. A vízszabályozó társulatok szervezésével együtt véve, a talajjavító bank eszméjét indokolva és kifejtve megtalálhatja ott. Nagyobb kényelem szempontjából — még csak idegen forráshoz sem kell utasítanom — nézze át a miniszterelnök úr a *Nemzetgazdasági Szemle* utolsó füzetét, melyben az 1879. május 13-án Poroszországban, a talajjavító bankokról meghozott törvényszövege közölve van. Esha majd e tárgy elméleti momentumairól a kellő tájékozást ez úton megszerezte, akkor a nálunk való keresztülvitel módozatairól szívesen fogok vele vitatkozni.

De bocsánatot kérek, addig, míg egy, az elméletben és a gyakorlatban keresztülvihetőnek és elfogadhatónak elismert eszmét egyszerűen mint valami abszurdumot akarnak feltüntetni; a míg a gyakorlatiasságot megtagadják oly intézménytől, mely után több mint 900,000 belvizes hold magyar föld égetően kiabal: addig, t. Ház, megvallom, ily tárgyról komolyan még csak vitatkozni sem akarok. (*Élénk helylés bal felől.*)

De a miniszterelnök úrtól átvett ezen inventáriumon kívül, Kautz Gyula t. képviselő úr a sajátjából is méltatott engem és ezt csak megtiszteltetésnek vehetem — igen beható és terjedelmes czá-

folatra. Sajnos, hogy még e czáfolat ama részében, mely az ő sajátja, még abban sem látom elkerülve azokat a ferdítéseket, melyeket akkor kellene leginkább kerülnünk, mikor a tudománynak egész hatalmát és kérlelhetlen komolyságát akarjuk valakivel szembe állítani. A t. képviselő úr ugyanis, forgalmi politikánkról elmondott nézeteimet félszegeknek és hibásaknak tartja és ezt indokolja többek közt azzal is, hogy én egyoldalú félszegeggel, Ausztria és Németország ielé keresem kiviteli kereskedelmünk súlypontját, egészen megfélekedzvé az angol és francia piacról, mely pedig, ő szerinte — én szerintem is — szintén igen fontos. A t. képviselő úr, a ki nem restellte a iáradtságot, hogy az én beszédemet egy fényes szónaklatban, pontról pontra czáfolni igyekezzék, talán azt a fáradtságot is vehette volna magának, hogy azt vagy meghallgassa, vagy figyelmesen elolvassa; és akkor lehetetlen lett volna reá nem bukkannia, hogy a legsürgősebb teendők közt én, és éppen én, ama vízi ut helyreállítását sürgettem, a mely Fiuméhez, adriai kikötönkhöz visz bennünket, a mit pedig világosan csak az angol és francia piacra való tekintettel tehettem. (*Úgy van! baloldalon.*) Tehát nem én voltam az, a kinek a figyelmét e piacok fontossága kikerülte, mert én azt nemcsak megneveztem, de — és ebben különbözöm a t. képviselő úrtól — azt a teendőt is kijelöltem, a melynek a teljesítése által e piacoknak nemcsak az elméleti fogalmát, de azoknak gyakorlati és valóságos elérését is biztosítjuk számunkra. (*Elénk helyeslés balfelől.*)

Továbbá azt a szándékot tulajdonította nekem a t. képviselő úr, hogy én a németországi gabona és

lisztvámokkal szemben a megtorlások terére akarnék lépni. Bocsánatot kérek tőle, egy szóval sem mondtam. Tiltakoznom kell az ily feltevés ellen. Azokat a bajokat, melyek a megtorlásos vámpolitikából következtek s a melyeket ő ecsetel, azokat, az én szerényebb tudásom körében, szintén ismerem. De ön a megtorlás alatt — és gondolom, mindenki — nem azt értem, hogy idegen államok vámpolitikájának az átalakulása következtében valamely állam, vagy valamely gazdasági terület maga is a vámtarifáját mindenkiel szemben egyenlően megváltoztatja. Mert ez lehet a véd vám-politika felé hajlás, lehet helytelen kereskedelmi politika, de ez még nem megtorlás. A megtorlás kivételes rendszabály alkalmazása specialiter egy állam iránt, mely azt a többi államokénál hátrányosabb helyzetbe hozza. S mindazok a szörnyű következtetések, melyeket a t. képviselő úr élőkbe rajzol, azok igenis következnek a megtorlásból, abban az értelemben, a melyben azt én s alkalmasint ő is értelmezi, de nem következhetnek be az általános vámemelésekből. Az egész czáfolat, melyet ő erre fordított, az egész ékesszólás, melynek kifejtésére ő magát indíttatva érezte, tisztán kárbament, mert ön azt, a mit ő czáfolt, sem nem állítottam, sem nem érintettem. *(Helyeslés hal felől.)*

De a t. képviselő úr azt is lobbantja szememre, hogy nemcsak a francia és angol piacot, de a keleti piacot is ignorálom. T. Ház, mindenesetre, ha nem is ez alkalommal, de más alkalommal szükséges lesz egyszer tisztába jönnünk az iránt, hogy mit jelent számunkra azaz annyszor emlegetett keleti piac. (Halljuk!) Ma ez pusztajelszó, pusztakiadott parola, melynek hogy igazi jelen-

tőségét közelebről megnézzé, arra legalább az eddigi tanácskozások folyamában, senki sem vállalkozott.

A keleti piac, t. Ház, jelenthet igen sokat a fejlődött osztrák iparnak s ennek következtében az hírnek megnyitására szolgáló könnyebbségek, a mi részünkről első sorban engedmények, a melyeket mi viszontengedmények fejében a monarkhia túlsó felének teszünk. A keleti piac abban a jövőben, a melyTe mindnyájan törekszünk, midőn majd Magyarország virágzó ipara lesz, sokat jelenthet Magyarországnak is. Többet mondok, a keleti összeköttetés létesítése hozzájárulhat ennek az. ipari jövőnek a gyorsításához is. De, t. Ház, azt mondani, hogy mi az elvesztett nyugati piacórt a keleten keressünk kárpótlást; azt mondani, hogy mi abban a mértékben, a melyben a mi búzánk, a mi lisztünk, állati termékeink, szóval a mi mezőgazdasági terményeink a nyugatról kiszorulnak, a keleten keressünk kárpótlást: ez, uraim, játék a szavakkal és semmi egyéb. *(Helyeslés bal felől. Igaz! Úgy van!)* Ha pedig nem azt értette a t. képviselő úr ez alatt, akkor nem értem, mit czáfolt előadásomban; mert én a keleti piacnak nagy politikai és a jövőben fejlődhető közzgazdasági jelentőségét sohasem tagadtam. Én csak azt mondom, hogy, ha mi a jövőért nem akarjuk feláldozni a jelent; ha gazdaságunk összerokadását megakadályozni akarjuk: ne nézzünk első sorban keletre; ne keressünk ott kompénzációkat, a hol azok nincsenek, hanem legyünk meggyőződve arról, hogy meg kell tartanunk nyugati piacainkat, meg kell tartanunk azok legfőbbikét: Németországot. *(Kautz Gyula: De nem védvámokkal!)*

Azzal, a mivel lehet. És ha a németországi

piacokat meg nem tarthatjuk, akkor az ottan eleső kivitelért semmi egyéb nem nyújt kárpótlást, mint teljes uralom legalább a közös vámterület piaczai felett. (*Helyeslés balfelől.*) Ezen a dolgon, t. Ház, sokat gondolkoztam; hónapok óta, talán többet foglalkoztam ezzel, mint bármi egyébbel; mert mindig előttem áll az a kérdés: mivé leszünk, mivé lesz mezőgazdaságunk, ha elvesztjük külföldi nyugati piacaink legfőbbikét. Hiszen a francia, az angol piac, a melynek a fontosságát én is elismerem, azért, a mit Németországban elvesztünk, kárpótlást nekünk sohasem szolgáltat. Nyerstermékeink kivitelképességének van egy, a dolog természete által körülírt zónája. És ha én ezt nagy vonásokban megjelölni akarnám, úgy azt a földrajzi területet tekinteném olyannak, a hová az amerikai és az orosz nyerstermék sem juthat el tisztán vízi úton, a hová ennek is hosszabb vasúti utat kell megtenni, hogy a piacra eljuthasson. És ez jellemzi Németország egy részét, Svájcot és a Lajtántúli tartományokat, mint nyersterményeink ama piacait, a melyeknek az elvesztéséért semmi a világon sem adhat nekünk kárpótlást. Ennek következtében a logika teljes szigorúságával oda kell jutnom, — tetszik vagy nem tetszik a t. tudománynak, — hogy abban a pillanatban, a melyben kivitelünk bizonyos mennyisége, a melyért másutt kárpótlást nem szerezhetünk, Németországból kiszorult; abban a pillanatban, midőn a Vaskapu szabályozása által a Duna az orosz nyersterméneknek megnyílik... (*Móricz Pál: Gönyő!*) Gönyön át nem az orosz gabona jön hozzánk, hanem a miénk megy ki — (*Elénk derűtség balfelől.*) én legalább így tanultam a földrajzot... — abban a pillanatban,

mondom, kéréssel kényszerrel előttünk fog állni az az alternatíva: vagy megint, mint hajdanában, megfulladni saját zsirunkban és termelésünk rohamos hanyatlását tapasztalni, vagy legalább azt biztosítani magunknak, a mit biztosíthatunk: — igaz, hogy csak Ausztriával egyetértőleg — az ausztriai piacot, a melyen ma is nagy mértékben versenyeznek velünk az idegen termények. A mi különben nem baj addig, míg azért, a mi itt befoly, kárpótlást nyerünk az által, a mit kiviszünk, de a mi megfajító tényezővé válik abban a perczen, a melyben az említett kárpótlás megszűnik. (*Helyeslés bal felől.*) Ez kéréssel kényszerűséggel áll előttem s ezért nem tudok eltérni attól az alapeszmétől, hogy az esetben, ha Németországgal nem sikerül érdekeinknek megfelelő kereskedelmi szerződést megkötnünk, általános vámtarifánk revíziója kényszerű szükségé vált, mégpedig abban az irányban, hogy ne csak az osztrák termékek, de a magyarországiak is kellő védelmet nyerjenek. (*Helyeslés a haloldalon.*)

Ezek, t. Ház, azok a megjegyzések, melyeket az ellenem intézett szakszerű czáfolatokra elmondani szükségesnek tartottam.

De Kautz képviselő úr általában nincs megelégedve felfogásom egész irányával. Es én e fölött nem csodálkozom, mert az csakugyan nagy mérvben eltér az övétől. O minden körülmény közt elítéli a védelmet; én sem fogadom el azt elvileg, de mikor szükséges, a kényszerűség előtt meghajlok.

Ő azt lobbantja szememre — és itt sajátságosan találkozok Helfy képviselő úr eszejárásával, — hogy én igen sokat követelek az államtól, sok mindenféle közigazdasági feladatot akarok ruházni az államra.

Sajátságos dolog azonban, hogy ő csaknem ugyanabban a mondatban, melyben ezt lobbantja szememre, az általam felállított követelményeket megtoldja még egynehányval, a melyről, hogy megfeledektem, szerinte megbocsáthatlan hiba. Megtoldja t. i. a valutakérdés megoldásával. Megmondom a képviselő úrnak, mért nem említettem meg a valutát. A képviselő úr felfogása szerint, a valuta-rendezés minden korrekt nemzetgazdasági hitvallásnak egyik szükséges czikkelye. A képviselő úr azt, hogy a valutarendezés kérdése megoldassék, oly szükségnek tartja minden nemzetgazdasági diskusszióban, minő pl. a frakk és fehér nyakkendő, ha az ember tisztességes társaságba megy balozni. És épp ebben rejlik a mi felfogásaink egész különbsége. A képviselő úr mindent fel akar említeni, de in ultima analysi semmit sem tenni. Miután tehát csak megemlíteni, miután csak sémát felállítani, de nem egyúttal tenni akar, neki igen is könnyű a megoldandó feladatok lajstromát a maga egész kiterjedésében összecsoportosítani és előadni; (*Úgy van! a baloldalon*) de másnak, a ki csupán azt akarja felsorolni, a minek keresztülvitelét már most követeli és a mit esetleg keresztülvinni vállalkozik, annak bizonyos határokat kell megtartani, melyeken túlmennie nem lehet, ha komoly akar maradni. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) De megmondom, miért nem említettem fel különösen a valutarendezés kérdését. (*Halljuk.*) Arról, hogy közigazdasági viszonyaink egészségessé tétele, a a valuta rendezése nélkül lehetetlen, arról én is úgy megvagyok győződve, mint a képviselő úr. Azt tehát mint egy előttünk álló feladatot, szem előtt tartani soha meg nem szűnök; de igen meddő dolognak tar-

tom a valutarendezés kérdését fölvetni, ha az ember hozzá nem teheti azt is, hogy melyik valutát akarja tényleg behozni.

A t. képviselő úr, ha jól tudom, az arany valutának a tántoríthatatlan híve; és én éppen mint az aranyvaluta hívót bátorítok kérdeni, hiszi-e ő, a ki az állam pénzügyi tehetségének nem kellő mérlegelését veti szememre, hiszi-e, hogy az aranyvaluta behozatala áldozatok nélkül történhetik? Hogyan hibáztatja tehát bennem azt, hogy sokat követelek az államtól, akkor, midőn egyúttal azt is hibáztatja, hogy nem sürgetem egyszerre az arany valuta behozatalát is? De engem, ki, megvallom, a kiegyezési tárgyalások alkalmával, az aranyvaluta-kérdés felvetésénél szintén annak híve voltam, e meggyőződésben némileg megingattak az azóta történetek. Utalok itt csupán ama nehézségekre és tünődésekre, melyek Németországban, hol az aranyvaluta tényleg behozatott, azóta előállottak, úgy, hogy most sokan, kik annak a tényezői és előmozdítói voltak, kételkednek, helyesen cselekedtek-e, sőt szó van már arról is, hogy e tekintetben rendszerváltozás álljon be. Nem lehet tagadni, hogy a valutakérdésben most általános megállapodás nincs; s nem lehet állítani, hogy annak az állása, az amerikai és németországi fejlődést tekintve, oly tiszta és világos volna, hogy czélszerű lenne az embernek magát egyik vagy másik valuta mellett, éppen ma, határozottan lekötöni. Már pedig én, ha nem tudom megmondani, melyik valutát tartom behozandónak, jobban szeretek e kérdéstről egyáltalában nem szólni. Ez az oka, és nem e nagy kérdés fontosságának a félreismérése, a miért azt fel nem említettem, mert ismétlem, csak

azokat akartam felemlíteni, a mikről magamnak legalább a keresztülvitel nagy vonásai iránt, tiszta és kielégítő képet tudtam alkotni. *(Helyeslés balfelől.)*

Végzem e kérdést annak a konstatálásával, hogy én azok által, miket az általam említett nagytekin-télyű férfiak felhoztak, nem érzem magamat össze-morzsolódva. De kérdem, ha érezném is, az én össze-morzsoltságomból mi haszna volna a kormánynak? Be- volna-e ezáltal bizonyítva, hogy az ő közgazdasági po- litikájában rendszer van? Hegedűs t. előadó úr, tegnap tartott záróbeszédében azt lobbantotta szemünkre, hogy mi nem akarjuk közgazdasági programnak tekinteni mindazt, a mi a kormány részéről tényleg történik. Igaza van, mi ezt nem tekinthetjük közgazdasági programnak, mert bár sürgésforgást, egyik és másik irányban bizonyos kezdeményezéseket, vergődő tevén- kenységet tapasztalunk is, az, a mi belőle hiányzik: az a rendszer, a tervszerű felfogás s bajaink orga- nikus felismerése és a mindnyájukra kiterjedő, mind- nyájukat felkaroló áttekintés. Hisz most is meg volt adva a kormánynak az alkalom a közgazdasági poli- tika főbb irányainak a kijelölésére. Előléptünk annak a követelésével, sőt előléptünk ennél többel is. Én ré- szemről iparkodtam némely irányeszmét vázolni. A válasz tisztán negatív volt, csak czáfolatokra szorítkozott. Hogy a kormány mit akar, akar-e -egyáltalában valamit, arról ma épp oly keveset tu- dunk, mint eddig, úgy, hogy az a kifogásunk és az a vádunk, mely határozati javaslatom indokolásának 2. pontjában nyert kifejezést, hogy t. i. a kormánynak nincs tervszerű közgazdasági politikája, megczáfolva ma sincs. Áll ez egész erejében, mert a megczáfolására

nyújtott alkalmat nem használták fel. (*Helyeslés balról*)

Áttérek most az általam benyújtott határozati javaslat ama pontjára, mely a közigazgatási reform kezdeményezésének elmulasztásával vádolja a kormányt és erre alapítja a bizalmatlanságot. (*Halljuk! Halljuk!*) Engedelmet kérek, t. Ház, hogy közbevetőleg röviden elmondhassam azt, a mire még alkalmam nem volt, hogy melyik az a főszempont, a melynél fogva én közigazgatásunk gyökeres átalakítását múlhatatlanul szükségesnek tartom. (*Halljuk! Halljuk!*) A közigazgatási reform szükséges, szerintem, nemcsak, hogy úgy mondjam, magának a közigazgatásnak a gépezetje szempontjából, hanem, mint egy elmellőzhetetlen láncszeme a nemzeti megerősödésünk, nemzeti regenerációnk szempontjából végbeviendő tevékenységnek. És, t. Ház, azokért, a miket e téren mondok, ne méltóztassanak senkit mást, csak engemet felelőssé tenni, mert egyéni nézeteimet fogom e tekintetben előadni, a melyekért kívülem senki mást megtámadni nem lehet. (*Halljuk! Halljuk!*) Szükségesnek tartom a közigazgatás reformját, nemzeti regenerációnk két nagy ágának a szempontjából egyaránt. Szükségesnek tartom először anyagi érdekeink szempontjából; mert azt az egyik főczélt, a mely mindig előttem lebeg, közgazdasági viszonyaink egészségessé tételét, nem vélem elérhetőnek jelenlegi közigazgatási állapotaink mellett. (*Helyeslés bal felől.*) E kettő közt oly benső összefüggést látok, hogy bátor férfiúnak kell tekintenem azt, a ki egy tervszerű közgazdasági politika keresztülviteléhez hozzáfogna, a nélkül, hogy biztosítva legyen számára az a közigazgatási szervezet, mely e művé-

nek a támogatására alkalmas. *(Helyeslés balfelől)* Hiszen, hogy csak egyet említsek, a szolid külföldi tőke, minden Magyarországon tett vállalkozást és megkezdett üzletet, némileg a koczkáztatott vállalatok közé számít. *(Halljuk! Halljuk!)* Mi azokban a magas kamatokban, a melyeket a külföldi államokban követelt kamatokhoz képest fizetnünk kell, valóságos rizikó-prémiumot fizetünk közigazdasági állapotaink rendezetlensége miatt. *(Helyeslés balfelől.)*

Szükségesnek tartom, t. Ház, a közigazgatási reformot, különösen a nemzet erkölcsi erejének emelése szempontjából. A mostani közigazgatási rendszer, bocsánatot kérek, de nem élhetek más kifejezéssel, sok tekintetben egyenesen demoralizáló hatású. *(Halljuk! Halljuk!)* A függésnek és az összekötöttségnek az a neme, a melybe a mostani közigazgatási rendszer a tisztviselőt a kormányzottakkal hozza és a mely szerint nem az adminisztrációnak mikéntvitelére van a kormányzottaknak befolyás biztosítva, hanem csak a tisztviselő állására, sok irányban demoralizáló.

Igenis, szükséges a kormányzottaknak egy bizonyos befolyása az adminisztráció vitelére, a mint az teljes mértékben biztosítva van számukra abban a tervezetben, a mely e padokról előadatott. Szükséges az, hogy mindenki, gyenge és hatalmas, egyaránt biztosítva legyen a tisztviselő által elkövetett minden visszaélés, a hivatalos hatalomnak minden törvény- és jogellenes alkalmazása ellen; szükséges, hogy befolyása legyen a tisztviselő felett való fegyelmi bíráskodásra; szükséges, hogy bizonyos adminisztratív teendők végzésében, a tisztviselővel közreműködhesék; *(Helyeslés balfelől.)* ezek mind oly legitim befo-

lyások, oly jogok, melyek egyszersmind kötelességeket foglalnak magukban s a melyek a gyengét és az erősét egyaránt biztosítják az iránt, hogy az ő rovására visszaélés ne történhessék. *(Igaz! Úgy van! balról.)*

De midőn mi a befolyás e nemeit a mostani rendszerben vagy éppen nem, vagy nem megfelelő módon, hatástalanul, látjuk biztosítva; midőn másrészt azt látjuk, hogy ki van mérítve mindaz, a mit önkormányzatnak nevezünk és a minek fontosságot tulajdonítunk, abban az egy jogban, hogy időnkint tisztviselőket választunk: akkor én itt nem annak látom a biztosítékát, hogy semmi jogsértést el ne lehessen követni; nem annak látom a biztosítékát, hogy az ügyek miként való vitelére a közönségnek is befolyása legyen a hivatalos apparátuson kívül; de csak annak látom a biztosítékát, hogy a hatalmasok, a dominálok azt a tisztviselőt, a ki nekik nem tetszik, a ki pedig talán éppen azért nem tetszik, mert szigorúan teljesíti kötelességét, elmozdíthatják. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Az állás függ a közönségtől, nem a hivatalos teendőknek miként való teljesítése; és ez éppen ellenkezője annak, a minek egészséges állapotok föltevésében meg kell lenni; mert ez nem jogot és törvényt biztosít mindenki számára, hanem csak önkényt a hatalmasoknak, a domináló klikknek. *(Élénk helyeslés halfdől.)*

De demoralizáló e rendszer abban az irányban is, hogy, bizonyos, lélektanilag hatalmas összefüggés lévén azok közt, kik a választásoknál domináló befolyást gyakorolnak és az általuk választott tisztviselők közt: ez az összefüggés a tisztviselők működésének ha-

tályos ellenőrzését megsibbasztja. Igen természetes, hogy azok a domináló körök, melyeknek az általuk választott és tőlük függő tisztviselő talán igen kényelmes, a kik őt azzá tették, a kik tehát reputációjáért mintegy lekötve vannak, hogy ezek az ellenőrzésben a kellő erkölcsi szigort nem alkalmazhatják. Mert ismétlem azt, a mit Gulner Gyula t. képviselőtársam mondott, hogy ne követeljünk senkitől emberfölötti dolgokat, se a tisztviselőtől, se a kormányzottaktól; ne követeljük a tisztviselőtől azt, hogy kenyerét, családjának a kenyerét kockára tegye. És ezt tenné az által, ha ellenségeskedésbe jönne a hatalmasokkal. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* De ne kívánjuk azoktól sem, a kik az ő választottjuk mellett bizonyos szavattosságot vállaltak, hogy azok hajlandók legyenek szükség esetében, az á¹ táluk választott egyént annak a kompromissziónak kitenni, a melyet esetleg megérdemelne; és ne csodálkozzunk, ha egy kölcsönös kimélési, takargatási rendszer fejlődik ki, mely közéletünk erkölceit már sok helyütt megmételtyezte. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

De demoralizáló a mai szervezet még egy más irányban is. Az az önkormányzati rendszer, mely, minden egyebet háttérbe szorítva, a választás jogában találja utóvégre egész tartalmát, az a jogok és kötelességek korrelációjának ama fogalmát megzavarja, sőt egyenesen arcul üti, mely a polgári erénynek és a népszabadságnak egyedüli biztositéka és maradandó támasza; és ez azután zavarólag hat az egész politikai élet felfogására. Addig, míg az önkormányzat nem mint az állam iránt teljesítendő kötelességeknek egy bizonyos fogalatja, hanem kizárólag, mint a jogoknak bizonyos

summája jelentkezik, ne csodálkozzunk, hogy ennek következtében beáll az a szellem, mely mindent az államtól vár. Nem onnan származik ez, hogy az államtól a természetszerűleg reá háramló feladatokra figyelmeztetjük: hanem onnan, hogy az egész politikai élet szervezetében el van terjedve egy felfogás, mely a jogok és kötelességek egyoldalúságára irányul, a kettő korrelációját pedig egyenesen kizárja. A míg ez így van, addig ne csodálkozzunk azon, hogy a pusztában vész el az a gyakori felhívás, a melyet a pénzügyminiszter úr is tegnapi beszédében ismételt, midőn panaszt emelt ama lazaság ellen, mely a magánháztartásokban is nyilvánul, midőn bajainkat visszavezette az egyesek erkölcsi erejének a hiányaira.

Mert tudom, hogy a társadalomnak is vannak itt nagy feladatai; megengedem, hogy a regeneráció az egyeseknek önmagába szállása nélkül lehetetlen* De a jelenlegi állami szervezet nem erre neveli a polgárokat, hanem ennek éppen az ellenkezőjére.

Az államtól pedig meglehet követelni azt, hogy az ő szervezete olyan legyen, mely — hogy úgy mondjam, — a tekintély ama szellemére, melyre szükségünk van, impulzust ad, mely a polgárokat erre neveli. És midőn ezt az irányzatot a mostani közigazgatási szervezetben egészen hiányozni látom; midőn annak ellenkezőjét látom mindenféle tünetekben nyilvánulni, akkor lehetetlen fel nem ismernem, hogy ez a kérdés nemcsak egyike a megoldandó reformkérdéseknek, hanem, hogy ez a reform-kérdés par excellence és hogy semmi téren nem boldogulhatunk, semmi téren sikeresen tovább nem haladhatunk, ha e kérdéssel megbirkózni nem tudunk, ha

annak megfelelő megoldását, nem találjuk. *(Úgy van! balfelől.)*

Azért vállalkoztunk arra, hogy keressük hát a megoldást. Helfy t. képviselő úr azt mondta nekünk, hogy ez rossz taktika volt. Meglehet, hogy rossz taktika volt, de én azt hiszem, hogy ez az ország már fülíg van a taktikával, *(Derültség)* hogy a kölcsönös sakkhúzásokat, a megyei klikkek uralmi harcmodorának az országházba és a nagy politikába bevitelét gyökeresen megunta; *(Helyeslés bal felől)* itt egyébre, itt arra van szükség, hogy a taktikát végre-valahára váltsa fel a komoly politika, váltsa fel ama szempontok keresése, melyeknek terén helyesen lehet a hatalomért versengeni. azoknak az eszméknek a keresése és föllelése, melyekkel sikeresen lehet az országot kormányozni és felvirágoztatni. *(Helyeslés balfelől.)* És midőn mi, küzdve külső és belső nehézségekkel, — nincs mit tagadni e tekintetben, — erre a térre léptünk, azt hiszem, hogy senki részéről sem gúnyt, sem megrovást nem érdemlünk. *(Tetszés a baloldalon.)* És midőn megvallom, t. Ház, hogy a közigazgatási kérdés megoldása nélkül, egyetlen sikeres lépést sem tudok képzelni magamnak belügyeink reformja körül, megmondom azt is, hogy nem tudnék küzdeni azzal az odaadással, azzal a lelkesedéssel, mely ily nagy jelentőségű politikai harcokban szükséges, sem e kérdésnek a mellőzése, sem félig való megoldása mellett sem. Én azért egész terjedelmökben pártolom azokat az eszméket, melyeket Szilágyi Dezső t. képviselőtársam az általános vita folyamában előadott és pedig pártolom azoknak a végpontjával, mely a *tisztviselők kinevezését* mondja ki. Mert — mint mondtam — e tekintetben fél lépést tenni nem tudok

és mert hiszem, hogy azzal az elhatározással, melylyel a fellépést meg lehet tenni, meg lehet tenni az egész lépést is.

De azt mondta e közigazgatási irányeszmékről Komjáthy Béla t. képviselőtársam és mások is, kevésbbő komoly alakban, azt mondták, hogy ennek a szervezetnek összhangja hiányzik, hogy az egy mixtum compositum, mely mindenféle aspirációk kielégítésére tág köpönyeget akar nyújtani.

Hát, t. képviselőház, hogy ez bizonyos tekintetben mixtum compositum, azt én megengedem: de ez nem válik a tervezet hátrányára, mert minden egészséges politikai lépésnek, a szervezkedés terén, mixtum compositumnak kell lenni. Átvonul a mi egész koncepcziókon két nagy érdek biztosítása párhuzamosan: az állami akarat hatályos végrehajtása, és az állampolgárok szabadsági jogainak a megóvása. (*Elénk helyeslés a baloldalon.*)

Ebből a kettőből, ennek a kettőnek az ellensúlyozásából és mérlegeléséből kell állani — ha szabad államot akarunk rendezett állapotok mellett, — minden szervezkedési törekvésnek, minden szervező vállalkozásnak. A mi nem mixtum compositum, a mi egyszerű dolog, olyan csak kettő van: a despotizmus és az anarchia. A renddel párosult szabadság minden intézménye abból áll, a mit önök gúnyosan mixtum compositumnak neveznek. Ezt tehát szemrehányásnak el nem fogadhatom, csak elismerésnek. A mennyiben pedig benne szemrehányás volna, a mennyiben az rejlenek e nyilatkozatban, hogy e szervezeti eszmékben ellenmondások vannak: azt határozottan visszautasítom; és ezt ma így egyszerűen tehetem, mert egyszer-

rően állítottak, nem bizonyítottak, sőt a bizonyítást meg sem kíséreltek.

De, t. Ház, messze vezetne engem, ha én t. szomszédainkkal polemizálni akarnék e téren.

Nem is ez a feladat. Hanem, miután a benyújtott bizalmatlansági szavazatra vonatkozó indítvány indokolásáról van szó, a feladat, megnézni, hogy minő állást foglalt el a t. kormány ezzel az így felvetett kérdéssel szemben.

Elfoglalta, de diluált mértékben ugyanazt az állást, melyet a közgazdasági politika terén: egyszerűen kitért a kérdés elől.

A közgazdasági politika terén legalább negatív, czáfolólag akart belemenni a kérdés velejébe, de itt a közigazgatás terén még a komoly czáfolatot sem kísérelt meg, hanem két expedienshez nyúlt: az egyik az, a mit a t. pénzügyminiszter úr tegnap megkísérelt, midőn t. i. szemünkre lobbantotta, hogy az az eljárás, melyet e kérdéssel szemben tanúsítottunk, nélkülözi a komolyságot. Ezt pedig indokolja először is avval, hogy nem kell hinni, mintha az ilyen nagy kérdést egy dikcióval meg lehetne oldani. Másodszor avval, hogy itt, az általános vitánál, hoztuk fel a kérdést.

Először is azt kell kérdezmem, hogy kit czáfol a t. pénzügyminiszter úr? Hát mondtuk-e azt, hogy e kérdést könnyen meg lehet oldani? Hogy azt egy, vagy két dikcióval meg lehet oldani?

Sőt ellenkezőleg, éppen midőn annak minden egyoldalú megoldását, az egyik érdeknek a másikkal rovására történő egyoldalú legyezgetését elítéli-

tük, utaltunk reá, hogy, a mi felfogásunk szerint, az államéletnek mily nehéz feladata előtt állunk.

S ez, t. Ház, mellesleg mondva, indoka annak is, hogy én e kérdést ma már aktuálisnak tartom. Még körülbelül négy évre, úgy a hogy, biztosítva van az utolsó tisztújítás által az adminisztratív gépezet tovább hőmpölygőse és azt hiszem, ha nem akarunk odajutni, hogy e négy év lefolyása után újra tisztújítás legyen az eddigi módon és hogy annak az ürügye alatt újra elodáztassék az adminisztratív kérdés megoldása: akkor itt az ideje, hogy a dologhoz fogjunk. *(Helyeslés balfelől.)* Mert a törvényhozási intézkedések egész láncolata szükséges, hogy megteremtessenek mindazok a biztosítékok, melyek törvénybe foglalandók; hogy megteremtessék maga a szervezet; hogy meghatároztassanak a hatáskörök, szóval, hogy mindaz meglegyen, a mi nélkül megnyugvással egy új szervezetet életbeléptetni nem lehet.

Éppen azzal tehát, hogy most sürgetjük a kezdeményezést, nyújtjuk annak, a biztosítékát és bizonyítékát, hogy mily komolynak, mily nehezen megoldhatónak tartjuk a kérdést. De a kormány részéről, midőn valamely kérdést komolynak, nehéznek mond, ez rendesen azt jelenti, hogy tehát ne foglalkozzunk vele. *(Úgy van! bal felől.)* Ez köztünk a különbség. Nála a felfogás komolysága abban rejlik, hogy fél hozzányúlni, nálunk abban, hogy csak meggondolva, megfontolva, csak alaposan iparkodunk hozzászólni. *(Helyeslés balfelől.)*

De a t. pénzügyminiszter úr azt is diffikultálja, hogy az általános vitánál hoztuk fel a kérdést és nem

is részletezi, hol azt alaposabban lehetett volna megvitatni. Ugyan ki biztosítja a t. pénzügyminiszter urat arról, — ámbár alkalmasint nagyon szeretne ez irányban biztosítékot nyerni, — hogy a részletes vitánál e kérdést nem fogják felvetni? (*Helyeslés a baloldalon.*) „Ne dicsérd a napot lenyugvása előtt“ — ezt vagyok bátor e tekintetben a t. pénzügyminiszter úrnak figyelmébe ajánlani. (*Tetszés bal felől.*)

Mínhogy a törekvés, mely e reform tekintetében e padokról megindult, igen komoly, átgondolt és bő megfontolás következménye, ne higye a t. pénzügyminiszter úr, hogy az általános vita befejezésével velünk e téren már végzett, ne higye, hogy egy most feltalálható expediens által e lidércnyomástól megszabadul. (*Tetszés bal felől*)

De a kormány másik expediense az, a mit a t. miniszterelnök úr megjelölt és mely szintén oda lyukad ki, hogy a kérdés elől kitérjen, hogy azt legalább is elodázza. Ez a közigazgatási ankét nagy eszméje, a közigazgatási tisztviselők meghallgatása. En e tekintetben azokhoz, miket erről Szilágyi Dezső t. barátom elmondott, még egyet teszek. Miután a t. miniszterelnök úr politikájának az a jellemző vonása, hogy tulaj donkép nem is politika, hanem csak taktika: taktikai okokban kell keresnünk azoknak a magyarázatát, a miket tesz és miket nem tesz. S itt nagyon világos az indok: Qui habet tempus, habet vitam. (*Tetszés bal felől*)

A t. miniszterelnök úr igen jól tudja, hogy az ő pártja soraiban is igen sokan vannak, kik az adminisztráció reformját sürgetik, mégpedig abban az irányban, melyben azt mi is óhajtjuk. Ezeknek, hogy

türelmre bírja őket, kell valamit mondani. Az mondja tehát nekik, hogy „hiszen én is akarom a reformot, de előbb meg akarom hallgatni a közigazgatás terén működő tisztviselőket.“ Hát lehetséges-e egy jó pártagnak attól a minisztertől, a kit öt éven át odaadással támogatott, ezt az utolsó kísérletet megtagadni?

Nehezen; de mégis meggondolásába ajánlom azoknak az uraknak, kik hajlandók volnának a miniszterelnök urat e kibúvó ajtón kibocsátani, hogy a dolog valószínű lefolyása, ha ezt az expedienst elfogadják a következő lesz:

Ez az ülésszak soká nem fog tartani. Aztán a jövő ősszel ez az ankét csak megkezdődik és ha be is fejezi működését, nagy munkátot fog beadni, melyet hamarjában tárgyalni nem lehet és melyet, megfontolás végett, a t. Ház tagjai közt szét kell osztani. “ Eközben beadatik a budget, be oly időben és oly módon, hogy 1880-ban az 1881-ki budgetet nem lehet tárgyaím. Indemnitással fogunk átmenni az új évbe. 1881 tavaszán tárgyalni fogjuk a költségvetést és akkor aztán már csak félév választ el a választásoktól.

Ily módon, e szerencsés expediens. által a t. miniszterelnök úr kibőjtölte ezt az országgyűlést, kibőjtölte saját pártjának ama tagjait, kik e reformot tőle sürgetik; ha pedig a választásokhoz eljutott, lévén belügyminiszter, nem fél többé a jövődöbéli eseményektől. *(Élénk helyeslés halfelől.)*

Ez, t. Ház, rövid filozófiája *(Halljuk! Halljuk!)* annak az ankét-tervnek, melylyel az igen t. miniszterelnök úr türelmre akarja bírni saját pártjának ama tagjait, kik öt év óta sóvárogva várják a közigazgatási

reformot és — a boldogok — még most is hinni lát-szanak, hogy ő tőle e tárgyban reformot várhatnak. Ha ez nem az általam előbb említett megyei politika és a megyei életben szokásos fogások átvitele a nagy politika terére, akkor, t. Ház, nem tudom, mit nevezünk annak. Sokkal inkább szülötte és tanítványa e megyei politikának az igen t. miniszterelnök úr, semhogy már lélektani oknál fogva is tőle azt várhatnék, hogy azt a rendszert, melynek ő a legügyesebb felhasználója, éppen ő reformálja gyökeresen. *(Mozgás.)*

T. Ház! Megköszönve, hogy ily hosszú és kimerítő vita után eddig is becses figyelemre méltattak, *(Halljuk! Halljuk!)* sietek előadásom befejezéséhez és nagy vonásokban rekapitulálni iparkodom a vita összes eredményét.

Beadtunk egy határozati javaslatot, mely bizalmatlanságot indítványoz a kormány ellen, mert rendszeres pénzügyi politikája nincs, mert rendszeres közgazdasági politikája nincs, mert a közigazgatási reform kezdeményezésére képessége és szándéka nincs. Lefolyt a vita. Az, hogy a pénzügyminiszternek rendszeres pénzügyi politikája nincs, sem megcáfolva, sem megerősítve nincs. Azt, hogy volna rendszeres közgazdasági politika, bebizonyítani meg sem kíséreltek. A közigazgatási kérdés elől pedig, a melyet felvetettünk, a kormány mindenféle ügyességek által iparkodik kitérni.

Íme, t. Ház, azokkal az indokokkal szemben, a melyekre mi bizalmatlanságunkat alapítjuk: hol vannak azok az indokok, a melyeken a bizalom alapul? *(Halljuk! Halljuk!)* A t. miniszterelnök úr azt állította a vita elején, hogy ő elfogadja a bizalmi kérdést. Ál-

lította, de tényleg nem tette. Mert az nem a bizalmi kérdés elfogadása, ha a bizalmatlanságra alapul szolgáló indokokkal szembe nem állítják azt, a mire a bizalom alapítható volna: ez a bizalmi kérdéssel szemben a hatalmi kérdés felvetése. (*Úgy van! a baloldalon.*) A t. többség belátására kell bíznom, hogy vájjon a bizalmi kérdésnek ily módon hatalmi kérdéssé való leszállításához járulni hajlandó-e? Hajlandó-e, egyszerűen, minden indok nélkül, midőn az ellenkezőt indokoltuk, azt mondani: mi ugyan nem tudjuk, miért, de akarjuk, hogy ez a kormány uralodjék tovább és maradjon! (*Mozgás jobb felől.*)

Én ezt a t. többség és minden egyes tagjának megítélésére vagyok kénytelen bízni, de azt azután szintén kötelességemnek tartom megvallani, hogy akkor önök részesek a felelősségben (*Felkiállítások jobb felől: Igen!*) azért, ha a tespedésnek az az állapota, mely politikai életünket évek óta jellemzi, tovább tart. Önök részesek a felelősségben azért, ha mindazok a reformok elmaradnak, a melyeket önöknek egy igen nagy része szintoly szükségeseznek tart, mint mi. Önök részesek a felelősségben az ország ama rohamos hanyatlásáért, (*Zajos helyeslés a balon*) melyet feltartóztatni lehetett és lehet, de most talán itt az utolsó Perez. S midőn e vita folyamában tö, mégpedig oly jóakarató képviselőtársaink részéről, minő Kautz Gyula és Éber Nándor t. barátaim, azt a merész állítást hallottuk koczkáztatni, hogy ez a vita tulajdonkép az ellenzék részéről nem egyéb, mint „sűrített“ tárczavadászat, midőn ezt halljuk mondani: jogosultán felvethetjük a kérdést, hogy melyik részen van tehát tisztán személyi politika? Azon a részen van-e a sze-

mélyi politika, a mely — elismerem, rossz taktikát követve — iparkodik a főbb kérdések terén pozitív irány eszmékkal fellépni, mely ezzel indokolja s ezek objektív alapjára fekteti a bizalmatlanságot; vagy azon a részen, mely minden indokolás előtt kitérve, mely, meglegedve minden elvi kérdés mellőzésével, mely, meglegedve a politikát valahogy pótló taktikának a mesterségével: azt a hatalmat támogatja, a mely hatalom és semmi egyéb? (*Zajos helyeslés bal felől.*)

T. Ház! Már a múlt század végén, 1774-ben, Burke egy nagy szónoklatának a végén, azt mondhatta a kormánypadokon ülő politikai ellenfeleinek, hogy „a nemes lord a kormánypadokon alkalmasint az általam és barátaim által követett eljárást ama vágnak fogja tulajdonítani, hogy helyét elfoglaljuk. Ám élvezze a nemes lord e különösen szerencsés és originális, ötletet.”

Íme, már a múlt század végén egy különösen szerencsés, originális ötlet volt, az ellenzék minden törekvését, minden javaslatát tárczavadászatnak nevezni. (*Derűltég a baloldalon.*) De hát, t. Ház, én ma, és különösen a mostani vita lefolyása után, annyira mentnek érzem magamat minden ilyen szemrehányástól, hogy ha önök én rólam, ki itt állok és szólok, csakugyan azt hiszik, a mit Bethlen András gróf t. barátom mondott, hogy sok „jó akarattal, de kevés észszel” tárgyalom a politikai kérdéseket. — (*Élénk derűltég a baloldalon. Gr. Bethlen András: Kevés gyakorlati érzékkel!*)

Kevés gyakorlati érzékkel. No hiszen politikában ez egyre megy. Ha tehát mondom, önök csakugyan ezt hiszik és ha így vélekednek rólam mindazok a tényezők, a melyeknek egyesült bizalma szükséges ahhoz, hogy

valaki azokba a bársonyszékekbe jusson: hát sohase juttassanak engem oda egész életemben, nem kérek belőle, szívesen és egész odaadással fogom mindenkor az egyszerű képviselői padokról támogatni azt a kormányt, a melynél látom a vezéreszmét, a melynél látom a koncepcziót hazánk szükségleteiről és azokról az eszközökről, a melyek a kibontakozásra vezetnek; a melyben látom a komoly törekvést azok alkalmazására, bármi legyen annak a következése saját személyemre. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De a mely kormánynál ezt nem látom, t. Ház, de éppen ennek az ellenkezőjét, annál nem a személyek iránt való ellenszenv, nem a személyes ambíció, de a haza iránt érzett kötelesség múlhatatlanul követeli, hogy megbuktatására törekedjem, mert nem lehet, hogy személyekre való tekintet miatt, a nemzet legfőbb ügyeiben teljesen hiányozzék az öntudatos vezetés. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ezekről az indokokról vezéreltetve, t. Ház, újra ajánlom elfogadás végett az általam benyújtott határozati javaslatot. *(Zajos éljenzés és tetszés a baloldalon.)*

A FOGYASZTÁSI ADÓRÓL.

— 1881. január 22. —

A sör-, cukor-, kávéfogyasztási adó törvényjavaslat volt napirenden. Közvetlen az itt közölt beszéd előtt Jókai Mór védte a javaslatot, másfél órás beszédben.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) E vitában nagy szerepet játszanak a történeti reminiszccenziák. Engedje meg nekem a t. Ház, hogy én az éppen lefolyt jelenetek után, kissé messze visszanyúljak a történelembe, egy analógia keresése végett. *(Halljuk!)*

Midőn Saul, az izraeliták királya, elvénült és elkomorodott vala számos gondjaiban: Dávidot, a költőt rendelé maga mellé, *(Derültség. Halljuk! Halljuk balfelől.)* hogy hárfajátéka és szellemes ötletei által komorságát és beteg kedélyét felvidítsa. *(Élénk derültség és tetszés balfelől. Halljuk!)*

E történelmi reminiszccenzia jutott eszembe ma, midőn — és ezért csak dicsérhetem őt — a szőnyegen levő tárgy aggályos természete és a reá nehezedő nagy felelőség miatt, némileg elkomorodott t. kormánypártnak hazánk egyik koszorús költője jött segítségül és az ő

kedélyét, de megvallom, a mienket is, másfél órán át felvidítani tudta. (*Derültség és tetszés bal felől.*)

Hogy azonban Saul király e lélektanilag és talán egészségileg is mindenesetre üdvös intézkedése által, állam ügyeinek a sikeres elintézésében is nagy segítséget nyert volna, arról hallgat a Szentírás. (*Tetszés bal felől.*) És én úgy találok, hogy itt is tökéletesen áll az analógia, mert nem hiszem, hogy a szőnyegen levő javaslat fölött való érdemleges ítélet meghozatalát, a szőnyegen levő kérdés sikeres megoldását nagyban előmozdítaná a szellemnek az a fényes tűzijátéka, melynek tanúi voltunk. (*Élénk tetszés bal felől.*) Mindenesetre érzem, t. Ház, feladatom súlyos voltát és olyasvalamit érzek, mintha bocsánatot kellene kérnem a t. Háztól, hogy én a most hallott előadás után egy oly száraz tárgyhoz visszatérni bátorkodom, mint a minők ezek a fogyasztási adók* (*Derültség bal felől*) De talán mégis czélszerű lesz kissé foglalkozni azokkal is, mert a miket Jókai képviselő úr beszédének első és legnevezetesebb részében nekünk elmondott és a miknek oportunitási indokolását — ha nem csalódom — nagyon könnyen fellelhetem, ha a t. Ház karzataira tekintek (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon. Hosszantartó helyeslés és éljenzés a bal- és a szélső baloldalon*) és tekintetbe veszem azt, hogy a t. függetlenségi párt nagygyűlését tartja e napokban a fővárosban és hogy ennek következtében czélszerűnek mutatkozott a kormánypárti padokról is a számosan besereglett vidéki párttagok előtt hangoztatni a Kossuth Lajos nevét; (*Élénk derültség és tetszésnyilatkozatok a balon*) mondom, ha taglalom a t. képviselő úr beszédének ezt az első részét, melyet én nagy figye-

lemmel hallgattam végig: akkor én, abban, megvallom, csak két oly momentumot találok, mely a jelenleg szőnyegen levő tárggyal valamelyes laza összeköttetésben áll.

Én vártam, midőn a képviselő úr az 1848-iki kormány által beadott budget főbb vonásait élénkbe tárta, feszült figyelemmel vártam, mikor fog a cukor-, kávé- és sörfogyasztási adó sorra kerülni. (*Derülség balfelől.*) Igen, előfordul ebben az elősorolásban egy passzus, melyben a képviselő úr az italkimérőkre vetett adóról szól, mely adó súlyosabb volt azokra, a kik egyszersmind ételt is szolgáltatnak és még súlyosabb azokra, a kik szállást is adtak. Első aggályom ennek az analógiának idetartozósága iránt az volt — föltéve, hogy jól értettem, — hogy ez az adó nem volt egyéb, mint a vendéglősök személyes kereseti adója. (*Úgy van! a baloldalon.*) Azonban ha nem is így állna a dolog, a t. képviselő úr engem minden abból levonható következtetés iránt megnyugtatót, mert — kissé sutytyomban ugyan, talán abban a reményben, hogy a hallgatóság nem veszi észre, — azt mondotta, hogy akkor a képviselőház a betérjesztett adója vaslatokat mind elfogadta, a két utolsó kivételével, melyek közt ez is foglaltatik. (*Derülség a baloldalon.*) Ez az egyedüli, a mostanival némi távoli analógiát felmutató javaslat azok közt, a melyeket a képviselő úr felsorolt.

A másik analógia a jelenlegi viszonyokkal — de elismerem, hogy ez már aztán sokkal teljesebb, — az volt, midőn a képviselő úr, (a történelmi reminiscenzia értékéről bírálatot mondani e pillanatban nem érzem magamat képesítettnek) arra hivatkozott, hogy

az új adók nagyszámban való behozatala után maradt 61 millió frt deficit. Ez az állapot, t. Ház, teljesen analóg a mostani helyzettel, (*Élénk derűtség és tetszés a baloldalon.*) Vájjon az, a mit a t. képviselő úr mondott, egészen megfelel-e az akkori helyzetnek, azt, ismétlem, e pillanatban nem vagyok képes megbírálni. De hogy tömeges adóemelések után, új és új terheknek, leleményesebbeknél leleményesebbeknek a feltalálása után, marad a deficit körülbelül az, a mi volt: ez az a másik, mégpedig teljes analógia a mostani és az általa ecsetelt helyzet közt. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Különben, hogy Jókai Mór igen t. képviselő-társammal végeztek, beszédének csak még egy-két pontjára vagyok bátor észrevételt tenni, előadásának a legnagyobb része úgy is az igen tisztelt t. függetlenségi pártot illetvén, melynek a szónokai a maga idején bizonyára felelnek reá. Mondom, én az ő beszédének csak két pontját óhajtom kiemelni. Az egyik, a melyben, mifelénk fordulva, kérdez minket, hogyan vegyülünk mi ebbe a zajba? — a „zaj“ alatt értvén nem azt a pillanatnyi felháborodást, melyet egyes személyes támadásai keltettek, hanem, a mint ő ezt később megmagyarázta, a fogyasztási zárvonal eszméjének a megpendítését.

T. Ház! A fogyasztási zárvonalról táplált néze-teinket kifejeztük igen számosan azok közül, a kik ma is a mérsékelt ellenzék padjain ülünk, a vámszövetségi törvényjavaslat részletes tárgyalásakor beadott indítványunkban. Hogy most, ennél az alkalomnál, fogyasztási adórendszerünk gyökeres javítása nélkül, csupán a célból, hogy az elhibázottan elosztott, úgynevezett

fogyasztási adókra még egy második emelet tétessék, az első emeletnek minden javítása nélkül, hogy valaki ilyen czélből valami nagyon szorgalmazta volna e vita keretében a fogyasztási zárvonat felállítását és erre helyezte volna kívánatai súlypontját: erre nem emlékszem, sőt úgy emlékszem, hogy még Helfy Ignác képviselő úr is úgy nyilatkozott, hogy ezeket az adójavaslatokat az adott helyzetben, adó-rendszerünk gyökeres reformja nélkül, még fogyasztási zárvonat mellett sem fogadhatná el. *(Úgy van! a szélsőbalon.)*

De tudok a t. képviselő úrnak valakit megnevezni, a ki — a mint ő magát kifejezni méltóztott — nagyon is belevegyült e zajba: az pedig, a ki így belevegyült, a pénzügyi bizottság igen t. előadója. *(Derültség, Úgy van! bal felől.)* A pénzügyi bizottság t. előadója ugyanis jelentése általános indoklásának a második lapján azt mondja: „Éppen azért legelőször a fogyasztási zárvonat eszméje merült fel a bizottságban, mint ezen adók életbeléptetésére legalkalmasabb eszköz; és csakis opportunitási szempontból nem vélte a bizottság többsége azt most indítvány ozhatónak.“

Ha tehát valaki e zajba belevegyült; ha valaki ezt az eszmét kellő feltételek nélkül iparkodott megvalósításához közelebb hozni: ez a t. előadó úr. Ő vele intézze el a t. képviselő úr a dolgát. *(Derültség a baloldalon.)*

A másik, a mit a t. képviselő úr beszédére megjegyezni kívánok, arra vonatkozik, hogy ő midőn hozzánk fordult, nem tudta, hogy mi néven szólítson meg bennünket. *(Halljuk!)*

T. képviselő úr! AZ egész közvélemény, a meny-

nyiben egyáltalán szíves mi velünk foglalkozni, tudott számunkra elnevezést találni, elnevezést, mely, megengedem, nem hangzatos, mely nem foglal magában nagy ígéretek, de a mely utóvégre tisztességes elnevezés, midőn *mérsékelt ellenzéknek* nevez bennünket ország-szerte.

Sokkal nagyobb baj az, t. Ház, úgy egyesekre, mint pártokra, [ha viselnek hangzatos neveket, ha kitűznek hangzatos, és sokat ígérő zászlókat elnevezésükben, mely elnevezéseknek azonban viselkedésük épp az ellenkezője. (*Élénk tetszés a baloldalon.*)

Különben az elnevezések feltalálásában a t. képviselő úr oly leleményességet tanúsított, hogy részéről igazán kegyetlenség irányunkban, a miért nem tisztelt meg minket saját fantáziájának valamely ékes találmányával. Ő ugyanis, midőn a múlt választáskor történetekre visszaemlékezett, a boszniai áldozatokat a „sors súlyos csapása“ elnevezésével keresztelte el. Már, t. Ház, én azt hiszem, a ki valamit, a mit jószántunkból magunk megüünk keresni, a mit magunk csinálunk, „a sors reánk nehezedeő csapásának“ tudja nevezni, ezzel a keresztelési képességben oly virtuozitást árul el, hogy azt kár minden alkalommal nem gyakorolnia. (*Élénk derűtség balfelől.*)

Ezek után, t. Ház, áttérek magára a tárgyra. (*Halljuk!*)

Ama szempontok közül, melyekből a szőnyegen levő kérdés tárgyalható, t. i. az adótechnikai, pénzügyi-politikai és közgazdasági szempontok közül, az adótechnikai szempontokat Lukács Béla és Wahrmann Mór t. barátaim oly kimerítően adták elő, oly fényesen mutatták ki e megadóztatási rendszer teljes ferde-

ségét, részben kivihetlenségét, hogy én éhez hozzáadni valót nem találok.

Vártam volna, hogy azok a szónokok, a kik a t. többség részéről a javaslatok védelmére felszóltak, legalább törekedni fognak a nevezett képviselő urak által felhozott érvek megcáfolására. Én azonban, megvallom, hogy sem a t. pénzügyminiszter úr beszédében, sem ama t. képviselő urak beszédeiben, kik az ő pártolása céljából a kormánypárti padokról felszóltak, még kísérletet sem találok arra, hogy azoknak az aggodalmaknak az alaptalanságát kimutassák, a melyeknek a nevezett t. képviselő urak kifejezést adtak, de találtam e helyett mást, találtam két ellenargumentumot. *(Halljuk!)* Az egyiket a t. pénzügyminiszter használta, a mint az tőle, állásánál fogva várható is volt. Ő mindazokkal a közgazdasági aggodalmakkal szemben, a melyek felhozattak, a pénzügyi helyzet kategorikus imperativusára hivatkozott és azt bizonyíttatta, hogy a deficitekkel szemben fedezeti módokról kell gondoskodnunk. Erre visszatérek később.

De volt aztán az érveknek más neme is, a mely különösen a tegnapi ülés folyamán merült fel. Azaz rosszul mondom, ha azt mondom: érv, mert ha érvnek akarom nevezni, nem tudok mellé találni melléknevet; mert ez az argumentum a közgazdasági politika és a társadalmi politika köpenyében jelen ugyan meg, de ha tulajdonképeni jelzőjét keresem, másnak, mint kortespolitikai argumentumnak nem nevezhetem. *(Helyeslés balfelől.)* Nem is argumentum az tulajdonképen, hanem tisztán hangulatcsinálás. Ez az argumentum pedig szokatlan

merészséggel éppen a leginkább érdekelt köröknek a féljárnásából akar erőt meríteni.

Midőn a kereskedelmi világ egyhangúlag védekezik az e javaslatok által reá mért csapás ellen, találkoznak bátor férfiak, a kik a földbirtokhoz mennek és a kik azt mondják a földbirtokosnak: ime van egy dolog, a melyen a kereskedői, a városi elem feljajdul; ez neked jó, ezt támogatnod, elfogadnod kell. *(Igaz! Igaz! a baloldalon.)* Ez az argumentum eleinte lappangott a lapokban, egyes hírlapi czikkeben jelent meg, futólag érintette azt tegnap Bakovszky István képviselő úr. Wahrmann Mór t. képviselőtársam beszéde után azonban felkelt György Endre igen t. képviselőtársam és egész beszédét tisztán erre az egy argumentációra, erre a felfogásra alapította, úgy, hogy most már Poloniussal azt kell mondanom: bár örültség ez, de van rendszer ebben az örültségben és ennél fogva kénytelen vagyok ezzel egy kissé bővebben foglalkozni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Mély sajnálkozással és megütközéssel tapasztaltam az argumentáció e nemét, különösen egy oly férfiú részéről, a ki jeles szakképzettségével és nézeteinek az önállóságával nem csekély elismerést vívott ki magának országszerte. Ez az argumentáció, t. Ház, csak súlyosan kompromittálhatná azt az üdvös mozgalmat, mely a földművelés érdekeinek erélyesebb felkarolása iránt az utóbbi években megindult. E mozgalmat pártkülönbség nélkül támogatták; előmozdítja azt és sok érdeklődéssel viseltetik iránta, mint az országos magyar gazdasági egyesület elnöke, maga a pénzügyminiszter úr is, a többség számos tagja, minden párthoz tartozó képviselők. De ferdébb útra terelni a

közgazdasági tudomány és — hozzáteszem — a politikai morál szempontjából (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) veszélyesebb és helytelenebb útra terelni azt nem lehet, mintha belőle ilyen hecczvet csinálunk és a földbirtokos osztályt más osztály és különösen a kereskedő osztály ellen izgatjuk. (*Élénk felkiáltások bal felől: Úgy van! Úgy van!*)

Nem idealizmuson, nem holmi diákos elméleten alapul az a tudat, hogy a nemzet összes termelő osztályának az érdekei szolidárisak. Alapszik ez az élet mindennap előforduló tényein, alapszik egyszerűen azon a tényen, hogy az egyik a czikk termelője, a másik annak a fogyasztója és egymásra szorultak, hogy megélhessenek.

És különösen hazánkban mi a panasz, a melyet közgazdasági állapotaink ellen leginkább felhoznak? Az egyoldalúság panasza, az, hogy a föld termékei, nem találván kellő számú fogyasztót idehaza, kénytelenek messzeföldre vándorolni. Hát, t. Ház, ha ez a mezőgazdaságunkra nehezedő bajok egyik legnagyobbika, vájjon akkor e föld, e mezőgazdaság érdekében cselekszünk-e, ha a városi elemet, mely a mezőgazdasági termékek természetzerű fogyasztója, megtámadjuk; (*Igaz! Igaz! balfelől*) midőn arra oly terhet rovník, mely nem annyira a teher nagysága, de helytelen kivétési módja és az azzal járó zaklatás miatt, — a mint azt az előttem szólott ellenzéki képviselő társaim megdönthetetlenül kimutatták — lényegében és alaposan megingatja a városi foglalkozások mindegyikét? (*Úgy van! a baloldalon.*)

Én, t. Ház, ezt egyenesen a földbirtok valódi érdekei leg súlyosabb megtámadásának tartom, mely e

Házban valaha történt *(Helyeslés balfelől)* és az az eljárás, mely az ily rendszabályokat a földbirtok érdekeivel akarja indokolni, kompromittálja a legigazabb ügyet. Az igaz, hogy másrésről élénken megvilágítja annak az ügynek a természetét is, mely mellett ily fegyverekkel kell küzdeni *(Úgy van! a baloldalon.)*

Különben György Endre t. képviselőtársam nem vette észre, mily szarvas ellenmondásban szenved egész okoskodása, vagyis két okoskodása, mert ugyanazon beszéd keretében egymással homlokegyenest ellenkező két argumentációval él. Első részében elmondja: méltányos, hogy találtassanak a terheletésnek oly nemei, melyek nem a földbirtokosokra nehezednek, hanem más osztályt sújtanak, névszerint a kereskedelmi osztályt és e szempontból vette védelme alá a javaslatot. Beszédjének másik részében pedig Wahrmann képviselőtársam abbéli észrevételével szemben, hogy ez az adó nem helyes indirekt adó, mert kellőleg — és ezt hangsúlyozom — nem áthárítható, azt a tételt állította fel, hogy igenis helyes indirekt adó, mert áthárítható.

Most tehát kérdem, hogy a képviselő úr, két állítása közül, melyiket vette komolyan, mert a kettő egymás mellett abszolúte meg nem állhat? *(Úgyvan! balfelől.)*

Vagy nem áll az, hogy az adót annak át nem hárítható volta miatt más, eddig meg nem terhelt osztály fogja viselni, vagy pedig ha áthárítható, akkor nem áll, hogy az a föld kíméletével jár. Mert ha a fogyasztókra hárítatik át az adó, kérdem, kik azok a fogyasztók? Az egész ország népe s az ország népes-

sógének a legnevezetesebb része megint csak a földbirtokos. (*Helyeslés balfelől.*)

Kár volt erre az agitációnális térre lépni, — mert ez nem egyéb, mint agitáció — kár volt különösen György Endre képviselőtársamnak, ki ily kérdéseket szakszerűen tárgyalni is képes, ezeket a kortespolitika terére vinni, mikor erre a célra oly elsőrendű erők állanak a túloldalon rendelkezésre, minő Jókai t képviselőtársam. (*Derűtség balfelől.*) A magam részéről azokkal szemben, mik az áthárítás kérdésére felhozattak, abbeli meggyőződésemmek adok kifejezést, hogy előre megmondani, vajjon a jelenleg tervezett adó által érintettek közül melyiket fogja az leginkább sújtani, éppen az adónem teljes problematikus volta miatt, a lehetetlenséggel határos. Annyit megengedek a t. képviselő úrnak, hogy valószínűleg a városi foglalkozásnemeket, t. L nemcsak a kereskedőket, de a kisipart is nagyobb mértékben fogja sújtani, mint a földbirtokost. Es éppen erre vagyok bátor becses figyelmöket felhívni. (*Halljuk!*)

A mi iparunk amúgyis a Lajtán túl létező hasonló iparnemekkel szemben a versenyképesség legmostohább viszonyai közt áll. Ha ez így van, általános közgazdasági szempontból, tanácsos-e ennek az iparnak a vállaira, mely ipart nemcsak fogyasztásában, de termelésében is sújtja ennek az adónak a behozatala, mondom, tanácsos-e ez amúgy is mostoha viszonyok közt levő ipar vállaira oly terhet rakni, mely a velünk egy vámterületen levő szomszéd Ausztriában nincs meg?

Ez az a szempont, mélynek a súlya alól menekülni nem tudok; melyet semminemű szépitgetéssel;

a terheknek krajczárookra felolvasztásába burkolt semmi-nemű okoskodással eltüntetni nem lehet. Oly államok, melyek képesek termelésüket vámok által megvédeni, rakhatnak, tekintet nélkül, vagy kevesebb tekintettel más államok adórendezésére, polgáiraik fogyasztására, tehát munkadíjára, és termelésére oly adókat, melyek más államokban nem léteznek. A szabad kereskedelem legszélsőbb védői is megengedik, hogy ily esetekben vámemelések helye van ama tétel kiegyeztetésére, melylyel az állam saját intézkedése által megdrágította polgárainak a termelését. De oly országban, mely, legalább egy szomszéd területtel szemben, a vámvédelem lehetőségét nélkülözi, a nemzet termelő erejének, a nemzet versenyképességének a megtámadása az, ha a termelést oly fogyasztási adókkal sújtják, melyek a másik államban nem léteznek. (*Úgy van! balfelől.*)

Ez, szerintem, az a főszempont, melynek e törvényjavaslat közgazdasági horderejének a megítélésénél mérvadónak kell lenni.

Sokkal komolyabban, mint az az álagrárius agitáció, melyet e törvényjavaslat mellett űznek, sokkal komolyabban hangzik az a pénzügyi helyzetből levont érv, melylyel a pénzügyminiszter úr azt minden ellenvetés daczára a Háznak elfogadásra ajánlja. Ő azt mondja, hogy minden nehézséggel, minden ellenvetéssel szemben az a nagy kérdés áll: mit csináljunk deficitünkkel? Hogyan javítsuk pénzügyeinket? Hogyan állítsuk helyre államháztartásunkban az egyensúlyt? És a t. pénzügyminiszter úr ez érvelésének a bevezetésénél nem kevesebb merészséget tanúsított, mint aminőt György Endre t. képviselő úr, a földbirtokra való hivatkozással. Ő ugyanis, az ellenzékhez fordul

ván azt mondta, hogy mikor oly kiadási tételek megszavazásáról van szó, a melyek egyes vidékeknek, vagy az országnak a termőképességét emelik, az ellenzék mindig kész azokat megszavazni, sőt indítványoz is ilyeneket; mikor pedig a fedezet megadásáról van szó, az ellenzék megtagadja a szolgálatot. Az pedig, szerinte, nem komoly eljárás, megtagadni a fedezetet azokra a kiadásokra, melyeket mi magunk okoztunk szavazatunkkal.

T. Ház! Azokról a padokról, ezekkel a padokkal szemben, soha merészebb kihívás a parlamentben nem hangzott föl, mint ez. Soha üvegházban lakó embert vakmerőbben kövekkel hajigálni nem láttam másokra, mint a hogy teszik ezt azok a képviselő urak és azok a miniszterek, kik velünk szemben ezzel az érveléssel élnek. *(Igaz! a baloldalon.)* Erre az érve a czáfolat, az elnémités benne van egyetlen egy szóban s ez az egy szó: Bosznia. *(Elénk helyeslés a baloldalon.)* Azok a férfiak, kik egy teljesen improduktív célra, kik politikailag is elhibázott lépés indokából az ország vállaira 6—7 millió állandó évi terhet raktak; kik ez új terheltetés által megakadályozták a pénzügyi rendezés ügyének a folytonosságát; *(Úgy van! bal felől)* kik e terheltetés és az avval bekövetkezett pénzügyi rosszabbodás miatt kénytelenek most a legmesterkétebb, a legelfogadhatatlanabb, legérthetlenebb adójavaslatok feltalálásában és feltalálásában kínlódnak: *(Derűltég)* azok részéről az ellenzéknek szemére lobbantani azt a 70,000 frtot, melylyel a marhatenyésztés dotációjára szánt összegek emelését indítványozta s még egynéhány ehhez hasonló apróbb tételt, — mert a nagyobbakat mind önök indítványozták és a felelősség azokért is első

sorban önöket terheli, (*Úgy van! bal felől*) — ily tényekkel szemben, evvel a szemrehányással lépni föl az ellenzék ellen: ez merész számítás arra, hogy az ország gyorsan él és gyorsan felejt.

De nem nézem ezt, t. Ház, mert bárki okozta legyen a súlyos helyzetet és akárhonnan származtak legyen a deficizitek, elismerem, hogy mindenkinek kötelessége azoknak a fedezéséről gondoskodni és elismerem, hogy igen nagy nyomatóka van a pénzügyi helyzet parancsoló voltából merített érvnek. De csak két föltétel alatt. Az egyik föltétel az, hogy a javasolt fedezet csakugyan tényleg biztos fedezet legyen; a másik az, hogy ne egy önkényesen meghatározott részletösszeg fedezését tartalmazza csupán, de legyen jelzője egy oly iránynak, tagja a szerves összefüggésben levő rendszabályok egy oly csoportjának, a mely a pénzügyi kibontakozás reményét nyújtja. (*Helyeslés balfelől.*) Ez a két feltétel pedig az, t. Ház, melyek közül én az előttünk fekvő adójavaslatnál az elsőt kénytelen vagyok kétségbe vonni, a másikat pedig teljesen tagadni.

Éppenséggel nem bizonyos, sőt nagyon problematikus, hogy az a 3—4 millió, melyet a pénzügyminiszter ebből az adójövedelemből vár, tényleg fedezet fog-e lenni? Megmondom, miért. Nem egyedül abból a szempontból vonom ezt kétségbe, melyet tegnap Wahrmann t. képviselőtársam felemlített, arra figyelmeztetvén, hogy ily komplikált adófajoknál, ha a kezelés csakis némileg kíméletes, magának a fedezetnek a befolyása kétségessé válik, — hanem még egy másik szempontból is. Hogy az itt előírt összeget valóban reális fedezetként el lehessen fogadni, meg

kellene előbb czáfolni mindazokat az aggodalmakat, melyek ez adónemnek egyes osztályokra nehezedeő-romboló hatásáról mondattak el. Mert ha állanak azok az aggodalmak, melyek p. o. a kereskedelemre nézve felhozattak — és ezeket meg nem czáfolták — akkor azt, a mit esetleg ebből az adóforrásból bevehetnek, más adóforrásból nélkülözni fogják, ha nem is ugyanabban, de megközelítő összegben, a sújtott osztályok kereseti adójánál (*Igaz! Úgy van! a baloldalon*) és a végleges mérleg vagy igen csekély, vagy semmi különbséget sem fog felmutatni. Azért előbb méltóztassanak kimutatni azt, hogy alaptalanok azok az aggodalmak, melyeket a kereskedő osztály e javaslat ellen felhozott és ha ezt kimutatják, akkor, de csakis akkor — elfogadom reális fedezetnek ezt az összeget, előbb nem.

A második szempont, t. Ház, hogy legyen a javasolt nagyobb teher egy lánczszem a ma rendszabályok csoportjában, melyek együttvéve a pénzügyi rendezés célját biztosítják. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Erre nézve a t. pénzügyminiszter úr arra utal minket, hogy ne csak ezt az egy javaslatot nézzük önmagában, de nézzük azokat a többi javaslatokat is, melyeket a kormány már benyújtott; vegyük figyelembe a védelmi adóról szóló törvényjavaslatot; a szállítási adót; a petróleumvám fölemeléséből ránk eső részt. Hát, t. Ház, ha mindezeket figyelembe vesszük, akkor azt látjuk, hogy mindezekből ebbe a budgetbe, melynek eredményeként a pénzügyi bizottság 25 millió deficitet tüntet föl, már be van számítva a védelmi adó jövedelme, bele van számítva, ha nem csalódom, a szállítási adó jövedelme. (*Hegedűs Sándor: Nincs!*)

Tehát ha ez nincs fölvéve, bocsánat! A 25 millió deficizzel kell e szerint szembe állítani ennek az adónak a jövedelmét, a szállítási adóét és esetleg a petrolumvámából ránk eső részt, a mi, ha nem csalódom, 1.800,000 írt. És most kérdem, ha ezeket az összegeket a 25 millió firt deficizzel szembe állítom és így megfelelek a pénzügyminiszter úr abbeli kívánságának, hogy összes rendszabályait tegyük vizsgálódásunk tárgyává, mutatnak-e azok együttvéve oly irányzatot, oly csoportját a rendszabályoknak, melyek a pénzügyi rendezkedésre kilátást és reményt nyújtanak? A válasz erre okvetlenül az, hogy nem. Elannyira nem, hogy midőn a pénzügyminiszter úr más egyéb rendszabályokra is utal bennünket, nemcsak a már eddig beadottakra, de alkalmasint az általa ezentúl beadandókra akarta figyelmünket felhívni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* De én, t. Ház, ha ezen a nyomon megmaradnak, a még tovább beadható javaslatok iránt tisztán pénzügyi szempontból sem lehetek nagyon vérmes várakozással. E javaslat, t. Ház, melyet előbb más alapelvekre alapítva adtak be; melyet azután a pénzügyi bizottság gyökeresen átdolgozva tárgyalt; melyet azután, midőn gyökeresen átdolgozva előttük állott, azoknak a nagy része, a kik az átdolgozásban bona fide részt vettek, végeredményében még sem tartott elfogadhatónak; melynek mindezek után egyik szakaszába kénytelenek voltak beletenni azt, hogy ha károsnak bizonyulna valamelyik intézkedése, a pénzügyminiszter felhatalmaztatik annak rendeleti úton hatályon kívül való helyezésére: e javaslat nem lehet egyéb, mint egy minden eszméből kifogyott kormányzati rendszer utolsó szava, mert én egy ily nyaka-

tekert, majdnem érthetetlen javaslat beadását csak nem tulajdoníthatom a t. kormány előszeretetének ilyen fajta intézkedések iránt; nem tulajdoníthatom másnak, mint annak, hogy, egyéb eszméje abszolúte nem lévén, nem annyira a természetes gondolkodás, mint mint inkább egy politikai agyvelőgörcs szüleményeként (*Derültség balfelől*) valamit élőkbe állít, melyen túl azután kezdődik a nagy semmi; mert ha még valami egyebet, valami természetszerűbbet tudna javasolni, nem kellett volna kitenni magát e javaslattal a t. Ház és a közönség kritikájának. (*Helyeslés a haloldalon.*)*

Ezek szerint, t. Ház, nem látom e javaslatban a csiráját sem egy oly eszmelánczolatnak, melyen tovább haladva a pénzügyi rendezés elérhető, befejezhető, vagy csak előmozdítható is volna. És ha ez így van, akkor a pénzügyi helyzet kategorikus imperativusa nem gyakorolhat többé hatást és kénytelen vagyok a javaslatot tisztán saját érdeme szerint megbírálni. És itt, t. Ház, a javaslat védőinek álláspontjára akarok helyezkedni. Nem hallottam még tőlük sem oly nyilatkozatot, hogy ők ezt az új adónemet teljes megnyugvással, hatása teljes tudatában képesek elfogadni és magukévá tenni: kísérletnek nevezik azt mindnyájan, még a védői is.

De kérdem, szabad-e itt kísérleteket tenni, szabad-e egy kérdéses pénzügyi eredmény elérése

* Az itt használt erős kifejezéseket Szapáry Gyula gr. pénzügyminiszter a parlamenti illem szempontjából igen határozottan kifogásolta, mégpedig nem alaptalanul. Szolgáljon ez tanúságul, mily könnyen elragadja a nyelv még a gyakorlott parlamenti szónokot is. *Apponyi.*

végett bizonyos, vagy mondjuk, akár csak kérdéses károknak is kitenni egy olyan érzékeny dolgot, mint a minő e nemzet nagyon megingatott közgazdasági organizmusa? Hiszen az önnönmaga iránt való kételkedés tekintetében, e javaslat valódi Unikuma az egész világ törvényhozási munkájának. Mert úgy még semmi-féle javaslatot sem jellemeztek, mint a hogy a pénzügyi bizottság e javaslatot jellemezte az általam előbb idézett szakasz beiktatása által. Érdemes, t. Ház, a javaslatot ennek a 35. §-nak a világitásával tekinteni. A 35. §. így szól:

„Azon esetre, ha a törvény életbeléptetése körül a II-ik fejezetben foglalt rendelkezések alkalmazásánál oly nehézségek merülnének fel, melyek ezen törvényben nem foglalt intézkedéseket tennének szükségessé, — a minisztérium felhatalmazatik az 1881-ik évre, hogy ezen intézkedéseket megtehesse.“

Mit jelent ez, igen t. Ház? *(Halljuk!)* Jelenti ez annak az aggodalomnak a bevallását, hogy a jelen törvényjavaslatnak esetleg oly rossz hatása is lehet, hogy annak a módosítása nem csak a normális úton válhat szükségessé, hanem hogy esetleg veszély volna még azt a pár hónapot is bevárni, mely a jelen országgyűlés feloszlatása és a jövő országgyűlés egybehívása között eltelik. Ily aggályosnak tartják e törvényjavaslatot még azok is, a kik azt elfogadásra ajánlják és védelmezik, ilyenek tartják azt úgy hatásaiban, mint eredményeiben. Már most, igen t. Ház, ismétlem kérdésemet: szabad-e ily kísérleteket tennünk amúgy is megingatott közgazdasági szervezetünkön? Szabad-e, mikor a pénzügyi eredmény egy nagy kérdőjelként áll előttünk a mikor a veszélyeket az érvek megdönthetlen láncolata

és a feljajduló érdekeltek hosszú sora állítja elénk, szabad-e ilyen törvényjavaslatot elfogadni? Elfogadjuk-e azt akkor, mikor maguk, a kik ajánlják, — annyira érzik annak a veszélyességét, hogy esetleg már egy pár hónap lefolyása előtt is akarnak rajta változtatni? *(Helyes! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hogy azt mégis sürgetik, az engem csak megerősít, t. Ház, abban az impresszióban, hogy ez a törvényjavaslat utolsó szava, utolsó eszköze, utolsó menedéke egy leleményességi képességének végső határára eljutott kormányzatnak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Es miután, t. Ház, így semmi reményem sincs, hogy e törvényjavaslat elfogadása által pénzügyi rendezésünk művéhez egy hatalmas lépést fognánk tenni; miután másrészt megczáfoltaknak nem látom azokat az aggodalmakat, *(Halljuk!)* alaptalanoknak nem tekintem ama félelmeket, melyek közgazdasági organizmusunk számos ágában e javaslatra nézve felmerültek: én azt, t. Ház, a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A SIKERRŐL.

— 1882. január 21. —

E beszéd első része a pénzügyi helyzet, második része Tisza miniszterelnök két rendbeli lemondásának a kritikája, A beszéd harmadik része a mérsékelt ellenzéknek a szabad-elvű és a függetlenségi párt közt elfoglalt nehéz helyzetét világítja meg s befejezésül röviden *a politikai sikert* definiálja.

Tisztelt Képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn az ezen az oldalon ülő képviselők, az idei költségvetést bírálván, arra az elhatározásra jutottak, hogy azt általánosságban sem fogadják el a részletes vita alapjául: tették ezt azért, mert megcsinálták a kormány úgy pénzügyi, mint politikai működésének a mérlegét és mert e mérleg-eredményét — ez lévén a jelen országgyűlés első budgetvitája — a közönség előtt legérthetőbb, leghatározottabb nyelven akarták kifejezni.

Azt a mérleget, melyet mi megcsináltunk és a mely, természetesen, lényegesen különbözik attól, melyet a kormány padjairól előadnak, úgy pénzügyi, mint politikai részében e padokról bőven indokolták. Meg is történt ezzel szemben a túloldalon

úgy pénzügyi, mint politikai szempontból a védekezés. Ma, a vita végső stádiumában, nem marad egyéb hátra, mint támadást és védelmet szembeállítva, levonni abból a végeredményt és ehhez képest ajánlani a t. Háznak, hogy így vagy amúgy szavazzon.

A támadások pénzügyi része abban kulminált, hogy ámbár jövedelmeink 1876 óta, t. i. a mi óta a a Tisza-kabinet kormányoz, 40 millió firtal emelkedtek, pénzügyi mérlegünk stagnál, azaz, hogy körülbelül ott állunk, a hol állottunk 1875-ben. A támadás politikai része abban kulminált, hogy a hatalom ama teljessége, a parlamenti támaszok ama szilárdsága mellett is, melynek a jelen kormány örvendett, a nemzet sem a konszolidálás, sem a haladás tekintetében 1876 óta egy lépéssel sem haladott előre. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon.)*

A pénzügyi támadással szemben a t. pénzügyminiszter úr egy igen érdekes és igen ügyesen összeállított beszédben válaszolt. Nem szándékozom a t. pénzügyminiszter urat összes számadásaiban követni; csak azt a kettőt emelem ki, a mely a támadás tulajdonképeni lényege körül forgott, s a mérlegnek és a jövedelmek fokozásának a kérdését. Mert itt van tulajdonkép a bíráló kulcsa: arányban áll-e a siker, melyet az állami pénzügyek mérlegében elértetek, azokkal a részben igen súlyos eszközökkel, melyeket ez eredmény elérésére alkalmaztak?

Az igen tisztelt pénzügyminiszter úr a mérleget illetőleg arra az eredményre jut, hogy tíz milliányi javulás konstatalható 1876-höz képest. De ezt az eredményt eléri olyan fejtegetés által, melyet, megvallom, — talán az én gyarlóságom az oka — töké-

letesen meg sem értek. Ő először egy átlagos deficitet számít ki az 1873-tól 1876-ig terjedő, aztán egy átlagos deficitet az 1877-től 1880-ig terjedő időszakra. Ez már magában véve sajtóságos eljárás.

De azok a számok, melyeknek egymásból való levonása által a 10 millió javulást igyekeznek a mérlegben kimutatni, nem is azonosak még azoknak az átlagos deficiteknek a számaival sem, melyeket ő bevezetőleg felemlített. Úgy, hogy megvallom, miután a pénzügyminiszter úr az ő számítása titkát előttünk felfedezni és bővebben megmagyarázni nem volt szíves, a mi pedig éppen e döntő pontnál igen szükséges lett volna, az általa eszközölt számítást nem vagyok képes megérteni és míg annak alapját fel nem világosítják, kénytelen vagyok magamat azokhoz a számokhoz tartani, melyek a politikai és nem a parlamenti számtannak az eredményei. Mert, t. Ház, valamint az asztronómiának megvolt a maga fattyúhajtása, t. i. az asztrológia; valamint a vegytannak a fejlődése korszakában megvolt a maga fattyúhajtása, az alkímia: épp úgy a politikai számtannak is van egy érdekes fattyúhajtása, tudniillik a parlamenti számtan. *(Tetszés a baloldalon.)* A politikai számtan az államszámvevőségek tudománya, a parlamenti számtan különösen a helyzetükben és tételük bizonyításában megszorult pénzügyminiszterek tudománya. *(Derültség a baloldalon.)* Én bizalmatlansággal viseltem a parlamenti számtan iránt és azért addig, míg az általa kiderített eredmények helyessége iránt teljes tájékozást nem nyerek, a politikai számtannak, azaz a zárószámadásoknak az eredményéhez tartom magamat. Épp azért a pénzügyminiszter úr e mesterséges szám-

csoportosításával szemben is meg nem erősítve állnak előttem azok a számok, melyeket Somssich Pál t. képviselőtársam, határozati javaslatának a beadásakor említett és melyek, minden rajtuk teljesített operációk nélkül, az államszámvevőszék által összeállított zárószámadások tételeiből állnak. De ha ezek a t. pénzügyminiszter úr helyeslésével nem találkoznak, előadhatom neki azokat a zárószámadási számokat, melyek egy ő általa a hírlapokkal közölt összeállításban találhatóak s ezekből is kitűnik, hogy a tényleges zárószámadási deficit 1875-ben volt 40.600,000 frt, 1876-ban 31.260,000 frt, 1877-ben 26.500,000 frt, 1878-ban 53.200,000 frt, 1879-ben 38 millió 200,000 frt, a mihez hozzáadhatjuk a tudvalevő, a konstatált 1880-iki zárószámadási deficitet, mely kerek összegben, köztudomás szerint, 40 milliót tesz.

Ezek, t. Ház, azok a számok, melyek a pénzügyi mérlegünkben beállott hullámszóra nézve minden mesterkélt csoportosítás nélkül előállnak s melyek azt tanúsítják, hogy pénzügyi mérlegünkben — a mint azt ez oldalon állították — 1875-től fogva 1877-ig határozott javulás volt észlelhető, 1877-től fogva mostanig a pénzügyi mérleg újabb romlása kezdődött, mely minket oda vitt, hogy ma deficitünkkel körülbelül ott állunk, a hol állottunk 1875-ben. *(Somssich Pál: Két millióval rosszabbul!)*

Én abból a 2 milliónyi többletből, a mely az 1880-iki zárószámadási deficitben mutatkozik, nem is akarok következtetéseket vonni. Egy oly nagy államháztartásnál, mint a minő a mienk, 2 egész 3 milliónyi ingadozási tért meg kell engedni az egyes évek különleges viszonyaira nézve, a nélkül, hogy ily mérvű

ingadozások beálltából akár jobbra, akár balra következtetést akarnék levonni.

A jelenlegi, 1882-iki deficit pedig hogy áll? A pénzügyi bizottság azt kerek számban 26 millióban írja elő. Ehhez, ha ezt az előző évek zárószámadataival egyenlő alapokra akarjuk fektetni, hozzá kell adnunk a tőketörlesztésre fölvetett s a deficithez ide nem számított kilencz milliót, a melylyel deficit a tesz 35 milliót, továbbá a budapest-zimonyi vasút kiépítésére felvett 14 milliót. De én liberális akarok lenni a t. pénzügyminiszter úr iránt és elfogadom azt, hogy & budapest-zimonyi vasútra fordított 14 milliót ez óv terhére ne számítsuk, ámbár, ha elismerem is azt, hogy nem fogunk minden évben budapest-zimonyi vasutat építeni, mégis a most mutatkozó könnyebb lelkű áramlatnál fogva alig hihetem, hogy minden évben elő ne forduljanak ehhez hasonló természetű, nagyobb mérvű kiadások. De én el akarom engedni e 14 milliót. Akkor azonban a, véleményem szerint, helyesebb csoportosítás és összehasonlítás eszközlése végett úgy az előző évek zárószámadási deficitéhez, mint az ez évre előirt deficithez hozzáadandóknak vélem mindazokat az összegeket, melyek az államjavak értékesítéséből folytak be, mert ezek az állami tökevagyon fogyatkozását jelentik. *(Úgy van! a baloldalon.)* És ezeket hozzáadva, a számok így állanak. 1875-ben a deficit volt kerek számban 41 millió frt, 1876-ban 31 millió 700,000 frt, 1877-ben 27.500,000 frt, 1878-ban 53.900,000 frt, 1879-ben 39.500,000 frt és a jelenlegi — a budapest-zimonyi vasút kihagyásával — 35 millióra összezsugorodó deficithez azt az 5 milliót hozzá adva, mely az államjavak eladásából elő van írva,

40 millió. Szóval, tekintetbe véve azt a hullámválzást közt, melyet ily nagy háztartásnál mindig szem előtt kell tartani, ott állunk ma, 1882-ben, a bevételeknek 40 millió frttal való fokozása után, a hol állottunk 1875-ben. És ezt tulajdonképen a pénzügyminiszter úr is elismeri. Elismeri beszéde két másik részében. A t. pénzügyminiszter úr ugyanis polemizál Somssich Pál t. képviselőtársam ama tétele ellen, hogy állami kiadásunk bruttó-összege 1876 óta 88 millió frttal emelkedett és azt mondja, hogyha egészen, minden tekintet nélkül a kiadások természetére, csupán azok szám szerint való emelkedését akarjuk konstatálni, akkor ő nem 85 milliót, hanem 92 milliót hoz ki; e 92 millió azonban — kihagyva belőle a kiadások ama szaporulatát, a melyek csak látszólagosak, mert csupán a számvitel módosításából erednek, — leszáll 40 millióra. A pénzügyminiszter úr eme számítása, megvallom, meggyőzőleg hatott rám: helyességét elismerem. Ő tehát konstatálta — és erre felhívom. a t. Ház figyelmét, — hogy a valóságos kiadási szaporulat 1875 óta 40 millió forint. Beszéde későbbi részében pedig a pénzügyminiszter úr szintén igen helyesen konstatálja, hogy állami bevételeink 1875 óta 40 millió szaporodást értek el. Ha tehát, az ő számításai szerint, valóságos állami kiadásaink 1875 óta 40 millióval szaporodtak és állami bevételeink is 40 millió frttal növekedtek, akkor nem vagyok képes felfogni, minő okoskodás alapján lehet ebből a mérleg javulását következtetni. Mert a hol a kiadások is 40 millió frttal, a bevételek is 40 millió frttal szaporodtak, ott az állapot stagnál, ott azt lehet mondani: sem jobbra, sem rosszabbra nem fordul.

De ezt az eredményt, az annak elérésére tett erőfeszítéseknek és a fölhasznált eszközöknek az egybevetéséből kell megítélni. És azért a t. pénzügyminiszter úr második számtétele, a melyet illusztrálni szándékozom, éppen e 40 millió bevételi szaporulatra vonatkozik. A pénzügyminiszter úr, szerintem is, helyesen vitatja, hogy e 40 milliót nem lehet egész összegében új terhek rovására írni, hanem nagyrészét a már létezett állami jövedelmek természetes szaporodásának kell érdemül betudni. Osztozom a t. pénzügyminiszter úr e felfogásában; osztozom abban a következtetésben is, melyet ő ebből levont, hogy nincs egyáltalában sem jogunk, sem okunk a nemzet életképességén kétségbeesni: mert az a nemzet, melynek a jövedelmei, legalább bizonyos ágakban, ily súlyos és nyomasztó viszonyok mellett is, szaporodó arányt mutatnak, az, kétségtelenül, az én véleményem szerint is, méltó arra a bizalomra, a melyet Európa pénzpiaczain talál. *(Helyeslés jobbfelől.)* Minthogy tehát a nemzet életrevalósága tekintetében nézeteink egyeznek és csak arra a befolyásra nézve különböznek,, melyet a kormány politikája éppen ennek az életképességnek az öregbítésére és fokozására nézve gyakorol, legyen szabad ama tétel helyességét megvizsgálnunk, a melyet Szapáry gróf úr vitat, hogy t. i. az új terhek e 40 millióban csak 18 millió forint erejéig szerepelnek. *(Halljuk!)*

Már Helfy képviselő úr figyelmeztette a pénzügyminiszter urat arra, hogy a földbecslési kiigazításból eredő 3 milliónyi bevételi többletet a földadónál, habár tulajdonképeni új adó abban nincs, mégis ide kell számítani, mert nemzetünk földbir-

toka kétségtelenül ennyivel többet fizet, mint fizett ezelőtt; és ez már 21 millióra teszi az összeget. Azonkívül elfelejtette a pénzügyminiszter úr, hogy 1878-ban fölemelték a szeszadót, hogy 1878-ban fölemelték a határvám igen számos tételét és e közös határvám-tételeket valakinek mégis fizetnie kell, fizeti pedig részben a haza közönsége.

És elfelejtett a t. pénzügyminiszter úr még valamit. Ugyanis ama jövedelem-szaporulatok közé, melyek az adózó közönség minden terhelhetése nélkül — itt már nem természetes szaporodás, hanem a kormány ügyessége következtében állottak elő, — azt az idei budgetben 7 millió frtot tevő összeget is számítja, melyet a visszatérítésben szenvedett sérelmeink orvoslására, fizetnek nekünk s mely e szerint bevételi szaporodást jelent. Ez, látszólag, így is van, t. Ház; ez nem oly adóteher, melyet ebben az alakban az ország polgárait rónak. De azt kérdem mindazoktól, kik a kiegyezési tárgyalásokon jelen voltak, hogy vájjon Ausztria részéről ezt az engedményt ingyen és az ország polgárait minden megterhelhetése nélkül kaptuk-e? Nem, hanem kaptuk olyan új vámtételek árán, a melyek az országban alig létező, tehát majdnem kizárólag osztrák iparérdekek megvédésére vannak irányozva és, a kormány akkori számításai szerint, Magyarország fogyasztó közönségét 5 milliónyi többlettel terhelik. Ezt a vívmányt tehát nem lehet az ingyen nyert engedmények közé sorozni. (*Úgy van! a baloldalon.*) Es azt az 5 millió frtot is, — habár nem adó alakjában jelentkezik, hanem mert e pénzügyi előny elnyerésére szolgáló szükségképeni engedmény volt, hozzá kell adni ahhoz, a mivel az ország

adózó polgárait jobban megterhelték, abból a célból, hogy a mérleg állapota javuljon.

Én tehát azt hiszem, a pénzügyminiszter úr abbeli számítása, hogy új teher a nemzet vállaira csak 18 millió írt erejéig került volna, semmi irányban ki nem állja a bírálatot.

De t. Ház, nekem mindezekre nincs szükségem. Azt hiszem ugyan, hogy a pénzügyminiszter úrnak sem a mérleg 100 millióval tört önt javulását kimutató, sem az új terheket csak 18 millióra tevő számítása nem alapos, fenn nem tartható, de, ismétlem, ezt az egész okoskodást, ezt az egész kritikát feláldozom a a pénzügyminiszter úrnak: nekem nem kell egyéb a pénzügyi mérlegben történt módosulások megítélésére, mint ama számtételek, melyeket maga a pénzügyminiszter úr felállított.

Elfogadom azokat elsejétől az utolsóig, habár nem érdemlegesen, de a vitatkozás kedvéért. Megengedem, — habár el nem ismerhetem — hogy a pénzügyi mérleg 10 millióval javult legyen és megengedem, hogy új teher csak 18 millió erejéig került az ország polgárainak a vállára; de azután kérdem a t. Háztól, hogy minő megítélést érdemel az a pénzügyi politika, a mely 18 milliónyi új adó árán, a mérlegnek csak 10 milliónyi javulását volt képes elérni? *(Tetszés a baloldalon.)* Az a politika, mely az új adóknak csak 66%-át tudta a mérleg javítására fordítani, holott annak 44%-a> tehát csaknem a fele, csak arra volt képes, hogy a mérleg további rosszabbítását idézze elő? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha a pénzügyminiszter számítása szerint mozgásba hozott eszközök és az elért eredmények

közt ily aránytalanságot kell konstatálnunk és ha tovább is így haladunk, hogy új terheinknek csak a fele szolgál a mérleg javítására: kérdem a t. Háztól, az új terheknek mely óriási mérve lesz szükséges, hogy a most konstatált, meg körülbelül 40 millió deficittől szabaduljunk, vagy hogy a t. pénzügyminiszter úr által konstatált 22 milliót is eltüntessük? Es kérdem, lehet-e azt állítani, mit a pénzügyi bizottság állít, hogy azon az úton, melyen eddig haladtunk, elérjük a pénzügyi egyensúly helyreállítását?

De, t. Ház, a pénzügyi mérleg nem volt az az egyetlen mérleg, mely a Ház ez oldalának részéről kritika tárgyául szolgált. Nem kevésbbő tüzetesen megtámadtatott a politikai mérleg is; kérdőre vontuk a kormányt: mit tett azzal a hatalommal, melyet a nemzet odaadó és következetes támogatása kezébe adott? Különösen Grünwald t. barátom, mintegy elismerve annak a jogosultságát, hogy a kormány a hatalomhoz ragaszkodik, azt a kérdést vetette fel, hogy tehát mi célból ragaszkodik a hatalomhoz; mire szolgál, nem neki, de a nemzetnek az a hatalom? És erre a kérdésre a t. miniszterelnök úr a válaszzal adós maradt. A t. miniszterelnök úr válaszolt, polemizált Grünwaldal és Horánszky t. barátommal is, ki a mérleget egy más oldalról állította fel, t. i. arról az oldalról, hogyan felelt meg a kormány ama mértéknek, melyet kormányra lépésekor önmaga adott a nemzet kezébe, annak a várákozásnak, melyet ébresztett; azoknak az ígéreteknek, melyeket tett? A t. miniszterelnök úr válasza, — a mi t. i. érdemleges válasz volt, — kettőben kulminált. Azzal a váddal szemben, hogy a kormány nem vitte előbbre a nemzet ügyeit, törvénykönyvünkre

való utalással felelt, melybe számos, a kormány kezdeményezésére alkotott új törvény került be. Horánszky barátom emlékeztetésére pedig, hogy minő várakozásokat ébresztett a nemzetben, midőn a kormányt átvállalta, azzal az egyszerű tétellel felelt, hogy, a dolog természete szerint, senki a világon nem fogja a kormányon mindazt megvalósíthatni, a mit mint ellenzék óhajtott. Én, t. Ház, e válaszoknak sem az egyikét, sem a másikat szerencsésnek és alaposnak el nem ismerhetem. Mert ha valaki azt állította volna itten, hogy törvénytárunk folyó számai nem szaporodtak új törvényekkel, akkor alapos volna a ráutalás a törvénytárra. (*Igaz! a baloldalon.*) De ezt nem állította senki. Emlékszem, hogy a múlt országgyűlés befejezése után találkoztam egy barátommal, a ki jelenleg a kormánypárt padjain ülő képviselő. A Ház elnökének a búcsúbeszédéről szólva, kiemeltém azt, hogy, e búcsúbeszéd tartalma szerint, a törvényhozás kerekszámban 150 új törvényt alkotott. Összenéztünk e 150 szám megemlézésére és egy pár pillanatnyi néma egymásra nézés után hangos kacajra fakadtunk. És hasonló kacajra fakadt az országban mindenki, a ki, értesülvén az alkotott törvények nagy számáról, azzal összehasonlította a közállapotok ama stagnációját, hogy ne mondjam, rosszabbulását, mely észlelhető. (*Helyeslés bal felől.*) Hiszen a bürokrácia formalistái is, ha annak a kormányközegnek, melyet szolgálnak, kitűnő működését és szükséges voltát akarják kiemelni, az elintézt ügydarabok számára szoktak hivatkozni. Az igen t. miniszterelnök úr a törvényhozásban a bürokrácia formalisztikus véleményezésének e módszerét állapította meg, midőn, nem tekintve az illető törvények

minőségét, arra hivatkozott, hogy a belügyekre vonatkozó sok és számos törvényt alkottunk. De nem ez a mérték a kormány tevékenysége megítélésénél, hanem az, hogy a közállapotok amaz ágait, a melyekben erre szükség volt, előbbre vitte-e vagy nem? Ezzel a mórtékkal mérve a kormány működését pedig kérdezem, hogy, nem tekintve a pénzügyeket, a melyekről külön szólottam, közigazgatási állapotaink jobbak-e, mint a minők 1875-ben voltak? Nem teljesen ugyanaz a zavar létezik-e most, mint hét év előtt? Igazságszolgáltatásunk, igazságügyi politikánk haladt-e előbbre csak egy lépést is azóta, a mióta e kormány ül a kormánypadokon? *(Balfelől: Még rosszabbak!)*

Teljességgel azok a nyomorúságok, ugyanazok a mindennap érezhető bajok tapasztalhatók és konstatalhatók ma is, melyek 1875-ben léteztek. *(Úgy van a baloldalon.)*

Ez, t. Ház, az a mérték, a melyet megítélési alapul kell venni és nem az alkotott törvények száma. Mert az igazi reform nevét csak az érdemli meg, a mi érezhető javulást idéz elő a közszolgálat bármely ágában. A többi lehet az alkalmi törvényhozás nélkülözhetetlen szüksége, lehet egy, az állami gépezet folytonos működése céljából néha szükséges, néha elhibázott foltozás: de igazi reformról ott szó sem lehet, a hol egy hét évi ciklus végén kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy közügyeink minden terén, ha nem is rosszabbul, de a legenyhébben szólva, éppen ott állunk, a hol állottunk, a mikor e kormány az ügyek vezetésére vállalkozott. *(Úgy van! a baloldalon.)*

A miniszterelnök úr foglalkozott Horánszky Nándor képviselőtársam által felhozott azzal a kér-

déssel is, hogy miképen váltotta be a kormány, első fölléptekor adott ígérését és az általa keltett várakozást. *(Halljuk! Halljuk!)*

E kérdés, habár nem új, de mindig teljesen jogosult, mert minden kormány tevékenységét két mértékkel lehet mérni: azzal az abszolút mértékkel, mely az állam szükségleteit veszi kiinduló pontul s a melyről az előbb szóltam, azután azzal a relatív mértékkel is, melyet maga a kormány a programjában, a kormányra léptekor elvállalt kötelezettségekben ad a nemzet kezébe.

Az így fölvetett kérdésre a miniszterelnök úr az általa idézett dicsekedésben adja meg a választ. Gyakran volt alkalmam bámulni a miniszterelnök úr vitatkozási ügyességét, melynek — több év óta szerzett tapasztalásaim szerint — főkép két fegyvere van. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik az, hogy az ellene idézett támadás magvát mindig kerüli, *(Igaz! baloldalon.)* de a támadás indokolásául felhozott beszédnek egyes, néha igen lényegtelen részleteit veszi bonczkés alá. *(Úgy van! a baloldalon.)* A másik az, hogy a hol a helyzet máskép nem tartható, mindig van nála készletben egy vagy néha több oly közhely, melynek a fogalma alá az, a miről szó van, tulaj donképen nem vonható ugyan, de a mely mégis áll azzal olyan távoli rokonságban, hogy a kiből jóakarát van, a ki úgy is keresi az indokot vagy csak ürügyet arra, hogy a miniszterelnöknek igazat adjon, ily ürügyet találhat. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Hát e közhelyek egyik legremekebbike az, a melyet az igen t. miniszterelnök úr Horánszky barátommal szemben alkalmazott, a midőn összes ígére-

teinek be nem váltását csupán *ellenzéki illúziói szétfoslásának* nevezi. (*Mozgás.*)

Lehet, a mint a t. miniszterelnök úr mondotta, hogy senki mindazt, a mit ellenzéki korában remélt, a kormányon be nem válthatja; sőt kétségtelenül igaz és a t. miniszterelnök úr védekezhetnék ezzel az általános igazsággal az esetben, hogy ha ő programjának lényegét megvalósította volna és annak egyes részleteiben maradt volna hátra a mögött az ígéretek mögött, melyeket ellenzéki korában tett. (*Úgy van! balfelől.*) De mikor — és ez részben talán szerencsétlenség — még véletlenül sem teljesítette egyetlen egy ígérését sem; mikor jelesen oly nyilatkozattal kezdi működését, hogy új adókat mindaddig, míg az adóképesség fokozására szükséges intézkedéseket nem létesíti, behozni nem fog: tényleg azonban az ő kormányra lépését követett választások után közvetlenül, az általa előbb elvetett adójavaslatokat mindjárt újra beterjeszti; mikor a kiegészési tárgyalásoknak avval indult, hogy programja az önálló bank létesítése, a fogyasztási adóknál szenvedett sérelmek orvoslása, és hogy a 80 milliónyi bankadósságra nézve még szóba sem áll senkivel: s a vége azután az, hogy az önálló bankról — az igaz, a közbeesett lemondás fürdőjén keresztül, melyről később még lesz alkalmam szólni — lemondott; hogy a fogyasztási adóknál az adóztatási rendszer, a mely sérelmes, maradt abban az állapotban, melyben addig volt hogy a 80 milliónyi bankadósságot elvállalta; mikor a külpolitikában, ha nem is tett erre nézve egyenes ígérést, de a handulacsinálás mindazon eszközeivel, a melyekkel egy kormány bír, a nemzetet biztosságban ringatta az

iránt, hogy a nemzet által egyhangúlag kárhóztatott okkupációból nem lesz semmi, — és azután a parlament bezárása után közvetlenül ebbe az okkupációba beleegyezett; mikor — nem egyes alkalommal tett ígéret, de egész múltja által — arra engedett biztos várakozást, hogy a delegációnak és a közös kormánynak a hatásköre tágulni nem fog és mégis ő az első, ki e testületek hatáskörének bővítését a törvényhozásban indítványozta és keresztülviszi; mikor végre egyenesen a pénzügyeknek a javítására és a pénzügyi egyensúly helyreállítására lépett kormányra és 7 évi működés után azzal kénytelen a mérleget lezárni, hogy a defícit akkora, a mekkora volt 1876-ben: akkor, ha az a kormány és az az államférfi, a ki, mint a tényekből kiviláglik, még véletlenül sem váltotta be ígéreteinek egyetlen egyikét sem, azután védekezésében azt mondja: „Senki mindazt, a mit ellenzéki korában reménylett, kormányon be nem válthatja“ akkor t. Ház, *difficile est satyram non scribere. (Tetszés a baloldalon.)*

De a t. miniszterelnök úr beszédjében van egy, hogy úgy mondjam, epizodikus rész, melyre erkölcsi kötelességemnek tartom válaszolni, mert megtámadott abban, habár megnevezés nélkül, egy igen t. képviselőtársunkat, a ki a Ház ez oldalához tartozik s a kit betegsége akadályoz abban, hogy a Ház tanácskozásaiban részt vegyen. *(Közbeszólás jobbfelől: Nem támadta meg!)* Igenis megtámadta, mert az igen t. miniszterelnök úr, beszélvén azokról az esetekről, melyekben ő tárczájától megválni kész volt és tényleg be is adta lemondását, azt mondotta e lemondások komolyságának a bebizonyítására, hogy

ilyenkor jeles férfiak hívtak az uralkodóhoz s megkínálták őket a kabinet alakításával, de ők arra nem vállalkoztak, tehát nem arról lehet szó, hogy neki — a miniszterelnök úrnak — nem volt bátorsága miniszternek nem lenni, de másoknak nem volt bátorságuk miniszternek lenni. (*Derűtség és felkiáltások balfelől Halljuk!*) Én azt hiszem, t. Ház, hogy e támadás leplezett és sima formája által semmit sem vesz elveségéből. (*Úgy van! a baloldalon.*) Mert igen jól tudjuk mindnyájan, hogy komoly politikusoknak bizonyos körülmények közt igenis erkölcsi kötelességük a kormány gyepelőit megragadni, ha azzal illetékes helyről megkínálják. Midőn tehát azt mondják, hogy nem volt erre bátorságuk, akkor kötelességmulasztással vádolják őket, melynek oka a felelősségtől való indokolatlan félelem, a politikai bátorság hiánya lett volna.

Lássuk tehát azokat az eseteket, melyekről itt szó van. Az igen t. miniszterelnök úr kétszer mondott le állásáról. Először, mikor a bankügyi tárgyalások abba az ismert akadályba ütköztek, t. i. mikor a bécsi illetékes körök nem akartak beleegyezni a bank igazgató tanácsának a monarkhia két állama közt való paritás szerint helyes szervezésébe. Akkor hivatott ő felségéhez, a miniszterelnök úr ajánlatára, a többi közt Sennyey Pál báró. (*Éljenzés balfelől.*) Sennyey Pál báró a kabinetalakítás feladatát el nem fogadta, el nem fogadásának az okáról pedig, a mint azt a parlamenti szokás kívánja, beszámolt a Háznak, mindjárt abban az ülésben, melyben a redivivus Tisza-kabinet a ház előtt először megjelent. Itt van a képviselőház 1877-iki naplójában, a február 27-én tartott országos ülésről szóló tudósításban Sennyey Pál báró

képviselő úrnak a beszéde, melyre és az az által ébresztett impresszióra mindazok bizonyosan, a kik akkor a Háznak tagjai voltak, élénken emlékezni fognak. De mintán azóta két választás történt, igen sokan lettek e Ház tagjaivá, kik akkor nem voltak a parlamentben és csak ezért volt lehetséges a t. miniszterelnök árnak oly vádat emelni, mint a minőről megemlékeztem, de másrésről ez által vált kötelességemmé, mint a ki közel állok az emiutt képviselő úrhoz, hogy e vádat rektifikáljam, illetőleg alaptalanságára visszavezesse. *(Halljuk!)*

Sennyey Pál báró úr ugyanis, beszédében kifejtette hogy a kormányvállalásra való készségnek vagy nem készségnek a nyivánításában nem volt rá nézve döntő szempont az, hogy az adott pillanatban kisebbségben volt, mert tudja, hogy bizonyos esetekben a kisebbség tagjainak is kötelessége lehet kormányt vállalni; mert léteznek parlamenti eszközök arra, hogy a ki ma még kisebbségben van, később többséget alakíthat magának. Ezután pedig a következőket mondta: „A kormányvállalásra első föltételül kell vala tekintenem, hogy legfelsőbb helyen szabad kezét nyerjek arra, hogy az eddigi tárgyalások újból és behatóan revideáltassanak.“ Továbbá előadta, hogy minden illetékes tényező meghallgatása után kiderült, hogy arra, a mit ő kívánt, t. i. hogy mindaz, a mi a kormány részéről a kiegyezési tárgyalások eddigi vezetése iránt történt, gyökeres revízió alá vétessék, szóval, hogy újból lehessen a tárgyalást kezdeni, mindenféle viszonyok folytán nem létezik lehetőség, és végül ezeket mondta: „Ezen indoknál fogva legfelsőbb helyen azon hódolatteljes kérelmemet térj esz-

tettem elő, hogy a rám ruházni kívánt misszió alól, melyet a trón és haza érdekében el nem fogadhatok, engem legkegyelmesebben felmenteni méltóztassék; egyszersmind tartozó és hódoló őszinteséggel kijelentve azt, hogy ha csak arról van szó, hogy a már majdnem befejezett tárgyalások végeredményre vezetessenek — pedig az előzmények után ez forgott szönyegen: erre — mondhatnám — egyedül Tisza Kálmánt tartom hivatva.“ *(Mozgás és derűtség balról.)*

Világosak tehát a tények és úgy fognak állani mindazok előtt, a kik Magyarország történelmének e korszakát tanulmányozni fogják, hogy Sennyey Pál báró, felszóllíttatván kabinet alakításaira, de nem nyervén főhatalmazást mindannak az eszközzésére, a mit a siker és eredmény elérésére nézve szükségesnek tartott: kabinet alakítására nem vállalkozott, a mint-hogy, mint komoly főrfiú és lelkiismeretes politikus, nem is vállalkozhatott. Mert valamint kötelessége a komoly parlamenti politikusnak, ha kormányválság áll be — még pedig részben az ő támadásai következtében, de akár a körülmények nehézsége által is — kormányalakításra vállalkozni, ha meg tudja nyerni a felhatalmazást mindarra, a mit szükségesnek tart, hogy politikai programját megvalósítsa: épp úgy komoly és jellemes politikusnak lehetetlen vállalkozni arra, hogy a kormány gyepelőit kezébe vegye, ha az általa lényegesnek talált feltételeknek csak egyikét is el nem nyeri. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Az előadott eset azt bizonyítja, hogy, hála isten, *ennek az országnak nem minden politikusa az alternatív programok embere*, a ki megkíséreljen egy kérdést meg-

oldani így, de ha így nem sikerül, hajlandó azt megtenni amúgy is. *(Élénk tetszés bal felől.)*

A tények e helyreállításával, azt hiszem, tartoztam nemcsak a történeti valóságnak, de különösen megtámadott képviselőtársunknak. *(Helyeslés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr lemondásának a második esete, közvetlenül a boszniai expedíció végrehajtása után, habár a motívumok és események talán még válságosabbak voltak az elsőnél, a lemondás jellegére nézve szakasztott mása amannak. Itt is akkor mondott le a miniszterelnök úr, mikor az, a mihez beleegyezését adta, már megtörtént volt, mikor tehát csak arról volt szó, hogy a parlament szavazata eszközöltessék ki ama tények utólagos szentesítésére. Nagyon természetes, hogy azoknak a férfiaknak, a kik a követett politikát kezdettől fogva elítéltek, különösen pedig Bosznia okkupációját elleneztek, egyike sem érezte magát hivatva, hogy akár a történetekért a felelősséget, akár pedig azok parlamenti konzummálására a vezetést elvállalják.

Az tehát bizonyos, hogy a miniszterelnök úr a hatalom fentartásának minden eszközét nagy virtuozitással kezeli, de talán egyet sem oly kiváló művészettel, mint a lemondást. *(Élénk helyeslés és derűltség bal felől.)* Mert megtudta arra választani e két nagy esetben azt az időpontot, mikor rajta kívül Magyarország egyetlen államférfia sem lett volna hivatva a történetek következményeit a parlament előtt akár tovább fenni, akár képviselni és így mindannyiszor a felállított probléma arra a könnyen előrelátható eredményre vezetett, hogy ő a szükséges, hogy ő az egyedül lehetséges ember. *(Élénk tetszés és derűltség bal felől.)*

De, t. Ház (*Halljuk!*) van a jelenlegi vitának még egy mozzanata, a melyre reflektálnom kell. (*Halljuk!*) Az a mozzanat pedig ezekről a padokról eredt (*a szélső baloldalra mutat*) s csakhamar élénk visszhangra talált amazokon (*a jobboldalra mutat*). Szélső-baloldali t. szomszédaim egynémelyike, különösen Helfy Ignác t. képviselő úr, üdvözölt minket ama közeledésért, melyet — az ő állítása szerint — e vita alkalmával a függetlenségi párthoz tanúsítottunk és ő indokolta is, hogy miben látja a közeledést. Azt mondta: a függetlenségi párt programja két sarkalatos pontból áll: az önálló vámterületből és az önálló, külön hadseregből. E kettős programnak egyik részét, a külön vámterületet, ez a párt is — tehát a mi pártunk — magáévá tette; a másikhoz pedig annyiban közeledik, hogy midőn Somssich Pál t. képviselő úr a közös hadseregben eszközlendő megtakarításokról beszél, bizonyítja avval, hogy legalább már nem tekinti olyan noli me tangere-nek azt a közös hadsereget, a melyhez szó nem főr.

T. képviselőtársam indokolásának egyetlen pontja sem alapos. Mert, hogy azon kezdjem, a mivel rövidebben végezhetek, t. i. a közös hadsereggel szemben elfoglalt álláspontunkkal, soha senki a Háznak ezen az oldalán a közös hadsereget abban az értelemben noli me tangere-nek nem tekintette, hogy annak költségeiről ne lehetne éppen úgy szólni, azok fölött — természetesen, a törvények által kijelölt alkotmányos testületekben — éppen úgy határozatokat hozni, azokat éppen úgy leszállítani, mint bármely más költséget, t. i. a pénzügyi és politikai helyzet követelményeit egymással szemben mérlegelve. Mi e kettős

mérlegelés alapján abban a meggyőződésben vagyunk, hogy bár a jelen perczen nagy megtakarításokat én sem helyezhetnék kilátásba ezen a téren, mégis meg kell állítani a költségek fokozódásának azt az irányzatát, mely közös hadügyi költségvetésünkben nyilvánul s melyet a jelen kormány megállítani nem képes és hogy védképességünk csökkentése nélkül mindazokat a megtakarításokat, melyek e szemponttal megférnek, legyenek nagyok, vagy kicsinyek, de éppen mivel minden tényező együttműködésére szükségünk van, eszközölni kell. *(Elénk helyeslés a baloldalon.)* Ezt a t. képviselő úr, ha akarta, nem először hallotta e padokról. Emlékeztetem a t. képviselő urat, hogy az első, ki e Házban a hadügyi költségek túltengése ellen s az okszerű és ildomos megtakarításnak a kormány részéről való kezdeményezése mellett felszólt, éppen Sennyey Pál báró volt. *(Éljenzés a baloldalon. Felkiáltások a szélső baloldalon: A honvédség ellen!)* A honvédségben is, a közös hadseregben is. *(Halljuk!)* E közt tehát és a t. függetlenségi pártnak a hadseregre vonatkozólag vallott programja közt semmi, de semmi összefüggés nincs. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Ez már igaz!)*

A másik alap, *(Halljuk!)* melylyel a t. képviselő úr közeledésre akar következtetést vonni, a külön vámterületnek a párt programjával való állítólagos elfogadása.

A t. képviselő úr ebben tökéletesen téved. Tannak e pártnak egyes tagjai, a kik igenis a külön vámterület álláspontján állnak, *(Derűltség a szélső baloldalon. Halljuk!)* valamint a Háznak ezen az oldalán is *(a szélső baloldalra mutat)* a nézetek a

külön vagy közös vámterület kérdésénél nem csekélyebb fontosságú kérdésekben egymástól divergálnak; de vannak a Háznak ezen az oldalán, *(a baloldala mutat)* ebben a pártban igen számosan, kik ismét a közös vámterületet vették fel programjukba, mint kívánandó czélt. *(Egy hang a szélső baloldalon: Mi a programjuk? Mozgás, Halljuk!)*

A mi e kérdésben az én nézetem, azt az 1878-iki kiegyezési tárgyalások alkalmával nyomtatásban külön véleményben előterjesztettem a t. Háznak, azt azóta nagy körvonalakban akárhányszor elmondtam. s ha úgy tetszik, elmondom még egyszer. *(Halljuk! Halljuk!)*

Én óhajtom a közös vámterület fentartását, mégpedig nem csupán politikai, hanem közgazdasági szempontból is, mert a mezőgazdasági védekezésnek Európaszerte ma létező áramlatában, félténem a mi nyers terményeinktől az osztrák piacot, ha a vámterületi elkülönítés létesülne. *(Mozgás a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* De a közös vámterület eszméjéhez csak addig ragaszkodom, a meddig sikerül oly kiegyezést elérni, a mely a fogyasztási adóknál szenvedett károsodásunkat helyreüti és Magyarország számára, érdekeivel megegyező kereskedelmi politika követése iránt, biztosítékot nyújt. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

E program helyességéről, t. Ház, lehet vitatkozni, de azt hiszem, elég világos. Ezen az alapon álltam 1878-ban, ezen az alapon állok ma is. *(Helyeslés a baloldalon.)* *Helfy Ignác közbeszó: Ez is alternatív politika. (Úgy van! a szélsőbal- és jobboldalon. Halljuk!)*

Igenis, tisztelt képviselőház, ez alternatív prog-

ramm, de alternatív programm egy oly kérdésben, hol nem elvek, hanem tisztán opportunitási, tisztán célszerűségi tekintetéről és azoknak a körülmények szerint való alakulásáról van szó. *(Hosszantartó zaj és közbekiáltások a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! a bal- és jobboldalon.)*

Én, t. Ház, elmondtam röviden e pontra vonatkozó nézetemet, mert a szomszéd oldalról erre mintegy provokáltak, ámbar a szomszédoldal azt a sajnos türelmetlenséget, melyet eltérő nézet nyilvánítása iránt rendszeren tanúsít, *(ügy van! ügy van! a jobb- és a baloldalon)* ez alkalommal velem is érezte.

Jó lesz tehát, t. Ház, ebből az alkalomból egyszer s mindenkorra egész határozottan megmondanom, legalább a magam vélekedését, arról a viszonyról, mely az ellenzék két árnyalata közt egyáltalán fennállhat. *(Halljuk! Halljuk!)* Én nem engedem magamat elragadni azok által az érzelmek által, melyeket az a türelmetlenség, mit néha eltérő nézeteinknek nyilvánítása a Háznak ezen az oldalán *(a szélsőbalra mutat)* előidézni szokott, bennünk méltán ébreszthet. Én a politikai helyzet követelményeiből indulok ki és meggyőződésem szerint, az ellenzéknek úgy ez a pártja, mint az a pártja nagy politikai hibát követne el, ha a dolgok mai állásában, míg e kormány-nyal szemben állunk, az időt egymás ellen való harcra vesztegetnök. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon. Hosszantartó mozgás.)*

Nem venné ennek hasznát az ellenzéknek sem ez, sem az a része, hanem *(a jobboldalra mutatva)* csak az a párt. *(Ügy van! a baloldalon és a szélső balon.)* Ohajtom azért, hogy addig, míg van egy ellenfél, a ki ellen

küzdeni úgy a mi feladatunk, mint az önké, tisztességes szomszédi viszony legyen az ellenzék e két pártja közt; de ez ne terjedjen odáig, t. képviselőház és t. szomszéd urak, hogy elmosódjanak, hogy világosságukban és határozottságukban bármit veszítsenek azok az elvi határvonalak, melyek köztünk fennállanak. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon.)* Ebből nem volna előnye sem önknek, sem nekünk. *(Úgy van! a szélsőbalon.)* És ha önök mint gyanúsítást utasítanak vissza azt a felfogást, mintha közjogi ellenzéki elveiket szegre akasztani készek volnának és közelednének a 67-iki alaphoz, akkor legyen szabad nekem is, meg hiszem, nem rossz szándékból eredő, de egyenesen gyanúsításnak tekintenem és mint olyat visszautasítanom minden olyan felfogást, bárhonnán jöjjön is az, mely minket azzal vádol, hogy, az 1867-iki alapon elfoglalt állásunkat elhagyva, közeledünk amahhoz. *(Élénk helyeslés a baloldalon. Mozgás a szélső balon.)* Mert a mily erkölcsi alappal és erkölcsi értékkel bir, kétségtelenül, önök előtt az a meggyőződésük, mely szerint az 1867-iki alapot, mint a nemzetre károst elítélik, époly erkölcsi értékkel bir és épp oly tekintélyt és tiszteletet követelek annak a meggyőződésnek, mely politikai létalapunk, hogy t. i. az 1867-iki kiegyezés felforgatása a nemzetre nézve veszedelmes válságokat idézne elő, a miért is mi ahhoz ragaszkodunk. *(Mozgás a szélső balon.)*

Én, t. Ház, habár e vezérszempontokat a helyzet tisztázására kiemelni szükségesnek láttam, nem mondtam azokat ma sem polemikus szándékkal a Ház ez oldalával szemben; *(a szélső balhoz fordulva)* de hogy az ily összevegyítési kísérletek az ellenzék

különböző alapon álló két pártja közt, kinek használna, arra a felvilágosítást megadta az az élénk viszhang, mely a miniszterelnök úrnak, de különösen Jókai képviselő úrnak a tegnapi beszédében felhangzott. *(Mozgás.)*

Sajátságos helyzetben van, t. Ház, a képviselőház e pártja: a mérsékelt ellenzék. *(Halljuk!)*

Nagyon is megtisztelő hívogatásban részesül az egyik évben jobbról, a másik évben balról. Ha pedig a hívogatás balról jön, vagy csak látszik is jönni, jobbról megfelel annak a tologatás balfelé, világos jeléül annak, hogy a jobb oldalnak ez állna érdekében. *(Tetszés balfelől.)*

De mi, t. Ház, kötelességet vélünk teljesíteni az ország iránt, midőn a hívogatásokra, jöjjenek azok akár jobbról, akár balról, egyaránt hidegek maradunk és azokkal szemben szilárdan megállunk a helyünkön. *(Úgy van! bal felől. Egy hang a szélső baloldalon: Sokan átmentek már!)*

Az áramlatok, t. Ház, az országban ma, kétségtelen, nekünk nem kedveznek. Az ország alaphangulata a nemzet helyzetének oly komor szemlélete, hogy az a lélektani törvények szerint leginkább két irányban nyilvánulhat. Az egyik az a lemondás, mely azt mondja, hogy hisz e bajon úgy sem segíthet már senki és így megnyugszik abban, a mi van. És ez az áramlat a t. kormánypártnak szolgál a javára. A másik pedig azt mondja, hogy ily nagy bajokkal szemben semmi más nem segíthet, mint azoknak az alapoknak, a melyeken állunk, a gyökeres megváltoztatása. És ez az áramlat a t. függetlenségi pártnak kedvez.

A ki beletekint, t. Ház, a vidéki politikai életbe,

abba a vidéki politikai életbe, a melynek eredménye aztán a parlament és az egész kormányzás; a ki ott látja, mikép szorul mindinkább háttérbe a közélet minden eszményi indítéka és mikép nyomul mindinkább előtérbe a helybeli és magánérdekek versenye és az ebből eredő szolgáltság; a ki látja, mikép hajlandók nyíltan támogatni egyének és testületek azt a hatalmat, a melynek a működését — ha az ember Velük bizalmasan szól — keserűen elítélik; a ki még ezenfelül látja, hogy a jobbak, kik ilyent tenni röstelnek, semlegességbe vonulnak vissza, — mert a Grünwald Béla képviselőtársam által mesteri kézzel festett kép szerint, ha nekik nincs is szükségük semmire, van szükségük rokonaiknak és sógoraiknak, kiknek ügyeit nem akarják kompromittálni és elrontani: *(Tetszés bal felől)* A ki mindezeket látja, t. Ház, lehetetlen, hogy azt a legmélyebb elkeseredés ne fogja el. *(Hosszantartó helyeslés bal felől.)* És ha azután látnak olyanokat is, a kik kétségtelenül csak lelkiösmeretök után cselekesznek és kik anyagilag sem szorultak rá; a kik kijelentik, mint a minap Fekete Lajos képviselő úr, hogy ők a kormánytól sohasem vártak semmit és nem is fognak várni semmit és halljuk azután azokat az indítékokat, melyek miatt ők e kormányt támogatják: még inkább elszomorodik a lelkünk. Fekete Lajos képviselő úrnak e szempontból igen érdekes rövid beszéde, e felfogásnak legmegkapóbb nyilvánulása volt. Ő — úgymond — követője ennek a kormánynak, mert nem hiszi, hogy azok a férfiak, a kik utána jönnének, bizonyos igényekkel szemben jobban tudnának talpukra állani, mint ezek; *(Helyeslés a jobboldalon)* tehát követi, nem mintha jónak tartaná,

hanem annál az általános kétkedő hangulatnál fogva, mely, nagyon természetesen, az ígéretek és teljesítések, az ébresztett várakozás és a bekövetkezett események közt való folytonos ellentét következménye; melynek következtében kivész a bizalom minden politikai tényezőben és mindenki, úgy, hogy a mi itt e Házban a mostani kormány iránt való bizalom alakját veszi föl, tulajdonkép nem más, mint általános szkepticizmus. *(Mozgás.)* És ezekhez járulnak azután még azok, kik a nemzetnek egyre azt javasolják, hogy a politikai élettől vonuljon egészen vissza, a mint én azt a múlt választások alatt egy, mégpedig nem kormánypárti képviselőjelölt programbeszédében olvastam, a mely egyenesen azt mondja a választóknak: „Ne törődjünk mi a külpolitikával, a melyre nézve úgy sem kérdeznek meg bennünket.“ Mások megint azt mondják: „Egyáltalában ne törődjünk a politikával, hanem foglalkozunk kizárólag gazdasági érdekeinkkel.“ Mintha lehetséges volna a gazdasági ügyekre nézve valami üdvöset, valami maradandót létesíteni, a nélkül, hogy a politika e törekvésekkel komolyan összetartó irányban ne vezettesék; mintha lehetséges volna a magyar gazdának, a magyar iparosnak a helyzetét emelni, ha politikával nem gondolunk és így nem tudjuk, hányszor hoznak egy évtizedben a nyakunkra oly kalandot, minő a boszniai, mely új meg új adók szükségével zavarja meg a termelő existenciákat. *(Mozgás.)* Mindezek oly kórjelenségek, a melyeket ha tekintetbe veszünk, valóban bizonyos erkölcsi bátorság kell ahhoz, hogy az ember ne kövesse azoknak a példáját, a kik elcsüggedve és lemondva mindenről a közéletben, az

elkeseredésnek engedik át magukat; a ki pedig a közéletben megmarad, annak ismét bizonyos erkölcsi bátorság kell ahhoz, hogy megálljon azon a helyen, a hol sem a hatalommal együtt való járásnak a kényelme, sem az udvari kegy malasztjai kilátásban nincsenek, sem annak a zajos népszerűségnek a babérjai, a melynek az értékét leginkább az becsüli nagyra, a ki még nem tapasztalta annak mulandó voltát.

De, t. Ház, minél nehezebb e feladat teljesítése, annál nagyobb mértékben érzem annak a szükségét, hogy ezt a feladatot valaki teljesítse; hogy legyen ez országban, kisebb vagy nagyobb számarányokban, de legyen egy csoportja a politikusoknak, a kiknek nyakát meg nem hajtja sem a meghódolás a hatalom előtt, sem a belső elkeseredés és a kiknek a fejét nem szédíti el, a kiket a szélsőség felé nem ragad a létező állapotok véghetetlen szomorúsága. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

E missziót, t. Ház, nehéz körülmények közt, és meglehet, a siker közvetlen reménye nélkül, teljesíti ma a mérsékelt ellenzék.

Egyébiránt értsük meg egymást, hogy mi az a siker. *(Halljuk!)*

Igenis, a sikernek az az eszménye, a melyért lelkesülni jogosult és szép dolog és a. melyért küzdeni szép feladat, ez a sikernek az a faja, midőn valaki azt mondhatja önmagának, hogy olyat létesített a nemzet számára, a minek maradandó bece van; hogy előbbre hozta bármely irányban a nemzet ügyét; hogy magának a történelemben a nemzet jóltevői közt biztosított helyet: igenis, a sikernek ez a neme

az, mely a jogos és nemes aspirációk célja lehet. *(Élénk helyeslés balfelől)* De, megvallom, a sikernek arra a fájára, mely egymásután kivívott parlamenti győzelmekből áll, de a midőn egyes államférfiúnak vagy kormánynak e parlamenti győzelme csaknem minden esetben a nemzet valamely leverésével, a nemzet valamely lealázásával, valamely nagy nemzeti érdek megsértésével jár: a siker e fájának a babórajaira, t. Ház, mi nem vágyunk. *(Élénk, hosszantartó helyeslés balfelől.)*

És azért, t. Ház, a helyzet súlyos voltának a teljes érzetében, minden gyanúsítással, minden hivatással, az elcsüggedésre okot szolgáltató minden jelenséggel szemben, megmaradunk ezen a mi helyünkön, a hol összetörhetnek mindent az események, de innét dezertálni nem fogunk. *(Élénk helyeslés balfelől)*

Somssich Pál t. képviselőtársam határozati javaslatát fogadom el. *(Zajos hosszantartó éljenzés balfelől)*

AZ UZSORÁRÓL.

— 1888. január 25. —

Az uzSORÁRÓL szÓló törvényjavaslat Általános tárgyalásában szÓnok nem vett részt. A törvényjavaslat 1. §-ához indítványt adott be, mely szerint e § adassék vissza az igazságügyi bizottságnak átdolgozás végett, e két elv szerint: A törvény által megállapítandó kamatláb Átlépése *tussora vétségének* minősítendő s *fogházzal* büntetendő; a *kvalifikált uzSORa* pedig *büntettnek* minősítendő, s ezt *börtönnél* kell büntetni. Az indítvány első pontjával hasonértelmű indítványt tett KomjÁthy Béla is s miután ezt a Ház elvetette, szÓnok a maga indítványát szavazásra nem is bocsátotta, az első pont elesével a második önmagától elesvén. Az indítványt megokoló beszéd után elmondott *záró beszéd* már *politikai* természetű is, visszautasítván a sajtó egy részében s egyes beszédekben is nyilatkozott tendenciákat, melyek szocializmussal, reakcióval stb. gyanúsították a szÓnokot, az itt közölt beszédben kifejtett elvek nem éppen jóhiszemű félremagyarázásával.

T. Ház!

(*Halljuk! Halljuk!*) A t. miniszterelnök úr tegnapi nyilatkozatát követve és a vitát magam is abba a mederbe óhajtván terelni, melybe ő azt terelni kívánatosnak jelentette: felszólalásomat, jóllehet elvi fontosságú kérdésre vonatkozik, a részletes vitára, illetőleg az 1. §-ra halasztottam. (*Halljuk!*)

A jelenleg tárgyalás alatt levő törvényjavaslattal szemben a Ház minden tagja igen kedvező helyzetben van, a fenforgó tárgy teljesen objektív mérlegelésének a szempontjából, nemcsak azért, mert a mint mindenki tudja, ez a kérdés és annak miféle módon való megoldása nem függ össze a politikai pártoktól elfoglalt állással, — a minthogy látjuk és valószínűleg még világosabban fogjuk látni, hogy e pártok kereteiben mutatkoznak ellentétes nézetek — de főleg azért, mert az alaptételt, a melyből ez az egész törvényhozási akció kiindul, hogy t. i. az uzsora # ellen valamit, még pedig a lehető leghamarább tenni kell: legalább a felszólalások szerint ítélve, senki sem támadja meg. Ez, úgy látszik, az egész Ház osztatlan meggyőződése. *(Úgy van!)*

A meggyőződés közössége ebben a pontban, ha talán némi tekintetben megfosztja is a szónokokat a kérdés hálás, hogy úgy mondjam, agitatórius oldalától, a mennyiben feleslegessé teszi az uzsora pusztításainak hosszas ecsetelését: másrésről ama kérdés megoldását, hogy melyek tehát a leggyakorlatibb eszközök az uzsora bajainak az orvoslására, nagyon megkönnyíti, mert a legridegebb objektivitás terére viszi át a vitakozást.

Ebből az előzményből indulva ki, előre is bocsánatot kérek t. képviselőtársaimtól, ha ez az üdvös ridegség és szárazság majd az általam előadandókban is mutatkozik. *(Halljuk! Halljuk!)*

Én e szakasz ellen Írtam fel a nevemet, de ezt nem úgy kívánom értelmezni, mintha e szakaszban foglalt rendelkezést nem helyeselném. Megmondom mindjárt most, felszólalásom elején, hogy az uzsora vét-

ségének egyik ismérvéül, és pedig tökéletesen kielégítő ismérvéül a törvény által megállapítandó, egy bizonyos kamatmaximumnak az átlépését tekintem. *(Helyeslés több oldalról)*

De e nézetem kifejezésével nem akarom ezt az ismérvet azoknak a helyébe állítani, melyeket e törvényjavaslat tartalmaz, hanem kumulálni kívánom *(Élénk helyeslés többfelől)* és ugyanazon bűncselekménynek két különböző fokozatát kívánom megállapítani: egyrészt a törvényes kamatláb egyszerű átlépésében, másrészt ama kvalifikált uzsorában, melyet a jelenlegi törvényjavaslat egyedül vesz büntetendő cselekvénynek. *(Élénk helyeslés több oldalról.)*

A kamatmaximum mellett sok mindenféle szempontból lehet érvelni. Történt érvelés a bűncselekmény könnyebb megállapíthatósága és ennek következtében a büntetőjogi szentesítés érvényesítésének nagyobb biztossága szempontjából.

Voltak és vannak, nemcsak ebben a parlamentben, de más országok törvényhozásaiban is, olyanok, a kik a kamatmaximum mellett azzal érvelnek, hogy az állami törvényhozásnak a feladata, a munka nélkül élvezett tőkenyereséget bizonyos harmóniába hozni a vállalkozói nyereséggel.

Én ez érvelések egyikének is sem mellette, sem ellene állást foglalni, ez alkalommal, szükségesnek nem tartom. Mások sokkal hivatottabbak arra, hogy vizsgálják, vajjon a bűnvádi eljárás gyakorlatisége és a biztos büntetés szempontjából milyen előnyöket nyújt az uzsoratorvénynek ilyen vagy amolyan alapokra való fektetése.

A mi pedig az általam felhozott másik érvelési

csoportot illeti, annak a nagy kérdésnek a vitatását, hogy az állam pozitív intézkedései a társadalmi gazdagság és összjövedelem elosztására minő mérvben és minő eszközök által folyjanak be, ezúttal nem tartom szükségesnek. Azt hiszem, t. Ház, — ámbár ez állításom első hallásra merésznek is látszhatnék — az uralkodó közgazdasági felfogások és az általánosan elfogadott közgazdasági elméletek is egészen biztos alapot nyújtanak arra, hogy az általam helyesnek tartott álláspontot, t. i. egy bizonyos kamatláb átlépésének a büntetethetőségét igazoljam.

A kölcsönképen adott pénztőke hasznának a, törvényszerű meghatározása, vagyis a kamatmaximum. ellen főérvül azt szokták felhozni, hogy a pénzkölcsönnek, mint minden más árucikknek az ára, a közgazdasági organizmus természetes és így pozitív intézkedésekkel meg sem változtatható törvényei szerint alakul, t. i. a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonya szerint. Ez megtámadhatatlan elv, ez alapigazság. De a kérdés csak az, vajjon minden esetben helyes-e a kereslet és kínálat egymásközi viszonyából fejlődő áralakulást minden befolyás nélkül hagyni és a maga fejlődésének átadni? Sok esetre hivatkozhatnám, melyekben ez az alaptétel, a melyekben az árnak ez a természetszerű fejlődése, a kereslet és kínálat viszonya szerint, igenis alája kerül, még pedig czélszerűen, oly elem befolyásának, mely az állam pozitív intézkedéséből ered. Ez esetek egyikének tartom a kölcsönbe adott pénztőke kamatját. Megmondom, miért. Az a regulátor, mely az egyéni önösségek harcában a kereslet és kínálat közti viszony alakulását a közjó felé irányozza, ez a delectum nem más

mint a verseny. Oly esetekben, midőn a verseny, habár törvényileg és jogilag meg van, de tényleg nem érvényesülhet, oly esetekben ez a regulátor nem működik a közjó szükségképen való céljainak a megvalósítására. Ezek az esetek az úgynevezett természetes monopóliumok esetei. És ez esetekben a közjó valamely orgánuma, legyen az állam, törvényhatóság, vagy község, mindenkor hivatva érezheti magát és tényleg hivatottnak érzi is magát, hogy a verseny regulatorát a hatósági szabályozás regulatorával pótolja. Van erre egy illusztris példa: a nagy forgalmi vonalak kérdése. Sok ideig az a nézet uralkodott a közgazdaságban, hogy a nagy forgalmi vonalak és különösen a vasutak árszabásait is, épp úgy, mint minden más áralakulást, a verseny szabályozhatja, a közjó érdekében. Tudjuk, hogy Angliának az egész vasúti építése 1844-ig, de még azontúl is annak az elméletnek a befolyása alatt alakult, hogy versenyző pályák keletkezését, melyek két végpontot egymással különböző utakon kötnek össze, nemcsak megengedhetőnek, de mindenképpen elősegítendőnek tartották. Sőt azt az eszmét is érvényesítették némelyek, hogy ugyanazon a vonalon különböző szállítási vállalatok versenye idézheti elő a közjónak legjobban megfelelő árszabásokat. Ez volt az a korszak, melyben a vasútépítést és a vasúti üzletet is, ámbár bizonyos, a vasutak jogi helyzete, azok létesítésének nélkülözhetetlen jogi előzményei által követelt hatósági intézkedések mellett, de közgazdasági szempontból, a magánipar szabadságának engedek át. Később a tapasztalás arra tanította az összes európai nemzeteket, hogy a verseny regulatora a nagy forgalmi vállalatok által

teljesítendő funkcióban, nem működik a közjó elérésére; hogy e nagyforgalmi vállalatok, a befektetett tőke nagysága és számtalan más oknál fogva, természetes monopóliumot alkotnak. A mint ennek a felismerése általánossá vált, általánossá vált és mindinkább válik az a nézet is, hogy a közgazdasági szervezetnek ez az ága, a nagy forgalmi vonalak létesítése és ellátása, valami módon hatósági szabályzat alá veendő és a magániparnak tisztán a maga haszna szempontjából üzött korlátlan vezetése alá nem engedhető. Miért? Mert természetes monopóliumot konstatáltak.

Már most e példaként felhozott fejlődés konstatálása után menjünk át a tárgyra, melylyel ma foglalkozunk. (*Halljuk!*)

A nagy forgalmi központokon, a hol a kereskedelmi és üzleti élet minden szála összpontosul; hol a jó hitelű ember választhat 3—4-féle bank és tőkepénzes közt: ott igenis nemcsak a tőkekereslet, de a tőke kínálat oldalán is létezik hatályos verseny, mely a tőkehasználat árát, vagyis a kamatlábat ilyen helyeken lenyomja arra a nivóra, mely megfelel a pénzpiac természetes helyzetének, a közjó követelményének.

De hasonló helyzetben van-e az, — és ez teszi ki a hitelkeresők óriási többségét ez országban, — ki elhagyottabb vidéki helyen ól; ki, miután a személyes hitel az egyén személyes tulajdonainak, vagyoni helyzetének az ismeretén alapul; miután az a kör, melyben őt ismerik, nem terjed tovább mint 3—4 falura: kizárólag arra az egy pénzintézetre van utalva, melyhez az ő faluja legközelebb fekszik s néha kizárólag arra az egy-két tőkepénzesre, ki az ő falujában pénz-

zel rendelkezik? E hitelkeresők, habár jogilag szabad akárkihez fordulniok, habár jogilag meg is van engedve bárkinek a legkisebb faluban is letelepedni és ott bankot létesíteni, vagy pénzkölcsönző üzletet nyitni; habár, e szerint, jogilag a verseny lehetősége meg van adva a hitelkínálat oldalán is, de — miután az ott tényleg nem létezik — ki vannak szolgáltatva annak az egyetlen, vagy ama kevés pénzforrás önkényének, monopólisztikus helyzetének, melytől egyedül vehetik igénybe a kölcsönt. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ez, t. Képviselőház, az az elvi alap, a melyre építem én azt, hogy miután a hitelkeresők legnagyobb részére, t. i. mindazokra nézve, a kiknek nincsenek összeköttetései a forgalom nagy központjain, fennáll a verseny a kereslet részén, de nem létezik a verseny a kínálat részén: a tőkekínálat, legyen a tőke akár pénzüintézeté, akár egyes emberé, itt a természetes monopólium helyzetében van. *(Úgy van! bal felől.)* Merem állítani t. Képviselőház, hogy minálunk is, a Hódossy Imre által felemlített és egészben nem tagadható viszonylagos javulás ellenére, az ország vidéki pénzüintézeteinek a legnagyobb részénél, annál inkább a magán kölcsönadók legnagyobb részénél uralkodó túlságosan magas és semmi által nem indokolt kamatláb, nem az adós megbízhatatlanságának, vagy szorult helyzetének, szóval nem az adósnál mutatkozó kedvezőtlen, hanem inkább a hitelezőnél meglevő túlságosan kedvező körülményeknek a kifolyása. *(Úgy van! bal felől.)*

Azt tartom, t. Ház, hogy a törvényhozás semmiben sem sérti meg a nemzetgazdaság organizmusának és a pénzforgalomnak a szükséges és természetes törvényeit és másrészt hasonló ese-

tekben mindig igénybevett mellőzhetetlen hivatást gyakorol, midőn nem csupán, hogy úgy mondjam, a legszorosabb értelemben vető uzsorát vagy a zsarolási kamatlábat, hanem egyszersmind e monopolisztikus kamatlábat is megfékezni iparkodik. *(Helyeslés bal felől.)* Tudom, hogy a monopólium itt nem vehető a szó betűszerint való értelmében, hogy t. a kínálat oldalán csak egy kínáló áll, mint az állam a dohány-monopóliumnál, hanem tág értelemben veendő, midőn nem jelent egyebet, mint állandó, a dolog természetében fekvő aránytalanságot a kínálat és a kereslet közt, *(Helyeslés bal felől.)* Ebben az értelemben szólok én a hitelkínálók tényleges monopóliumáról, mely a hitelkínálók javára, a hitelkeresők hátrányára az ország legtöbb részében fennáll, és mind azokra nehezedik, a kik a forgalmi központokkal szoros összeköttetésben nincsenek. És e tényleges monopólium alapján veszem igénybe a törvényhozás számára nemcsak azt a jogot, a melyet senki sem tagadhatott, de azt az elvi jogosultságot is, hogy a kamatláb szabályozásával e tényleges monopóliumot, mint minden más monopóliumot megtörni igyekezzék. *(Élénk helyeslés.)*

Ez általam ecsetelt és kétségbe alig vonható helyzettel ízemben más orvoslást is ajánlanak. Ajánlják különösen a hitelszervezet oly módon való kiépítését, a mely e tényleges monopóliumot megszünteti, a mely pénzüzeteket, hitelszövetkezeteket létesítsen, lehetőleg az ország minden, még a legelmáradottabb és legelrejtettebb helyén és a mely ezen az úton minden más szabályozó tevékenységet az állam részéről fölöslegessé tesz.

E nézetet, t. Ház, tökéletesen osztom és minden

ilyen, egészséges hitelszervezet létesítésére célzó törekvés senkiben buzgóbb pártolót, mint bennem, nem talál. *(Helyeslés.)* Többet mondok: azt hiszem, hogy ily hitelszervezet keresztülvitele, az uzsora nyomorának és a monopolisztikus kamatlábnak — hogy e kifejezésnél maradjak, — sokkal hatályosabb eszköze lesz, mint ennek, vagy más uzsoratörvénynek a meghozatala.

De, t. Ház, nem is említve azt, hogy más, e tekintetben előbbrehaladott országok példája szerint, tökéletesebb hitelszervezet mellett is, az uzsora mindig talál magának fészkeket, melyekből azt kiküszöbölni csaknem lehetetlennek mutatkozik, egyszerűen hivatkozom arra, a mit Károlyi Sándor gr. igen t. barátom tegnapi felszólalásában mondott, t. i. arra, hogy ily kielégítő hitelszervezet megalkotása nem is egy vagy két, de igen sok év munkája. *(Úgy van!)* Hiszen a tapasztalás, melyet e tekintetben a kisbirtokosok földhitelintézete az működése körében tett, az az óriási, csaknem legyőzhetetlen nehézség, melylyel — nem mondom, városokban és iparosok közt, de falvakban, földművelők közt — a hitelegyesületek alakítása ütközik: mindez mutatja, hogy mennyi küzdelemre, mennyi magánkezdeményezésre és mindamellett mennyi időre lesz még szükség, hogy e hitelszervezetek megalakulhassanak. Már pedig, t. Ház, az a baj, melyre én utaltam, ily sokáig orvoslásra nem várhat.

Nem osztom e tekintetben azt a felfogást, mellyel találkoztam — nem tudom, vajjon e vita körében is, de magánbeszélgetésekben, igen gyakran — mikor nekem sokan azt mondták, hogy ők egy kamatmaximumra fektetett uzsora-törvény megalkotá-

sába beleegyeznének, ha e hitelszervezet már meg volna alkotva, de addig azt veszedelmesnek tartják.

Én ellenkező felfogásban vagyok. Én inkább azt hiszem, ha a helyes hitelszervezet már megalkottatott volna, sokkal inkább nélkülözhetnének törvényt, mely hatályosan és czélszerűen megállapít egy kamatmaximumot, mint ma, midőn ideig-óraig és alkalmasint még hosszú éveken át kénytelenek leszünk a jelenlegi, igen tökéletlen hitelszervezettel megelégedni. Hisz' éppen ennek a tökéletlen működése, ennek a kinövései miatt szükséges főleg az oly intézkedés, melyet én czélba-veendőnek tartok.

A kamat-maximum megállapításának a módjáról, t. Ház, sokféle nézet van. Megvallom, hogy nekem a kamat-maximumnak egy fix, soha nem változható, vagy csak új törvénynyel megváltoztatható tételben való megállapítása ellen erős aggodalmaim vannak. Nem mondom, hogy semmi körülmények közt nem járulnék hozzá, de aggodalmaim vannak és azért keresném a kamat-maximum más módját, melyet röviden elmondok a tisztelt Háznak, nem mintha azt indítvány alakjában akarnám itt előterjeszteni, hanem csak a dolgok illusztrálásaként, mint ama módozatok egyikét, melyek mellett ezt az igen nehéz kérdést megoldhatónak tartom. *(Halljuk!)*

A jelzáloghitelt, azt igenis aggodalom nélkül tartom meghatározhatónak egy fix-tételben. Mert a jelzáloghitel körében, mint a tapasztalás mutatja, a kamatláb ingadozásai az európai pénzpiaczon sem oly nagyok, mint a személyes hitel terén; és ha e tekintetben egy szorosan ide nem tartozó megjegyzést szabad tennem, azt hiszem, hogy az 1877: VIII.

fc.-cz. által a behajthatóság határául kijelölt 8%-ot, a jelzáloghitelre nézve, a mai körülmények közt, minden aggodalom nélkül lehetne 7%-ra leszállítani. Másként áll a dolog a személyes hitel kamatlábját illetőleg. A személyes hitel kamatlába nemcsak azokon a helyeken, ahol a monopólisztikus kamatláb uralkodik, de az európai pénzpiac minden lüktetésének kitétt helyeken, sőt azokon talán még inkább, folytonos hullámzásoknak van kitéve. Ezek a hullámzások visszahatnak mindenüvé és többé-kevésbé a vidéki hitelre. Sajnos, eddig abban az arányban, ahogy a vidéki hitel ára emelkedik, ha a központi hitel ára emelkedik, sehol sem sikerült a központon beállott kedvezőbb hitelfordulatnak is érvényt szerezni a vidéki hitelnél. De azért mégis kihat a központi kamatláb hullámzása a vidéki hitelre, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, mert, mint mindenki tudja, a vidéki pénzintézetek nemcsak betéteik alapján nyújtanak kölcsönöket, hanem mindannyian többé-kevésbé, közvetlen vagy közvetve élvezik a budapesti nagy pénzintézeteknek és ezek útján az osztrák-magyar bank társulat budapesti főintézetének, vagy valamely bankfióknak a hitelét és az innen nyert eszközök, az innen nyert összegek lényeges kiegészítő részét teszik annak az egész készletnek, melylyel ők klientelájuk kielégítésére rendelkeznek. Minálunk tehát sokkal inkább, mint bárhol másutt létezik a vidéki hitel bizonyos függése a központi hitelviszonyoktól és én a legmegnyugtatóbb megoldási módnak azt tartanám, ha a személyes hitelre nézve a kamat-maximum úgy állapítatnák meg, hogy az a pénzintézetekre nézve mindig néhány, — nem akarom a számot pozitíve meghatá-

rozni, de példa gyanánt mondom, — két, vagy két és fél perczenttel magasabb legyen, mint a bank-kamatláb és egyesekre nézve ismét ennél egy, vagy másfél perczenttel magasabb.

A kamat-maximum ily megállapításával szemben a megállapítás ellen felhozott ellenvetéseknek és aggodalmaknak ama nagy része eszik, mely a kamat-maximum fixtételben való megállapítása ellen szól. Mert mi történik ez esetben? Vájjon az történik-e, hogy erőszakot akarunk ejteni a pénzforgalom természetes fejlődésén és annak a törvényein? Nem, mi e törvényben mintegy transzmisszionális kereket akarunk létesíteni, melynek útján az európai tőkének és a nagy világ pénzpiaczainak a lüktetési elhatolhatnak oda, hol különben éppen a vidéki pénzkínálat monopólisztikus helyzeténél fogva nem érvényesülnek. E megoldási módot tartanám én, t. Ház, a személyes hitel kamatlábának maximumára nézve a legcélszertibbnek.

De, t. Ház, az idő nagyon előrehaladván, (*Halljuk!*) s mert nem akarok a Ház türelmével visszaélni, most már átmegyek azoknak az ellenvetéseknek a rövid összegezésére és a mennyire tőlem telik, meg-erőtlenítésére, melyek a kamat-maximumoknak bármely módon történő megállapítása ellen felhozattak. Ezek az ellenvetések kétfélék. Egynémely részük, hogy így mondjam, erkölcsi és jogi szempontból indul ki, más részük közgazdasági szempontból. Némelyek t. i» azt mondják, — és erre czélzott mai beszédében Hódossy t. barátom is, — hogy a kamat-maximum pusztá túllépésének büntetésére teljesen hiányzik az erkölcsi alap. Hogyan lehetne valakit megbüntetni

olyasmért, a miben, magábanvéve, semmi rossz sincs, a mivel talán senkit sem károsított, sőt esetleg jót is tett mászon?

Hát erre az a válaszom, hogy valamely cselekmény büntethetősége, illetőleg büntethetőségének az erkölcsi alapja nemcsak ott van meg, a hol az egyéni cselekmény, az egyes tény, a mely bírálattá tárgya, valakinek a jogait sérti, vagy valakinek kárt tett, de megvan akkor is, mikor a tendencia, a mely e cselekményben van, általánosítás esetében, a társadalom szükségképen megóvandó érdekeit sérti.

Az egyes esetben oly kamatvétel, mely a társadalom szempontjából túlmagasnak ítéendő, talán az adósnak semmi kárával nem jár, jogait nem sérti; de az, hogy általában ilyen magas kamatot lehessen venni, sérti a társadalom érdekeit, veszélyezteti a társadalom vagyoni fejlődését; és az állapítja meg, szerintem, a cselekmény erkölcsi büntethetőségét, hogy a társadalmi felvirágzás alapjai ellen irányai.

Sokkal nyomósabb a közgazdasági szempontból ilyen rendszabály ellen emelt ellenvetés. Azt mondják, hogy túlmagas kamattal fölvelt pénzen is képzelhető igen nyereséges üzlet. Az előadó úr példát hozott fel, hogy egy építész a 26%-ra felvett pénzből palotát épített és azt óriási nyereséggel adta el. Hát — kérdi az előadó úr — meg kell-e büntetni a kölcsönadót, a ki erre segítette? íme, az előadó úr által felhozott példa jellemzi az okoskodásnak ezt az egész kategóriáját. Azok az urak, a kik így okoskodnak — és én sokakkal beszéltem — kikeresnek, kifundálnak nagynehezen egy példát, egy konkrét

esetet, melyben az, a mi a társadalomra nézve káros, valakinek előnyére vált, azután az ily kivétel alapján érvelnek.

Ezt én a legfonákabb eljárásnak tartom. A meghozandó törvény helyes alapját a társadalom általános viszonyai és az esetek túlnyomó többsége képezi. Az, hogy a mi az esetek többségénél nem áll, valamely konkrét esetben mégis előfordul, de még az sem, ha a tervezett intézkedésből egyes esetben kár származik, nem lehet annak akadály, hogy megalkossuk azt a jogszabályt, a melyet az esetek többsége határozottan kíván. Hiszen így vagyunk minden ilyen rendszabálylyal, így voltunk az 1877-iki Vili. t.-cz. megalkotásakor, így vagyunk minden oly rendszabálynál, mely az egyéni szabad cselekvés korlátozását involválja: az mindig bizonyos hátránnyal fog járni az előnyök mellett. Ezzel a helyzettel meg kell barátkozni és azt kell keresni, hogy hol van a hátrányoknak és hol van az előnyöknek nagyobb összege: a létező állapot megtartása, vagy ama változtatás kiesz-tülvitele mellett-e, a melyet javasolnak.

De azután egész általánosságban is argumentálnak sokan a túl magas kamatvétel kizárása ellen, abból a megtámadhatatlan tételből indulva ki, hogy a kamatlábban nem csupán a pénzkölcsön ára, hanem egyszersmind annak a kockázata is ki van fejezve. S erre a megtámadhatatlan tételre azután azt az okoskodást alapítják, hogy ha a törvény bizonyos maximum felül a kölcsönzést lehetetlenné teszi, mindazok, a kik, a kellő biztosítékot nem nyújthatván, kockázat mellett nyerhetnek csak kölcsönt, a kölcsönvétel jótéteményeitől elesnek.

Elismerem, hogy ez az ellenvetés igen komoly, figyelmet érdemel. Elismerem azt is, hogy éppen ez ellenvetés komolysága miatt különben egy nyomon haladó férfiak közt is igen eltérő nézetek lehetnek a kamat-maximum gyakorlati alkalmazása iránt. Nem lehet itt mennyiségtanilag sem pro, sem kontra bizonyítani; az egyéni érzés dolga azt mérlegelni, hogy melyik bajt és a baj milyen fokát hajlandó elfogadni azokért az előnyökért, melyeket valamely rendszarbalytól várunk.

De én nem is akarom, t. Ház, a kamat-maximumnak oly alacsony fokban, oly alacsony összegben való megállapítását, hogy csupán a legjobb hitelű emberek nyerhessenek a mellett kölcsönt.

Hiszen ez a perzentuális többlet, melyet a bankkamatlábhöz adadni kívánok, a pénzintézetekre s még nagyobb mértékben a magánhitelezőkre nézve meglehetősen tág latitude-öt enged az egyéni körülmények mérlegelésére és az egyes kölcsönzéssel járó kockázat méltányos díjának a szedésére.

A kik azután ezen a körön is kívül esnek, a kétségbeesett, vagy majdnem kétségbeesett helyzetű hitelkőrök: ezekre nézve, t. Ház, nekem az a szomorú meggyőződés, melyet sokak vagyoni katasztrófájának a szemlélése bennem csak megerősít, hogy az igen magas, a nagyon kockázatos kamatláb mellett való kölcsönvétel rájuk nézve a legeslegritkább esetekben jelenti a menekülést és az esetek túlnyomó többségében nem egyéb, mint egy egészségtelen existenciának néha csak néhány hónapig, a legjobb esetben néhány évig való továbbtengetése. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. Ház, ez a továbbtengetés nem kívánatos, szerintem, sem az illető egyénnek, sem a társadalomnak a szempontjából. Az illető egyén, ha hónapokon vagy éveken át túldrága kamatokra felvett kölcsönökkel tengeti magát, a kimaradhatatlan katasztrófa beállásának az órájában rendszerint még sokkal rosszabb helyzetben van, mint a minőben lett volna akkor, ha vagyoni egzisztenciáját likvidálni kényszerült volna. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De nemcsak maga van rosszabb helyzetben abban a pillanatban, hanem, vergődései közben minden fűszálba kapaszkodván, még másokat is magával ránt a nehézségekbe, beleránt a tönkrejutásba és nemcsak vagyonában, hanem erkölcsi minőségében is kárt tesznek ama kétes üzletek, melyekhez végre folyamodni kénytelen,

Én tehát, egymás ellenében mérlegelve a hátrányt és a hasznot, nem tudom egy vonalra helyezni és nem tudom túlnyomónak találni a tönkrejutás szélére jutott, tehát csak nagy kockázattal kölcsönt nyerhető egyének némi időn keresztül, vitt továbbtengetését, azzal a társadalmi haszonnal, a melyet el lehetne érni, ha lehetetlenné tennénk egy oly magas kamatláb szedését, melyet nem indokolnak az adós viszonyai, nem indokol a pénzpiacz helyzete, hanem egyes-egyedül a pénzt kínáló, a hitelező monopólisztikus helyzete és melyet ennél fogva ma jó hitelű egyénektől is szednek.

Egyáltalában, t. Ház, miután lehetetlen minden felhozható ellenvetést felsorolnom és azokra válaszolnom, csak egy általános szempontot akarok még felemlíteni, mely reám nézve mérvadó, sok látszólag súlyos ellenvetés visszautasításánál. Nekem úgy látszik,

hogy e kérdésnél és egyáltalán a hitellel összefüggő kérdéseknél, mi mindnyájan egyoldalúlag, egy szempont befolyása alatt állunk, megengedem, igen fontos szempont befolyása alatt, de a mely szempont tévedéssé válik éppen azért, mert egyoldalú. Mi a hitelképességet, vagyis szabatosabban mondva, a hitelnek boldog, boldogtalan számára való minél könnyebb hozzáférhetőségét, a könnyelmű adósságcsinálás lehetségesítését oly fétisnek tartjuk, melynek elérése végett minden egyéb tekintetet, feláldozunk. (*Úgy van!*) És én a törvényhozói helyes érzék feladatának tartom azt meghatározni, de szem előtt tartandónak vélem mindig azt a határvonalat, mely a hitelképesség jogos igényei és a könnyelmű, a jogosulatlan adósságcsináláskövetelményei közt létezik. S azért, ha bizonyos hitellelezések elé gördített nagyobb nehézséget hoznak fel velem szemben ellentetésül, nem vagyok hajlandó ez ellentetés előtt feltétlenül meghajolni, hanem tüzetesen vizsgálándónak vélem, vajjon a hiteligenyek ama kategóriája, melyet esetleg megnehezítünk: jogos-e; a társadalomra nézve üdvös-e; olyan-e, mely a törvény által biztosítandó, vagy pedig olyan, mely mindenütt és különösen nálunk, hol a könnyűvérűségnél fogva az adósságcsinálásra való hajlandóság igen nagy, inkább fékezendő, mint előmozdítandó. (*Helyeslés.*)

Mindezek után még csak egyet kell megmondanom, t. i. azt a bevezetőleg felhozott eszmét kell a t. Ház előtt egész teljességében kifejtennem, hogy a kamat-maximum meghatározását nem a javaslat 1. §-ával szemben állítom fel, hanem ahhoz pótlólag kívánom csatoltatni. Én határozottan az uzsora-törvényhozás egyik vívmányának tartom az uzsorának

ama fogalmi meghatározásait, bármily tökéletlenek legyenek is azok még ma, melyeket a legújabb német és osztrák törvények és azok nyomán a mi törvényjavaslatunk is létesített és melyek a csalással és és zsarolással rokon, ámbár tüzetesen egyiknek keretébe sem sorozható bűncselekményt állapítottak meg: mert ez által módot nyújtottak arra, hogy az uzSORával és különösen az uzSORA súlyosabb eseteivel szemben sokkal szigorúbb büntetések legyenek alkalmazhatók, mint voltak ama törvények keretében, melyek az uzSORÁRA nézve nem ismertek más ismérvet? mint egy bizonyos kamatláb átlépését.

Azoknak az uzSORATÖRVÉNYEKNEK, melyek kizárólag erre az alapra vannak fektetve, a mellett az előnyük mellett, hogy könnyen felismerhető bűncselekményt konstruálnak, viszont az a hátrányuk, hogy, a dolog természete szerint, — minthogy e kategóriába nagyon enyhén megítélendő esetek is tartoznak, — túlsúlyba büntetések vannak bennük kiszabva. A francia uzSORATÖRVÉNYBEN 6 havi fogház a büntetés maximuma, a belga törvényben egy évi fogházbüntetés, és csak ismételt elítéltetések után ennek a kétszerese.

Ismételten kijelentem tehát, hogy ön az uzSORATÖRVÉNYHOZÁSNAK egy vívmányát látom — nem ugyan abban, ha elejti a Ház a kamatmaximum átlépését, mint büntetendő cselekményt — de igenis abban, ha ez egyszerű uzSORA mellé, vagyis inkább fölé állítjuk a minősített uzSORA olyan fogalmát, minő e törvényjavaslat első szakaszában van definiálva. De azután ebből én egy következtetést vonok le.

A törvényjavaslat ezt a minősített uzSORÁT vétésnek nevezi és ahhoz képest bünteti. Én elfoga-

dom ezt az enyhébb kriminális kategóriát, a vétség fogalmát, és ennek megfelelőleg a szabadságbüntetés legenyhébb formáját, a fogházat az uzsora oly eseteire, a melyben a bűncselekmény nem áll másban, mint a társadalmi haszon szempontjából létesített bizonyos kamatmaximum átlépésében. De ha az uzsora egyszer oly jelleget ölt, mint a minő a törvényjavaslat definíciójában van, t. i. oly mérvekre terjed, hogy az adós romlását alkalmas előidézni, akkor, megvalolom, nem vagyok képes megfelelő bélyegezést találni a vétség fogalmában, hanem ezt az uzsorát határozottan a büntettek kategóriájába tartozónak vélem.

Büntető törvénykönyvünkben vannak esetek, a melyeket büntetteknek minősítnek és a melyek, legalább az én erkölcsi érzékem szerint, határozottan kevésbé sújtandók és egyszersmind a társadalomra nézve is kevésbé veszélyesek, mint az uzsora. Én, t. Ház, az 60 frtot meghaladó lopást, mely kivétel nélkül büntettnek van nyilvánítva, mégpedig helyesen, a mi törvénykönyvünkben, ha ez csekély összeggel lépi túl az 60 frtot, pl. a 60 frtra menő lopás büntettét, sokkal enyhébb beszámítás alá esőnek vélem, mint az olyan uzsoráskodást, az olyan bűncselekményt, mely lelketlen üzérkedés által egész falvak kipsztítását okozza. (*Helyeslés.*)

Az én erkölcsi érzékemet nem elégíti ki és szerintem, a társadalmi haszon érdekének sem felel meg az ilyen uzsora enyhe megítélése és ehhez képest a szabadságbüntetéssel ilyen enyhén való megtorlása.

Mindezeknél fogva módosítványt vagyok bátor benyújtani az első szakaszhoz, a melyben az tálalom kifejtett két alapelv, hogy t. i. a törvény

által meghatározandó maximum túllépése, nézetem szerint, szokásszerű túllépése — de ezt a kérdést indítványomban nyitva akarom hagyni — az uzsora vétségét, az uzsorának ama minősített esetei pedig, melyek a törvényjavaslatban foglalvák, az uzsora büntetést képezik: mert éppen olyan bűncselekményeknél, a melyek, mint sok oldalról hangoztatták, nehezen korlátozhatók; a melyeknél alapos reményé van a bűnösnek, hogy a büntetést elkerülhesse, a büntetés e bizonytalanságát, az erkölcsi szempontok által szabott korlátokon belül, a büntetés szigorúságával kell pótolni. (*Helyslés.*) Bátor vagyok indítványomat a t. Háznak elfogadás végett ajánlani. (*Élájik helyslés.*)

*

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1883. január 3. —

Tisztelt képviselőház!

(*Halljuk!*) Én is osztozom az előttem szólott Komjáthy t. képviselő úr abbeli nézetében, hogy a vita jelen stádiumában a Ház minden egyes tagja úgy a kérdés érdeme, mint az általa adandó szavazat iránya felett úgy megállapította a nézetét, hogy valóban elbizakodottság volna bárkitől azt hinni, mintha felszólalásával a szavazás eredményére befolyást gyakorolhatna.

Ez engem arra késztet, hogy zárószoói jogommal igen röviden éljek, (*Halljuk! Halljuk!*) de annak a használatáról teljesen le nem mondhatok, a mit a

t. Ház ama számos támadás után, a melyeknek e napokig folyt vita alatt tárgya voltam, — és néha nem annyira indítványom, mint általános, nekem tulajdonított irányzatok és egész politikai működésem — igen természetesnek fog találni.

Magára a dolog érdemére nézve tegnap Szilágyi Dezső t. barátom összegezte azokat az érveket, a melyek az általam nem is indítvány, hanem eszmeképpen itt felhozott kamatmaximum megállapítási módozata ellen elmondhatók. Hangsúlyoznom kell e különbséget, nem mintha én az eszme helytelenségéről meggyőződtem volna; nem mintha én ma is, e néhány napi vita után nem tartanám azt a kérdés megoldására megközelítőleg a legjobb módnak: hanem azért, mert én ezt a további megvitatásra nyitva akartam tartani indítványomban, mert indítványomat oly módon szerkesztettem, hogy abban csupán magának a kamatmaximum kimondásának elve van benn. A mit azután az általam tervelt módozatra nézve felhoztam, annak az érvényesítését fentartottam magamnak az esetre, ha, maga az elv elfogadtatván, az ügy, újabb megfontolás végett, a jogügyi bizottság és esetleg a Ház újabb tárgyalása alá kerül.

Ali tehát igenis az, hogy e kiindulási pont és az okoskodás, a melyből a kamatmaximum t. pártolói ott (a szélsőbalra mutat) és az, a melyből én kiindultam, némi árnyalatot mutat; de az indítványban magában nemcsak ellentét nincs, hanem az én indítványom első részét tökéletesen azonosnak tartom Komjáthy t. képviselő úr indítványával. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* Holott annak a második része, mely az uzsorának bizonyos kvalifikált eseteit büntetté akarja minősíteni, egyáltalában csak

az esetben jöhet kérdés alá, ha az indítvány első része elfogadtatott. Ezt talán bővebben indokolnom sem kell. Itt mindjárt előrebozsáthatom, hogy a szavazásnál is ez fog engemet vezérelni s ha a beadási sorrend szerint, mint első indítványt, Komjáthy Béla t. képviselő úr indítványát teszik fel, én nem látok magamra és azokra nézve, kik az indítványomat pártolják, semmi okot arra, hogy ez indítványra ne szavazzunk. *(Úgy van! a bal- és szélsőbalon.)*

Ha ez indítvány elesett, akkor az is, a mi az én indítványomban attól eltér, eo ipso elesettnek tekintendő; mert elesett az az elv, a melyre módosítványom második része alapítva van.

Szilágyi Dezső t. képviselő úr azt az eszmét, melyet én a kamatmaximum ingadozó meghatározására nézve megpendítettem, abból a szempontból is megtámadhatónak és helytelennek mondja, mert a bankkamatláb, ő szerinte, nem szolgálhat alapul az általános, az országban mindenfelé dívható kamatláb megállapítására, indokolva ezt ama különböző feltevételeknek és ama különböző helyzeteknek az ecsetelésével, a melyek alatt az illetőnek a vidéki pénzüzetek vagy magánosok kölcsönöznek. Mind e különbözőzetek a banknak diszkontó-alakban, vagy más alakban nyújtott kölcsönei és egyéb, különösen vidéken eszközölt hitelezések közt teljesen állanak és előttem is ismeretesek; de nem is állítottam én azt soha és nem állítom ma sem, hogy az általam alapul vett bankkamatláb teljesen megfelelő alap lenne egy kamatmaximum meghatározására.

Én ezt megközelítő alapnak tekintem és ilyennek tekintem mindenki, a ki e kérdéssel foglalkozik. Ily meg-

közelítő értéket pedig tulajdoníthatni neki főleg két szempontból vélek. Először azért, mert midőn én a kamatláb fixírozását bizonyos nem erőszakos, de természetes módon keresem, valami mórcczét kell keresnem és találnom az európai pénzvilág helyzetének, a mint ez a mi hazánkban kifejezést nyer; és ha e mérczét keresem, a bank-kamatlábnál megfelelőbbet nem tudok találni. Mert a bank ama nagy pénzhatalmak befolyása alatt áll, azokkal összeköttetésben van, a melyeknek a forgalma és működési köre Európászerte meghatározza a pénznek mint világárúnak árát.

A másik ok, a miért én a bank-kamatlábát megközelítőleg alkalmazható mértéknek tartom, az, mert nálunk minden hitelintézet közvetve vagy közvetlen a bankkal összeköttetésben áll, a hitelezésre rendelkezhető eszközeinek egy részét közvetlen vagy közvetve a banknál élvezett hiteléből veszi. Mindenki, a ki bármely pénzintézettel, mindenki, a ki a pesti nagy bankok valamelyikével összeköttetésben áll, tudni fogja azt, hogy a bank-kamatláb változása rögtön visszatükröződik azoknak az intézeteknek a kamatlábjában. A ki folyószámla-viszonyban áll valamely pesti bankkal, tudni fogja, hogy a bank-kamatláb emelkedése után rendszeren közlést kap az illető, hogy, ha — tegyük fel $5 \frac{1}{2}$ számították azokat az összegeket, a melyek az ő terhére íratlak, — a bank-kamatláb emelésével ezentúl 6%-ot fognak számítani. Tehát nemcsak kizárólag a váltó, a folyószámla-hitelre, hanem a hitelintézetek által nyújtott mindennemű hitelre kétségtelen és tagadhatatlan befolyása van a bankkamatlábnak.

Ez a második ok, a miért én — mint mondám

— a bank-kamatlábát nem ugyan teljesen egyensúlyozó, mert ilyen nincsen, de megközelítőleg legjobb mértéknek tartom arra, hogy egy hullámzó kamatmaximumot egyáltalában meg lehessen állapítani.

De a hullámzó kamatmaximum eszméjét egyáltalában sok oldalról és — nem tagadom — nagy súlyú érvekkel támadták meg. A hullámzó kamatmaximum eszméjét felvetettem, mint kísérletet arra, hogy egy nagy érdek és egy nagy erő egymással összhangba hozassék. Az a nagy érdek, a mely, szerintem, megkívánja, hogy a hitelezésnél a hitelező által vehető előnyöknek bizonyos korlát szabassék, — és az a nagy erő, a mely az európai pénzügyi piacoknak és így a mi pénzügyi piacunknak általunk nem korlátozható likviditásaiban és változásaiban félreismerhetlenül nyilvánul. Én azért kísérletet tettem, a két tényező kiegyeztetésére és az itt lefolyt vita sem győzött meg engem arról, hogy az Jén eszmém keresztül nem vihető. Ha erről meggyőződném, hát akkor ez engem nem oda vinne, hogy a kamatmaximum minden megállapításáról lemondjak, hanem oda, hogy inkább fix kamatmaximum meghatározását kívánjam. Mert hiszen ha fix kamatmaximumról beszélünk, tulajdonképpen nem találó kifejezést használunk. Hiszen a fix kamatmaximum is, azokban az államokban, melyek kamatmaximumról szóló törvényt ismernek, tulajdonképpen hullámzik.

Például csak azokra az amerikai államokra utalok, melyeknek kamatmaximuma van. Ott, igaz, nem előre meghatározott mérték szerint, hanem a törvényhozásnak igen gyakran megújuló intézkedése következtében a fix kamatmaximum a gyakorlatban tulajdonképpen hullámzó kamatmaximum. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ezért én a törvényhozásnak a merevséget kizáró rendelkezési jogában látnék a kamatmaximum fix meghatározására nézve oly megnyugtató, oly mérsékelő elemet, mely engem annak az elfogadására bírhatna, ha meggyőződtem volna az általam indítványozott hullámzó kamatláb megállapításának a lehetetlenségéről. De ennek lehetetlenségéről, megvallom, nem győződtem meg. Mert az ellene felhozott érvelés leginkább ebben pontosul össze: a büntetőjogi szentesítés erkölcsi alapját változtatja az, hogy a mi ma büntett, az még tegnap nem volt büntett; és ezt kiegészíti még azaz igen nyomós szempont, melyet Szilágyi t. képviselőtársam tegnap felemlített, hogy hosszabb időre nyújtott kölcsönöknél, hullámzó kamatmaximum mellett, akár az eredetileg kikötött kamatot fixnek tekintsük, akár azt is hullámoztassuk, mindenesetre nagy gyakorlati és elvi következtetéseknek állanak elő. Ezeknek a tekinteteknek a súlyát elismerem. Elismerem, hogy sajátságos színben áll az büntető törvényhozás, melynek a határozatai szerint ma bűncselekmény az, mit tegnap még jogos dolognak tekintettek. De először is a büntetőjogi szentesítés e változatossága inkább látszólagos, mint valódi. Mert igaz, hogy szám szerint kifejezve, ma büntetik azt, mit tegnap még nem büntett; de magának annak a cselekménynek a jellege, mely, szám szerint kifejezve, ma más ugyan, mint tegnap volt, mégis csak ugyanaz, t. i. oly kamat vétele, mely túlhaladja azt a határt, melyet a pénzpiacz helyzete követel. De azonkívül, kérdem, azoktól, kik erre az ellenvetésre oly nagy súlyt fektetnek, hogy e miatt az egész eszmét elvetni hajlandók: kérdem tőlök, hogy vajjon nem ezzel leg-

alább is egyenlő, sőt én azt hiszem, nagyobb — következtelenséget teremt-e az uzsora-törvény, ha oly alakban fogadjuk el, mint a minőben előttünk fekszik? Az a következtelenség, mely az én eszmém. megvalósítása esetén az időben szórványosan áll elő, ott helyileg szórványosan állana elő. *(Úgy van!)* Nem léteznén ugyanis az uzsora bűncselekményének szabatos ismérve, uzsora vétsége lesz itt az, ami nem uzsora vétsége amott. És ön nem hiszem, hogy a felsőbb bíróságok felebbezés útján való eljárása képes volna ezt a következtelenséget teljesen megszüntetni, — különösen a mi bűnvádi eljárásunk mellett — mert lehetetlen, hogy oly bűncselekménynél, melynél legalább az alanyi tényálladék megállapítása a helyi és egyéni körülmények mérlegelésétől függ, a felsőbb bíróságok a helyi bíróságok határozatainak az eltéréseit teljesen kiegyenlíteni bírnák. Következtelenséggel következtelenség áll szemben; ezt teljesen kikerülnünk lehetetlen. Már bevezető beszédemben mondtam, hogy minden olyan törvényhozási intézkedésnél, a mely magasabb érdek szempontjából szükségesnek látja az egyéni szabadságnak, különösen a szerződési szabadságnak a korlátozását, a kérdés mindig csak az, hogy minők a következtelenségek, a melyek az egyik és a melyek a másik esetben állanak elő? Ez utóvégre is az érzék, az egyéni mérlegelés dolga; oly kérdés, a melynél számtani szabotossággal sem pro, sem contra érvelni nem lehet. És ezért a kérdésnek több napon át történt beható megvitatása után feleslegesnek tartom — technikai oldalának a tovább kutatását.

A támadások, a melyeket álláspontom ellen intéztek, különben is csak kisebb részben irányultak konkrét javaslatom ellen. Nagyobb mértékben az ellen az elméleti alap ellen irányultak, a melyre én azt fektetni és a melylyel azt indokolni iparkodtam. Tagadták, vagy legalább logikai következményeiben veszélyesnek mondták a természetes monopóliumnak azt a konstatálását, a melyre én elvileg alapíthatónak vélem az állam abbeli hivatását, hogy mint regulátor lépjen fel. Én hasonlattal éltem az indokolás kedvéért, a vasúti politika köréből. E hasonlat jogosultságát és a két esetnek e hasonlatosságát megtámadta Hegedűs képviselő úr, a ki — ha jó emlékszem beszédére, — arra fektette a fősúlyt, hogy hiszen a vasutaknál oly monopóliumról van szó, a melyet magának az államnak az intézkedése teremtett, a hol tehát magától értődik, hogy az állam azután saját teremtményét szabalyozza és a közönséget biztosítja oly monopólium ellen, a melyet maga léptetett életbe. Azt hiszem, t. Ház, hogy e felfogás nem helyes, nem szabatos és nem felel meg az európai vasutak keletkezési történetének. Igen, azok az esetek, a melyekben az állam a vasutak monopóliumát teremti, vagy úgy, hogy maga veszi kezébe két bizonyos végpontnak vasúttal való összeköttetését, vagy úgy, hogy azt olyképp engedélyezi egy magán-társulatnak, hogy e két végpont összeköttetésére nézve minden más vállalkozás ki legyen zárva: ezek az esetek léteznek, de ezek már megvalósításai annak az iránynak, a mely az európai kontinensen ma uralkodóvá vált és annak a felfogásnak, hogy a vasúti szolgálat közszolgálati ág és ez megint kifolyása annak az észlelet-

nek, hogy a vasutak természetes monopóliumot alkotnak.

Hogy engedélyezés nélkül sehol a világon vasút nem jó létre, ezt megengedem. De az engedélyezés adása és monopólium nyújtása két különböző dolog, és erre nézve minden az engedélyezés tartamától függ. Hisz' a terület kisajátítása és azonkívül számos közrendészeti természetű dolog megoldása az állam beavatkozását kívánja. És azokban az engedélyezésekben, a melyeknél ilyen nem közgazdasági, de közrendészeti szempontból avatkozik be az állam, nyoma sincs a monopóliumnak. Ám a főközlekedési vonalakra nézve a vasutak keletkezésének első korszakában, különösen Angliában, csak ilyenekről volt szó, nem pedig arról, vagy legalább nem mindig, legalább az esetek többségében nem, hogy kizárassék ugyanazt a két végpontot összekötő más vasutak versenye. Sőt & vasúti politika első stádiumában az volt irányadó, hogy ily versenyző pályák keletkezését mindenképpen elő kell mozdítani, mert ily versenyző pályák keletkezésétől várta az akkori vasúti politika az árszabások méréséklését a közönség érdekéhez képest. Az engedélyezések ama rendszere, mely a vasúti politika e stádiumában irányadó volt, tehát egyáltalán nem tartalmaz monopóliumot, sőt ellenkezőleg az engedélyezés e sokaságának útján inkább oda irányul az állam ébresztő befolyása, hogy a versenyző vonalak keletkezését előmozdítsa.

Mikor azután arra az eredményre vezetett a tapasztalás, hogy e versenyző vonalak, hosszabb-rövidebb idő után, miután egymást megrongálták, belátják, hogy jobb lesz nekik vagy egyesülni, vagy

kartellt csinálni és hogy akkor azután a közönség mind a két versenyző vonal egyesített tőkéjének a kamatját kénytelen az árszabásban kiszolgáltatni: akkor igenis érvényre emelkedik annak a tapasztalásból levont igazságnak a felismerése, hogy a vasutak természetes monopóliumot képeznek és akkor lettek — de nem előbb, — törvényes monopóliummá is, legalább az európai kontinens legtöbb államában. Ebben az irányban mozog helyesen a mi vasúti politikánk is, úgy, hogy többé nem kérdezik, kíván-e a vasút valamit az államtól; a befolyás, melyet a kormány magának a vasút árszabásaira követel, nem nyilvánul árszabási maximum meghatározásában; hanem el van ismerve és minálunk keresztül is ment — ismétlem, igen helyesen — az az elv, hogy akár kivan biztosítékot, akár nem, a vállalkozó társulat csak úgy nyer engedélyt, ha magát az egész tarifapolitikájára nézve a kormány közvetlen és folytonos befolyásának aláveti. A minthogy ennek példáját látjuk a buda-pécsi vasút létesítésénél, a mely az államnak semmibe, egy filléryi szubvenczióba sem került, a mely versenyző pálya lett volna a déli vasút hasonirányu vonalával szemben, hol azonban az állam nem elégedett meg sem avval, hogy ez a vasút nem kerül semmibe, sem avval, hogy verseny van, hanem érvényesítette azt az elvet, hogy a vasúti forgalommal szükségképen összekötött természetes monopólium következtében csak úgy engedélyezi a magán-vasutat, ha az a kormány mérvadó befolyását a tarifapolitikára, teljesen elismeri.

Így lévén a dolog, t. Ház, kénytelen vagyok ez általam felhozott hasonlat érvényességét és következ-

tető erejét a hallottak után is fentartani. Tudom nagyon jól, hogy egy hitelintézet nem forgalmi eszköz; tudom nagyon jól, hogy pénzkölcsön nem vasúti vonat és ezért a kettő közt, a közszolgálat, az üzlet két ága közt különbözeteket felhozni igen könnyű dolog; de azt, a mi itt a punctum saliens, a mit én itt egyedül keresek, hogy t. i. állandó, természetes monopólium helyzetében van az egyik is, a másik is, megvallom, a hallottak után is igaznak látom, a rokonságot teljesnek találom és fentartom.

De a miniszterelnök úr ez általam felállított elmélet alapjait másképp támadta meg; abban az általa igen kedvelt, igen hatásos — és ha loyálisan történik, ismétlem, ha loyálisan, — nagyon jogosult okoskodási formában, melyet „deductio ad absurdum“-nak szoktak nevezni. A t. miniszterelnök úr ugyanis azt kérdezte: ha elfogadjuk azt az elvet, hogy az állam közbelépjen mindenütt, a hol a kereslet és kínálat között oly aránytalanság áll, mely akár a kínálónak, akár a keresőnek nagy előnyt nyújt a másik szerződő fél felett, akkor hová jutunk? Oda jutunk, monda, hogy rossz termés esetén, mikor a gabonakínálat csekélyebb s így a kínálat van előnyben, meg kellene szabni a gabona és kenyér árát, hogy ott, a hol munkások gyéren vannak s a munkabér nagyon magas, hatáságilag le kellene szorítani a munkabért és a hol viszont munkások nagy számban vannak, ott a bört kellene hatáságilag fölemelni. Ismétlem, t. Ház, hogy az okoskodásnak ez a módja igen hatásos, de bizonyító ereje csak akkor van, ha loyális formában használják. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* A miniszterelnök úrnak velem szemben itt alkalmazott okoskodása lehet elmés, lehet ügyes, szó-

val, minden dicséretest lehet rá mondani, csak azt nem, hogy loyális, mert az általam kifejtett álláspontnak a tiszta elferdítése. (*Igazi Úgy van! a baloldalon.*)

Azt mondtam én, t. Ház, vagy mondhatja azt valaki, a ki a monopólium fogalmáról tiszta képet alkotott magának, hogy mindenütt, a hol a kereslet és kínálat közt aránytalanság van, hol az egyik vagy másik szerződő fél előnyösebb helyzetben van, az állam feladata közbelépni, hogy ezt az előnyt helyre üsse? A ki bona fide akar okoskodni — és tulajdonképen érdemlegesen, tárgyilagosan, csak az ilyennel lehet vitatkozni — nagyon jól tudja, hogy mi a különbség a kereslet és kínálat ama váltakozó hullámozása közt, melyet konjunktúrának szoktunk nevezni és a mely hol az egyik, hol a másik félre kedvező; hogy mi a különbség a kereslet és kínálat amaz egyszerű aránytalansága közt, mely az egyik felet kedvezőbb helyzetbe hozza ugyan, de a melynél mégis mindkét oldalon komoly verseny van, — és a közt az eset közt, hol a verseny az egyik oldalon vagy egyáltalában, vagy legalább megközelítőleg nincs meg. E fogalmat számszerint éppen oly kevésbé lehet meghatározni, mint a régi görög bölcselkedők kedvencz példáját, mikor t. i. azt bizonyították, hogy nincs kopasz ember, mert senki sem tudja meghatározni, hogy hányadik hajszálnál kezdődik a kopaszság és hány hajszálnál végződik.

A ki azonban józan észszel, nem az ellenféltől felhozott argumentumnak a nevetségessé tétele, vagy jogosulatlan ferdítése céljából, de bona fide az igazságot keresve okoskodik; éppen úgy meg

tudja különböztetni a természetes monopólium eseteit a kereslet és kínálat egyszerű aránytalanságának az eseteitől, mint mindenki a gyakorlati életből nagyon jól tudja, hogy ki kopasz ember és ki nem. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr okoskodása és okoskodásának a módszere engem tehát csak egyről győzött meg, sajnos, arról az egyről, hogy valahányszor én, minden eddigi tapasztalat ellenére, annak a reménynek engedem át magamat, hogy lesz talán mégis egy tárgy, melyet lehetséges a t. miniszterelnök úrral tárgyilagosan megvitatni, megvitatni úgy, hogy ne gondoljunk mindig csak arra, hogy politikai ellenfelek vagyunk, hanem hogy előttünk fekszik egy tárgy, melyre nézve minden párt kebelében eltérő nézetek vannak és mely a politikai pártokat, mint olyanokat nem érinti: mondom, valahányszor abban a reményben élek, hogy most legalább a miniszterelnök úrral loyálisan, tárgyilagosan lehet okoskodni, magával a tárggyal tisztába lehet jönni, — mindannyiszor csalódnom kell. *(Igaz! a bal felől.)*

Csak még egy dolog van, a mit ez alkalommal a t. Háznak elmondani kívánok. És erre a szintén Hegedűs Sándor t. képviselő úr által megpendített eszme szolgálat nekem alkalmas. T. képviselőtársam ugyanis csodálkozik, hogy midőn itt mindenféle uzsora-törvényhozásokra hivatkoznak, csodálkozik különösen velem szemben, — ha jól emlékszem szavaira, — hogy nem említettem az uzsora-törvények egy régibb típusát, az angol típust, t. i. azt a törvényt, a melyet az angol kormány Kelet-India Déchán nevű

tartománya számára alkotott. A képviselő úr dicséri e törvény szabatos, szép intézkedéseit.

Talán megengedi a t. Ház, hogy e törvény lényeges tartalmával megismertessem a t. Ház ama tagjait, a kik azt nem ismerik. Meg fogja engedni először azért, mert maga a törvény igen érdekes és másodszor azért, mert akkor mindjárt világos lesz az is, miért óhajtotta volna Hegedűs képviselő úr, hogy arra a törvényre hivatkozzam. Az a törvény, megjegyzem mindenekelőtt, nem uzsora-törvény; nem uzsora-törvény abban az értelemben, mint a melyet most megalkotni szándékozunk, mert nem tartalmaz egyáltalában büntetőjogi szentesítést és tisztán magánjogi körben mozog. E törvény indokolása a bevezetésben következő: „Miután czélszerűnek találtatott a parasztosztályt, Déchán bizonyos részeiben az adósságaitól mentesíteni, ezennel rendeltetik, a mint következők.“ Lényeges rendeletei a következők: „Minden paraszt-adós — itt definiálja a törvény a paraszt fogalmát — követelheti azt, hogy összes adósságairól bíróilag számla vétessék fel és az az eljárás, a mely így az adós részéről követelt számla-felvétel esetére alkalmaztatok, alkalmaztatik akkor is, ha a paraszt-birtokos ellen valamely követelés miatt per indítatott.“ A számla-felvétel abból áll, hogy a bíróság az illető paraszt-birtokos összes adósságait össze-számítja és kideríti, hogy mi van azokban, a mi a csalásnak, zsarolásnak, vagy egyéb visszaéléseknek útján került oda és ezt egyszerűen törli; a fennmaradt összegre dupla számlát nyitnak: tőke- és kamatszámlát. A tőkeshámlába felveszik azokat az összegeket, a melyeket az előbb ecsetelt bírói eljárás kon-

statált, melyeket a bíróság csakugyan felvett. A kamatszámán az adós javára írják nemcsak a fizetett kamatot, de minden néven nevezendő szolgáltatást, melyet ő az üzlet tartama alatt a hitelezőknek tett, pénzre átszámítva. Kamat gyanánt a szerződési kamatokat csak akkor fogadják el, ha a bíró azokat a maga belátása szerint túlságosoknak nem tartja; ha túlságosoknak találja, leszállítja ama mértékig, melyet ő méltányosnak tart. A felszaporodott kamatok összege sohasem tehet többet az eredeti tőketartozásnál, a többletet egyszerűen törölik.

Már most az így megállapított kamat- és tőketartozás összegéből áll a paraszt-birtokos adóssága. Ha a paraszt-birtokos adóssága 50 rupeenál kisebb, ha egyéb adóssága nincs és ha a bíró arról győződik meg, hogy a paraszt-birtokos ezt megfizetni nem képes, megítél annyit, a mennyit az ő belátása szerint a birtokos fizetni képes, a többit egyszerűen törö. *(Élénk derűltég. Mozgás. Halijai! Azt hiszem, nem veszem indiszkrét igénybe a t. Ház türelmét. (Halljuk! Halljuk!))* Ha az adósság B0 rupeenál nagyobb, akkor a fizetéseképtelenségek esetére szabályozott előírás következik.

A 22. §. egy nagy elvet mond ki, t. i. azt az elvet, hogy be nem táblázott, specziális jelzálloggal el nem látott adósságok miatt egyáltalán semmi néven nevezendő parasztbirtokot végrehajtás útján eladni nem lehet. *(Tetszés.)* Ilyenek létezésében a bírónak csak arra van joga, hogy a parasztbirtoknak azt a részét, melyet ő a család megélhetésére okvetetlenül szükségesnek nem tart, hét évre zár alá veheti s annak jövedelmeit az adósság törlesztésére fordíthatja. A mi

e hét év alatt e birtokrész jövedelmeiből törlesztve nincs, azt egyszerűen leírják. *(Derültség.)*

A paraszt lakóhelyét és az ahhoz tartozó épületeket és belsőséget semmi néven nevezendő adósság miatt sem lehet zár alá venni. Ha a fizetésre képtelen birtok egy része, de csak egy része, speciális jelzáloggal le van kötve valamely adósságért, akkor a bíró ezt a részét zár alá veszi és ha húsz évi bérletből az adósság összege kikerül, húsz évre bérbe adja, különben eladja.

De feltétlenül meg van adva a bírónak az a jog is, hogy arra az összegre nézve, a melyben a parasztbirtokost elmarasztalja, a maga belátása szerint, határozhassa meg a törlesztési tervet és részletfizetéseket.

íme, t. Ház, lényeges tartalma annak a törvénynek, melyet 1879-ben az angol kormány Dechán tartományra megállapított.

Es most, miután a törvény tartalmával megismerkedett a t. Ház, kiki válaszolhat magának arra a kérdésre is, miért sajnálta Hegedűs t. képviselőtársam azt, hogy én ezt a törvényt nem idéztem, erre nem hivatkoztam. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert az a felette komikus hajsza, mely fekete, vörös és nem tudom, mi mindenféle színű szocializmus és reakció és nem tudom, még milyen meg nem emésztett jelszavak czégére alatt ellenem ez alkalomból megindult, *(Igaz! bal felől)* midőn ön semmi mást nem akartam és nem indítványoztam, mint egy kamatláb előzetes fixírozását, t. i. oly valamit, a mi évszázadokon át az egész világon megvolt és a mi a művelt világ nagy részében mai napig is fennáll:

— mondom, ez a hajsza mily kellemes táplálékot talált volna abban, ha oly törvényre hivatkozom, mely nem a szerezhető jogok korlátait határozza meg, hanem mely a szerzett jogokkal oly módon bánik el, mint a hogy ez ott történik.

És megvallom, t. Ház, hogy ez indokból hoztam fel ezt az egész epizódot. Mert a ki a közpályára lép, annak tudnia kell, különösen, ha valamit akar, — ha más szerepet akar abban játszani, mint tisztán a figuránsét, a ki időnként feltűnést okoz, egyebet semmit: ha tehát érdemileg akar valamit, el kell készülnie arra, hogy azt csak küzdelmek árán érheti el; el kell készülnie arra is, hogy lehetetlen lesz bármit is elérnie, ha annyira békülékeny, hogy azt a német példabeszédet követi: „Nur mit dem Feind keine Verdriesslichkeiten.“ (*Dülség balfelől.*)

Én tehát nem félek a küzdelemtől és nem riadok vissza az érvek harcától, az objektív érvek egymással való mérlegelésétől, öltön az bár szenvedélyes alakot. De vannak a küzdelemnek bizonyos nemei, vannak a megtámadásnak bizonyos fajai, melyeket soha meg nem magyarázott jelszavak: fekete, veres szocializmus, Teakció, az államnak mindenbe való beavatkozása, állami szocializmus, abszolútizmus stb. jelszavak alatt üznek. Ez az a neme a támadásnak, a melylyel szemben minél önzetlenebbül és tárgyilagosabban akar valaki eljárni, annál védtelenebbé válik. Ezek nem czélozzák az igazság kiderítését, hanem a helyzet és a tárgy elhomályosítását, hogy a sötétben az igazi vagy vélt ellenségre illoyális csapásokat is lehessen mérni. (*Tetszés bal felől.*) Az ily támadásokkal szemben az ember valóságos kelepczében van: mert ha hallgat,

a minek ily körülmények közt minden önérzetes ember előnyt adna, azt mondják nemcsak az ellenségei, de idegesebb természetű barátai is: te ezt magadon hagyod száradni? *(Derültség.)* Ha pedig az ember tiltakozik, ha visszautasít, azt mondják: „Íme, szépen megretírált a támadás elől“. Ha pedig az ember argumentálni akar, ha komolyan védelmezi magát, akkor a védelem keretében elmondottakba újjólag belekapaszkodnak hasonló frázisokkal, melyeket állandó készletben tartanak azok, kik ebben kedvüket találják vagy céljukat előbbmozdítva látják. *(Helyeslés a baloldalon.)*

E helyzetben vagyok én, t. Ház, a sajtó egy részével szemben, a melyről én nem is szóltam volna, ha annak a hangja a törvényhozás terméig, sőt a miniszteri székekig nem hatolt volna. így van ez már vagy egy év óta. *(Halljuk!)* Hát én ezzel a támadási rendszerrel szemben sem a hallgatást, sem a visszautasítást, sem az érvelést nem használom fegyverül, hanem egyszerűen annak az eljárásnak s azoknak a célok-
nak a jellemzését, melyeket ezzel elérhetni vélnék. Az ily eljárásnak, t. Ház, nem lehet egyéb célja, mint bármely okból valakit, a ki az időszerint arra ki van szemelve, rendszeresen diszkreditálni, a mint mondják, lehetetlenné tenni. Eleinte csak ellenfelei tapsolnak. Később a hozzá legközelebb állókban, legjobb barátaiban, politikai szövetségeseiben támad előbb az az érzés: ejnye, ez az ember kényelmetlen; ez kompromittáló barát, ettől jobb volna szabadulni. Ez az érzés nőttön nő és oly fokot érhet, hogy végre csakugyan a fegyverbajtárság és barátság érzete gyengébb lesz azzal az érzettel szemben, a melyet

aztán igen szépen lehet leplezni azzal a mondással, hogy: hisz a cél elérését akadályozza meg az az ember, folytonosan kompromittálván minket: és akkor csakugyan megtörténhetik, hogy valakit attól a politikai csoporttól, a melyhez tartozik s a politikai szövetségesektől lassankint izolálnak. *(Tetszés balfelől)* De hogy azok a politikai szövetségesek, a kiken. az egyszer megesett, hogy nem az illető megtámadott egyénben rejlő hiba miatt, hanem csak a támadások kényelmetlensége miatt adtak tol egy szövetséges. társukon, ezért mindenkor a megsemmisüléssel lakoltak: erre, t. Ház, az 1867 óta lefolyt magyar parlamentarizmus történetében is van egy példa, amelyre hivatkoznom itt szószerint nem is szükséges,, mert aránylag új dolog és mindenki emlékezhetik rá* *(Mozgás jobbfelől.)*

Vájjon ez a rendszeres illoyális hajsza, melyet a sajtó egy részében az előbb említett és egyéb címeken ellenem üznek, el fogja-e érni azt a célt, a melynek végső stádiuma valakinek a lehetlenné tétele a közéletben: azt nem tudom; megvallo., nem hiszem. Mert ha találkozom éles megtámadásokkal, eddig még mindig talákoztam hasonló buzgóvédelemre, a nélkül, hogy kerestem volna; és remélem, hogy találkozni fogok mindenkor egy oly választó közönséggel is, mely nekem e Házban szólásjogot ad s ha nem is tartom hangomat valami nagyon erősnek, de oly erőt mégis tulajdonítok neki, hogy e macskazenén át is el fog hatolni az országvalódi közvéleményéhez. *(Hosszan tartó zajos helyeslés balfelől)*

De, mint mondám, egy ily fajta harcban, a hol

az ember tulajdonképen fegyver nélkül áll, a végkimenetelt senki sem tudhatja és én azt, a magam személyes szempontjából, megvallom, bizonyos tárgyilagosságot és szenttelen közömbösséggel nézem. Mert, t. Ház, a közélet Magyarországon ma csakugyan olyan, hogy *a ki benne van: az kötelességérzetből tart ki és marad meg benne; megmarad benne, részint azért, mert nem tartja becsületével összeférőnek, hogy nehéz helyzeteket elhagyjon)* részint azért, mert át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy a társadalom minden tagjának azzal, a mivel képes: e társadalom és az ország javának előmozdításához járulni kötelessége; (*Helyeslés balfelől.*) hogy az, a kit tanulmányainak az iránya a közpályára vezetett; a ki hamarjában nem is tudna magának a közpályán kívül más módot és utat találni a társadalom és haza iránt való kötelességének lerovására: tartozik mindaddig, *a míg ezt reá nézve teljesen lehetetlenné nem teszik*, itt megmaradni. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

De olyanok a közélet viszonyai Magyarországon ma, hogy *örömet az abban való részvételből bizony igen kevés ember meríthet (Úgy van! balfelől.)* és ha elkövetkezik a pillanat, midőn bárkinek, önhibája nélkül, lehetetlenné teszik a működést: nemcsak azok, a kik már törődött koruk, vagy testi betegségük miatt nyugalomra igényt tarthatnak, de még ép, ambiciózus fiatal emberek is ezt csak menekülésnek tekintik. (*Tetszés balfelől.*)

Én, mondom,, ez oknál fogva bizonyos apatikus kíváncsisággal nézhetem az ellenem megindult hajsza következményeit; de nem nézhetem teljes közömbösséggel azt, ha ennek a lármájába belevegyülnek oly

hangok is, a melyeknek abba belevegyülni, szerintem, nem volna szabad.

Nem nézhetem közönyösséggel azt, ha például Magyarország miniszterelnöke az általam ecseteltekhez hasonló fegyverekhez folyamadik valakivel szemben, még hozzá egy teljesen semlegesnek nyilvánított kérdésben, azért, mert az a valaki neki történetesen ellenfele. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ezt tette a miniszterelnök úr a jelenlegi vitában velem szemben; nemcsak — sajnálom, hogy jelen nem volt, midőn erre reflektáltam — azzal az argumentációval, a melylyel az én álláspontomat iparkodott ad absurdum vinni, hanem tette még tegnap is, mikor felszólalásaindokául azt hozta fel, hogy neki, mint a kormány és a többség vezetőjének kötelessége volt fellállani és tiltakozni, mikor hallatlan, eddig az országban soha nem hirdetett elvek szószólói emelkedtek e padokról. Ez nem egyéb, mint beleelegyedős abba a zűrzavaros lármába, a melyben ön, habár politikai ellenfelem is, sem Magyarország miniszterelnökét, sem Tisza Kálmánt résztvevőül hallani nem szeretem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Nem szeretem hallani különösen a mai viszonyok közt. Mert, t. Ház, ha jól analizáljuk, hogy mi az az ön bűnöm, a mely miatt tulajdonképen az az egész hajsza legközelebb, előbb a helybeli német, de azután némely magyar lapban is ellenem megindult, az semmi egyéb, mint annak a törekvésnek egyik fő- és vezérszempontul való kitűzése, hogy a magyar földbirtokos, úgy a kisbirtokos, mint a középbirtokos a birtokában lehetőleg megmaradjon. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ha ez iránt valakinek kétsége lehetett,

hát az nagyon világossá vált az által, hogy a helybeli német sajtóban és annak bécsi Ablegereiben, — hogy német kifejezést használjak — már-már egészen hangosan és egészen világosan azt vitatják, hogy a régi magyar birtokos és különösen a középbirtokos osztálynak, mondjuk a magyar nemességnek pusztulnia kell, hogy a haza új virágzásnak induljon, *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ezt írják napról napra. *(Több hang a baloldalon: A zsidók!)*

Én, t. Ház, *veszélyes tendenciák ellen küzdök*, de nem tartom *sem szükségesnek, sem okosnak, sem helyesnek*, hogy e *küzdelembé felekezeti szempont vegyüljön.* *(Élénk helyeslés.)*

Hát oly időben, t. Ház, midőn Magyarországon ily tanokat és ily tendenciákat nyíltan, mint célokat hirdetni merészelnek; oly időben, midőn éppen az e kategóriához tartozó nagy lapok egyike nem a kamatmaximumot, hanem magát azt, hogy az uzsora ellen intézkedések célóztatnak, mint reakciót és mint a sülyedésnek egyik tünetét hozza fel és azt az egész törekvést, mely ismét nem a kamatmaximum, hanem egyáltalában az uzsora fékezésére irányul, úgy jellemzi, hogy ez nem egyéb, mint néhány pusztulásnak induló osztály jajveszékélése: ily pillanatban, t. Ház, kétszeresen meggondolandónak, sőt kétszeresen elhibázottnak tartom azt, ha az általam jellemzett fegyverekkel küzdenek egymás ellen, olyanok, a kiknek szóljuk e tekintetben mégis csak egy lehet, habár különböző politikai pártokon foglalnak is helyet. *(Úgy van! Helyeslés a bal-és szélső baloldalon.)*

Elismerem, ahhoz kétség férhet, vájjon helyes-e

a sajtó terén előfordult dolgokat itt a Házban ily módon felemlíteni. Meggondoltam, tegyem-e, vagy ne? De határozottan arra az eredményre jutottam, hogy ez az adott körülmények közt szükséges. Az egyes újságczikkelyekkel polemizálni magam sem tartanám helyesnek, de egy egész irányzatot, mely a sajtó egy részében nyilvánult, mint a közélet tényezőjét jellemezni, úgy, a mint megérdemli, hogy Magyarország képviselőházában jellemeztessék, kötelességemnek tartottam. (*Élénk helyeslés.*) És ezért engedjék meg ismételnem, hogy nem szeretem hallani, bár politikai ellenfele vagyok, hogy Magyarország miniszterelnöke azokkal, kik e tendenciákat hirdetik, bármily politikai okból is egy húron pendül. (*Élénk helyeslés bal-felől.*)

Ezek után a szavazásra óhajtok rövid megjegyzést tenni. Természetesen, ragaszkodom határozati javaslatomhoz, oly módon, mint előbb mondtam, t. i. azonosnak tekintvén azt első részében a Komjáthy t. képviselőtársam által beadott határozati javaslattal: ha ezt előbb teszik fel szavazásra, erre fogok szavazni. Javaslatom második része, ha ezt mellőzték, eo ipso elesik. Ha azonban a t. Ház a törvényjavaslat elvét a kamatmaximum elvével szemben elfogadta, nem leszek abban a helyzetben, hogy Kemény János br. módosítványához járuljak. Nem pedig abból az okból, melyet többen már bővebben kifejtettek, hogy t. i. nem akarom a büntetőjogi szentesítést tisztán a pénz alakjára szorítani, de rá akarom mérni a termény alakjában és bármely alakban üzött uzsorára is. En tehát első sorban arra szavaznék, a mit Szilágyi t. képviselőtársam indítványozott, hogy a t. Ház azokat az összes módosítványokat,

melyek a törvényjavaslattal egy alapon állanak, újabb jelentéstétel végett utasítsa vissza a jogügyi bizottsághoz. Ha ezt a t. Ház el nem fogadja, a Kemény János br. módosítványával szemben a jogügyi bizottság által ajánlott szövegre fognék szavazni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A MAGYAR CZÍMER.

— 1883. október 8. —

1883. augusztus 8-án Szapáry Gyula gróf, akkori pénzügyminiszter rendeletére, Zágrábban, a közös hivatali épületeken a magyar és horvát feliratú magyar czímereket kitűzték. Ez a tény valóságos zendülést okozott nemcsak Zágrábban, de Horvátországban is s augusztus 15-én a zágrábi nép a czímereket leszakgatta. A horvát bán lemondott s helyére báni hatáskörrel Ramberg lovassági tábornok küldetett le királyi biztosnak. A zendülés azonban egyre nagyobb mérveket öltött s a magyar kormány kénytelen volt lemondani a czímerek visszahelyezéséről. A kérdés, természetesen, a képviselőház elé került. *Tisza* miniszterelnök határozati javaslatot adott be, mely következőleg hangzik:

„Mondja ki határozatilag a Ház, hogy a kormánynak azon nyilatkozatát, melyet a Horvát-Szlavonországokban felmerült események folytán, úgy az azokat megelőzőtt czímer és felirat kérdésében, mint a zavargásokat követett intézkedésre nézve tett, helyeslőleg tudomásul veszi; egyúttal pedig tekintettel azon gyakorlatra, mely az 1868-ik óv után a kormányok által követtetett, mely az 1868: XXX. t.-cz. illető szakaszainak másként értelmezését lehetővé tette: felhatalmazza a kormányt, hogy az 1868. évben kezdeményezett gyakorlat szerint fenlevő czímereket fenhagyhassa; ott pedig, a hol más felírású czímerek alkalmaztattak, azok helyett és ezentúl mindenütt, a hol czímerek újra alkalmaztatnának, az idézett törvény 62. §-a szószerinti értelmének megfelelőleg, *minden felirat nélkül* alkal-

mazza a törvényben meghatározott címereket.“ (*Hosszantartó mozgás a baloldalon. Halljuk! jobb felől.*)

Ezzel szemben a mérsékelt ellenzék a következő határozati javaslatot adta be:

„Tekintettel arra, hogy a kormány elmulasztotta azon alkotmányos kötelességének teljesítését, hogy a Horvát-Szlavonországokban létesített kivételes kormányzati állapotra nézve a közös országgyűléstől felmentést kérjen és ezzel egyidejűleg úgy az ottani sajnós eseményekről, valamint saját intézkedéseiről és azok indokairól részletes jelentést tegyen; és hogy ennek folytán, az országgyűlés ezen intézkedésekről egész kiterjedésökben hitelesen értesítve nincs; tekintettel továbbá arra, hogy ezen intézkedések, a mennyiben az országgyűlés tagjai azokat köztudomás útján ismerhetik, különböző politikai megítélés alá esnek; tekintettel végül arra, hogy a miniszterelnök határozati javaslatának második része a magyar korona országai közös jelvényének alkalmazását illetőleg oly módzatra kér felhatalmazást, mely szt. István koronája birodalmának tekintélyét meg nem óvja: a képviselőház a miniszterelnök határozati javaslatát nem fogadja el.“

E határozati javaslatot a párt megbízásából *Szilágyi Dezső* indokolta s az alábbi beszéd pár nappal később, mikor a pénzügyminiszter is nyilatkozott, mondatott el.

Tisztelt Ház!

Azok a felszólalások, melyek a szőnyegen levő ügyben e padokról már történtek, felmentenek a feladat alól, hogy akár a kérdés formai oldalait részletezzem, akár a miniszteri székekből hallott beszédek részleteivel foglalkozzam. Az egész ügynek csak a legfőbb vonalait óhajtom még egyszer, a lehető rövidséggel, a tisztelt Ház előtt feltüntetni és ahhoz képest az úgy lényegéről igénytelen nézetemet előadni. (*Halljuk!*)

Annak a politikai feladatnak, mely a jelen nemzedéknek jutott, t. i. a magyar állam kiépítésének és

konzolidációjának, kétségtelenül egyik legkényesebb és legnehezebb részét a horvát ügyek teszik. Az a terület, melyen Horvát-Szlavonország fekszik, tőszomszédságában van a Balkán-félsziget, hogy úgy mondjuk, legvulkánikusabb részének; a nép, mely azt a területet lakja, gazdasági nehézségekkel küzd, alig kivívott és tágított autonómiájára és nemzetiségére féltékeny. Természetes, hogy ez a talaj a legalkalmasabb, ez a nép a legfogékonyabb oly izgalmak, oly aspirációk fejlesztésére, melyek végső következményeikben a magyar állam segélyével és integritásával összeférhetetlenek; és a hol a talaj az izgatásra alkalmas, ott, tudjuk az egész történetből, tudjuk Horvátország példájából is, sohasem hiányoznak az izgatók, kik a kínálkozó kedvező alkalmat felhasználják. Másrésztől éppen sz. István koronája birodalmának leginkább veszélyeztetett e részén legkevésbé működnek a magyar állam egységi tényezői; a horvát társadalom vezető elemei közművelődésük fejlődésében és közérzületükben vajmi laza összeköttetésben állanak a magyar társadalommal; a horvát közéletnek éppen ama részeire, melyeknek a közszellem fejlesztésére legnagyobb befolyásuk van: a közoktatásra, a szoros értelemben vett beligazgatásra, a magyar állam központi hatalmainak csak igen közvetett befolyása van; a magyar állam központi hatalma jóformán csak a fináncznak nem mindenkor népszerű alakjában jelenik meg. (*Tetszés halfelől.*) Ennek az ellenmondásos helyzetnek, t. i. a horvát-szlavonországi talaj természetes veszélyességének és másrészt a magyar államegység tényezői csekély befolyásának természetes következménye az, hogy a legnehezebb politikai problémák

egyike és a magyar államférfiúi hivatottság valóságos próbaköve annak a feladatnak a megoldása, mely a horvát területen sem lehet más, mint fentartani és biztosítani a magyar állam egységét, mégpedig nemcsak külsőleg, nemcsak formailag, mi a kölcsönös hatalmi viszonyoknál fogva nem volna nehéz, de erkölcsileg is. Fentartani úgy, hogy Horvát-Szlavonországok ne szolgáljanak a közös államra nézve az állandó nyugalanság és gyengeség alapjául. E feladat annyira nehéz, hogy itt-ott hallani lehet hangokat, a melyek a gordiusi csomó kettévágását ajánlják vagy az egyik, vagy a másik értelemben; hallani lehet hangokat, a melyek, az 1868-ban létrejött pactum conventumon alapuló horvát-magyar kiegyezést okolván, ennek egyszerű hatalmi ténynyel való eltávolítását, a Horvátországnak biztosított autonóm-jogok konfiskálását vélik a legjobb megoldásnak. Találkoznak néha olyanok is és e Házban ma már történt ez irányban felszólalás, a kik a lehetőségek köréből nem tekintik kizártnak azt, hogy Horvátországnak a magyar koronához való tartozandósága egyáltalában megszűnjék, hogy, mint mondják, ott keressék a horvátok szerencsőjüket, a hol tudják.

Én, t. Ház, e megoldási módoknak, ha ugyan ilyeneknek lehet azokat tekinteni, úgy az egyikét, mint a másikat a legfeltétlenebbül helytelenítem; *(Általános helyeslés)* nemcsak ethikai szempontból, nemcsak a magyar nemzet hagyományainál fogva, de az előrelátó magyar politika czélszerűségi szempontjából is minden oly lépést, a mely a törvényesség és jog talaját elhagyja, a lehető legveszélyesebbnek és hibásabbnak tartok. *(Általános helyeslés.)* Másrészt

a magyar korona integritását oly szentélynek tartom, a mely vita tárgya egyáltalában nem lehet; a mely semmi néven nevezendő nehézségekkel, semmi néven nevezendő bonyodalmakkal szemben kérdés alá sem kerülhet. Az adott viszonyok törvényes talaján kell tehát a horvát problémával foglalkoznunk. Ez nem tartozik ama reformkérdések sorába, a melyeket napirendre lehet hozni, vagy nem hozni, a szerint, a mint azt egy kormány, vagy parlamenti többség czélszerűnek tartja, hanem ez napirenden van mindig, ez elől kitérni nem lehet, ezt minden politikai tényezőnek, de főleg minden magyar kormánynak fel kell karolnia. Az a kérdés, a mely most napirenden van, t. i. a kormánynak a horvát-szlavonországi események alkalmából tett és teendő intézkedéseinek a helyesége, szerintem, meg nem Ítéltető, ha azt legalább azokra a vezérszempontokra vissza nem vezetjük, a melyeknek bármely magyar kormány horvátországi politikájában uralkodniok kell; s e vezérszempontok, t. Ház, önként folynak abból a helyzetből, a melyet előbb ecseteltem. E vezérszempontoknak csak egyikét emelte ki a miniszterelnök úr nagyváradi beszédében, mikor arra utalt, hogy midőn el van érve, a mit első-sorban kell elérni, t. i. a materiális rend helyreállítása, akkor a mérséklet terére kell lépni és kerülni kell mindazt, a mi a kedélyek izgatottságát növeli vagy fentartja. Elismerem, hogy ez az egyik jogos vezérszempont, de ez csakis az egyik szempont. A másik vezérszempont, a mely ezzel legalább is egyenrangú, az, hogy oly kényes talajon, minő Horvátország, kerülni kell mindazt, a mi bármely irányban a gyengeség jellegét viselheti magán; a magyar

Állami hatalomnak nemcsak okosnak, de egyszerűen erősnek is kell mutatkoznia. (*Helyeslés a baloldalon.*)

T. Ház, csak e két vezérszempontból bírálhatom a t. kormánynak nem az egész horvátországi politikáját — mert ez megtörtént igen kimerítően és nézetem szerint, igen helyesen e padokról az utolsó ülésben is — de azt az eljárást, melyet a fenforgó ügyben követett és melyet ezentúl követni kíván és a Házzal előre szentesíttetni akar. Nem tehetek róla, t. Ház, de kénytelen vagyok ebben a mindenki által kényesnek ismert ügyben a kormány eljárásának tüzetes bírálataival foglalkozni. Megvallom, hajlandó lettem volna <ezt kerülni, ha a t. kormány a Ház elé csak azzal a javaslattal lép, a melyet egyrészt megtenni alkotmányos kötelessége és mely másrészt tökéletesen elég lett volna arra, hogy ez a kormány is a horvát ügyek tovább fejlődésének ura lehessen, t. i. ha egész egyszerűen a Háztól a Horvátországban tett rendkívüli intézkedésekért felmentést kért volna. De a t. kormány midőn ezt a szükséges lépést elmulasztotta, egyúttal egy lépéssel túlment a szükség határán: helyeslést kíván kimondatni intézkedéséért, direktívát vagy felhatalmazást a jövőben való teendőire nézve. Ezzel a Házzal és annak minden egyes tagját mintegy abba a kényszerűségbe hozza, hogy mondjon ítéletet, vajjon igazán helyes-e az, a minek a helyeslését kívánja tőlünk és vajjon megtehető és megteendő-e az, a minek elhatározása a Háztól függ.

És itt, minden félreértés kikerülése végett, midőn az így felvetett kérdésre a helyeslés feltétlen megtagadásával és a javasolt megoldási mód feltétlen elvetésével kell válaszolnom, midőn a kormány eljárá-

sát ebben az ügyben — azoknak az intézkedéseknek a kivételével, melyek úgyszólván maguktól értődtek és melyek az anyagi rend helyreállítására vonatkoztak — helytelenítenem kell, nem teszem abban az értelemben, mintha a kormány Horvátország ellen vétett volna valamit. Mert ez irányban, azt hiszem, úgy az egész magyar politika 1867 óta, mint a magyar kormány eljárása a fénforgó esetben minden szemrehányástól ment. Nem, t. Ház, nem Horvátország ellen vétett, — Magyarország ellen vétett az az eljárás, a melyet a kormány e sajnos ügyekben kezdettől fogva követett; Magyarország ellen vétene az, a mit a kormány a miniszterelnök határozati javaslatának a második részében előre szentesíttetni kíván velünk.

Mondám, hogy Horvátországgal szemben úgy a magyar politika egész folyamában, mint a miniszterelnök jelenlegi eljárása, minden szemrehányástól ment. Es én sajnálom, hogy a mit e részben megjegyezni kell, nem mondhatom szemtől szembe t. horvát képviselőtársaimnak. Nem az én hibám, az ő elhatározásuk, hogy itt jelen nincsenek, mert jelen lehetnének: Azt hiszem, semmi gyöngédségi szempont ellen nem vétek, midőn azokról, mik őket érdekük, ugyanoly szabadon szólok, mintha jelen volnának. *(Helyeslés.)*

Azt az ingerültséget, mely most Horvátországban Magyarország iránt nyilvánul, a magyar politika összeségében semmikép sem lehet igazolni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Csak az tagadhatja ezt, a ki az utolsó évtizedek történetéből egyáltalában semmit sem tud, a ki nem tudja azt, hogy 1847 előtt Horvátország autonómiája csak a horvát vármegyék con-

gregatio generálisában nyer kifejezést, mely nem törvényhozó testület volt, hanem csak statútum-alkotó jog volt. Bekövetkeztek azután azok az események, melyek következtében Magyarországon az alkotmány szünetelt és egy központosító osztrák kormány uralkodott. Ez a kormány nem tett különbséget Magyarországon és Horvátországon szabadságában. Jóllehet az akkori kormányzatok Horvátországnak az 1848-iki események alatt tanúsított magaviseletét hálára móltónak láthatták volna, éppen úgy nehezdedtek Horvátországra a germanizáló és cenzuralizáló törekvések, mint Magyarországra. Bekövetkezett a magyar alkotmányosság helyreállítása. A magyar alkotmány helyreállítása egyszerre mind a horvát szabadság feltámadása volt, nemcsak feltámadása, de autonómiájuk megállapítása, oly mértékben, milyenben azt a történet egyetlen korszakában sem élvezték. *(Igaz! Úgy van!)*

De nem találok a horvátok részéről panaszra okot és szemrehányásra alapot a kormány jelenlegi eljárásában sem; mert, a nélkül, hogy a kettős feliratú címerek törvényességi kérdését is egyoldalúlag — mikor azzal szemben senki sem argumentál — jogilag fejtegetnem kellene, elég e tekintetben a pénzügyminiszter úr tegnapi beszédének egy fontos mozzanatára reflektálnom, mely a horvátok részéről támasztott törvényességi kifogást éppen ő velük szemben teljesen elenyészte. A pénzügyminiszter tirtól hallottuk ugyanis tegnapielőtt — miről különben is tudomásom volt — hogy kettős feliratú címereket alkalmaztak Eszéken már 1882. június hava óta és hogy azonkívül még a tulajdonképeni Horvátországban is hat helyen alkalmaztak tényleg.

De ez nem határoz. Alkalmaztak legyen ily feliratú címereket Horvátország területén csak egy helyen is, a horvát képviselők egy dilemmából nem szabadulnak: vagy törvénytelenég az, hogy ily feliratú címereket egyáltalában alkalmaztak Horvátország területén és akkor ők saját országukkal szemben súlyos kötelességmulasztást követtek el, midőn másfél éven át föl nem szólaltak itt e törvénytelenég ellen; (*Zajos helyeslés.*) vagy pedig ebben helyesen jártak el, akkor ez azt bizonyítaná, hogy a törvénytelenég vádját ők magok sem veszik azzal a komolysággal, melylyel ily súlyos vádat venni és kimondani kell. (*Zajos helyeslés.*)

A horvát képviselők tehát saját tényük által elismerték, a mint, a pénzügyminiszter úr előadása szerint, a horvát tartományi kormány előbb is elismerte, hogy a kettős feliratú címerek alkalmazásában nincs törvénytelenég. És ha rendre végig nézünk azokon az egyéb gravameneken, melyeket Horvátország részéről ez alkalomból a sajtóban felhoztak, azt látjuk, hogy azok különféle kategóriába tartoznak. Beszélnek egyrészt az 1868-iki kiegyezési törvény állítólagos folytonos megsértéséről. De erre nézve áll ugyanaz, a mit a kettős feliratú címerekre mondtam. Mióta ön tagja vagyok a parlamentnek, sohasem hallottam a horvát képviselők részéről e Ház körében, a mely egyetlen hivatalos fórum erre, felszólalást a kiegyezési törvény megsértésének valamely konkrét esete ellen. Ha e tekintetben minden egyes esetben némák maradtak, nincs joguk arra, hogy a panaszt most mintegy összegezve előadják és gravament csináljanak abból, a mi ellen annak idején nem szólaltak fel. (*Helyeslés.*)

Egyik panaszuk a Horvátország területén folyó állítólagos magyarosítási törekvésre vonatkozik. Abban a helyzetben vagyok, hogy több befolyásos horvát politikussal bizalmas viszonyban állok; iparkodtam informálni magamat ama konkrét tények felől, melyeken ez az állítólagos magyarosítási vád alapszik és én mindig csak olyan csekélységekben kaptam felvilágosítást, mint például bizonyos nyomtatott postai formulárék kényelvű kiállítása stb., a melyek, a mint egyrészt őszintén megvallom, a magyar állami egységre való komoly törekvés minden sérelme nélkül elmaradhatnának, éppen úgy másrészt, ha már megtörténtek, Horvátország nemzetisége fentartásának és törvényes autonómiájának komoly sérelmét nem képezhetik.

És a mennyiben a horvátok panaszai arra vonatkoznak, hogy a pénzügyi igazgatás nyomasztó, hogy az adó kivetése és végrehajtása, az illeték kiszabása és behajtása körül a visszaélések számosak: hát ez oly gravamen, melynek az alaposságát hajlandó vagyok elismerni. De vajjon speciális horvát gravamen-e ez? *(Élénk helyeslés.)* Ha ez szolgált ott a zendülés okául, vajjon Magyarországnak melyik megyéje az — de tovább megyek, vajjon a főváros is nem az-e, melynek folytonosan zendülésben kellene lenni? *(Élénk tetszés és helyeslés balfelől.)*

Hogy a jelenlegi kormány által követett pénzügyi politika terhei súlyosak; hogy a kormányzat nem kielégítő: abban velők tökéletesen egyetértek és én, ki e politika és annak következtében való túlterheltség ellen e helyről folytonosan küzdöttem, a ki e kormányzatot, a mely ki nem elégítő, alkotmányos

eszközökkel egész Magyarországról és így Horvátországról is iparkodtam elhárítani: jogosítva lehetek AZ ily panaszra, de nem azok, a kik mindé súlyos terheket megszavazták és azt a kormányzatot, a mely ellen én panaszkodtam, folytonosan támogatták, *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés balfelől.)*

En a rideg valóságot akarom előadni és sine ira et studio iparkodtam ezeket elmondani, *(Élénk helyeslés balfelől.)* mert szükségesnek tartottam annak a konstatálását e Házban, hogy Magyarország lelki ismerete Horvátországgal szemben teljesen tiszta, *(Élénk helyeslés.)* hogy Magyarországot Horvátországgal szemben az elnyomó szerepében feltüntetni, a legkönnyelműbb vagy leggonoszabb ráfogás. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

De egészen másképpen áll a dolog, ha kormányunknak a szőnyegen levő ügyben követett eljárását magyar szempontból vizsgáljuk és ha magyar szempontból tartozom választ adni arra, vajjon helyesen járt-e el a kormány ez ügyben eddig és vajjon követhető-e ez az eljárás a jövőben, melyet a határozati javaslat második része javasol. És erre a kérdésre már, így felállítva, az én válaszom mind a két irányban határozott nem.

A pénzügyminiszter úr tegnapelőtti igen érdekes, igen ügyes felszólalásában először is azt a kérdést taglalta, a melyet itt senki sem tagadott, t. i. a kettős feliratú czimerek törvényességi kérdését; és átmenvén azután az opportunitás kérdésére is, azt, hogy az ő intézkedése nem csupán a törvényt el egyező, de opportunus, tehát politikai szempontból is helyes volt, azzal bizonyította, hogy már 1880-ban meg-

indultak erre nézve a tárgyalások a horvát kormány-
nyal; hogy tehát e tekintetben elhamarkodottságról,
megfontolatlanságról nem lehetett szó, mert a mi
most Zágrábban történt, a zágrábi kettős feliratú
czimerek kifüggesztése, csupán egy, már 1880-ban
kezdeményezett és megérlelt akciónak a következ-
ménye.

Hát t. képviselőház, ez a szempont, én szerin-
tem, a jelen kérdés politikai oldalának a megítélésé-
nél egyáltalában semmit se nyom. Akár 1880-ban.
kezdeményezte legyen a kormány ezt az intézkedést,
akár beleegyezett legyen abba törvényességi szem-
pontból a horvát tartományi kormány, — mert azt,
hogy ez intézkedés czélszerűsége ellen a horvát tar-
tományi kormány ne emelt volna kifogásokat, a pénz-
ügyminiszter úr nem mondotta — szóval akármikor s
akárminő fázisokon keresztül kezdeményezte, illetőleg
hajtotta végre ezt az intézkedést, az mind nem hatá-
roz a politikai czélszerűség kérdésében.

Ha arra az általam bevezetőleg felállított vezér-
szempontra megyünk vissza, hogy a magyar korona^
birodalmának azon a kényes terepén, a melyet Hor-
vátországnak nevezünk, kettős vigyázattal kell eljárni;
hogy ottan nem szabad egyetlen hibát sem elkövetni
és különösen oly hibát nem, mely a magyar állam
tekintélyét kompromittálja, akkor a pénzügyminiszter
úr intézkedésének az opportunitása fölött egyetlen
egy szempont határoz: ő kezdeményezett valamit, a
mi 15 éven át gyakorlatban nem volt és a minek egy-
szerű nem kezdeményezése, a magyar állam tekintélyé-
nek semmi kárával nem lett volna. *(Igaz! Úgy van!
a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ő kezdeményezte. És mi célból? Más cél előtt nem lehetett, mint az: szimbolikus kifejezést adni a magyar korona összes országai összetartozandóságának, a központi hatalom hatályának és e szimbolikus kifejezés által emelni mintegy és megerősíteni a magyar állam tekintélyét Horvátországban. Más oka ennek az intézkedésnek egyáltalában nem lehetett.

És ha így van, akkor ez intézkedés politikai helyessége fölött egyetlen egy szempont dönt, t. i. az, vajjon képes volt-e ezt a kezdeményt keresztülvinni? *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Mert ha nem képes keresztülvinni, akkor azzal a célba vett szándéknak éppen az ellenkezőjét éri el, akkor a magyar állami tekintély megerősítése helyett a magyar állami tekintély kudarczát és így hanyatlását eredményezi. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Azért arra a kérdésre, melyet a pénzügyminiszter úr általam igen méltánylott ügyességgel és önérzettel tárgyalt a tegnapielőtti ülésben, hogy czélszerű volt-e a magyar állami egységnek ezt a vívmányát kezdeményezni, arra megadja a választ a miniszterelnöki határozati javaslat második része, a mely, megvagyok győződve, nem ízlés dolga a t. kormány részéről. Felteszem a t. miniszter urak hazafiségéről, hogy nem kellemes dolog nekik azokat a kettős feliratú címereket, miután feltették, ismét levenni. Ha tehát mégis ezt proponálják, ezt csak abbéli meggyőződésük következtében tehetik, hogy az ki nem kerülhető, hogy nagyobb bajok kockáztatása nélkül az, a mit kezdeményeztek, fenn nem tartható, hogy tehát keresztül nem vihető az, a mit a pénzügyminiszter úr kezdeményezett; de akkor azután hiányzik ez intézkedés politikai cél-

szerűségének egyetlen kritériuma, t. i. a sikernek a lehetősége.

A magyar kormánynak tehát nem volt szabad éppen azon a kényes horvát területen ilyen kezdeményezésre vállalkozni, a magyar állam tekintélyével összefüggő új gyakorlat meghonosítását akarni, ha nem volt teljes biztosítéka az iránt, hogy azt végre is hajthatja, hogy azt fenn is tarthatja. *(Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Nincs menekvés, t. Ház, ebből a dilemmából. *(Úgy van! a bal- és a szélső balon.)* Minden érvellyel a pénzügyminiszter úr bebizonyítani iparkodik, hogy az, a mit ő a kettős feliratú címerek kérdésében tett, nemcsak törvényes, hanem egyszersmind politikailag helyes és célszerű volt, minden érvellyel csak lehetetlenebbé teszi a határozati javaslat második részének is elfogadását, a mely ez intézkedés visszavételét célozza. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbalon.)* És minden érvellyel önök bizonyítani akarják, hogy a kettős feliratú címereket fentartani nem lehet, hanem nagyobb bajok elkerülhetése végett bele kell nyugodni ilyen vagy amolyan módon azok eltávolításába: sújtó ítélet arra a kezdeményezésre. *(Úgy van! a bal- és a szélső balon)* mely kellő előrelátás, kellő megfontolás, kellő tájékozás, szóval az államférfíui elhatározás minden kelléke nélkül indult meg és a magyar állam tekintélyének a kompromissziójára vezet. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)*

Áttérek már most, t. Ház, a miniszterelnök úr által beadott határozati javaslat második részére.

A miniszterelnöki határozati javaslat második része oly megoldási módozatot javasol, mely a magyar

állam tekintélyét még súlyosabban kompromittálja, mint a mennyire az a megelőzött, eléggé meg nem gondolt intézkedés visszahatásának szükségképeni következése lett volna.

A kettős feliratú címereknek oly módon való kezdeményezése után, hogy azok fenn nem tarthatók, a magyar állami tekintélynek némi csorbája elkerülhetetlen volt. De még ezután sem volt szükséges a visszavonulásban és a magyar állami eszme kompromisszójában odáig menni, a meddig a miniszterelnök úr határozati javaslatának a második része minket vinni akar. S ezt bátor leszek röviden bizonyítani. *(Halljuk!)*

Az innen mondottak után mellőzöm a kérdés formai oldalát; mellőzöm azt, hogy szükséges-e felhatalmást kérni olyasmire, a mi úgy is a kormány rendes hatalmához tartozik; mellőzöm azt, vajjon helyes-e, hogy a kormány, miután — hogy úgy fejezzem ki magamat — huszárosán nekivágatott egy kelőn nem ismert akadálnak, az ügy lebonyolításának a szégyenteljes részét, a visszavonulást, a parlamenttel megosztani akarja? *(Hosszann tartó élénk helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Én e kérdést, mondom, mellőzöm, nem mintha fejtegetést nem érdemelne, de mert előttem szólt t. barátaim bőven kifejtették. Csupán magának a dolognak az érdemére óhajtok megjegyzést tenni.

Az a megoldás, melyet a miniszterelnök úr ajánl, a következő: a hol eddig csupán horvát felírású címerek voltak, azok megmaradnak, a hol pedig kettős feliratú címerek voltak, magyar és horvát nyelven, azokat levették és körülírás nélküli címereket alkal-

máznak és hasonlóan járnak el mindenütt, a hol ezután címereket fognak alkalmazni.

Hát, t. képviselőház, én ugyanazon az állásponton vagyok, a melyen Szilágyi Dezső t. barátom. Nem abból indulok ki, a mi a magyar közérzilet pillanatnyi felhevülésének legtetszetősebb. Én a magyar nemzet állandó nagy érdekeinek a szempontjából kívánom felfogni e kérdést és azért elismerem annak a szükségét, hogy ebből az igen helytelenül teremtett bonyolult helyzetből oly kiutat találjunk, mely minket kivezet, a nélkül, hogy Horvátországban az izgatónak ürügyet szolgáltatson a gyűlölet fokozására, a nélkül, hogy Horvátországgal szemben az ügyet a végletekig vigyük. De van egy szélső határ, a melyen túlmenni ama másik, bevezetőleg említett, egyenrangú szempontnál fogva, hogy Horvátországban legkevésbé szabad gyengének mutatni a magyar államot, legkevésbé szabad egyenes megaláztatásoknak azt kitenni és e határ az, hogy a mit megoldáskép javasoltunk és keresztül vittünk, birjon igazán a két álláspont közötti kompromisszum, és ne az egyoldalú meghátrálás, a tiszta kapituláció jellegével. (*Élénk helyeslés balfelől.*) Itt egymással szembe van állítva két álláspont. Az egyik a horvátok álláspontja, mely a kizárólagosan horvát körfelírást tartja a törvény leghelyesebb alkalmazásának és a magyar álláspont, — mert ma már azzá lett, — hogy t. i. a törvénynek, a mint in abstracto én is meg vagyok győződve, a dupla köriratú címerek felelnek meg legjobban. E két álláspont áll egymással szemben. Ha már tisztességes békét akarunk kötni, ha e két álláspont loyális kiegyeztetésére iparkodunk, oly kiegyeztetésre, mely minden

keserőséget, legalább idővel, elenyésztesen, mely egyiknek se járjon megaláztatásával, akkor csak így szólhatunk: ne érvényesüljön se a ti álláspontotok, se az én álláspontom, hanem folyamodjunk oly rendszabályhoz, mely se a titekkel, se a mienkkel ellentétben nincs, t. i. alkalmazzunk körirat nélküli címereket, igen, de mindenütt ám. (*Helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.*) Ne úgy állítsuk fel a kérdést, hogy a mi a horvátok tetszését elnyerte és a mit ők követelnek, a horvát feliratú címer, megmaradjon, a mit pedig a kormány Magyarország álláspontjává tett, a kettős feliratú címer mindenünnen kipsztlujon, (*Úgy van! balfelől.*) mert ez, t. Ház, nem kompromisszum, ez nem két egymással ellentétes álláspont közt egy középút feltalálása, hanem ez az egyik álláspont teljes elejtése, a másik álláspont teljes diadalrajutása és e konkrét esetben a magyar kormánynak, a magyar állam tekintélyének határozott veresége. (*Zajos felkiáltások balfelől: Igaz! Úgy van!*)

Nem vádolhat minket senki, t. Ház, a kik a ház e padjain ülünk, hogy a felmerült zavarokkal szemben konkrét megoldási módot nem tudunk, hogy a fölmerült zavargással szemben a tiszta tagadás terén állunk. É n, a magam részéről egész határozottan kijelentem, hogy oly megoldáshoz, mely a felírás nélküli címereket egész Horvát-Szlavonország területén meghonosítaná, mint a mely a valóságos kompromisszum jellegét magán viselné és a mely a kormány által tett meggondolatlan kezdeményezés után talán ma már elkerülhetlenné vált, igenis hozzájárulni képes volnék; de az a megoldás, ismétlem, a mely meghagyja a horvátok által kívánt formát és feltétlenül kiirtja utolsó

nyomát is annak, a mi magyar szemponttá emelkedett ily megoldáshoz soha nem járulhatnék. Nem járulhatnék abból az erkölcsi motívumból, hogy a mit nemzetemre nézve kapitulációnak tekintek, az alá a nevemet ugyan nem írom; (*Zajos helyeslés és éljenzés balfelől.*) de abból a politikai szempontból is, hogy azzal nem csupán a magyar nemzet tekintélyét nem emelő, de nem is okos dolgot mivelünk, mert azokkal az aspirációkkal szemben, a melyeknek a címerkérdés csak ürügyül szolgált, épp oly helytelen politika, épp oly ildomtalan, épp oly nem államférfiúi dologgyengének bizonyulni, mint a mennyire nem volna államférfiúi dolog az erőszakoskodás. (*Tetszés balfelől.*) Ezek azok a szempontok, t. Ház, melyeknél fogva én a miniszterelnök úr határozati javaslatának sem az első, sem a második részéhez nem járulhatok, hanem a Szilágyi Dezső t. képviselőtársam által benyújtott határozati javaslatot pártolom. (*Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés balfelől.*)

KILENCZ ÉV KRITIKÁJA.

— 1884. február 7. -

A szabadelvű kormány kilencz évi (1875—1884.) kormányzatának nagy vonásokban való kritikája e beszéd, mely az 1884. költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor mondatott el. E kritika az akkori helyzetnek két uralkodó momentumát emeli ki: az egyik „Horvátország erkölcsi elvesztése“, (a kormánynak a magyar czímer kérdésében tanúsított gyöngesége), a másik az antiszemitizmus terjedése.

Tisztelt képviselőház!

(*Halljuk!*) Midőn a dolog természeténél fogva. kénytelen vagyok körülbelül ugyanazon a nyomon indulni, amelyen az előttem szólott Horánszky Nándor t. barátom haladott, elmondván a kormány kilencz évi tevékenységéről, az én szerény meggyőződésem szerint is, igen igazságos és tárgyilagos bírálatát: (*Úgy van! bal felől*) az ismétlésektől mégis lehetőleg tartózkodni iparkodom. Hisz ugyanazon dolog megítélésének vannak különböző módszerei. Egy kilencz évi kormányzat, t. Ház, a mai gyorsan élő időben, még a nemzet életében is számot tevő korszak. A mai kormánynak, kétségkívül, a magyarországi és az idegen közvélemény előtt is — talán

az egészséges parlamentarizmus követelményeinek nem helyes méltatásával — egyik előnyére, tekintélyének az emelésére szolgál maga az a kilencz évi időszak, melyen át sikerült neki, mégpedig krízisek, súlyos idők közt, magát a miniszteri széken fentartani.

De, t. Ház, ha ez a kormány, e szerint az állandóság korszakainak egyikét képviseli, melyek az alkotmányos nemzetek életében, néha a nemzetek előnyére, néha hátrányára be szoktak következni: akkor tetteinek a megítélésénél nagyobb mértéket kell elfogadnia annál, a melyet a napi sajtó, sőt a parlamenti felszólalások bírálata is reá alkalmazni szokott. Ha egy egész korszakot vezetett, talán egy egész korszakot alkotott, akkor el kell fogadnia tetteinek bírálójául a nagy történelmi mértéket. És akkor, t. Ház, nem lehet arra a kérdésre, a melyet Horánszky Nándor t. képviselő úr felvetett, hogy hát nevezzék meg azokat az alkotásokat, a melyek által tevékenységüknek nyomát hagyták, nem lehet nagy öntetszelgéssel és örömmel egy, két, talán három vagy négy üdvös intézkedésre, keresztül vitt törvényre hivatkozni. Mert valamint nem képzelhető a legjobb kormány sem, a mely hosszú éveken át tartott működése közben egyes hibákat ne kövessen el, úgy nem képzelhető oly rossz kormány sem, a melyet ha csak egyenesen rossz szándék nem vezérel — és ezt semmiféle kormányról és így a jelenlegiről sem tehetem fel — olykor üdvös intézkedéseket ne létesítsen. *(Élénk helyeslés balfelől)*

A kérdésnek tehát nem az a megoldása, ráutalni egyes részleges üdvös intézkedésekre, egyes esetekre, a melyekben nem is annyira saját kezdeményezéséből, mint inkább a közvéleményben felmerült

áramlatok engedelmes követéséből, *(Helyeslés. Úgy van! bal felől)* — a mi néha szintén érdem, de mindenesetre sokkal szerényebb — sikerült üdvös intézkedéseket létre hoznia; hanem, én legalább, ily kormánynyal szemben így állítom fel a mérleget: „kilencz éven keresztül vezetted a nemzet ügyeit, ha nem is alkottál semmit, a mi mint alkotás a figyelmet megragadja; a mi mint alkotás a nemzet organikus átalakítására hatott, lehetetlen, hogy a te működésed, lehetetlen, hogy a te kormányzásod vitelének az egész szelleme ne befolyásolta légyen a nemzet fejlődését; és ekkor nézzük meg, hol van e kilencz év végén a nemzet állapota és ez állapot jellemző vonásaiban fogjuk találni azt a tükröt, a mely megmutatja, mily értelemben befolyásoltad nemzeted fejlődését.“ *(Helyeslés bal felől.)* És ha ezt a nagy mértéket, melyet alkalmazni kell egy hosszú kormányzatra, a jelenlegi kormányhoz idomítjuk; ha nagy vonásokban az ország jelenlegi állapotát, annak legkirívóbb jelenségeit akarjuk magunk elé állítani: azt hiszem, nem lesz nézeteltérés arra nézve, hogy a mai helyzetnek két uralkodó momentuma van. Az egyik Horvátország erkölcsi elvesztése, *(Úgy van! balfelől)* vagyis egy nemzet politikai súlyának ama végső hanyatlása, a midőn már tartományok elszakadásáról van szó, *(Úgy van! balfelől)*, a másik pedig az antiszemitizmus terjedése, vagyis a társadalmi felosztás kezdetét jelző tünetek szaporodása. *(Helyeslés. Úgy van! balfelől.)* Ez tehát a kettős fejlődési végpont, a melyhez a kormány kilencz évi működése alatt a hazát szerencsésen eljuttatta. *(Úgy van! balfelől.)*

Ha én kiválóan e két fő momentumról akarok

szólni, tehetem ezt annál inkább, mert a kormány működésének a politikai meddőségét, a pozitív alkotásonak a teljes hiányát előttem már Horánszky Nándor t. képviselőtársam kiemelte; mert a pénzügyi egyensúlyra, a pénzügyek rendezésére irányított törekvések teljes fiaskóját kimutatta ugyancsak ő. Csak ez utóbbira kívánok még egy pótló megjegyzést tenni. *(Halljuk!)*

Azt, t. Ház, az ellenzéki padokról nem állította és nem fogja állítani soha senki, — mert hiszen az a világos tényekkel ellenkeznek és nagyon is könnyű megczáfolni, — hogy a mérleg a kiadások és a bevételek közt a 75-iki állapothoz képest nem javult. De a mérleg javulása önmagában még nem jelenti a pénzügyi állapot javulását. *(Ügy van! bal felől.)*

A pénzügyi állapot egész jelleme két tényezőtől áll. Az egyik az a baj, mely létezik, a másik az az erő, mely e baj leküzdése végett rendelkezésre áll. Ha 1875-ben egy sokkal nagyobb deficittel állottunk szemben, de az az erő, mely e deficit eltüntetésére használható volt, még a maga teljességében a nemzet kezében volt: teljesen fel vagyok jogosítva azt mondani, hogy ma, midőn a deficit szám szerint kisebb ugyan, de az az erő, mely a pénzügyi helyzet orvoslása végett rendelkezésünkre állott, jóformán már ki van merítve, a pénzügyi helyzet a mérleg javulása ellenére nem jobb, hanem rosszabb. *(Helyeslés bal felől.)* Az az utas, ki egy magas, meredek hegy tövében áll, messzebb van a hegy csúcsától, mint az, a ki a hegynek már a közepéig eljutott. De annak, ki a hegy tövében áll, ha lélekzete és fizikai ereje, ha kedve még teljesen a birtokában van, sokkal több a kilátása félj ütni

a hegy csúcsáig, mint annak, ki a hegynek ugyan már a közepén van, de ott már kimerülve összerogyott. *(Élénk helyeslés balfelől)*

Ez körülbelől az ország helyzetének a képe, a pénzügyi rendezés nagy problémájával szemben. De én, mint mondtam, kiválóan ama két nagy jelenséggel kívánok foglalkozni, melyet bevezetőleg jeleztem. Ezekre vonatkozólag, ezeknek a tükrében óhajtom a kormány politikai működését szemügyre venni. *(Halljuk!)*

Hogy Horvátországban a dolgok odáig fejlődtek, hogy az ott létező állapotot e tartomány erkölcsi elvesztésével és erkölcsi visszahódításának a szükségességével nem túlzottan jeleztem: azt, úgy gondolom, mindenki meg fogja engedni. De mit tartsak egy oly kormány államférfiúi képességéről, melynek a szeme előtt, melynek a folytonos kormányzása közben ily állapot lassanként létre jöhet, mert hiszen ez nem máról holnapra fejlődött így; mely azt annyira nem látja, hogy kormányzása 9-ik évében elérkezettnek véli az időt, egy magában véve nagyon alárendelt formai ügy erőszakolása által a magyar állam egységének a szempontjából a horvát területen hódítást tenni és mely csak e meggondolatlan lépés miatt beállott zavargások következtében tudja tisztán látni a helyzetet; melynek csak a zágrábi csöcselék nyitotta meg a szemét, hogy tudja, Horvátországgal hányadán van. *(Élénk helyeslés a baloldalán.)* Mit mondjak ily kormány államférfiúi belátásáról?

De hogyan is látta volna a kormány azt, hogy Horvátországban hogyan és minő irányban fejlődnek a szellemek, mikor összes látó és halló szervei, összes

rábeszélő képességét ama sokkal nagyobb feladat megoldása vette igénybe, hogy a horvát képviselők támogatását, saját többségének a biztosítása végett, itt állandóan megnyerje? *(Elénk helyeslés balfelől.)*

A kormány nem látta a bajok fejlődését, a kormány azokat fokozta, a mennyiben minden fontosabb szavazás e Házban valamely újabb engedmény árán történt. *(Úgy van! balfelől.)* A kormány végre tetézte a bajt az által, hogy az ily módon elkészített téren, *(Halljuk! Halljuk!)* az illetékes tényezők meghallgatása nélkül, e huszáros elővágatásra szánta el magát. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Tetőpontjára emelte s majdnem orvosolhatatlanná tette a bajt, mikor e meggondolatlan hatalmi tény után, a szégyennel teljes meghátrálásnak és az államférfiatlan engedékenységek és gyengeségeknek a terére lépett vissza. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

A kormánynak pedig ezekkel a jelenségekkel szemben ma sincs tiszta és határozott politikája. Mert, megvallom, én legalább nem helyeselhetem és határozott politikának, erős akció megkezdésének a követelményeivel összeegyeztetni nem tudom azt, ami most Zágrábban történik. Sokan, ellenzéki hangok is voltak ezek közt, a kik, nem választván el kellően az erélynek jól és rosszul alkalmazott módjait, örömmel üdvözölték azt a tényt, hogy a zágrábi tartománygyűlés, mert az ottan előfordult botrányos jeleneteket tovább nem lehetett tűrni, elnapoltatott, mielőtt az ott beadott felirati javaslatok valamelyike elfogadtatott volna. Én, t. képviselőház, a jelenlegi helyzetben a cselekvés e módját, megvallom, nem tartom helyesnek. Ha a kormánynak a horvát kérdésben ma határozott politikája volna, akkor az lesz vala a feladata: inkább

túrní még néhány napig ama botrányos jelenetek folyását, a zágrábi tartomány gyűlés elé terjesztett felirati javaslatok valamelyikét egész az elfogadás stádiumáig juttatni és az abban foglalt követelményekkel szemben egy királyi leirat által egészen határozottan kitűzni az „idáig és ne tovább“-ot, politikájának az alapelveit. Ez lett volna a legjobb módja ama legmagasabb bizalom kihasználásának, melynek csattanós jeleivel a miniszterelnök úr a napokban egy más tárgy megvitatása körül dicsekedett. *(Elénk tetszés lalfelől.)*

De ezt, t. képviselőház, csak mellesleg mondom, mert meggyőződésem, hogy a baj, mely a horvátországi állapotok elfajulásában rejlik, nem tisztán helyi természetű és hogy annak az okai általánosabb természetűek. Belejártszanak abba irányzatok, melyek magában a nevezett tartományban fejlődtek. Belejártszanak abba kétségtelenül kormányzati hibák is, melyeket magának e tartománynak a területén követtek el. De legerősebb meggyőződésem, — és azt hiszem, ezt mindenki alá fogja írni, a ki a politikai áramlatok fejlődésének a törvényeiben némileg jártas, — hogy akármik legyenek is a helyi körülmények és akármik lettek légyen is a részleges hibák: Horvátországban a dolgok soha annyira nem fejlődhetnek, ha ezt meg nem előzte volna egy általánosabb jelenség, a magyar állam erkölcsi integritásának és politikai súlyának a csökkenése. *(Elénk tetszés bal felől.)* Csak ebből a talajból nőhetett ki olyan helyzet, minőnek tüneteit Horvátországban látjuk. És ez igen természetes, t. Ház! Már az előttem szólott t. barátom utalt arra, hogy a politikai függetlenség, a politikai elvhü-

éóg, a vélemények és meggyőzések önállósága ez országban, a jelenlegi kormányzat ideje alatt, gyászos sülyedésnek indult; a kormány mindent elkövetett, hogy a szabad alkotmányos élet fájának e gyökerét, az egyéni függetlenséget, politikai értelenben, részint meggyöngítse, részint annak a gyöngeségét felhasználja. *(Élénk helyeslés bal felől.)* És ez a szomorú jelenség az egyesekről végre átment az egész országra. Mi ott vagyunk ma, t. Ház, hogy Magyarország nem tud akarni már. *(Úgy van! balfelől.)* Magyarországnak nincs oly akarata már, a melyet minden hatalmi eszközének elhatározásával, egész erejének a latba vetésével érvényesíteni tudjon, a mint ez önérzetes nemzethez illik. *(Tetszés a baloldalon.)* És e tekintetben a fordulópontot, a kapituláció évét is meglehet nevezni, azt a szerencsétlen évet, azt a szerencsétlen pillanatot, a mely, megvallom, legalább én köztem és a jelenlegi kormány közt soha át nem hidalható árkot vont: értem azt az évet, azt a politikai akciózt, a melylyel a boszniai okkupációzt itt keresztülvitték. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Nem beszéllek most a boszniai politika érdeméről, helyes vagy helytelen voltáról, de azt az egyet — ha kellemetlennek is látszik, ha unalmasnak is látszik önök előtt — azt ismételni kell, mert ennek, ha más czélból nem, de tanulságképpen nem szabad kiveszni Magyarország történelméből, hogy miként sikerült oly ügyet, a melyet a közvélemény minden árnyalata egyhangúlag kárhoztatott, *(Élénk helyeslés a baloldalon)* oly parlamentben, melynek három, négy tagja kivételével, kik előtt ezért ma is tisztelettel meghajlok, minden képviselőjelölt a választói előtt ezt a leghatá-

rozottabban elítélte: *(Élénk helyeslés balfelől)* hogyan sikerült ily ügyet, az alkotmányos és parlamenti formák megtartása mellett, nem keresztülerőszakolni, hanem keresztülcsempészni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* Ez az a pillanat, t. Ház, a melyet a hatalom mai kezelőinek, a míg élek, nem fogok soha megbocsátani. *(Zajos hosszantartó helyeslés a baloldalon.)* Ez az, a mihez soha nem járulhatok. Mert én, t. Ház, épp oly kevéssé tartom magamat csalhatatlannak, mint bárki mást. Oly politika, melyet én határozottan elítélek, lehet helyes és ha én erre a politikára vonatkozólag a magam nézetével itt kisebbségben maradtam volna, ha velem szembe ült volna egy többség, mely azt mondja: — amint két-három tagja mondta is — „mi ezt helyesljük és ennek következtében akarjuk,” meghajoltam volna, a mint alkotmányos embernek a többség előtt meg kell hajolni. De nem így történt. Velem szemben ült egy többség, mely ugyanazon az éles hangon, ugyanazzal a határozottsággal, néha ugyanazzal a kíméletlenséggel ítélte el az egész dolgot, mint én magam, mely azonban az elhatározás pillanatában meghajtotta fejét és megadta magát. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)*

Ez az a pillanat, t. Ház, melytől datálódik Magyarország politikai súlyának az a sülyedése, hogy ma a t. miniszterelnök úr, ha akarná is, Horvátországgal szemben talán azért nem követhet erélyes politikát, mert Horvátország politikai súlya ma nagyobb, mint Magyarorszáé. *(Igaz! Igaz! bal felől. Nyugtalanság jobbfelől.)*

T. Ház! Az eddig elmondottakban kifejezést adtam annak, hogy mit jelent, szerintem, az a baj,

melynek a tünetét a horvátországi állapotokban látom, (*Zajos helyeslés a szélső baloldalon. Nyugtalanság és zaj jobb felől.*) és hogy az az általánosabb baj, melyben e tünet gyökerezik, magánál a tünetnél sokkal nagyobb jelentőségű.

Egészen hasonló megítélés alá esik, az én felfogásom szerint, az a másik jelenség, melylyel e napokban is oly sokan foglalkoztak, a melynek megnevezése és illusztrálása elől én sem térhetek ki, mert a kinek azzal szemben nincs álláspontja, a ki annak az eredete, az orvosszereire nézve nem tud magának képet alkotni, annak sajnos, a mai áramlatoknak, az ország mai állapotának, igen jelentékeny részével szemben nincs álláspontja. Ez a másik jelenség, t. Ház, az antiszemitizmus. (*Halljuk! Halljuk!*)

Hogy mit tartok én az antiszemitikus agitációról magáról, azt, t. Ház, tán nem is szükséges bővebben kifejezmem. (*Közbeszólás jobbfelől: De jó lesz! Halljuk! Halljuk!*) Azoknak, a kik úgy tettetik magukat, mintha e tekintetben kételyeik volnának, (*Derűlttség bal felől.*) azoknak megteszem azt a szívességet, hogy megmondjam: *miután a jogegyenlőség kultuszában nevelkedtem és a jogegyenlőség politikai dogmáját soha meg nem fogom tagadni, (Zajos helyeslés a baloldalon.) miután keresztény hitem alapelveihez tántoríthatlanul ragaszkodom, melyek között a felebaráti szeretet a legsarkalatosabbak egyike: (Általános élénk helyeslés) úgy politikai, mint erkölcsi szempontból, határozottan el kell ítélnem az oly agitációt, melynek szubjektív és gyűlölködést terjesztő célzatai mind a két alapelvbe ütköznek. (Általános zajos helyeslés.)*

És ha már erre vonatkozólag, a mi nem volt szándékomban, ennyit mondtam, nem tehetem, hogy ne reflektáljak pár szóval Eötvös Károly igen t. képviselő úr minap elmondott beszédjének egy passzusára, *(Halljuk!)* Ő t. i., az antiszemizmust többféle kategóriákba osztván, a többek közt — a többi kategóriákkal nem foglalkozom — hivatkozott a főpapok és egyáltalában a papság antiszemizmusára.

Nem tudom, hogy a t. képviselő úr honnan vette ezt. Tudtommal, — és igen szomorú volna, ha ez másként volna — nincs Magyarországnak egyetlen egy főpapja, nincs egyetlen egy előkelőbb egyházi helyet elfoglaló egyéniség Magyarországon, az összes keresztény felekezetek között, akitől az antiszemizkus mozgalom a legcsekélyebb bátorítást nyerte volna, és ha netalán az alsó papság sorában találkoznak itt-ott egyesek, kik e mozgalommal karöltve járnak, aminthogy magam is tudom, hogy ez itt-ott előfordult, hát én ezt véghetetlen szomorú eseménynek, illetőleg jelenségnek tartom és a magam részéről nem tehetnék egyebet, mint hogy — a mennyire befolyásom köre terjed, a mennyire az illetők hajlandók az én szavamra egyáltalában valamit adni, — éppen a vallás szolgáit és éppen a keresztény vallás szolgáit és első sorban azért az egyházét, melyhez tartozni szerencsés vagyok, kérve kérem, hogy? e mozgalomnak lényegében keresztényellenes jellegét félre nem ismerve, azzal minden közösséget visszautasítsanak. *(Zajos helyeslés. Zaj az antiszemita párt részéről.)*

Azt előre láttam, hogy az antiszemita uraknak nem fog tetszeni, a mit erről a tárgyról el kell mondanom, de én megszoktam, hogy minden tárgyban a

véleményemet elmondjam, tekintet nélkül arra, hogy kinek tetszik, kinek nem. (*Helyeslés.*) Nem is azért említettem fel e társadalmi betegséget, hogy itt annak a lényegéről értekezzen, hanem azért, hogy annak a forrásairól és esetleg gyógy módjairól szóljak.

Hogy minő befolyása volt a t. kormány magatartásának az antiszemitizmus fejlődésére; minő hibákat követett el a t. kormány speciáliter e mozgalom egyes tüneteivel és jelenségeivel szemben, arra nem tartom szükségesnek kiterjeszkedni, ezt tették előttem mások. De nemcsak azért nem terjeszkedem ki rá, mert már előbb megtörtént, de mert, az én legmélyebb meggyőződéseim szerint, az antiszemitizmusnak az egész jelentősége abban van, hogy az bizonyos társadalmi állapotoknak a kifolyása, a melyek elterjedtek a mi népünk közt és hogy minden kuruzsolgatás, mely a zsidókérdésre mint olyanra akar vonatkozni, legyen az akár az antiszemitáké, akár ama t. uraké, a kik izraelita polgártársainkat egy hivatalos hitvallás kiadására akarják szorítani; (*Derültség*) legyen az akár az az egyébiránt kötelességszerű, de kizárólag rendőri tevékenység, melyet e tekintetben a t. kormány magának ismer; legyen az akár oly elveknek a többé-kevésbé sikerült kifejtése, a minőknek imént magam is kifejezést adtam s melyekben az ország óriási többsége osztozik: minden ilyen, speciáliter az úgynevezett zsidókérdésre irányozott kuruzsolás magán a dolgon egyáltalán nem segíthet, csak árthat. Mert a mennyiben annak jelentősége van, gyökerei sokkal mélyebben fekvők és nem a tüneteket kell gyógyítani, hanem magát a bajt, a betegséget. (*Helyeslés balfelől.*) De, t. képviselőház, mi tehát az a baj, a melynek

tünete az antiszemitizmus terjedése? És itt tartok tőle, hogy a mit ezen a téren elmondandó leszek, valószínűleg ismét más uraknak nem fog tetszeni, épp úgy mint az, mit előbb mondtam, a Ház ez oldalának *(a szélső baloldalra mutat)* némely padjain helyesléssel nem találkozót t. *(Mozgás a szélső baloldalon. Felkiáltások: Némely tagjainál!)* A helyreigazítást e tekintetben szívesen elfogadom.

A baj, melynek tünete az antiszemitizmus neve alatt ismert mozgalom, mindenekelőtt gazdasági baj. A gazdasági baj pedig abban áll, hogy abban a hirtelen átmenetben, melyen népünk keresztülment a naturál-gazdasági alapokról a pénzgazdaságra, nem gondoskodtak egyúttal a tőke áldásait mindenféle egyenletein és igazságon kiosztó hitelszervezetről és nem gondoskodtak a gyengék kellő oltalmáról. Ennek következtében a pénztőke, különösen ennek a vidéki elágazásaiban, olyan fokú hatalomra emelkedett a kisebb földbirtok, de a kisebb iparos vállalkozó felett is, hogy ezek az osztályok sokkal inkább érzik annak veszélyeit, sokkal inkább annak pusztító, mint termékenyítő hatásait.

Ebből az állapotból fejlődött a kisebb gazdasági existenciák bizonyos általános ingadozása, mely gyakran együtt járhat a termelés mennyiségének a fokozásával; ebből a bajból fejlődött azután az, hogy miután a pénztőke e birtokosai, eddigi foglalkozásuknál fogva, természetesen, igen nagy részben zsidók voltak: az ingerültséget, mely a pénztőkének ez okokból előállott túlkapásai és veszélyei ellen támadt, könnyű volt az előbb említett agitációnak a zsidók mint zsidók ellen fordítani.

S én meg vagyok győződve, t. Ház, hogy addig, míg módot nem találtunk egészséges, életerős és a pénztőkét mindenféle egyenletesen kiosztó hitelszervezet által ennek a gazdasági egyoldalúságnak az orvoslására, (*Mozgás a jobboldalon.*) és a míg a gazdasági értelmiségben kétségtelenül hátramaradott és az intelligens elemeket egyhamar utól sem érhető parasztságnak e tekintetben bizonyos oltalmat nem nyújtunk: minden keneteljes vezércikk és beszéd ellenére tovább és tovább fog terjedni az antiszemitizmus, míg végre olyan mérveket ölt, a hol az átcsap abba a szeretetreméltó felekezetenélküli jellegbe, melyet a kerepesi-úti zavargásoknál és a zalai és a somogyi zavargásoknál tapasztaltunk. (*Mozgás.*) És ezért, t. képviselőház, kénytelen vagyok ez alkalommal és némileg hangsúlyozottan ismételni azt, a mit már más helyen mondtam: hogy nagyon rosszul szolgálják izraelita polgártársaink érdekeit azok a lapok, melyeknek — joggal vagy nem joggal — oly jellegű tulajdonítanak, hogy főleg a zsidó érdekek védelmével foglalkoznak. (*Simonyi Iván: Mind olyan.*) (*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*)

Nagyon rosszul szolgálják e lapok izraelita polgártársaink érdekeit, midőn minden oly kezdeményt, minden oly indítványt, minden oly megpendített eszmét, mely az általam előbb említett egyoldalú gazdasági fejlődés javítására, a társadalmi osztályok között való egyensúly helyreállítására irányul, a helyett, hogy azt higgadtan, a maga érdeme szerint megbírálnák: magát a czélt gyanúsítják, magát a czélt maguktól ridegen elutasítják és úgy tesznek, mintha ők magok, vagy azok, kiknek érdekében állítólag szólnak, a pénztőkének e helylyel-közzel mutatkozó pusztító

hatásával érdekközösségben állanának. *(Úgy van a bal- és szélső baloldalon).*

S én, ki ez antiszemitikus mozgalom veszélyeit látom s azért aggodalommal keresem az annak megállítására vezető eszközöket, értelmes és hazafias gondolkodású izraelita polgártársainkat csak arra kérem: a helyett, hogy ezt a visszataszító irányt követnék; a helyett, hogy ezzel magokat azonosítsák: inkább iparkodjanak ők maguk ismereteiket, üzleti képességeiket ama gyógymódok érvényesítésében felajánlani a haza szolgálatára, a melyek alkalmazása szükséges, hogy az a társadalmi betegség, a melynek az elfajulása első sorban őket veszélyezteti, eltűnjön. *(Élénk helyeslés bal felől.)*

A mivel a t. kormányt e tekintetben vádolhatom, *(Halljuk! bal felől.)* az negatív természetű; az csak abban áll, hogy én legalább nem láttam annak a nyomát, hogy a kormány képes volna a bajnak e mélyebben fekvő gyökereit feltalálni, felismerni és azok erélyes gyógyítására a kellő kezdeményezést megragadni. E mellőzés ürügyéül bizonyos doktrínákat használnak, melyeket aztán a legsajátságosabb eszmézavar következtében a politikai liberalizmus eszméjével szoktak összebonyolítani, holott igen helyesen jegyezte meg, más ügyről szólva, Helfy t. képviselőtársam, hogy a gazdasági törvényhozásnak tisztán czélszerűségi indokokból megkövetelendő rendszabályaival a politikai liberalizmusnak semmi köze, semmi összeköttetése nincs,

De van egy másik ága a mi társadalmi fejlődésünknek és másnemű pozitív befolyás, melylyel kormányzatának egész szelleme nem közvetlen az anti-

szémitizmust, de igen is azt az erkölcsi és társadalmi bomlást előmozdítja, melynek egyik tünete az antiszémitizmus terjedése. Valamint az eddigiekben láttuk, t. Ház, hogy a magas politika szféráiból a kormányhatalom érdekeinek a szolgálatában el-eltűnedezik az önállóság és a függetlenség, szóval mind az, a mit *politikai jellemnek* nevezünk, akként ugyanez a szellem tovább hatol lefelé a mi közigazgatásunk minden elágazásában, a legutolsó fokig. A mit a jelenlegi kormányzatnak és a jelenlegi kormányzat legállandóbb elemének, a belügyminiszter úrnak szemére lobbantok: az nem egyéb, mint hogy ő vagy nem akarja, vagy nem tudja felemelni közigazgatásunkat a feltétlen törvénytisztelet, a feltétlen részrehajlatlanság, a feltétlen tisztaság és igazságosság ama kristálytisztá magaslatára, melyen az a nép számára a törvénytisztelet és a jó erkölcs egyik iskolájává válik. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.*) Megvallom, nem vagyok nagyon jártas közigazgatásunk *chronique scandaleuse*-jében. (*Halljuk!*) De méltóztassanak meggondolni ebben a félkörben, a szélső jobbtól a szélső balig, és méltóztassék mindenki a saját körében tapasztaltakra visszagondolni. Hát nem hallottam én már vidéki körben mondani: nekünk a választási eredmény a kezünkben van, mert a népre a legnagyobb befolyást a községi jegyzők gyakorolják, községi jegyzők pedig nálunk igen számosan vannak, a kiknek nincs rendben a szé-nája és e miatt a fegyelmi vizsgálat Damoklesz kardja folyton függ fölöttük? Ha jól viselik magukat — értsd, ha pártérdekeinket szolgálják, — szemet hunyunk, de merészellen az az ember valamit tenni az intéző körök akarata ellen és beüt reá a fegyelmi eljárás. (*Élénk*

helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Vagy nem ismertem én megyéket, én, a ki e dolgokat nem keresem és a ki véletlenül személyesen két oly megyében vagyok érdekelve, a hol visszaélésekről nem igen tudnak, a hol a közigazgatás közegei jók és lelkiismeretesek; hát nem hallottam-e én is oly eseteket, *(Halljuk! Halljuk!)* mikor egy szolgabíró tisztességes és nyugodt polgárokat, kiknek egyéb bűnük nem volt, mint az, hogy nem akarták megválasztani azt a községi bírót, a kit ő kiszemelt volt, hogy a jövő választásoknál az egész községet az általa pártfogolt táborba vigye át, nem fényes nappal szuronyok közt bekísértetett és tömlőczbe vetetett? *(Felkiáltások a jobboldalon: Hol? Szalay Imre: Tót-Szent-Pálon, Somogy megyében.)*

Akkor ez egy esettel több, mert az általam említett eset nem Somogy megyében történt. *(Derütség a baloldalon.)*

De itt van, mondják, az ily esetekkel szemben a törvény által kijelölt ut, itt van a fegyelmi eljárás, itt van annak minden retortája. Csakhogy, t. képviselőház, az ország szegényebb vidékein, hol a lakosok a hatalom kezelőitől való függőségüket jobban érzik es nem eléggé felvilágosultak arra, talán tapasztalásaik sem olyanok, hogy a felsőbb hatóságoknál okvetlenül oltalmat találjanak az alsóbb hatóságok elnyomásai ellen: ha fegyelmi kihallgatásra kerül a dolog, a beidézett tanuk közül egy sem tud a dologról semmit. *(Igaz! a baloldalon.)*

Én ezt azért hozom fel, t. képviselőház, mert a panasz joga különösen mi nálunk, a hol a belügy-miniszter uralkodásának, hála isten, *9-ik évében, a közigazgatási bírászkodás intézménye mégsem honosított meg,*

a panasz joga csak nagyon másodrendű orvoslás. Az orvoslás és biztosítók arra nézve, hogy a közigazgatás a maga részrehajlatlanságában megtartsa azt a tündöklő tisztaságát, mely a népet törvénytiszteletre tanítja, a biztosíték nem annyira az utólagos panasz jogában van, hanem abban, hogy felülről lefelé azt a szellemet öntsék ebbe a közigazgatásba, melynek folytán ily visszaélések elő sem fordulnak, vagy ha előfordulnak, ritka kivételt képeznek, nem pedig a szabályt, nem annak az egész szellemnek megnyilvánulását, a melyben közigazgatásunkat vezetik. (*Élénk helyeslés a balon.*)

T. Ház! E nagy hiba egyik forrása, egyik gyökere, szerintem, a szervezetben van. A mi közigazgatási szervezetünk csakugyan oly szerencsésen van összealkotva, hogy magában egyesíti mindazoknak az erkölcstelen befolyásoknak a leghatályosabb működését, melyek alulról és felülről egyaránt jöhetnek. A tisztviselő függ újból való megválasztatása érdekében, nem az egész közönségtől, mert hisz' az még jó volna, hanem függ ama közönség hatalmasaitól, ama közönség hangadó egyéneitől, és ezek viszont azzal a tisztviselővel szemben, ki az ő teremtményük, az ő akaratuk kifolyása és a kiben gyakran az ő magánérdekeiknek — e laza felfogás ma már a legtisztességesebb embereknél is mintegy szokássá vált — az előmozdítóját és óvóját látják, sohasem fogják az ellenőrzést és fegyelmi hatalmat szigorúan gyakorolni. Felülről pedig ezt azért sem gyakorolják rőszrehajlatlanul, mert az illető tisztviselő kímélése, ha hibás is, a legjobb mód arra, hogy ő a hatalom vak eszközévé legyen.

A hibának, mint mondám, már magában a szer-

vezetben van az egyik gyökere, de még e szervezet mellett sem volna szükséges, hogy ez a gyakorlatban odáig fajuljon.

Es most legyen szíves a t. Ház minden tagja meggondolni, hogy ily tünetek látása mily hatást gyakorolhat a nép kedélyére? Ha az a nép látja, hogy részrehajlatlan igazságot ő közte, a szegényebb és a másik, a hatalmasabb közt nem szolgáltatnak; ha látja, hogy törvényes úton orvoslást nem nyerhet: hát ott, a hol «z történik — és ez leginkább az ország távolabb eső, szegény vidékein történik — a nép azt csendesen tűri, meghajtja fejét, de a keserűség felhalmozódik keblében s robbanékony anyagnak, a társadalmi harcra való készségnek és hajlandóságnak egész tőkéje képződik a kedélyében *(Úgy van! a baloldalon.)*

Engedje meg a t. Ház, hogy a maga egész nyereségében idézzem azt a mondást, a mely a felföldi tótság közt, az általuk tapasztalt állapotok szemléletéből, egy filozofáló paraszt agyában született és általánossá vált a nép között. Ha valaki ugyanis azt kérdi, hogy mi a politika? — a felvidéki tót nép — még egyszer engedelmet kérek a kifejezés nyereségeért — azt a választ szokta adni: a politika az urak hunczutkodása. *(Derűltég.)*

T. Ház! így elmondva, a dolog komikusnak és tréfásnak látszik, de biztosítom a t. Házat, hogy igen komolyak azok az állapotok, a melyek közt egy különben jó, szelíd, a törvény tiszteletére és a rend tiszteletére hajlandó nép közt a közállapotokról ily alakban képződik az ítélet. *(Úgy van! bal felől.)*

És ez, t. Ház, egyik tényezője a mi társadalmi állapotaink degenerációjának, a robbanékony anyag

felhalmozódásának, melyből egyedül támadhatnak oly esetek, mint a minő a kápolnai gyilkosság, a miből *egyedül* magyarázható meg az a könnyelműség, a melylyel az ország több megyéjében a rend megzavartott, a miből egyedül magyarázható meg közbiztossági állapotaink napról-napra észrevehető hanyatlása. (*Úgy van! a baloldalon. Mozgás jobb felől.*)

Ez a rősz befolyás, melyet közigazgatásunk szel-leme a nép lelkére gyakorol, a törvénytszeteletnek nem a terjesztése, hanem megingatása; (*Mozgás jobb felől.*) ez a t. kormány kilencz évi működésének egyik tagadhatatlan gyümölcse és a társadalmi állapotoknak az a jellemző momentuma, melynek a gyökeres orvoslása és gyógyítása. nélkül oly tüneteket, minők pl. az antiszemitizmus és az azzal járó zavargások, soha le nem lehet küzdeni. (*Élénk helyeslés bal felől.*)

T. Ház! Ezekben állítottam fel körülbelül a kormány kilencz évi működésének a mérlegét, alkalmazva reá azt a históriai mértéket, melyre működésének a hosszú tartama igényt tart. A kép, melyet nyerünk, ez: a pénzügyek rendezésére a nemzet által hozott óriási áldozatok az ő kezében hatálytalanoknak bizonyultak; az alkotások terén elmondhatjuk a kormányról azt a latin mondást: „van-e szomorúbb valami, mint egy magas kort elért öreg ember, a ki egyébbel nem tudja bebizonyítani azt, hogy sokáig élt, mint éveinek a felsorolásával. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

A befolyást, melyet a t. kormány működése közéletünk állapotára gyakorolt, jellemzi a politikai erkölcsök hanyatlása következtében Magyarország politikai súlyának oly mérvű gyengülése, hogy olyan állapotok fejlődhettek, a minőket Horvátországban láttunk; a

befolyást, melyet a kormány 9 évi működése társadalmunkra gyakorolt, jellemzik a társadalmi szétbontás amaz előjelei, a melyek ma még csekélyeknek látszanak, a melyek csak távoli veszedelmet jeleznek, de oly veszedelmet, a mely, ha nem sikerül útját állaniunk, a fejünkre nő. (*Helyeslés bal felől. Úgy van!*)

A t. Ház, ezek után, talán nem csodálkozik azon, hogy a jelenlegi kormány irányában határtalan -bizalommal nem viseltetem. (*Mozgás jobbfelől.*) De én fel akarom vetni azt a kérdést is: hogy várható-e a jelenlegi kormánytól e bajok orvoslása? Én azt hiszem, a t. kormánynak működése egész eddigi szellemét, egész egyéniségét meg kellene tagadnia, hogy ily javulás tőle várható legyen. (*Helyeslés. Úgy van! bal felől.*) A pénzügyi egyensúly helyreállítását, a pénzügyek orvoslását várjuk ettől a kormánytól? Hiszen ennek a kormánynak a 78-ban kötött gazdasági kiegyezés jó lévén, mi várható tőle? Az, hogy ezen az alapon fog maradni és 4 óv múlva a kínálkozó újabb alkalmat sem fogja felhasználni arra, hogy pénzügyi forrásainkat azokból a békókból felszabadítsa, melyekbe ma le vannak kötve.

Talán alkotásokat várunk ezentúl a kormánytól? Hiszen az ő hatalmi bázisának egyik oszlopa: minden elvi kérdésnek a megkerülése, a mely őt támogatóinak akár ezzel, akár azzal a részével összeütközésbe hozhatja.

Vagy talán a politikai függetlenség helyreállítása, a politikai jellemek megerősítése várható a kormány további működésétől? Hiszen, t. Ház, a legújabb események mutatták, hogy milyen agyaglábu kolosszus az, a melylyel mi szemben állunk. A főrendiház több-

sége leszavazta a kormány egyik javaslatát, mégpedig egy oly javaslatát, a melyre a külföldi sajtó reklámjának a segítségével reá iparkodott akasztani azt a köpenyecskét, hogy az a liberális haladás egyik ténye. *Simonyi Iván (az előadói szék előtt):* A zsidó sajtónak a segítségével! *(Mozgás és derűlség.)* *Hegedűs Sándor:* *Menj a helyedre, mert azt hiszik, hogy én kiabálok!* *Simonyi Iván:* *Hiszen tudja mindenki, hogy Hegedűs ilyesmit nem kiabél!* *(Nagy zaj és derűlség.)*

Én, t. Ház, nem tartom a parlamenti tanácskozásokat komédiának. *(Helyeslés bal felől. Simonyi Iván: Azért kiáltottam bele!)*

Mint mondtam, hivatkoztam a legújabb eseményekre, hogy a főrendiház egy ily természetű törvényjavaslatot visszautasított és mit tapasztalunk ekkor? Ha azokat hallgatja meg a t. miniszterelnök úr, kik neki objektív és önálló véleményt mondanak; ha azokat hallgatja meg, kik nem játszák ő vele szemben azt a szerepet, melyet a Próféta operában az őrzárat játszik, mely, midőn közeledik, a nép élteti a profótát, kít, midőn az őrzárat távozik, átkokkal és szitkokkal tetéz: akkor meggyőződhetik arról, hogy az ország túlnyomó többsége a főrendiház e tettét örömmel üdvözölte. Már most, t. Ház, ez örömben kétségtelenül volt része azoknak, kik e törvényjavaslatot vallási elveiknél fogva érdemileg is ellenzik. De e jelenség túlnyomó nagy részének egy oka volt: az, hogy az ország annyira megunta a szolgáltságot, melybe a közélet süllyedt, hogy a független elhatározás első tényőnől, a kormánnyal szemben nem is kérdezte, ki által és miben történt az, *(Élénk helyeslés bal felől.)* és kitörő örömmel üdvözölte. Nem a közvélemény a támasza

ennek a kormánynak, hanem a független gondolkozásnak a megszűnése!

Vagy talán a t. kormánytól várhatjuk azokat a gazdasági reformokat, melyek szükségesek az antiszemitizmus és más társadalmi kórjelenségek megszüntetésére? Hiszen ez nem lehetséges másképp, mint úgy, hogy bizonyos hatalmas érdekkörökkel itt-ott összeütközés támadjon, már pedig azzal, a mi bármely irányban hatalmas, a kormány az összeütközést gondosan kerüli.

Vagy közigazgatásunk egészségessé és erkölcsössé tételét várhatjuk a kormánytól? Hisz' a t. belügyminiszter úr már kilencz éve működik. Hogy ne akarta volna, azt nem tételezem fel róla; ha pedig kilencz évig nem tudott rajta segíteni, hogyan remélhetjük, hogy egyszerre a tizedik évben megszállja őt a szentlélek? (*Derültség bal felől.*) Hisz' éppen ellenkezőt látunk; hisz' mindazok a bajok, melyekből a nemzetet kiségiteni akarják, egy-egy talpköve a kormány hatalmának és fenmaradásának. Hiszen, ha nem volna szünetelés az elvek és eszmék kultuszában, ez a kormány nem állhatna a helyén hetekig sem; (*Élénk helyeslés balfelől.*) ha volna függetlenség, ez a kormány a felét sem élte volna túl azoknak, a miket a nemzetre ráerőszakolt. (*Élénk helyeslés balfelől.*) Hiszen ha nem volna hivatalos preszsió, ha a szabadság nem süllyedt volna merő formalitássá, e kormány egy választást sem élne túl! (*Úgy van! a baloldalon.*)

Hogyan várhatjuk valakitől azt, hogy maga ragadja meg a kezdeményezést oly bajok eltüntetésére, melyek az ő hatalmának a talpkövét teszik? Meg-

engedem, t. Ház, ezzel tartozom az igazságnak, hogy a kísértés, melyben magát a t. kormány és különösen annak a feje találta, igen nagy volt. Megengedem, hogy oly átmeneti időszakban, minőben a magyar nemzet ma él, mindenütt a világon — s ez az, a mi némileg vigasztaló közállapotainkban — az erkölcs-telen befolyások terjedésére a talaj igen alkalmas. De az azután alternatíva elé állítja a vezérférfit, a ki ily időkben, ily körülmények közt vette a gyepőt kezébe (*Halljuk! Halljuk!*) — az elé az alternatíva elé, hogy vagy egy nemzet anyagi és erkölcsi gyengeségének minden tényezőjét felhasználja — a saját hatalmának támogatására, és ez által azokat fokozza, vagy saját hatalmi érdekeit második sorba helyezve, első sorban magának a nemzetnek a megerősítését és e gyengeségi tüneteknek, habár saját hatalma állandóságának az árán is, a megszüntetését tűzze ki célul. (*Élénk helyeslés a bal és szélsőbal felől.*) A kormány egész működésében AZ első választotta. (*Halljuk! Halljuk!*) Én azok közt a nehéz társadalmi és politikai viszonyok közt, mint a minőkben Magyarország ma, ez átmeneti korszakban van, kettős fontosságot tulajdonítok a második alternatíva elfogadásának (*Élénk helyeslés a bal- és szélső bal felől.*) és ezért nem tehetek arról, ha ma a nemzet élet-érdekét központosítottnak tartom ebben a mondatban: ceterum censeo Carthaginem esse delendam! Nem fogadom el a törvényjavaslatot. (*Hosszantartó, szűnni nem akaró élénk éljenzés a hal- és szélső hal felől.*)

KATHOLIKUS AUTONÓMIA ÉS VALLÁS- SZABADSÁG.

— 1885. január 24. —

Tisztelt Ház!

(Halljuk!) Nem szándékoztam volna az amúgy is hosszúra nyúló részletes költségvetési vitát felszólalásom által még hosszabbra nyújtani, de a beadott határozati javaslatok közt van egy, t. i. Ugron t. képviselőtársamnak a katolikus autonómiára vonatkozó határozati javaslata, melylyel szemben oly helyzetben vagyok, hogy szavazatom indokolása nélkül sem ellene, sem mellette nem szavazhatnék, a nélkül, hogy oly értelmezéseknek ne tenném ki magamat, melyeket kizárni kívánok. Ebből a szempontból néhány igen rövid vonással ecsetelni akarom azt a felfogást, melyet a t. barátom által felvetett nagy fontosságú ügygyel és az ő határozati javaslatával szemben elfoglalok.

Én az eszmét, melyet e határozati javaslat tartalmaz, t. i. a magyarországi katolikus egyházi autonómia szervezését, pártolom, *(Helyeslés a szélső*

baloldalon) a mellett az átalakulás mellett, melyen hazánk összes közjogi, politikai és így vallásügyi viszonyai is keresztül mentek, mellőzhetetlenek és előbb-utóbb bekövetkezendőnek tartom (*Élénk helyeslés bal felől.*) s ezért én Ugrón t. képviselőtársam határozati javaslata ellen nem szavazhatok, hanem azt elfogadni, szavazatommal támogatni fogom. (*Éljenezs a szélső baloldalon.*)

De másrészt, t. Ház, való az, hogy maga az eszme sok félremagyarázásra és félreértésre alkalmat nyújtó általánosságokban áll ma még a Ház előtt, és a felfogások annyira különbözők, hogy habár lehetetlennek tartom incidentaliter egy budget-vita alkalmával azt az egész képet a Ház elé tártani, a mely szerint a kath. autonómia kérdését megoldandónak vélem: legalább azokat az elvi határvonalakat látom szükségesnek megjelölni, a mely határvonalak között kell, szerintem, a kérdés megoldását keresnünk. (*Halljuk!*)

És teszem ezt a nélkül, hogy bárkivel polemizálni, a nélkül, hogy a felszólalók közül bárkinek azt akarnám tulajdonítani, mintha ő más irányban, ezeknek az elvi határvonalaknak a meg nem tartásával akarná a kórdós megoldását.

Hy elvi határvonal kettő van. Az egyik egyházi, a másik politikai természetű. Az egyik határvonal az, hogy a katolikus autonómia szervezetének, e kérdés megoldásának, ha valóban katolikus autonómia akar maradni, nem szabad a katolikus egyház szervezetében forradalmat előidézni, nem szabad ama hierarchiai szervezet alapelvébe ütközni, mely a katolikus egyháznak mindenkor fentartandó lényegét alkotja, (*Alta-*

lános helyeslés.) És e szempontból, hogy két rövid vonással konkrét alakot adjak e határvonalnak, bármikor szerveztessék a katolikus autonóm testület, hatásköréből ki vannak zárva a dogmatikai és az ^gyházfegyelmi tárgyak. *(Általános helyeslés.)*

Én senkinek sem tulajdonítok ezzel ellentétes felfogást és nagyon örülök, ha t. képviselőtársaim ebben egyetértenek velem, csak a magam részéről is szükségesnek tartom e vezérszempont hangsúlyozását.

A másik határvonal politikai, állami szempontból állapítandó meg. És ez áll Magyarország apostoli királyának mindenkor fen tartandó kegyúri felségi jogából. Nem szabad a katolikus autonómia megalkotására irányuló mozgalmat oly színben tüntetni fel, mintha az akár e fő kegyúri jogok elkobozásának, akár azok gyakorlatának alkotmányon kívül eső térre átvitelét célozná. *(Általános helyeslés.)* És ön e tekintetben teljesen egyetérték mindazokkal, kik e Házban arról beszéltek, hogy azok a felségjogok, melyek a király főfelügyeleti és kegyúri jogából folynak, éppen úgy, mint más felségi jogok, másként, mint alkotmányunk által megszabott módon, tehát a magyar felelős kormány által, nem gyakorolhatók. *(Általános helyeslés.)* De ehhez több e vita folyamán tett nyilatkozattal szemben, hozzá kell tennem, hogy, én legalább abban a megnyugtató tudatban élek, ezzel az .elvvel ellenkező irányzat vagy célzat, az országban -sehol, közéletünk semminemű tényezőjénél nem létezik. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)*

T. Ház! Jól tudom, hogy a mit mondtam, az csak negatív kép. Hanem, azt hiszem, helyesen cse-

lekedtem, legalább önmagamnak tartozni véltem azzal, hogy mielőtt Ugron t. képviselőtársam határozati javaslatára adnám szavazatomat, ezeket az elvi határvonalakat előbb félremagyarázhatatlanul megjelöljem, mint olyakat, melyek közt a kérdés megoldásának mozognia kell. *(Általános helyeslés.)* És ha ezeket az elvi határvonalakat megtartjuk, akkor nem látom, hogy melyik lehet az a tényező, mely Magyarországon, saját jól felfogott érdekében, a katolikus egyházi autonómia szervezete iránt idegenkedhessek. *(Általános helyeslés.)*

Meg vagyok győződve, hogy ez elvi határvonalak megtartásával, az autonómia szervezése egészséges egyházi élet élénkítésére és jóformán keletkezésére fog vezetni saját egyházunk körében és másrészt a magyar nemzeti politika tényezői egy nem megvetendő erővel fognak gyarapodni. *(Élénk helyeslés.)*

Én, t. Ház, egyáltalában azt az elvi álláspontot foglalom el, hogy midőn összes politikai törekvésünk végcéljául *a magyar nemzeti állam kiépítését és megerősítését* tűzzük ki, e cél megvalósítását észszerűen leginkább azon az úton kereshetjük, ha az országban levő minden tényezővel, mely a maga erejét e cél megvalósítására kívánja használni — és e tényezők közt az egyház tán a leghatalmasabb — békés egyetértésben létesítjük a szövetséges együttműködést. *(Helyeslés.)* És meg vagyok győződve, hogy e tekintetben — ámbár igazságtalanság volna a magyarországi katolika egyházzal el nem ismerni, hogy mai állapotában is e nemzeti célrt sikeresen és buzgón előmozdította, — még sikeresebben, mert rendszere-

sebben működnek, a katolikus autonómia észszerű és helyes szervezése mellett. *(Helyeslés.)*

De, t. Ház, midőn ezeket szavazatom indokolására elmondtam, lehetetlen, hogy néhány szóval ne reflektáljak a t. miniszterelnök úr tegnapi beszédére. A t. miniszterelnök úr tegnapi beszédének van egy része, a melyre nézve egyetértek az éppen közvetlenül előttem szólott, általam nagyon t. Bende Imre képviselő úr nézetével, hogy azt bizonyosan az ország óriási többsége örömmel és helyesléssel fogadta, a minthogy örömmel fogadtam én is. Beszédének ez a része az, a melyben kellően visszautasította Hermán képviselő úrnak a nevelés vallás-erkölcsi alapjára tett gunyoros megjegyzését. *(Élénk helyeslés.)* Meg vagyok győződve, hogy a t. miniszter úr felszólalása összhangban áll Magyarország lakosai óriási többségének az érzetével, felekezeti különbség nélkül *(Élénk helyeslés)* és csak örvendek, habár politikai ellenfelek vagyunk, midőn a társadalmi és hazai élet legmélyebb gyökerét érintő elvekre nézve egyetértésben lehetek a t. miniszterelnök úrral. *(Helyeslés jobb- és balfelől.)*

De nem nyilatkozhatom hasonló elismeréssel a t. miniszterelnök úrnak éppen a katolikus autonómia ügyének jelenlegi állására nézve elmondott nézeteiről. A t. miniszterelnök úr ugyanis a tetszetőség látszatával, a mint ezt tőle megszoktuk, azt mondta, hogy első sorban magában a katolikus egyház körében kellene tisztult nézetnek keletkezni az autonómia miként való szervezéséről és csak akkor következik majd az a pillanat, midőn az állam tényezői, a kormány és a törvényhozás azzal a kérdéssel foglalkozhatnak, hogy

vájjon az egyház körében felmerült e nézet megvalósítható-e, törvényesíthető-e vagy nem és minő kiterjedésben? Hát, t. Ház, ez nagyon tetszetősnek látszik, de fatális módon emlékeztet a miniszterelnök úr t. kollégájának, a földművelési miniszter úrnak a földművelési hitelügy kérdésének a megoldása körül tett megjegyzéseire; fatálisán emlékeztet arra a pillanatra, midőn Széchényi Pál földművelési miniszter úr azt mondta, hogy miután ő a gazdakörben a hitelügy megoldására vonatkozólag sok eltérő nézetre talált, miután egyetértést a szakértők véleményében nem tapasztalt, nincsen kellő tájékoztatása az iránt, hogy mit cselekedjék, ennek következtében nem cselekszik semmit. (*Derültség bal felől.*)

Valamint akkor kijelentettem, most is kijelentem, hogy a kormányzati feladat ily felfogását nagyon kényelmesnek, de helyesnek nem tartom. (*Helyeslés balfelől.*) Igaz, hogy a most előttünk levő tárgy eltérő természetű; igaz, hogy midőn valamely egyház külszervezetében beállható átalakításokról van szó, az egyház illetékes köreiben létező felfogásnak döntő súlyt kell tulajdonítani: ezt kívánja a méltányosság, ezt a szabadság is.

De, t. Ház, ha ezt az elvet akképp alkalmazzuk, hogy egy ilyen ügy, mint a milyen a katolikus autonómia, csak akkor válik megoldásra éretté, mikor majd 8 millió magyarországi katolikus közül mindazok, kik ez ügyben felszólalnak, teljesen ugyanazokat a nézeteket vallják: ez tisztán annyit tesz, mint az ügyet mindenkorra elhalasztani. (*Úgy van! a baloldalon.*) És e tekintetben helyes Ugrón Ákos képviselőtársam ma tett megjegyzése, hogy oly illetékes orgánúm, mely-

ben az arra befolyást gyakorolni hivatott minden tényező nézeteit kölcsönösen tisztázhatná és megállapodásra juthatna, ez idő szerint nincs, tehát az⁷ a mitől a t. miniszterelnök úr a cselekvést feltételezi, természetesen, soha sem fog bekövetkezni. De figyelmeztetem a t. kormányt, hogy egy ilyen alkalom, mikor az eszmék tisztázása az érdekelt egyház körében megtörténhetett, volt, és jöttek is létre bizonyos megállapodások. Igaz, hogy annak most már talán 14 éve. Akkor volt az e célból összehívott katolikus kongresszus, mely az egész ügyet megvitatta, minden illetékes tényező, a főpapság, az alsó papság küldöttei és a katolikus világiak választottjainak a közbejöttével. És ez a kongresszus a működését egy rendszeres javaslat előterjesztésével végezte be.

Nem lehet tehát azt állítani, hogy az első sorban illetékes tényező, t. i. maga az az egyház, melynek az ügyeit rendezni kell, e tekintetben még semmi lépést nem tett, semmi nézetet, semmi véleményt, semmi megállapodást nem nyilvánított. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon!)*

Igaz, hogy azt a munkálatot, melyet a katolikus kongresszus a kormányhoz benyújtott, alaposan és éretten meg kell fontolni. Én, t. Ház, őszintén kijelentem, hogy nem volnék hajlandó magamat ama javaslat minden részével azonosítani. Ha azon a helyen ülnék, melyen a t. kormány ma ül, igen lényeges módosítások nélkül magam sem volnék hajlandó e javaslatot elfogadni. De nem az én hivatásom, hogy az ellenzéki padokról megjelöljem az aggodalmas pontokat, nem az én hivatásom, hogy e javaslatnak, kormányzati és állami szempontból, a kritiká-

jába bocsátkozzam. Ez a t. kormány hivatása. Én csupán arra kívántam utalni, hogy annyi anyagot ez a javaslat és a létrejött megállapodás ténye mégis nyújt, hogy a kormány e kérdéssel foglalkozhassak, sőt köteles legyen foglalkozni és ne hivatkozhassak arra, a mire a t. miniszterelnök úr tegnap hivatkozott, hogy az első sorban hivatott körök saját felfogásukat a kormányval sohasem közölték, a mely állítás egyszerűen nem felel meg a történeti tényállásnak. *(Úgy van! a baloldalon.)*

T. képviselőház! Mielőtt felszólalásomat bevégezném, csak néhány szóval akarom szavazatomat indokolni a beadott másik határozati javaslattal, t. i. Irányi Dániel t. képviselőtársamnak a *vallás-szabadság* behozatalára vonatkozó javaslatával szemben. *(Halljuk!)*

E tekintetben, t. képviselőház, nem állunk új jelenséggel szemben, mint Ugron Gábor t. képviselőtársam határozati javaslatánál. Szemben állunk egy javaslattal, melyet Irányi Dániel t. képviselőtársam évről évre meg szokott újítani, de eddig nekem nem nyílt alkalmam, hogy szavazatomat e mindig megújuló javaslatra nézve indokolhassam és nagyon örülök, hogy, egy más ügyben felszólalva, most erre is kiterjeszkezhetem. *(Halljuk!)*

En eddig minden alkalommal e javaslat ellen szavaztam. Most is azt szándékozom tenni. De, t. képviselőház, *nem elvi szempontból*, mert elvi szempontból én a határozati javaslat tartalmával, t. i. *a vallás- és lelkiismereti szabadság elvével* teljesen egyetértek, *(Helyeslés a baloldalon.)* hanem tisztán opportunitási szempontból. És ez magyarázhatja meg a t. képviselőház-

nak azt is, hogy a velem egy padokon ülő képviselő-társaimnak egy része a javaslat mellett, egy része ellene szokott szavazni, a nélkül, hogy ez köztünk bárminő elvi nézeteltérést jelezne. Mert ismétlem, hogy valamint nincs talán az egész Házban, úgy különösen e padokon egy képviselő sincs, ki a vallás- és lelkiismereti szabadság elvét szentnek nem ismerné s a ki az annak keresztülvitelére alkalmas intézkedésekhez járulni hajlandó nem volna, (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

A mi engem arra indít, hogy ez ügyben barátaim egy részétől eltérőleg szavazzak és a javaslatot el ne fogadjam: tisztán opportunitási ok. Mert én az ország jelenlegi helyzetében és talán a más országokban mutatkozó oly jelenségek után, a melyek élénken illusztrálják, hogy mennyi bajt, mennyi zavart idézhetnék elő az egyházpolitikai összeütközések, nem tartom czélszerűnek, nem tartom a magyar nemzeti politika szempontjából kívánatosnak azt, hogy az egyházpolitika kérdései ma egész nagyságukban a képviselőház tanácskozásainak valószínűleg minden egyebet abszorbeáló tárgyául szolgáljanak. (*Helyeslés.*)

Ez az az opportunitási momentum, melynél fogva e javaslathoz a maga formai általánosságában nem járulhatok. De azért nem tartom a kormányt felmentettnek ama kötelesség alól, hogy a lelkiismereti és vallás-szabadság mindazon sérelmeivel szemben, a melyek netán előfordulnának és a melyek egy részére Irányi Dániel t. képviselő úr már tavaly is és ez évben is utalt, orvoslást ne keressen és ott, a hol szükséges, ezt részleges intézkedések által elérni ne iparkodjék. (*Igaz!*) Mert ha kultúr-állam akarunk lenni, a kormánynak minden körülmények közt szem előtt kell tartani

azt, hogy Magyarországon senkit se üldözhessenek vallásos meggyőződése és lelkiismereti sugallata miatt. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Ezt én, Irányi Dániel képviselő úrral egyetértve, a kormánytól mindenkor, minden konkrét esetben, követelni fogom. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)

A FŐRENDIHÁZ REFORMJÁRÓL.

— 1885. február 13. —

A főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat ellenében a mérsékelt ellenzék határozati javaslatot adott be, mely a törvényjavaslatot visszautasítani kívánta az e törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottsághoz, hogy azt, a következő elvek alapján módosítva, a Házhoz újra nyújtsa be:

1. Az életfogytiglan kinevezett tagok száma 80 legyen.
2. A felsőház tagjai közé felveendők a megyei és városi törvényhatóságok választottjai.
3. A választás titkos szavazás útján történik, a megbízás legalább nyolcz évre szól, napidíjat vagy kártalanítást a választottak nem kapnak.
4. Az összeférhetetlenségi megszorítás úgy az életfogytig kinevezett, mint a választott tagokra kiterjed. A párt Szilágyi Dezsőt bízta meg a javaslat indokolásával. Az alábbi beszéd, a Szilágyié után két nappal mondatott el.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A t. előadó úr, midőn a jelen törvényjavaslat feletti vitát megnyitó beszédét befejezte, e beszéd végszavaiban arra utalt, hogy ama reformmtinél, melylyel most foglalkozunk, történelmi jogok elvételéről és, a mi ezt még kényesebbé teszi, új jogok megalapításáról van szó. És ha már ez a körülmény méltán indít bizonyos aggodalomra és félelemre, midőn ezzel a nagyfon-

tosságú művel foglalkozunk, van még egy más tekintet, mely ennél a sokakat érintő, de utóvégre mégis csak személyes momentumnál sokkalta fontosabb. Évezredes alkotmányunknak egy sok századok viharát kiállott intézményéről van szó, melyről, az igaz, évek óta megért az általam is osztott közmegegyőződés, hogy átalakításra, hogy reformra szorul; de, nem tehetek róla, abban a pillanatban, midőn a törvényhozás átadomító kezei tényleg hozzányúlnek: előttem áll egész alkotmányos fejlődésünk tiszteletet gerjesztő története és, megvallom egész őszintén a t. Ház előtt, a tárgy nagysága, félelmes természete elfogódottá tesz, midőn ahhoz szólni készülök. Ámde, t. Ház, a feladatot némileg megkönnyíti az, hogy bizonyos általános alapelvekre nézve, egyénileg tiszteletre méltó, de számra csekély kivételekkel, e Ház körében véleményeltérés nincs. Megegyezünk mindnyájan abban, hogy radikális újjáalkotást nem óhajtunk; hogy a létezőből fenn akarjuk tartani azt, a mi életképes és hozzátenni annyit, a mennyit a fejlettebb idők új szükséglete kíván. És ez helyesen van így, t. Ház; mert meglehet, hogy a geometria és elvont építészeti tudomány szempontjából imponálóbb az a lakóház, melyet valaki, elődei várának a lerombolásával, egészen új terv szerint, magának felépít; de lakályosabbak, a gyakorlati szükség, a családi élet folytonosságának minden esetre megfelelőbbek azok az épületek, a minőkkel találkozunk Európaszerte, hazánkban is, a melyekhez minden nemzedék hozzáépít a maga szükséglete szerint annyit, a mennyit kellett, a nélkül, hogy a régiből azt, a mi hasznavehető volt, lerombolta volna. *(Helyeslés balfelől.)*

Ha tehát tisztán gyakorlatias célok képezik az általánosan elfogadott kiinduló pontot, akkor a vezérfonalat, arra, hogy mi tehát az, a miben a mostani főrendiház átalakításra szorul, semmi más kezünkbe nem adhatja, mint annak a mérlegelése, annak az alapos megfontolása, hogy a felsőháznak az alkotmányos életben mi a rendeltetése; hogy mennyiben mutat fel a mostani főrendiház hiányokat e rendeltetés teljesítésére való képességben; és hogy mi az, a minnek hozzáadása által e hiányokat kiigazíthatjuk, az új felsőházat természetszerű alkotmányos rendeltetésének a betöltésére teljesen képessé tehetjük?

T. Ház! Egyáltalában nem osztozom abban a többek által, ha talán nem is annyira itt e teremben, mint inkább azon kívül már kifejezett felfogásban^ mely egy felső kamarát tulajdonképpen csak azért hajlandó megtérni, mert az már megvan és mert az eltávolítása nagy nehézségekbe ütköznék s mely abban nem lát más, mint többé-kevésbé haszontalan czifraságot az állam épületén. Én azt hiszem, hogy egy felsőháznak igen lényeges és igen is szükséges szerepe van az alkotmányos életben és e szerepet már sokan jelezték egy szóval, — mely szót ön teljesen kielégítőnek, sőt ha helyesen értelmezik, kiemerítőnek is tartok annak a megjelölésére, — ez a szó pedig így hangzik: korrekтивum. (*Helyeslés a baloldalon.*)

T. Ház! A politikai szabadságnak alaptétele az, hogy minden nemzetnek a sorsát, úgy egyes mozzanataiban, mint egész alakulásában, magának a nemzetnek az akarata határozza meg. Ámde ez az akarat csak képviselőlet útján nyilvánulhat és mint

minden emberi intézménynek, a képviselői rendszernek is megvannak a maga hiányosságai, beléje vannak ültetve a tévedés lehetőségének számos csirál. Ezért kell a korrekívum. És e tekintetben nem találom kielégítőnek azt, ha egy felsőház hivatását csak úgy jellemzik, hogy az a túlságosan gyors haladás időnkint felmerülő rohamainak a féke legyen, hogy az csak mérséklő befolyást gyakoroljon. Én a korrekívum fogalmát egész általánosságban akarom alkalmazni mindazokra a hibákra, melyekbe egy nemzeti képviselő, nem hivatásának a teljesítésében, de hivatásáról olykor-olykor megfélekedve esik, (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) E hibák éppen úgy irányulhatnak az általa formailag képviselt nemzet közszabadsága ellen, mint irányulhatnak a nemzetnek egy gyűjtőszóval úgynevezett konzervatív érdekei ellen és a felsőház* nak mindkét irányban kell korrekívummal szolgálni. Megtörténhetik, t. Ház, hogy a hatalom a képviselőt összekötésére túlságosan, a törvényekkel és a szabadság szellemével össze nem egyeztethető befolyást gyakorol; megtörténhetik, hogy a képviselő akarata, mely utóvégre is csak a többség uralmának és a párturalomnak az alakjában jelenhet meg, ha a párturalom átcsap a korlátain, pártabszolútizmussá, többségi önkényessé lesz; (*Igaz! Úgy van! a baloldalon. Ellenmondás jobbfelől.*) és megtörténhetik utóvégre az, hogy a képviselő nem tükrözi vissza a nemzet akaratát abban az értelemben, melyben minden öntudatosan cselekvő ember is a maga akaratát érvényesíti, hogy t. i. nem pillanatnyi ösztönei szerint, hanem életterv szerint, következetesen akar és következetesen cselekszik; megtörténhetik a nemzetek képviselőitől

is, hogy, a nemzeti fejlődés nagy méreteit, nagy vonalait, nagy tervrajzát elhagyva, múltékony felhevüléseknek enged tért, *(Úgy van! bal felől.)*

Mind e hiányokkal s különböző eltévelyedésekkel szemben szükséges, hogy legyen egy korrektívum és e korrektívum léte — mint azt az angol felsőházban egy alkalommal oly szépen kifejtették — egyáltalában nem lehet a nemzeti akarat folytonos érvényesülésének az akadály. Mert miben nyilvánul a felsőház működése? Abban, hogy a mit a nemzeti képviselet többsége megállapít, azt még egyszer nyilvános tanácskozás tárgyává teszi, hogy az érvek súlyát, mellette és ellene, még egyszer szembeállítsa. És akármilyen legyen az illető felsőháznak egyes esetben adott szavazata, kétségtelen, hogy végérvényében megint a nemzet akaratát fog dönteni a felett, hogy a két testület közül melyik képviselte hívebben az ő felfogását. De, t. Ház, ha ilyen lényeges a felsőház rendeltetése az alkotmányban; ha az nemcsak annak az összefoglalomnak van hivatva szolgálni, mely a társadalom és az ország konzervatív érdekeinek gyűjtőszava alatt rejlik, de ha esetleg a párturalom elfajulásai által megtámadott közszabadságot is megóvni, és így minden irányban korrektívumot képezni van hivatva, akkor igen lényeges, igen nehéz, a képviselőház összealkotása után talán legfontosabb, leglényegesebb feladat, e felsőház helyes s hivatásához mért összealkotása. *(Úgy van! bal felől.)* Mert semminemű jogszabályt nem lehet arra felállítani, hogy mikor gyakorolja a felsőház a képviselőház határozatával szemben azt a veto-jogot, melylyel az alkotmány felruházta. Hogy a felsőház ezt helyesen gyakorolja, arra a biz-

tosítékot semmi másban, mint annak a helyes összeállításában kell keresni. (*Élénk helyeslés balfelől.*) Már most mik azok a lényeges momentumok, a melyek szükségesek, hogy egy testület, a mely ilyen jogkörrel felruházott, azt üdvösen, helyesen gyakorolja?

A legelső kellék, a mely erre szükséges, a mely minden más kelléknek az alapja: a függetlenség minden irányban. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Mert ha a felsőház hivatva van a hatalomnak a képviselőház összeállítására gyakorolt túlságos befolyását és az ebből netalán eredő kárt olykor-olykor ellensúlyozni, függetlennek kell lennie e hatalomtól és annak minden tényezőitől fölfelé. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Ha másrészt hivatva van magának a képviseletnek a körében támadható hibákat ellensúlyozni, függetlennek kell lenni lefelé is, nem szabad ugyanazon tényezők befolyása alatt állania, melyek a képviseletre folytonos, hogy úgy mondjam, óránként nyilvánuló befolyást gyakorolnak. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Másodszor, t. Ház, a felsőháznak teljes biztosítékot kell nyújtani, hogy összeállításában egy általános nemzeties felfogás érvényesül, azaz nem szabad annak történni, hogy a nemzeti képviselet többségének az akaratát megakaszszák akár egyes érdekkörök, akár egyes osztályok, akár egyes bármily tiszteletet érdemlő más partikuláris tényezők akaratá; hanem annak a tényezőnek, mely ritka esetekben, ha eszélyesen jár el, de olykor-olykor mégis „megálljt” mondhat az időszerinti nemzeti képviselet határozatainak: ennek a tényezőnek magában kell foglalni a nemzet mindazon életerőit, a melyek hivatva vannak a nemzet vezetésére, a melyek hivatva vannak arra, hogy a nemzet

elő lelkiismeretét alkossák. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

És harmadszor, t. képviselőház, ennek a felsőháznak elegendő politikai súlylyal kell bírnia, hogy ne csak a formai joga legyen a törvényhozás másik tényezőjével párhuzamos hatalom gyakorlására: hanem, hogy a nemzeti közvélemény minden árnyalata megnyugvással és tisztelettel is fogadja eldöntéseit, még akkor is, midőn azok népies áramlatokkal összetütközésbe jönnek. (*Tetszés a baloldalon.*)

T. képviselőház! Mind e három szempontból szükséges a mai főrendiház reformja.

A mai főrendiházban, mint már említettem, az általam felemlített kellékek közül legnagyobb mértékben a függetlenség van meg. De ez sem kielégítő mértékben, mert hisz felemlítették itt — és a múlt évtized történetének a nyomán említették fel, — hogy az a hivatalos elem, mely a felsőházban helyet foglalt, gyakran elég erősnek mutatkozott arra, hogy a benne létező független szavazatok súlyát abszorbeálja, hogy uralkodó befolyást gyakoroljon. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*)

Ama mély tisztelet mellett is, melylyel a főrendiház minden tényezője iránt viseltetem, ki kell mondanom, hogy összeállításában nincsenek meg a szükséges fokig annak a biztosítékai, hogy összes ténykedéseiben nem osztályérdekek, nem partikuláris felfogások, hanem egyedül a *nemzeti összesség* érdekei vezérlik. És épp ennek következtében a főrendiház mostani tényezői egymagukban a felsőházi feladatok teljesítésére szükséges súlylyal ma már nem rendelkeznek. Mert ha nem tekintem az egyház ott ülő képviselőit, a kik, a törvényjavaslat

szerint, igen helyesen, az országban létező többi választásfelekezetek képviselőivel együtt, ezentúl is az erkölcsi rend bizonyos nagy szempontjait képviselik, melyeket én a törvényhozásban képviselve látni szeretek (*Helyeslés balfelől*), melyek azonban állásuknál fogva működésükben bizonyos — megengedem — jogosult egyoldalúság felé hajlanak; — és ha nem tekintem azt a hivatalos elemet, mely, a főispánoknak mindenki által helyeselt kihagyása után, a számra kevés zászlós urakból fog állani: a főrendiházban más tényezőt, mint a születési arisztokráciát nem látok. (*Úgy van! bal felől.*)

Már pedig, t. képviselőház, meglehet, tévedek, de a mint én látom a világ fejlődését, a mint én észlelem a szellemek mozgalmait és ezeknek már is nyilvánuló eredményeit: a születési arisztokráciában van ugyan még elég társadalmi és erkölcsi súly arra, hogy a felsőházra ruházott feladatok teljesítésében résztvegyen, hogy abból neki igen nagy rész jusson: de nincs meg többé a társadalomban az a hatalmi súlya, hogy e feladatok terhére egymagában képes legyen elviselni. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Ennek következtében, t. képviselőház, általánosan elismert szükségnek mutatkozik az, hogy a születési arisztokráciának, mint az intézmény derekának a megtartásával — habár bizonyos megszorított mértékben — ebbe az intézménybe új elemek kerüljenek.

T. képviselőház! Hogyan akarja a t. kormány ezt a problémát megoldani, a mely probléma most már világosan áll előttem s mely nem más, mint belehozni a felsőházba, a mai főrendiházba azt, a mire szüksége van, hogy úgy a függetlenség tekintetében

mint az egyetemes nemzeti felfogás tekintetében, mint pedig a politika tekintetében egy felsőház feladatának teljesen megfelelni képes legyen? *(Halljuk! a baloldalon.)*

A t. kormány ezt a problémát azzal akarja megoldani, hogy körülbelül 160 — a számról ne disputáljunk, mert hisz utóvégre is egyre megy, hogy 10-zel több lesz-e vagy kevesebb — mondom, körülbelül 150 életfogytiglan kinevezett tagot akar a főrendiházba bejuttatni. Ennyiből áll a célbavett reformeszmé egésze. Ez tehát a reform!

Már most kérdem, hogy vajjon azokból a tulajdonságokból, melyek a mostani főrendiházban, arra nézve, hogy egy felsőház feladatát teljes sikerrel megoldhassa, elegendő mértékben nincsenek meg, mit fog ez a 150 életfogytiglan kinevezett a felsőházba bevinni? Fog-e bevinni talán több biztosítékot arra, -hogy a nemzeti érdekek egyetemességét mindenkor tekintetbe vegye, midőn egy reformjavaslat megvalósításáról van szó? Ennek a megvalósítását várjuk mi azoktól, kiknek a felsőházi tagsága, törvényhozói joga, a pillanatnyi pártérdek, a pillanatnyi hatalmi érdekek születtje? *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ezektől várjuk az egyetemes nemzeti érdekek képviselésének a főrendiházban való megerősítését? Vagy ezektől várjuk azt, hogy a hagyománynak leginkább a születési arisztokrácia által képviselt igényei mellé, a fejlődő időknek megfelelő mozgó elemet is bevigyék? Ezektől várjuk azt, a kik ha ma a felsőházba kinevezik őket, életfogytiglan ott bennmaradnak, tehát a mai pillanat fejlődési stádiumát képviselik, de a kiket további eszmeáramlatok követéséttől, mint a mostani

kormány kinevezettjeit, csaknem becsületbeli kötelesség' fogja visszatartani? (*Úgy van! a baloldalon.*) Vagy, t. Ház, ezektől várjuk azt, hogy növekedjék politikai súlyban a felsőház; hogy nagyobb megnyugvással fogadja a közönség az ő határozatait, mégpedig nem csak akkor, midőn az uralkodó áramlattal egy mederben úsznak, hanem akkor is, midőn, mint a felsőháznak néha tennie kell, az uralkodó áramlatnak ellentállanak? Ezek súlyától várjuk a közmegnyugvást, kikről mindenki tudja, hogy őket tisztán a hatalom, mégpedig nem is a mindenkori, hanem a mostani hatalom biztosítása végett vitték be? (*Úgy van! a baloldalon.*)

Hát, t. Ház, ezek által az elemek által a reform problémájának két legfőbb feladata közül, tudniillik az egyetemes nemzeti szellem létesítése és a súly növelése közül egyetlen egyet, nemcsak megoldva, de megközelítve sem látok; azt a harmadik kelléket pedig, melyet elsőnek kellett volna említenem, tudniillik a minden irányban való függetlenséget: teljesen megrontva. (*Úgy van! a baloldalon.*)

Ugyan, t. Ház, hogyan vagyunk ezzel? A t. miniszterelnök úr azt a jogot akarja magának adatni, hogy a felsőházba 150 életfogytiglani tagot nevezhessen ki. A mint azt már e padokról felszólalt t. barátaim felemlítették, mi a csekély számra szorított kinevezést nem kárhozzatjuk és ezért a miniszterelnök úr minket következtelenséggel is vádolt. De igen nagy a különbség a kettő közt. Ha csekély szám kinevezésére lesz joga a kormánynak, akkor ott állnak a közéletnek a közvélemény által mintegy már kijelölt kitűnőségei, — megnevezhetnék embereket úgy az ellenzék, mint a kormánypárt sorából, — a kik elől

semmi néven nevezendő kormánynak kitérnie nem lehet. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső jeloldalon.*) Les honimes qui s' imposent, mint a francziák mondják, azok az emberek, a kik egyéni súlyuknál fogva nem mellőzhetők, akármit parancsoljon is a pártérdek.

De, t. képviselőház, bizonyára nem alacsonyítjuk le a magyar értelmiség hírnevét és nem vétünk ellene, ha azt mondjuk, hogy valamint minden országban, úgy nálunk is ezek száma felette csekély. Ha egyszer a százakba bemegyünk; mihelyt 160-ról, vagy 100-ról, vagy csak 80-ról szólunk ama 80 mellett, a kit kineveznek, legalább még tízszer annyi áll, a ki erre egyéni súlyánál fogva ugyanannyi jogot formálhatna. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) Mihelyt egyszer a tiszteletre igen méltó jellemek — meg vagyok győződve, hogy a t. kormány ezt a korlátot meg fogja tartani — mondom, a tiszteletre igen méltó jellemek, de végre a közéletben csak az arany közép-szerűség ösvényén haladók közé kell nyúlunk: akkor nincs semmi képzelhető indok az egyéni súly szempontjából, hogy miért választassék ki éppen az a 80, vagy az a 100, a kit majd kineveznek és miért ne 100 vagy 80 a többiek sorából, kik egyéni súlyra, egyéni jelentőségre nézve teljesen ugyanannyi igényt tarthatnak a kinevezésre. (*Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és a szélső baloldalon.*) Ez a különbség, t. Ház, a csekély és nagyszámú kinevezettek közt.

És ennek aztán mi a következése, t. Ház? (*Halljuk!*) Ennek az a következése, — és nem is lehet másként kívánni semmilyen kormánytól — hogy midőn nincs belső ok, hogy azt a százat, kinek a kinevezésére joga van, éppen innen vagy onnan vegye

azoknak a sokaknak számából, kiknek hasonló kvalifikációjuk van: akkor, természetesen, a politikailag megbízhatókat, a vele együttérzőket, azokat fogja kiszemelni, kik neki teljes biztosítékot nyújtanak arra, hogy nemcsak a míg kormányon lesz, de azon túl is az ő pártérdekeit fogják mindenben szem előtt tartani. (*Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) Ez, gondolom, t. Ház, oly világos, mint a hogy kétszer kettő négy. (*Úgy van! a baloldalon.*)

Egészen más volt e tekintetben, t. Ház, az a valóban alkotmányos és nemes felfogás, mely Angliában nyilvánult, midőn ehhez hasonló kérdés merült fel.

Midőn 1869-ben az ősz lord John Russel a főrendiházban indítványt tett, hogy 28 életfogytiglani peert nevezhessen ki a korona, akkor ezt az indítványt egyszerűen megdöntötte azzal az eszmével, hogy évenként legfeljebb négy legyen kinevezhető. És mivel indokolta az angol közélet e tiszteletre méltó veteránja ezt a felfogást? Ő azt mondta: ma az én barátaimé a hatalom, azé a párté, melyhez én is tartozom; de ez mindegy: én, alkotmányos és parlamenti felfogásból kiindulva, nem engedhetem meg azt, hogy egy kormány, hogy egy párt, legyen az bár az enyém, a koronának adandó e jogot egészen kimeríthesse. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

S a szabadelvű párt egy másik tagja, lord Grey, felállott és az indítvány támogatására a vita egyik későbbi stádiumában azt mondta, hogy akármint oldás is meg a kérdés, nem szabad azt akként megoldani, hogy a kinevezhető egész számot a jelenlegi vagy akármely, épp a reform pillanatában hatalmon

levő párt kimeríthesse. Ez volt a felfogás, melyet az angol liberális párt legnemesebb alakjai kifejeztek, mikor ők voltak a kormányon, mikor pártérdekből arra kellett volna törekedniök, hogy az egész jogosítványt ők gyakorolják. *(Mozgás.)*

Nálunk pedig, t. Ház, a legnagyobb hidegvérűséggel beszélnek arról, hogy a felsőház függetlenségét, 150 tag kinevezése, legfőlebb a mostani kormánnyal szemben veszélyezteti, az azon túli kormánnyal szemben nem. *(Élénk tetszés a bal- és a szélső baloldalon) Halljuk! Halljuk!)* T. Ház! Ez a maga egész nyersségében az „après nous le deluge“. *(Hosszantartó élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon. Mozgás.)* Mert az épp úgy megtörténhetik, hogy a mostani kormány által saját pártja, saját legmegbízhatóbb híveinek a számából kiszemelt 150 tag, a felsőház rendeltetésének flagráns megsértésével, az utána következő kormánnyal szemben rosszakaratú ellenzék fog lenni *(Nyugtalanság.)* s akkor az önök által átalakított felsőház épülete ide-odahajlandoznék a feltétlen szolgálalkúség és a parlamenti obstrukció közt. *(Hosszantartó élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás.)* De hát, t. Ház, nem áll hatalmamban a t. túloldalba az alkotmányosságnak és a parlamenti méltányosságnak ama finomabb elveit beoltani, melyek az angol pártok eljárását jellemzik. *(Helyeslés és derűltség a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás jobbról.)*

Én e témát csak azért hoztam fel, hogy ítéljen mindenki, a ki elfogulatlanul ítélni képes, a reform ily módon történt tervezésének az erkölcsi természetéről, erkölcsi jogosultságáról *(Tetszés a baloldalon.)* s

inkább áttérek némely oly érv bonczolására, melyekkel különösen a miniszterelnök úr, de mások is ezt a nagymérvű kinevezést igazolni iparkodtak. *(Halljuk!)*

A miniszterelnök úr egyik főérve az volt, hogy nem kell e nagymérvű kinevezési jogtól tartani, mert ki gyakorolja azt? A parlamenti felelős kormány. Parlamenti felelős kormány pedig nem tarthatja magát a képviselőházi többség támogatása nélkül. *(Tisza Kálmán miniszterelnök: Nem erre mondtam! — Mozgás. Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr ezeket mondja szóról szóra *(olvassa)*: „Parlamenti rendszer mellett, t. Ház, milyen kormánynak lehet a képviselőházban befolyása? Azon kormánynak, mely többséggel bír a képviselőházban. Ha az ellen keres a t. képviselő úr túlsúlyt a felsőházban, én ezt a parlamentarizmussal határozottan nagy mérvben ellenkezőnek tartom, sőt éppen azt kell óhajtani, hogy a képviselőházban többséggel bíró kormány azon javaslatoknál, melyeket az alsóház elfogadott, állandó csökönös gátra a törvényhozás másik házában ne akadjon.“ *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház, e szavaknak értelme éppen nem más, mint a mit én mondtam. *(Úgy van! balfelől)* A kormány e hatalmára nézve a megnyugvást a miniszterelnök úr abban keresi, hogy a felsőházi tagok kinevezési jogát csak a képviselőházi többség által támogatott kormány gyakorolhatja, tehát csak e parlamenti többség értelmében gyakorolhatja, a mit a miniszterelnök úr kívánatosnak tart.

T. Ház! Ezzel az érveléssel igen sajátságos helyzetben vagyunk. Midőn a választási elv kizárása mel-

lett érvelnek, akkor főindokként azt halljuk emlegetni, hogy akárhogyan konstruáljak a választó testületeket, a választott elem a felsőházban nem lesz egyéb, mint a képviselőház tiszta ismétlése és ezért, mert nem szabad a felsőháznak, ha a képviselőházzal szemben. korrekтивum akar lenni, a képviselőház merő ismétlésének lenni, ezért rossz a választás. (*Derűtség és tetszés balfelől.*) Ha pedig a kinevezést védik, azt mondják: kérem, hiszen csak a képviselőházi többséggel egyetértőleg eszközölhetők a kinevezések, azok eredménye tehát mi lehet? Az, hogy a képviselőházi többség ismét kifejezésre jut a felsőházban, tehát ezért jó a kinevezés. (*Derűtség és helyeslés balfelől.*)

T. Ház! Megvallom, gyenge eszemmel e két bizonyítást összeegyeztetni nem tudom. Ha nem kívánatos, hogy a felsőház a képviselőház egyszerű ismétlése legyen; ha ezért nem jó a választási elv: akkor nem jó a kinevezési elv sem, mely nem vezethet egyébre, mint arra, hogy a felsőházban nemcsak ugyanazokkal az elemekkel, hanem egyenesen azokkal a momentán politikai irányzatokkal is találkozunk, melyekkel a képviselőházban. (*Helyeslés balfelől.*)

De, t. Ház, a miniszterelnök úr érveinek a legfőbbike, az ily nagymérvű kinevezések eszközölhetése mellett, a peer-schub lehetősége. (*Tisza Kálmán miniszterelnök tagadólag int.*) Akkor, t. Ház, én nem tudok olvasni, mert hónapok óta kezemben van a t. miniszterelnök úr által beadott indoklás és ott világosan ki van fejtve egy egész lapon át, hogy szükséges a kormánynak azokkal az eszközökkel rendelkezni, melyek által a két Ház közt az egyetértést, ha másképp nem lehet, kinevezés útján létrehozza és miután ez nehezen

eszközölhető örökletes tagok tömeges kinevezése által, ezért szükséges, hogy a koronának fentartassék az élethossziglani kinevezések joga. Ez áll, t. Ház, ha olvasni és az általam olvasottat megérteni tudom, a miniszteri indokolásban. *(Úgy van! Helyeslés a baloldalon.)*

Már most, t. Ház, én ezt az érvet és ezt az alapot elvileg egészen helytelennek tartom és a mennyiben annak súlya volna, a kormány javaslatára alkalmazva, nem tartom őszintének. Igazolom mindkét állításomat. *(Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr nagy könnyedséggel hivatkozik indokolásában egy angol példára. Hivatkozik arra, a mit a Grey-minisztérium a nagy választási reform idejében tenni szándékolt, midőn az angol lordok Háza e reformnak huzamosan ellentállt; midőn már-már a forradalom veszélye előtt állt az ország és azt mondja: íme, ez a példa igazolja azt, hogy minden kormánynak meg kell adni a jogot arra, hogy a végszükség esetében ily eszközzel is helyreállíthassa az egyetértést a törvényhozás két Háza közt.

Már most, t. Ház, hogy mennyire távol áll a miniszterelnök úr felfogása, ki a peer-schubot az alkotmányos gépezet egyik rendszeresített kerekévé akarja tenni, attól az angol felfogástól, melyre ő hivatkozik, erről, szerencsére, megvannak maguknak az illetőknek a nyilatkozatai.

1856-ban, midőn az angol felsőházban, egy inczidentális eset alkalmából, felmerült az élethossziglani kinevezett peerek kérdése, hivatkozás történt a Grey-minisztérium egy tagjának, lord Broughamnak a leveleire, melyek egyikében a nemes lord

azt mondja, hogy mikor ő lord Grey kollégájával Windsorba ment nyolczvan új örökletes peer kinevezésének a kieszközlésére, akkor ő igenis nagyon élénken érezte a helyzet válságos voltát s ebből kifolyólag e rendkívüli lépés szükségességét; de olyanok voltak az ő és kollégáinak az aggodalmi e lépés következményei iránt, az egész angol alkotmány szilárdságára nézve, hogy az utolsó pillanatig gyötörte őket a kétely, vajjon nem volna-e jobb minden eshetőséggel szembe szállni, mint egy ily lépésre magukat elhatározni.

Midőn ezt lord Brougham előtt, ki 1856-ban az angol felsőházban jelen volt, idézték, szükségesnek látta szót emelni és az akkori körülményekre reflektálva, körülbelül ezeket mondta: „Teljesen úgy van a dolog, a mint leveleimből felolvastatott. Mi akkor nagyon éreztük a helyzet súlyát és visszagondolva az akkori helyzetre, kénytelen vagyok megmondani, hogy igenis akkor indokolva volt az ily lépés; de — úgy mond a nemes lord — ha visszagondolok arra, hogy mily könnyen határoztuk volna magunkat, hogy ugyanannyi élethossziglani peer kinevezésére: akkor érzem azt, hogy ezt az institucziót e szempontból nem szabad az angol alkotmányba behozni; mert ha szükséges a felsőház tagjainak a szaporítása, mint végeszköz, akkor ezt minden kormányra nézve a lehető legnehezebbé kell tenni, nem pedig legkönnyebbé, hogy valóban csak mint végeszközhöz nyúljon hozzá.“
(*Élénk tetszés balfelől*)

És én, t. képviselőház, ámbár nem teljesen azonosítom a két fogalmat, de, megvallom, ezt csaknem olyannak tekintem, mint a forradalmat. Mert az

egyetlen egy nemzet fejlődésében sincs kizárva, hogy a forradalmi térre nem fog lépni, de azért egyetlen egy nemzetnek sem fog eszébe jutni, hogy a forradalom jogosultságát alkotmányában számításba vegye. S ezért a peer-schub lehetőségét, mint egy alkotmányos reform indokát, nem vagyok képes elfogadni. *(Helyeslés bal felől.)*

Egészen más erők azok, t. Ház, melyek manapság a parlament két Háza között való egyetértés helyreállítására működnek és működni fognak, ha ugyan az emberi nem fejlődése az eddigi irányban tovább halad, mégpedig évről évre, nagyobb súlylyal. Az alkotmányos intézményekben lehetetlen minden eshetőségre a gépezet mekhanikumában keresni a megoldást és a biztosítékot. Akárhogy konstruáljuk az intézményeket, lehetetlen, hogy azok működésének a jó nagy részét ne bízunk azokra az erkölcsi erőkre, melyek a társadalomban és a nemzetben érvényesülnek. A modern alkotmányos nemzeteknél pedig, t. Ház, Európászerte mindenütt s így minálunk is, hosszú küzdelmek és hosszú alkotmányos fejlődések útján, megdönthetlenül érvényesült a nemzeti akarat felsőbb-ségének az ereje s ebből kifolyólag a népképviselőten alapuló Ház fölénye a politikai hatalom gyakorlásában. Ezt, t. Ház, sem kimondani, sem hangsúlyozni nem szükséges, törvénybe iktatni pedig nem is lehet, nem is szükséges: ez a társadalmi és nemzeti tényezők súlyának természetszerű működése által ellenállhatlanul érvényre jut. És így *a felsőház a nemzeti képviselet akaratával szemben hosszú ideig ma már csak akkor folytathat sikeres ellenállást, ha a nemzeti képviselet a nemzet akaratának a magyarzatában tévedett és*

ha az igazi közérzület a felsőház és nem az alsóház álláspontja mellett van. (Élénk helyeslés balfelől. Úgy van!)

Ha a népképviselői kamara megmarad a maga talaján; ha hű képviselője, hű magyarázója a nemzeti akaratnak; akkor ma már nincs az az erő, a mely képes volna határozatainak a megvalósulását huza-mosabb időn át megakadályozni. És az az angol példa, a melyre a t. miniszterelnök úr, indokolásában, hivatkozik, mintegy utolsó mozzanata volt annak a nagy küzdelemnek, mely a népképviselői Ház politikai fölényéért egy évszázadon keresztül vívott. Ez korszakot alkot e tekintetben nemcsak Angliának, hanem az összes alkotmányos államoknak a történetében. Láttuk Angliában most is ennek egy példáját, midőn legújabbán erős ellentét támadt az angol alsóház és felsőház közt, a választási reform kérdésében. Ugyan mennyi ideig tartott, t. Ház, míg a felsőház, első ízben kifejezett határozott ellenzése daczára, az alsóház által a közvélemény helyeslése mellett vitatott elvet elfogadta? A felsőházi többség ez elv mellé egy másik elvet akart állítani, a választó kerületek méltányosabb felosztásának az elvét. És mert neki ebben igaza volt, mert ebben a közvélemény őt támogatta, azért azt keresztül is vitte. A miben pedig az alsóháznak volt igaza, a miben az alsóház a nép óhajára támaszkodott, a választási jog kiterjesztését illetőleg, a felsőháznak kellett engednie: semmi jogi kényszer, hanem a nemzeti közvélemény, a nemzeti közakarat ellenállhatatlan ereje következtében. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés balfelől.)*

E tényezőtől várom ön, t. Ház, a parlament két Háza közt való állandó egyetértés biztosítását.

És legyen szabad ez alkalomból mindjárt egy másik rokon természetű érvelésre válaszolnom, melyet a túldalról oly gyakran hallottunk, (*Halljuk! bal felől.*) hogy t. i., ha a felsőházat a mi koncepczióink szerint alakítanák át, a hatalom súlypontja, minden egészséges parlamenti felfogás ellenére, a felsőházban lenne, a felsőház dominálna a népképviselői kamara felett. Legyen szabad erre egész tisztelettel megjegyezmem, hogy ez az aggodalom merő agyrém, merő ürügy. Ha előáll oly helyzet és igenis előállhat, hogy erkölcsi túlsúlyban van a felsőház az alsóház felett: a hiba nem a felsőház túlságos hatalmasságában rejlik, hanem mindenkor magában a népképviselőben. (*Élénk helyeslés balfelől Igaz!*) Akkor a hiba abban van, hogy aláásták a népképviselő hatalmának az erkölcsi forrását; (*Élőik helyeslés balfelől Úgy van!*) akkor a hiba abban van, hogy a népképviselői rendszer nyilvánulásának a meghamisítása vagy erőszakolása által (*Zajos tetszés bal felől.*) oda engedték fejlődni a dolgot, hogy a formai népképviselő nem a nemzet igazi képviselője, (*Úgy van! bal felől.*) hogy meg van benne annak minden formai jogosítványa, de nincs meg az erkölcsi ereje. (*Úgy van! balfelől*) Es ha önök, a túlsó oldalon, ehhez hasonló helyzet súlyát tapasztalják, vagy talán annak az előállhatásától félnék, (*Ellenmondás jobbfelől. Zajos tetszés és éljenzés balról*) akkor meg fogjuk mutatni az utat e helyzet megszüntetésére, de nem az alkotmány többi tényezőinek, nem a felsőháznak a gyöngítésével, hanem a népképviselő összealkotásában mutatkozó hibák orvoslásával. (*Élénk helyeslés bal felől*)

De a kormány javaslatával szemben miként

óhajtjuk mi azt a problémát megoldani, melyet beszödem bevezetésében felállítottam? Mi azt hiszszük, hogy ha előállott az a fejlemény, mely szerint a születési arisztokrácia egymagában véve nem elég erős arra, hogy a felsőház alkotmányos funkcióit sikeresen teljesítse, akkor ahhoz új elemet kell adni, Új elemet, és nem egyes, a kormány által kiválasztott új embereket, kik ottan nem képviselhetnek semmit, mint a maguk egyéni súlyát, mely azok közi keveseknél lehet ily funkcióra elég nagy, és azon kívül csak a létező kormány hatalmi befolyását, (*Igaz! balfelöl.*) Ezt, t. Ház, nem lehet új elemnek nevezni, melyet a felsőházba helyeznek. Ezek önkényüleg kiszemelt új egyének, de ezek új társadalmi elemet, ezek az intézménynek egy másik oszlopát a születési arisztokrácia fentartott oszlopa mellett, nem alkothatnak. (*Helyeslés balfelöl.*)

Mi új elemet akarunk behozni és ez az új elem nem lehet más, mint az, a mely a nemzeti fejlődés vezetésében, *a nemzeti eszmék forrongásában már ma is a főszerepet viszi,* s az nem lehet más, mint *a magyár középosztály színe-java.* (*Helyeslés balfelöl.*) Ezt az elemet kell bevinnünk, ha akarjuk, hogy annak a felsőháznak, melyet szervezni kívánunk, meg legyen egyfelöl a kellő függetlensége, másfelöl a kellő nemzeti egyetemes felfogása és harmadszor a kellő politikai súlya. Ezt az elemet, mint bármely társadalmi elemet, mely a maga egyetemességében nem jöhet valamely testületbe, máskép, mint a képviseltetés, választás utján, hogyan lehessen belevinni, azt én nem tudom. Ez, t. Ház, annak az alapelvi oka, hogy miért kívánom a felsőház egy részének a létesítését választás

útján, mégpedig a törvényhatóságok által, hol ez az új elem szervezve van. És ezzel a gondolattal szemben ne tessék azt mondani, hogy, ha nem található 150 kitűnőség a kormány által való kineveztetés útján, akkor 80-at — mert ennyit akarunk választás útján bevinni — választás útján sem lehet találni. Hiszen választottak nem a maguk egyéni súlyánál, nem a maguk kitűnő egyéni tulajdonainál fogva lesznek hivatva ott szerepelni, hanem ezek ott azt az elemet képviselik, mely bizalmát rájuk ruházta. *(Helyeslés bal felől.)*

Ez óriási különbség a tagsági jog e kettős kezeltése közt, melynek egyikénél minden egyes egyénnek saját érdeme alapján kell állani, másika mellett pedig mindenki annak az egész választótestületnek, annak az egész társadalmi elemnek a talapzatán áll, melynek bizalmából a helyét elfoglalja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De ezzel a koncepczióval szemben a múlt napokban erős védelmi és támadási harc folyt. És ha az érvek sokaságából, a melyeket hallottunk, csak egynehányat akarok ki ragadni, azokat, a melyeket a legnyomósabbaknak vélek, már a személyt megillető tiszteletnél fogva is, természetesen, a miniszterelnök úr érvelésével kell kezdenem. És fel kell hoznom egy érvet, a melylyel már csak azért is kell foglalkoznom, mert a miniszterelnök úr azt mondta, hogy ez a főörve a választás elve ellen. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azt mondja a miniszterelnök úr, hogy „nem óhajtom a törvényhatóságok által választott tagokat, főleg azon okon, egyebek mellett, a melyet most leszek elmondandó“ és e bevezetéssel körülbelül azt

fejtegeti, hogy vagy ambíciójukat találják a kiváló politikai tehetségek abban, hogy törvényhatósági mandátumot nyerjenek a felsőházba s ekkor ez által szegényedni fog politikai tőkében a képviselőház és a súlypont átmegy a felsőházba; vagy nem találják ebben ambíciójukat és ekkor nem fogja megütni a kellő mértéket a felsőház törvényhatósági választott tagjainak az egyéni minősége.

Gondolom, helyesen idézem az argumentáció értelmét.

Ha csakugyan ez a főérve a miniszterelnök úrnak, akkor ettől bátran elfogadhatja a mi javaslatunkat; vagy ha annyi súlya van ennek az érveknek, hogy e miatt n©ni fogadhatja el javaslatunkat, akkor méltóztassék visszavonni a saját maga javaslatát is. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* Mert, t. képviselőház, az egész a körül forog, hogy van-e népünkben egyáltalában elegendő politikai tőke arra, hogy a képviselőházban helyt nyerő tehetségek mellett, még a főrendiház számára is jusson 80—100 vagy 150. Ha nincs, akkor épp oly kevésbé lehet azokat a képviselőház elszegényedése nélkül kinevezés útján a felsőházba hozni. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)* Ha pedig van, akkor épp úgy lehet a választás útján behozni. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)*

Miután ezzel az indokkal foglalkoztam, csak azért, mert oly magas szentesítést nyert, hogy a miniszterelnök úr ezt főindokának nevezte, még egyet-kettőt kell kiemelnem, a mit több oldalról hangsúlyoztak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Folyton halljuk, az előadótól kezdve a mai nap

utolsó szónokáig a túlsó oldalról, hogy, a törvényhatóságoknak a főrendiházban képviseltetési jogot adván, beleviszszük a törvényhozásba azt, a mit onnan minden áron ki kell küszöbölni, tudniillik a partikulárizmu8 szellemét és hogy a megyét ezzel tulaj donképpi hivatásától, a közigazgatástól áttereljük a politikára. Hogy, t. Ház, ez utóbbival röviden végezzek, megvallom, abból a körülményből, hogy egy megyének vagy városi törvényhatóságnak a közönsége minden 8 évben — pedig ez a mi javaslatunk szerint a legrövidebb terminus — egyszer egy követet választ a főrendiházba, azt következtetni, hogy ez által a megye, mint Földváry képviselő úr ma mondta, összesen 63 parlamentté válik, a közigazgatástól, a melylyel e nyolcz év alatt nyolczszor 366 napon át foglalkozik, elterelődik és politikai testületté alakul: ismétlem, ezt következtetni és ezt állítani annyira nem komoly dolog, hogy, azt gondolom, egy kis megfontolás után, többé senki sem fogja ezt ismételni. *(Derülség balfelől.)*

De, t. Ház, ott van a megyei partikulárizmus mumusa. Ezzel az érvvel is nehéz czáfolólag foglalkozni, mert nehéz annak tetet adni. Nehéz tulajdonképpen annak az igazi értelmét felfogni. Mert ha csak nem akarjuk az ország összes választóit a választási cselekményre összecsdíteni és az egész képviselőházat mindnyájuk által együttesen választatni, akkor a partikularizmusnak egy bizonyos faja, tudniillik az a különkülön választás, külön csoportosítás szerint, minden képviselőválasztásnál megtalálható. De, t. Ház, megengedem, egyben különbözik az a választó testület, melyet a választókerület közössége alkot, attól, me-

lyet a törvényhatóság alkot: hogy tudniillik a választókerület elemei közügyre vonatkozó semminemű egyéb érintkezésben, egymással nincsenek, csak abban, hogy időnkint választás alkalmával összejönnek; holott a megyei vagy városi törvényhatóságok választó testületei közügyekben egyébként is találkoznak.

Hát, t. Ház, megvallom, ha mi a választást komolyan vesszük; ha mi azt a közakarat kifejezőjének akarjuk tekinteni és nemcsak alkalmatlan formalitásnak, melyen keresztül kell esnünk, melynek a hatályosságát azonban lehetőleg kijátszani iparkodunk: akkor azt a körülményt, hogy egy választó testület tagjai közügyekben egyébként is találkoznak, hogy egymást megértve, köztük közakarat fejlődhetik, — nem hátránynak, hanem egyenesen előnynek kell tartanunk.

És ez nem nyomhatja a választókerületre a partikulárizmus bélyegét. Azért, mert annak egyes elemei különben is találkoznak, azért azok még nem alkotnak sem helyi parlamentet, sem követeik nem tekinthetők a helyi hatalom puszta kifejezőinek. A mi a partikulárizmust a választásba beviszi, a mi — mint a miniszterelnök úr tegnap mondta — még a magyarországi, 1848 előtti alkotmányos élet fénykorában is állandó panaszként hangzott a legjelesebbek ajkairól: az az utasítási és követvisszahívási jog. Ez az, a mi a képviselőlet egyetemes nemzeti jellegéből kivetkőzteti és azt a partikulárizmus jellegével felruházni képes. Ha ez nincs és ezt tudtommal senki a Házban a törvényhatósági választó testületekre ruházni nem kívánta, akkor ez a küzdelem a partikulárizmus czímén, itt csakugyan nem jelent egyebet, mint küzdelmet üres, tartalom nélkül való jelszóval. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Egy más érvet is hozott fel, általam különben élvezettel hallgatott jeles beszédjében, Vadnay Károly t. képviselő úr.

Ő ugyanis hivatkozott ama szomorú tapasztalatokra, melyeket a választások terén tettünk és azt mondja: — a képviselőválasztás annyi bajjal jár, hát minek szaporítsuk a választások számát még egy újabb választással? T. Ház, ha ennek az argumentumnak a logikai következményeit le akarjuk vonni — a mint azok bizonyára a t. képviselő úrnak nem állottak szemei előtt, midőn ezt az érvet használta — akkor ez végkövetkezményében megöl minden közszabadsági és képviseleti intézményt, mert utóvégre is minden képviseleti intézmény választáson alapszik.

Én, t. Ház, ez ellen is tudok korrektívumot. Ám a korrektívum nem az, hogy a választások alkalmazását ott is, a hol azt a dolog természete kívánja, mellőzzük, hanem az, hogy a választások szabadságának, függetlenségének és tisztaságának minden biztosítékát megadjuk. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Ez az az irány, melyben keresni kell a a biztosítékot e kinövések ellenében. (*Igaz! Úgy van! a baloldalm.*)

De, t. Ház, más nagy szavak sem hiányoztak azokban az érvelésekben, melyek az általunk támogatott indítvánnyal szemben hangoztattak. S így különösen Beksics Gusztáv képviselő úr valósággal szívrepesztő hangon (*Derültség a bal- és szélső baloldalon.*) tiltakozott a demokrácia nevében a választási elv meghonosítása ellen és a demokrácia nevében esengett a hatalom kegyes pártfogásáért s protekciójáért, (*Derültség a bal- és szélső baloldalm.*) Hát, t. Ház, erre

az ellenvetésre előre megadta a választ Szilágyi t. barátom, keddi fényes beszédének ama kimagasló momentumában, melyért most köszönetet mondok neki, hogy a vita főszenpontját oly fényes világításba helyezte (*Éljenezés a baloldalon*) és ez az volt, midőn azt mondotta, hogy a demokrácia gyöngé, fejlődő korában, midőn még nem érzett biztos talajt maga alatt, akkor igen sok helyen kénytelen volt a rendi túlsúlyllyal szemben a királyi hatalom védőszárnya alá menekülni; de ha ma, midőn a legnagyobb hatalommá vált a civilizált világ minden országában, ugyanazt teszi a demokrácia, akkor elárulja küldetésének a legszentebb részét, mely mindenütt a szabadság kivívása. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Ám Beksics t. képviselő úr ellenszenvének a választás ellen, mit ő a demokrácia jelszavával fedez, lélektani magyarázata van. (*Halljuk! Halljuk!*) Én nem vonom kétségbe, sohasem szoktam, legkevésbé vonom kétségbe a képviselő úrnál az ő teljes jóhiszeműségét és őszinteségét, de hogy a t. képviselő úr, a demokráciáról beszélve, mit ért e szó alatt, azt ő maga megmondotta nekünk oly világossággal, a mely éppen az ő őszintesége és jóhiszeműsége mellett szól, mert különben ezt annyira el nem árulta volna éppen minapi beszédében. (*Halljuk! Halljuk!*) Megmondotta ugyanis, hogy ő éppen attól a megyei közönségtől fél, melyre a választást bízni akarjuk, mert e megyei közönség nem elég demokratikus, mert ha ebben a megyei közönségben azt keressük, hogy a „polgári osztály“, az iparos és kereskedő mily kevés perczenetet tesz, akkor világos, hogy a demokráciát veszélyeztetné e megyei közönség; tehát vedd a demok-

rácziát védelmed alá, ó, hatalom! Ezt mondotta a t. képviselő úr. Nohát, t. Ház, itt van a lélektani rugó, mely miatt a t. képviselő úr és sokan ő vele együtt, *(Közbeszólás a baloldalon: Nem igen sokan!)* talán nem igen sokan, de némelyek, habár kevesebb őszinteséggel, irtóznak a megyei elemtől, mint a melyre a választás bízathat. Ők midőn demokráziáról beszélnek, akkor tulajdonképpen csak a klikk uralmáról szólnak. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)* Őket egy önmaguk előtt talán be nem vallott, de engesztelhetetlen gyűlölet vezeti a régi magyar társadalom fenmaradt elemei ellen. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És mert egy író, a ki, gondolom, Beksics Gusztáv képviselő úrhoz igen közel áll, *(Közbeszólások a baloldalon: Türelem!)* utána járván a megyei bizottmányok összeállításának, kiderítette azt, hogy e megyei bizottmányok virilistái közt még most is 60%-ja szerepel azoknak, a kik birtokukat őseiktől örökölték, hát ezek, szerinte, nem képviselhetik a demokráziát.

Hát, t. Ház, én, megvallom, egészen másképp fogom fel a demokráziát mint a képviselő úr és azt hiszem, igazabban, azt hiszem, egyetértőbben mindazokkal a nagy szellemekkel, a kik a demokrácia igazi törekvéseinek előharczосai voltak. Valamint nem tartom a demokrácia igazi hívének azt, a ki egy társadalmi átalakulás következtében, a társadalomban fejlődő új elemek iránt ellenszenvvel viseltetik és azoktól meg akarja tagadni azt a részt, melyet becsületes munka és törekvés által maguknak kivívnak, *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* éppen úgy nem tarthatom a demokrácia igaz hívének azt, a ki a

demokráciában az új elemeknek egy arisztokráciáját akarja létesíteni (*Zajos tetszésnyilatkozatok a bal- és szélső baloldalon.*) és a ki a demokrácia köréből ki akarja zárni a régi társadalom amaz elemeit, melyek nem privilégiumok, nem elzárkózottság útján, hanem szintén saját tulajdonságaiknak szívóssága által az új áramlatok közepett is fenn tudták magukat tartani. (*Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.*) T. Ház! Szóljunk e tárgyról egész nyíltan! (*Halljuk! Halljak!*) Az igazi demokratikus felfogás első feltétele az, hogy sem az új, sem a régi elemek iránt szűkkeblű ne legyen hanem legyen univerzális és igazságos. De ha Beksics Gusztáv képviselő úr, bizonyos értelemben joggal emelte ki mint a demokrácia egyik fény oldalát annak az állami erők egyesítésére irányuló tendenciáját, és midőn ezt készségesen elismerem: ne legyünk viszont vakok a demokráciának magának a hiányai és ama veszélyek iránt, a melyekkel az össze van kötve. Ne boruljunk le, mint valami fétis előtt, a világon semmiféle elv előtt, hanem vizsgáljuk azt minden oldaláról szabad látással, világos felfogással. Ha van a demokráciának veszélye, e veszély a *politikai tradíció hiányában* keresendő. E veszélynek egy ellenszere van, — és ez az, ha a demokratikus fejlődés formái között és annak uralma alatt is a régi társadalom elemei minél nagyobb mértékben meg tudják állni helyüket, minél nagyobb mértékben át tudnak menni az új viszonyokba. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Azoknak az országoknak a példája mutatja e tétel igazságát, melyeknél a demokratikus átalakulás egyszersmind a régi társadalom elemei egy nagy részének az elpusztulásával járt. Ott van Francia-

ország példája, a mely faj egységének ős ereje mellett, miután ott a demokratikus elv keresztülhatolása csak egy véres forradalom által vált lehetővé, mely a régi társadalom számos hasznavehető elemét elpusztította: a politikai tradíció szükséges elemét teljesen nélkülözvén politikai szerkezetében, nemzeti politikája irányának megállapításában egy évszázad óta sem tud végleges eredményhez jutni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És ha én most azt tapasztalom, hogy Magyarországon, a társadalom és nemzeti szervezet demokratikus átalakulása mellett, az új korszakba belenéz, annak a forrongásába mint az éltető elemek egyike belenyúl a régi magyar társadalomnak minél számosabb maradványa; ha látom azt, hogy a demokrácia számos fény oldala mellett létező e tagadhatatlan árnyoldalának, a tradíció hiányának a korrektívuma így önként létesül; ha látom azt, hogy demokratikus alapokon nem szakadnak meg a magyar nemzeti politikának azok az évezredek tradíciói, melyeket a régi magyar társadalom elemei vittek: ez engem nem bizalmatlanságra, hanem örömmre indít és bizalomra gerjeszt. *(Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. képviselőház, hogy visszatérjek arra az eszmére, *(Halljuk! Halljuk!)* melynek alapján állunk, tudniillik azon az alapon, hogy a törvényhatósági választások útján új társadalmi elemet vigyünk be a felsőházba, hát akkor éppen az a körülmény, mely Beksics Gusztáv t. képviselő urat bizalmatlansággal tölti el, éppen az a körülmény szolgál nekem indokul arra, hogy alaptalannak tartsam azt az aggodalmat, mintha a főrendiház eddigi elemei és a felsőházba választás útján jutandó elemek ne tudnának

egymással teljes harmóniában megférni és együtt működni. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Éppen azért, mert a törvényhatóságok legtöbbszörben, minden privilégium és minden mesterséges korlát nélkül, hála istennek, még mindig azok az elemek dominálnak, a kik a magyar nemzeti politika hagyományainak fő törzsét alkotják, *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* azt hiszem, hogy azok a* legjobb harmóniában tudnak majd együtt működni azokkal az elemekkel, melyek a magyar nemzeti politika tradícióinak másik törzsét képezik, *(Zajos helyeslés rs meg-megújuló tetszésnyilatkozatok a bal- és szélső baloldalon)* holott, t. képviselőház, *(Halljuk! Halljuk!)* él bennem a meggyőződés, hogy a mint az olaj és a víz nem tudnak egyesülni, úgy soha nem fognak tudni egy politikai testté összeolvadni azok az elemek, melyek a magyar nemzeti politika folytonosságát a főrendiházban képviselték és ezentúl is képviselni hivatva vannak, tudniillik a születési arisztokrácia, azokkal, melyeket az önkény oda helyez, hogy amazokat leszavazzák. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Közös forrásból származnak ezek is, azok is, mondják önök. A korona jogából származnak, hiszen kinevezettek utóvégre az örökletes tagok is, mert őseik a korona kinevezésétől vették főrendiházi tagságukat. Tökéletesen így van t. képviselőház. De egy kis különbség talán mégis csak van e két kinevezés közt. Hát én egy vallomást teszek a t. képviselőháznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Rosszul esik nekem, mert senki sem szeret fekete színben feltűnni azok előtt, a kikkel bármi téren együtt működik, de hát bevallom

egész őszintén, hogy én azért a tényért, hogy III. Károly király valamelyik ösömet a főrendiséggel megajándékozta és hogy ez a jog e kinevezés és egy-néhány generáció átörökítése útján reám is átszár-mazott, a Tisza-kormány iránt különös lekötözött-séget nem érzek. *(Zajos derűtség, éljenzés és tetszés-nyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

De miután így lelkemet a fekete hálátlanság színében mutattam be a t. Háznak, mégsem akarnék rosszabbnak látszani, mint a minő tényleg vagyok s azért bevallom hasonló őszinteséggel, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy ha engem ez a kormány az általa kieszközölt kinevezés útján mint politikai újonczot vagy mint régi hívét ruházna fel törvényhozói joggal, akkor én oly erkölcsi lekötözöttséget igenis éreznék vele szem-ben, hogy nagy kérdésekben ellene szavazni nem tartanám tisztességes dolognak. *(Helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Ha pedig a t. miniszterelnök úr abban bízik, hogy — mindig kivéve természetesen ama politikai egyénisé-geket, kiket, nagy politikai múltjuk lóvén, e tény ismeretével ajánlja a kormány kinevezésre, mert ezek helyzete egészen más szempont alá esik, de azokról szólva, kiknek politikai múltjuk nincs és kik ter-mészetszerűleg a nagy többséget fogják ott képezni, — ha, ismétlem, a t. miniszterelnök úr abban bízik, hogy az a körülmény, mórt az ő javaslatának köszönhetik kineveztetésüket, az illető urakra nézve nem lesz er-kölcsi gát: akkor, t. Ház, megvallom, hogy aggodal-mommal nézek azok erkölcsi minősége elé, a kik iránt a t. miniszterelnök úr ezt a bizalmat táp-lálja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

És most, beszédem befejezéséül, legyen szabad a t. képviselőház figyelmét felhívni e törvényjavaslat egészen különleges természetére. *(Halljuk! Halljuk!)* Mi, midőn e törvényjavaslatot megszavazzuk, és azt a főrendiházhoz átküldjük hozzájárulás végett, nagy igénynyel lépünk a főrendiház tagjai elé. *(Halljuk! Halljuk!)* Azzal az igénynyel lépünk a főrendiház tagjai elé, hogy saját szavazatukkal ugyanannak a testületnek a többségét az eddig élvezett jogoktól megfoszszák. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. Ház, nem mondom, hogy ezt nem lehet tenni. Ily igénynyel igenis lehet fellépni, de egy feltétel alatt: hogy erős erkölcsi bázison álljon, hogy egy nagy nemzeti érdeket képviseljen az az intézmény, melynek érdekében azt kívánjuk tőlük, hogy jogaikról önmaguk lemondjanak. *(Élénk helyeslés a szélsőbalon.)*

És, t. képviselőház, bármit mondjanak az itt vagy ott uralkodó hangulatokról, ön mernék a főrendiház elé lépni egy olyan koncepczióval, minő a miénk, a mely, az igazat elóttük nem lepezve, de azt az ő nemes szívükhöz méltó őszinteséggel elejükbe tárva, megmondja nekik azt, a mit már a beszédem elején is megmondtam, megmondja egész nyíltsággal, hogy születési arisztokrácia egymagában ma már nem képes a felsőház feladatainak terhet viselni, — és a mely koncepczió azután kijelölné azt a velük teljesen rokon elemet, melyet, mint ama feladatok megoldására rendelt második oszlopot, melléjük állítani kívánunk. *(Zajos éljenzés és tetszés a baloldalon.)*

Igenis, t. Ház, a nemzeti akarat vizei az idők folyamán nagyokra nőttek. A képviselőház az a meder, mely e vizeket a fejlődés útján a jövő tengere

felé vezetni hivatva van; és arra, hogy azok békésen folydogáljanak, az első feltétel az, hogy a meder legyen elég mély, elég tiszta és elég egyenes. De a legjobb meder sem biztosíthat áradások ellen, azért tehát szükséges a töltés-rendszer. Ez a töltés-rendszer nem szabhatja meg a folyó irányát, hanem kénytelen azt követni; de elég erősnek kell lenni, hogy az áradásokat — elementáris események kivételével, melyek ellen nincs biztosíték — ismét rendes mederbe visszavezethesse. És kiderült, hogy a mostani töltésrendszer szűk, hogy azt tágítani kell. Nagyobb ártért kell engedni a nemzeti akarat nagyobbá vált, megnőtt vizeinek.

Ezt, t. képviselőház, ezt megtudnám érteni — és gondolom, még is értetném a törvényhozás másik tényezőjével. *(Igazi Úgy van! a baloldalon.)*

Igenis, t. képviselőház, én mernék a történelmi jog tiszteletet gerjesztő alakja elé lépni és merném neki azt mondani: „íme, hozok neked egy új elemet fogadd be szentélyedbe, mert ennek az elemnek a neve: nemzeti fejlődés, a te neved pedig: történelem. Ez a te törvényes gyermeked! *(Zajos helyeslés, hosszantartó tetszésnyilatkozatok és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

És én mernék a nagy és fényes nemzeti múltletéteményesei elé lépni és merném nekik azt mondani: tisztelettel hajlunk meg előtted, de nem mint egy bebalzsamozott múmia előtt, hanem mint egy még szebb, még nemesebb jövőnek, a nemzeti jövőnek a szülőanyja előtt. A mit neked hozunk, az a nemzet jövődjéje! Ennek csinálj helyet saját gyermekeid közt. *(Hosszantartó tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

S az a történelmi jog nem volna történelmi jog, ha ezt visszautasítaná s az a múlt nem volna az a dicső múlt, melyet tisztelünk, ha a nemzeti jövő, ha e tulajdon törvényes gyermeke előtt elzárná kapuit. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.)*

De t. képviselőház, ha mi ezzel a javaslattal lépünk a főrendiház elé, ugyan mit mondanánk azzal?

Azt mondjuk a történelmi jog képviselőinek: jövőnk a fejlődés nevében bebocsáttatást kérni a kormány 160 kinevezettjének. *(Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van! a baloldalon. Élénk tetszés.)* Erre pedig azt fogja válaszolni — és] teljes joggal — a történelmi jog: Nem ismerlek, te nem az én gyermekem vagy, ne ved nem fejlődés! *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánítások a bal- és a szélső baloldalon.)* Neved önkény és hatalmi féktelenség! *(Szűnni nem akaró zajos helyeslés, meg-megtíjxdo tetszésnyilatkozatok és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És az a dicső múlt azt fogja mondani: Ez nem az a nemzeti jövő, mely én belőlem ered, ez a pillanatot szeszélyének, a pillanat hatalmi érdekének a szülöttje. *(Kitörő tetszésnyilatkozatok és zajos éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ha azután a történelmi jog és a múlt képviselői megtagadják bebocsáttatást ennek a csudaszülöttnek, a ki nem az ő törvényes ivadékuk: bizonyosak lehetnek arról, hogy a nemzet többsége helyeselni fogja eljárásukat. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De én nem akarom a képviselőházat abba a helyzetbe juttatni, hogy a törvényhozás másik ténye-

zójének az ajtajánál egy ily javaslattal kopogtasson s azért azt visszautasítva, Szilágyi Dezső t. barátom határozati javaslatát pártolom. *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés, meg-megújuló tetszésnyilvánítások és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

A KÖZIGAZGATÁS REFORMJÁRÓL.

— 1886. márczius 5. —

A köztörvényhatóságok szervezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalása rendjén mondott e beszéd nem csupán magának a törvényjavaslatnak a bírálása, hanem egyben a szónok felhasználja az alkalmat, hogy nagyobb vonásokban kifejtse nézeteit a *közigazgatás reformjáról*. A beszéd bevezető sorainak a megértéséhez szükséges annyit elmondanunk, hogy Tisza miniszterelnök, nem lehetvén jelen a szónok beszéde alatt, előzetesen a szónokhoz ment és kimentette magát. A szélső balon ez nagy nyugtalanságot okozott s midőn a miniszterelnök indulóban volt, egy hang utána kiáltotta: szökik! Erre Tisza visszament a helyére s a következő kijelentést tette:

„Tisztelt képviselőház!

(*Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!*) Bocsánatot kérek, de úgy látom, némelyeknek örömük telik benne, az embert még azért is, hogy kötelességét teljesíti, inzultálni. Megmondom tehát, hogy én gróf Apponyi Albert t. képviselő úrhoz azért mentem, mert ha nem volnék kénytelen távozni, illetlenek tartanám, hogy elmenjek most, midőn a Háznak oly tagja szólni kíván. (*Élénk helyeslés.*) Sem nem kértem tehát őt arra, hogy ne beszéljen, sem nem szököm beszédje elől,

melyet el fogok olvasni és ha lesz hozzá erőm, fogom refutálni. *(Élénk helyeslés és tetszésnyilvánítások a jobb-oldalon.)*“

E kijelentés után fogott szónok a beszédjébe.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Nagyon sajnálom ugyan, hogy a mit a napirenden lévő javaslat felől elmondanom kell, a miniszterelnök úrnak különben minden hibáján kívül, az ő távollétében vagyok kénytelen elmondani, de azért mégis kérem a t. képviselőházat, méltóztatásuk engem a mai napon megajándékozni becses figyelmével, *(Halljuk! Halljuk!)* miután e tárgy vitatásából a Ház előtt tudvalevő körülmények miatt két ülési nap — e hét utolsó és a jövő hét első napja — úgy is el fog veszni. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. képviselőház! A vita eddigi folyamán több általános fogalmat hoztak egymással oly kapcsolatba, mely legalább az én meggyőződésemnek meg nem felel. Tekintettel e körülményre, ámbár szándékom most is főleg az előttünk fekvő törvényjavaslat hibáinak a bírálata, még sem mellőzhetem egészen azt, hogy a közigazgatás reformjára vonatkozó nézeteimet általánosságban, legalább röviden, meg ne jelöljem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kötelezettnek érzem magamat erre annál inkább, mert mint igen helyesen jegyezte meg Beöthy Ákos t. barátom, a parlament nem csupán a napirenden lévő tárgyak eldöntésének, de egyszersemind a közvélemény előkészítésének, az eszmék tisztázásának is legtermészetesebb és legjogosabb tere. És a kinek

bizonyos, az ország jövőbeli fejlődésére nagyfontosságú kérdésekről megérlelt és mély meggyőződésai vannak, vétene a kötelessége ellen, ha a parlamenti tárgyalások alkalmát az eszmék tisztázására, saját meggyőződésének a terjesztésére fel nem használná. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azok az általános eszmék, a melyekre bevezető észrevételeim vonatkoztak, mindenekelőtt abban nyilvánultak, hogy több szónok felvetette és megérintette azt a kérdést, vajjon a felelős parlamenti kormányzat és önkormányzat egymással megférő két fogalom-e, egymással megférő két tényezője-e a közéletnek?

Én, t. képviselőház, megvallom, nem is érteni, hogy e kérdést felvetni lehessen, mert oly távol állok attól a felfogástól, mintha a parlamenti felelős kormány- és önkormányzat követelményei között ellentét lenne, hogy én annak az életerős politikai életnek, annak az életerős politikai szabadságnak a fejlődését, a mely nélkül a parlamenti kormányzat merő fikció, önkormányzat létezése nélkül nem is tudom képzelni. *(Helyeslés a baloldalon.)*

De, t. képviselőház, azt a nézetet, melyet nem csak én magam és elvtársaim közül számosan vallunk, de a túloldal néhány tagja is, a mely szerint a közgazgatási tisztviselők kinevezését óhajtjuk, összeköttetésbe hozták a cenzalizáció elméletével és a cenzalizáció nevével jelölte meg azt tegnap Horváth Gyula t. képviselőtársam, a ki az egész áramlatot akkóp jelezte, hogy vannak, a kik „magyar cenzalizációt” kívánnak.

E két fogalom összevegyítését én helytelennek

és a kérdés tisztázására nézve valóságos akadálynak tartom. (*Helyeslés balfelől.*)

Valamint lehet és van is Európának számos műveit államában igen messze terjedő decentrálizáció kinevezett tisztviselők mellett, úgy, hogy tovább ne menjek, saját hazánkban is látjuk a legridegebb ezentralizáció példáját választott tisztviselők mellett. Ez a helyi és a központi hatáskörök helyes megkülönböztetésének, de nem a tisztviselők alkalmazási módjának a kérdése.

Es végül, t. Ház, bocsánatot kell kérnem t. szomszédaimtól és barátaimtól e padokon, (*a szélső baloldalra mutat*) teljesen tévesnek tartom az önkormányzat fogalmának a tisztviselő választás jogával való összezavarását. A tisztviselők kinevezése, a mint azt évszázados történelem által igazolt példák mutatják, nem zárja ki az önkormányzatot, sőt a legéleterősebb önkormányzat e rendszer mellett fejlődött és áll fenn ma is. Arról pedig, hogy a választott tisztviselők rendszerének a fentartása az önkormányzatra nézve semmi, de semmi biztosítékot nem nyújt, éppen a jelenlegi törvényjavaslatból kísérlem meggyőzni a t. képviselőházat.

T. képviselőház! Azoknak a kérdéseknek és eszméknek a tömkelegébe, a melyek a napirenden levő tárggyal összefüggnek, hogy eligazodhassunk, rendet és organikus felfogást iparkodtam belevinni. És erre más, vagy legalább jobb alapot nem találtam, erre czélszerűbb kiinduló pontot nem vélek választhatni, mintha az ezzel összefüggő minden kérdés megbírálásánál a jogállam organikus fogalmából indulok ki.

A jogállam egész eszmerendszere, hasonlóan az égi testek pályájához, két gyúpont körül forog: a hatalom kellő szervezése és a szabadság kellő biztosítékai körül. *(Úgy van! balfelől.)* Bármily nagy fontosságot tulajdonítok is a hatalom kellő szervezésének, az e szempontból szükséges intézkedéseket nem fogadhatnám el és azok nem felelnének meg a jogállam fogalmának, azoknak kiegészítésül nem szolgálnának a szabadság biztosítékait magukban tartalmazó intézkedések. Én az intézkedések e két rendszerét egymástól elválasztani nem tudom, sem az elméletben, sem a gyakorlatban, és igen kérem mindazokat, kik nézeteimet és óhajtásaimat méltányosan akarják megítélni, hogy azt, a mit az egyik szempontból kívánok, soha külön ne válaszzák attól, a mit a másik szempontból szükségesnek tartok és legyenek meggyőződve arról, hogy magam részéről csak e kettős sorozat együttes életbeléptetéséhez tudnék járulni, az egyikhez a másik nélkül soha. *(Elénk helylés balfelől.)*

És midőn ama szervezet kópét akarom a t. Ház elé állítani, a mely előttem lebeg, és a mely a jogállam e kettős követelményének megvalósítását tartalmazza, nagyon megkönynyítette feladatomat egy még mindnyájunk friss emlékezetében lévő, minden tekintetben kitűnő felszólalás a Ház e padjairól, *(a balközépre mutat)* értem Horváth Lajos t. barátom fejtegetéseit, a ki a szervezetet e két szempontból, tudniillik egyrészt a hatalom, másrészt a szabadság biztosítékainak szempontjából oly képből mutatta a Ház elé, a mely képhez én és, tudtommal, mindnyájan, kikről ismeretes az,

hogy a tisztviselők alkalmazási módjául a kinevezést óhajtjuk, teljesen hozzájárulunk. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

T. képviselőház! Legyen szabad mégis a szervezet e kópét rövid körvonalakban ismét vázolni, mert néhány megjegyzést óhajtok annak egyes részeihez fűzni. (*Halljuk!*) A hatalom szervezésének a szempontjából, hogy az állam akarata czélszerűen, szabatosan és, a mire sülyt fektetek, részrehajlatlanul hajtassák végre, ebből a szempontból csatlakozom ön több előttem szólott t. képviselőtársam ama felfogásához, hogy az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők kinevezését tartom helyesnek és indokolom ezt, ma csak abból az egy szempontból, melyet utolsó helyen hangsúlyoztam, a hatalom részrehajlatlan kezelésének a szempontjából. (*Halljuk!*)

T. képviselőház! Hallottuk ma, hogy a tisztviselők választásának a fentartása a demokrácia követelménye. Tán tévedek, t. Ház, de ennél tévesebb argumentációt a tisztviselők választásának a fentartása mellett nem hallottam. Ha nem elméletből, de gyakorlatból akarunk kiindulni, akármily széles és demokratikus alapokra helyezük azt a testületet, mely a tisztviselők választásával lesz megbízva — és kérdés, vajjon egy ily alap létesítése, hol helyhatósági ügyek elintézéséről van szó, helyes volna-e — mondom, akármilyen széles alapokra helyezük ama testület szervezetét, azt soha meg nem fogjuk akadályozni, hogy annak az elhatározásaira a társadalom hatalmasabb elemei nagyobb súlylyal ne bírjanak, mint azok, kik a társadalomban alárendeltebb, gyengébb helyzetet foglalnak el. (*Helyeslés. Úgy van! balfelől.*) És

az azután előttem lélektani lehetetlenségnek látszik, ha csak hősi jellemeket nem tételezünk fel, hogy midőn egyéni érdekek összütközésének az elintézéséről van szó, az a tisztviselő, a kinek és családjának a kenyere a hivatalban maradásától függ, egyenlő mértékkel mérjen annak, a kinek szava, újból való megválasztása, tehát életfentartása fölött dönt és annak, a kiről tudja, hogy arra semmi befolyása nincs. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Én a tisztviselők kinevezésének a követelményét éppen azzal a szemponttal indokoltam, hogy az állam demokratikus szervezésével a közigazgatás pártatlansága is létesüljön, a mely nélkül jogállam nem képzelhető és mely, tekintetbe véve az emberi gyarlóságot, olyan választás mellett, mint a milyennek azt mindnyájan ismerjük, alig várható.

De, t. Ház, ez törekvéseinknek, a mint előbb nevezett t. barátom kifejtette, csak az egyik oldala. A másik, igen komoly oldala ama szabadsági biztosítékok létesítése, a melyek nélkül én a kinevezés behozatalához járulni semmiképpen nem tudnók.

E szabadsági biztosítékokat is elősorolta t. barátom, én csak rekapitulálok. E biztosítékok állanak először az önkormányzat komoly létesítésében, tudniillik a kormányzottak ellenőrködő és a mennyiben az ügyek kollegiális elintézését tűrnek, ténykedő, elintéző befolyásában, mégpedig függetlenül helyhatósági körükben a felsőbb közegek fenhatósága mellett állami ügyekben, továbbá a tisztviselők jogviszonyainak és felelősségének a szabályozásában; a közjogi és közigazgatási bíráskodás megalkotásában, és végül

mindazon garanciák létesítésében, melyek a választási szabadság biztosítására szükségesek.

És ezeket nemcsak azért ismétlem, t. Ház, hogy teljes hozzájárulásomat kifejezzem, de mert ezen a helyen kívánok, a t. miniszterelnök úrnak, úgy néhány nap előtt elmondott, mint ma hallott beszédje néhány pontjára reflektálni. (*Halljuk! Halljak! bal felől.*)

A t. miniszterelnök úr ugyanis, jelenleg, úgy látszik, nagyon szkeptikus álláspontot foglal el úgy & közigazgatási bíráskodásra, mint a tisztviselők jogviszonyainak a megállapításában.

Az első kérdésről — nem idézem szavait, de azt hiszem, hogy azok értelmét egész helyesen és loyálisan idézem — azt mondta, hogy ragaszkodik ugyan az 1870: XLII. törvénycikk tárgyalásakor mondott ama kijelentéséhez, hogy igenis, a közigazgatási bíráskodás behozatalára törekedni kell, mert ez a szabadság egyik lényeges biztosítéka, de gondoljuk meg, hogy a kérdés igen nehéz, hogy itt két szempontot kell egyesíteni, tudniillik, hogy a jogvédelem valóságos legyen és másrészt, hogy a közigazgatás meg ne akadjon és hogy ezt a kérdést megoldani eddig sehol nem sikerült.

Én, t. Ház, e nyilatkozatot tisztelettel elfogadnám, ha a t. miniszterelnök úr, mondjuk, most egy fél éve, vagy egy éve foglalta volna el a belügyminiszteri széket. (*Úgy van! balfelől.*) De midőn valaki már 1870-ben, hatalomrajutása előtt öt évvel, a közigazgatási bíráskodásban rejlő biztosítékok megtagadásáról a méltatlankodás hangján szólt, (*Úgy van! balfelől*) ma, 1886-ban, megvallom, többet várhatunk tőle, mint annak a kijelentését, hogy a kérdés nehéz

(*Derültség és helyeslés balfelől.*) és nem tudom, hogy nem ijed-e meg Horváth Gyula t. képviselő úr, ki tegnap azt mondta, hogy Magyarországon, a hol annyi mulasztás pótlása szükséges, nemcsak a megállást vagy visszalépést, de még a haladás lassúságát is veszélyesnek tartja. (*Derültség a baloldalon.*) T. Ház! 1870-től 1886-ig, tizenhat év alatt, melyből tizenegyet hivatalban töltött el a belügyminiszter úr, a közjogi és közigazgatási bíróságok tárgyában nem jutott tovább, mint annak az elismerésére, hogy a kérdés megoldása kényes és nehéz. (*Derültség balfelől.*) Vájjon ezt gyors haladásnak s általában haladásnak veszik-e a túloldalon a t. képviselő urak, reájuk bízom. (*Derültség a baloldalon.*)

Es egészen hasonló szellemben nyilatkozott ma a szolgálati pragmatika behozataláról is a t. miniszter úr. Azt mondja, hogy ez is jó dolog, sőt szükséges is, de ő látott egy törvényjavaslatot, melynek intézkedései, ha törvényté válának, a minisztériumokban mindenki parancsolna, csak a miniszter nem, felelős pedig mégis csak a miniszter maradna.

Hát, t. Ház, az, hogy a t. miniszterelnök úr e kórdós megoldására egy rossz törvényjavaslatot látott, indokolja-e azt, hogy tizenegy évi minisztersége alatt a kérdést egy lépéssel sem vitte előre? (*Derültség a baloldalon.*) És a t. miniszterelnök úrnak e két sarkalatos követelménnyel szemben ma is elfoglalt — hogy úgy mondjam — kezdetleges álláspontját, a nélkül, hogy sérteni akarnám, nem is tulajdoníthatom értelmi fogyatkozásnak. Nem lehet azt egyébként tulajdonítani, mint annak, hogy ez intézkedések megalkotására nincs komoly szándéka. (*Úgy van! a bal-*

és a szélső baloldalon.) És ez nem gyanúsítás, mert gyanúsításnak csak az a vád nevezhető, melynek alapja nincs, de egy tíz évi miniszterkedőségről, ha bizonyos reformok terén — melyeket már a hatalom elnyerése pillanatában szükségesnek talált, természetesen, az ellenzéki padokon, — semmi lépés nem történik: az ellenzék joggal mondhatja el, hogy ott komoly akarat nincs. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Most áttérek magának a javaslatnak a bírálatára.

A javaslat bírálatában is az a két iránypont vezet, melyet bevezetőleg kijelöltem, tudniillik, hogy mennyiben elégitik ki a javaslatban foglalt újítások a hatalom helyes szervezésének az igényeit és mennyiben felel meg a közszabadság biztosítékai tekintetében formálható legszerényebb követelményeknek.

Az egész javaslat indoka, a mint tartalma is bizonyítja, indokolása pedig kimondja, annak a felismerése, a t. miniszterelnök úr szavai szerint: hogy a kormányhatalomnak a jelen szervezet mellett nem állanak rendelkezésére a feladatának felelősség mellett való teljesítéséhez szükséges eszközök, vagyis más szavakkal: a szervezet úgy, a mint ma fennáll, nem biztosítja az állam akaratának szabatos végrehajtását. És hogyan akar ezen a t. belügyminiszter úr segíteni? A főispán felügyeleti hatáskörének a kiélesítése, kitágítása által. Hát, t. Ház, merem állítani, ha valóban fenáll az a baj, melynek a feltevéséből a javaslat kiindul, akkor a t. miniszterelnök úr annak az orvoslására oly utat választott, mely soha, de soha e baj elhárítására, e cél elérésére nem vezethet.

Ugyan hol vannak azok az akadályok, melyeken az állam akaratának a szabatos érvényesülése megtörik?

A renitenciában? Nincs az a gyenge, nincs az a nyomorult állam a világon, mely egyes közegeinek a renitenciája ellen kellő fegyverekkel, felruházva ne volna s a renitencia eseteiről eddigi törvényünk is ki-elégítő módon gondoskodik. Azokban a nagy botrányokban, melyekre a szervezeten kívül álló felügyelet szeme is rājön? Hiszen, t. Ház, már Pulszky t. képviselőtársunk elmondotta tegnap, hogy azokat a nagy sikkasztásokat, melyek újabban az ország közvéleményét annyira megdöbbenítették, soha és sehol sem a főispánok fedezték fel. De ez lehet a főispánok hibája, mert, az én hitem szerint, valamint a renitencia eseteit minden állam le tudja győzni, éppen úgy a szemet szűrő nagy botrányokkal, nagy visszaélésekkel és kiáltó igazságtalanságokkal szemben a szervezeten kívül álló oly közeg felügyelete is, mint a minő a főispán, biztosítékot nyújthat, azok fölfedezéséről és megtorlásáról. De nem itt törik meg az állam akarata, t. Ház. Az állam akarata megtörik azokon az ezernyi és ezernyi apró mulasztásokon, melyek a törvény rendeleteinek a legalantasabb közeg által a népbe való közvetlen átvitelénél fordulnak elő, mely apró mulasztásokra, éppen az egyes esetek jelentéktelensége miatt, a legéberebb szem is csak olykor jön rá, azok tömegét pedig észre nem veszi.

Példát mondok állításom illusztrálására. *(Halljuk!)*

Első sorban oly térről veszem a példát, mely teljes joggal mindnyájunk aggodalmas elő vigyázatának a tárgya: a nemzetiségi agitáció teréről. Minden félre-

értés elkerülése végett, előrebocsátom, semmi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy az ország bármely vegyes vagy nem magyar ajkú honpolgárok által lakott megyéjét eo ipso gyanúsnak tüntessem fel, olyanak, mely kivételes rendszabályt igényel. De másrészt tagadni nem lehet, hogy vannak számos törvényhatóságban a nemzetiség eszméjéhez kötött oly törekvések, melyek a magyar állam egységét veszélyeztetik. És láttuk, hogy ezekkel miként állunk. Arról, ha Hóra és Kloska megünneplését tervezik valahol, vagy ha nyílt összeesküvés készül az állam egysége ellen: arról értesülni fog a főispán s az ily nyílt merényleteket, az ily nyílt támadásokat a magyar állam eszméje ellen, igenis a szervezeten kívül álló hatósági közeg is felfedezi s meg is gátolhatja. Igen, t. Ház, de ezek a kitörések csak tünetek; a baj gyökere a sok száz iskolában, a tanítók részéről netán folytatott akna-munkában rejlik; és vájjon az alsóbb közigazgatási közegek ez aknamunkának az ellenőrzését kellően teljesítik-e, vagy pedig bűnös, de nagyon is megmagyarázható kímélettel viseltetnek-e iránta, mert hát oly tényezők is bűnösök benne, melyek a tisztviselők megválasztására nagy befolyással bírtak: azt az esetek túlnyomó többségében nem fogja látni a főispán, pedig itt, a legapróbb tényezők ezer és ezer apró vétségeinek a megfigyelésén fordul meg az állam érdekeinek éber és előrelátó megvédése. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Vagy vegyünk egy más példát: Ha valamely községben járvány tör ki, akkor a főispán azt észre fogja venni, ha a kerület szolgabírája nem teszi meg a járvány leküzdésére, vagy izolálására a szükséges óvintézkedéseket. De arra, hogy hány gyermek puszt-

tul el amiatt, hogy a közegészségügyi törvénynek a betegek gyógykezelésére vonatkozó intézkedéseit elhanyagolják; hogy rendes körülmények közt, tehát akkor, mikor nincs oly jelenség, mely felkiáltójelként magára vonja a figyelmet, a közigazgatás alantasabb közegei teljesítik-e kötelességüket: arra a szervezeten kívül álló felügyeleti közegnek szeme sohasem, vagy igen ritka esetekben fog ráesni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ha valamely tisztviselő pártszempontokból, vagy személyes ellenségeskedésből egy honpolgár szabadsági jogait durván megsérti, ha őt lánczra vereti s bezáratja, — a mint mondják, hogy ez is előfordul, — az ily vastag merényletet a főispán, ha akarja, észreveheti; de azt, hogy vájjon például akkor, midőn a tűzrendészet szempontjából, a gőzcséplőgépeknek bizonyos távolságba való elhelyezése van elrendelve: a rendeletet ugyanoly szigorral alkalmazzák-e a választásoknál kevés befolyással bíró földművelőre és a befolyásos nagyobb birtokosra, ugyanoly szigorral alkalmazzák-e a kormánypárti és ellenzéki választókra, *(Halljuk! Halljuk!)* szóval a részrehajlatlanság követelményeinek az élet apróbb tényezőibe való átvitelét a főispán szemei még akkor sem fogják észrevenni, ha hivatásának magaslatán áll is s ha azt teljesíteni akarja is. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezeket a példákat, t. Ház, csupán annak az illusztrálására hoztam fel, hogy még ha a főispánok hivatásukat komolyan veszik is és ha azt teljesíteni kívánják is, a közigazgatási szervezeten kívül álló felügyelő szeme, a dolog természeténél fogva sem hatolhat oda, a hol az állam akarata tényleg megtörik. *(Úgy van! bal felől.)*

Az állam akarata pedig megtörik a végrehajtás legelső, ezernyi meg ezernyi szálain. (*Úgy van! bal felől.*) Itt semmi egyéb nem nyújthat biztosítékot, mint magának a szervezetnek a megbízhatósága. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal és szélső baloldalon.*) Még pedig abból a szempontból is, hogy a felügyelet, megosztva azt az önkormányzat testületeivel, a szervezetben befoglalt hierarkhikus feljebbvaló, nem pedig egy, a szervezetten kívül álló tényező gyakorolja. (*Élénk tetszés balfelől.*) De, t. Ház, nem alkalmas a főispán arra, hogy a felügyelet útján az állami akarat szabatos végrehajtását elérje, annál az egyszerű oknál fogva sem, mert a főispán, a mint a miniszteri eredeti javaslatban világosan kimondva volt, politikai közeg, pártközeg. (*Élénk tetszés és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.*) A főispáni állás ma már oda fejlődött — és ez tény — hogy a főispán minden megyében a kormánypárt természetes feje (*Úgy van! bal felől.*) és annak a tehetetlenségnek, a melyet Pulszky Ferencz t. képviselőtársam a tegnapi napon a főispánoknak az adminisztráció terén létező feladatairól előadott, mint az éremnek másik oldala, megfelel, egy igen hatályos működés: a hatalmon lévő párt hatalmi érdekeinek az előmozdítása. (*Helyeslés bal felől. Egy hang jobbról: Helyes!*) Ezt a szellemet pedig t. Ház, a mai kormányzat, annak a helyeslésnek megfelelőleg, a mely a Ház túlsó oldaláról tagadás helyett most elég jellemzőleg hallatszott: ezt a szellemet a jelen kormány fejlesztette és ritka tökélyre vitte. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) És e szellem, t. Ház, nem is érvényesül mindenütt kizárólag a magyar állameszméhez hű elemek megvédésére és azoknak az érdekében. Sőt láttuk a

t. miniszter úr egyik mintamegyéjében — mert ő abban téved, hogy csak egy van, akárhány van — mondom, láttunk esetet rá, hogy két választó-kerületet a kormányhoz hű jelöltek visszaléptetésével az oláh nemzetiségi párt jelöltjeinek ünnepélyesen átadtak, csupán azért, hogy ugyanabban a megyében az oláh nemzetiségi szavazatokat a magyar ellenzéki jelöltekkel szemben megnyerjék. (*Zajos felkiáltások a baloldalon: Arad! Tabajdy!*)

Hát, t. Ház, az a főispáni felügyelet, mely az állami akarat valódi veszedelmét tevő apró tényezők észrebevésére ki nem terjedhet, de mely a hatalmon levő párt érdekeinek a megfigyelésére és szemmel tartására oly igen nagyon alkalmas, csak kettőre vezetheti az alárendelt tisztviselőt, különösen a felügyelet mai elfajulása mellett: először arra, hogy igen vastag visszaélésektől tartózkodjék, másodsor arra, hogy ennek az ő ellenőrzésével megbízott közegnek a kegyeit keresse. Kegyeit pedig legbiztosabban nyerheti az által el, hogy az ő pártjának a hatalmi érdekeit szolgálja. Es így, t. Ház, kezdet fog ez országban — dicséret a kivételeknek, de a legtöbb helyen így van — a lazaság az államakarat végrehajtásában és a szervilizmus a kormánypárt érdekében. (*Éleik helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) És mind az, a mi a főispáni akarat megerősítése által elérhető, semmi egyéb, mint e két hibának a főispáni hatalom kiszélesítésével párhuzamosan járó kiélesítése.

De, t. Ház, ha a kormány által követett út egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a jogállam közigazgatási szervezetének az az egyik sarkalatos követelménye kielégítést nyerjen, mely a hatalom kellő szer-

vezésében áll: nézzük, mennyire felel ez meg a közszabadság biztosítékai tekintetében felforgó követelményeknek? És itt bocsánatot kérek a t. Háztól, ha előadásom kissé száraz lesz és ha abba a javaslat szövege némely részének a felolvasását kell vegyítenem. Mert igaz, hogy a törvény egyes szakaszainak a tárgyalása a részletekhez tartozik, de ha mindegyiket csak önmagában, a részleteknél vesszük, roppant ártatlannak fog látszhatni: azok valódi súlyát csak akkor érezzük, ha egymás mellé állítjuk. *(Élénk helyeslés halfelől.)*

A javaslatban foglalt újítások közt van vagy 10—12 oly pont, mely a főispáni és illetőleg a kormányhatalom kifejtésével nem áll összefüggésben. Ezek a nagy reformok, melyek ily jellegűek, körülbelül a következő pontokra vezethetők vissza: először benn van a törvényhatóságok felsorolása, másodsor ott vannak a kézbesítési szabályok, harmadszor — ez már fontosabb — a bizottsági tagok kvalifikációjának némely módosítása. Azután ott vannak az igazoló választmány-eljárására és a bizottsági tagok választására vonatkozó eljárási szabályok.

Ezután, a mi némileg fontos, hanem talán szintén nem szervezeti és nem hatásköri kérdés, ez az összeférhetlenségi eseteknek, szerintem, még nem elégséges kiterjesztése. Es végül az alispán ama joga, hogy rendbüntetések alkalmazhat bizonyos hivatalnokokkal szemben; a megyei nyugdíjintézet létesítése és az a szabály, hogy az állandó választmányban kültisztviselő nem foglalhat helyet.

Hát, t. Ház, méltóztassanak megengedni, ezeknek az intézkedéseknek, bár azok egynemelyike kétségtelenül czélszerű, nincs elvi jelentősége. *(Igaz!)*

Úgy van! a baloldalon.) A melyeknek elvi jelentősége van, azok, kivétel nélkül oda irányulnak, hogy a főispán és a központi kormány hatásköre a megyével szemben emelkedjék, táguljon. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha az 57. §. k) pontját a javaslat 10. §-ával egybevevesszük, a következő képet látjuk magunk előtt. A k) pontban az van megmondva, hogy a főispán bármely megyei határozatot — méltóztassanak erre a kitételre figyelni — *(Halljuk!)* nem azt mondja, hogy szabályrendeletet, de: bármely megyei határozatot, ha azt az állam érdekéből szükségesnek tartja, a belügyminiszterhez fölterjeszthet. Ez a formula: „a mikor az állam érdekéből szükségesnek tartja“, magyarul annyit jelent, hogy a mikor tetszik, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)* mert az állam érdekének a meghatározása tisztán az ő belátására van bízva. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A belügyminiszter pedig az ekkép föllebbezett határozatot a 10. §. értelmében nemcsak megsemmisítheti, mégpedig nem csupán törvénysértés esetében, hanem czélszerűségi okból is, de ha, új eljárásra híván fel a megyét, ez célra nem vezet, tudniillik ha nem jön létre oly határozat, mely a főispánnak is, meg a belügyminiszternek is tetszik: maga határozhat. Ha e két szakaszt egybevetjük, talán világos, hogy a törvényhatóság minden határozati joga a főispán, illetőleg a belügyminiszter bon plaisir-jótól van feltételezve; már pedig olyan jog, mely a maga alkalmazásában csak addig áll fenn, míg egy felelősség nélküli közegnek azt respektálni tetszik, többé nem is jog. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, ha a centralizáció felé való ez óriási haladásnak — mert ez igazán centralizáció (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) — ha, mondom, e haladásnak a horderejét és egész jellegét meg akarjuk ítélni, méltóztassanak összehasonlítani a magyarországi megyének, a t. miniszterelnök és az előadó úr, valamint Horváth Gyula t. képviselő úr által oly mélabús hangon megénekelt ez ősi intézmény hatáskörének a megszüntetését azzal a hatáskörrel, melyet az újabb törvényhozás Franciaországban, a centralizáció hírhedt hazájában a conseil général-nak adott. (*Halljuk!*) T. Ház, a conseil général végérvényesen határoz a következő ügyekben: az adó-kontingens felosztása az egyes kerületek (arrondissement) közt; a községek reklamációja az arrondissement által eszközölt adórepartíció ellen; a megyei pótdadó, a mennyiben a törvény által megállapított maximumot túl nem haladja; a községi pótdadó maximum elhatározása: ezekben az ügyekben végérvényesen határoz a conseil général és ezek ellen közigazgatási főlebbeszésnek soha és semmi körülmény közt helye nincs. A következő ügyekben pedig a határozat végérvényes, abban az értelemben, hogy csupán törvénysértés miatt, vagy egy törvény hatályával bíró rendelet megsértése miatt, tehát nem czélszerűségi, hanem csupán jogi indokból semmisíthető meg a határozat, megváltoztatásáról szó sem lévén; a departement vagyonkezelésének ügyei, a viczinális utak és a megyei közmunka felosztása, a megyei jogügyletek, t. i. olyan jogügyletek, melyek a departement-t mint jogi személyt illetik, jótékony intézetek, megyei közoktatási alapítványok, a községi pénzügy több kérdése és az egész vásárügy rendezése. Hát, t.

Ház, a conseil général-nak, a mely körülbelül a mi megyegyűlésünknek felel meg, Franciaországban, a centralizáció hazájában, ily hatásköre van, ennyi féle határozatot hozhat, a mely ellen közigazgatási felebezés vagy egyáltalában nem, vagy csak törvénysértés czímén eszközölhető: ezzel méltóztassék összehasonlíttani a magyar önkormányzat védőjének a javaslatát, a mely szerint a kormány a megye minden határozatát nemcsak megsemmisítheti, de meg is változtathatja. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)*

Bocsánat e részletekért, de nehogy azzal az el- lenvetéssel találkozunk, hogy csak általános frázisokkal küzdünk, jónak látom a javaslat legfőbb pontjainak analízisébe a lehető legmélyebben belemenni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az 57. szakasz *i)* pontja már sokszor említettett. Ez a pont ad a főispánnak közvetlen rendelkezési jogot. Ez *i)* pont értelmezésének a története pedig egészen sajtáságos. *(Halljuk!)* A miniszteri indokolás ennek az *i)* pontnak az értelméről egyszerűen azt mondja, liogy a főispánnak joga van a felmerült ügyekben közvetlen rendelet útján intézkedni, minden megszorítás nélkül. A bizottságban találták fel, úgy látszik, azt a teóriát, melyet a t. előadó úr, francia műszavakra hivatkozván, akkép formulázott, hogy a főispán intézkedési joga soha sem vonatkozik az ügy érdemének az eldöntésére, hogy az nem lehet egyéb, mint ügyviteli utasítás. A bizottságban, úgy látszik, a miniszterelnök úr ezt az értelmezést a magáévá tette, mert midőn Grünwald t. barátom, a ki jelen van és a kire e tekintetben hivatkozhatom, a főispán vagyoni felelősségét kívánta megállapítani a felelősségről szóló

fejezetekben, akkor a miniszterelnök úr ezt a követelést elutasította, mondván, hogy miután a főispánnak nincs érdemleges intézkedési joga, a vagyoni felelősség esete sem állhat nála elő, ebben intézkedni tehát felesleges.

Ez volt véleménye a bizottságban. A Házban a t. miniszterelnök úr már disztinkciót tett az *i)* pont három alinéája között. E legújabb magyarázat szerint, a „rendelet“ szó az *i)* pont három alinéájában két különböző fogalmat fejezne ki.

Az első alineában, a hol általánosságban van ki-
mondva, hogy a főispán rendeleteket bocsáthat ki az alispánhoz vagy polgármesterhez, ott csakugyan csu-
pán a t. előadó úr által jelzett „Aufsichtsverordnung^a-ot, ügyviteli utasítást jelenti; de a harmadik alineában_T a hol arról az esetről van szó, midőn az alispán vona-
kodik azt a rendeletet végrehajtani, mely, a minisz-
terelnök úr magyarázata szerint, csak ügyviteli utasítás, vagy mikor az alispán nincs a helyszínén: akkor a
„rendelet“ szó, a miniszterelnök úr legújabb magyará-
zata szerint, közvetlen intézkedést, az ügyek elintézésére vonatkozó rendeletet jelent.

Hát, t. képviselőház, én nem akarok termino-
lógikus fejtegetésekbe bocsátkozni a fölött egyáltalán, helyesen van-e a „rendelet“ szó megválasztva és lehet-e ugyanabban a szakaszban, sőt pontban ugyanazt a kifejezést kétféle értelemben használni, mert hiszen a mennyi-
ben itt csak rossz és laza törvényszerkezetről van szó, ezen a bajon csakugyan a részletes vitánál kell segíteni.

Úgy veszem ezt a főispáni rendelkezési jogot, a mint a miniszterelnök úr azt újabban definiálta és a mint ma reá ismételten hivatkozott. És erre mondja azután a t. miniszterelnök úr, igen ártatlan képpel,

hogy hiszen csak egy esettel vitte tovább a jelenlegi javaslat a főispánnak azt a jogát, mely az 1870: XLH. törvénycikkben is benne van, hogy renitenzia eseteiben intézkedhessek. Csak egy esetben, az igaz, t. képviselőház, de a lényeges különbség az, hogy — mint a t. miniszterelnök úr maga is beismeri — a főispán közvetlen intézkedő joga kivételes állapotot jelent. Már pedig az 1870: XLIL törvénycikk ily kivételes állapot elrendelését közvetlenül a parlamentnek felelős kormányra bízta, míg itten a kormány egyik közegének, a főispánnak a belátására és tettségére van bízva, *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon)* hogy ezt a kivételes állapotot elrendelje.

Mert, t. Ház, ez két esetben állhat be: ha az alispán a rendeletet kiadni vonakodik, vagy ha nincs a helyszínén. Föl van ugyan téve e mellett mindig az is, hogy a főispán az állam érdekét veszélyeztetettnek tartja; ámde, hogy én erről az általános formuláról, különösen a mai gyakorlat szerint, mit tartok, azt már egy előbbi szakasz elemezése alkalmából megmondtam és ezt fentartom; az ilyen általános kitételek nem alkalmasak jogszabály alkotására és jogi biztosíték létesítésére; ezek érthető magyar nyelvre fordítva annyit tesznek: a mikor neki tetszik. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* A javaslat ezen intézkedése szerint nem szükséges egyéb, mint az, hogy az alispán ne legyen ugyanazon a helyen, a hol a főispán tartózkodik, midőn ily rendeletet kiadni kíván: és akkor a főispán kezébe ragadhatja e kivételes intézkedési jogot. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát már most, t. képviselőház, megengedhető-e a főispánnak ez a direkt intézkedési jog, ebben a ki-

terjedésben? Szerintem nem, mégpedig először azért nem, mert akármit mondott legyen még mai napon is a t. miniszterelnök úr, annyi tagadhatatlan és meg nem czáfolható, hogy a megye két intézkedő fejének egymás mellé állítása, az alispánnak és főispánnak párhuzamos intézkedési joga az ügyek egész kiterjedésében, csak óriási zavart idézhet elő a törvényhatósági közigazgatás körében és csak gyengítheti a közigazgatás valódi vezetőjének, az alispánnak a felelősségi érzetét. *(Úgy van! a baloldalon.)* De másodszor — és ez a fő — azért nem, *(Halljuk!)* mert a közvetlen intézkedést, az ügyek érdemleges elintézésére szolgáló jogot egy olyan közegnek, a kivel szemben a jogállamnak nincs meg semmi biztosítéka, megadni nem lehet. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* Már pedig, tisztelt képviselőház, legyen úgy, hogy a főispán büntetőjogi és vagyodjogi felelősség alatt áll; de hiányzik a felelősségnek a harmadik és legfontosabb neme: nem áll fegyelmi felelősség alatt. *(Úgy van! a baloldalon.)* Arra, hogy a honpolgárok vagyoni érdekeit valamely közigazgatási intézkedés sértse, van sok eset, de ezek utóvégre mégis csak egyes esetek; a visszaélésnek az a túlsága pedig, a hol kriminalitásba ütközik tisztviselő, hála isten, még minálunk is a ritkaságok közé tartozik.

Rendes körülmények közt és az állampolgár minden nem vagyoni természetű jogára nézve a biztosíték abban áll, hogy minden tisztviselő törvénysértésért, vagy hivatásának hanyag teljesítésért, vagy korlátainak túllépéséért fegyelmi felelősség alá vonásuk. Ezt a biztosítékot, mely ma, midőn minálunk

közigazgatási bíráskodás nincsen, jóformán egyetlen általános biztosítéka a honpolgárnak a hatalommal szemben: ezt nélkülözzük a főispánnál. S azért nem azt az abszurdumot mondjuk, a mit a t. előadó úr nekünk kérdés alakjában tulajdonított, hogy a főispánt mai állásában a hatósági fegyelmi bíráskodás alá akarjuk helyezni; hanem azt mondjuk: mert a főispán fegyelmi eljárás alá a maga rendje szerint nem vonható, intézkedési jog neki semmi kiterjedésben, (*Úgy van! a baloldalon*) különösen pedig ilyen, tisztán az ő szeszélyétől függő kiterjedésben, nem adható. (*Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.*)

Így állunk tehát, t. Ház, e javaslat legfőbb intézkedéseivel. Hiszen arról nem is szóltam, hogy az alszolgabírák áthelyezési jogát a főispánnak korlátlanul megadja ez a javaslat; hogy oly tisztviselők kinevezési jogát adja meg neki, a kiknek kinevezését még ini sem tartjuk szükségesnek, pedig mi az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők kineveztetését óhajtjuk. Ezekről a szintén nagy, de a felsorolt monstruozításokhoz képest csekélyebb jelentőségű dolgokról én nem is szóltam.

És most már válaszoljunk arra a kérdésre, hogy miképp felel meg ez a javaslat a jogállam második nagy követelményének, a szabadság biztosításának. (*Halljuk!*)

A szolgálati pragmatika létesítését megtagadják. A közigazgatási bíráskodás létesítését megtagadják. Az önkormányzat pedig, t. képviselőház, — hogy az önkormányzathoz mi lesz, azt méltóztassék a következő néhány vonásból *elgondolni*. (*Halljuk! Halljak!*) Ha ez a javaslat törvénynyé lesz, az önkormányzatnak már az

eddiggi törvény mellett is létező hiányaihoz az újakat hozzáadva:

a belügyminiszter minden törvényhatósági szabalyrendelet létrejövetelét megállíthatja bármely indokból, czélszerűségi indokból is;

a belügyminiszter minden törvényhatósági Tiatározatot, bármily természetű legyen az, nemcsak megsemmisíthet, de megváltoztathat és a maga akaratát teheti annak a helyébe; *(Igaz! (Úgy van! a baloldalon.)*

a belügyminiszter az ő helytartója, a főispánja által, a hányszor ez neki, vagy a főispánnak, vagy esetleg talán a főispáni titkár úrnak tetszik, *(Igaz! a baloldalon)* a hatósági tisztviselői szervezetet félretolhatja és helyette teljes hatalmánál fogva adminisztrál;

a belügyminiszter a legfőbb fórum a felek minden jogsérelmében, melyet a közigazgatás részéről tapasztalunk;

a belügyminiszter a legfőbb fegyelmi fórum a törvényhatósági tisztviselők minden fegyelmi ügyében.

És a mi még maradna a törvényhatóságnak, a tisztviselők választásának a joga, — hát t. képviselőház, szóljunk erről is egy pár szót! *(Halljuk!)* Igenis, t. képviselőház, ebben igazat adok a t. belügyminiszter úrnak, a jelölési jog fentartását szükségesnek tartom. Megmondom ebben is egész nyíltan meggyőződésemet. Ez a jog — mint több más, lehetőleg kevés esetre szorítandó jog — diszkreczionális természetű. Czélja az erkölcsileg diszkvalifikált, vagy államellenes egyének kizárása. De kérdés, vajjon az alkalmazásában csak erre használják-e vagy más jogok kijátásására szolgál-e? Ez attól a szellemtől függ, mely az

egész közigazgatás vezetését átlengi, mely a kormányzatban uralkodik és mely az országban érvényre jut.

És én emlékszem oly időre, t. képviselőház, pedig én nem vagyok még öreg ember és negyvennyolcz előtt nem restauráltam, én csak a legújabb alkotmányos korszakra hivatkozom *(Halljuk! balfelől)*, mondom: emlékszem oly időre, midőn egy Deák-párti belügyminiszter, a ki pedig a párt érdekeinek az előmozdításában nem volt éppen nagyon tartózkodó, a mikor Pestmegyében arról volt szó, hogy Nyáry Pál a jelölésből kihagyassék s ezen az úton Deák-párti alispán nyeressék meg Pestmege részére, azt mondta a főispánnak: ha Nyáry Pált a jelölésből kihagyja, 24 órával később vagy ön nem lesz főispán, vagy én nem leszek belügyminiszter. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* De akkor érezték azt, hogy ezzel a jelölési joggal csak abban az irányban lehet élni, hogy vagy erkölcsi fogyatkozásu, vagy az államra nézve veszélyes egyéniségek zárassanak ki, *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

De ma, t. képviselőház, van az ellenkezőnek egy példája, a tanúbizonyság él és önök között ül. *(Halljuk! Halljuk! bal felől.)* Akkor, mikor ez megtörtént, ellenzéki volt. *(Halljuk! balfelől)* A mostani belügyminiszter kormányzata alatt történt, hogy egy mostani képviselőtársunkat, kinek kifogástalan jellemét és hazafiságát mindnyájan ismerjük és a ki éveken át közmegelegedésre szolgált központi szolgabírói minőségben nemcsak őt, de vele együtt három jeles volt szolgabíró a jelölésből kizártak, csupán azért, mert ellenzékiek voltak és mert megválasztásukat másképp kikerülni nem lehetett. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

És midőn a belügyminisztert ezért ebben a Házban kérdőre vonták, azt válaszolta, hogy a főispán és a jelölőbizottság törvényes hatáskörében járt el. *(Élénk derülség balfélől.)*

T. ház! Az az egyetlen jog, a mely a törvényhatóságnak még meghagynak, a kormányzatban ma uralkodó szellem mellett, merőben illuzóriussá válik. *(Úgy van! Úgy van! balfélől.)* Mert arra ne hivatkozzék a miniszterelnök úr, hogy vannak azért még ma is ellenzéki alispánok és szolgabírák. *(Úgy van! balfélől.)* Az a körülmény, hogy egyes esetekben megengedik ilyeneknek is a megválasztását, nem biztosítéka a szabadságnak, holott az, ha csak egy esetben is megtörténhetett, hogy minden egyéb ok nélkül, tisztán csak politikai pártszempontból, tisztességes, a közszolgálatban érdemeket szerzett hazafiakat abból kizártak és hogy ez megtörténhetett a parlamentben való felelősségrevonás nélkül: az ennek a jognak az értékét teljesen megcsonkítja. *(Élénk helyeslés és tetszés balfélől.)*

Tehát, t. Ház, a törvényhatóság meg van fosztva attól a jogtól, hogy saját hatáskörében határozzon, ha ez a főispánnak és a belügyminiszternek nem tesszik; meg van fosztva attól, hogy kizárólag az ő tisztviselői vigyék a közigazgatást; a választási jog illuzóriussá van téve; a belügyminisztérium a legfőbb fórum mindenben, az egyesek magánügyeiben és a fegyelmi ügyekben.

És, t. Ház, midőn ilyen koncepcziók mellett, oly törvényjavaslattal kezünkben, mely e koncepcziók megtestesítését, az önkormányzati életnek az egyenes megöletését jelenti, *(Úgy van! Úgy van! bal-*

felől.) midőn ily koncepczióval s ily javaslattal kezünkben feláll azután a t. miniszterelnök úr és felállottak már előtte a t. előadó úr és a miniszterelnök úr legbensőbb párthívei közül mások is, és magukat mélabús hangon, velünk gonosz cenzuralistákkal szemben — mint ők magukat kifejezik — az ősi önkormányzati intézmény fentartói és védői gyanánt mutatják föl *(Derűltség balfelől)* már akkor, t. Ház, hogy is mondta Zichy Antal t. képviselő úr? nekünk is azt kell mondanunk: sünt oerti denique fines, vannak bizonyos határok, melyeket még a vakmerőségben is meg kell tartani. *(Zajos éljenzés és taps balfelől.)*

És, t. képviselőház, befejezésül, a most hallottak után érzem, hogy önmagam és minden elvbarátom iránt, a kik a közigazgatás szervezésére vonatkozó álláspontomat osztják, erkölcsi köteleiséget teljesítek, midőn a leghatározottabban visszautasítom azt a föltevést, a melynek tegnap Pulszky Ferencz t. képviselőtársam adott kifejezést, mintha ez a törvényjavaslat és a főispáni hatalomnak abban foglalt kiterjesztése közeledést jelentene a mi álláspontunkhoz. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert, t. képviselőház, hogyan áll e két álláspont, egymáshoz viszonyítva? *(Halljak! Halljuk!)* Hát mi igenis, t. képviselőház, az állam hatalmát szervezni akarjuk, úgy, hogy az állami hatalom közegei az állam akaratát szabatosan végrehajtsák, az igaz; de egyszersmind körül akarjuk vonni az állami hatalom kezelőit a közszabadság és jogállam mindama biztosítókaival, a melyek — a mennyire emberileg lehetséges — kizárják azt, hogy az állami hatalmat, mára mint állami célokra fel lehessen használni. *(Úgy van! balfelől és szélső*

balfelől.) Ez a mi koncepczióink az állami hatalom szervezésére. *(Úgy van! a bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány pedig a maga tervezetében az állami tataimat akként szervezi, a mint kimutatni szerencsém volt, hogy az az állam akaratának kérelhetetlen és szabatos végrehajtására épp oly gyenge és tehetetlen marad, mint eddig volt, *(Igaz! Igaz! balfelől)* de viszont erős, majdnem ellenállhatatlanná válik a miniszteri önkény és a miniszteri közegeknek az a hatalma, melyeket pártcélok előmozdítására használnak. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső bal felől.)*

Mi, t. képviselőház, az önkormányzatot szervezni akarjuk igenis akként, hogy az biztosított hatáskört nyújtson a megyéknek és városi törvényhatóságoknak, hogy necsak saját helyhatósági ügyeiket végezhessék, még pedig függetlenül, hanem az állami ügyek közvetítésében, azok ellenőrzésében és elintézésében is közvetlen ténykedő részt vehessen. *(Élénk helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány az önkormányzatot megfosztja minden eddig bírt attribútumaitól, a jóakarat és megengedés szeszélyétől teszi függővé minden jogának a gyakorlását. Meghagy neki egy jogot: a tisztviselőválasztás jogát és fentartja magának e jog kijátszását is. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mi azt akarjuk igenis, t. képviselőház, hogy ebben az államban, mint szervezett jogállamban legyen a hatalom gyakorlása a törvények iránt való férfias engedelmisségnek, az állam céljai előtt való meghajlásnak az iskolája; és azt akarjuk, hogy legyen az önkormányzat a politikai szabadságnak, a közköteles-

ségek teljesítésével és a felelősség érzetével egybekötött szabadság gyakorlásának az iskolája. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány pedig a hatalmat akként szervezi, hogy az a rendes teendők végzésében a lazaságnak és szervilizmusnak együttes iskolája legyen és hogy az önkormányzatból semmi egyéb ne maradjon hátra, mint korteskedés *(Igaz! Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* és az a keserű kiábrándulás, a mely mindenkit ér, midőn azt vélte, hogy a törvény neki jogokat adott és azt tapasztalja, hogy a gyakorlatban mind e jogok azok megfosztására és kijátszására vezetnek. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Ez a különbség a mi koncepcziók és ama koncepczió közt, a melyet a t. kormány e Ház asztalára letett. *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)* Es azt hiszem t. képviselőház, a nélkül, hogy bárkivel vitatkozni akarnék, ha valaki nem ért is egyet a mi nézeteinkkel, mégis nagy elfogultság kell ahhoz, hogy az önkormányzat híve azt mondja: ha választanom kell is kettő között, inkább ezt a javaslatot fogadnám el, mint am azt. *(Úgy van! Igaz! a baloldalon.)*

De, t. képviselőház, az ellenmondásoknak, a jogfosztásoknak és kijátszásoknak ezt a tömkelegét, mely törvényjavaslat alakjában előttünk fekszik, a kormány a, magyar állam követelményeivel indokolja. T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Veszedelmes gondolat rejlik ebben, midőn az ily természetű „reformok“-at a magyar állam eszméjével hozzuk kapcsolatba. Az a gondolat rejlik benne, melyet az ember néha kimondva is hall magánbeszélgetésekben és melyet én ide hozok a törvényhozás színe elé, mert le kell vele számolni: hogy

a kijátszható tág értelmezésű jogszabályok ama rendszere, mely a párhatalomnak oly igen kedvez, szükséges a magyar állam biztosítására, mert a valódi jogállam szervezete, melyben úgy az államhatalom korlátai, mint a polgárok szabadsági jogai szabatosan körül vannak írva, nem képes a magyar államot külső és belső ellenségei ellen biztosítani.

Hát, t. képviselőház, én azzal az egész héveU melyet országunk jövője iránt táplált aggodalmaim belém önthetnek, tiltakozom e veszélyes észjárás ellen. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ez a gondolat annak az eszmekörnek a talaján született, hol azt vélik, hogy ugyanazokkal az apró ravaszkodásokkal, mesterkedésekkel, melyekkel párturalmat biztosítani szokás, államokat is lehet fentartani. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Kimutattam, t. Ház — legalább úgy vélem — hogy a valódi, törvényes és szabatos állami akarat végrehajtásának az elérésére, azok az eszközöcskék, a melyekből önök törvényjavaslatot kombináltak, teljesen tehetetlenek. *(Élénk tetszés balfelől.)* De van még egy másik okom, hogy tiltakozzam az ellen, mintha a magyar állam biztosítását ily kerülő úton lehetne elérni. En, t. képviselőház, talán a legmodernebb áramlattal vagyok e tekintetben ellentétben, de megvallom egész nyíltan, hogy hiszek az erkölcsi világ törvényeinek az értékében és történelmi erejében, *(Tetszés balfelől.)* hiszek az emberiségi ideálok hatályosságában és hiszek abban, hogy azok a nemzetek, különösen, ha nagy anyagi erő nem áll mögöttük, a melyek létük feltételét az erkölcsi világrend e törvényeivel, a nagy emberiségi ideálok áramlatával ellentétben akarják

keresni: a legveszedelmesebb úton, a biztos enyészet felé haladnak. (*Úgy van! bal felől.*) És, t. képviselőház, ez nem valami idealizmus, vagy miszticizmus. Ez, t. Ház, szerintem, sokkal gyakorlatibb felfogás, mint a mily gyakorlati az a cinizmus, mely az erkölcsi világrend törvényei és az emberiség ideáljai felett gúnnyal napirendre tér; (*Zajos helyeslés balfelől*) mert utóvégre is, t. képviselőház, az államok szilárdsága, az államok létének a biztosítása csak másodsorban — ámbár ez is igen fontos tényező — függ a szervezet minőségétől: első sorban és mindenek felett a polgárok erkölcsi minőségétől függ. (*Élénk tetszés balfelől.*)

És, t. képviselőház, hogy miként hathat a honpolgárok erkölcsi minőségére oly állami szervezet, a mely a hatalom szervezetében kombinálja a kötelességérzet lazaságát a szervilizmussal; hogy miként hathat a kormányzottakra oly önkormányzati szervezet, a melyben nekik csak látszólag adnak jogokat, a valódi honpolgári jogoknak azonban semmi biztosítékot nem nyújtanak: az előttem nagyon is világos. Oda vezet e tényezők lassú működése, hogy a társadalomban egyik oldalon az elnyomottak keserősége, másik oldalon az elnyomók korrupciója fejlődjék. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Én mindezekkel a ferdeségekkel szemben tántoríthatatlanul ragaszkodom abbeli hitemhez, hogy a magyar állam szilárdsága, a mennyiben az a szervezettől függ, csupán a jogállam teljes kiépítésétől várható, mégpedig úgy hatalmi szervezetének, mint a szabadsági biztosítékoknak kiépítésétől (*Élénk helyeslés szélső balfelől. Úgy van!*) és ha ön igenis kardot akarok adni a magyar állam kezébe, hogy hatalmát gyako-

rolhassa és éreztesse minden külső és belső ellenséggel egyaránt: a mellett, hogy a kezében kard legyen, arról is akarok gondoskodni, hogy abban a szívben, a mely a mozgató erőt az ereken át a karig eljuttatja, egészséges vér is legyen. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Ha abban a vérben, mely a a testet élénkké teszi, mely benne a cselekvés képességét fentartja, belevegyül a korrupció mérgé, vagy ha izgatottságba hozza azt a hatalmi tehetetlenség láza akkor azzal a karddal, mely kezében van, egy ideig lehet hadonázni, de komoly védelmet kifejtteni nem. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Minthogy pedig én ebben a törvényjavaslatban nem látok egyebet, mint egy újabb lépést a szabadságellenes törekvéseknek és önkénynek azon a lejtőjén a melyen már vagyunk, (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon*) kérve kérem a t. Házat, hogy azt velem együtt általánosságban is visszautasítani méltóztassék. (*Hosszasan tartó éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon. Számosan üdvözlik a szónokot.*)

A FŐISPÁNOK HATÁSKÖRE.

— 1886. márczius 24. —

A köz törvényhatóságok szervezéséről szóló törvényjavaslatnak különösen az 57. §-a, mely a főispánok hatáskörét bővíti, volt az, mely ellen az ellenzék erős állást foglalt. Az alábbi beszéd e §. kritikája mellett, a szónokot provokálván erre több beszéd, kiterjeszkedik a Tisza-kormány tízévi működésére is s egyben megvilágítani igyekszik a politikai pártok helyzetét és egymáshoz való viszonyát.

Tisztelt Ház!

(Halljak! Halljuk!) A közvetlenül előttem szólt t. képviselő úr, az általa felhozott érvek egynémelyikére, a mennyire képességem engedi, előadásom egész fonalán meg fogja találni a választ. Egy dolog felett azonban lehetetlen mindjárt bevezetőleg ki ne fejeznem örömemet. *(Halljuk! Halljuk! bal felől.)* Én Láng Lajos t. képviselő urat mindig szívesen hallgatom, akkor is, midőn velem ellentétes véleményt nyilvánít, annál nagyobb örömem őt hallgatni akkor, midőn egész váratlanul az enyémel teljesen megegyező felfogásnak ad kifejezést. *(Halljuk! Halljuk!)* Mert, íme a t. képviselő úr, ki legalább gazdasági téren, azt az

igét hirdette, hogy csak a szabadság, csak a szabadelvűség, csak a laissez faire, egyéb semmi sem szükséges, most, midőn egy közigazgatási javaslat van előttünk, a mely valóban mélyben érinti a politikai szabadság elvét és gyakorlatát, velünk szemben bizonyos kedélyességgel azt mondja, hogy ma a politikai küzdelmek tárgya már nem a szabadság, különösen pedig nem a tartalom nélkül való szabadság eszméje, hanem a jó közigazgatás, a mely azt jelenti, hogy a polgárok anyagi érdekeiről, a földművesnek, az iparosnak, a kereskedőnek a megélhetéséről legyen gondoskodva. Elmondja ezt nem éppen ugyanazokkal a szavakkal, de körülbelül úgy, a mint én azt szerencsés voltam a jelen országgyűlést megnyitó felirati vita végén elmondani. *(Úgy van! bal felől.)*

Az eszmék e találkozásának örülök, *(Halljuk!)* de kénytelen vagyok egy kis megszorítást hozzátenni. Midőn ugyanis a t. képviselő úr azt mondja, hogy a jó közigazgatás ma küzdelmeink tárgya, a jó közigazgatást pedig — véleményem szerint is, helyesen — akként definiálja, mint a mely az állami szervezetet abba a helyzetbe hozza, hogy az állam polgárainak reális érdekeit szolgálja: akkor bátorodom megjegyezni, hogy ez ugyan teljesen igaz, de e reális érdekek alatt nem csupán az anyagi érdekeket kell érteni, — ámbár ezek is igen nagy fontosságúak — hanem érteni kell a társadalom és a polgárok erkölcsi érdekeit is. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* s ez érdekek között nem utolsó a szabadság. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A szabadság fogalmát tehát kiválasztani és azt a jó közigazgatás követelményeivel mint valamely, nem

mondom, ellentétes, de azoktól idegen fogalmat szembeállítani, szerintem, nem lehet. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Mert jó közigazgatás, mely a honpolgárok szabadságának az érdekeit sérti, nem képzelhető: a mint ez a fontos érdekeket, a társadalom e fontos erkölcsi javát sérti, megszűnik jó közigazgatás lenni. *(Helyeslés balfelől.)*

Mi tehát egészen azon a téren mozgunk, melyet a t. képviselő úr abban jelölt meg, hogy a küzdelem a jó közigazgatásért foly, midőn gondosan kutatjuk az előttünk fekvő törvényjavaslat minden intézkedésében, egyebek mellett, azt is, — mégpedig nem mint alárendelt szempontot, hanem első sorban — hogy ez a törvényjavaslat a polgárok szabadságát mennyiben érinti és mennyiben sérti. *(Halljuk!)*

T. képviselőház! Zichy Antal t. képviselőtársam a tegnapi napon szíveskedett igen sokat foglalkozni a mérsékelt ellenzék ama tagjainak az álláspontjával, a kik, hogy a szokásos jelszóval éljek, habár az talán nem egészen szabatos — a közigazgatás államosítását kívánják. Ő e képviselők álláspontját, a főispáni hatalomnak itt szándékolt kiterjesztésével szemben, nem érti, álláspontjukban következetlenséget lát és ennek kapcsán azt is volt szíves elmondani az igen t. képviselő úr, hogy mit tenne ő, ha ő Apponyi Albert lenne. *(Derűtség balfelől. Halljuk!)*

Miután a t. képviselőház a képviselő úr erre vonatkozó fejtegetéseit, hogy tudniillik mit tenne ő az én helyemen, figyelemmel hallgatta, legyen szabad remélnem, hogy, e tekintetben talán engem illetékesebbnek ismervén el, *(Élénk derűtség és tetszés balfelől.)* engem is megajándékoz szíves figyelmével,

hogy magam mondjam el, mit teszek én a magam álláspontjából. (*Halljuk! Halljuk!*)

A t. képviselő úr, midőn ellenünk a következetlenség vádját emeli, kényelmes helyzetet teremtett magának. Először is egy téves feltevésből indult ki. Ő ellentétet, vagy legalább árnyalatot akar fölfedezni ama felszólalások közt, a melyek e Házban Grünwald Béla és Horváth Lajos t. barátaim részéről, meg az én részemről történtek. És ebben nagyon téved a képviselő úr. (*Úgy van! balféll.*) Természetes, hogy miután egy beszéd keretében oly nagy problémát, mint a minő a közigazgatás rendezése, teljesen felőlelni lehetetlen, azok, a kik e problémával foglalkoznak, annak hol egyik, hol másik oldalát színezik ki élénkebben, domborítják ki jobban; de ebből aztán egészen jogosulatlan azt a következtetést vonni, hogy a probléma ama részeiben, a melyek taglalásába az illető szónok bele nem ment, a melyekkel nem foglalkozott: elvbarátainak a nézeteivel és meggyőződéseivel ellentétben áll. Hangsúlyoztam, t. képviselőház, és miután úgy látom, hogy a túloldalról többen és még oly éles eszű képviselőtársaim is, minő Zichy Antal úr, ezt félreértették, ismételten hangsúlyozni vagyok kénytelen, hogy az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők állami alkalmazása mellett, melyet igenis óhajtunk, éppen úgy és ettől elválaszthatatlanul óhajtjuk az önkormányzat életerős szervezésének és a közigazgatás és a szabadság mindama biztosítékainak a létesítését, melyeket több beszédben kifejtettünk. E tekintetben közöttünk, t. képviselőház, nézeteltérés egyáltalán nincsen. És a t. képviselő úr csak azért fedezhetett fel ellenmondást a mi álláspontunk és

ama szempont közt, melyre mi a jelen törvényjavaslattal és különösen az 57. szakasszal szemben helyezkedünk, mert ő nyilatkozatainknak csak ama részéről volt szíves tudomást venni, a melyekben mi az államhatalom kellő szervezésére szükséges organizmust iparkodtunk megrajzolni, fejtegetéseinknek ama részét pedig ignorálta, a melyben a közszabadság szükséges biztosítékairól beszéltünk. S mert ezt igazság szerint nem ignorálhatja, s mert a ki a mi álláspontunkat igazságosan akarja megítélni, e két rendbeli felfogást egymástól el nem választhatja, hanem csak a mindkettőjükből, mint egyenrangú tényezőkből alkotott képet bírálhatja: éppen azért nem ellenszólás az, hanem a mi álláspontunk logikai kifejtése, hogy mi oly intézkedéseket, mint a minöket az 57. §. a főispáni intézkedésről tartalmaz, nem fogadhatunk el. (*Heylesés balfelől.*) Leszek bátor ezt néhány szóval illusztrálni.

T. képviselőház! Ha apróbb intézkedéseket nem tekintek, a lényeges különbség a főispáni állás közt, a mint az még az 1870: XLII. törvényzikk szerint, tehát ez ideig fennállott és a közt az állás közt, melyet a törvényjavaslat kíván létesíteni, abban áll, hogy míg az 1870: XLII. törvényzikk szerint a főispánnak tisztán felügyeleti és ellenőrző hatalma volt, a jelen törvényjavaslat bizonyos esetekben a főispánt közvetlen intézkedési hatáskörrel ruházza fel. (*Úgy van! balfelől.*) És az általános vitának egyik eredményeként konstatálni kívánom azt, hogy a törvényjavaslat intencziójának leghitelesebb magyarázója, tudniillik a miniszterelnök úr beszéde által eloszlott a törvényjavaslat ebbeli intézkedéseiről az a homály, a melybe — akarom

feltenni és fel is teszem, akaratlanul — a t. bizottság jelentése ez új hatáskört borítani kívánta; eloszlott az a hit, mintha a főispánnak adott új hatáskör nem volna érdemleges intézkedési hatáskör, hanem mintha az tisztán felügyeleti utasítások adására terjeszknének: mert a t. miniszterelnök úr világosan megmondta, hogy az *i)* pont utolsó alineájában említett esetekben, a főispánnak közvetlen intézkedési hatásköre van.

Ezt a két képet kell tehát egymással szembe állítani, ha a mostani és a leendő törvény között a különbséget meg akarjuk bírálni és ezen az alapon kell önmagunkhoz azt a kérdést intéznünk, hogy elfogadható-e a főispánnak e határok közt adott közvetlen és érdemleges intézkedési kör. Kizárólag erről a kérdéstről — a kisebb dolgokról, a melyeket az előttem szólott ellenzéki képviselőtársaim is már kifejtettek, hallgatni kívánván, — csupán erről, mint leglényegesebb kérdéstről akarok szólni. (*Halljuk!*)

T. képviselőház, nézzük először, hogy minő kiterjedést nyer ez intézkedési kör a gyakorlatban. A sokat említett *i)* pont alineája azt mondja (*Olvassa*): „Oly esetekben azonban, midőn az állam érdeke haszthatatlan intézkedéseket követel, a főispán rendeleteinek végrehajtását követelheti s ha az alispán vagy nincs a helyszínen, vagy a rendeletet kiadni nem akarja, közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez.“ És már most, t. képviselőház, méltóztassanak meghallgatni az 57. §. *b)* pontjának némely részeit (*Olvassa*): „Megvizsgálja legalább egyszer évenként úgy a központi mint a kultisztviselők hivatalos eljárását és ügykezelését a helyszínen.“

Már most méltóztassék ezt a kettős intézkedést egybevetni. A főispán a helyszínen vizsgálja meg a kultisztviselők eljárását. Ha most nem akarjuk azt föltételezni, hogy a főispán mindig alispán kíséretében utazik, a minnek, ha ő az alispán intézkedései felett is hivatva van, felügyeletet és ellenőrzést gyakorolni semmi értelme nem volna: mi következik ebből? Az következik, hogy valahányszor a főispán valamely, a megye központján kívül tett tapasztalásának az alapján kimondja azt, hogy itt az állam érdeke sürgős intézkedést kíván, a mi tisztán az ő szubjektív belátására van bízva: a főispán közvetlen, érdemleges intézkedéseket tartalmazó rendeleteket intézhet minden törvényhatósági kultisztviselőhöz és minden községi orgánumhoz. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ez, t. Ház, a főispán ez intézkedési hatáskörének a terjedelme. Ez a terjedelem nincs körülírva, mint Beniczky Ferencz igen t. államtitkár és képviselő úr szíves volt ma mondani, hisz' éppen azaz egyik lényegesebb hibája, hogy sehogy sincs körülírva, hanem hogy e hatáskör kiterjesztése tisztán a főispán belátásától, önkényétől függ. *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)*

Már most, t. Ház, bárminő lenne az a közeg, bármily biztosítékokkal lenne körülvéve az a főispán, kinek ilyen, az ő diskrecziója szerint kiterjeszthető intézkedési jog adatik: azt mondom, hogy — egyelőre semmi más szempontot nem tekintve, mint a helyes, jó és rendes közigazgatás szempontját — egy ilyen hatáskör megállapítása szervezeti szempontból, bocsánat a kifejezésért, merő képtelenség volna. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Mert, t. Ház,

én olyan közigazgatást nem képzelhetek magamnak, a melynek két feje van, (*Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon*) a hol egyik a másik tudtán kívül ugyanabban a hatáskörben intézkedhetik, a mikor neki tetszik. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) Ez az intézkedés, ez a rendes apparátus mellé állított kísérő szervezet, a kivételes állapotnak ez a permanenciában tartott lehetősége, (*Úgy van! bal-felől.*) ez, t. Ház, semmi egyébre nem való, mint arra, hogy a közigazgatás egyöntetűsége teljesen bizonytalanná tétessék, hogy esetleg a főispán, ha neki az alispán személye nem tetszik, az alispánt kizaklathassa a megyéből (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) és arra, hogy az alispánban, ki névleg a közigazgatás feje marad, a felelősség érzete csökkenjen. Mert valóban, jó lélekkel senki sem vállalhat felelőséget oly közigazgatásért, a melyben egy tőle függetlenül intézkedő közeg, ha neki tetszik, a főközeg tudtán kívül beleszólhat. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*)

És a mi ez intézkedés állítólagos szükségességét illeti, bátor vagyok a t. miniszterelnök urat és az egész Házat a következő dilemma elé állítani. (*Halljuk!*)

Vagy annyira megbízhatatlan a törvényjavaslat által különben fentartani szándékolt megyei közigazgatási szervezet, hogy a kivételes állapot létesítését annak ennyire a tőzsomszédságába kell hozni és hogy még ma, a távirók idejében sem tartják elégnek arra a központi kormány intézkedéseit, hanem a központi kormány exponált közegének a belátására bízzák, hogy a szerint, a mint neki tetszik, ezt a rendes szervezetet félretolhassa és magát ennek a he-

lyébe tehesse s akkor, a logika szabálya szerint, ebből az következik, hogy az ily szervezetet egészen félre kell tenni és helyébe az államnak teljes biztosítót közt nyújtó más szervezetet kell létesíteni; vagy nem oly rász és feltehető, hogy a dolgok rendes menetében feladatainak megfelelhét: és akkor semmivel sincs indokolva az, hogy e szervezet félretolását, hogy a kivételes hatalom gyakorolását oly könnyűvé és egy exponált közeg belátásától tegyük függővé, mint az e javaslatban történik. *(Úgy van! a baloldalon.)* E kettős intézkedési hatáskört, tisztán a közigazgatás rendjének a szempontjából, nem lehetne elfogadni még akkor sem, ha a főispán oly közeg lenne, a melyre az intézkedési hatáskört teljes megnyugvással lehetne bízni. *(Úgy van! a baloldalon.)*

De én azt állítom, mint már az általános vitánál szerencsém volt érinteni, hogy a főispán, — nem egyénekről beszélek, hanem az instituczió jellegéről, — egyáltalán nem alkalmas közeg arra, hogy neki megnyugvással intézkedési hatáskört lehetne adni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! A főispán kinevezése nincs kvalifikációhoz kötve. *(Halljuk!)* A főispán állása nélkülöz minden biztosítékot. A főispán nem vonható oly fegyelmi felelősség alá, melynek az elintézésében az önkormányzati elemek és valamely független fórum is részt venne. A főispán bevallott közege a hatalmon levő pártnak. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ebből folyik, hogy a főispánnál hiányzik minden egyéb biztosítéka a szakképzettségnek, mint az a biztosíték, a mely a miniszter úrnak a kinevezésénél

érvényesülő egyéni belátásában rejlik, a mely belátásra, a mint ma élénken színezve hallottuk, bizony a főispán gondozására bízott pártérdekek figyelembe vétele is nagy befolyással van. (*Tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Tehát a főispán kinevezésénél hiányzik a szakszerűség biztosítéka. A főispáni állásnál hiányzik a központi hatalommal szemben való függés enyhítése, tehát az a biztosíték, melyet a szolgálati pragmatikában, helyes és igazságos korlátok közt, minden tisztviselőre nézve meg kell állapítani.

A főispánnál hiányzik az állás állandósága s a felelősség leggyakorlatibb módja, tudniillik a fegyelmi felelősség. A főispánnál hiányzik az elfogulatlanság és a pártszempontokon felülemelkedő állami felfogás, mert bevallott politikai ügynöke a kormánynak. (*Úgy van! a baloldalon.*)

T. Ház! Ha valaki feladatmul tűzné ki, hogy ecseteljem, minő tulajdonokkal kell felruházni egy közeget, a kire a közigazgatásban közvetlen intézkedési hatáskört bízni nem lehet, mesteribb ecseteléssel nem festhetném azt le, mint a minőnek előttünk áll a főispán alakjában. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Es ez az, a miért mi, kik az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők állami alkalmazását kívánjuk, a nélkül, hogy a legcsekélyebb ellenmondásba jönnénk önmagunkkal, megtagadjuk beleegyezésünket a főispáni hatáskör e kiterjesztésétől, sőt a miért azt éppen nekünk kell visszautasítanunk kétszeres hévvel, mint az általunk vallott eszmék valószínűs karrikatúráját. (*Élénk helyeslés bal felől.*) Mert mi sohasem választjuk el, — ismétlem ezt és valószínűleg abban a helyzetben leszek, hogy ismételni fogom

számtalanszor, mert a t. túloldal szónokainak az a jó tulajdonságuk van, már tudniillik az ő szempontjukból jó tulajdonságuk, hogy nagyon hamar elfeledik_T a mit nekik megjegyezni kellemetlen, — mi, mondom_T koncepczióinkban sohasem tudjuk elválasztani azt, a mi a hatalom kellő gyakorlatára szükséges, attól, a mit a közszabadság biztosítása kíván meg. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És egy oly állami közegnek intézkedési joggal való felruházása, a melynél azokat a közszabadsági biztosítékokat kizárva látjuk, nem közelíti meg a jogállam fogalmába beférő helyes közigazgatásnak azt az eszményét, melynek mi a megvalósítására törekszünk, hanem távolabb visz azoktól. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr ezzel szemben igen nagy dicsekedéssel hivatkozik arra, sőt tegnap fölemelt hangon mondotta beszédje végén, hogy ő abból a vádból, mintha hatalmának az öregbítésére törekednék, igenis elismer annyit, hogy ő a magyar állam hatalmának az öregbítésére törekedett, törekszik ma is és törekedni fog mindig; *(Élénk helyeslés jobbfelől)* ő azt óhajtja, hogy a magyar állam hatalmát érvényesíthesse az ország legszélsőbb határáig minden ponton, a hol annak az érvényesítése szükséges. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Hát, t. Ház, igenis ezt kívánjuk mi is és tudjuk nagyon jól, hogy a parlamentáris alkotmányos intézmények mellett az államhatalmat, a végrehajtás terén, más, mint többség által támogatott kormány, nem gyakorolhatja; de még se vádoljon minket a parlamentarizmus iránt való érzék hiányával Láng Lajos. t. képviselő úr, ha éppen ezért biztosítékot keresünk

a hatalom amaz elfajulásai ellen is, melyeknek maga a parlamentarizmus előidézője lehet a közigazgatásban. A t. képviselő úr sokkal jártasabb az államtudományok terén és sokkal jobban kell ismernie a modern államtudományi irodalmat, semhogy ne tudja, *hog*y a modern közigazgatási reformtörekvések egyik fő szempontja épp az: a közigazgatási szervezetet, a mennyire ez emberileg lehetséges, függetlenné tenni a párturalomnak, mint párturalomnak a befolyásától. *(Élénk helyeslés balfelől)* Ama tények között, a melyek a parlamentarizmus és azzal együtt tán maga a politikai szabadságban való hitnek a megingatásához leghathatósabbán járulnak: ama veszélyek közt, melyek a közszellemben e rendszert fenyegetik, nem utolsó az, ha a közigazgatást nem tudjuk megtisztítani a párturalom bélyegétől, *hog*y ha a parlamentarizmus egyértelműnek jelentkezik a közigazgatásban való párturalommal és különösen a párturalomnak ama rideg, ama minden ismert példán túlmenő kinövéseivel, mint a minők e javaslatban vannak letéve. *(Élénk helyeslés balfelől)* És azért igen kérem az igen t. miniszterelnök urat, *hog*y egy pártközegnek hozzá nem illő hivatalos hatalommal való felruházását ne iparkodják a magyar parlament előtt a magyar állam tekinteteivel igazolni; ne kompromittálja a magyar állami hatalom eszméjét azzal, *hog*y azt saját pártja uralmi eszközeinek a szaporítására használja. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Tisztelje eléggé a magyar állam lobogóját, *hog*y ne iparkodják ilyen dugárut alatta, mint hamis lobogó alatt becsempészni. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ez az a

különbség, a mely bennünket ezen a téren elválaszt; bennünket, a kik szintúgy mint önök, a magyar államhatalmat hatékonyná akarjuk tenni. Mi ezt a hatalmat összhangzatos és rendszeres közigazgatási szervezetre akarjuk fektetni és midőn így az államnak hatalmi eszközöket akarunk a kezébe adni, egyszersmind biztosítékait is keressük annak, hogy e hatalmi eszközöket másra, mint az állam céljaira fel ne lehessen használni. Önök pedig e biztosítékoktól irtóznak és az államhatalom megerősítésének a módjául nem tudnak mást odaállítani, mint egy, a rendes közigazgatási szervezeten kívül álló, pártfőnököt, a kit hivatalos intézkedési hatalommal látnak el. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Nagyon sajtáságosnak tűnik az fel, t. Ház, midőn a t. miniszterelnök úr, csaknem egy lélegzetre, az általam éppen most idézett eszmemenettel azt is mondja, hogy szeretné, ha vele szemben oly ellenzék ülne, a melytől hatalmát komolyan kellene félteni és nem olyan, a melynek a szónoka maga is azt mondja, hogy tőle bizony nincs oka tartani. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

Én, t. Ház, a t. miniszterelnök úr hatalmi öntudatából eredő e kérkedését ellenfeleinek igazi vagy állítólagos gyengeségével, az esztétika szempontjából nem kívánom bírálat alá venni. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Azt sem kívánom bírálni, hogy ez az igazi, vagy vélt gyengeség mennyiben tulajdonítható esetleg a mi gyarlóságunknak, fogyatkozásainknak, mert én e tekintetben önmagammat és édes mindnyájunkat illetékes, elfogulatlan bíránakul nem ismerhetem el. És bocsássanak meg, nem

ismerhetem el elfogulatlan bírának azokat sem, a kik mint ellenfelek ülnek velünk szemben. A legkevésbé fogadhatom pedig el elfogulatlan bírának azokat, a kik a mi sorainkból a túloldalra mentek. *(Élénk derűtség és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Azok a t. képviselő urak, — egyikük politikai pártváltoztatását sem akarom bírálni, vagy annak indokait kutatni, erre nekem nincs jogom, — mondom, azok a t. képviselő urak, valahányszor, néha több hévvel, mint szerencsével, ebbeli lépésüket indokolni kívánják, soha — és ezt köszönje meg nekik a t. túloldal — de sohasem magyarázzák azt a kormány politikájának jó és üdvös voltával, hanem azzal, hogy az ellenzék igazi vagy állítólagos hibáit festik le. *(Elénk derűtség és helyeslés a hal- és a szélső baloldalon.)* Pedig, t. Ház, ha mindaz, a mit ők e tekintetben elmondanak, igaz volna is, — a minthogy meggyőződéseim és saját tapasztalatom szerint, nem — de ha mind az igaz volna is, azzal legfőleg indokolhatnák, hogy sorainkat elhagyták, de sehogysem azt, hogy annak a pártnak soraiban foglaltak helyet és annak a kormánynak politikáját fogadták el, mely politika egy és ugyanaz maradt abban az egész időközben, melynek első részét a mi padjainkon, másik részét pedig ott töltötték el. *(Élénk helyeslés. Derűtség a bal- és a szélső haloldalon.)*

De ez utóvégre egyéni felfogás dolga és a meny-nyiben igen kétes értékű bók rejlik ebben a t. túloldal iránt, végezzen velők maga a túloldal. *(Derűtség. Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ám gyakrabban és így tegnap is megpróbálták az ellenzéknek a kormányra nézve veszélytelen voltát az ellenzék hibáival indokolni, az ellenzék gyengeségének okait magában

az ellenzékben keresni. Ámbár, mint mondtam, bíról önmagamot nem ismerhetem el, mert bíró a nemzet közvéleménye, (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) de éppen a nemzet közvéleménye előtt jogosítottnak tartom magamat ellenészrevételeim megtételére. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az egyik legfőbb kifogás, melylyel az ellenzék-től történt elválást a tegnapi napon indokolták, az volt, hogy ez az ellenzék éveken át nem tudott önmagával megállapodásra jutni s hogy ennek következtében kénytelen folytonosan változtatni az álláspontját, hogy egész eljárása, parlamenti szereplése merő kipkedés-kapkodás. (*Felkiáltások a jobboldalon: Úgy is van! Halljuk! Halljuk! a baloldalon.*)

Hát, t. Ház, annyit elismerek, hogy a mi pártviszonyaink — a t. függetlenségi pártot nem tekintve, — nem állanak teljesen egészséges alapon. De ha ez így van, vájjon kit illet e tekintetben első sorban a felelősség? (*Halljuk! Halljuk!*) És hol kell a gyógyítást megkezdeni? Vájjon nem a kormányzat és a kormányzó többség nyomja-e reánk és az egész korszakra a maga bélyegét? És vájjon méltányos és igazságos követelés-e az, hogy addig, míg az a tényező, a mely hivatva van a zászlót előre vinni, a mely hivatva van a nemzet törvényhozási és politikai tevékenységének az irányát meghatározni és kitűzni, míg ez a tényező egy kényelmes opportunizmus bő köpenye alá mindenféle hatalmi támaszt képes maga körül csoportosítani: igazságos-e azt követelni, hogy éppen csak a kisebbség, éppen csak az ellenzék állítson fel a maga körében bizonyos tantételeket és száműzzön mindenkit, a ki azokhoz föltétlenül nem alkalmazkodik? (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*)

Én, t. Ház, a míg Önök meg nem győznek arról, hogy például Láng Lajos és Andrássy Manó gróf képviselő urak természetszerűleg egy párthoz tartoznak; (*Élénk derűtség a bal- és a szélső baloldalon.*) a míg ónok meg nem győznek arról, hogy az elvi álláspontnak teljes azonossága tartja egy párt soraiban, példának okáért, Chorin Ferencz és Rosszával István képviselő urakat; (*Élénk tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és a szélső baloldalon*) addig — és ezeket a példákat szaporíthatnám majdnem a végtelenségig — at. túloldalnak az a szemrehányása, hogy az ellenzék soraiban hiányzik minden egyén teljes homogenitása, rá, megvallom, a komikum ama legmagasabb benyomását teszi, melyet ma reánk kívánt alkalmazni Láng Lajos t. képviselőtársam.

Így állana a dolog, t. Ház, ha az egymás mellé került elemeket, csak egész felületesen, a szerint vizsgáljuk, a mit róluk feltenni lehet. De most, t. Ház, vizsgáljuk a tényeket. A t. kormány 1876-ben átvette a kormányzatot, a nélkül, hogy az általa képviselt irányról az ország elé határozott nyilatkozattal lépett volna és mindig kerülte e tekintetben a határozott nyilatkozat tételét a választások előtt. Minden fontos nyilatkozat a kormánypártnak és fejének a részéről a választás után szokott történni. (*Igazi Úgy van! bal felől.*) Hisz' az utolsó választások után is tapasztaltuk azt, hogy a híres nagyváradi beszédben a t. miniszterelnök úr egy oly programponntal, mely pedig a választóközönség jogait közvetlen és mélyen érinti, tudniillik a mandátum 5 éves meghosszabbításával, nem a választások előtt, hanem a választás után lépett ki a közönség elé, azzal a jellemző indo-

kolással, hogy ő nem akart előzetes nyilatkozat által a választások menetére befolyást gyakorolni. *(Élénk derűtség balfelől.)*

Bocsánatot kérek, t. Ház, ebben az országban, úgy látszik, a feje tetejére van állítva minden fogalom. Mert hiszen a befolyás gyakorlásának az a legtörvényesebb, sőt kötelességszerű módja, hogy az, a ki a kormány feje, a választások előtt mondja a választó közönségnek: erre törekszem, ebben támogassatok, ha tetszik, *(Úgy van! bal felől.)* vagy vonjátok meg támogatásokat, ha nem tetszik. *(Úgy van! balfelől.)* Ha ettől szemérmesen visszaretten a t. miniszterelnök úr, de ennek a pótlására azután a hivatalos függésnek és befolyásolásnak minden törvénytelen módját felhasználja; és ha ez is parlamentarizmus, ha ez is szabadelvű kormányozás és az alkotmány szabadelvű gyakorlata: *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* akkor megvallom, vagy az én fogalmaim zavarodtak meg teljesen és velem együtt mindazon gyakorlati és tudományos államférfiak és tudósok fogalmai, *(Úgy van! bal felől.)* a kik a parlamentarizmust az eszmék harcza színterének és a választásokat a kormány irányzatai fölött való döntésnek vették; vagy áll az, a mit elébb mondtam, hogy ebben az országban manapság minden parlamentáris és alkotmányos fogalom a feje tetejére van állítva. *(Igaz! Úgy van! halfelől)*

De, t. Ház, a kormány és pártja az mondja, hogy a saját irányzatára nézve a programot helyettesítik a hosszas, most már 10 évi kormányzat tényei. *(Halljuk! Halljuk!)* Legyen szabad ezzel, t. Ház, szembe állítanom azt, hogy mögöttünk is, a kik

a Háznak e padsorain ülünk, van néhány évi ellenzéki múlt és hogy a mi tevékenységünk iránya ennek az ellenzéki múltnak az összetett tényeiből elég érthetően kidomborodik. *(Élénk tettség balfelől.)* Állítsuk csak szembe, a kölcsönös leszámolás végett, azt, a mi a kormány és pártja részéről, és azt, a mi a mi részünkről történt. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kormány ama feladatának teljesítésében, a melynek czímén a kormány gyepelőit kezébe vette, a pénzügyek rendezésének terén, majdnem évről-évre két politika közt hánykolódik. *(Halljuk! Halljuk!)* A pénzügyi bizottság jelentéseiből ezt igen érdekesen lehetne összeállítani, ha valaki magának azt a fáradságot venné, hogy ezeket egy kötetbe szedve kiadná. Hol a rideg takarékosági, hol pedig a szükség korlátain túlterjeszkedő beruházási politika váltják fel egymást. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Sem az egyik, sem a másik irányban nem találkozunk következetesen keresztülvitt rendszerrel. *(Úgy van! balfelől.)* A kormánypárt pénzügyi tekintélyei egyre azt hirdetik, hogy pénzügyeink egyensúlyának a helyreállítására a leghathatósabb és legnélkülözhetetlenebb eszköz a fogyasztási adókban rejlő források kellő kihasználása. És most már másodszor van a kormány abban a helyzetben, hogy a monarchia másik államával pénzügyi egyezményt kössön s ama követelés fentartásától, hogy fogyasztási adóügyeinket függetlenítsük, a mi nélkül pedig e jövedelmi forrás kihasználása lehetetlen, mindannyiszor visszaretten és azt soha erélyesen kezébe nem veszi. *(Úgy van! balfelől.)*

A kormánypárt ugyanazon egy kérdés megoldása körül, egymásután, az opportunítás követeimé-

neyei szerint, az egymástól legmesszebb eső ellentétes álláspontokat tudja elfoglalni. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Élénke hoz egy nagy alkotmányi kérdést, a főrendiház reformját; de élénk állítja azt úgy, hogy, koncepcziója szerint, az egész főrendi házat el akarja árasztani miniszteri hatalmának kinevezett képviselőivel. Mi ezt az álláspontot nem helyeselhetjük. De utóvégre is, álláspont. Ez az álláspont a főrendiházban nem lévén érvényesíthető, ugyanez a kormány az ezzel merőben ellentétes oligarkhikus álláspont elfogadását ajánlja a képviselőháznak és azt szerencsésen keresztül is vitte.

A közigazgatási kérdések terén tett tapogatódzásában, hol az európai állam fogalmához közeledik, a mennyiben behozza a kvalifikációt, a pénzügyi bíróságot és a csendőrséget, hol pedig ennek tetejébe egyszerre élénke áll egy nem magyar, hanem gyökeresen ázsiai intézménynek a gondolatával, mint a ininő az itt tervezett új főispáni hatalom. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

A kormány és pártjának közigazdasági tekintélyei váltig hirdetik a manchesteri iskola tanait. Hirdetik különösen akkor, a mikor oly eszme merül fel, a mely az ország szegényebb és gazdaságilag gyengébb osztályait, az őket kifosztogató hatalmak ellen megóvhatná. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Azonban a kormány mégis egymásután terjeszti élénk az új vám tarifákat óa vámnovellákat, a melyek a magyar közöniséget a lajthántúli állam iparos milliomosainak a javára megadóztatják. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

A t. kormány és annak vezére az 1867-ki kiegyezést ünnepélyesen elfogadta és magáévá tette.

És várhattuk volna, hogy az a férfiú, ki e kiegyezésnek a nemzeti aspirációk szempontjából való elégtelen voltát éveken át annyi hévvel és ékesszólással hirdette, midőn azt elfogadja, legalább azon lesz, hogy a nemzeti fejlődésnek és intézményeink nemzeti irányban való átalakításának mindama csirái, melyek az 1867-ki kiegyezésben le vannak tévétenyleg életre ébredjenek, E helyett mit látunk? Azt, hogy a kormány e kiegyezés szellemét épp ellenkező irányban módosítja, hogy nemzeti és közös intézményeinkben a nemzeti érdek érvényesülése szempontjából e hosszú 11 év alatt nem történt semmi, hanem igenis történt a delegációk hatáskörének a kiterjesztése. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

És végül a t. kormány, pártjának nevéként a szabadelvűség czímét hirdeti; állítja, hogy ezt a zászlót tűzte ki és én felszólítok mindenkit, mutasson ki nekem e 10 év számos törvénye és intézkedése közt egyetlenegyét is, már tudniillik a nagyobb súlyúak és elvi jelentőségűek között, mely a nemzeti közszabadságok kitágítását, terjesztését czélozta volna. *(Elénk tetszés a baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ilyen egymással ellenmondó és közös ismérvül semmi egyebet, mint a legridegebbhatalmi opportunizmust tartalmazó intézkedések sorozatából áll ez a 10 évi tevékenység. *(Igazi Úgy van! a baloldalon.)* És ezzel szemben én, t. Ház, bátran hivatkozhatom arra, hogy mi, a kik a Ház e padsorain ülünk, mindazzal, a mit támogattunk — mert támogattunk is több intézkedést, melyet a kormány javasolt — és mindenben, a mit elleneztünk, következetes irány szerint jártunk el. Következétesen tá-

mogattunk minden olyan előterjesztést, mely az államhatalomnak, de az igazi államhatalomnak és nem a párturalomnak, ott, a hol annak kellő biztosítékai nem léteztek, megszilárdítására irányult. Támogattuk e szempontból a közoktatásügyi javaslatot, támogattuk e szempontból a kvalifikációról szóló javaslatot, támogattuk a csendőrség intézményét. És midőn oly intézkedéseket javasolt a kormány, melyektől nemzeti szabadságunkat féltettük, mint a minő volt a kormány híres főrendiházi javaslata: nem késtünk azzal szembeállítani a mi javaslatunkat, melynek irányeszméje a nemzeti jogok tágítása, a nemzeti szabadságok biztosítása volt. És így, t. Ház, az a talán csak a jó élcz kedvéért, az utolsó két nap alatt a túloldal részéről hangoztatott felfogás, mintha e párt újabban új nevet vett volna föl, tisztán mesebeszéd, mert ez eszünk ágában sem volt, mert erre szükségünk nincs.

Az a tény, melyre itt czólás történt és mely pártkörünkben fordult elő, nem volt egyéb, mint annak a konstatálása, hogy e párt szabadelvű irányban haladt eddig is és fog haladni ezután is, a nélkül, hogy bármit is szükségesnek tartana változtatni akár kereteiben, akár eljárása módjában. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)**

* Ennek a czélzásnak megértésére szolgáljon, hogy éppen akkor lépett ki Szilágyi Dezső a mérsékelt ellenzékéből, és tette ezt azzal a nyilatkozáttal, hogy „marad a ki volt, szabadelvű és ellenzéki“. Erre Apponyi, azon a pártértekezleten, melyen Szilágyi kilépését tudomásai vette, azt jegyezte meg, hogy e szerint nem válnak el végleg az utaik, mert a mérsékelt ellenzék is szabadelvű ellenzéki párt.

Az államhatalom megszilárdítása, közszabadságaink kiterjesztése és biztosítása: ez a két vezéreszme vonul végig egész tevékenységünkön. Harmadik jellemvonása pedig az, hogy az 1867-iki kiegyezés által teremtett alapok nemzeti intézményeink kiépítésére és a közös intézményekben a nemzeti szellem térfoglalásának az előmozdítására használjuk fel. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezért sürgettük sorainkból *a magyar tiszti akadémia létesítését.* És hogy ez mennyire komoly dolog, ezt nemsokára alkalmunk lesz bebizonyítani, midőn a népfelkelésről szóló törvényjavaslat kerül a Ház asztalára. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

T. Ház! Pénzügyeink terén gyakran vádoltak minket azzal, hogy a beruházási politika terjesztésére éppen mi szolgáltattunk alkalmat; de nekem nincs tudomásom arról, hogy ilyesmi a mi részünkről történt volna, azon a néhány százezernyi forinton kívül, melyet a marhatenyésztés emelésére a mi sorainkból indítványozott a mostani földművelés- és iparügyi miniszter, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon)* és azon a másik tényen kívül, hogy ön magam a Duna-szabályozás kérdésének a megoldását sürgettem. Mi ellenkezőleg, következetesen mindig azt az álláspontot tartottuk fenn, hogy a beruházások terén azokra kell szorítkozni, a melyek közvetlenül gazdaságilag gyümölcsözők és hogy a takarékoság elvét semminemű, még oly tetszetős fényűzési kiadások kedvéért sem szabad megsérteni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* S midőn mi is osztoztunk abban a nézetben, hogy a fogyasztási adók kellő kihasználása pénzügyi rendezkedésünk egyik nélkülözhetlen alapfeltétele: a

közgazdasági egyezkedési tárgyalásoknál fenn is tartottuk és a jövőben is fenn fogjuk tartani ennek az elvnek gyakorlati érvényesítését, mint *conditio sine qua non*-ját annak, hogy az Ausztriával jövőben köteendő bármely egyezséghez járuljunk, *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Tehát, t. Ház, ha már összemérjük az önök kormányzatát *(Zajos felkiáltások a baloldalon: Halljuk! Halljuk!)* és a mi ellenzéki multunkat s aztán kérjük, hogy e kettőnek melyikéből domborodik ki nagyobb határozottsággal a látható és következetesen folytatott irány, akkor én, t. Ház, már csak azok alapján is, a miket elmondottam, e kettőt bátran oda állítom minden elfogulatlan bíró és a nemzet ítélete elé, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, másban is keresték az ellenzék állítólagos gyengeségének okát vagy tüneteit, keresték ama számos kilépésben, melyek e párt soraiból az utolsó időben történtek. *(Halljuk! Halljuk!)* T. ház! Azt hiszem, hogy annak az indokolása: miért léptek ki egyes képviselők a pártból? — azoknak a képviselőknek s nem e pártnak a feladata. De annyit egész általánosságban legyen szabad megmondanom és itt az igen t. miniszterelnök úr tapasztalásaira hivatkozom, *(Derűtség a bal- és szélső baloldalon)* hogy nem csodálatos és példátlan tünet az, ha hosszantartó ellenzéki küzdelemben sokan elvesztik a türelmüket, megunják a küzdelmet, *(Derűtség a bal- és szélső baloldalon.)* s nem akarom tagadni, teljes jóhiszeműséggel, de, szerintem, téves felfogásból azt hiszik, hogy a hazának nagyobb szolgálatot tehetnek azzal, ha az ellenzék terét elhagyják és a közgazgatásban

való közvetlen részvételre adják magukat. *(Élénk derűtség a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, mint mondom, megtörténhetik teljes jóhiszeműséggel, ámbar szerintem, tévesen, és ez lélektanilag könnyen megmagyarázható. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr is éveken át ellenzéki vezér volt, mielőtt a miniszterelnöki széket elfoglalta, ő is tapasztalta pártjában ugyanazt a jelenséget, *(Élénk derűtség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* hogy a választások által is, melyek nemcsak ebben az országban, de az egész európai kontinensen a hatalommal szemben álló pártokra nézve igen súlyosak szoktak lenni, még akkor is, mikor a hatalom nem használja oly kíméletlenül ki helyzetének az előnyeit, mint az most történik, — mondom, tapasztalhatta a t. miniszterelnök úr is, hogy az ő ellenzéki pártja a választások által megfogyott, hogy többen elhagyták, előbb egyesek, azután tömegesen, hogy összeolvadt oly csapatra, a mely a miénknél jóval kisebb volt. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)*

De, t. Ház, egy párt erejének nem az az ismérve, hogy kilépnek-e belőle kevesen vagy sokan, hanem az, hogy a párt azt a veszteséget, a mely őt számos, vagy egyes jeles tagjainak a kilépése által érte, hogyan tudja kibírni, hogy az magának a pártnak helyzetére hogyan hat. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És t. Ház, e tekintetben, ha a miniszterelnök úr ellenzéki pártvezérségének az utolsó idejét és az ő pártjának az akkori állapotát összehasonlítom a pártnak az állapotával, a melyhez tartozom, ez az összehasonlítás talán megint nem a mi hátra-

nyunkra üt ki. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* Mert, t. Ház, önök azt mindnyájan tapasztalják, naponként láthatják, látni fogják a legközelebbi jövőben is, hogy ez a párt, ámbár számos, becses erőben megfogyott, épp oly rendületlen határozottsággal, épp oly távol a megadás minden gondolatától, állja meg a helyét, mint előbb. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Annak a biztosságnak tehát, melyben a miniszterelnök úr magát érezheti, egészen más alapja lehet, nem az ellenzék gyengesége. Annak a biztossági érzetnek az alapját megmondták neki ma, úgy e, mint a másik ellenzéki párt részéről. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Próbáljon egyszer a t. miniszterelnök úr olyan választásokat, melyekben egyenlő fegyverekkel küzdenek a pártok; *(Élénk helyeslés a baloldalon és felkiáltások a szélső baloldalon: Ne nyúljanak a zsebbel)* próbáljon egyszer kilépni abból a várból, a melyben őt a hivatalnoki és főispáni hatalmi kör és más egyéb segélyforrások, *(Zajos fölkiáltások a balon: A pénz!)* nem tudom, hányzoros falai veszik körül; *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* próbáljon kilépni a sikkterre, a nyílt harcmezőre és ott egyenlő fegyverekkel próbáljon megküzdeni az ellenzékkel; próbálja a hivatalos erőszakoskodást tényleg betiltani: *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* megfogja látni, hogy miként fognak alakulni az erőviszonyok; megfogja látni, hogy az a többség, melyre most támaszkodik, mivé fog összezsugorodni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől. Zaj, mozgás jobbfelől.)* De t. Ház, mi ezt mondhatjuk most is, ismételhetjük akár hányszor, a t. miniszterelnök úr és pártja erre mindig tagadással fog felelni és a próba soha sem lesz megtéve, mert a

t miniszterelnök úr, a ki a fontolva haladás embere, ilyen koczkáztatott térre nem fog lépni. *(Élénk tetszés és derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. képviselőház, *(Halljuk! Halljuk!)* igenis, beismerem — mert nem szeretek ámitani senkit — beismerem, hogy ez óriási hatalmi eszközök ellenében, a melyekkel szemben mi semmi egyébbel nem rendelkezünk, mint azzal a csekély tehetséggel és a szó-
nak azzal a csekély erejével, melylyel a Gondviselés megáldott minket: ebben az óriási küzdelemben arra* hogy egyhamar győzhessünk, talán nincs kilátásunk. De, t. képviselőház, őszintén mondom, hogy a jelen körülmények között és ha ezekhez hasonló eszközökkel kellene a diadalt elérnem, ehhez hasonló raódon, ehhez hasonló célokra, vagy helyesebben szólva, ehhez hasonló céltalanságra kellene azt felhasználnom, a hatalom birtokára nem is vágyunk. *(Élénk lielyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* Nem látjuk mi azért oly feketének az ellenzék jövőjét, mint a milyen rózsásnak látja azt a maga szempontjából a t. miniszterelnök úr, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* mert hiszszük azt, hogy csak szívósság és kitartás és lankadatlan erély kell az ellenzék részéről, *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)* „rebus se servare secundis“. Ez a mi feladatunk! *(Élénk helyeslés balfelől.)* Mert el kell jönni az időnek, mikor a mérték megtelik *(Úgy van! balfelől.)* és midőn a pohár kicsordul; *(Halljuk! Halljuk!)* el kell jönni az időnek, midőn a nemzet jogainak ez apránként való elkallódását, haladásának e megállását és azt az opportunizmust, mely minden életerős fejlődést megöl, megunja és midőn a hatalom védbástyáin is végre keresztül fog törni a nemzeti

lelkesedés. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*
 De akkor, t. Ház, nem lesz a miniszterelnök úrnak alkalma, hogy ismétlje azt a kérkedő hivalkodást, a melylyel hozzánk fordult, hogy mi azért nem akarunk az ő kezébe adni bizonyos hatalmi eszközöket, mert biztosan tudjuk, hogy ezeket mindig csak ő fogja használni, mi sohasem. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

Mi, t. képviselőház, nem kívánjuk ezeket a hatalmi eszközöket *(Zajos tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* semmi körülmények közt; nem kívánjuk a párturalom meghonosítását Magyarorszában, akár gyakorolja ezt a mostani miniszterelnök, akár más valaki, akár gyakorolhatjuk azt mi magunk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És t. képviselőház, ha közülünk azok, a kiknek az ügyek fejlődése netán birtokába juttatná a hatalmat; *(Derültség balfelől.)* ha azok emberi gyarlóságból, a hatalom szomj a és mámorától elkapatva, a maguk számára hasonló hatalmi eszközöket fognának kívánni: meg vagyok győződve, hogy az én t. elvbarátaim, a kik velem itt e padokon ülnek, ugyanazzal a határozottsággal fognák azokat nekünk megtagadni, mint megtagadják ma Tisza Kálmánnak. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon)*

T. képviselőház! A tegnapi fejtegetések következtében kissé eltértem a tárgyalás alatt levő szakasztól, de azt hiszem, senkisem lesz, a ki e kitérést, a hallottak után, jogosnak ne tartaná; *(Helyeslés balfelől.)* senki sem lesz, a ki helyesnek ne tartaná azt, hogy a magyar parlamenti pártok viszonyait a nagy nyilvánosság előtt megbeszéljük. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Mi nekünk e nyilvánosság elől nincs okunk elzárkózni; *(Úgy van! bal felől.)* nekünk azon az úton, melyen éveken át haladtunk, a nyilvánosságot kikerülni semmi okunk nincs, mert tevékenységünket annál fényesebben igazolhatjuk, minél nyíltabban megbeszéltük. És e több évi működésünk szellemében cselekszünk akkor, midőn a főispáni hatalomnak és általa a párturalomnak azt a meggyökeresítését, melyet e szakasz tartalmaz, a leghatározottabban visszautasítjuk. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

A JANSZKY-ESET.

— 1886. okt. 11. —

A Janszky-esetre, azt hiszszük, még élénken emlékezik az olvasó. Janszky tábornok megkoszorúzza Hentzi sírját, beszédet mond a sír felett, a mi megbotránkozást okozott az egész országban. Tisza miniszterelnök is elítélte a képviselőházban Janszky eljárását, de csakhamar ezután, *Janszkyt* előléptették és Edelsheim-Gyulai bárót, a ki szintén elítélte Hentzi sírjának tüntető megkoszorúzását, — nyugdíjazták. Ezek a tények valószínű forrongást okoztak az országban. Vége-hossza nem volt az utczai tüntetéseknek, a népgyűléseknek. Megyék, városok és népgyűlések a képviselőházhoz intézett kérvényekben kértek elégtételt s egyben az önálló hadsereg felállítását. Mire a kérvények a képviselőházban napirendre kerültek, megjelent a *Budapesti Közlöny-ben* az ismeretes legfelsőbb királyi kézirat, a miniszterelnökhöz intézve, melyben ő felsége helyteleníti a hadseregnek a politikába való avatkozást. Ez a királyi kézirat 1886. augusztus 11-én jelent meg s általában megnyugtató hatása volt a nemzetre. A kérvény! bizottság többsége határozati javaslatot adott be, mely szerint, a királyi kézirat minden jogosult aggályt eloszlatván, semmi szükség arra, hogy bármely irányban törvényhozási intézkedés történjék. A többség javaslatának Gajáry Ödön volt az előadója. Ezzel szemben a kisebbségi vélemény, melynek *Győrffy* Gyula volt a hivatalos szónoka, a Janszky tábornok előléptetése és Edelsheim nyugdíjaztatása által a nemzet közérületén ejtett sérelmet nem látja orvosolva a királyi kézirattal s a kérvények értelmében utasít-

tatni kívánja a kormányt, hogy terjeszsen törvényjavaslatot a Ház elé, mely szerint „a hadsereg ketté választván, annak magyarországi része önállóan szerveztessék s a magyar miniszternek rendeltessék alá, de addig is tegye meg a szükséges lépéseket, hogy a magyar csapatok a magyar alkotmányra megeskettessenek s azokból az idegen tisztek eltávolíttassanak.“-
 Úgy a többségi, mint a kisebbségi vélemény ellenében a mérsékelt ellenzék szintén adott be határozati javaslatot. Mint az alábbi beszédből kitűnik, a királyi kézírattal az ügy személyi részét elintéztnek vélte a mérsékelt ellenzék, de valamint a további teendőket illetőleg nem fogadja el a szélsőbal álláspontját, nem fogadja el a többségét sem, mely a hadsereg dolgában további intézkedést nem tart szükségesnek.

Tisztelt képviselőház!

(*Halljuk!*) Mindenekelőtt szükségesnek tartom, hogy a közvetlen előttem szólott Münnich Aurél t. képviselőtársam beszédjére egy megjegyzést tegyek. (*Halljuk!*) A t. képviselő úr, midőn a hadsereg és a nemzet közt fennforgó viszony alkotó elemeit bonczolja, beszédének több helyén beszél magyar nemzetiségről. Felhossa például azt, hogy a hadsereg körében egyetlen egy nemzetiség ellen sem lehet ellenszenv, mert hiszen a hadsereg vezető elemeiben a monarchia valamennyi nemzetisége képviselve van és ehhez hasonló hangon szól beszédének több helyén különböző nemzetiségekről, ezek közt a *magyar nemzetiségről* is. Ezt a felfogást, t. képviselőház, egész határozottan vissza kell utasítanom. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Itt nem a magyar nemzetiségről, mint etnográfiai fogalomról van szó, (*Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) hanem arról a viszonyról, melyben a hadseregnek és a hadsereg minden tényezőjének Magyarországhoz, mint államhoz és a magyar nemzethez, mint államot

alkotó politikai nemzethez, állania kell. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Ha ezt a kiinduló pontot csak pillanatig is szem előtt tévesztjük, akkor a tévedések oly tömkelegébe jutunk, a melyből nincs többé kibonyolódás. (*Úgy van! balfelől.*)

Ezek után, t. képviselőház, magára a tárgyra térve át, megmondom egész nyíltsággal, hogy én, a Ház asztalára tett két határozati javaslatnak sem egyikét, sem másikat nem fogadhatom el. A t. kérvényi bizottság talán nem fogja nekem rossz néven venni, ha én a határozati javaslatok benyújtásának időbeli sorrendjét nem tekintve, előbb azt indokolom, miért nem járulhatok a kisebbség véleményéhez, A t. kisebbség különvéleménye két tételben kulminál: a függetlenségi párt programjához híven, a közös hadsereg felbontását és külön önálló magyar hadsereg szervezését kívánja és másrészt azt fejezi ki, hogy a királyi kézirat a nemzeten az ismert személyváltások ejtette sérelmet nem orvosolja, e szerint fenntartani kívánja a kérvényekben foglalt kérdésnek azt a részét is, mely az ismert személyváltásokra vonatkozik, mely konfliktus előidézésével fenyegetett. Folytatni kívánja tehát a konfliktust. Én e két tétel egyikéhez sem járulhatok. (*Helyeslés bal felől.*) Nem új dolog t. szomszédaink előtt, évek óta tudjuk kölcsönösen, hogy a hadsereg szervezésének a kérdésében eltérő állásponton vagyunk. Mi, kik a Háznak ezen az oldalán ülünk, mint az 1867-iki kiegyezés hívei, a közös hadsereg intézményét fenntartani kívánjuk. Ez a t. párt (*a szélsőbalra mutat*) nem kívánja. Világos tehát, hogy e tekintetben egy határozati javaslat köpenyegé alá nem juthatunk. (*Helyeslés a baloldalon.*)

De, ha nem is volna ez a különbség, éppoly határozottan kizárná a különvélemény elfogadását^ annak a másik része.

Én, t. képviselőház, az ismert személyváltozásokból előállott konfliktust és az azokban rejlő sérelmet a királyi kézirat által elintéztnek és befejeztnek találok (*Helyeslés a bal- és szélső jobboldalon.*) és a konfliktust, mely a hadsereg és nemzet közt kitöréssel fenyegetett, sem újabban feléleszteni, sem folytatni nem kívánom. (*Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.*)

És t. képviselőház, ha ezt eddig sem kívántam volna, nem kívánhatnám különösen a mai igen komoly európai politikai viszonyok közt, (*Helyeslés a bal- és jobboldalon.*) melyekről nem akarom azt mondani,, hogy bennünket közvetlen háborúval fenyegetnek — mert ki az, ki nem óhajtaná és ki az, a ki a lehetőség utolsó pillanataig ne ragaszkodnék ama reményhez, hogy a béke eszközeivel sikerülhet a monarchiának és ezzel együtt a magyar nemzet lényeges érdekeinek a megóvása? — de melyek mindenesetre olyanok, hogy a monarchia fegyveres erejének a latba vetésére is készen kell lennünk. Ha tehát van pillanat a nemzet történetében, midőn ily konfliktus a monarchia hatalmi állásának a kifejtésére károsan hathat, bizonyára a mai pillanat nevezhető ilyennek. (*Élénk helyeslés a bal- és jobboldalon*)

És ha a tegnapielőtti napon, egész jogosan, egy újságidézetet hozott fel a különvélemény t. beadója, saját álláspontjának az erősítésére, legyen szabad most nekem is hírlapokra hivatkoznom. (*Halljuk!*) Abban az időpontban, midőn a most előttünk levő kérdés a

legélesebb jelleggel bírt, midőn a kölcsönös izgalom és ingerültség legnagyobb volt: ki ujjongott leginkább? A legnagyobb örömet abban az időben az a pánszláv sajtó mutatta, mely a monarkhiának általában, de különösen a magyar nemzetnek esküdt ellensége. (*Úgy van! Úgy van!*) Et si licet ab hoste edoceri — s én ezt a politikai bölcsesség egyik alap-tételének tanultam ismerni — akkor ez a példa arra inthet minket, hogy a monarkhiának, de különösen & magyar nemzetnek ily konfliktus folytatásától mi nyerni valója sincs. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és jobb-oldalon.*)

Ez nem azt jelenti, hogy én azt minden áron ki akarnám kerülni. Ha az ország alkotmánya és a nemzet közérzlete meg volna támadva, ha e tekintethen megnyugvást nem nyertünk volna, minden körülmények közt föl kellene venni a keztyűt bárkivel szemben. (*Általános helyeslés.*) De midőn a legilletékesebb helyről azokat az aggodalmakat, melyek konfliktus előidézésére vezethettek, eloszlatták: akkor annak a folytatását nem látom szükségesnek, ha pedig nem szükséges, a legnagyobb politikai hibának tartom. (*Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és jobb-oldalon.*)

És, t. Ház, ebből az ötletből lehetetlen néhány megjegyzést ne tennem a különvélemény t. beadójának e párttal szemben folytatott polémiájára. A t. képviselő úr hibáztatja azt, hogy mi — már tudillik ez a párt — nem vettünk részt abban a népgyűlési mozgalomban, a melyet a függetlenségi párt némely kitűnősége a nyáron megindított.

T. ház! Erre nézve először is az a megjegyzésem,

hogy azzal a mozgalommal szemben egyeden egy párt, is, mint olyan, nem volt abban a helyzetben, hogy állást foglaljon. Foglaltak állást egyes egyének, részt vettek benne egyesek; visszautasították a részvételt mások. De én ezen a formai állásponton nem akarok nyaralni; azt sem akarom felhozni, hogy én személyesen akkor az ország határain kívül időztem, mert teljesen osztozni akarok a felelősségben azért, hogy elvbarátaim nagyobb része nem vett részt e mozgalomban, valamint nem vettem volna részt én sem, ha az ország határain belül lettem volna is. És ennek igen egyszerű oka van: a mint a mozgalom megindult, minden ember láthatta, hogy az abban az alakban másra, mint a közös hadsereg intézménye ellen és az önálló magyar hadsereg mellett való hangulat csinálására nem vezethet. Már pedig, t. Ház, a mily természetesnek és jogosnak találom, hogy ily mozgalmat megindítanak oly férfiak, kiknek ez a programja, épp oly természetesnek találom, hogy abban nem vettek részt oly férfiak, a kiknek az nem a programja. *(Élénk helyeslés bal felől.)*

És sajnálom, hogy a t. képviselő úr, midőn a mi magunktartása felett különben mindenkinek megengedett jogos kritikát gyakorolt, ezt némileg a gyanúsítás modorában tette, mondván, hogy mi azért nem vettünk részt a mozgalomban, nehogy magunkat kompromittáljuk, és ezáltal a miniszterelnöknek — a mint ő hiszi — akkor megingatott állása következtében magunkat az örökösödés édes reményétől megfoszszuk.

Sajnálom, t. Ház, hogy a t. képviselő úr a gyanúsításnak ezt az alakját választotta, különösen most,

midőn az alaposságnak még csak a látszata is hiányzik. Ha el akartuk volna kerülni azt, a mit ő bizonyos irányban kompromittálásnak nevezett, nem nyilatkoztam volna én, t. elvbarátaim osztatlan helyeslése mellett, e helyről, az országgyűlési időszak befejezése előtt egész határozottan oly módon, mely a képviselő úr által említett kompromissziót talán épúgy eredményezhette volna. Ha mi ezt az alkalmat arra akartuk volna felhasználni, hogy a hatalomnak netán megnyíló örökségére leskelődjünk: akkor nem nyilvánítottam volna ki egész határozottsággal, hogy abban az esetben, ha a miniszterelnök úr e kérdésben a nemzeti közérzület és az alkotmányosság erélyes védelmének terére lép, — bár politikai ellenfelei vagyunk — támogatásunkra számíthat, a mint hogy szavunkat be is váltottuk. *(Úgy van! balfelől.)* Mert én, t. Ház, megmondom egész nyíltan: bár ön a jelen kormány politikai működését nem tartom üdvösnek és minden alkotmányos eszközzel — a mint hogy ez jogom is — annak a megbuktatására töreksem: magasabbra helyezem e törekvésemnél azt az elvet, hogy a felett, ki vezesse a nemzet kormányát, csupán alkotmányos tényezők határozzanak. *(Elénk helyeslés bal- és jobbfelől.)* És tudva lévén azoknak az erőknek a minősége, melyek akkor állítólag a miniszterelnök úr állása ellen működtek, nem tartom megengedhetőnek s kimondottam ezt elvbarátaim körében akárhányszor — hogy ezeknek az erőknek a működése buktassa meg őt. *(Helyeslés balfelől.)*

Már most, t. Ház, indokolom, hogy miért nem fogadhatom el a kérvényi bizottság által benyújtott határozati javaslatot. *(Halljuk!)*

A Ház asztalán lévő kérvények két dologról szólnak, a mely két dolog, ámbár ugyanegy alkalomból kerül napirendre, nemcsak hogy nincs egymással elválaszthatlan logikai összefüggésben, hanem egymástól szigorúan elválasztható és elválasztandó. — Az egyik az ismert személyváltozások ügye és az ebből leszármazott nemzeti sérelem; e kérvények másik része azonban bizonyos, a hadsereg körében létesítendő általános reformokra vonatkozik, a mely aspirációk jogosultsága, vagy jogosulatlansága, szóval azok megítélése, semmi összefüggésben nem áll az ismeretes személyváltoztatások ügyével. És ha mi e kérvényekkel érdemlegesen foglalkozunk, akkor, véleményem szerint, a képviselőháznak oly határozatban kell megállapodnia, mely e kérvények tartalmának úgy az egyik, mint a másik irányban eleget tesz. Hallottam, t. Ház, nem ebben a teremben, de e termen kívül hangokat, olvastuk éppen ma reggel a kormánypárt egyik j. élességének választói előtt mondott beszédét. *(Felkiáltások: Ki az?)* Jókai Mór — a melyekből az látszik kiviláglani, hogy a t. többség e kérdés érdemleges tárgyalását a jelen pillanatban egyáltalában inopportunusnak tartotta és elhárítandónak vélte volna. Ámde, t. Ház, ha ez volt a t. többség álláspontja, ha ez volt annak a kormánynak az álláspontja, mely a t. többséget vezeti: úgy e politikai szempont érvényesítésére egészen más utat kellett volna választania; ki kellett volna fejtenie az indokait, hogy miért tartja a jelen pillanatban e kérdésnek bármely formában való tárgyalását inopportunusnak és iparkodnia, hogy vagy a képviselőház pártjait ennek az álláspontjának megnyerje, vagy saját pártja által oly határozati ja-

vaslatot terjeszsen be, mely nem foglalna magában egyebet, mint a kérdésnek pro hic et nunc napirendről való levételét. Úgyde a kérvényi bizottság határozati javaslata messze túl megy ezen a határon. A kérvényi bizottság határozati javaslata belemegy a dolog érdemébe, a dolog érdeméről ítéletet mond, még pedig abban az értelemben, hogy a legfelsőbb királyi kézirat után minden további intézkedésnek, vagyis szórul-szóra, minden törvényhozási intézkedésnek szüksége megszűnt, a kérvényezők által jelzett bármely irányban. Ezt én, t. Ház, érdemileg tarthatatlan és helytelen álláspontnak tartom, *(Helyeslés, Úgy van! balfelől)* és ha meg is tudnám tenni a politikai opportunitásnak azt az engedményt, hogy egy kérdés megvitatásától elállják és helyesnek is tartanám bizonyos körülmények közt, ha a képviselőház magát hasonló irányban kapacitáltatni engedné, — helytelen érdemleges elintézés ebből a szempontból még sem fogadhatok el.

És hogy ez az érdemleges elintézés helytelen, tátor leszek igazolni azt.

Már az imént mondtam, hogy el kell különíteni a kórvény tartalmában azt, a mi a személyváltozásokra vonatkozik, attól, a mi a hadsereg körében létesítendő általános reformokra vonatkozik. A mit a kérvények személyváltozásokról mondanak, azt, mint bevezetőleg mondtam, én is meghaladott dolognak tekintem és ha a kérvényi bizottság határozati javaslata megáll ennél, a javaslathoz járulni nem késtem volna. Ámde a határozati javaslat azt mondja, hogy nem látja szükségét az intézkedésnek bármely, a kérvényezők által érintett irányban. Tehát ezzel azt is mondja, hogy

még amaz óhajások tekintetében sem látja fenforogni az intézkedések szükségét, a melyeket a kérvényezők abkan az irányban hoznak fel, hogy a hadsereg és nemzet közt való összhang teljesen biztosíttassák. És ez az, t. Ház, a mit én el nem fogadok. E tekintetben a legfelsőbb kézirat nem tartalmaz mást, mint egy — helyes értelmezés mellett, elismerem — nagybecsű általános kijelentést, tudniillik azt, hogy a hadsereg szelleme nem lehet más, a legfelsőbb kézirat kifejezése szerint, mint a legfőbb hadúr. A legfőbb hadúr azonban nem lévén más, mint Magyarország koronás és alkotmányos királya, természetesen, a hadsereg szelleme, e kijelentés szerint, nem lehet más, mint az alkotmányos királyé. Ez, t. Ház, becses elvi kijelentés, de nem több, mint elvi kijelentés, nem több, mint egy posztulátum felállítása. Fenmarad e posztulátumnak az életbe való átültetése. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Elemezzük tehát, t. Ház, e posztulátum lényegét. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az alkotmányos király szelleme: a magyar alkotmányosság szelleme. Mi e magyar alkotmányosság lényege és alaptétele, a mint az a törvényeknek egy hosszú sorozatán át, a melyeknek egy részét felségesen uralkodó királyunk esküjével megerősítette, másik részét pedig maga szentesítette, az 1867: XII. törvény cikkig kifejezést nyert? *(Halljuk! Halljuk!)* Magyarország állami szuverenitásának a megállapítása, feltétlen elismerése. *(Úgy van!)* Ez a magyar alkotmányosság lényege. *(Igaz! Úgy van!)* Ez annyira általánosan elfogadott tétel, hogy ezt törvényidézetekkel igazolni e teremben talán nem szükséges. *(Helyes-*

lés.) Ebből azután az folyik, hogy a magyar állam és annak ama tényezői, a melyek útján a nemzet törvényhozása akarátát kifejezni hivatva és jogosítva vannak, az állami élet minden mezején korlátlan szuverenitással intézkednek és rendelkeznek. Ennek következtében a magyar állami törvényhozás, annak minden tényezőjét együtt véve, korlátlan szuverén joggal rendelkezik véderejének a szervezete felett. És ha némely intézmény ő felsége többi országai közt és köztünk közös, ha különösen a véderőnek egyik leglényegesebb alkatrésze, a közös hadsereg, közös intézmény: ez nem azért közös intézmény, mintha az a magyar állami szuverenitáson kívül vagy pláne annak felette álló külön jogforrásnak köszönné eredetét, hanem azért, mert a magyar állami szuverén törvényhozás jónak látta, hogy azt, egyetértőleg a monarchia másik államának a törvényhozásával, közös intézménynyé alakítsa. *(Helyeslés a baloldalon.)*

A második folyamánya annak a magyar állami-ságnak, mely alkotmányos fejlődésünk küzdelmeinek állandó tárgya és lényege, hogy a közérzület terén a magyar ember, e hazának minden polgára, magasabb fogalmat, a kegyelet magasztosabb tárgyát, a hazaszeretetnek más tárgyát, mint ezt a magyar hazát, nem ismer, nem ismerhet és elismerni nem fog soha. *(Élénk helyeslés.)* Valamint nincsen magasabb közjogi fórum, magasabb közjogi akarat, melynek a magyar közjog mintegy alkatrészét tenné: úgy nem létezik olyan terület, a melylyel szemben Magyarország egy szűkebb hazának, az engeres Vaterlandnak szerepére volna utalva. *(Igaz! Úgy van!)*

Ez a kettő folyamánya annak az önálló magyar

államiságnak, a mely évszázados alkotmányos küzdelmeink állandó tárgya volt és a melynek megóvása azoknak a gyümölcse. E kettős folyományt megváltoztatni, valamint századokon át nem sikerült, úgy századokon át nem sikerül megerősíteni. (*Igaz! Úgy van!*) Ezt a nemzet megőrizte szívében, történetében, a sors számtalan csapásai közt; megőrizte akkor, midőn annak érvényesítésére nem voltak még törvényes orgánumaink; meg fogja őrizni annál inkább most, midőn ennek megőrzésére törvényes, életerősen működő orgánumai vannak. (*Igazi Úgy van!*)

Ez az a magyar alkotmányos szellem, a melyet utoljára az 1867: XII. törvényczikk öntött formákba. Ez az a magyar alkotmányos szellem, a melylyel a felséges uralkodó magát a koronázás ténye által azonosította és mint alkotmányos fejedelem azóta is folytonosan azonosítja. Ez az az alkotmányos szellem, a melylyel ellentétbe jönni nem szabad, a melylyel harmóniában kell lenni a hadsereg szellemének is. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Nem is teheti fel senki az 1867-iki törvényhozásról azt az örültséget, hogy midőn egyfelől a magyar államiság biztosítókat szervezte, másfelől a közös hadsereg fentartásához törvényhozói akaratával járult, hogy ezzel két egymásnak ellenmondó intézményt akart volna létrehozni.

És, t. Ház, mégis vannak, nem ebben a hazában, de a Lajtán túl, politikai csoportok, melyek az 1867-iki és azt követő törvényhozásról ezt az örültséget felteszik. Hiszen tegnapelőtt olvastak itt fel idézetet egy lapból, mely „az oesterreichisches Gesamtstaat“-ról szól; és ez nem elszigetelt hírlapi nyilatkozat, hanem ez a Lajtán túl jelenleg uralkodó párt egyik

fontos és befolyásos árnyalatának ma nagyobb következetességgel, mint régóta, üzött politikai törekvéseinek a célja. *(Igaz! úgy van! balfelől.)*

Már most, t. Ház, mit kívánhatunk annak az alkotmányos szellemnek a definíciója után, melyet bátor voltam rövid vonásokkal megrajzolni? A hadseregtől, mint közös intézménytől, mint oly intézménytől, mely épp úgy Magyarországnak, mint Ausztriának az intézménye, kívánhatjuk, hogy az a maga egészében, minden hivatalos fellépésében és vezető elemeinek minden nem hivatalos nyilatkozatában is ez alkotmányos szellem és e nemzeti közérzület iránt feltétlen tiszteletet tanúsítson. Kívánhatjuk, hogy a hadsereg magyar része ez alkotmányos fogalmakhoz, ez alkotmányos alaptételekhez és a hazaszeretethez ama szelleméhez, a mely történelmünknek és alkotmányos fejlődésünknek kísérője és folyamánya, épp oly hévvel, épp oly tántoríthatlanul ragaszkodjék, mint az ország bármely lakosa. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És kívánhatjuk, hogy *(Halljuk! Halljuk!)* a hadsereg magyar részének az intelligenciájára, tehát a magyar tisztikarra *(Egy hang balfelől: Nincs!)* felülről minden befolyást mindig ebben az irányban és ezzel ellentétes irányban sohase gyakoroljanak; kívánhatjuk, hogy a tiszti pályára magukat kiképezni óhajtó ifjak oly intézetekben nyerjenek nevelést, melyek teljes biztosítékot nyújtsanak arra, hogy ott az ifjakat az alkotmányos és hazafias szellemben fogják nevelni. *(Helyeslés balfelől.)*

És t. Ház, az a körülmény, hogy a hadsereg magyar részéről külön emlékezünk meg, nem bontja fel a hadsereg egységét. Őseink nem gondolkoztak

így, mostani felséges uralkodónk elődei sem. Hiszen az 1792-ik évtől kezdve a törvények egész sorozatával találkozunk, melyekben a rendek — abban az időben, mely a magyar történelemnek tán legaulikusabb időszaka volt, a jelen század elején — kifejezik abbéli kívánságukat, hogy a magyar csapatoknál magyar honpolgárokat alkalmazzanak tisztükül, a magasabb állásokban is; abban az időben alkották ősaink a Ludovika-akadémiát, mint „Institutum nationale militare“-t és annak nevelési princzípiuma közé azt óhajtották felvetetni, hogy az abba lépő ifjak, ha később szándékukat netalán megváltoztatnák, a magyar polgári szolgálatban is nyerhessenek alkalmazást, tehát a magyar közjogban is kiképeztetést és magyar szellemben való nevelést követeltek. És a dolog természetete és a királyi kézirat szerint sincs ellentét a hadsereg egységének posztulátuma és a magyar tisztikarra, a hadsereg magyar részére vonatkozó követelmények közt.

Az 1867-ik XII. törvénycikk, az a törvényhozás, mely az egységes közös hadsereg fentartásához járult, nem úgy fogta ezt fel, hogy a magyar csapatok egyedisége abban tökéletesen elveszzen, mert világosan beszél a magyar hadseregről, mint az egész hadsereg kiegészítő részéről. De ezt a dolog természetete sem követeli, mert egy hadsereg egységes szellemének megállapítására elég, hogy a közös cél iránt való együttes lelkesedés és köteleességérzet, az engedelmesség és fegyelem szelleme meglegyen. *(Helyeslés a hal- és szélső haloldalon.)* Nem szükséges ehhez, hogy az a hazafias érzés, melyet a hadseregbe kiki magával visz s mely benne

a hadsereg közös célja, tudniillik a közös védelem iránt való lelkesedést csak fokozhatja, hogy az valami más hazafias érzéssé váljék. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) De a királyi kézirat is helyesen mondja, hogy a hadseregben való kötelesség teljesítése nem ütközik soha a valódi hazafiságba. Helyesen, mert hiszen a hadsereg célja, az a kötelesség, melyet a hadsereg szolgál: e monarchia mindkét államának közös védelme; a magyar haza szeretete tehát csak arra buzdíthatja a magyar hadsereg magyar tagját, hogy ezt a kötelességet ebben a hadseregben a legnagyobb lelkesedéssel teljesítse. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) És azért a tétel megfordítva is áll: valamint a kötelesség-teljesítés a hadseregben nem ellenkezik a valódi hazafisággal, úgy a hazafiság sem lesz soha akadály a valódi kötelesség-teljesítésnek a hadseregben. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) T. Ház! Ezek tehát azok a posztulátumok, melyeket, a kiegyezési törvény alapján állva, a hadseregnek nemzetünkhöz való viszonyára nézve formálnunk kell. Ezek nem tartalmaznak magukban valami felforgatást, nem foglalnak magukban teljesíthetlen oly dolgokat, melyek akár az itt oly sokat emlegetett hagyományos szellem jogos alkatrészeivel ellentétben állának. Mert ezt a hagyományos szellemet, melyről oly gyakran hallunk beszélni, szerintem, tévesen magyarázták, úgy azok, kik ahhoz babonaszerűleg ragaszkodnak, mint azok, kik azt sine discrimine megtámadják. Senki sem kívánhatja a hadseregtől, hogy megfoszsa magát attól az erkölcsi tőkéből, mely katonai múltjából, az általa vívott háborúk és az ezekben híven teljesített kötelesség dicső emlékéből ered. (*Helyeslés a*

baloldalon.) De másrészt hibát követne el, a ki azt hinné, hogy a hagyományos szellem fentartása odáig terjedhet, hogy a hadsereg ignorálhassa azt az átalakítást, melyen ő maga keresztül ment, midőn hivatásszerű hadseregből az általános védkötelezettségre alapított, néphadsereggé lett és ignorálhassa azt az átalakítást, amin keresztül ment a monarchia, a melynek kötelekébe e hadsereg tartozik, midőn a magyar alkotmányosságot és evvel együtt a dualizmust minden tényező és főleg a korona elismerte. *(Helyeslés balfelől.)*

Midőn tehát mi a hagyományos szellemtől való eltérést kívánjuk, ezzel nem a katonai hagyományok elfelejtését kívánjuk, mert ezektől a hadsereget megfosztani nagy hiba volna, hanem azt, hogy azok az újabb politikai hagyományok, melyek nem is annyira az előbbi korból, mint inkább a nemzet és király közt való meghasonlás szomorú korszakából eredtek, adjanak tért oly felfogásnak, mely a ma minden oldalról elismert alkotmányos jogrendnek megfelel. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha tehát azt lehet, ha tehát azt kell kívánnunk, hogy a hadsereg minden tényezője, minden hivatalos, minden hivatalon kívüli nyilatkozatában a magyar alkotmányosság és közérzület iránt feltétlen tiszteletet tanúsítson; ha azt kell kívánnunk, hogy a hadsereg magyar részére s különösen annak vezető elemére? tisztikarára, felülről minden befolyás a magyar alkotmányosság és hazaszeretet fejlesztése irányában és ne ellenkezőleg gyakoroltassák; *(Helyeslés balfelől.)* ha azt kell kívánnunk, hogy ez elveknek megfelelő magyar katonai oktatásról legyen gondoskodva a katonai kiképzés minden fokozatán: akkor bátorodom azt a

kérdést felvetni, szabad-e azt mondani, hogy ebben az irányban semmi teendőnk nincs? *(Úgy van! balfelől.)* Hogy ebben az irányban semmi intézkedés szükségére fenn nem forog?

Én, t. képviselőház, egyszerűen felvetem ezt & kérdést. *(Halljuk!)* Annyira érzem azt, hogy surlódások előidézése és a kölcsönös érzelmek elmérgesítése egyikünknek sem áll az érdekében, *(Helyeslés)* hogy tartózkodni akarok egyes tényeknek a felsorolásától — és minden oly tételnek bonczolgatásától, mely vádhoz hasonlítana. Egyszerűen fölvetem a kérdést és azt hiszem, mindenki saját tapasztalásából és a t. többség tagjai is, saját belsejökbe nézve azt fogják mondani: lehetetlen az így fölvetett kérdésre azzal válaszolni, a mit a kérvényi bizottság javasol, hogy semminemű intézkedésre szükség nincs. *(Elénk helyeslés balfelől.)*

T. képviselőház! Egyáltalán meg kell szűnni, szerintem, e kérdésben a kölcsönös idegességnek. Én megengedem, hogy meg kell annak szűnni a mi részünkről is; megengedem, hogy arra az álláspontra kell helyezkednünk, melyet a királyi kézirat az igazsághoz híven fejt ki, hogy egyes tagjai botlásaért nem lehet az egész testületet felelőssé tenni — hozzá teszem: feltéve, hogy e hibák orvoslást és megtorlást nyernek; *(Úgy van! balfelől.)* de meg kell szűnni az idegességnek, melylyel ez a kérdés találkozik, a másik oldalon is. Nem kell a hadsereg magasabb köreiben a hadsereg ügyeinek minden nyugodt és higgadt megbeszélését, az arra vonatkozó kívánalmak objektív előadását a hadsereg ellen intézett támadásnak tekinteni. *(Úgy van! balfelől.)*

T. képviselőház! Midőn mi a kérvényezők beadványainak második részével egyetértve óhajtják, hogy megtörténjenek mindazok az intézkedések, melyek a nemzet és hadsereg közt a harmónia biztosítására szükségesek: akkor legelső sorban magának a hadseregnek az érdekében cselekszünk. (*Helyeslés a baloldalon.*) E* melleleg mondván, a miket a t. miniszterelnök úr a tegnapielőtti ülésben mondott, hogy tudniillik a sűrűlódások a polgári elem és katonák közt, hála Isten, a kivételek közé tartoznak: ennek valóságát én is elismerem. De az ezen a téren nem bizonyít, mert az nem elég, ha a nemzet és védereje közt csupán a sűrűlódások tartoznak a ritkaságok közé. (*Igazi Úgy van! a baloldalon.*) Általános védkötelezettség elvére fektetett hadseregben szükséges, hogy a katonaság teljes szolidaritásban álljon a nemzettel, mert hiszen háború esetén annak a hadseregnek, a mely működésre van hivatva, csak kisebb részét teszi az állandóan zászlók alatt tartott katonaság, legnagyobb részét a veszély idején betódult azok az elemek alkotják, a kik idejüket ott-hon töltik és a nemzet érzelmeit magukba szívják és a vezénylet legnagyobb része is a tartalékos tisztekből kerül ki.

Már most, hogyan képzelhető a katonai erő teljes kifejtése, ha nincs meg az összhang ama szellem között, a mely az állandóan zászló alatt tartott katonák közt kifejlődik és ama szellem közt, melyet a tartalékosok magukkal hoznak. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Nem hiszem, hogy lehetne messzebbre látó és mélyebben tekintő katona, a ki e tekintetben nekem igazat ne adjon, hogy a hadsereg teljes katonai ere-

jének egyik feltétele nemcsak a konfliktusok kikerülése, nemcsak a súrlódások ritkasága, — hiszen súrlódások előfordulnak más országokban is, de azoknak, ha csak esetleges pillanatnyi körülményekből erednek, semmiféle fontosságuk nincs: — hanem szükséges, hogy benső és büszke szolidaritás érzete legyen a nemzet és had*sereg között, a mely a kötelesség teljesítése mellé, a melyre mindenkor számítani lehet, azt a lelkesedést is adja, a mely egyenlően kötelességet teljesítő hadseregek közt megállapítja a győzelmet. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Azért, azt hiszem, ha a t. képviselőház elfogadná, azt a határozati javaslatot, melyet a kérvényi bizottság elébe terjeszt, semmi irányban sem felelne meg annak a kötelességnek, melyet a jelen pillanat elébe szab és minden irányban éppen ellenkezőjét érné el annak, a mit, úgy látszik, maga elé czélul kitűzött: az országban még itt-ott mutatkozó és ez állandó természetű kérdésekre nézve el nem oszlott nyugtalanságnak a csitítását. De az ellenkezőt fogja elérni. E nyugtalanságot, ezt a bár enyhébb alakban, de állandóan létező aggodalmat nem fogja lecsillapítani, ha a képviselőház kimondja, hogy e téren intézkedésre szükség nincs, midőn minden ember ennek az ellenkezőjét érzi és tudja. *(Igaz! Úgy van? a baloldalon.)* Hanem az fogja megnyugtanni, ha látja az akaratot, hogy a képviselőház utasítást ad a kormánynak a kellő időben, a kellő mértékkel és kellő módon eszközzendő kezdeményezésekre. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A kérvényi bizottság határozati javaslata, úgy látszik, meg akarja óvni a hadsereget minden további

bolygatástól. Igen helyesen, ezt én is óhajtom; és azt hiszem, én jobban óhajtom, mint ő, mert mikor a kérvényi bizottság azt akarja kimondatni a képviselőház által, hogy további intézkedésnek semmi iránybar. nem látja szükségét, a létező, ha nem is akut, de lap-pangó bajokat fentartja, megőrökíti.

Én pedig ezeknek a bajoknak vállvetett erővel. minden érdekelt tényezőnek nem dulakodása, hanem loyális együttműködése által való orvoslását akarom. és azt óhajtom, hogy a hadsereg, a mely megérdemli. hogy katonai erényeit ne foszszuk meg a megérdemelt gyümölcsöktől más, a katonai erényeket nem érintő, bénító hiányok által, hogy ez a hadsereg élvezze azt, a mit katonai erényei megérdemelnek: azt a teljes, odaadó, morális, lelkes támogatást, a melyet a nemzettel való teljes együttérzés eredményez. (*Helyeslés a baloldalon.*)

És végre, t. képviselőház, nem tehetek róla, de nem találok, hogy a királyi kéziratban mutatkozó fejedelmi érzülettel szemben az ily csonka válasz méltó viszonzás volna. Látszólag az; látszólag ez a válasz a királyi kéziratnak mintegy emberfeletti erőt tulajdonít; tényleg azonban, ha ezt fogadjuk el és ha kimondjuk, hogy a kérvényezők által jelzett bármely irányban sem látjuk szükségesnek az intézkedést, megakadályozzuk annak a királyi posztulátumnak a megvalósítását, hogy tudniillik a nemzet és a hadsereg közt a teljes szellemi összhang biztosíttassák. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Mindezeknél fogva, t. képviselőház, én magam és elvbarátaim nevében önálló javaslatot vagyok bátor benyújtani és a t. Háznak elfogadásra ajánlani, A melyben kifejezést adok annak, hogy a kon-

fliktusra alkalmul szolgált személyi ügyeket igenis befejezetteknek tartom, a királyi kézirat által azonban szükségesnek látom — és ebben eltérek a kérvényi bizottság határozati javaslatától — hogy a kormányt utasítsuk: kezdeményezze mindazokat az intézkedéseket, a melyek által az 1867. évi XII. t.-cz. szellemének teljes megvalósulása és így teljes, benső szolidaritás meggyökerezése érhető el a nemzet és a hadsereg között. (*Helyeslés a baloldalon.*) A t. kormányt kívánom e tekintetben utasíttatni, mert az erre vonatkozó intézkedések, én szerintem is, csak kis részben törvényhozásiaiak — ámbár a katonai nevelésre vonatkozó intézkedéseket törvényhozásunk mellőzésével tenni nem lehet, — nagyrészen arra a térre vonatkoznak, a hol a magyar kormány és különösen a magyar kormány elnöke, mint a királynak első magyar tanácsadója, köteles a királyt minden, a nemzetet érdeklő ügyben tanácsával szolgálni, a király által a kéziratban kifejezett intencziók megvalósításában támogatni. (*Úgy van! bal felől.*) A kormány megválaszthatja az utat, megválaszthatja az időpontot, megválaszthatja a módot, — saját felelőssége mellett természetesen — a melyen és a melyben e kezdeményezéseket életbeléptetni kívánja.

T. képviselőház! Tartózkodtam beszédem folyamán minden ellenzéki hangtól, mert ezt a kérdést a pártokat elválasztó momentumok felé akarom helyezni és ezért kérem a t. többséget is, hogy méltóztassék javaslatomat elfogulatlanul méltányolni. Kérem erre különösen a t. kormányt. Nem hiszem, — éppen abból az okból, melyet előbb mondtam, hogy tudniillik ez intézkedések életbeléptetése legelső sorban magának

a hadseregnek az érdeke és hogy ezt minden mélyebb belátású katonának éreznie kell, — nem hiszem, hogy a miniszterelnök e tekintetben nagy nehézségekkel találkozék. Ha azonban vannak oly tényezők, a melyek az új alkotmányos helyzet követelményeivel megbarátkozni nem akarnak, vagy nem tudnak és ha ezeknek ellenkezésébe ütődik, a miniszterelnök működése: akkor csak ismételhetem azt, mit a nyári ülészak alatt már mondtam, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy abban az esetben a miniszterelnök úr politikai ellenfeleinek is számíthat a támogatására. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ebben a szellemben, t. képviselőház, bátor vagyok a következő határozati javaslatot elfogadásra ajánlani: *(Halljuk! Olvassa)* „Jelen kérvények ama része, mely a hadsereg körében a nyár folyamán előfordult személyi változásokra vonatkozik, a miniszterelnökhöz folyó évi augusztus hó 7-én intézett királyi kézirat következtében további intézkedést nem igényel; a mennyiben azonban a kérvények a hadseregre vonatkozó általános kérdéseket is érintenek, azok kiadatnak a miniszterelnöknek oly utasítással, hogy megfelelő módon kezdeményezze azokat az intézkedéseket, melyek szükségesek arra, hogy a? 1867. évi XII. törvénycikk intenczióinak és szellemének teljes megvalósulása a hadsereg intézményeiben eléressék és hogy ezáltal a nemzet és hadsereg közt az a teljes összhang biztosíttassék, mely úgy az alkotmányosság követelménye, mint a hadsereg katonai erejének legfőbb tényezője.“
(Élénk helyeslés balfelől.)

BESZÁMOLÓ JÁSZBERÉNYBEN.

— 1887. JÚL. 5. —

Tisztelt választó közönség!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn három év előtt kezükből nyert képviselői megbízatásomat ismét visszate szem kezükbe, nem annyira az utolsó három évi országgyűlés eseményeiről akarok önöknek számot adni — mert hiszen azokat hírlapokból úgyis ismerik és több bizonyágom volt arra, hogy csekély működésemet állandó és jóakarató figyelemmel kísérték — hanem inkább az ország helyzetének a képét akarom nagy vonásokban előállítani és az e helyzetből folyó feladatokat röviden ecsetelni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kormány támogatói közül sokan, mégpedig éppen azok, a kik a legnagyobb jóhiszeműséggel és becsületességgel járnak, el, megengedik, hogy a jelenlegi kormány tevékenységében sok a hiba, de hozzá teszik, hogy mindazonáltal nagyban és egészen nem lehet rász a kormányzás, mert az ország halad, állami tevékenységünk megerősödik, gazdagságban és műveltségben gyarapodik. Hogy az ország állami tekintélye megerősödött, az, t. polgártársak, hála Istennek, igaz. Én kevés dologban vagyok szerencsés a jelenlegi

miniszterelnöknek nézeteivel találkozni, de a minap mondott ő egy szót, melylyel egyetérték. A nagyváradi küldöttségnek, mely őt a képviselői megbízás elvállalására fölkerlte, azt mondta, hogy ha nem sikerülne is neki az ország bajait orvosolni, akkor sohse azt mondjuk, hogy az ország a hibás; akkor sohse azt mondjuk, hogy az ország bajain nem lehet segíteni; sohse mondjunk le a nemzetről, hanem azt mondjuk, hogy azok, kik jelenleg az ország ügyeinek az élén állanak, föl nem ismerték, hogy mikép kellene segíteni. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)* Ez egyszer a jelenlegi miniszterelnök úrral egyetérték s azért én is mondom, hála Istennek, az ország tekintélye megerősödött.

De minek köszönhetjük ezt?

1867-ben, midőn az ország, némely pontra megalkudva bár a körülmények kényszerűségével, de nagyban és egészben visszanyerte önrendelkezési jogát, sokan voltak Európaszerte, sokan voltak a monarchia másik államában, kik kételkedtek ez állapot tartosságában; kik nem hitték azt, hogy Magyarország, melyet az európai önálló államok sorába ígattak, helyét ott fenn is tudja tartani.

Természetesen, a mint múlik az idő, ez a kétely is szűnik; minden, 67 óta az az örökkévalóság végtelenségébe legördülő év az idő szentesítéséből ad valamit még ifjú alkotmányos önállóságunkhoz és az abban való hit, az abban való bizalom megerősödik. De ez, tisztelt barátaim, nem a jelenlegi kormánynak az érdeme; ez az időnek és azoknak az intézményeknek az érdeme, melyek ellen a jelenlegi kormány feje küzdött. *(Igaz! Úgy van!)* A jelenlegi kormány műkö-

elésében hasztalan keressük azt, a mit a magyar állam erejéhez, kifelé, hozzáadott volna. Mert, t. választók, soha Magyarországon annyit, a mi a magyar nemzet érzelmeivel ellentétben áll, keresztül vinni nem lehetett, mint ma. *(Igaz! Úgy van!)* A monarchia jelenlegi külpolitikája bizonyára nem a magyar befolyás terjedésére mutat. *(Igaz! Úgy van!)* A közgazdasági kiegyezések, melyeknek utolsóját, sajnos, éppen ezen az országgyűlésen szentesítette a többség, bizonyára nem az ország jogainak érvényesítésére mutatnak *(Igaz! Úgy van!)* és soha a monarchia másik államában annyi vakmerő hang, mely kétségbe merte volna vonni Magyarország közjogi önállóságát, nem emelkedett, mint éppen most. *(Igaz! Úgy van!)* Halad az ország, t* barátaim, igenis halad gazdaságilag, elismerem. Van gyarapodás, megengedem. De hiszen a Bach-korszak idejében is volt gyarapodás. Ha az 1860-iki év statisztikáját összehasonlítjuk az 1850-iki statisztika adataival, ott is látni fogjuk a növekedés és gyarapodás jeleit. Miért? Mert minden fiatal élő lény, ha meg nem hal, él és fejlődik. A gyermek, ha beteg is, nő és nagyobb lesz, sőt ki nem látott esetet, hogy *, gyermek éppen akkor, ha betegség miatt néhány hetet ágyban kellett töltenie, az alatt nőtt legnagyobbra. *(Igaz! Úgy van!)* Az a gyarapodás, a melyet látnak, hála Istennek, a nemzetnek még megtörtetlen életerejéből fakad, abból az életereiből, mely 1848-ban a szabadfejlődés békóit összetörte. A későbbi törvényhozások azonban és — különösen a jelenlegi kormány elmulasztotta a gazdasági szabad fejlődés nagy elvéhez szükséges gyakorlati temperamentumokat hozzáalkotni. És azért tapasztaljuk, hogy a fejlődés, mely-

lyel a jelenlegi kormány dicsekedni szokott s melyet magának szeret tulajdonítani: az önmagára hagyott ifjú életnek, hogy úgy mondjam, a vadnövése csupán, de nem mutatja jelét egy öntudatosan és bölcsen. tervszerűen vezetett nemzeti fejlődésnek. (*Hosszantartó tetszés!*) Mert ez a fejlődés egyoldalú, nem harmonikus és nem is mindenben egészséges. (*Igazi Úgy van!*) Gazdasági gyarapodást találunk az ország ama részeiben, hol azt a körülmények kivételes kedvezése mozditja elő. Gazdasági gyarapodást találunk, igaz, a Duna és Tisza közötti Alföld gazdag vidékein. Ott a nép gyarapodik; az eladandó államjóságokat veszi, terjeszkedik. De tekintsük az ország többi részét. Némely, de csak is némely, kivételes kedvezésekben részesülő város kivételével, mindenütt a küzködést fogjuk látni; a Felföld szegényebb vidékein és Erdély-több részeiben pedig egyenesen a pusztulást. (*Igazi Úgy van!*) T. barátaim! Ez nem egészséges, ez nem öntudatosan és tervszerűen vezetett fejlődés, ez tisztán az élőlény természetétől elválaszthatatlan — hogy úgy fejezzem ki magamat, — vadnövés, mely csak ott érvényesül, a hol a körülményeknek különös kedvezése játszik közre: ott pedig nem, a hol ez nincs és a hol a nép kevésbé vagyonos, hol a talaj kevésbé jó. Mert pusztít a tudatlanság, pusztít az uzsora, és a tönkremenetel napirenden. (*Igaz! Úgy van!*)

Én ebből csak azt a tanulságot vonom le, hogy a mi haladás, a mi gyarapodás van, ezzel nem dicsekedhetik a jelenlegi kormány, hanem dicsekedhetik, — hála Istennek, — a nemzet megtörhetetlen életereje, dicsekedhetnek azoknak az intézményeknek az alkotói, kik a jelenlegi kormány előtt helyes me-

dérben vezették a nemzet törvényhozását. Azoknak a régiebb intézményeknek a jótékonyágát élvezzük, nem a mostani kormány alkotásait. *(Zajos helyeslés és tetszés. Felkiáltások: Igaz! Úgy van!)*

És ha tekintjük a jelenlegi kormányzat befolyását arra, a mi egy nemzet életében a legfőbb: a köz-erkölcsiségre, ott egyenesen a legszomorúbb jelenségekkel találkozunk. Mert mindenben lehet mondani, hogy gyarapodik a nemzet, de erkölcsi erőiben hátrózottan visszamegy. *(Igaz! Úgy van!)*

Soha — és ezt a kormányparti őszinte férfiak is beismerik, — soha akkora szervilizmus, akkora haszonlesés egyeseknél, egész városoknál és vidékeknél az országban nem volt, mint ma. Kevés ember meri kimondani a meggyőződését, ha az a hatalmasok tett-szésével nem találkozik; még kevesebb ember mer hasonló esetben cselekedni, tenni meggyőződésért. *(Zajos felkiáltások. Igaz! Úgy van!)*

Minden visszaélést — a legégbekiáltóbbakat sem véve ki, — elnéznek, ha e visszaéléseket az uralkodó párt hatalmának érdekében szerzett érdemek ellensúlyozzák. *(Igaz! Úgy van!)* És, t. barátaim, a nép, mely ezeket látja, megrendül erkölcsi fogalmaiban, megrendül abban, a mi minden szegény, egyszerű, de becsületes ember szívében még lakik: a jó, a rász; a becsületesség, a becstelenség megkülönböztetésének a tudatában; *(Hosszantartó zajos helyeslés.)* a társadalom gazdagabb, műveltebb osztályai pedig megszokják, hogy a politikai meggyőződést a czélszerűség igényeihez alkalmazzák, és hogy ebben már szegényt se lássanak. *(Igaz! Úgy van!)* így történhetett meg az, hogy ^a kormányzatnak és a kormányzat közegeinek

tekintélye megcsökkent és hogy annál kevésbé tisztelik őket, minél szolgálabb módon borulnak lábaikhoz, remény és félelem, de nem tisztelet indítván erre. *(Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van!)* De vájjon, t. választók, azt akarom-e ezzel mondani, hogy a kormány semmi jó intézkedést nem tett, semmi helyeset nem művelt 12 év alatt? Koránt sem. Megengedem, hogy egyes intézmények felvirágoztatása, hogy az itt-ott mutatkozó gyarapodás egyenesen a kormány egyes helyes intézkedésére vezethető vissza. De a bajok tömegén uralkodni, a fejlődést tervszerűen és összhangzatosan vezetni; az intézkedésekbe rendszert önteni; azt, a mi a legfőbb, kiszemelni, a nélkülözhető intézkedések elhalasztásával, tehát a szó magasabb értelmében kormányozni; a szó valódi értelmében a nemzetet vezetni: ez az, a mit a jelenlegi kormány nem tudott. *(Zajos helyeslés. Igaz! Úgy van!)*

És innen vannak azután a nemzeti fejlődés szabalytalanságai, amelyekre az előbb czéloztam. *(Igazi Úgy van!)*

A kormány védelmezőinek egy másik része elismeri azt, hogy a jelenlegi kormányban nincsen meg a reformatori tehetség; a nagy alkotásokhoz való érzék: de igen sokan, becsületes meggyőződésből, mégis ragaszkodnak a jelenlegi kormányhoz.

Miért? Mert azt mondják, hogy az mindenféle súrlódásokkal és nehézségekkel meg tud küzdeni; hogy különösen olyan ország, mint Magyarország, mely — Széchenyi mondása szerint — vegyes házasságban él egy másik, hozzája nem mindig rokon érzésű állammal: ilyen ország helyzete nagyon kényes, ily országok az alkotmányos szabadsága törékeny portéka; ilyen

ország vezetéséhez mindenekelőtt a sűrlódások, napi nehézségek ügyes kezelése és elkerülése szükséges és itt az is érdem, ha a kormányválságok elkerülésével, bizonyos nyugalmat biztosít.

T. választóközönség! Megengedem, hogy erre a napi sűrlódásokkal szemben tanúsítandó ügyességre szükség van. De ki mondja, hogy ez az ügyesség, mely az államférfíúi tulajdonságok közt a legalá-rendeltebb, — mert a magasabb rendű államférfíú inkább elejét veszi a veszélyes incidenseknek, sem-hogy azok ügyes elintézésében merítené ki bölcses-ségét (*Élénk tetszés.*) — ki mondja, hogy ez az ügyesség éppen a jelenlegi kormánynak és fejének a kizárólagos kiváltsága? (*Igaz! Úgy van!*) Valóban szomorú jele a súly édesnek, midőn értelmes hazafiak és lelkiismeretes férfiak csüggeteg lemondással bele-nyugosznak, hogy egész nemzeti életünk ily mér-vekre zsugorodjék, (*Zajos helyeslés. Igaz! Úgy van!*) hogy a kormányzati feladatok nagysága letörpüljön odáig, hogy az a napi nehézségek többé-kevésbbé ügyes elintézésében merüljön ki. (*Élénk helyeslés és tetszés.*)

Az egész nemzet életébe átmegy azután e fel-fogás kicsinysége; hasonlóvá válik a magyar nemzet, mely intézményeiben nem halad, erkölcsiben nem erő-södik; mely a legtisztább, a legnemesebb és legna-gyobb ambícióktól, melyek őt évtizedeken keresztül vezérelték, lemond, — hasonlóvá válik az ilyen veze-tés alatt ahhoz az egyes emberhez, ki nem tud magá-nak életfeladatot keresni; ki nem tud maga elé ne-mesebb czélt tűzni, mint azt, hogy meglegyen min-dennapi kenyere és lefekhessék az ágyba, hogy éljen

egy napról a másikra, azt sem tudván, miért? *(Élénk tetszés. Igaz! Úgy van!)*

Nem, t. választóközönség, nem a külbonyodal-makból várható összeütközésekben van az egyedüli veszedelem egy nemzetre nézve, sőt nem is ezekben főleg. Es nem menti meg, nem óvja meg a nemzetet a pusztulástól az, kinek csupán a napi összeütközések elhárításában és megoldásában van bizonyos ügyessége. *(Zajos felkiáltások. Igaz! Úgy van!)*

Nem tagadom, t. választó polgárok, az egyes részletekben történt jót, nem tagadván, sőt örömmel látván ama jelenségeket, melyek fentartják bennünk a hitet, hogy a nemzet életereje még nem fogyottéi, ha nem is jó ez időszerint a vezetése: mindazonáltal nagyban és egészben véve az ország helyzetéről azt az ítéletet kell mondanom, hogy az ország beteg, nagyon is beteg. *(Igaz! Úgy van!)* Halálosan beteg ennek a nemzetnek a pénzügye, melyről egy illetékes bíráló, a kormány egyik rendíthetetlen híve, Vahr-mann Mór, a tegnapi napon választói előtt úgy nyilatkozott, hogy az egyensúly helyreállítására ma gondolni sem lehet, az csak egy távolabbi jövő feladata lehet s most csak a mérleg javítására kell törekednünk. *(Felkiáltások: Szomorú!)* Beteg, t. választók, a nemzet közigazgatása, a melyben mindennap, reform czime alatt, jobban beoltják az ázsiai basarendszer áldásait; *(Igaz! Úgy van!)* melyből az ősi magyar önkormányzat utolsó maradványait kiirtják, a nélkül, hogy helyébe a modern állam igényeinek megfelelő állami kormányzat szervezetét akarnák, vagy tudnák állítani. *(Igaz! Úgy van!)*

Beteg, tisztelt választó polgárok, az igazságszol-

gáztatás, melynek reformja 1868-ban helyes úton indult, de a jelenlegi kormány alatt teljes stagnációban megfeneklett. *(Igaz! Úgy van!)* Beteg mindenekelőtt és mindenek fölött a nemzet erkölcsé, melyet nem tanítanak magas czélok önzetlen követésére, de tanítanak az önhaszonnak és hatalomnak az imadására. *(Igaz! Úgy van!)* Ezt a nagy betegséget, mely az állami és nemzeti élet minden ágába belopódzott, ezt a nagy betegséget orvosolnunk kell. Ámde hogyan?

Arról, hogy miképp képzelem én ennek az orvoslását, hogy miképp gondolom én ezt legbiztosabban elérhetőnek, engedjék meg néhány szót szólanom. *(Halljuk! Halljuk!)*

Legelőször is elhatározottsággal és tervszerűséggel hozzá kell fognunk a pénzügyi betegség meggyógyításához. És itt azután nem csak én, de nálamnál illetékesebb férfiak azt mondják, hogy a takarékosság, melyet sokan említenek, nem érvényesül a jelenlegi kormány alatt. Takarékoskodnunk kell, nem ott, hol az állami intézményeknek, hol a nemzeti kultúra intézményeinek, hol az adóképeség fentartásáról szükséges eszközökről van szó, de takarékoskodnunk kell a személyi kiadások véghetetlen növekedésének megakasztásával. *(Élénk helyeslés.)* Takarékoskodnunk kell a folytonos hivatalszaporítás terén, melynek végső alapja utóvégre is csak az, hogy sok embert kell elhelyezni, hogy sok ember és azoknak hozzátartozói nyeressenek meg az uralkodópárt részére. *(Élénk félkiáltások: Igaz! Úgy van!)* Takarékoskodnunk kell a fényűzési kiadások terén, mint a minő az országház építése, mely szép dolog ugyan, de jobb időkre halasztható; a túlságos színházi szubvenczió; a

magukban véve szükséges kulturális építkezéseknek túlságos nagy fényűzéssel való berendezése terén. Takarékoskodnunk kell sok más, különben üdvös és hasznos beruházás elhalasztásával is, melyek — Széll Kálmánnal beszélve, a ki csattanós választ adott a kormánypárt abbéli dicsekvésére, hogy az adósságokkal szemben ott áll az ellenérték a történt beruházásokban — takarékoskodnunk kell, mondom azokban a beruházásokban, melyek, Széli Kálmánnal beszélve, egyenként képviselhetnek üdvös célokat, de együtt véve nincsenek a nemzeti erőhöz mérve, a nemzeti erőt túlhaladják és ezért nem emelik a nemzet vagyonosodását, de rombolásának alapját vetik meg. (*Élénk helyeslés.*) De gondoskodnunk kell az állam jövedelmeinek szaporításáról; gondoskodnunk kell mindenkéltől egy téren, mely egyedül adhat nagy jövedelmeket a nemzetnek, túlságos újabb megterheltetése nélkül: a fogyasztási adóknak és különösen a szesz-fogyasztás megadóztatásnak a terén.

Hogy hogyan és miként, arra én ma időelőtti nek tartom a nyilatkozatot. Ha nem követte volna el a kormány azt a végzetes lépést, hogy a fogyasztási adókkal való önálló rendelkezést az újból megkötött vámszövetségben feláldozta; ha biztosan tudnám, hogy módunkban áll a fogyasztási záróvonalat köztünk és Ausztria között felállítani: akkor én ma megtudnám mondani a módot és formát, melyben a fogyasztási adónak a kihasználása létesítendő. De ma meg van kötve a kezünk. Ez a szerencsétlen alku kötelezi az országot, nemcsak a jelenlegi kormány alatt, hanem kötelezni fog minket is tíz éven át, ha kormányra jutunk. Éppen azért, hogy minő módon létesítenők a szükséges

fogyasztási megadóztatást, arról ma nem beszélhetek, mert az nagy részt a monarchia másik államával folytatózó alkudozás eredményétől függ. De annyit mondhatok, hogy a fogyasztás és nem a termelés megadóztatására kell a súlypontot fektetni; *(Élénk helyeslés.)* annyit mondhatok, hogy még a vámszövetség megkötése után is azon kell lennünk, a mennyire lehet, hogy e szövetségnek szerződés által való módosítása után megszerezhessük a fogyasztási adók fölött való rendelkezést. *(Élénk helyeslés.)* Hogy ezt elérjük-e, arról jót nem állok, mert ez újabb szerződéstől függ. De ha ez lehetséges nem volna, akkor más módokon, a regálé megváltásával kapcsolatosan kell gondoskodni a szeszes italok fogyasztásának megadóztatásából eredő nagyobb jövedelemről. *(Élénk helyeslés.)* Ezek ma többféle lehetőség képében állanak előttem. A czélt tudom; mikéntjét ma senki sem képes megmondani. Ha már, t. választók, beszéltem Széli Kálmán t. barátomnak ama nevezetes beszédéről, melyben a kormány politikáját kíméletlenül elítélte és melyben saját pénzügyi terveit előadta, legyen szabad arra, az eszmére vonatkozólag, mely a jövedelmi adó fokozásáról szól, megjegyezmem, hogy ön e tervhez csak úgy járulhatok, ha az, mint a szónok maga is mondta, első sorban nem a most megadóztatottak adójának a fölemelésére, hanem oly vagyoni köröknek az adózásba való bevonására irányul, melyek most az adózás alól ki tudják vonni magukat. *(Élénk helyeslés.)* Ennyit pénzügyeinkről.

Gyógyítanunk kell a beteg közigazgatást *(Élénk helyeslés.)* A közigazgatás rendezéséről vallott nézetimet ismerik önök azóta, mióta e várost van sze-

rencsém képviselni, és azok nem változtak. Az állami közigazgatás teendőinek teljesítésére, különösen a rendészeti közigazgatás feladatainak végzésére állami közigazgatási szervezetet akarok, mert, meggyőződésem szerint, egyedül ez biztosítja a magyar nemzet! politikai egységét kellőleg; egyedül ez biztosítja a! közigazgatás közegeinek a függetlenségét egyes helyi hatalmakkal szemben és az ebből eredő pártatlanságot. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* De ki akarom ezt egészíteni egy erőteljes, már a keretében lehetőleg önállóan működő megyei, városi, községi önkormányzattal, melyre különösen a gazdasági teendők mezején nagy és fontos feladatokat akarnék ruházni *(Élénk helyeslés.)* s mely az állami közigazgatást folyton az érdeklettek bizalmi közegei által ellenőrizteti. *(Élénk helyeslés.)* Akarom az állami közigazgatás közegeinek minden esetleges túlkapásaival szemben a közigazgatási bíróság létesítését, hogy a ki magát valamely közigazgatási tisztviselő intézkedése által jogaiban sértve érzi, ne legyen kénytelen csupán csak annak a tisztviselőnek a közigazgatási feljebbvalótól, tehát lényegileg ugyanattól az organizmustól várni orvoslást, hanem független, önálló bírósághoz folyamodhassék. *(Élénk helyeslés.)* És akarom magukat a tisztviselőket biztosítani az ellen az önkény ellen, a melynek ők máig is ki vannak téve, midőn még a hivatalvesztés fölött sem ítélik bíróilag szervezett hatóság, hanem ismét a pártkormány közegei és annak íeje, a belügyminiszter. *(Igaz! Úgy van!)* Akarom, hogy a tisztviselők magukat az állam és ne a kormány szolgálóinak érezzék *(Zajos helyeslés.)* és ezért állásukban szolgálati pragmatika erősítse meg. *(Hosszantartó zajos helyeslés.)*

Az igazságszolgáltatásnak haladni kell az 1868-ban megkezdett reformok szellemében. A bírói függetlenség biztosítékait, melyeket a jelenlegi kormány minduntalan aláásni törekszik, meg kell erősíteni, *(Igaz! Úgy van!)* Meg kell szigorítani a bírói fegyelmet, be kell hozni a szóbeliséget minden rendbeli peres ügyben, mint a szabatos, gyors és pártatlan igazságszolgáltatás egyik nélkülözhetetlen biztosítékát, melyet már 12 év óta tanulmányoznak, holott már 12 év előtt az akták le voltak zárva e kérdésben. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Átterve most a közgazdaságra, mindenekelőtt azt a meggyőződésemet fejezem ki, a mely mindinkább érlelődik bennem, a mint haladok a tapasztalásban és a közügyek ismeretében: a helyes közgazdasági politikának a legfőbb tétele, hogy az állam a maga rendes és szükségképeni funkcióit jól teljesítse, hogy rendezett pénzügy, jó közigazgatás, jó igazságszolgáltatás legyen. *(Élénk helyeslés.)* Ez az ország közgazdasági érdekeinek is a legbiztosabb alapja. *(Igaz! Úgy van!)* Pénzügyi rendtelenségünk, az államnak évenként való adósságszinálása. elvonja a tőkét a vállalkozástól és a gyümölcsöző befektetéstől. *(Igaz! Úgy van!)* Az államnak évenként való adósságszinálása akadályozza meg a kamatláb alászállását. A rász közigazgatás nem gyakorolhat vonzerőt arra, hogy idegen tőkék az országba telepedjenek, és itt gyümölcsöző befektetést keresve, az ország népeinek munkát adjanak. *(Igaz! Úgy van!)* A lassú és bonyolult igazságszolgáltatás hasonló eredményt szül. Tehát jó pénzügy, jó igazságügy, jó közigazgatás a helyes közgazdasági politikának is legnélkülözhetlenebb alapfeltétele. *(Élénk helyeslés.)*

Magának a közgazdasági politikának a terén legfőbb problémának tartom pénz- és hitelviszonyaink rendezését. Még ma is, midőn Európa a bizonytalanság napjait éli, vidéki pénzintézeteink legnagyobb része a saját és a kezelt tőke közt levő aránytalanság miatt oly helyzetben van, hogy a legkisebb rázkódásnál összehull egész kártyavárunk és tömérdek vagyont pusztít el magával. *(Igaz! Úgy van!)* Még ma is azt látjuk, hogy az országban felhalmozódó pénz nem vállalkozásokban keres elhelyezést, hanem abban, hogy a kinek van pénze, az kölcsön adja vagy az államnak, vagy egyeseknek. Azt a jelenséget, melyet a kormány védői dicsekvőleg szoktak felemlíteni, hogy t. i. bankjaink és takarékpénztáraink betétei folyton növekednek, én betegségi tünetnek tartom. Az országban van pénz és az nem alapít gyárat, az nem üz kereskedést. Az országnak az a része, melynek pénze van, drága kamatra kölcsönt ad azoknak, kiknek pénzüik nincs. Ebből áll nálunk az ország gazdasági életének a vérkeringése, a pénzforgása. *(Igaz! Úgy van!)*

De jöllehet ezt a sok pénzt kölcsönadásra használják, az a kellő közvetítő orgánumok hiányában, a szegényebb, de becsületessége után mégis hitelképes nép ezrei között nem megy szét. Meg kell tehát gyógyítani hitelszervezetünk egészségtelen állapotát; meg kell teremteni az orvoslást hitelszövetkezetek alakjában, melyeknek szervezői és előmozdítói inkább érdemelnek ordót mellükre, mint azok, kik azt csak azért kapják, mert korteskednek a kormány javára. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Elő kell mozdítani azt, hogy a tőkék a nép minden osztálya közt, a hol a hitelképesség feltételei: a becsületesség és szorgalom

megvan, elterjedhessenek. És akkor lehet az összes állami közgazdasági tevékenységet oda irányítani, hogy az ország ama részeit, melyek keresethiány miatt pusztulnak; a Felföldét, honnan ezrek és ezrek vándorolnak ki évenként, mely már földje keresetéből meg sem tud élni; az erdélyi székelységet és az országnak hasonló helyzetben lévő sűrű népességű más részeit ipari vállalatokkal lássák el; (*Hosszantartó élénk helyeslés*) hogy ott az ipar fejlődjék, ha kell, az állam közvetlen támogatása mellett. (*Élénk helyeslés.*) Vannak példák arra más nemzetek történetében, hogy nagy pénzügyi és kereskedelmi miniszterek képesek voltak a nemzetet kivezetni egyoldalúságából és hátramaradottságából. Nálunk az egész Felföld, a székelység szomjúhozza az új kereseti forrásokat; szomjúhozza azt, hogy azok a karok, melyek Amerikába kivándorolnak, otthon találjanak munkát. (*Igaz! Úgy van!*) De a jelenlegi kormány, mely az ipar emelésÉTŐL, különösen közoktatási miniszterének a száján, úgy beszél, mintha mi ellenzék volnánk okai annak, hogy az nem tud fejlődni: ez a kormány ebben az irányban vagy semmit vagy legalább kielégítő dolgot egyáltalán nem tudott létesíteni. (*Igaz! Úgy van!*)

Harmadik legfontosabb feladatnak tartom annak a teljesítését, a miről sokat beszélnek, de a mely irányban édes keveset tettek: a mezőgazdasági értelmesség terjesztését a nép alsóbb rétegei között. (*Hosszantartó élénk helyeslés és tetszés.*) Egynéhány éve annak, hogy az országgyűlésen a jelenlegi földművelési, ipar és kereskedelmi minisztert figyelmeztettem arra, mint egyik legfőbb teendőre és ő a legnagyobb helyesléssel bólintott fejével. De csak bólintott, (*Za-*

jos derűtség.) mert hogy ebben az irányban valami nagyobb mozgás lett volna, hogy nagyszabású tevékenység fejlődött volna ki, arról sem én, sem más nem tud semmit. *(Élénk derűtség. Igaz! Úgy van!)* Ha azt mondják, t. választó polgárok, hogy az általam javasolt intézkedések egynémelyike pénzbe kerül és hogy az állam jelenlegi pénzügyi viszonyai között erre nincs mód, én elismerem ez ellenvetés súlyát: elismerem, de haragomnak újból való fellobbanásával, azok ellen, kik lelkiismeretlen gazdálkodással az országot abba a helyzetbe hozták, hogy a legszükségesebb célokra sincs pénz. Elismerem, mondom, de azt állítom, hogy a közgazdasági célokra jelenleg szánt összeg határán talán nem is szükséges túljárkálni, csak jobban kell ez összegeket elosztani, csak a sok kormány biztosságot, a sok csip-csup, szétszórt, éretlen kezdést és annak egyenként apró, de nagyban és egészben véve óriási költségeket tevő összegeit összpontosítani kell öntudatos, fő-céljait világosan látó és tántoríthatatlanul követő közgazdasági politika medrébe *(Élénk helyeslés.)* és akkor meg fogják tenni ez összegekkel is a legszükségesebb intézkedést. *(Zajos helyeslés.)*

Végül pedig gyógyítanunk kell a legnagyobb sebet: a nemzet erkölcsi erején ejtett sebet. A minék mindenképp előtte meg kell változni: az a kormányzat egész szelleme. Ma, t. választó polgárok, a a párturalom szolgálatában áll minden. *(Igaz! Úgy van!)* Annak eszköze, kevés kivétellel, a közigazgatás. *(Igaz! Úgy van!)* A ki üzleti vállalat élén áll, jól tudja, hogy a hol érdekei a hatalommal találkoznak, nagy károkat fog szenvedni, ha az uralkodó párt

ellen állást foglalni merészel. *(Igaz! Úgy van!)* Semmi vállalat sem prosperálhat, ha az élén álló férfiak nem egyszersmint az uralkodó párt eszközei. És ennek fejében elnéznek sok visszaélést, *(Igaz! Úgy van!)* s így lassanként megrendülnek a nemzet erkölcsi fogalmai. *(Igaz! Úgy van!)*

Ennek, t. választó polgárok, gyökeresen meg kell változnia. *(Élénk helyeslés.)* Én azt mondom, hogy a mostani közigazgatási szervezet rősz; de a mostani közigazgatási szervezet mellett is tudnék tenni a nemzet erkölcsi erejének emelésére; tudnék tenni a létező demoralizáció tüneteinek enyhítésére, *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés)* Csak azt kellene mondani a főispánoknak, nemcsak azokban a czirkulárékban, melyek a lapokban megjelennek, hanem négy szem között is: Nem kívánok tőled politikai szolgálatokat és nem nézek arra, hány kormánypárti képviselőt fogsz nekem beszolgáltatni a parlamentbe, hanem azt megkívánom tőled, hogy rend legyen az árvaönzek kezelésében; azt kívánom tőled, hogy tisztességes legyen a közigazgatás; azt kívánom, hogy kíméletlen szigorral irtasd ki a gázságot és jutalmazd az igazi erényt és érdemet, akármely táborban találtassék. *(Zajos helyeslés és lelkesült tetszés.)*

Ez, t. választó polgárok, az én törekvéseimnek rövid vázlata. *(Hosszantartó éljenzés.)* Természetesen, nem merítik ki az előadottak mindazt, a mit az országban létesíteni akarnék; de a legfőbb vonásokat előadtam: a pénzügyek gyökeres orvoslása, a mondott eszközökkel, az adminisztráció reformja a modern európai jogállam eszméje szerint; az igazságügy reformjának a kiépítése az 1868-iki mű szellemében;

a közgazdaság főbajainak orvoslása a a közéletünket megmételtyező erkölcsi hanyatlásnak, szívós akarattal. a párttekintetekről való lemondással és hazafias önmegtadással való orvoslása. (*Zajos helyeslés és hoszantartó tetszés.*)

Ha ezzel szemben mégis azt mondják némelyek. a mi ellenfeleink soraiból, hogy nincs programunk: hogy a mi törekvéseink tisztán személyes jellegűek: hogy mi nem különbözünk semmiben a kormánypárttól: én ezt a felfogást csak úgy tudom magamnak megmagyarázni, hogy ez az ország háromszáz évig küzdött alkotmányos szabadságának a kivívásáért és a nemzetet három évszázadon át abszorbeálták a közjogi harcok és azért nem fejlődött ki benne az érzék minden oly politikai kérdés iránt, mely nem közjogi természetű. Innen van az a téves hit, hogy a hol nincs eltérés a közjogi elvekben, ott egyáltalán a politikai elvekben sincs.

Ha ez így volna, akkor azokban a nálunknál boldogabb országokban, hol közjogi kérdés egyáltalán nincs, nem is lehetnének politikai pártok, nem is volnának politikai nézetek. Vájjon csak az elv, a mely közjogi természetű? Az nem elv, t. választó polgárok, ha az ország jövedelmei egy részének lekötésével szemben mi az ország minden jövedelmi forrásának a felszabadítását követeljük . . .? (*Élénk tetszés.*) Az nem elv, ha mi a régi magyar megyei önkormányzat külső, de üressé vált formáinak fenntartásából és a főispáni önkény beoltásából összealkotott szörny-adminisztrációval szemben európai alapra fektetett önkormányzattal mérsékelt állami adminisztrációt tűzünk ki célul? (*Élénk tetszés.*) Az

nem elv, hogy mi igazságügyünk stagnációjával szemben, a bírói függetlenség megtámadásával szemben, a szóbeliség behozatalának elhalasztásával szemben, az igazságügy reformjának kiépítését, mind megannyi nagy biztosíték megszilárdítását kívánjuk? ... *(Zajos helyeslés és tetszés.)* Az nem elvi törekvés, ha a kormányzat egész szellemének megtisztulásáért, gyökeres átváltozásaért küzdünk? *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszés.)* Ha ezek, t. választó polgárok, nem elvek, ha ezek nem oly kérdések, melyekört érdemes egy egész emberi életet át küzdeni; ha ezektől nem függ a nemzet jövőjének alakulása; ha ezektől nem függ hazánk fentartása, vagy veszedelme, a szerint, a mint helyesen vagy helytelenül oldatnak meg: akkor én nem tudom, hogy mi az elv; akkor én nem tudom, hogy mi lehet politikai kérdés; akkor én nem tudom, hogy mi legyen eszme, melyért lelkesedni, küzdeni a politikai téren érdemes volna! *(Hosszantartó zajos helyeslés és lelkesült éljenzés.)*

Tudom én nagyon jól, hogy különösen a mi pártunk helyzetét egy körülmény teszi nehezzé. Nem visz, mert nem vihet bennünket a tömegeknek az a lelkesedése, mely korszakos átalakulások pillanataiban keletkezik csak. Nem visz, mert nem élünk e nagy átalakulások korszakában. Mert az átalakulások már megtörténtek, az alapok le vannak rakva: most a kiépítésről van szó csupán. Á kiépítés pedig oly munka, mely fáradtsággal jár, mely higgadt megfontolást igényel, mely sok bölcsességet tesz szükségessé; de mely nem képes úgy lelkesíteni, mint a hogy lelkesítenek a korszakalkotó nagy átalakulások pillanatai. Ez az a nagy nehézség, melylyel mi küzdünk. Mert mi az ér-

telemhez szólhatunk inkább, mint az érzéshez, a szívhez. (*Élénk helyeslés.*) És különösen a magyar ember lelkében a szív erősebb, mint a fő, az érzés erősebb, mint az értelem; (*Igazi Úgy van!*) oly annyira, hogy gyakran az értelem jobb sugallata ellenére elragad bennünket a szív. Ez az a nagy nehézség, melylyel meg kell küzdenünk. De, hála Istennek, akadnak ez országban, mégpedig a lakosság minden osztályában, nemcsak az előkelő körökben, de a nép legszegényebb osztályaiban is honpolgárok, kik a haza érdekeit komolyan tudják mérlegelni; kik, ha részben világosan értik, részben talán kevéssé értik, mint átérzik, hogy becsületes és önzetlen törekvés az, mely bennünket vezet, (*Viharos éljenzés.*) oly törekvés, melynek céljt kell érnie, ha nem akarjuk, hogy a nemzet a hanyatlás lejtőjén tovább sülyedjen lefelé. (*Igaz! Úgy van! meg-megújuló éljenzés.*)

Ez értelmes, hazafias polgárok egy részét van szerencsém önökben, t. választó polgárság, magam előtt látni.

Igenis, én valódi nagy hálával vagyok önök iránt lekötelezve. (*Zajos éljenzés.*) Mert a ki, mint ön, egyrészt a hatalom minden eszközével kénytelen szembe szállni, másrészt eszmekörének egész természeténél fogva a nép szenvedélyeire nem appellálhat; a ki ellen a gyanúsítás munkája és áskálódása folyton működik: (*Szűnni nem akaró zajos éljenzés.*) ilyen férfúnak megbecsülhetetlen kincs az, nélkülözhetetlen alapja működésének, ha oly választó közönségre támaszkodhatik, melyet nem tántoríthat meg semmi; mely, mint sziklafal, megáll mellette és bizalmával állandóan megajándékozza. (*Szűnni nem akaró lelkes éljenzés.*)

T. választó polgárok! Most töltöm be hatodik évét annak, hogy Jászberény városának képviselője vagyok. Kilenczedik évét annak, hogy egymással érintkezésbe jöttünk, midőn egy jeles barátom megválasztása érdekében működtem, *(Lelkes éljenzés.)* És áldom a pillanatot, melyben a derék jász közönséggel érintkezésbe léptem. Áldom a pillanatot, melyben e város képviselőjévé választottak, mert tudom, hogy ha ingadozik körülöttem minden, e választó közönség bizalma, ragaszkodása irántam, nem ingadozik. *(Szűnni nem akaró viharos éljenzés.)*

Legyenek önök is meggyőződve, legalább oly szeretettel, mint a minővel önök viseltetnek irántam, viseltetem én is önök iránt. *(Zajos éljenzés.)* A haza szeretete és a választó közönség szeretete egy és ugyanaz: mert önök soha tőlem semmi olyant nem kívannak, a mi a haza érdekével ellenkezik; én pedig önöket soha más czélok felé nem fogom vezetni, mint oly czélok felé, melyek a magyar állam megerősödését, nemzetünk felvirágozását, minden gonosznak a kiirtását, nemzetünk újabb feléledését tartalmazzák. *(Hosszantartó éljenzés.)* Ez értelemben működtem eddig is, ez értelemben fogok működni, ha újból felruháznak bizalmukkal a jövő öt éven keresztül. *(Folyton megújuló viharos éljenzés.)* Azt hiszem, öt év múlva épp oly nyugodt lelkiismerettel fogok beszámolni arról az öt évről, mint eddig hat esztendei működésemről. *(Perczekig tartó viharos éljenzés és szűnni nem akaró tetszésnyilatkozatok.)*

A DEMOKRÁCZIARÓL.

— 1888. január 20. —

E beszéd az 1888-iki költségvetés kritikája. Hogy miért adtuk neki a fenti címet, annak a magyarázatát a beszéd utolsó felében találja az olvasó.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A közvetlenül előttem szólt Láng Lajos képviselő úr beszéde, úgy részben tartalma komolyságánál, mint egészben kifogástalan parlamenti modoránál fogva, megérdemli a bővebb móltatást és ezt részemről nem is mulasztom el, de beszédem végére tartom fenn, a midőn általában a jelenlegi vita legfőbb mozzanataira fogok kiterjeszkedni. Most magával a helyzettel, magával a tárggyal: a költségvetéssel, a kormány pénzügyi politikájával és a pártnak, a melyhez tartozom, ezzel szemben elfoglalt állásával kell foglalkoznom. *(Halljuk! Halljuk!)*

A múlt országgyűlés utolsó szaka, t. Ház, azzal az általános és pártkülönbség nélkül mindenkitől osztott tudattal végződött be, hogy a pénzügyek terén új aerának kell bekövetkezni. Még a kormány legbuzgóbb tagjai közül sem állította senki, hogy az

eddig pénzügyi politikát változatlanul folytatni keljen. *(Úgy van! balfelől.)* Senki sem vonta kétségbe azt, hogy annak kardinális hibái voltak. *(Úgy van! balfelől.)* Senki sem vonta kétségbe, hogy a pénzügyi helyzet igen komoly, sőt aggasztó, *(Úgy van! balfelől.)* és hogy ennek következtében, legalább a pénzügyi téren, rendszerváltozásnak kell bekövetkeznie. *(Úgy van! balfelől.)*

Hangsúlyozom, t. Ház, hogy ez a tudat pártkülönbség nélkül uralkodott. Ennek hangsúlyozása pedig azért fontos, mert ekkép a választások eredménye nem a fölött döntött, hogy vajjon a pénzügyi politika terén új aerának kell-e bekövetkezni vagy nem; hogy új rendszabályokhoz kell-e folyamodni, vagy nem és hogy új rendszert kell-e létesíteni vagy nem, mert ebben véleménykülönbség nem volt; hanem az csak a fölött dönthetett, hogy ezt a pénzügyi rendszerváltozást és ezt az új pénzügyi aerát más, vagy pedig ugyanez a kormány vigye-e keresztül, a mely eddig is vezette a haza ügyeit. *(Halljuk! Halljuk!)*

A választások eredménye ismeretes. Mi, természetesen, belementünk a választási küzdelembe, minden törvényes fegyver teljes használatával, abban a hitben, hogy, a logika törvényei szerint, az a kormány, melynek fonák politikája idézte elő a pénzügyi zavart, e zavar megszüntetésére nem lehet hivatott. *(Úgy van! balfelől.)*

De a választások eredménye az, hogy a mostani kormány nyert többséget és megbízást a pénzügyi politikában a rendszerváltoztatás keresztülvitelére és a válságos helyzet orvoslására.

T. Ház! Gazdag, nem épen örömben és épületes részletekben gazdag, de mindenesetre gazdag tárgy volt akkor és volna most is annak a fejtegetése, hogy minő eszközök, minő indokok hozták létre a választások ez eredményét, (*Helyeslés bal felől.*) Mindjárt a választások után, az ellenzék, mely azokban legyőzött, abba a helyzetbe került, hogy álláspontját meghatározza, hogy magatartása felől döntsön. És itt két ut volt előttünk. Az egyik, hogy méltán sértett érzelmeink szavát követve, a rekrimináció terére bocsátkozzunk és legalább erkölcsi elégtételt szerezzünk magunknak az által, hogy a választások lefolyásának számos fekete oldala ellen a nemzet előtt panaszló szavunkat felemeljük, (*Helyeslés bal felől.*) de ennek, miután a választások eredménye formailag megdönthetetlen, semmi gyakorlati értéke nem lett volna. Azért én mindjárt az első pillanatban, midőn a választási harcz felzaklatott érzelmei még élénkén éltek bennünk, más út követésére határoztam el magamat. S ez a más út: mindenekelőtt az legyen a gondunk, hogy abban a helyzetben, a melybe a választások eredménye minket hozott, t. i. a kisebbség helyzetében, lelkiismeretesen teljesítsük mindazokat a kötelességeket, melyeket a kisebbségnek is teljesíteni kell, hogy a pénzügyi rendezkedés és az államélet egyéb bajainak az orvoslása sikerüljön. (*Élénk helyeslés bal felől.*) És e szempontból legfőbb teendőmnem azt tartottam, hogy a választások után, lehetőleg az első pillanatban, ismét teljesen megvilágosodjék és minden elhomályosítástól megóvassék a választások eredményének az értelme: nevezetesen, az a körülmény, hogy ugyanazokat a férfiakat bízza

meg a nemzet ítélete az ügyek továbbvitelével, a kik azokat addig vezették, csak azt jelenti, hogy állásaikban megerősödtek, de nem jelenti azt, hogy az új aera létesítésének a kötelessége alól fel vannak mentve; nem azt, hogy az eddigi pénzügyi rendszert, illetőleg rendszertelenséget tovább követni szabad; nem azt, hogy az eddigi hibás cselekmények most jók; hogy az eddigi hibás intézkedések most egyszerre üdvöskékké váltak: de csak éppen azt, hogy a gyökeres rendszerváltoztatást — a mely nem is volt kérdés tárgya a választások előtt, mert, ismétlem, annak szükségére nézve minden párt egyetértett — azok vannak hivatva keresztülvinni, a kik eddig is kezelték az ország ügyeit. Választóimat felkeresve, nyomban a választási küzdelmek lezajlása után ebben az értelemben nyilatkoztam, akkor csupán a magam felelősségére, de — mint utólag örömmel tapasztaltam — összes elvtársaim helyeslése mellett. Kifejtettem, hogy most azelőtt a nagy alternatíva előtt állunk, hogy a kormány, mely, csodálkozásunkra bár, (*Mozgás jobbfelől.*) újra többséget nyert a nemzet részéről, vagy meg tudja oldani azt a feladatot s meg tud felelni ama hivatásnak, a melyet a választások ismét ráruháztak és akkor mi leszünk az elsők, a kik ennek örülni fogunk; helyes intézkedéseket javasol ez irányban és akkor mi leszünk az elsők, a kik azokat támogatni fogjuk: vagy nem tud megfelelni a követelménynek, az ország helyzete által elengedhetlenné vált e kívánalomnak és akkor felteszszük a többség hazafiségéről, hogy e szükséges feladatnak megoldását nagyobbra fogja becsülni egy kormány fenmaradásánál. (*Helyeslés balfelől.*)

T. Ház! Ezzel az alternatívával, melynek a teljes loyaltásában, gondolom, nem lehet kétség, és e szellemben, mely mindenesetre igen távol áll a fakciózus oppozíció szellemétől: e szellemben kezdtük meg országgyűlési működésünket. E szellemben nyilatkoztunk úgy az általunk beadott felirati javaslatban, mint azokban az indokolásokban, melyekkel azt a Ház vitája közben kísértük; e szellemben fogtunk a kormány pénzügyi előterjesztésének a megítéléséhez. És a miniszterelnök úr nagyon csalódik, midőn azt hiszi, hogy az általunk felállított alapelv, mely szerint új teherviseléshez csak azzal a feltétellel vagyunk hajlandók járulni, ha azokkal a célt el lehet érni; mondom, a t. miniszterelnök úr nagyon csalatkozik — mert a túlságos szkepticizmus néha épp úgy szokott tévedni, mint a túlságos jóhiszeműség — midőn azt tételezte fel és azt súgta szomszédjainak, mint azt tegnap nekünk elmondta, hogy ez az alapelv csupán formula minden ezután következő adójavaslat elvetésére. E föltevésnek az igazolása és próbája nincs meg abban, hogy eddigi adójavaslatai ellen szavaztunk, mert ez csupán azt bizonyítja, hogy pénzügyi politikája összességében, abban a képben, melyét elénk tárt, oly hiányokat találtunk, hogy, a mi őszinte és tárgyilagos érvekre fektetett meggyőződésünk szerint, az általa követett úton nem fog sikerülni ama nagy probléma: a pénzügyek rendezése. És akkor, ha így vagyunk meggyőződve, akkor az a kisebbségi kötelesség, melyből kiindultunk és mely abból áll, hogy minden illúzió szétosztatására, az igazság felderítésére a magunkét teljes erővel megtegyük, e kisebbségi kötelesség tőlünk azt kívánta és azt ki-

vánja most, hogy a mily szívesen támogattuk volna a kormány javaslatait, ha azokban a probléma megoldására alkalmas eszközöket találunk, épp oly határozott frontot csináljunk a kormány pénzügyi politikája ellen, midőn bennük ilyen alkatelemek nem találunk.

Nem akarok igazságtalan lenni és megmondom, mik azok, melyekben a mostani aera bizonyos tekintetben előnyösen különbözik a múlt aerától. Az első az, hogy a t. miniszterelnök úr a pénzügyek vezetését megtartotta saját kezében és hogy ezt azzal az indokolással tette, melyet nagyváradi beszédében találunk. A t. miniszterelnök úr ugyanis Nagyváradon azt mondta: saját kezében tartja meg a pénzügyek vezetését, többek közt azért is, mert, érezvén, hogy a fennálló bajok keletkezéseért részben ő a felelős, kötelességének tartja elvállalni az orvoslás terhét.

T. Ház! Ez tagadhatatlanul a legfőfiasabb nyilatkozat, melyet a kormány padjairól évek óta hallottunk. És e nyilatkozatot ajánlom a túloldal ama férfainak a figyelmébe, kik párt-neofitai túlbuzgóságukban a helyzetet himnuszok elzengésére tartják alkalmasnak. *(Tetszés bal felől.)* Másik kedvező jelenség, melyet már Horánszky t. barátom is elismert, hogy a t. miniszterelnök úr, mint pénzügyminiszter, a költségvetés benyújtásakor tartott expozéjában legalább kísérletet tett arra, hogy több évre terjedő organikus tervvel lépjen a Ház elé, azzal nyugtassa meg az országot; szóval: megpróbálja, hogy legyen pénzügyi politikája.

Ezzel az expozéval megnyertük a bírálókat oly alapját, mely ellen a t. kormány sem tehet kifogást.

És én csak egyet csodálok, t. Ház, azt, hogy a miniszterelnök úr, midőn tegnap előre hirdetett pénzügyi beszédét elmondotta és Horánszky Nándor t. barátom számadásaival és egyéb fejtegetéseivel foglalkozott: csupán arra szorítkozott, hogy a költségvetés realitása ellen támasztott kételyeket igyekezzék eloszlatni; azzal pedig, a mi ennél is fontosabb, a Horánszky Nándor t. barátom által, pénzügyi politikájának a realitása és célra vezetősége ellen felhozott igen nyomós érvekkel, egyáltalában nem foglalkozott. így tehát én a kormány pénzügyi politikájára nézve ugyanazon helyzetben vagyok ma, melyben voltam tegnap, mielőtt a t. miniszterelnök úr pénzügyi beszédjét elmondotta. Megjegyzem, hogy ama kontroverziába, mely az idei budget realitására nézve a miniszterelnök úr és Láng Lajos közt egyfelől és Horánszky Nándor közt másfelől, folyt, nem elegendem. Nem azért, mintha az nagyobb megvilágítást nem érdemelne, hanem azért, mert ezt előbb nevezett t. barátomra bízom, a kinek a vita szabályai szerint zárószava van s a ki e téren illetékesebb a nyilatkozásra. Én csak azokat az aggályokat akarom újból összegezni, melyeket mi a kormány pénzügyi politikájának elégtelensége felől táplálunk. *(Halljuk!)*

Abban a tekintetben, hogy mi nevezhető a pénzügyek rendezésének, én ugyanazt a nézetet vallom, melyet Beöthy Ákos és melyet, ha nem csalódom, tulajdonképen a miniszterelnök úr is magáévá tett, hogy tudniillik a helyzet akkor lesz orvosolva, ha az egész deficitet, rendest és rendkívülit, kiküszöböltük háztartásunkból, Tehát a 40 millió krónikus deficizzel szembe kell állítani azokat az eszközöket, melyeket

a t. kormány javasol. Már most ebből a szempontból és ezzel a mértékkel mérve a t. kormány jelenlegi pénzügyi politikáját, az az első hibája, hogy még ha minden egyes ága beválnék is, az sokkal rövidebb, mint az a baj, melyet eltüntetni kell és e deficit nagyságát el nem éri, tehát pénzügyileg már magában a koncepciójában sem egyenértékű azzal a bajjal, melyet eltávolítani kell. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A másik baja a kormány pénzügyi politikájának: nagyon valószínűtlen, hogy koncepciójának minden ága beváljék. Nem szólok a szeszadóról, mert hiszen az erre vonatkozó javaslatot nem ismerjük, így tehát nincsenek adataink annak a megítélésére, vajjon a hozandó törvény alapján akkora jövedelem, mint a minőt a kormány kilátásba helyez, be fog-e folyni, vagy sem? De általánosságban szólva sem érthetek egyet az egyik kormánypárti szónokkal, a ki a szeszadó jövedelmét, illetőleg az e forrásból várt jövedelmet túlságos nagyra vette. Én azt hiszem, hogy azzal a jövedelmezőséggel, melyet a miniszterelnök úr, az expozé szerint, vár ebből s a melyet Horánszky Nándor t. barátom 14 millióra, Láng Lajos képviselő úr meg ma 15 millióra tett, szerintem, e forrás nincs kellőleg kihasználva és ezzel az államkincstár rendezésének egyik igen szükséges eszköze nincs annyira igénybe véve, mint a mennyire azt kihasználni kell, ha a célt el akarjuk érni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A pénzügyminiszter koncepciójának egy másik része az, hogy a dohánynál teendő adminisztratív intézkedésekből, a bélyeg- és illetéktörvény módosí-

tásából, a bor- és húsfogyasztási adóra és a dohány-monopóliumra már megalkotott törvényből együttesen, ha expozéjának különböző passzusait összegezzük, valamivel több, mint 11 milliányi jövedelmi többletet vár.

Megvallom, t. képviselőház, hogy éppen a középosztálynak ama megrendített vagyoni helyzete mellett, *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)* a melyet Láng Lajos t. képviselőtársunk is kiemelt; a jelenlegi adminisztratív tervezet gyarlósága mellett, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* melyet pedig a t. miniszterelnök úr nebánsvirágnak tekint, *(Derűtség és tetszés balfelől)* mindé tényezők mellett kötve hiszem és kötve hiszi bárki, a ki mindezeket a tényezőket ismeri, hogy e forrásokból ily nagy jövedelem folyjon be. *(Helyeslés balfelől)* Tehát tisztán pénzügyileg véve is, a kormány pénzügyi politikájának a kardinális hibája először az, hogy ha beválik is annak minden tényezője, mégsem elegendő a baj megszüntetésére; másodsor, annak egyes tényezői már természetüknél fogva kizárják a reményt hogy azok beváljanak. *(Élénk tetszés balfelől)*

És hol van itt, t. képviselőház, a hiba? *(Halljuk!)*

Megérintem ezt is, mert a t. túloldalról minduntalan találkozunk azzal a felszólítással, hogy, ha a kormány által javasolt intézkedések minket nem elégitenek ki, tehát javasoljunk más intézkedéseket. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ha ebben a felszólításban csak az az eszme van, hogy azt az irányt mutassuk meg, a melyben mi a gyökeres, helyes, kimerítő, célra vezető intézkedéseket keressük, akkor ez a felhívás jogos; de ha tőlünk azt várják, hogy mi új budget-javaslatot

terjeszszünk a Ház elé; *(Felkiáltások jobb felől: nem várjuk!)* hogy mi az utolsó részletekig kifejtsünk olyan javaslatokat, melyeknek nagy része a monarchia másik államával folytatandó alkudozások eredményétől függ: akkor, t. képviselőház, képtelenséget kívánnak tőlünk. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De abban az első értelemben, hogy t. i. az irányt megjelöljük, melyben a kielégítő intézkedéseket keresni kívánjuk, ebben az első értelemben az a kritika, melyet gyakorlunk, ennek a követelménynek megfelel, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Mi ugyanis a kormány idei költségvetésében és tervezeteiben kifogásoltuk azt, hogy a takarékoság elvét nem vitte el addig a határig, a mely határig azt az államélet sérelme nélkül elvinni lehet. *(Igaz! Úgy van! balfelől. Ellenmondások jobbról.)* Némely kiadást, t. képviselőház, mindjárt meg is tudok jelölni, a mely felesleges. És miután az, a mi felesleges, a mai körülmények közt a könnyelműség jellegét viseli magán, *(Élénk helyeslés balfelől)* én, például, az ország-ház építésének a folytatását az ország jelenlegi körülményei közt *(Úgy van! balfelől. Mozgás jobb felől.)* megbocsáthatatlan könnyelműségnek tartom. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És hogy egy más tételt említsek, én ugyan a művészeteknek meleg barátja vagyok, de az ország mai körülményei között túlságosnak tartom például azt a színházi szubvencziót is, melyet a pénzügyi bizottság megállapított. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Az ország jelen helyzetében eltörrendőnek vélnék némely, az utóbbi évek alatt meghozott törvényeket, mint a milyen például a miniszteri, államtitkári és főispáni nyug-

díjakról szóló törvény, *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* melynek, ha talán az idei budgetben nem nyilvánul is még eredménye, de a legvalószínűbb, hogy az *a legközelebbi évek budgetjét meg fogja terhelni*, egyáltalán nem tekintve azt, hogy én ezeket a nyugdíjakat politikai szempontból is helytelenítem. *(Élénk tetszés bal felől.)* Az ország jelenlegi helyzetében minden, valamely állami szolgálat követelményei által szigorúan nem igazolt új hivatalnak akár teremtését, akár életbeléptetését, mint a milyen például a főispáni titkárok állása, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* határozottan helytelenítem.

Ilynemű egyes tételeket még többet tudnék kijelölni. Van azonban számos oly tétel, a melyre most nem mutathatok, a melyeket csak az tudna kijelölni, a ki valamely adminisztráczió ágának az élén állva, ennek az adminisztráczió ágának minden egyes részleteiben kifürkészné, vajjon nem végez-e ott több személy bizonyos munkát, mint a hány arra szükséges? Hogy e tekintetben organikus működésre képesített és érzékű kormányférfiak szép eredményt érhetnek el, azt, tartózkodás nélkül mondom, a jelenlegi kabinet egyik tagja is bebizonyította a posta- és távíró köz- igazgatás terén. És a t. miniszterelnök úr nagyon téved és nem loyális fegyverrel él velünk szemben, midőn a pénzügyi adminisztráczió tekintetében azt méltóztatott mondani, hogy, ha ő ott megtakarítást eszközölne, meg fognók támadni azért, mert egyéni érdekeket sértett. Azért, a mit egyes lapok írtak, ne méltóztatásék felelőssé tenni akár engem, akár e pártot. Azt hiszem, hogy a miniszterelnök úr is megköszönné, ha azért, a mit a kormánypárti sajtó az el-

lenzékről ír, az ellenzék őt akarná felelőssé tenni. Biztosíthatom, hogy a mint nem vagyunk fukarok az elismerésben a közlekedési miniszter úr iránt az általa eszközölt megtakarításokért, úgy ő irányában sem fukarkodnánk, ha az államszolgálat sérelme nélkül, saját igazgatási ágaiban megtakarításokat tenne. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Hogy e téren még lehet tenni valamit, annak az igazolására egyetlen egy tényre hivatkozom. Méltóztassék összehasonlítani a mi költségvetésünket, akár az osztrák, akár a porosz költségvetéssel, a mely államoknak sok szolgálati ága talán bonyolultabb és mindenesetre lakossága nagyobb, mint a mienk: és számos közigazgatási ágazatánál azt fogja találni, hogy azokban az államokban, a melyeknek a közigazgatása legalább is úgy felel meg az állam igényeinek mint a mienk, sokkal csekélyebb számú személyzet intézi az ügyeket, mint a mi közigazgatásunkban. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Ezzel, t. Ház, meg van jelölve az az egyik irányzat, melyben a kormány pénzügyi politikáját elégtelennek tartjuk, mert abban reformátori kézzel eszközölt megtakarításokat nem találunk kielégítő mértékben. Nem tagadom, hogy azután lehetnek ismét más tényezők, melyek az adminisztratív költségek emelkedését okoznák, A közigazgatási reform keresztülvitele, abban az értelemben, a melyben azt én akarom, valószínűleg bizonyos költségemelkedéssel jár majd. De annál szükségesebb, hogy minden felesleges költséget kiküszöböljünk, annál szükségesebb, hogy a valószínűleg mutakozó nagyobb szükséglettel szemben legalább a kiinduló pontot a lehető legnagyobb

takarékosság kerete közé szorítsuk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A másik irányzat, — megemlítette ezt Horánszky t. képviselőtársam, — hogy nem látunk a kormányzatnál invencziót és törekvést arra, hogy a megadóztatást eddig kikerülő jövedelmek megadóztatás alá kerüljenek. Erre konkrét módozatot ajánlani nem a mi feladatunk; itt sokféle szempont irányadó, az egyéni jogos érdekek legmesszebb menő kimélését és a zaklatás lehető legteljesebb kizárását kell mérvadó szempontul elfogadni. Hanem az a tény ismeretes, hogy igen sok ingó jövedelem ez országban még mindig kikerüli a teherviselő képességéhez mért megadóztatást; *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* és annak, hogy e magában véve törvényes forráshoz az állam nem nyúl, a jelenlegi pénzügyi viszonyok között értelme nincs. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezek, t. Ház, a kormány pénzügyi programjának tisztán pénzügyi, hogy úgy mondjam, szakszerű fogyatkozásai, melyek miatt mi azt kielégítőnek nem találjuk. Azonban mindig mondtam, ismétlem ma is és hangsúlyozom, hogy tisztán pénzügyi eszközökkel, tisztán pénzügyi rendszerváltoztatással az ország pénzügyi bajait sem lehet orvosolni maradandóan. Bizonyára nagyon aggodalmas tény az, hogy a nemzet vállára, a jelenlegi közgazdasági helyzetben, új terheket kell rakni bármely alakban. Mert akármint vélekedjék valaki ama kontroverziáról, mely itt a Házban gyakran foly, hogy a nemzet gyarapodik-e, szegőnyedik-e: azt nem lehet tagadni, hogy most a súlyos megpróbáltatás idejét éljük a gazdasági téren.

A t. miniszterelnök úr hivatkozik ugyan ama

jelenségekre, melyeket az államjavarok eladásánál tapasztalt s örömmel — jogosult örömmel — és megelégedéssel emeli ki, hogy az államjóságok, melyeket az ország déli részeiben adnak el, annak az osztálynak a kezébe kerülnek, melyről legkívánatosabb, hogy azokat a birtokába vegye: a kisbirtokos osztálynak. És ebben ő a hazai kisbirtokos osztály virágzó vagyoni állapotának a jelét látja. A t. miniszterelnök úrnak ez az okoskodása, valamint az ahhoz hasonló összes okoskodások egy nagy hibában szenvednek: abban, hogy általánosítanak egy tisztán helyi természetű jelenséget. Mert annyi bizonyos, hogy az Alföld gazdag rónáinak a lakossága, hála Istennek, nagy kiterjedésű birtokrészeket bírván, oly egészséges közgazdasági viszonyok közt fejlődött és él, melyek Európában ritkítják párjukat. Ez, ama lakosság kiváló tulajdonain kívül, a föld gazdagságának köszönhető; köszönhető annak, hogy miután e földeket a telepítés idejében értéktelen jószágnak tekintették, nagy földrészekkel látták el az ott települőket.

De, t. Ház, ha elhagyjuk e gazdag alföldi rónaságot, hol e kivételes jelenségek előfordulnak, ha nem mondom a Felföldre, de az Alföld és Felföld közt eső közbenső szalagra; ha némelyéül a dunai megyére is tekintünk, — nem is említem az ország legszegényebb részeit, mint a Kárpátok alját és Erdély egy részét, — akkor egészen elütő jelenségeket találunk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És ezt nem azért mondom, hogy a helyzetet feketébbre fesse, mint a minő; hanem tisztán azért, mert a vitatkozás pillanatnyi szükséglete által előidézett argumentációk kedvéért nem szabad elhomályo-

sítani azt a kardinális tény, hogy a nemzet igen súlyos közgazdasági helyzet megpróbáltatásával küzd. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ha ez így van, akkor minden körülmények közt aggályos természetű tény az, hogy új terheket kell rakni a nemzet vállaira és akkor azután arról is kell gondoskodni, hogy a nemzet állandóan képes legyen ezeket a terheket elviselni s elengedhetetlen követelmény az, hogy azzal a pénzügyi politikával, mely ily sokat követel, kezét fogva járjon oly közgazdasági politika, mely e sok teher elviselésére az erőt megadja, vagy az erő megszerzését megkönnyíti. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)*

T. Ház! E tekintetben sincs csodaszerekre szükség, hanem bizonyos nagyon egyszerű teendőkre, melyeket — hogy úgy mondjam — a szemünk előtt történő dolgok figyelmünkbe ajánlanak.

Vájjon a Felföld népességének a kivándorlása nem azt juttatja-e mindenkinek az eszébe, hogy ott sok munkáskéz vár foglalkozásra? Hogy ott, hol jó és értelmes kitűnő munkásanyag van, hol vízi erő is nagy mértékben van, ott az ipar megteremtésére és terjesztésére meg van a természetszerű talaj? *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Hisz' ezt a t. kormánypárt pajairól halljuk gyakran, de mindig oly hangon mondják ezt, mintha annak a hátramaradásnak, hogy ebben az irányban nem mozdul meg kellőleg a nemzeti, az ipari fejlődés, az ellenzék volna az oka.

Gyakran beszéltünk arról is, hogy a mezőgazdaság súlyos állapotával szemben a gazdasági értelmiség fejlesztése egyik legnélkülözhetetlenebb teendőnk.

Sokkal többet beszéltünk ebben a tekintetben, t. képviselőház, mintsem tettünk. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Egyes helységekben, igaz, földműves-iskolákat túlságosan pazar fénynyel állítottak fel és segíyeztek, amint egyáltalán a magyar állani által létesített intézményeknek, a melyek középítkezésekkel vannak összekötve, egyik általános baja, hogy a fényűzésre, a külső látszatra igen sok haszontalan ezer forintot költött el. *(Úgy van! bal felől.)* De ha egyszerűen és kevesebb igényekkel a külső látszat tekintetében, de extenzíve több helyen irányul az állami tevékenység a gazdasági értelmiség fokozására, különösen ott, a hol a gazdasági viszonyok leginkább vannak megingatva, akkor népünket alkalmasabbá tehetnők a rárakott új terhek elviselésére. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Vége van, t. képviselőház, egy nagy kérdés, mely a mennyiben a kormánytól függ a megoldás vezetése: az irány adás, a segédkezés egy arasznyira sem tud előre mozdulni és csak a társadalmi tevékenység útján mozdult előre valami lassan. Ez a kishitel kérdése, *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)* a melynek czélszerű megoldása által köznépünk menekülhetne az ő szerény vagyonán rágódó, nem akarom mindig mondani, hogy uzsora-, de ehhez hasonló, káros kihatásában ahhoz igen közel álló, a mai pénzviszonyok által egyáltalán nem indokolt magas kamatlábtól. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az eddigi gondatlanság miatt, mely a közigazgatási politika ez organikus feladatainak a terén nyilvánult, a nemzet nem jut oly helyzetbe, hogy a most ráarakandó újabb terheknek állandóan megfelelni képes

legyen. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De nemcsak helyes közgazdasági politika kell ahhoz, hogy a nemzetet a pénzügyi politika által követelt állapotokra képesítsük, de tisztán a pénzügyi eszközök teljes sikerének az elérésére, ha semmi egyéb szempontból nem, szükséges, hogy *vége valahára ez az ország megismerkedjék egy jól rendezett európai közigazgatás áldásaival.* *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Hisz' most azoknak a jövedelemforrásoknak terére lépünk, minő a dohány, minők a fogyasztási adók kihasználásának bizonyos és éppen leghatályosabb módozatai, hol a jövedelem biztos befolyása nagy mértékben függ az ellenőrzés szigorától, pártatlanságától. Gondolja-e valaki, hiheti-e valaki komolyan, hogy ily természetű jövedelmek igen nagy része el nem fog kallódni, tisztán a mi közigazgatásunk ázsiai állapota miatt? *(Hosszantartó zajos helyeslés a baloldalon.)* Ha a közigazgatási reform fel is emésztene azokat a megtakarításokat, melyeket a kormány eszközölte megtakarításokon túl a jelenlegi költségvetésnél is meglehet tenni; ha annak következtében az adminisztratív kiadások terén megint ott állanánk, mint ma: mégis óriási eredményt értünk volna el általa, mert biztosítjuk magunknak azt, a mi ma nagyrészt házárdjáték, hogy a törvényben előirt jövedelem tényleg be is folyjon, az állampolgárok lehető legkisebb zaklatásával. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Érdekes tárgy volna és tán fentartom, hogy más alkalommal annak bővebb kifejtésére visszatérjek, az, hogy a laza és gondatlan közigazgatás mennyit emészt fel a nemzeti vagyonból évenként. Erre csak egy példát hozok fel: *(Halljuk!)* Egy szegény, egyszerű embert,

a kire igazságtalanul rónak ki valami illetéket, valami adót és a ki vagy kénytelen a jogos kötelezettségen kívül ez illetéktelenül kirótt kötelezettségének terhét viselni, vagy azt az óriási idővesztést, a melyet jogának a helyreállítása megkíván. Már pedig, t. Ház, hány száz és ezer ilyen eset van az országban. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) A rossz adminisztráció, mint a nemzeti vagyon elsatnyulásának egyik tényezője, olyan tárgy, mely megérdemli, hogy egyszer tüzetesen foglalkozzunk azzal és fenn is tartom magamnak, hogy ezt egyszer megtegyem. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

T. Ház! Mindezek alapján, míg meg nem czáfolnak, jogosan állíthatom azt, hogy a kormány pénzügyi politikája nem felel meg a helyzet követelményeinek. És akkor aztán mi a mi kisebbségi kötelességünk? Az, hogy a kormányt, a többséget, a nemzetet figyelmeztessük, hogy ez a politika illúzió és ha elakarjuk érni a valóságot, más útra kell térnünk. Ezt a figyelmeztetést pedig meg kell tennünk minden félreértést kizáró módon, teljes határozottsággal. Ez az oka, hogy nem láttuk czélszerűnek eltérni az eddigi eljárástól, hanem ragaszkodunk most is az utolsó országgyűlés végén meghonosított ama gyakorlathoz, hogy magát a költségvetést sem fogadjuk el az általános tárgyalás alapjául. (*Helyeslés balfelől.*)

De, t. Ház, át kell most térnem a vita némely mozzanatára, mely a megvilágítást szükségessé teszi. (*Halljak!*) Nem foglalkozom minden egyes t. szónoknak a fejtegetésével, mert, megvallom, nem találok az országra nézve érdekesnek, hogy X. azt mondta,

meg amazt, ezt helyesen mondta, amazt nem helyesen, a mit pedig „X“ mondott, nem egyeztethető össze azzal, a mit „Y“ mondott. *(Helyeslés és derűtlenség bal-felől.)* Én csupán ama mozzanatokkal kívánok foglalkozni, melyeknek, bármely czímen, a napi vita jelentőségén túlemelkedő politikai fontosságuk van és ezek közt kétségtelenül előkelő helyet foglal el Meltzl t. képviselőtársam beszéde. *(Halljuk!)* Foglalkozott e beszéddel már tegnap a miniszterelnök úr és örömmel konstátálom, hogy valamint rendesen akkor, midőn vitatkozásaink ama kérdések terét elhagyják, melyen magyar emberek közt, a közügy minden veszélye nélkül, nézeteltérés lehet és azokat a nagy nemzeti érdekeket érintik, melyekben egyetértünk kell, úgy ebben az esetben is annak tartalmával, a mit a miniszterelnök úr Meltzl képviselő úr nyilatkozatára mondott, a dolog lényegében teljesen egyetérték. Miután azonban a képviselő úr egyenesen az ellenzékre is hivatkozott beszédének egy passzusában, mégsem találom feleslegesnek, hogy a magam részéről is arra reflektáljak. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr ugyanis, elismerem, loyális hangon beszélt a szászok és a magyarság érdekszolidaritásáról és ezzel oly tant vallott, a melyben én tökéletesen osztozom. Tökéletesen osztozom abban, hogy a magyarságra baj volna, ha az a, gondolom, hét szász város és 150 szász falu nem léteznék. De engedjen meg a t. képviselő úr egy megjegyzést. Mint mondám, elismerem, hogy ezeknek a városoknak és falvoknak és az azokat lakó népfaj nemzeti egyediségének fentartása a mi érdekünkben fekszik; de utóvégre mi ő nélkülök mégis csak vala-

hogyan elvolnánk, ám hogy az a 7 száz város és az a 150 falu nem tudna létezni és fennállni, hogy ha azon a területen más, mint a magyar állam uralkodnék, az előttem és, úgy hiszem, minden gondolkodó előtt világos. *(Általános élénk helyeslés.)*

Azt mondja azután a t. képviselő úr, hogy ők ugyan nem értenek egyet a kormány politikájával általánosságban, de természetesen fogjuk találni, hogy ők saját érdekeik megóvásának a szempontjából keressék a megértést és közeledést, nem éppen ehhez a kormányhoz, hanem a kormányhoz, mint kormányhoz és feltételezi az ellenzéki pártok hazafiságáról, hogy mi is jobban fogjuk szeretni, ha a kormánypárthoz csatlakoznak, mintha külön pártállásukat fentartják.

Erre t. Ház, a következő megjegyzésem van. *(Halljuk!)* Nekem az az óhajom és az a célom, hogy ebben az országban nemzeti alapon pártok egyáltalában ne létezzenek; *(Általános zajos helyeslés.)* nekem az az óhajom és az a célom, hogy ennek az országnak minden polgára, a ki egyáltalán közügyekkel foglalkozik, akármely fajhoz vagy nemzetiséghez tartozzék, miután magyar állampolgár, a haza általános érdekeiről táplált meggyőződése szerint tartozzék egyik vagy másik politikai párthoz. *(Általános élénk helyeslés.)* Működtem is ez irányban. Volt idő, midőn erősen meg is támadtak érte; midőn azért, mert én az ellenzék szervezkedését oly megyék területére is vittem, a hol nem csupán magyar ajkú polgárok vannak: azzal gyanúsítottak — vagyis nem gyanúsítottak, mert a szándékot nem tulajdonította nekem senki — hanem megtámadtak azzal, hogy a magyar államot

támogató falanxot bontom meg és a magyarelles eszméknek táplálékot adok. Én, ki mindenkor a magyar államnak és a magyar nemzetnek az érdekét magasán föléje helyezem pártom érdekének és azt hiszem, nagyon jól tudom, hogy mi által van éa mi által nincs érintve a magyar állam és magyar nemzet e magasabb érdeke s így tulajdoníthatom magamnak azt, hogy e téren egész biztosan mozgok: ezeket a támadásokat figyelembe nem vettem. S az eredmény engem tökéletesen igazolt. Mert, ha ez az eredmény az én speciális pártérdekeim szempontjából nem is volt valami nagyon fényes: annyi bizonyos, hogy a nemzetiségi pártoknak többet ártott, azoknak sokkal nagyobb gyöngítésére vezetett, mint az előbb egyedül álló, elszigetelt kormány akciója. (*Úgy van! balfelől*)

És ez, t. Ház, nagyon természetes, mert elégtelenség mindig és mindenkor van, még akkor is, ha arra nincs annyi ok, mint a jelenlegi kormányzat alatt. Ezt az elégtelenséget oda szorítani, hogy más utat ne találjon az érvényesítésére, mint valamely nemzeti párt követését, csak azok akarhatják, kik valóban magasabbra becsülik az ő — ez esetben a kormánypárt — érdekeit magának az államnak érdekénél. (*Zajos helyeslés balfelől.*) Azt hiszem, a magyar állam érdekeire tökéletesen mindegy az, hogy valaki a magyar ellenzéki pártok valamelyikének vagy a kormánypártnak a zászlóját követi; sokkal több valószínűség van pedig arra, hogy kettőnk közül egyikhez csatlakozzanak, mint arra, hogy éppen azt az egy pártot fogadják el mindannyian, melynek a zászlója ott áll minden alternatíva kizárásával.

De ezt csak mellesleg mondom. Mint mondám, kiinduló pontom az, hogy én a nemzetiségi pártok megszűnését óhajtom s azért nyíltan kimondom: ha az összes százsz képviselő urak ama meggyőződésük alapján, hogy a kormány politikája helyes, jelenleg elfoglalt, — bár ellenzéki és őket gyakran velünk együtt szavazásra indító — nemzetiségi pártállásukat elhagyják és utógondolat nélkül csatlakoznak a kormánypárthoz, ennek én őszintén örülni fogok. De a mit Meltzl képviselő úr mondott, az egészen más. *(Halljuk! bal felől.)* Az abból áll, hogy a kormánypárt politikáját nem helyeslik ugyan, de saját érdekeik megvalósulása szempontjából keresik az érintkezést a létező hatalommal. Ez pedig nem egyéb, mint az eddigi helyiérdekű politikai érzésnek bár kevesebb őszinteséggel és azért talán veszedelmesebb alapon való fentartása s az ily üzletszerű politikai csatlakozás, azt hiszem, a magyar állam és magyar nemzeti érdek semmiféle vívmányának nem nevezhető. *(Igaz! Úgy van! balfelől)*

Egyébiránt, t. Ház, fel kell hoznom egyet Meltzl képviselő úr mentségére. Az, a mit ő kifejezett, hogy saját specziális érdekeik szempontjából, ámbár különben a kormányval politikailag nem értenek egyet, mégis a hatalomhoz kíván csatlakozni, Meltzl képviselő úrnak nem valami specziális gonoszsága. Ez, t. képviselő urak, csak egyes jelensége annak, a mi, sajnos, országszerte történik s. a jelenlegi kormány politikájának és hatalmi állásának egyik talpköve. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Hiszen tegnap a kormánypárt egyik igen buzgó és lelkes, de talán kissé naiv lelkű szónoka a nemzet génuszáról beszélve, azt mondta nekünk: a nemzet génuszának az is egyik

nyilvánulása, ámbar ezt népgyűléseken hirdetni nem szokták, hogy a városok és vidékek keresik az érintkezést a kormánnyal és a hatalomhoz csatlakoznak, hogy a maguk helyi érdekeik kielégítését biztosabban elérjék. *(Schwarz Gyula: Ezt ironice mondtam!)* *(Élénk derűtség a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. Ház, elhiszem, hogy a t. képviselő úr ezt ironice mondta, de azt nem is sejti, hogy kit ironizált ezzel. Mert midőn az egyes városok és vidékek törekvését a nemzeti génusz nyilvánulásának mondotta és midőn egyúttal a nemzeti génusz felismerését az államférfiúi tulajdonok egyik legkiválóbbjának mondja: kisé, hogy a t. képviselő úr a t. miniszterelnök úrban alkalmasint azt a nagy államférfiúi tulajdont találta fel, a mi valóban mégis van benne, hogy a nemzet génuszának e nyilvánulása iránt kiváló érzéke van. *(Élénk helyeslés és zajos derűtség a bal- és szélső baloldalon.)*

Melztl képviselő úr beszéde e részének a kritikája és méltatása önkénytelenül a Miklós Gyula képviselő úr által említett témára, t. i. a politikai erkölcsök hanyatlásának a témájára vezet. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát ön, t. Ház, e témáról többet, mint a mi az eddigiekben már van, nem kívánok elmondani ez alkalommal. Csak kettőt akarok megjegyezni. Egyik az, hogy a t. túldalonnak ennek az eszmének a megpendítését mindig úgy veszik, mintha azzal valami olyant mondanánk, a mit a parlamenti illem csaknem tilt kimondani. Mintha azzal oly tényekre, cselekményekre, tendenciákra utalnánk, melyek az illetők magánbecsületét megsemmisítik s ennek nyomán

a vitatkozás köréből kizárandók. Pedig nem úgy van, t. Ház. A politikai erkölcsök hanyatlása egyszerűen annyit jelent, mint a meggyőződéshez való ragaszkodás erejének a meglazítása, a meggyőződésnek mellékes motívumok alárendelése. És midőn a vidéki és helyi érdekek uralkodásával, azoknak a politikai meggyőzések fölé való helyezésével az egész országban széltében találkozunk: ez a politikai erkölcsök hanyatlásának tán veszedelmesebb formája, mint az, midőn a nyers magánérdek áll előtérben, (*Úgy van! a baloldalon.*) mert ez az a forma, melyen a közszellem nyilvánulásának még némi nyoma van, melynek talán különben tisztességes emberek is áldozatul esnek. És nem az alávaló jellemű egyének bűnös tettei, hanem a tisztességes emberek fogalmainak finomsági fokozatai határozzák meg egy nemzet politikai erkölcsinek a színvonalát. (*Helyeslés balfelől.*)

De sokan azt mondják, hogy a közerkölcs hanyatlásának a vádja a nemzetre esik vissza és hogy azt már azért sem szabad használni fegyver gyanánt.

Hát, t. Ház, erre a kifogásra nem mondhatom el nézetemet egy szóval, hanem némi fejtegetésbe kell bocsátkoznom.

A t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy ő a nemzet ellen akkor sem háborgott, midőn az nem neki adott többséget, hanem politikai ellenfelének. Tehát mi se háborgjunk a nemzet ellen, mert nem nekünk adta a többséget. Tökéletesen igaz. A nemzet ellen háborgni, a nemzet ellen mást, mint a szeretet és ragaszkodás indulatát szívében viselni, senki sincsen feljogosítva. Bármilyen legyen sorsunk a közpályán, mi mindnyájan a nemzetet, az országot szol-

gálni vagyunk hivatva; a nemzet határozata ellen fel-
láadni, a nemzet iránt való szeretetet, ha az rólunk
kedvezőtlenül ítél is, magunkban csökkenteni nem
szabad. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

De, t. Ház, mi az a szolgálat, a melylyel a nem-
zetnek tartozunk? A hízélgés, az udvaronczkodás?
Az igazmondás az, a mit a nemzet tőlünk kívánhat.
(*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) A nem-
zetet a társadalom testében és lelkében előforduló
hibákra figyelmeztetni, helyzetét, ha annak szomorú
oldalai vannak is, a valósághoz híven konstatálni, nem-
csak joga mindenkinek, de kötelessége. (*Úgy van! a
bal- és szélső baloldalon.*) A mit nem szabad tenni, az
az, a mit Beöthy t. képviselőtársam igen helyesen
szemére lobbantott a t. kormánynak: a rász kor-
mányzás felelőssége és az azt sújtó Ítélet követke-
ményei alól kibújni akarni, a nemzet állapotára való
utalással. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*)

A kormányzati felelősség csökkentéséig sohasem
szabad menni a nemzeti közállapotok megítélésében,
(*Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon*) mert aztán
csakugyan vége minden biztosítéknak, mely a szabad
intézményekben rejlik, ha valaki ezen az úton kibúj-
hat az alól, hogy a kormányzatának eredménye és
minősége fölött mondott ítélet tisztán őt érintse, jóban,
roszban egyaránt. De arra utalni, hogy vannak bizo-
nyos betegségi tünetek a nemzet életében, az igenis
szabad, csak igaz legyen, a mit mondunk. Az igaz-
ság az, a mi kötelességünk mindenkivel, de első sor-
ban küldőinkkel, azokkal szemben, kiknek ügyeit
viseljük: a nemzettel szemben.

A vitában részt vett többi képviselő urak közül

mindenekelőtt Láng Lajos képviselő úrral kellene foglalkoznom, mert, mint mondtam, az általa használt vitatkozási modor minden körülmények között olyan, a mely őt a figyelemre kiválóan méltó ellenfélle teszi. Tehát a legkevesebb részben vonatkozik ő reá az az általános észrevétel, a melyet a túoldal szónokaival szemben kénytelen vagyok jelezni.

Én őszintén örülök annak, hogy a költségvetési vitában a többség szónokai nagyobb mértékben vesznek részt, mint eddig. Kívánom is, hogy ezentúl is úgy legyen; de megvallom, nem értem és nem tudom helyeselni azt a hangot, mit a t. képviselő urak egy-némelyike használ, mert ez a hang a kihívó vád hangja az ellenzékkel szemben. *(Halljuk! Halljuk!)* Már most ne feledjék el helyzetüket, ne feledjék a közállapotok jellegét, a melyekkel szemben állunk és ne feledjék, hogy e közállapotok előidézéseért az után a kormány után, a melyet támogattak, első sorban önök felelősek, mert támogatták. *(Úgy van! balfelől.)* Vájjon ez a helyzet olyan-e, hogy azok, a kik ezt támogatásukkal létrehozni segítettek, fel vannak jogosítva a kihívó támadás hangján szólni azokkal szemben, a kik e helyzet keletkezésének minden egyes fázisában felemelték intő szavukat? *(Halljuk! Halljuk!)* Vájjon nem áll-e az — és ezért tartoznak önök a legnagyobb felelősséggel a nemzet és a történelem előtt — hogy a 12 békeesztendőt nem használták fel az államháztartás rendbehozására, hogy komoly pillanatban készen álljon minden tekintetben, nemcsak lelkében, a mint hiszem hogy úgy van, hanem anyagi erejében is megtörtlenül az ország? *(Úgy van! balfelől.)*

Ily helyzetben, ily felelősséggel lelkükön, megvallom, velünk szemben, a kik e helyzetet jönni láttuk, a kik annak minden tünetére évek óta figyelmeztettük önöket, valamivel szerényebb hang volna helyén való. *(Úgy van! balfelől.)*

A pénzügyi helyzet, t. Ház, komoly és rász, de önök ezzel szemben a politikai eredményekre hivatkoznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Hogy egyes üdvös intézkedésekre, egyes helyes vízsabályozásokra és hasznos vasutakra, sőt némely más reformokra is hivatkozhatnak, ezt megengedem. De ha vesszük, hogy az államélet főbb ágazataiból mit csináltak és hogy a nyomorult pénzügyek mellett hasonló nyomorult közigazgatással ajándékozták meg az országot: *(Úgy van! balfelől.)* akkor a pénzügyek terén tapasztalt jelenségek ajánlotta szerénységet csak fokozhatja az állami élet legfőbb ágaira vetett tekintet. *(Úgy van! balfelől.)*

Mindezekkel szemben önök csak egyet állíthatnak, — mert, hogy az állami élet legfőbb ágai, a pénzügy, a közigazgatás és az igazságügy, rász állapotban vannak, ezt nem tagadhatják — egyedül a választások eredményére hivatkozhatnak, a mely önöknek adott többséget. De a választásoknak ez az eredménye csak a formai jogosítványt adta meg önöknek és az önök köréből kikerült kormánynak, hogy az ország ügyeit tovább vezessék. És ha kopott hasonlattal akarnak élni, ez Anteus földje volt, a melyből új erőt, új megbízást és hatalmat merítettek, de nem volt a Lethe folyója, a melyből az ország mindama bajoknak, a melyeket nagyrészt önök okoztak, felejtését merithetné. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

És micsoda támadások azok, t. Ház, a melyeket a

Ház ez oldala ellen intéznek? Hogy a kisebbekkel végezzek: találkozunk egy igen régi ismerőssel, tudniillik azzal, hogy az ország hitelét rontjuk, midőn a pénzügyeket túlfeketére festjük és Láng Lajos t. barátom ezt nekünk számszerint is be akarta igazolni, a mennyiben utalt arra, hogy az országban elhelyezett papírok árfolyama csökkent leginkább.

Ha ennek az argumentumnak egyáltalán értelme Tan, ez csak annyit jelenthet, hogy Láng Lajos t. barátom beszédeinknek tulajdonítja legalább részben az árfolyam csökkenését; de akkor feledi, hogy az árfolyamcsökkenés e vitának a megkezdése előtt állott be. (*Tetszés és helyeslés balfelől.*) Tehát itt legalább az a törekvés, hogy a mi hitelrontó befolyásunkat konkrét tény által illusztrálja, ez a bizonyítás neki nem sikerül.

De, t. Ház, a milyen régi és mindig ugyanaz az ellenvetés, sajnos, a válasz is mindig csak ugyanaz lehet. A hitelt nem az rontja, ha a bajokat a maguk nevében megnevezik, ha azoknak felderítését és felismerését elősegítik, de az rontja, ha azokat a bajokat folytatják és még sokkal jobban rontaná a hitelt az, ha a megrovás elmaradna, mert akkor a bajok megszűnésére irányuló remény alapját vesztené.

De t. barátom azt is találja, hogy a közjogi alap ellen vétünk. Miért? Mert támadásaink heves modora által, szerinte, oda tereljük a választó közönséget, hogy a választásnál nem hozzánk, hanem a szélső ellenzékhez fordul, és ezért szép szónoki fordulattal azt mondja t. barátom, hogy minden szenvedélyes dikciónk egy-egy elvesztett kerület, melyet a függetlenségi párt nyer tőlünk. Hogy miért veszítettünk egyes kerületeket a függetlenségi párttal szemben,

annak én talán tudom egy más okát. Nem dikcióink hevessege okozta azt, hanem az önök politikája által a nemzet organizmusán ütött sebek már oly mélyek, hogy — tévesen bár, de érthetőleg — szelídebb eszközöktől javulást nem vár a nemzet és nemcsak a kormány politikája iránt, hanem ama közjogi alap iránt is, a melyen mi is állunk, bizalmatlanná válik. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Sed venio nunc ad fortissimum. *(Halljuk! Halljuk!)* Láng Lajos t. barátom ma megújította a tegnapi napon már Schwarcz Gyula t. képviselő úr által ellenünk indított támadást, hogy mi, tudja Isten, micsoda reakciónárius törekvések szószólói vagyunk; hogy mi válaszfalakat kívánunk emelni az egységesített magyar társadalom osztályai közt. Szóbahozta még a főrendiházi reformot is.

Végezzünk előbb a főrendiház reformjával. Azt hiszi a t. képviselő úr — legalább azt állítja, tehát nincs okom kétségbevonni, hogy hiszi — hogy a főrendiházban a kormány reformtervét, mely a kinevezettek nagy számát akarta a főrendiházba bevinni, azért nem fogadták el, mert mi ellenzékiek opponáltunk annak?

Ebben téved a képviselő úr. Azt a tervet azért nem fogadták el a főrendiházban, azért nem volt képes legyőzni a rendiesség szellemének ellenállását, mert az a terv nem állott oly politikai és társadalmi eszmének a magaslatán, melynek ereje képes lett volna áttörni azokon.

T. ház! Nem lehet a nemzet közvéleményének erejére hivatkozni akkor, mikor valaki a főrendiház-

tói azt kívánja: adjatok helyet annak, hogy én 150 általam kinevezett párthíveimet a főrendiházba vigyem! (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) Ez a koncepczió nem hódíthat és nem imponálhat. Ha hódítani és imponálni akarnak, akkor oly eszmékkel kell fellépni, melyek erőt rejtenek magukban arra, hogy az ellenállás előttük meghajoljon. Hy természetű eszmének tekintettem akkor és tekintem ma is, hogy szélesebbé váljék az a társadalmi alap, a melyen a főrendiház áll és ez az eszme győztes lett volna. De menjünk tovább. A főrendiház nem fogadta el sem az önök tervét, sem a miénket, hanem oly megállapodást hozott létre, melyet t. barátom sem tekint és ön sem tekintek kielégítőnek. De ezzel szemben a kormány és a képviselőháznak az lett volna egyszerű útja, hogy visszautasítja e megállapodást és a reformot elhalasztja jobb időkre. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) És mi történt? Mi felszólaltunk és vitatkoztunk a főrendiház módosítványainak a visszautasítása mellett, a kormány és pártja kapitulált. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) Hát, t. Ház, ily tények után azt mondani, hogy önök akkor magasan lobogtatták a szabadelvűség és haladás zászlóját, mikor jugum caudinum alá mentek: (*Élénk helyeslés a baloldalon.*) ez a történetírásnak oly mestersége, melyre talán Schwarcz Gyula t. képviselőtársam szabadalmat vehet. (*Zajos tetszés balfelől. Nagy derűlttség.*)

De, t. Ház, térjünk át — megvallom, ez nem volt szándékomban, de miután Láng Lajos ma igen komoly alakban ugyanezeket felhozta, belemegyek a témába — térjünk át, mondom, ama közgazdasági intézkedések kérdésére, melyeket a t. képviselő úr,

mint az osztály szellemének felébresztését, mint reakciónárius tendenciákat vet szemünkre.

Hát miből álltak ezek?

Első sorban az ipartörvény módosítását említette. Én, ha az ő helyzetében volnék, ezt nem tenném. Mert ha ő és a kormánypárt e törvényt a szabadéivűség megszegésének, reakciónárius intézkedésnek veszik és kárhozzatják, mi pedig nem tartottuk annak és azért előmozdítottuk: akkor meglehet, hogy mi tévedtünk, de mindenesetre önértetes és férfias szerepet játszottunk e téren. De a ki utólag bevallja, hogy ámbár többségben volt, mégis elfogadta az általa rosznak felismert törvényhozási intézkedést: olyasmitt, a mivel legalább két évvel később én nem dicsekedném. (*Zajos derütltség balfelől.*)

De hát nagyon jól tudjuk, hogy akkor a választások küszöbén álltunk. (*Élénk tetszés balfelől.*) És én ezt sohasem hoztam volna fel, ha egy t. kormánypárti enfant terrible (*Mozgás jobbfelől.*) nem áll azzal elő, hogy t. Ház, a dolgok nem úgy állanak. Itt kardinális tévedés forog fenn, melyre ráutaltam nemcsak én, hanem olyanok is, kik közgazdasági téren tőlem eltérő nézeteket vallanak. A közgazdasági törvényhozás intézkedéseit a politikai liberalizmus mértékével mérni, gyökerében eltévesztett álláspont, mert itt a cél szerűség határoz, nem a politikai liberalizmus. (*Élénk helyeslés balfelől.*) És nagyon gyakran látjuk, hogy éppen abszolutisztikus irányú pártok — csak III. Napóleon példájára utalok — voltak a kereskedelmi szabadság szószólói és a szabadelvű pártok voltak egyik-másik reakciónárius tendencia, pl. a

protekczióizmus képviselői. Tehát ez szántszándékos vagy jóhiszemű, de mindenesetre nagy tévedés.

De mikor történt valaha kísérlet ez országban bárki részéről — az antiszemita párt kivételével, melynek tendenciái engem nem érdekelnek és melylyel engem összeköttetésbe hozni talán senkinek sem jut eszébe — mikor történt valaha, kivéve e töredék részéről, akár e Házban, akár e Házon kívül tett tanulmányozások körében is, törekvés arra, hogy privilégiált osztályok szerveztessenek ebben a hazában? Mert, t. Ház, ama tény fölött, hogy különböző gazdasági érdekkörök léteznek és e tény közgazdasági következményei fölött az egységes állampolgárság közjogi fogalmával elsiklani és napirendre térni nem lehet. *(Élénk helyeslés a baloldalon,)*

De hát miről volt szó? Én és néhány barátom, azok között kormánypártiak is, egy időben e Ház körén kívül, társadalmi téren, egyesületi téren, hová minden, még teljesen meg nem érett kérdés és eszme való, hol azokkal foglalkozni kell, ha egyáltalában az emberi tudás és tapasztalat kincseit szaporítani akarjuk — foglalkoztunk bizonyos kérdésekkel, javaslatokkal, melyeknek célja mindig egy volt: a jelenlegi társadalmi állapotok által alapjaikban megrendített kis-gazdasági existenciák megmentése.

És, t. Ház, az ott felvetett eszmék és felmerült tervek lehetnek helyesek, lehetnek helytelenek, egy része alkalmasint helyes, egy része alkalmasint helytelen volt. Méltóztassanak arra gondolni, hogy a nagy elválasztó momentum ily kérdések tárgyalásánál rám nézve mindig az, hogy a törvényhozás termében csak érett, törvényalkotásra kész eszmékkel jövök; társa-

dalmi és egyesületi téren azonban helyén való, hogy minden ki nem próbált eszmét tanácskozás alá vegyenek, meghányjanak-vessenek. (*Élénk helyeslés bal felől.*) De hát azért, midőn mi társadalmi téren foglalkoztunk azzal és kizárólag azzal, hogy a megingatott apró gazdasági existenciák lehetőleg megmentessenek: magát ezt a törekvést helyteleníteni, magát ezt a törekvést osztálygyűlölet fogalmával gyanúsítani, magát ezt a törekvést a reakciónak, az antidemokráciának színében tüntetni fel: én nem tudom, minek nevezzem ezt, (*Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.*)

Éppen Schvarcz Gyula t. képviselő úr, a kinek néhány munkáját én is ismerem, (*Mozgás bal felől.*) igen szépen és helyesen mutatja ki a demokrácia és kultúra terjedése között való szükséges és okszerű összefüggést. Azt mondja és nagyon helyesen fejt ki, hogy a demokrácia pusztá szó és nem lehet soha valóossággá, ha az általános kultúra színvonalának a terjesztésével együtt nem jár. T. Ház! Ugyanannyi fontossága, a mennyi a kultúra terjedésének van a demokrácia megvalósítására, ugyanaz a fontossága van a kisebb gazdasági existenciák fentartásának. És az, a ki keresi az utakat és módokat, hogy a kisebb gazdasági existenciák lótelükben biztosítsanak: az a demokráciát valósággal szolgálja, (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) míg az a korlátolt doktrinárizmus, mely megelégszik azzal az elmélettel, hogy az egyéni erők felszabadítása teszi a demokrácia alfáját és Omegáját, az a doktrinárizmus e kisebb gazdasági existenciák szétmállásához és ennek következtében a plutokrácia uralmához vezet, melynek önző

érdekeit takargatja tantóteleinek a formalizmusával.
(*Élénk tetszés balfelől.*)

T. Ház! Én mindig tiltakozni fogok, a minthogy tiltakoztam és tiltakozom egész erőmből az ellen, — és igen örülök, hogy erre nekem alkalom nyílt, — hogy tulajdonképen a plutokrácia érdekeit szolgáló, (*Ugy van! Úgy van! balfelől.*) megengedem, jóhiszeműleg és öntudatlanul szolgáló e doktrinárizmus, mely a társadalmi kérdésekkel nem akar foglalkozni, holott ezek dominálják a gazdasági helyzetet is, mert hiszen az egész világ közgazdasági mizériái főleg abból erednek, hogy a termelési képesség óriási fokozásával nem tartott lépést a nagy tömeg fogyasztási képességének az emelkedése; (*Helyeslés a baloldalon.*) ismétlem, mindig tiltakozni fogok az ellen, hogy e közgazdasági doktrinárizmus akár a liberalizmussal, akár a demokráciával azonosíttassék és ennek előharcosául tüntesse fel magát, holott a demokrácia alapját képező társadalmi erők fentartásának ez a legveszedelmesebb ellensége. (*Élénk hosszas helyeslés a baloldalon.*)

És, t. Ház, tiltakozni fogok még egy más dolog ellen is — nyíltan és nyersen szólok — tudniillik a demokrácia arisztokráciájának a pöffeszkedése ellen. (*Zajos helyeslés a baloldalon.*) Mindig tiltakozni fogok az ellen, hogy mert valaki egyszerűen dr. Schwarcz, vagy Láng Lajos, — azt higgye, hogy jogában áll nekem, mert én gróf Apponyi Albert vagyok, (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) a demokráciáról leczkéket tartani. (*Élénk helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.*) Tiltakozni fogok az ellen, ha valaki a nemzeti hagyományok iránt való ragaszkodásomat a demo-

krácia elvei ellen való áskálódással, vagy reakzionárius törekvésekkel azonosítja. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső haloldalon.*)

T. képviselőház, én nem tartom azt, hogy a haladásnak egyik előfeltétele legyen a nemzeti múlt megvetése (*Helyeslés a haloldalon.*) és nem tartom azt, hogy a demokratikus társadalomban elfoglalandó jogosult állásomnak feltétele az legyen, hogy őseim sírját és emlékét lábbal tapossam. (*Tetszés a baloldalon*) Én, t. képviselőház... (*Egy felkiáltás jobb felől: Azt nem mondta senki!*)... de igenis, a támadások és felszólalások hangjában ez benne van. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) Mindig igényelni fogom azt a helyet, melyet magamnak nem születésem, hanem az Istentől nyert csekély tehetségeimmel és az azok kiművelésére fordított munkámmal megszereztem, (*Élénk éljenzés a bal- és szélső haloldalon.*) én azért, mert gróf Apponyi Albert vagyok, semmivel sem akarok több lenni, mint más valaki, de semmivel kevesebb sem. (*Nagy tetszés a bal- és szélső haloldalon.*)

Azok a vádak, melyekkel önök az ellenzékét (*Halljuk! Halljuk!*) ebből az ötletből megtámadni akarják, azok a vádak alaptalanságuknál fogva önökre esnek vissza. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Ha a helyzet nyomorúságait, ha az ország önök által teremtett politikai helyzetének számos gyengeségeit fedezni akarják: keressenek annak más módot és ne azt, hogy az ellenzékét alaptalan gyanúsításokkal támadják meg. (*Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső haloldalon.*) T. képviselőház! Ha ezt a más módot feltalálták, annak követésében kész leszek önöket támogatni; de addig, míg nem találták fel, míg más név

alatt az eddigi tévelygések útvesztőjében botorkálnak tovább, *(Igaz! Igaz! bal felől.)* míg jobb fegyvereik nincsenek, mint a melyekkel most küzdenek, nem támogatom önöket és a költségvetést el nem fogadom. *(Hosszantartó élénk éljenzés, zajos helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

A VÉDERŐ-VITA.

— Négy beszéd. —

Az 1889-ik év január 10-én kezdődött a képviselőházban a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalása. E törvényjavaslatnak híressé, igazabban: hírhedtté vált 14. és 25. §-a volt az, melyet, mint az akkori újságok tanúsítják, magában a kormánypárt kebelében is többen hevesen megtámadtak, az elsőt *alkotmányjogi*, a másodikat különösen *nemzeti* szempontból. Úgy a hadügyi bizottságban, mint magának a kormánypártnak a tanácskozásain, hosszú és éles viták előzték meg a törvényjavaslat parlamenti tárgyalását s mikor a törvényjavaslat a Ház elé került, akkor már országszerte fel voltak izgatva a kedélyek s ez az izgalom fokozódott a hosszú parlamenti tárgyalás rendjén. Az akkori miniszterelnök, Tisza Kálmán, erősen ragaszkodott a 14. § szövegéhez, azt állítván — jóformán az Összes közjogi tekintélyek bizonyítása ellenében, — hogy e § nem tartalmaz alkotmányjogi sérelmet s bár más szavakkal, de ugyanazt mondja, mint a 68-iki törvény 11. §-a. A törvényjavaslatnak — mint az a szónok által beadott, alább olvasható határozati javaslatban is bőven ki van fejtve — az újonczjutalék megállapítására és a póttartalékra vonatkozó intézkedései a népképviselő hatalmát csökkentvén s nem biztosítván a magyar állampolgárok abbeli jogát, hogy a tisztvi vizsgálatot magyar nyelven tehessek le, az ellenzék általánosságban sem fogadta el a javaslatot. Három heti vita a törvényjavaslatnak általánosságban a többség által való megszavazása után, a miniszterelnök mégis visszaállította a 14. §-t eredeti értelmébe, de még

mindig fenmaradt a 25. §, mely második évi szolgálatra kötelezi azokat az ifjakat, kik a tiszti vizsgálaton megbuknak. A vita hevesége, szenvedélyessége itt, ha még lehet, fokozódott. Bent a parlamentben sűrűn érték egymást a viharos jeleketek, az országban és a fővárosban szereszama nem volt a tiltakozó népgyűléseknek, utczaí tüntetéseknek, melyek, sajnos. időnként a csöcselék garázdálkodásaivá is fajultak. A kormány a 25. § sérelmes voltán a Gajáry-féle határozati javaslatlalt próbalt enyhíteni, de, természetesen, az ellenzék nem fogadott. el határozati javaslatot törvény helyett. A többség megszavazta ugyan a 25. §-t is a határozati javaslatlalt, de a Tisza-kormány állását e kérdés nagyon megingatta s nemsokára rekonstruálni is kellett a kabinetet. *Szilágyi* Dezső vette át az igazságügyi tárczát *Fábinyi* kezéből, *Wekerle* a pénzügyit Tiszától.

A kormánypárt, részéről, mint említettük, határozati javaslatot adtak be a 25. §-hoz. Ez az u. n. Gajáry-féle határozati javaslat így szól:

„Tekintettel a véderőről szóló törvényjavaslatnak az egyéves önkéntesekre vonatkozó szigorító intézkedéseire, — utasítja a képviselőház a honvédelmi minisztert, hogy állásából kifolyólag a tiszti vizsgát illetőleg tegye meg a kellő lépéseket arra nézve, hogy:

1. a német nyelvben való jártasság csak oly mértékben kívántassák, a mily mértékben annak bírása a közös hadsereg szolgálati viszonyaiból kifolyólag múlhatlanul szükséges; (*Derültség a bal- és szélső baloldalon.*) továbbá, hogy ennél fogva a magyar korona országaiban honossággal bíró egy éves önkénteseknek szabadságukban álljon, miszerint a vizsga folyamán az államnyelvet — illetőleg a Horvát-Szlavon országokban illetékeségűek azon országok hivatalos nyelvét — használhassák.

2. E végből a vizsgáló-bizottságok úgy állíttassanak össze, hogy azok ezen kívánalomnak megfelelni képesek legyenek. (*Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és szélső baloldalon.*)

Beadja: *Gajári* Ödön, *Vargics* Imre, *Tisza* Lajos gróí, *Zsámbokréthy* József, *Kammerer* Ernő, *Bárányi* Ödön, *Gergelyt* Tivadar, dr. *Roszner* Ervin báró, *Novák* József, *Visy* Imre, *Széll* Ákos, *Pulszky* Károly, *Molnár* Antal, dr. *Mohay* Sándor,

Josipovich Géza, Perczel Dezső, Szirmay Pál, Zeyk Dániel, Darányi Ignác, Asbóth János, Pulszky Ágost, Bárczay Ödön, dr. Bégen Gusztáv, Maurer Mihály.“

Ezzel szemben állott a véderő-bizottság kisebbsége által beadott különvélemény és *Beöthy Ákos* módosítványa, mely a következő:

„A 25. § 13-ik bekezdésének e szavai után: „A tényleges szolgálati év végén tartoznak az egyévi önkéntesek a tartalékos tisztekké való kinevezéshez megkívántató képzettséget elméleti és gyakorlati tekintetben vizsga letétele által igazolni“, tétessék a következő szöveg:

„A magyar korona országaiból származó egyévi Önkéntesek az elméleti vizsgát saját választásuk szerint az állam nyelvén, vagy német nyelven tehetik le.“

Ezeknek az előrebocsátása után, álljon itt a négy, e kérdésben elmondott nagyobb beszéd.

I.

A VÉDERŐ-TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

— 1889. január 11. —

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn a velem egy párton levő és pártunkhoz ugyan nem tartozó, de e kérdésben velünk egyetértő több t. képviselőtársam megtisztelő bizalmából a napirenden levő tárgyhöz általánosságban hozzászólok, hogy közös meggyőződésünknek kifejezést adjak: érzem a felelősség súlyát, mely reám nehezedik, érzem az aggodalom súlyát, hogy talán egyéni fogyatkozásaim nem fogják oly éles világításba helyezni a törvényjavaslat által teremtett helyzetet, az abban foglalt veszélyeket, mint a minőknek én azokat

látom. S azért legczélszerűbben vélek eljárni, ha a tárgy fejtegetésébe a magaméból minél kevesebbet vegyítek, és a szót átengedem magának az ügynek. .azoknak a tényeknek, melyek, részint a törvényjavaslat szakaszaiból, részint abból, a mi abban nincs részint abból, a mi azzal egyidejűleg teendő volna és elmarad, minden ékesszólásnál világosabban beszélnek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Midőn mindezeket a Ház elé állítom, kerülve minden retorikai diszítést, a hatást kizárólag az ügy erejére és a Ház tagjainak]lelkiismeretére bízom. (*Élénk tetszés balfelől. Halljuk! Halljuk!*)

Mindenekelőtt azonban egy érv súlyával kell tisztába jönnünk, mely úgy ennél a tárgynál, mint az ezzel rokontermészetű tárgyaknál, azzal az igénynyel lép elé, hogy előtte minden ellenvetés és aggodalom meghajoljon; és latolgatni akarom, hogy ez az érv mennyiben alkalmazható a jelen törvényjavaslatra s mennyiben nem.

Ez az érv a külügyi helyzet.

Én elismerem ennek az érvnek a súlyát itt, e tárgynál is; de nem abban az értelemben, a melyben .azt elismertem és annak engednem kellett azoknál a rendkívüli hiteleknél, a melyeket részint e Ház elé, részint a delegációk elé imminens háború veszélyének a hatása alatt terjesztettek, abból a célból, hogy a fennálló szervezet teljes harczképességének, a mozgósítás előfeltételeinek minden még létező akadály elháruljon. Abban a helyzetben és oly követelésekkel szemben, a melyeknek egész hatásukban rögtön kellett érvényesülniök, elnémultak olykor az alkotmányos forma iránt való aggodalmak is.

De, t. Ház, e törvényjavaslat tárgyalásánál, a külügyi helyzet ebben az értelemben elhatározásainkra befolyást nem gyakorolhat. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Monarchiánk, hála istennek, a mai törvény alapján is védképes állapotban van. Nem is állítják egy oldalról sem, hogy most imminens veszély fenyegetné határainkat. Itt nem a pillanatnyi, hanem csak az az általános európai helyzet gyakorolhat elhatározásainkra döntő befolyást, a melynek súlyát, sajnos, valószínűleg még éveken át fogjuk érezni s a melynek egyrészt az összes európai hatalmak nagy katonai készülődéseiben, másrészt a megoldandó kérdések súlyában van alapja. Ily általános értelemben elfogadom az európai helyzetet, mint elhatározásainkra mérvadó érvet; de akkor azután — részint mert állandó helyzettel állunk szemben, részint mert azok a katonai reformok, a melyeket a javaslat tartalmaz, nem pillanatnyi hatásra vannak számítva, hanem csak lassanként fogják hatásukat a véderőre érvényesíteni — a külügyi helyzetből vont ez az érv semmi egyébire nem indíthat bennünket, mint arra, a mi a dolog természetéből folyik: hogy iparkodjunk az állandóságnak minden kellékével felruházott, lehetőleg egészséges, jó megoldást találni az előttünk álló organikus törvényalkotási feladatnál. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

Így tekintve a dolgot, annak, hogy a véderő kérdését helyesen megoldjuk, tagadhatatlanul, egyik mérvadó vezérszempontja a monarchia katonai erejének a lehető legteljesebb kifejtése. Ez az egyik mérvadó szempont és ennek a szempontnak úgy én, mint elvbarátaim a lehetőség határáig készek vagyunk megfelelni a legteljesebb mértékben. Készek vagyunk

továbbá mint az 1867-iki kiegyezés hívei, de azért is, mert a hadszervezetnek teljes felbontására bármely időt kedvezőbbnek tartanék, mint éppen a mostanit, a létező hadszervezet alap gondolatán belül, a hadsereg közössége alapján eszközölni ezeket a reformokat. *(Helyeslés a baloldalon.)* E tekintetben tehát, t. HázT a katonai érdekek teljes méltánylása tekintetében, a fennálló közjogi intézmények teljes respektálása tekintetében, a mi álláspontunk és a törvényjavaslat álláspontja közt nincs eltérés.

Azonhan, t. Ház, a véderő sokkal nagyobb tényszerző a nemzet életében, semhogy azt kizárólag és egyoldalúlag katonai szempontból lehessen megbírálni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A véderő kérdései s az azzal összefüggő minden kérdések a nemzeti életnek csaknem minden ágára befolyással bírnak; és egészséges, az állandóság biztosítékával ellátott, sőt, hozzáteszem, katonailag is üdvös reformot csak akkor fogunk alkotni, ha oly művet létesítünk, mely, midőn a tisztán katonai szempontoknak is megfelel, egyszermind a nemzeti élet minden ágára üdvös és áldásos hatást gyakorol. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ebből a szempontból minden habozás nélkül ki mondom, hogy, bár Bolgár Ferencz t. barátommal együtt elismerem, hogy a törvényjavaslatnak számos katonai intézkedése czélszerű, olyan, a mihez, ha külön állana, szívesen járulnék: viszont a törvényjavaslat egyéb intézkedéseinek befolyását, ha törvénynyé válik, nemzeti életünknek csaknem minden ágára annyira károsnak tartom, hogy én ebben az összeköttetésben a leg-egészségesebb katonai reformokat sem fogadhatom el

s a törvényjavaslathoz általánosságban sem járulhatok. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon!)*

Ez állításmat igazolni tartozom, t. Ház. *(Halljuk! Halljuk!)*

Először a pénzügyi szempontot akarom megvilágítani, vagy jobban mondva, konstatálni, hogy a Ház a javaslat pénzügyi következményeire nézve teljes homályban van. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ez alkalomnál nem maradhat megrovás nélkül a t. pénzügyi bizottságnak az a példátlan könynyelműsége, melylyel e hozzá utasított ügyet tárgyalta. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.)* A t. pénzügyi bizottság hivatva lett volna kideríteni, hogy mik lesznek e törvényjavaslat életbelépésének a pénzügyi következményei. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* És mit tett a t. bizottság? A t. pénzügyi bizottság megelégedett egy minden indokolás nélkül tett miniszteri nyilatkozattal, mely szerint a javaslat összes pénzügyi következményei az egész hadseregre nézve mindössze egy fél millió forint több kiadásban fognak nyilvánlni. Megelégedett azzal a nyilatkozattal, akkor, mikor e nyilatkozat a benső valószínűtlenség legmagasabb fokában szenved, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Mert t. Ház, ha az újonczjutalék létszámát évenként hét ezerrel szaporítjuk, a mi három évi szolgálat mellett közel huszonegyszáz tesz, a levonandók levonásával; ha egyúttal a póttartalékot nagy mértékben szaporítjuk és ha a póttartalékosra nézve a háromszor ismétlődő hadi gyakorlatok intézményét hozzuk be; ha az államkincstár elesik a hadmentességi adó egy részétől ama póttartalékosok után, a kik az eddigi rend-

szer szerint minden szolgálattól mentesek voltak és ezentúl mint póttartalékosok hadmentességi adót nem fizetnek; és ha azután mindez intézkedések eredményeként azt állítják, hogy ez a monarchia mindkét államát együtt véve csak 600 ezer forinttal fogja megterhelni: akkor ez, t. Ház, oly állítás, mely meg lehet, hogy igaz — én nem tudom — de minden esetre szoros indoklásra szorul. És ha ezt a valószínűtlenségét a szakbizottság minden indoklás nélkül elfogadja, egyszerűen a miniszteri felelősségre való hivatkozással, akkor nem túlságosan szigorú, de igenis megérdemelt az a szó, a melyet a bizottság eljárására alkalmaztam: hogy ez az eljárás, ily nagy fontosságú ügygyei szemben, példátlan könnyelműség. (*Élénk Arlyeslés bal felől.*) Szerintem, t. Ház, ugyanebbe a hibába esnénk, ha bővebb és teljes pénzügyi felvilágosítások nélkül megszavaznók a javaslatnak tisztán katonai intézkedéseit. Mert katonai szempontból sem áll feltétlenül az a mondás, hogy minél több a katona, annál jobb, hogy minden létszámemelés, a hadsereg egyes alkotó elemeinek minden számszerint való támogatása okvetetlenül a katonai erő gyarapítását foglalja magában. Szorosan mérlegelni kell a pénzügyi következményeket is két tekintetből: először abból a tekintetből, vájjon az állam pénzügyi ereje el fogja-e birni azt, hogy a fejlődés intenzivitása csak kövesse azt a kiterjesztő fejlődést, melyet a javaslat tartalmaz. Mert ha az állam pénzügyi ereje az intenzivitás útján összeroskad és nem képes utolérni az extenzív fejlődést, akkor ezzel nem használtunk a hadseregnek, hanem ártottunk. (*Helyeslés balfelől.*) És mérlegelni kell azt is, vájjon az áldozatot, mely

a kellő arányban álló extenzív és intenzív fejlődéssel együtt jár, az ország pénzügyi összerokkadás nélkül elbírhajja-e? Mert, ha az ország pénzügyi erejét túlhaladja, ha annak alkalmazása a pénzügyi összerokkadást vonja maga után, akkor megint nem tettünk helyes és üdvös lépést a hatályos védelem biztosítására; nem, mert, ismétlem, itt állandó természetű intézkedésekről van szó és a védelmet, háború esetében, nagy mértékben veszélyeztetné az, ha a háború e monarkhiát alkotó két államot már a béke áldozatai által pénzügyileg megrontott állapotban találná. *(Helyeslés és tetszés bal felől.)*

Így tehát, t. Ház, nem vagyok abban a helyzetben, hogy a javaslatnak e két katonai főintézkedésére, a létszám szaporítására és a póttartaléknak ily mértékű szaporítására nézve — ámbár a póttartaléknak bizonyos szaporítását, katonai szempontból, feltétlenül helyes intézkedésnek ismerem el — mondom, nem vagyok abban a helyzetben, hogy csak szigorúan katonai intézkedések elfogadásáról is nyilatkozzam, mert nem vagyok tisztában s hitelesen felvilágosítva azoknak pénzügyi következményei felől és így nem tehetem meg azt a mérlegelést, melynek megtétele nélkül magának a védelemnek a szempontjából sem tudnék megnyugvással szólni a javaslat e részéhez.

T. Ház! A javaslat pénzügyi következményeinél csak sűrű homályt konstatáltam. De menjünk tovább. A javaslat egyik leglényegesebb intézkedése, az egyéves önkéntesi intézmény súlyosítása, társadalmi életünkre oly káros kihatást gyakorolhat, hogy, meggyőződésem szerint, annak az igen kétes becslő katonai ered-

ménye tekintetbe sem jöhet azzal a pusztító hatással szemben, melyet esetleg a hazai intelligencia körében előidézhet. Nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni s azért nem akarom e kérdést, melyet tegnap itt egész kiterjedésében alaposan tárgyaltak, újból föleleveníteni, csupán némely ellenvetésre akarok válaszolni, a melyeket álláspontunkkal szemben és a javaslat álláspontjának a védelmére tettek. *(Halljuk! Halljuk!)* Ez érvelések közt a legsajátságosabb az, a mely az egyenlőség elvére fekteti a javaslat ez intézkedésének az indokolását. *(Derültség a baloldalon.)* Egyáltalán nem akarom tekinteni ez érvelésnek azt a humorisztikus oldalát, mely kiderül, ha azt az egyénnel kapcsolatba hozzuk; nem akarom tekinteni azt, hogy, ha mi azokat az igen tiszteletreméltó tényezőket, amelyeknek ej javaslatot köszönhetjük, a legszélesebb demokrácia és a francia radikalizmus hirdetőjévé teszszük, *(Derültség bal felől.)* ezt lehetetlen másnak, mint a most megkezdett farsang hangulatának tulajdonítanunk. *(Úgy van! bal felől.)* A dolognak e humorisztikus mellékoldalát nem akarom tekinteni és nem akarok Gambetta emlékének e javaslat szerzőivel való összeköttetésbe hozatalán élczelni. Magát a dolgot akarom kutatni, az egyenlőségi érvnek az értékét, miután az bizonyos mértékben tetszetős és hangzatos. *(Halljuk! Halljuk!)*

Először is, ha az egyenlőségnek azt a rideg mértékét akarjuk alkalmazni a hadi szolgálatra, mely az egyszerű egyformaságban nyilvánul, akkor töröljük el mind a két honvédséget, töröljük el a póttartalékot töröljük el a hadsereg és véderő egész tagozatát mert ott a legkirívóbb egyenlőtlenlégek nyilvánulnak a szolgálat kötelezettségében, *(Úgy van!)*

balfelől) Én, t. Ház, elvileg az egész okoskodást elhibázottnak tartom. Szerintem e kérdésnek elvi alapja ez: *(Halljuk! Halljuk!)* Miben áll és mire irányul az általános védkötelezettség? Megmondja a szó maga. A haza védelmére. *(Helyeslés balfelől. Halljuk! Halljuk!)* Ez oly kötelezettség, a mely a maga gyökerében egyenesen a háború esetére irányul, *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Ha háború sohasem fenyegetné az államot, akkor csak megszorított csendőrséget kellene tartani a belnyugalom biztosítására. *(Úgy van! balfelől)* Hadseréget csak a háború esetére való tekintettel tartunk és az általános védkötelezettség azt jelenti, hogy háború esetén minden fegyverfogható ember személyesen részt venni tartozik a haza védelmében. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* A békében való szolgálat kötelezettsége mit jelent? Azt a kedvtelést jelenti-e ez, hogy minden honpolgárt bizonyos éveken át megnyomorítsunk a hivatásán kívül álló szolgálattal, vagy pedig katonásdit akar-e ez jelenteni? *(Halljuk! Halljuk!)* Nem. Ez semmi egyéb, mint a háborúban teljesítendő kötelezettség előfeltételeinek a megszerzése* *(Úgy van! balfelől)* Minden szolgálatnak a békében csak azért és annyiban van jogosultsága, a mennyiben nélkülözhetetlen a háborúban teljesítendő szolgálat megtanulására. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ha tehát valaki magasabb értelmi színvonalánál és képzettségénél fogva rövid idő alatt képes elérni a képzettségnek azt a fokát, mely őt teljesen képessé teszi arra, hogy háborúban a védelem igényeinek megfeleljen: akkor nem privilégium az, hanem a dolog természetéből folyik, hogy kötelezettségének békében

fenálló előzményeit rövid idő alatt teljesíthesse.
(*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

És hogy ez mennyire így van, bizonyítja az is hogy a szolgálati időben való egyenlőtlenségek nem csupán az egyéves önkéntesek eseteiben merülnek fel. Hiszen a szabadságolások is erre vannak alapítva. A mely katonai egyénnél a parancsnokság meggyőződik, hogy rövid alatt teljesen kiképzett katona vált belőle, azt haza küldik. Ez a túlzó radikalizmus elméletére alapított egyenlőségi érv, a mily sajátságos, ha eredetét tekintjük, épp annyira alaptalan, ha a dolgot erkölcsi alapjára visszük vissza.

Azonkívül, t. Ház, ne méltóztassék elfeledni, hogy huzamos szolgálati idő egészen mást jelent oly egyénnél, a kinek kenyérkereseti forrása az egyszerű testi munka; ki, midőn attól elviszik, azalatt a három év alatt, mely alatt szolgál, az államtól fizetést húz, az állam őt eltartja s három év után megint ott kezdheti, a hol elhagyta s e félbeszakításnak további következményeit nem igen érzi. S egészen más e kötelezettség oly egyénnél, ki pályáját, kenyérkeresetét csak folyton fejlődő tanulmány és gyakorlat különböző stádiumán keresztül érheti el. (*Élénk helyeslés balfelől.*) A mi az egyiknél egyszerűen néhány éven át tartó, megvallom, igen súlyos kényelmetlenség, az a másiknál esetleg az egész életpálya elrontása. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) S most ne méltóztassék elfeledni, hogy a második önkéntesi évvel a dolog nincs befejezve. Az 1888-ik XVIII. törvénycikk értelmében a hadügyi kormányzat az első éves tartalékosokat még egy, további szolgálati évre hívhatja be. Most tessék elgondolni, mi lesz a kenyérkereseti pályájához úgy is

nehezen jutó ifjúból és családjából, ha az időt, melyen át a kenyérkeresetnek még csak küszöbén áll, esetleg három évvel meghosszabbítják? *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Megemlítette tegnap Vadnay Andor képviselő úr, hogy intelligenczia, azaz oly egyének, kik magasabb tanulmányokat végeztek és az ezeknek megfelelő igénnyel lépnek fel az élettel szemben, inkább sok van az országban mint kevés, és hogy ebből nagy, veszedelmes értelmi proletariátus származik. Ez, sajnos, így van. Talán nem is lehet máskép. Egy gyorsan előretörő állam fejlődésének bizonyos stádiumában szinte lehetetlen, hogy az életnek és a kereseti forrásoknak az a sokoldalúsága, mely a kulturális intézményekből odatóduló ifjúságot befogadhatja, épp oly gyorsan fejlődhessék, mint maguk a kulturális intézmények. Ebben az átmeneti stádiumban szenvedünk mi is, melyet röviden így lehet jellemezni: az értelmi munkának a kereslete sokkal kisebb, mint a kínálata. De mily összefüggésben áll a dolgok ez állapota a törvényjavaslat ama rendelkezésével, mely ha kedvező eredményt ér el, az ifjút a tartalékos tiszti vizsgálat letévesére buzdítja; ha pedig a kedvező eredmény elmarad, az intelligens ifjúság kenyérkereső epocháját két, talán három évvel későbbre teszi? Vájjon ez az intézkedés szaporítani fogja-e az értelmi munka keresletét? Hiszen a tartalékos tiszti minőség nem életpálya, hanem csak készültség háború esetére, mely béke idején sem kenyeret, sem állandó foglalkozást az illetőnek nem ad. Vagy ez az intézkedés talán kevesbíteni fogja az értelmi munka kínálatát? Erre, a dolog természete szerint, semmi befolyással sem le-

het az; hanem egyszerűen mindazokat a fiatal embereket, kik úgyis nehezen várják, hogy a kenyérkeresetet elérhessék, a kiknek százai, ezrei az ország mindennemű hivatalában és pénztintézetinél évekig ingyen dolgoznak, abban a reményben, hogy a legközelebbi üresedés alkalmával céljukat elérhetik, sokszor egy, sőt két évvel is tovább fogja fentartani e várakozási stádiumban. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Egészen más dolog az, t. képviselőház, a mely az intelligenzia e kínos és nehéz helyzetén segítené. Segítené igenis az, ha a hivatásszerű tisztipálya elnyerését könnyítőnek meg nekik. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) És én, t. képviselőház, a mai viszonyok között is igazat adok mindazoknak és részt veszek akciójukban, a kik a haza fiatalságát a tiszti, a hivatásszerű katonai pályára buzdítani kívánják. Elismerem, hogy van itt hiba a mi társadalmunkban, hogy e nemes pálya iránt a kellő rokonszenv hiányzik és hogy ez észlelhető még ott is, a hol nemzeti, vágy nyelvi nehézségek nincsenek, a honvédségnél. Ez a valóság, a melyet el kell ismernem és el is ismerem. (*Tetszés.*) De mi folyik ebből? Ha a hajlandóság társadalmunkban nincs meg, ebből nem folyik az, hogy mi, mint képviselők, kik törvényeket alkotni és intézményeket teremteni vagyunk hivatva, csak prédikáljunk az illetőknek, (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) hanem nekünk egyszersmind oly intézményeket is kell alkotni, melyek e pálya elnyerését könnyebbé és kellemesebbé teszik. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Minél kevesebb a hajlandóság egy különben szükséges pályára, annál inkább kell az annak elnyerésére szolgáló eszközöket

szaporítani, nem pedig, a hajlandóság ama hiányára hivatkozva, az intézmények terén semmit sem tenni.

E ponttal találkozni fogunk előadásom későbbi részében és itt igenis kezdet fogok mindazokkal, a kik a tisztí pályának életpályául való választására a lehető legnagyobb könnyebbséget akarják nyújtani, a mi igen alkalmas eszköz volna arra, hogy az értelmi proletárizmus csökkenjen. De az egyéves önkénteseket érintő intézkedés ezt nem eredményezheti; mert ez csak súlyosbítaná az intelligencia helyzetét. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, menjünk tovább. Miután konstataáltam azt a homályt, a melyben e javaslat pénzügyi következményei iránt vagyunk; miután konstataáltam egyik legfőbb intézkedésének igen káros és veszedelmes társadalmi befolyását, a mely nincs arányban azzal a nagyon csekély katonai előnnyel, mely azzal a legjobb esetben talán elérhető: nézem a törvényjavaslat rendelkezéseit alkotmányjogi szempontból.

Itt először is — hogy azzal kezdjem, a mi legkevésbé szembeötlő — csak rekapitulálok azt, a mire már Tóth Ernő t. képviselőtársam is utalt, vagyis, hogy a magyar országgyűlésnek egy féltékenyen őrzött joga, az újoncz-megszavazási jog, e törvényjavaslat intézkedései által újabb csorbát szenved. Ez az újoncz-megszavazási jog nem csupán az újonczozásra való felhatalmazás, hanem egyszersmind az újonczok mennyiségének a meghatározása is. Már mostan megszavazunk évenként bizonyos számú újonczot, a mi a törvényben 10 évre van megállapítva a közös hadsereg nézve; megszavazunk bizonyos számú újonczot a honvédségnek és azután a többi hadköteles mind

póttartalékos — mennyi, senki sem tudja megmondani. Az általam előbb idézett 1888: XVIII. törvényczikk pedig felhatalmazza a kormányzatot arra, hogy a három első évfolyam póttartalékosait mindenkor, saját belátása szerint, tényleges szolgálatra behívassa. *(Úgy van! bal felől.)* Hát már most nem áll az, a mit az igen t. honvédelmi miniszter úr Tóth Ernő t. képviselőtársamnak közbeszólva felelt, hogy ez a bizonytalanság az újonczjutalék megállapításában csak a póttartalékosokra vonatkozik. Erre is; de mintán a póttartalékosok egy fennálló és nem abrogált törvény értelmében tényleges szolgálatra behívhatók, tehát tényleges szolgálatra behívható a katonáknak egy ismeretlen mennyisége, *(Úgy van! balfelől)* a hadi kormányzat belátása szerint, a törvényhozás tudta és híre nélkül: hát, t. képviselőház, ha ez nem átlukasztása az újoncz-megszavazási jognak, akkor nem tudom, hol kezdődik az a pont, hol a kormány közjogi érzelme érintve van. *(Helyeslés balfelől.)*

De ennél sokkal erősebb az ismert és minden oldalról már kifejtett — habár ebben a Házban eddig fel nem említett — 14. §. Csak röviden megmondom, hogy érvelésemet erre alapíthassam, mi a különbség a régi rendelkezés és a 14. § rendelkezése között. A régi, úgy az 1868., mint az 1879. törvényben foglalt rendelkezés az volt, hogy a hadi létszám megállapítása 10 évre érvényes. Ez az első.

A második az, hogy a 9-ik év lefolyása előtt a kormány tartozik annak akár változatlan fentartása, akár módosításáról javaslatot benyújtani.

Ez a fennálló rendelkezés.

A mostani szakasz a hadi létszám helyébe a

hadi létszámnak megfelelően kiszámított állandó újoncz-kontingenst tesz.

Vannak, a kik erre is súlyt helyeznek. Én, megvallo, e módosítás közjogi súlyát nem vagyok képes fölfedezni; ámbár, ha vannak mások, a kik engem erről meggyőznek, mindenesetre meg fogok hajolni érvelésük előtt. De egyelőre én azt azonosnak veszem. az előbbeni létszám megállapításával. Miután így meg van határozva az újoncz-jutalék száma, az előbb-általam idézett két pontból az első, az, a melyik világosan, határozottan megmondja, hogy a megállapítás csak tíz évre érvényes, kimaradt és csak a második jött be, hogy alkalmas időben a kormány tartozik tíz éven belül ennek akár változatlan megtartása, akár módosítására nézve javaslatot előterjeszteni.

Hát, t. Ház, e változtatás által az a hatalom, mely a népképvisélet birtokában volt, hogy az ő akaratának ellenére a létszámot fenn nem lehetett tartani, legalább is kétségessé válik. Mert a kormány tartozik ugyan javaslatot benyújtani, de ha e javaslat nem találkozik a képviselőház helyeslésével és a képviselőház azon módosításokat eszközöl, a mely módosításokat esetleg a törvényhozás más tényezői, esetleg az osztrák törvényhozás, a melylyel itt számolnunk kell, el nem fogadná, ha e szerint megegyezés nem jön létre az illető tényezők között, akkor ilyen eshetőségre egy szóval sincs kimondva, hogy a régi törvény elveszíti a hatályát, sőt, a törvény szakaszának világos szavai szerint, a régi törvény érvényben marad mindaddig, míg nincs meg az új törvény.

Mármost, t. Ház, éppen az a körülmény, hogy, a mennyiben új törvényt nem alkotnak, minden intéz-

kedés megszűnik, ez a körülmény adta a népképviselő kezébe a hatalmat, ez tette szükségessé, hogy a mérvadó tényezők minden áron keressék a megegyezést; holott, a mostan tervezett új szakasz alapján, nem nagyon fogják bánni, ha a megegyezés nem jön létre, mert akkor a régi törvény marad érvényben. *(Helyeslés bal felül.)*

És, t. Ház, én csodálkozom a t. kormánynek ez ügyben tanúsított magatartásán. Először is magának a kormánynek a felfogása nem világos. Hallottam a t. honvédelmi minisztertől az igazságügyi bizottságban oly nyilatkozatot, melyben ő azt indokolta, hogy változtatni kell a mostani állapoton, mert az eddigi állapot „Armee auf Kündigung.“ Es hallottam a kormány más tagjaitól kísérletet annak a bebizonyítására, hogy ez az új intézkedés tökéletesen ugyanazt tartalmazza, a mit a régi. Nem joggal következtethet-e ebből legalább annyit, hogy oly intézkedés, melynek értelmére és horderejére nézve magának annak a kabinetnek tagjai sincsenek egyetértésben, a mely a javaslatot benyújtotta, legalább is homályos? De, t. Ház, ennek a parlamentnek összes jogügyi tekintélyei, pártkülönbség nélkül — nemcsak az ellenzékiek, de a kormánypártiak is — ugyanazzal az érveléssel, ugyanazzal a súlylyal fejezték ki abbeli aggodalmukat, hogy itt a népképviselő jogkörének lényeges csonkításáról van szó. T. képviselőház! Ha a kormány egyfelől csakugyan azt hiszi, hogy az új intézkedés egészen ugyanaz, mint a régi; ha másfelől azt látja, hogy az ő pártjához tartozó összes jogügyi tekintélyek az iránt kételyben vannak és az új szöveg, illetőleg a régiből kimaradt részek kihagyása követ-

keztében aggodalmat táplálnak, akkor ezen a bajon nagyon egyszerűen lehet segíteni: tessék az előbbi mondatot visszatenni, ha ugyanaz az értelme. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De, t. képviselőház, megvallom, nemcsak azért is nagyon gyanús ez az intézkedés, mert szó szerint az új szöveg nem jelenti ugyanazt, a mit a régi; nemcsak azért, mert magának a kormánynak magyarázatai e tekintetben egymással ellentétben állanak; nemcsak azért, mert a Ház összes jogászai, jogügyi tekintélyei állítják, hogy ebben a parlament jogát csonkító veszedelmes újítás van, hanem azért is, mert értelmes emberek csak nem szoktak tenni semmit sem ok nélkül, s én mégis azt hiszem, hogy úgy a kormány, mint mindazok a tényezők, melyek e javaslat szerkesztésére befolyást gyakoroltak, követelik maguknak azt, hogy értelmes embereknek ismerjük eL *(Derültség balfelől.)* Hát akkor, * t. képviselőház, mi csoda ok volt a világon, hogy egy húsz év óta fennálló törvény szerkezetén módosítás történjék? Csak azért, hogy minket megrézfáljanak vele? Csak azért, hogy egy világos törvényt homályossá tegyenek? Csak azért, hogy rébuszt adjunk fel a jövőnemzedéknek, ott, a hol ez a nemzedék világos jogot élvezett? *(Helyeslés balfelől.)* Ezáltal, t. Ház — hogy a legkevesebbet mondjam és ehhez ragaszkodom. — a Háznak, a népképviselőnek egy eddig kétségtelenül és félreérthetetlenül formulázott hatalmi biztosítéka és joga kétséssé és homályossá van téve. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. Ház, kinek tesznek ezzel hasznot? *(Halljuk!)* Ha bizalmatlansággal vannak, ha azért

történt ez a módosítás — s a t. honvédelmi miniszter úrnak „Armee auf Kündigung-féle nyilatkozata ezt látszik involválni — mert nem bíznak abban a 10 év múlva összeülő törvényhozásban, hogy az a monarkhia védelmének érdekeit kellőleg latba fogja vetni: hát akkor én azt kérdezem, vájjon az alkotmányos tényezők eddigi eljárása, a monarkhia mindkét felében, a a melyek ritka egyértelműséggel s a legnagyobb áldozatkészséggel mindig megszavaztak mindent, a mi e monarkhia védelméhez tartozott, vájjon ez az eljárás indokoltta teszi-e ezt a bizalmatlanságot, (*Élénk tetszés a bal és szélső baloldalon.*) és vájjon a népképviseleti tényezők ily viszonzást érdemelnek-e? (*Igaz! Úgy van! bal felől.*)

De, t. Ház, én erre a tέρre nem lépek, mert én nem a jó magaviselet jutalmául, hanem mint a nemzet sarkalatos jogát kívánom ezt fentartani. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal és szélső baloldalon.*) Ezeknek a jogoknak, ez időszerint, mi vagyunk a letéteményesei. (*Tetszés balfelől.*) Ezek a jogok nem a mi tulajdonunk. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Ezeket nekünk elpocsékolnunk nem szabad. (*Tetszés a Int- és szélső baloldalon.*) Ezeket a jogokat nekünk minden legkisebb csorbítás és hiány nélkül át kell szolgáltatnunk a jövő nemzedéknek. (*Élénk helyeslés és éljenzés a bal és szélső baloldalon.*) És ha mi ezekből csak egy szemernyit is elejtünk, akkor mi a nemzet az erkölcsi vagyónának hűtlen kezelői vagyunk. (*Hosszantartó zajos éljenzés és tetszés a bal és szélső baloldalon.*)

Azt az érvet, t. Ház, hogy ne aggódjatok nagyon e miatt a 14. § miatt, hiszen megmarad az újoncz-rnieszavazási jog, én el nem fogadhatom. Hi-

szén tudom én is azt, hogy ha ezt az alkotmányos biztosítékot elejtjük, azért a nemzet fegyvertelen nem marad, azért maradnak még más eszközök a kezében, hogy akaratát érvényesíthesse. De, t. Ház, szeretném látni, hogy az az ember, a kinek 300,000 firtos vagyonából e vagyonának a kezelője 100,000-et elveszített, mit felelne, ha ez azzal védené magát: hiszen kérem, 200,000 firt még megvan!? *(Élénk derűtség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A nemzet hatalmának, alkotmányos befolyásának különböző biztosítékai vannak. Ezek a biztosítékok arra valók, hogy a nemzet az idők és körülmények különbözősége szerint, a melyiket célszerűnek látja használni, hol az egyiket, hol a másikat használja fel, és éppen azért különbözők, mert a nemzet hol az egyiket, hol a másikat alkalmazhatja politikai veszély nélkül. A nemzetet a biztosítékok e sokféleségétől megfosztani, annyit tesz, mint a nemzet akcióképességét, a nemzetnek saját akarata érvényesítésére való hatalmát csonkítani, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* mint fegyverzetének egy részét. tőle elvenni és őt azzal vigasztalni, hogy marad még «gy másik része, míg valahogy azt is el nem veszti. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Bevezetőleg mondtam, t. képviselőház, hogy a véderő kérdését a nemzeti élet mindazon ágának szempontjából kell felfogni, a melyekre az befolyást gyakorol. *(Halljuk! Halljuk!)* Mondottam, hogy, ha már reformot csinálunk védelmi szervezetünkben, annak a reformnak nem szabad egyoldalúlag katonainak lenni, hanem ki kell terjeszkednie mind arra is, a mi védőszervezetünkben más, a katonai egyenrangú szem-

pontok tekintetében hiányosnak, hibásnak bizonyult. És miért kell ennél az alkalomnál érvényesítenünk azokat a szempontokat is, a melyekre vonatkozó határozatokat ebben a törvényjavaslatban nem találunk? Miért kell nekünk a katonai reform kérdését ez alkalommal közszabadsági, közjogi és nemzeti szempontból is felvetni? Egyszerűen azért, mert ez az egyetlen alkalom, midőn a képviselőház abban a helyzetben van, hogy a maga akaratát érvényesíthesse. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Az a képviselőház, mely a hadügyi költségvetést sem tárgyalj a közvetlen, hanem csak egyik bizottsága által — ez a képviselőház — ha ezt az alkalmat nem használja fel, midőn katonai reformokat kérnek tőle, hogy viszont politikai reformokat kérjen: az a képviselőház erre egy alkalmat sem fog felhasználni. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. képviselőház, van-e okunk arra, hogy politikai reformokat kérjünk? *(Halljuk! Halljuk!)* Közszabadsági szempontból a hadsereg intézményei körül még mindig fennáll a múltnak egy romja, *(Halljuk!)* mely, mondhatom, talán kivétel nélkül minden ahhoz értő és a dolog iránt érdeklődő szemében botránykő: ez a katonai büntető eljárás. *(Úgy van! a hal- és szélső baloldalon.)* 18 év óta ígérik azt a reformot, melyet Németországban, a hol pedig a katonai követelmények iránt az érzék talán meglehetősen magas fokon áll, ha nem csalódom, egy vagy két év alatt létesítettek. Ennyi idő után, t. Ház, azt hiszem, a legnagyobb türelemnek is megszakadhat a fonala és a t. képviselőház teljes joggal mondhatja: most már követelem, mielőtt katonai reformokba belemegyek, hogy ez a közszabadsági reform is

létesüljön, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezt a kérdést azonban, t. Ház, tüzetesen és részletes vitánál akarjuk kifejezni: itt csak rámutatok, mert a kép teljességéhez tartozik ez is. De, t. képviselőház, van nekünk mit kívánunk közjogi és nemzeti szempontból, mégpedig részint olyat, a mi e törvényjavaslat keretén belül, részint olyat, a mi azon kívül ugyan, de ezzel egyidejűleg megoldható, egyidejűleg abból az általam előbb említett szempontból, mert most van itt hatalmunk órája, egypár hét múlva az többé tekintetbe sem jön, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Nem akarok kisebb jelentőségű dolgokról beszélni és nem akarom érinteni azokat a kérdéseket, melyeket, mint a hadsereg belszervezetéhez és vezényletéhez tartozókat az 1867-ik évi XII. törvény-czikk egyenesen ő felsége intézkedési körében hagy. Csak a leglényegesebb dolgot akarom megemlíteni és ez az, hogy a hadsereg kulturális követelései és intézményei, nincsenek összhangban a magyar állam kulturális intézményeivel, nemzeti kultúránk követelményeivel. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Az összhang e hiánya két momentumnál nyilvánul, melyek egyike e javaslat keretébe tartozik és szerintem itt oldandó meg: *a tiszti vizsgálat nyelvének a kérése*; másika meg a *katonai szákoktatás egyoldalúsága*.

T. képviselőház! Méltóztassanak követni okoskodásomat, melyben kimutatom, hogy e követelmény nem izlés dolga, hanem közjogi állásunkból és nemzeti kultúránkból organikus szükséggel kinőtt követelmény. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! A magyar nemzetnek, mint minden életrevaló nemzetnek, egész politikai fejlődésében kisebb-nagyobb öntudatossággal egy politikai ideálja volt: önálló nemzeti államot alakítani e hazában. Önálló nemzeti élet és ennek az önálló nemzeti életnek egyik leglényegesebb ága önálló, szorosan és kizárólagosan nemzeti kultúra. *(Élénk helyeslés a baloldalon.) A nemzeti kultúrának, t. Ház, az állam összes intézményeivel, azok minden fokán, találkoznia kell;* az állam minden intézményében bizonyos fokozatok elérése, megfelelő kulturális fok elérésétől van feltételezve és e kulturális fok meghatározását helyesen azoknak az intézményeknek az érdeke szabja meg. De annak a kultúrának, melyet bármely fokon követelünk, mint annak a feltételét, hogy az állam intézményeiben bizonyos fokozat eléressék, *másnak, mint nemzeti kultúrának, nem szabad lenni. (Élénk helyeslés a baloldalon.)* Mert ha más kultúrát követelünk, mint nemzetit, akkor az az intézmény, mely ily feltételekhez köti egy fokozat elérését, ellentétben áll az állam nemzeti kultúrájával, az állam egyik leglényegesebb éltető erejével. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A hadseregben a tiszti fokozat elnyerésének, a magasabb műveltség útján, két módja van: az egyik az egyéves önkéntességet követő tiszti vizsgálat letétele, mely az illetőt a tartalékos tiszti rangfokozatba viszi, a másik a katonai nevelés minden stádiumának a követése. Már most az a tűrhetetlen állapot van itt, hogy az a műveltség, a melyet a tiszti rangfokozat elérésére követelnek — tegyék annak a fokozatát bármily magasra, az ellen nincs kifogásom, — az a műveltség nem magyar műveltség, azzal nem

nem érik be. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* És a katonai szakoktatás egész rendszerében az a műveltség, melyet a közös hadsereg, tehát a magyar államnak is egyik intézménye a maga intézeteiben, a tisztipályára vágyó és ez úton törekvő ifjúnak nyújt, nem magyar nemzeti műveltség, hanem mitőlünk idegen. *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondám s azt hiszem, beigazoltam, hogy nem személy, nem kedvencz eszme súgta követelmény a magyar katonai nevelés, hanem az önálló államiságnak és az azzal elválaszthatatlanul összekötött magyar nemzeti kultúrának a követelménye, annak az elvnek a követelménye, hogy az állam minden intézményének az állam alapjával összhangban kell lennie. Ha azt kívánjuk, hogy azt a kultúrát, melyet a hadsereg a tartalékos tisztektől követel, melyet saját nevelő intézeteiben a tisztipályára készülő ifjúságnak nyújt, a magyar korona területén született ifjak, a magyar állampolgárok elsajátítsák: akkor fogadja el mérvadóul a hadsereg a magyar nemzeti kultúrát és ne erőltessen reánk idegen kultúrát. *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És e követelmény, t. Ház, egy pillanatra sem ütközik a hadsereg közösségébe és egységes vezényletébe hisz' senki sem ellenzi, hogy a német nyelvnek a szolgálathoz szükséges ismeretét követeljük; de veszedelmes tant hirdet a közös hadsereg nézve az, a ki azt mondja, hogy a katonai szempontból követelt kultúra ellentétben áll a kultúra magyar nemzeti jellegével; pedig csak ezen az állásponton lehet azt ellenezni, hogy a katonai tanintézeteknek egy része, a magyar állam-

polgárokra nézve, nyelvben és nevelési irányban a nemzeti kultúrának feleljen meg. E követelmények megvalósítása nélkül, t. Ház, a katonai reform egyoldalú. Ezeknek a követelményeknek megvalósulása nélkül — és én valóban a leglényegesebbekre szorítok — katonai reformokhoz, legyenek azok önmagokban bármily helyesek, beleegyezésemet nem adom* *(Élénk helyeslés a bal és a szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, mi ezekkel a követelményekkel szemben a törvényjavaslatnak és a kormány katonai politikájának az álláspontja? Volt idő, mikor a delegáció a magyar katonai nevelésre vonatkozó határozati javaslatot elfogadta, de következett azután az irányadó katonai körök részéről a tagadó válasz és akkor a delegáció nemhogy érvényesíteni iparkodott volna az általa elfogadott álláspontot, hanem szépen visszavonult. *(Úgy van! balfelől)* Ez a követelmény, a melyet őseink a Ludovika-akadémia létesítésével, a nemzeti sülyedésnek nevezett korszakban akartak megvalósítani, egy nemzeti katonai akadémiának a létesítése, ma valami rebellis színezetet nyert; *(Úgy van! bal felől.)* ez a követelmény melynek megvalósítása a védelemnek épp úgy érdekében áll, mint Magyarországnak, megretírált, nem a hadsereg érdekei, hanem a megrögzött czopf előítéletei előtt, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A tisztí vizsgálat kérdésével pedig hogyan állunk, t. képviselőház? *(Halljuk!)* A véderőbizottság t. többsége egy határozati javaslatot fogadott el, mely szerint a Ház utasítsa a honvédelmi minisztert, hogy hasson oda, *(Élénk derűtség a bal- és szélső baloldalon)* hogy a tisztí vizsgára vonatkozó instrukcióban, ama-

gyár ifjaknak engedessék meg, hogy egyes tantárgyak részleteiből magyar nyelven tehessenek vizsgát. *(Derütség balfelől.)*

Előre kijelentem, t. Ház. hogy én ezt a határozati javaslatot nem fogadom el, *(Helyeslés bal felől)* mert nem akarok részese lenni annak a játéknak, mely abban a határozati javaslatban rejlik. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Először is arra a követelményre nézve, a melyhez — mint azt egy kiváló kormánypárti képviselő helyesen mondta — igazán a magyar állam méltósága van kötve, a határozati javaslat szerint megelégednék a Ház azzal, hogy utasítást ad egy miniszternek — a mint másként különben nem is teheti — a ki nincs is hivatva ezt a kérdést közvetlen elintézni, hanem a ki csak „oda hathat“? *(Derütség balfelől)* Másodszor, mire nézve adja az utasítást? Hogy az egyes tantárgyak részleteiben a magyar ifjú magyar nyelven mutathassa be a tudományát. Természetesen, annak a megítélése, hogy mi az általánosság és mi a részlet, az illető vizsgáló bizottság tagjaitól függ. *(Úgy van! balfelől)*

És ki fogja azt ellenőrizni, hogy ők a határozatot e tekintetben hol vonják meg? *(Tetszés balfelől.)*

Másodszor, feltéve, hogy a javaslat tartalma a lehető legkielégítőbb volna, mégis csak adminisztratív útra tereli a dolgot és átadja oly hatóságoknak, mely ma, megengedem, az utasításnak megfelelően, az instrukciót így adja ki, de a mikor jönnek látja, ezt az instrukciót megint visszavonhatja. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* Megengedem, hogy míg a t. honvédelmi miniszter úr ül e széken, szavát be fogja váltani,

sőt én erről meg vagyok győződve; de egy miniszternek csak addig tart a kötelezettsége, míg 6 foglalja el azt az állást. Megvallom, a magyar ifjak ama jogainak a megóvását, hogy a tiszti vizsgát magyar nyelven tehessék le, nem akarom a jelenlegi, vagy bármely miniszter hivataloskodásának időtartamához kötni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.)*

Ennél a pontnál, t. Ház, legyen szabad a túloldal t. tagjaihoz egy kérést intéznem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Vannak a túloldalon többen, hallottuk ma is, a kik az egyéves önkéntesi intézmény súlyosbítását katonai indokokból elfogadják. Én nem vagyok aző nézetükön. Megengedem azonban, hogy lehetnek érveik és tisztelem ebbeli meggyőződésüket. De ha ezt tesszik, akkor mindenre, a mi előttük szent, kérem őket, ne tegyék addig, míg teljes biztosítékot nem nyertek arról, hogy a magyar ifjaknak jogukban lesz az elméleti vizsgákat magyar nyelven tenni le; ne tegyék addig, míg e jogot — nem minden egyes vizsgáló bizottság önkénye szerint elcsavarható formulával, hanem félre magyarázhatatlan, szabatos és törvénybe foglalt jogszabálylallyal nem biztosítják. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mert, t. Ház, lehet mindenféle meggyőződés a katonai czélszerűség tekintetében; de a mi Ujainkat annak kitenni, hogy a tiszti vizsgának le nem tétele esetén egy második, talán harmadik évet legyenek kénytelenek szolgálni és nem bírni teljes biztosítékot arról, hogy nem magyarságuk fogja reájuk róni ezt a káros következményt: ez lelketlenség. *(Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha ezt a

súlyosbítást az általam említett korollárium nélkül megszavazzák, akkor akadt magyar képviselőház, mely törvénybe ígtatta annak a lehetőségét — csak azt mondom, annak a lehetőségét — hogy az állam egyik intézményében, a hadseregben, a magyarságot és a kizárólagosan magyar kultúrában való neveltséget büntetéssel sújtsák. *(Élénk helyeslés. Hosszantartó éljenzés és taps bal és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Miután az általam eddig előadottak nyomán és amaz aggodalmak alapján, melyekben a túloldalon mutatkozó derült jó kedv ellenére, a túloldal nagyszámú tagjai is osztozkodnak, én a törvényjavaslatot pénzügyileg megoldhatlan rejtélynek tartom; miután ennek káros társadalmi hatása kétségtelen, ugyanazoknak a rendelkezéseknek a katonai értéke pedig felette kérdéses; miután abban a népképviselőlet egy lényeges hatalmi kellékét csökkentve és elhomályosodva látjuk; miután azzal egyidejűleg semmi sem történik meg abból, a mi akár a közgazdasági érdekek, akár közjogi állásunk, akár nemzeti kultúránk mellőzhetetlen és legszükségesebb követelménye: tehetek-e más, mint hogy e javaslatot már általánosságban vizsgáltsaítsam. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondották többen, hogy lehetne e javaslatot általánosságban elfogadni és a részleteknél megkísérteni az általam ecsetelt sérelmek és hiányok orvoslását. Ha, t. Ház, ezeket a sérelmeket és hiányokat úgy tekinthetném, mint egy különben üdvös reform-törekvés mellett szándékoság nélkül becsúszott hibákat, akkor ezt az eljárást lehetne követni és talán követném is. De mikor minden oldalról azt halljuk, hogy

e törvényjavaslat semminemű lényeges intézkedésének módosítását az illetékes tényezők el nem fogadják; mikor tehát mindezek a hiányok, nem mint véletlen és szándékosság nélkül való botlások, hanem, mint egy egész rendszer alapgondolatának a nyilvánulása! jellenek meg: *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* akkor, t. Ház, mit tehetek egyebet, mint rendszerrel rendszert állítani szembe, mint annak a rendszernek, mely nekem azt mondja: én veled nem alkuszom, visszaválaszolni: de én sem veled! *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Elvileg, szerintem, ez a helyes eljárás, gyakorlatilag is csak ennek van értelme. Mert ugyanazoknak a tényezőknek akarataiba ütközünk minden egyes lényeges intézkedés elvetése által. Ha tehát minden egyes lényeges intézkedés módosítása ugyanazt a válságot idézi elő, melyet az egész elvetése képes előidézni, akkor azt hiszem, a dolog gyakorlati megoldásának is az az érdeke, hogy hadd álljon be hát az a válság előbb, lefolyása is előbb következze be! *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De én és elvbarátaim, nem szorítkozunk a tagadás keretére, hanem azoknak az eszméknek, melyeket a t. Háznak előadni bátor voltam, határozati javaslatban adunk kifejezést, mely e nagyfontosságú ügyben meggyőződésünknek és politikánknek kifejezője. Méltóztassanak azt meghallgatni. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa a határozati javaslatot.)*

Határozati javaslat a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyában.

Mínthogy a hadsereg létszámára vonatkozó törvényes intézkedések 1889 év végén hatályukat veszítik,

a képviselőház kész e tekintetben új törvény megalkotásához járulni; hajlandó ez alkalommal a hadsereg közösségének fenntartása mellett védszervezetünk mindazon hiányának orvoslását eszközölni, melyek a fennálló törvényből származnak; hajlandó egyszersmind azon áldozatok meghozatalára, melyeket az európai hatalmi viszonyok folytán hazánknak és a pragmatika szankció értelmében közösen megvédendő monarchiának biztossága követel.

De midőn a képviselőház ekkép a jogos katonai követelményeknek megfelelően kész, egyszersmind először:

feltétlenül ragaszkodik azon alkotmányos jogok és biztosítékok teljességéhez, melyekkel a nemzet a véderő tekintetében a fennálló törvények alapján bír;
(*Helyeslés balfelől.*)

másodsor: szükségesnek tartja azt, hogy a katonai érdekű reformokkal együtt, részint a jelen törvényjavaslat keretén belül, részint azzal egyidejűleg, azok a leglényegesebb reformok is létesíttessenek a közös hadsereg intézményeiben, melyek Magyarország állami önállóságának és állami intézményeink nemzeti jellegének mellőzhetetlen elvi és gyakorlati következményei; (*Úgy van! balfelől.*)

végül tartozik tekintettel lenni a nemzet közgazdasági erejére és pénzügyi teherviselési képességére.

Mínthogy pedig a napirenden levő törvényjavaslat ezeknek a szempontoknak meg nem felel; jelesül: mínthogy a *törvényjavaslatnak az újoncz-jutalék megállapítására és a póttartalékra vonatkozó intézkedései a népképviselő hatalmát csökkentik*; mínthogy a javaslat

nem tartalmaz biztosítékot arra nézve, hogy a *magyar állampolgároknak jogában álljon a tiszti vizsgát az állam nyelvéi letenni;*

minthogy az egyévi önkéntesek intézményének súlyosbítása által a magasabb tanulmányokat végzett ifjúság életpályáját veszélyezteti és így a nemzet szellemi tőkáját támadja meg;

minthogy a javaslat pénzügyi következményeiről alapos felvilágosítás nincs:

a képviselőház ezt a törvényjavaslatot általános-ságban sem fogadhatja el, hanem utasítja a kormányt, hogy újabb javaslatot terjesszen a Ház elé, mely az elősorolt sérelmeket nem tartalmazza, illetőleg az elősorolt kívánalmaknak megfelel.

Minthogy pedig a hadseregnek egyéb, e törvényjavaslat keretén kívül eső intézményei közt főleg *a katonai oktatás rendszere az, mely nincs összhangban Magyarország közjogi helyzetével és nemzeti közoktatási rendszerével;* minthogy ez összhang hiánya nem csupán nemzeti szempontból sérelmes, de Magyarország katonai erejének kellő érvényesítését is gátolja és így a a közös védelmet gyöngíti:

Utasítja továbbá a Ház a kormányt, hogy alkalmas módon kezdeményezze *a katonai oktatás rendszerének oly reformját, mely a katonai tanintézeteknek kellő arányban megállapítandó részét az oktatás minden fokozatán tannyelvre és nevelési irányra nézve Magyarország nemzeti közoktatási rendszerével összhangba hozza és hogy e kezdeményezés eredményéről a képviselőháznak is jelentést tegyen.*

A mennyiben pedig mindezek 1889. év végéig megtehetőek nem volnának, a képviselőház kész a

fennálló törvény érvényének ideiglenes meghosszabbításához járulni. *(Élénk helyeslés bal felől.)*

T. Ház! Mi e határozati javaslatban iparkodtunk *(Halljuk! Halljuk!)* rendszert szembeállítani a rendszerral, katonai politikát szembeállítani katonai politikával. Hogy erős, hatalmas, katonailag a tökély legmagasabb fokára vitt hadsereget akarunk; hogy a létező közjogi alapot és a hadsereg közös szervezetét fenntartani akarjuk, abban egyezünk a törvényjavaslat álláspontjával. Különbség csak az, hogy a törvényjavaslat e katonai reformot összeköti egy sötétben való ugrással a pénzügyi téren, a nemzet társadalmi érdekeinek a megsértésével, a nemzet alkotmányosjogainak a csorbításával, minden közjogi és nemzeti érdek kielégítésének a megtagadásával, *(Úgy van! Úgy van! balfelől)* mi pedig e reformot a pénzügyi világossághoz és kellő mérlegeléshez, a magyar társadalomnak nem kárához, hanem előmozdításához, Magyarország alkotmányos jogai teljességének a fentartásához, a közjogi és nemzeti szempontból szükséges reformoknak a létesítéséhez akarjuk kötni. *(Élénk helyeslés balfelől)* A törvényjavaslat a katonai reform sorsát mindenhez, a mi e nemzetre káros és a nemzet előtt gyűlöletes; köti, *(Úgy van! Úgy van! bal felől!)* mi akarjuk kötni mindahhoz, a mi a nemzetre előnyös, a mi a nemzet lelkesedését bírhatja. *(Élénk helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Hogy melyik politika gondoskodik jobban nemcsak a hazának, de a trónnak, a monarchiának és a hadseregnek jól felfogott érdekeiről, arról ítéljen a Ház bölcsessége s válaszson a két politika közt. *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés, tetszés és taps a bal-*

és szélső baloldalon. Felkiáltások a baloldalon: 5 percnyi szünetet kérünk!)

Elnök: Az ülést 5 perczre felfüggesztem. (Helyeslés.)

II.

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1894. január 28. —

T. Képviselőházi

(Halljuk! Halljuk!) A tárgy rendkívüli természete, a lefolyt hosszú és nagyérdekű vitának a tartalma, gondolom, teljesen igazolja azt, ha a zárszó jogával élek, ha igénybe veszem a házszabályoknyújtotta lehetőséget, hogy a szavazás előtt még egyszer minden álláspont, a lehető legteljesebben kifejtessék. (Halljuk! Halljuk!)

Senki sem fogja tagadni, t. Ház, azt a tényt, hogy hosszú évek, talán évtizedek óta oly nagymértékű izgalom, annyi aggodalom javaslatához, mely a Ház asztalára le volt téve, nem fűződött, mint a mostanihoz. (Igaz! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.)

T. Ház! Ez az izgalom, mely talán e termen kívül még nagyobb, mint a minőnek ebben a teremben is tapasztaljuk, ez az izgalom, — ezt konstatálni talán közérdekű dolog, talán mindnyájunk érdekében áll — korántsem vonatkozik az országtól követelt katonai áldozatok mértékére, (Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.) korántsem jelenti azt, mintha ebben az országban lankadás volna abban az elhatározott szándékban, hogy úgy az országot, mint a trónt, mint

a pragmatika szánkczió értelmében közösen megvédendő monarchiát minden rendelkezésünkre álló hatalmi eszközzel, minden veszély ellen megvédjük. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) És ha nekünk, vita közben különös gondunk volt e kérdés anyagi oldalának a kiderítésére, az áldozatok mértékének lehetőleg szabatos-megállapítására, ez nem azt jelentette, hogy a nagyobb áldozatokat visszautasítjuk, hanem, hogy a parlament, kötelességéhez hiven, az áldozatok mértékét megtudja, ezt a mértéket megállapíthassa: szóval, hogy vaktában semmi irányban ne szavazzunk. (*Heyleslés balfelől.*)

A mi az aggodalmakat okozza, az nem e törvényjavaslat katonai intézkedésében található, hanem főleg azokban az idegen, a katonai célra részint közzömbös, részint egyenesen káros intézkedésekben., (*Úgy van! bal felől.*) melyek abba belevegyültek éa abban a visszautasításban, mely minden, még a legszerényebb nemzeti követelménnyel szemben is me-reven előttünk áll, ugyanakkor, mikor az áldozatok súlyosbítása felett tanácskozunk. (*Úgy van! balfelől.*) A legkomolyabb férfiak, pártkülönbség nélkül, súlyos-aggodalmakat táplálnak a nemzet alkotmányos jogai-nak integritása iránt; súlyos aggodalommal vannak eltelve nemzeti egyéniségünk fentartásának alapjai iránt és ebből kifolyólag aggódva féltik a kiegyezési politika alap gondolatát, melyet ha megtámadnak, nem annyira ez ország, mint inkább maga a monarchia és annak közös intézményei szenvednek, (*Úgy van! balfelől.*)

Én, t. Ház, csak e kimagasló főpontokról aka-rok záróbeszédemben megemlékezni. (*Halljuk! Halljuk!*)

A törvényjavaslatban foglalt alkotmányjogi sérelemről azt hittem, hogy a vita folyamán elmondottak után arról nem is lesz szükséges szólni; azonban a miniszterelnök úr utolsó beszéde ezt mégis kötelességemmé teszi. Nem mintha ez az utolsó beszéd meg-ingatott volna abban, hogy a híres, vagy mondjuk hirhedt 14. § értelme és sérelmes volta iránt tulaj-donkép kétely már nem is forog fenn; hanem azért, mert e beszéd volt az első kísérlet arra, hogy az a legilletékesebb helyről, a kormány részéről érvekkel igazoltassék.

A vita egész impressziója minden részrehajlatlan szemlélő előtt csak egy lehet: az, hogy a 14. § sérelmes volta minden kétséget kizárólag be van bizonyítva. (*Helyeslés a baloldalon.*) Bebizonyítja ezt minden jogi tekintély egyhangú vélekedése; bebizo-nyítja azt az a ziláltság, mely a 14. § védelmezőinek argumenczátiójában tapasztalható. Az egyik felszólaló a védelem legkönnyebb végét fogta azáltal, hogy egy-szerűen szörszálhasogatásnak nevezte a 14. § fölött való vitát; a másik azzal védelmezte, hogy az osz-trák alkotmány határozmányaira való tekintettel nem helyes a maga teljességében fentartani azt a régi intéz-kedést, mely szerint 10 év múlva a létszám kérdésében tabula rasa állana be. Ez az argumenczátió annak a beis-merését tartalmazza, hogy a 14. § változást idéz elő a mostani közjogi állapothoz képest. (*Úgy van! bal-felől.*)

A t. honvédelmi miniszter úr első felszólalásá-ban a javaslatot és e szakaszt is azzal iparkodott igazolni, hogy ez kompromisszumból ered. Nem arra helyezett súlyt, hogy nehéz eltalálni, kivel lehetett

légyen kompromisszumra lépni, midőn itt a monarchia két államának nem valami összeütköző érdekéről, hanem oly alkotmányos biztositékról van szó, mely úgy az egyik, mint a másik államra nézve egyenlő, *(Úgy van! balfelől.)* csak konstátálom, hogy a miniszteri argumentumok egyike az volt, hogy a 14. § — mert egyenesen erre vonatkozott — kompromisszum. Ha kompromisszum, ez azt jelenti, hogy változtatások vannak benne az eddigi állapothoz képest, *(Úgy van! balfelől.)* mert ha az eddigi állapot fentartását czélozzák, akkor nem kell kompromisszum. *(Derütség balfelől.)* A miniszterelnök úr pedig következetesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a 14. § mostani szövegezése teljesen ugyanazokat a jogokat és ugyanazt a közjogi biztosítékot tartalmazza, szóval ugyanazt mondja, a mit a régi 11. §.

T. képviselőház! Ha én a t. miniszterelnök úr vitatkozási modorát követném, ezekről az egymással ellentétes védelmi irányzatokról, melyek ugyanazon párt kebelében merültek fel, argumentumot követelnék; mert a t. miniszterelnök úrnak szokása, hogy, ha az ellenzéki padokon felszólalók külön-külön oly érveket használnának, a melyek közt bizonyos összeütközés van, akkor ő az érvelések ez összeütközéséből vonja le azt a következtetést, hogy neki igaza van. *(Derütség balfelől.)* De én ezt az érvelési módszert nem fogom követni, mert nem tartom helyesnek. Én csak annak tulajdonítok jogosultságot, ha valakire rá lehet bizonyítani, hogy ő maga jó saját érveivel ellentmondásba. Végre is pártoktól, még inkább két ellenzéki párttól nem lehet azt követelni,

hogy annak minden szónoka minden gondolatban, minden érvben találkozzék. De lehet követelni minden egyes szónoktól és, szerintem, követelni lehet egy kormánytól, hogy saját érveléseiben, illetőleg a kabinet tagjainak az érveléseiben ne legyen ellentmondás. *(Úgy van! balfelől.)* Midőn a kormány tagjai kardinális természetű intézkedéseket védnek, jól teszük, ha nem választanak külön-külön oly védelmi vonalakat, melyek egymás mellett meg nem állhatnak, melyek egymással ellentétben vannak. *(Élénk helyeslés balfelől)*

Ugyanazon kormány tagjai közül nem mondhatja a szakminiszter azt, hogy e szakasz elfogadandó, mert kompromisszum, tehát módosítás, a miniszterelnök pedig azt, hogy elfogadandó, mert a régít tartalmazza. *(Úgy van! balfelől.)*

Emlékszem, t. Ház, hogy egy kormánypárti szónok egyszer nagy derűtséget keltett a Házban annak az emlegetésével, hogy az ország valamely részében az ellenzék két agitátora, a pénzügyi helyzet romlottságát festvén a közönség előtt, az egyik az államadósságok összegét — mondjuk 3 ezer millióra, a másik 5 ezer millióra mondta. S miután történetesen ugyanabban a községben fordultak meg egymás után, ebből baj keletkezett; úgy, hogy azután semleges helyen találkoztak, hogy egymást közt megállapítsák, mennyi az államadósságok összege, *(Élénk derűtség.)* Nem tudom, megtörtént-e ez, — meglehet — de mindenesetre ajánlanám a t. miniszter uraknak is, hogy valamint azoknak az ellenzéki agitátoroknak jó lett volna előbb megállapodásra jutni abban, mily nagy az államadósságok összege: találkozzanak a viták

kezdete előtt ők is és állapotjanak meg abban, hogy mily érvekkel fogják megvédeni az általuk javasolt szakaszt. (*Zajos helyeslés balfelől.*)

T. Ház! Én a t. honvédelmi miniszter úr katonai szakképzettségét nem vonom kétségbe, sőt elismerem és tisztelem és ezen a téren őt tekintélynek tartom; de ezek után talán nem fogja tőlem sértésnek venni, ha azt mondom, hogy a közjogi kérdések terén kevésbbő tekintély. (*Élénk derűtség. Úgy van! a hal- és szélső balon.*) És ezért korántsem az ő egyéniségének a kicsinylése, hanem a dolgok természetéből folyó lesz abbéli eljárásom, hogy én a miniszterelnök úr magyarázatát tekintem e kérdésben a kormány illetékes felfogásának.

T. Ház! Sajátságos tünet volt az, hogy midőn a támadásnak egyik legfőbb tárgya éppen ez az intézkedés, éppen ez a kérdés volt, a t. miniszterelnök úr, ámbar kétszer szólalt fel, álló 10 napon át ezt az ő álláspontját, mely szerint a 14. § ugyanazt tartalmazza, a mit a mostani törvény 11. §-a, semmi másal nem védte, mint az ő szent meggyőződésére való hivatkozással. (*Élénk derűtség. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Én tisztelem mindenkinek a meggyőződését, szentnek is tartom azt, de t. Ház, ha csupán meggyőződésre való hivatkozással akarunk a parlamentben egymással szemben állani, akkor az egyszerű szavazat is elegendő volna, mert hiszen ez is kifejezésre juttatja a meggyőződést: akkor fölösleges volna minden parlamenti vitatkozás. Hiszen a parlamenti vitatkozásnak éppen az a célja, hogy meggyőződésünk érveit, alapjait előadjuk és ezek által iparkodjunk másokat is meggyőződésünknek megnyerni

és ha a t. miniszterelnök úr, a kiről különben elismeri mindenki, hogy a legfényesebb parlamenti tehetségek — és a vitatkozás mezején ez ország leg-erősebb bajnokai közé tartozik, mondom, ha a t. miniszterelnök úr, az ilyen kardinális kérdésben. annyi megtámadtatás után, annyi aggodalom után. mely saját pártjában támadt, 10 napon át, egészen a vita utolsóelőtti órájáig, más érvet nem talált, mint a meggyőződésére való hivatkozást, ez ennek az ügynek az erőssége, ennek az ügynek az igazsága iránt való bizalmat fokozni bizony nem képes. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Egyébiránt én értem, hogy a t. miniszterelnök úr ezt a védelmi módszert választotta; értem, mióta utolsó felszólalásából megtudtam, hogy minők tehát az igazi érvek, melyek rendelkezésére állanak. A t. miniszterelnök úr egyik főerve annak a bizonyítására, hogy a javaslat 14. §-a lényeges intézkedésében nem tér el a ma fennálló törvény 11. §-ától, annak az ecsetelésében áll, hogy mi történt 1878-ban, midőn a létszámra vonatkozó intézkedés meghosszabbítása a a Lajthán túl akadályra talált, azután azt mondja: ugyanennek kellene történni 10 év múlva, ha a mostani javaslat elfogadtatnék.

Ez petitis principii, t. Ház! Nem láthatom át, hogy miért kellene ugyanennek bekövetkeznie. 1878-ban azért volt szükséges a meghosszabbítás, mert miután határozott időhöz volt kötve a létszám megállapítása, erre nézve minden intézkedés, minden rendelkezés 1878-ban megszűnt, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* tehát ideiglenes rendelkezéseket kellett tenni, ha a végleges intézkedés annak idején létre nem jöhetett. De, hogy miért

kelljen azután, most 10 év múlva, ha a Ház ezt a 14. §-t elfogadja, hasonlóképen jární el, miért kelljen akkor, ha egyesség nem jöhet létre, ismét ideiglenes meghosszabbításhoz fordulni, azt nem vagyok képes belátni. Hiszen éppen az a kórdós, a körül forog a vita, hogy nem szünik meg ipso jure a létszámra vonatkozó intézkedés s hogy ennek következtében a létszámra vonatkozó újabb intézkedésekre nem is lesz föltétlenül szükség, hanem ipso jure érvényben marad a létszámnak az a megállapítása, melyet a 14. § tartalmaz, ha a tör* vényt nem módosítják. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Nem is az a kérdés, hogy minő módon fognak az illetékes tényezők eljárni akkor s minő eljárást követtek 10 év előtt. Ez belátásuktól, bölcsességüktől függött. Ez opportunitás kérdése. A kontroverzia tárgya az, hogy minő jogok adatnak a népképviselteknek, hogy fentartatnak-e a létező jogok a maguk épségében: ez a kérdés; és a iüniszterelnök úr abbeli állítása, hogy 10 óv múlva éppen úgy kell eljárni, bizonyítottnak veszi éppen azt, a mit bizonyítania kellene. Ezt az érvelést tehát nem fogadhatom el. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a miniszterelnök úrnak az az érvelése, a mely az egész vitában hallottak közül leginkább hasonlít megállható érvhez, az, hogy mit jelentene — és ezt a honvédelmi miniszter úr is magáévá tette utolsó beszédében — az a záradék, mely a 14. §-ba felvetett, hogy tudniillik 10 óv lefolyása előtt a kormányok tartoznak a parlamenteknek előterjesztést tenni: mit jelentene ez, ha 10 óv múlva nem vesztené hatályát a mostani megállapodás? Ez az érv körülbelül így fejezhető ki: törvényben ne lehessenek oly intéz-

kedések, melyeknek nincs okuk és ha a törvényben foglalt valamely intézkedéseknek csak egy oka lehet, akkor vissza lehet következtetni abból az intézkedésből, hogy bent van a törvényben az is, a mi egyedül szolgálhat okul az illető intézkedésnek törvénybe való fölvételére. Úgy-e bár, ez az érvelés értelme?

No hát, t. Ház, megvallom, hogy ebből az érvből sem tudok semminemű megnyugvást szerezni. Mert annak, hogy a kormány 10 év múlva a létszámra vonatkozólag újabb javaslatot adjon be, annak lehetnek még számos okai, azon kívül, hogy a létszámra vonatkozó mostani intézkedés hatályát veszti.

Teszem azt, 10 év múlva megszűnik a koronának ama praerogatívája, hogy kizárólag ő élhet a kezdeményezés jogával a létszám kérdésében; 10 év múlva — a 14. §. intézkedése szerint is — indítvány tehető az egyik és másik törvényhozásban is a létszám megváltoztatása iránt. Hát, t. Ház, nem fog-e a kormány érdekében állhatni, nem fog-e a katonai kormányzat óhajtásai közé tartozni az, hogy 10 év múlva ismét biztosítsa a koronának a kezdeményezés kizárólagos jogát? És ebből a célból nem kell-e a létszámra vonatkozó új törvényjavaslatot benyújtani? Nem elég ok tehát ez is? Ezt csak annak illusztrálásául mondom el, hogy oly intézkedésnek, mely e kormánynak kötelességévé teszi, hogy 10 év múlva új törvényjavaslatot adjon be, lehet még számos más oka, azon az egy okon kívül, hogy a mostani intézkedés hatályát veszti. Tehát nem helyes a visszakövetkeztetem a törvényjavaslatba bevett záradókból, arra az állí-

tásra, hogy 10 év múlva úgy, mint eddig, ipso jure megszűnik a létszám mostani megállapítása. Annyira gyöngye lábom áll ez az érv, hogy erre alkotmányos biztosítékot építeni az alkotmány iránt igazán féltékeny parlament sohasem akarhat. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az elvi álláspont különben nagyon egyszerű. Minden törvény és a törvénynek minden intézkedése, mely világosan s határozottan bizonyos időtartamhoz kötve nincs, érvényben marad mindaddig, míg azt új törvény meg nem változtatja. *(Helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* Ez, gondolom, oly elv, a mely iránt semmi kétség nem lehet. Pedig a 14. § szerint a létszám megállapítása bizonyos időtartamhoz kötve nincs, tehát érvényben marad mindaddig, míg azt új törvény meg nem változtatja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, t. Ház, kétszer kettő négy. És végre is, akármint iparkodjanak mindenféle ügyességgel megmagyarázni azt, hogy valahogy ki lehet okoskodni a 14. §-ból ugyanazt az elvet, mely a mai törvény 11. §-ában világos szavakkal ki van fejezve, akárhogy sikerüljön ennek a felfogásnak így bizonyos valószínűségi látszatot adni, sőt minél jobban sikerül: annál nagyobb s annál elementárisabb erővel nyomul előtérbe az a kérdés, hogy, ha érdemileg ugyanazt tartalmazza e 14. §. és ha számos komoly tényezőnek a mostani szerkezet aggodalmat okoz, akkor miért nem állítják vissza a régit? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* E kérdés elől kitérni abszolúte nem lehet. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr érezte ezt *(Halljuk! Halljuk!)* s azért utolsó beszédében fölvetette magá-

nak a kérdést. Elkezdte így *(olvassa)*: „De, t. Ház, miért nem járulok ahhoz — tudniillik a 14. § módosításához — azon értelemben, hogy az a kihagyott pont, melynek kihagyása minden aggodalom kútfeje, a szakaszba megint belevétessek.“ Megvallom, a miniszterelnök úr beszédje e részénél lépett kíváncsiságom a tetőpontra, *(Halljuk! Halljuk!)* mert ha erre tudott volna a miniszterelnök úr kielégítő választ adni, akkor nyert csatája lenne. De minő választ adott? *(Halljuk! Halljuk! olvassa.)* „Én a magam részéről, ha legkisebb kételyem volna az iránt, hogy ezen 14. § a legtávolabbról is csonkítja a magyar törvényhozás azon jogát, a mely az 1868. törvény-cikk 11. §-ában foglaltatik, félretéve mindent, meg nem is gondolva, ki lesz felelős e dolgokért, bizonynyal egész határozottsággal magam követelném megváltoztatását. De, engedelmet kérek, midőn ellenkező meggyőződésben meg vagyok nyugodva az iránt hogy ez így értelmeztetik, nem mondom, a Bécsben, tudom most is levő, czenralisták által, de azok által kiknek az ügy intézése kötelessége, mikor tudom hogy a magyar király valamely értelmezéshez más beleegyezést nem adhat, mint az osztrák császár: én a magam részéről e szakasz hiányos voltát a legtávolabbról sem tudom belátni.“

És ezzel punktum! Itt a miniszterelnök úr megint csak arra a szubjektív meggyőződésére hivatkozik, hogy, ő szerinte, ez a szakasz nem tartalmaz semmi újat. Arra a kérdésre, arra az evidens és önkénytelenül előterbe nyomuló kérdésre, hogy, ha ugyanaz. mért nem teszik be a régi mondatot: nem tud semmi mással válaszolni, mint azzal, hogy ő nem lát

ebben sérelmet s nem fog járulni a régi szakasz szövegének visszaállításához. (*Igazi Úgy van! a baloldalon.*)

Csodálatos, t. Ház, a miniszterelnök úr ugyané beszédben azt mondja, hogy csalhatatlan meggyőződést nem követel magának. (*Élénk derűtség a baloldalon.*) Ha a miniszterelnök úr csalhatatlan meggyőződést nem követel magának, akkor az ily kérdésben, hol a szaktudomány összes képviselői egyetértőleg és az ország közéletének pártkülönbség nélkül legkomolyabb elemei aggodalmat fejeznek ki: ne szegezze ezzel szemben az ő egyéni meggyőződését, mikor nem is érdemleges változtatásról van szó, hanem, a mint ő monda, csak arról, hogy bizonyos kifejezések, a melyek értelme úgy is bent van a törvényben, abba világosan felvétessenek.

De én a t. miniszterelnök úrhoz viszont egy kérdést intézek. (*Halljuk! Halljuk!*) Ő azt mondja, hogy nem fogja indítványozni, nem fogja elfogadni a 14. § visszamódosítását a régi szakasz szavai szerint, mert nem lát arra okot és ok nélkül semmit sem cselekszik. Ha a t. miniszterelnök úr valóban semmit sem cselekszik ok nélkül: akkor legyen szíves megmondani annak az okát, hogy e javaslat szerkesztésénél miért hagyta ki a régi rendelkezést? (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Vagy ha, mint én hiszem, e mondat kihagyása nem a t. miniszterelnök úr intenciójából eredt, hanem csak hozzájárult, akkor legyen szíves megmondani, hogy minő okból járult másoknak ily követelményéhez? Ezt jogunk van tudni, mert itt egyenlő elvekre fektetett javaslat megállapításáról van szó, tudnunk kell, minő okokkal támogat-

ták azok, a kik e módosítást követelték, e módosítás megítélését? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Egyébiránt, erre a kérdésre a t. miniszterelnök úr implicite már megfelelt s azt hiszem, ha alkotmányos biztosítékokat implicite akarunk a törvényekben találni, akkor nyilatkozatainak méltóságát sem sértem azzal, ha implicite keresek bennök oly felvilágosításokat, a melyeket határozott szavakkal nem ad meg. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr — a mint mondja — meg van győződve arról, hogy minden illetékes tényező, a mely e törvény megalkotására befolyt, azt éppen úgy magyarázza, mint ő, hogy t. i. az a dolog lényegében nem tartalmaz eltérést a 11. §. rendelkezésétől. E szerint, t. Ház, stiláris módosítványal állunk szemben, *(Élénk derűtség és tetszés a bal- és szélső balon.)* mert e módosításnak vagy tárgyi tartalma van, vagy tisztán formai dolog. *(Úgy van! balfelől.)* Ez elől nincs kitérés. Vagy dolgot változtattak meg, vagy csak szavakat, ugyanazon gondolat kifejezésére, s ekkor stiláris módosítással állunk szemben. És már most méltóztassanak visszagondolni az utolsó napokban történteke. *(Halljuk! Halljuk!)* A saját pártja kebelében fölmerült aggodalmakkal szemben, napokig tartó vita után, a t. miniszterelnök úr, hogy a vihart lecsillapítsa, kénytelen volt állásának egész súlyát latba vetni és a kabinet-kérdést fölvetni. *(Úgy van! a bal- és szélsőbal felől.)* Hát, t. Ház, stiláris módosítások fentartására történik-e ilyesmi? *(Élénk tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Továbbá azt mondják, a miniszterelnök úr köteles volt lojalitásból fölvetni a kabinetkérdést, mert ő a másik állam kor-

mányival szemben elvállalta a kötelezettséget, hogy azt a szerkezetet keresztülviszi. De miután ez, a miniszterelnök úr állítása szerint, a lajtántúli kormánynak — ha ugyan ettől származik a módosítás — csak stílárius kedvtelése volt: annyi súlya, annyi tekintélye sincs a miniszterelnök úrnak, annyi súlya, annyi tekintélye sincs egész Magyarországnak, (*Élénk tetszés a bal- és szélső balon.*) hogy a lajtántúli kormány az ő iránybeli ízlését nekünk feláldozza?! (*Élénk tetszés a bal- és szélső balon.*) Ez, t. Ház, igen szomorúan illusztrálná Magyarország tekintélyének azt az óriási növekedését, melylyel a t. miniszterelnök úr dicsekedni szokott. (*Tetszés balfelől.*)

De, t. Ház, nem is így áll a dolog. Nem hiszek én abban a nagytekintélyű növekedésben, melyet a miniszterelnök úr az ő kormányzati gyümölcseként szeret feltüntetni. Hiszem igenis azt, hogy Magyarország alkotmányos állapotainak szilárdsága iránt, Magyarország fejlődési képessége, Magyarország jövője iránt megerősödik a hit Európaszerte, látván, mire képes e nemzet; látván azt az áldozatkészséget, melyet minden téren tanúsít; látván, hogy oly alkotmányos állapotok, melyeket keletkezésük idejében a rosszakarat csak mulékony epizódnak szeretett mondani, gyökeret vernek, megerősödnek a nemzet életképessége által. Es e tekintetben minden nap, minden óv, mely elmúlik, ad az idők szentesítéséből valamit az alkotmányos állapotokhoz s az ország törvénybiztosította függetlenségének a tényleges biztosítékaihoz.

Ebben hiszek. De a miniszterelnök úr működésének ily eredményében nem hiszek. Azt azonban ismét nem hiszem, hogy odáig sülyedtünk volna, — és

annyi durvaságot lajtántúli szomszédainktól nem tételzek fel, hogy, ha valóban csak formai módosításról van szó, ők öt percnyi habozás vagy nehézség nélkül hozzá ne járulnának Magyarország óhajához. (*Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.*) Itt tehát dolgokról van szó, nem puszta formáról, mégpedig nagyon komoly dolgokról. Mert ha az ok és okozat harmóniájának törvényeit, a logikai következtetés minden alapját nem akarjuk lerontani: lehetetlen elhinnünk, hogy ily nagy tünetek, ily nagy nehézségek, ily aprólékos, ily, mondhatni, frivol alapon támadnának. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.*) Valóban itt alkotmányunk egyik biztosítékának legalább is kétségsé tételéről van szó. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

És mit mondjak ama pótbiztosíték jellemzésére. (*Derütség a bal- és szélső baloldalon.*) melyet a t. miniszterelnök úr törvény helyett ajánl nekünk? Egy nyilatkozat, melynek tartalmát nem akarom bírálni — mert hisz tulajdonképen az illető szakasz tárgyalásánál tennék meg azt — mondom, egy miniszteri nyilatkozatot vennének jegyzőkönyvbe, mely azt tartalmazza, hogy a szakaszt így és így kell értelmezni. Hát, t. Ház, kérdem én, ha magában véve ily eljárásnak lehetne alkotmányjogi és törvényhozói ereje, a mit tagadok, vájjon minő súlya lehetne ennek, ama körülmények tekintetbe vételével, melyek közt létre jött? Minő súlya lehetne ily kormány-nyilatkozatnak akkor, mikor a tárgy fölött való vitában a kormány-nyilatkozatok egymással homlokegyenest ellenkeznek? Minő súlya lehetne ily kormány-nyilatkozatnak, midőn az egész eljárásban az őszinteségnek

az a hiánya tűnik élénkbe, mely politikai erkölcsünk jellemzéseként talán ép oly szomorú, a mennyire sérelmes magára az alkotmányra a 14. §-ban foglalt intézkedés? (*Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.*)

T. képviselőház! Mit jelentsen az egyáltalában, hogy a törvényhozás, törvényalkotás közben meggyőződven egy alkotandó törvényszakasz értelmének a homályosságáról, nem teszi azt, a mi legegyszerűbb, hogy azt világossá tegye magában a törvényben, (*Élénk helyeslés a bal- és szélsőbal felől.*) hanem öntudatosan egy homályos szövegben állapodik meg és melléje ragaszt egy magyarázó miniszteri nyilatkozatot? (*Derűtség a bal- és szélsőbal felől.*)

Hiszen, t. Ház, előfordulhat az, hogy a törvények értelmezésében, később, a törvény megalkotásakor előre nem látott kételyek merülnek fel: akkor azután a törvényt magyarázatnak egyedüli hiteles és megnyugtató formája egy új magyarázó törvénynek a megalkotása. De a törvényalkotási munka kellő közepén, mielőtt egyetlen egy törvényhozási tényező határozott volna, tudva és belátva homályos törvényt szövegezni, megalkotni és azután magyarázatot iktatni melléje: (*Derűtség bal-és szélsőbal felől.*) erre én azt állítom, t. Ház, hogy magának ennek az eljárásnak példátlan jellege előre lerontja mindazt a hitelességet, a melylyel különben talán bírhatna. (*Élénk helyeslés bal- és szélsőbal felől.*)

És, t. Ház, tegyük fel, hogy a t. miniszterelnök úr javasolta módszer valóban a törvényhozás összes tényezőinek a hozzájárultával történt, — ámbár az előttem korántsem bebizonyított tétel, hogy ily miniszteri nyilatkozat a korona tekintélyét ebben a

kérdésben egyáltalában engedeálja — de, tegyük fel, akkor is hogyan áll a dolog? (*Halljuk! Halljuk!*)

Azt hiszem, t. Ház, nem mondom ezt tiszta frázisként, hanem mindnyájunk szívéből beszélek. midőn azt óhajtom, hogy jelenleg uralkodó koronás királyunkat az úr Isten nagyon sok évig tartsa meg, (*Élénk felkiáltások: Éljen a király!*) de utóvégre a legjobb királyok is halandók és feltéve, de meg nem engedve, hogy ez a nyilatkozat az uralkodóra bármely kötelezettséget rójjon, tisztán és kizárólag a jelenlegi uralkodóra róna azt, mert az uralkodó utódait kötelezik annak törvényhozói cselekményei, vagyis a törvények, melyeket az uralkodó szentesített: kormányzati tényei azonban nem. (*Igaz! Úgy van! bal- és szélső-bal felől.*)

A véleményezett hozzájárulás pedig valamely miniszteri nyilatkozathoz nem törvényhozói, hanem kormányzati cselekmény. És azt a legjobb esetet téve fel, — mit ön el nem fogadhatok — legfeljebb bizonyos becsületbeli kötelezettséget ró a jelenlegi uralkodóra, mely, megengedem, sőt állítom, addig, a míg ő él, erkölcsileg minden más biztosítékkal felér; de miután az ő élete is a halandóság sorsának van alávetve: alkotmányos biztosítékul, a melynek túl kell élni minden emberi életet, azt semmikép sem fogadhatjuk el. (*Hosszantartó élénk helyeslés balfelől*)

T. Ház! A tárgynak e részével végeztem. De, szerintem, az itt felvetett alkotmányjogi kérdéssel egyenrangú nagy fontosságuk van azoknak az aggályoknak, melyek a magyar állami nyelv méltóságának és művelődésünk nemzeti jellegének szempontjából itt fölmerültek. Ezek a szempontok, melyeknek, szerin-

tem, nagy fontosságuk volna még akkor is, ha védőszervezetünkben semmi módosítás nem történnék, eddig nem ismert aktualitási fokot nyertek abban az intézkedésben, a mely a tisztvi vizsgát kötelezővé tette s azokat, kik a tisztvi vizsgát letenni nem képesek, egy további szolgálati évvel sújtja, a mely szolgálati év minőségéről igen érdekes felvilágosításokat nyújtott nekünk az igen tisztelt honvédelmi miniszter úr. *(Derütség és tetszés balfelől.)*

T. képviselőház! Én elég sérelmesnek tartottam a mai állapotot is. Mert annak az elvnek a fenn-tartása által, hogy az elméleti tisztvi vizsgát is német nyelven kell letenni, az, hogy minő mértékben lehes-sen e szabály alól kivételt tenni, utóvégre is minden egyes tisztvizsgáló küldöttség belátására volt bízva. És sérelmes állapot az, hogy ez által a magyar nem*zeti nevelésben részesülő ifjak számára, a méltányos-ság ellenére, a paritás elvével s a magyar állam méltóságával össze nem egyeztethető módon megnehezít-tették egy közös intézményben a tisztvi kardbojt elnye-rését. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső bal-oldalon.)*

Ezt elég sérelmesnek tartottam és követeltem már pár év óta ennek az intézménynek a módosítását. De képzelhető, hogy valaki, a ki az ú. n. kényes kérdések fölvetésétől irtózik, ezt az állapotot úgy, a hogy fennáll, tűrhetőnek találta mindaddig, míg olyas valamiről volt szó, a mi az illetőknek szabad akaratától függött, hogy t. i. akarnak-e tisztvi rangra-pályázni vagy nem. De abban a pillanatban, midőn a tisztvi vizsgálat letételét rájuk nézve kötelezővé te-szik, midőn annak le nem tétele súlyos, egész jövő

jükre kiható hátrányokkal jár: abban a pillanatban a tiszti vizsgálat nyelvének a kérdése egyszerre roppant erővel lép előtérbe. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

T. Ház! Sajátságos hangokat hallottunk e tekintetben, e vita folyamában, olyanokat, a melyek engem arra kényszerítenek, hogy a német nyelv tanításának kérdésével is foglalkozzam. (*Halljuk! Halljuk!*) Hallottuk ugyanis, hogy a kormánypárt padjairól összeköttetésbe hozták a tiszti vizsgálat nyelvét és az ott ibimerülő nehézségek kérdését a német nyelv sikere-sebb tanítására irányuló törekvésekkel.

T. képviselőház, principis obsta. Minden ilyen veszedelmes szikrát, szerintem, el kell tiporni, mielőtt a legkisebb lángocska is felvethetné. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Én a törvény ama rendelkezésének, mely középiskoláinkban a német nyelv tanítását kötelezővé tette, barátja vagyok, ahhoz szavazatommal hozzájárultam és ennek következtében, ha az a tapasztalás merül fel, hogy ez a tanítás a kellő sikert el nem éri: nem lehetek ellenzője annak, hogy a kormányzat megtegye a megfelelő intézkedést e tanítás sikeresebbé tételére, épp úgy, a mint elvárom ezt abban az esetben, ha például a földrajzi vagy a számtani oktatás terén hasonló jelenségek merülnének föl. (*Helyeslés a bal- és szélső balon.*) Tehát eddig, t. képviselőház, nincs semmi nehézség. De ennek egyszerű konstatálása nem vezet minket odáig, hogy e kérdésnek az összefüggését vagy össze nem függését a tiszti vizsgálat nyelvének a problémájával felderítsük. Tisztába kell jönni az iránt, milyen fokig lehetséges egyáltalában

valamely idegen nyelv tanítását általánossá tenni, milyen fokig kívánatos annak sikerét a tanulók átlagánál elérni, hogy tudhassuk, lehet-e ezen az úton a tisztí vizsga nyelvi nehézségeit megkerülni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A német nyelv tanításának kétféle célja van: az egyik gyakorlati, a másik közművelődési. A gyakorlati cél az, hogy a tanuló azt a nyelvet a köznapi élet szükségéhez képest használhassa és így akadályra ne találjon ott, a hol annak használatára az ő hivatása teljesítésében rászorul. Ez a gyakorlati cél. És annak a célnak a mi földrajzi fekvésünk és közjogi helyzetünknel fogva kétségtelen fontossága van. A másik a közművelődési cél. Nagyon kívánatos közművelődési szempontból, hogy a mi ifjaink az élő nagy kultúrnyelvek egyikét bírják, hogy azokhoz a szellemi kincsekhez hozzáférhessenek, hogy azokat a szellemi tőkét kiaknázhassák, a melyek különösen a német kultúrának általam mindenkor bámult nagyszerű épületében található. *(Helyeslés a bal- és szélső balról.)*

T. Ház! Eddig még semmi kétség nem merül fel. De egészen más kérdés az, valamely nyelvet elsajátítani addig a fokig, hogy azt a köznapi élet szükségéhez képest használhassuk; hogy ama szellemi kincshez hozzá lehessen férnünk; és egészen más, elsajátítani addig a fokig, hogy azon a nyelven tudjunk gondolkodni, eszméinket képezni, abban a nyelvben tudjunk tudományos fejtegetésekbe bocsátkozni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)*

Ez, t. Ház, kivételes elméknek sikerülhet; különös tehetséggel és főképpen nyelvtanulási tehetség-

gel megáldott elmék elérhetik azt, hogy több nyelvet egyenlő biztossággal, szabatossággal kezeljenek, eszméiket több nyelven képezzék; hogy minden eszmére kifejezést tudjanak találni több nyelven: de a nagy átlagtól ezt követelni, ezt kívánni lehetetlen. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* A nagy átlagnál, a tehetségek nagy átlagánál az eszmeképzés, a gondolkozás egészségesen csak egy nyelven történhetik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Mindnyájan találkoztunk már életünkben oly egyénekkel, a kik több nyelvet tudtak és a vége az volt, hogy egyetlenegy nyelvet sem tudtak szabatosan; és tapasztaltuk mindnyájan, hogy ezeknél a kifejezési szabatosság hiánya visszahat az eszmék képződésére is és hogy nem tud világos gondolatokat megérlelni, logikát és erős gondolkodást kifejezni az az elme, melyben nyelvzavar uralkodik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Úgy, hogy, t. képviselőház, egy idegen nyelv ráerőszakolása olyan mértékben, hogy abban gondolkozni, hogy abban tudományos fejtegetéseket megtenni képesek legyenek, ez az átlagszerű képességeknél két eredmény közül az egyikhez multhatatlannul elvezet: *(Halljuk! Halljuk!)* vagy az egyik eredményhez, az elme erejének a megtöréséhez, az elme egységes működésének a megzavarásához, vagy a másikkhoz, az ősnelv kiszorításához, és az idegen nyelvnek főpolczra emeléséhez. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

T. képviselőház, ezek, gondolom, oly paedagogiai igazságok, a melyeket senki sem tagadhat. Már most, t. képviselőház, ha mi azt kívánjuk ifjainktól, azoktól az újaktól, a kik nem elfogulatlanul, hanem

sorsuk miatt remegve, előttük ismeretlen, talán nem mindig jóakarató vizsgáló bizottság előtt megjelennek, hogy ők idegen nyelven fejtsék ki tudományos ismereteiket abban a sok tantárgyban, a melyek a tiszti vizsgánál előfordulnak: akkor azt követeljük tőlük, hogy a német nyelvet abban a fokban birják, a mely fokban, ha el akarjuk velük sajátíttatni, ez az átlagnál csupán a hazai, csupán a nemzeti kultúra őseredeti típusának a rovására történhetik. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.*) Szolgálók például saját tapasztalásomból. (*Halljuk! Halljuk!*) Én természetleg bírom az angol nyelvet, nincs az az angol remekíró, a kinek a művét ne volnék képes eredetiben élvezni és ha a hadsereg szolgálati nyelve véletlenül az angol volna, én ennek a követelménynek teljesen meg tudnók felelni. De csak e napokban kért egy angol ismerősöm, hogy világosítsam fel a véderőjavaslat kérdéses szakaszai felől. Az a kínlódás, t. Ház, a melynek ki voltam téve a magyarázat közben, az szolgál nekem legnagyobb érvül annak a konstatálására, hogy minő helyzetben volnék én, ha nekem példának okáért angol nyelven kellene a magyar közjogból vizsgát tennem. (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

Ezeket, t. Ház, abból a czélből mondom el, hogy a német nyelv tanításának tökéletesbítése semmivel, egy hajszálnyival sem járulhat a tiszti vizsgálat kérdésének a megoldásához. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Tehát ha ezzel a kérdéssel foglalkozunk és azt megoldani akarjuk, szabadulnunk kell attól a homályos hittől, hogy az a nehézség, melyet a magyar ifjúság a német vizsgálati nyelvnél tapasztal

talt, bármiképpen is enyhülhetne a német nyelv tanításának a tökéletesbítése által. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Mert ismétlem, ha odáig akarnók ezt vinni, akkor megadnók a német nyelvnek közművelődésünkben azt a szerepet, melylyel hajdan a latin nyelv birt és akkor nemcsak a katonai szolgálatban, hanem a társadalomban is a magyar nyelv *Mannschaftssprache* lenne: a nemzet szellemi vezető osztályainál, a nemzet szellemi életének csúcsein pedig másodsorba szorulna. (*Igaz! Úgy van! n bal- és szélső baloldalon.*) Pedig, t. Ház, attól, hogy a mi kultúránk nemzeti típusát megtartsuk államiságunk egyik oszlopa és nélkülözhetetlen előfeltételeképen, attól senki fia kedvéért nem szabad tágítanunk. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

Ez nem jelenti a tudatlanságot, nem jelenti az izoláltságot, nem jelenti azt, hogy nem akarunk szellemi összeköttetésbe lépni az idegen nyelvek szellemi kincseivel, hanem azt jelenti, hogy nemzeti egyéniségünknek e momentumát nem gyengíteni, de erősíteni, de fejleszteni akarjuk. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

És t. képviselőház, sajátos jelenség az, hogy a mint a jelenlegi vita folyamán a t. honvédelmi miniszter úr felénk fordul és azt mondja: „Itt már véderőről van szó, ne tessék kultúráról beszélni, (*Derültség a bal és szélső baloldalon*) szintúgy az 1868-iki véderő-vita alkalmával is a nemzeti kultúra és a nemzeti egyéniség a vitatkozás egyik kiemelkedő momentuma volt. És nem tagadhatom meg magamtól azt, (*Halljuk*) hogy el ne olvassam, a mit e tekintetben Kerkápoly Károly, akkor a véderő-bi-

zottság előadója és később a honvédelmi minisztériumban államtitkár, tehát oly egyén, a kinek nyilatkozatai ennél az alkalomnál nem csupán egyéni súlylyal bírnak, a nemzeti kultúráról mondott. *(Halljuk!)*

Ghyczy Kálmán képviselő hozta fel a vita folyamán azt a veszélyt, mely Magyarországot nemcsak a fegyverek erejében, hanem a nyugati kultúra abszorbeáló hatásában is fenyegeti. És erre Kerkápoly Károly ezeket monda záróbeszédében *(Halljuk! Olvassa):* „Megállhatunk, ha harczolunk mindazon fegyverrel, melylyel ellenünk harczolnak, ha a nyugati kultúrának ellenébe szegezzük“ — ez a kifejezés kissé talán éles, én nem használnám, ele akkor használták — „a mi kultúránkat, azon sajátos kultúránkat, a mely — ha ez a nemzet elenyészne — felváltathatnék talán egy nagyobb és fényesebbel; de semmi esetre sem olyanal, mert ez egyetlen és eredeti a maga nemében, éppen úgy, mint egyetlen és eredeti ez a nép, a melynek sajátja, mely Ázsiából, a szolgaság hazájából költözvén át ide, sajátos tüneményként fennállott alkotmányának várát, csiráját már magával hozta és egy ezredéven át megtartani bírta. *(Élénk helyeslés.)* Ezen kultúra fejlesztése, e kultúra segítségével történő ellenállás a nyugati kultúra reánk hatásának, teszi teljessé azon missziót, a melyről Komárom város t. képviselője szólt, pozitív értéket is kölcsönözvén annak. E nélkül e misszió csak negatív becsű lenne, mely gátolná, akadályozná a rosszat, de nem lenne benne semmi pozitív jó. Ez pozitív becset kölcsönöz annak, olyat, mit a világ összessége nélkülünk teljesíteni, mit-helyettünk az egész világ megtenni nem képes.“ *(Élénk tetszés.)*

T. képviselőház! Akkor, 1868-ban, midőn hosszú küzdelem után, a nemzet szívóssága kivívta az alkotmány helyreállítását, akkor a mi kulturális egyéniségünknek e hangoztatása, annak hamisítatlan fenntartására irányuló határozott akaratunk elismerésre talált az egész külföldön. Ma ismét nagyon emelkednek oly hangok, melyek a régi félreértés megújulására emlékeztetnek, a mely köztünk és nyugoti szomszédaink között körülbelül egy évezred óta fennáll. Egy évezred óta, mert én is osztom Jókai Mór t. képviselőtársam rokonszenvét Németország, mint hatalom iránt, a német elem, mint nemzeti elem iránt; ön is a legbölcsebb államférfiúi tettnek, mely Magyarországon történt, tekintem első királyunk abbéli elhatározását, hogy ő a nyugateurópai néprendszerhez kívánt csatlakozni. De ezt az elhatározást születésének első pillanatától kezdve félreértés kísérte. A mi igen t. nyugoti szomszédaink, látván, hogy mi irántuk barátságos indulattal viseltetünk, hogy mi tőlük szívesen tanulunk, ezt akként magyarázták, hogy ők minket le is igazhatnak politikailag és szellemileg — és évszázadokon át folyt ez a küzdelem.

A nagy Németországban, úgy látom, kihaltak ezek a hangok, melyek a magyar elemet, mint feleslegest, mintegy abszorbeálni akarják; sajnos, nem haltak ki közvetlen szomszédainknál. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Éppen a bécsi sajtóban, az e törvényjavaslat fölött kifejtett vita alkalmával, ismét találkoztam azokkal a mondatocskákkal, a melyek Magyarország önálló, nemcsak önálló politikai, de önálló nemzeti, de önálló kulturális létre irányuló akaratát gyermekes dacznak, kicsinyesség-

nek csúfolják. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

T. képviselőház, ilyen félreértésekre nem szabad alkalmat adni. Nem is oly kicsinyes, nem is oly korlátolt elme szüleménye az a mi ragaszkodásunk nemzeti egyéniségünk hamisítatlan voltához; annyira nem az, hogy én, ha szívemnek minden dobbanása *(Halljuk! Halljuk!)* nem főzne is elválaszthatatlanul nemzeti egyéniségünkhöz, ha egy semleges európai államférfiú eszével gondolkozhatnám: a nyugot-európai kultúrára nézve nem vívmánynak, hanem bajnak, hanem veszélynak tartanám e nemzeti egyéniség minden gyengítését. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert tessék csak a térképet megnézni. Hiszen a Kárpátok és erdélyi havasok által környezve ez az ország a nyugot-európai néprendszernek és ez által a nyugat-európai kultúrának előretolt öre, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* de egy ilyen előretolt vár őrségében ha nincs meg az az elszánt szellem, ha nincs meg az az elementáris erő, a melyet csupán erős nemzeti tudat ad, akkor ez az őrség nem teljesítheti kötelességét. *(Élénk, hosszas helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Önök ezt így, általánosságban úgy látszik, nem fogják tagadni, el fogják ismerni. De akkor azután méltóztassanak ebből levonni a következményeket. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mínthogy a tisztí vizsga minden művelt ifjúra nézve kötelezővé van téve, súlyos következmények terhe alatt, az alternatíva két ága közül az egyiket el kell fogadni: vagy oda kell módosítani művelődésünk

egész irányát, hogy a tisztí vizsgálat német nyelve akadályul ne szolgáljon; hogy ifjaink átlaga ezt a nyelvet, nem csupán a szolgálati, de a tudományos igények mérvében is tanulja meg — és hogy ez hova vezet, azt bátor voltam kifejteni; ha ezt meggondolja a magyar ember, nem akad, a ki akarja; vagy ha ezt nem, akkor biztosítékot kell adni újainknak, hogy az elméleti tisztí vizsgálatot magyarul tehessék le. Mert ha sem az egyiket, sem a másikat nem teszik, akkor áll az, a mit bevezető beszédemben lelketlenségnek mondtam *(Élénk helyeslés balfelől)* és a mit ma újból lelketlenségnek mondok: a magyar ifjakat kiteszik annak, hogy magyar művelődési irányukat, magyar nemzeti nevelésüket egy közös intézménynél büntetéssel illessék. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Azt mondják önök, uraim, hogy itt van a biztosíték: a határozati javaslat. Ha önök e kérdésben megelégszenek e határozati javaslattal, éppen úgy járnak el, mint a 14. §-nál az alkotmányjogi biztosítékkal. Ott kirántják alkotmányos biztosítékaink talpazatának egyik gi'ánit-koczkáját és egy törékeny agyagutánzatot tesznek helyébe; *(Élénk tetszés balfelől)* itt, midőn országunk jövőjéről, annak virágáról van szó, ezt önök törvényes biztosíték helyett minden egyes vizsgálóbizottság kegyelmébe ajánlják. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez igenis így van, t. Ház, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mert bátor voltam bevezető beszédemben illusztrálni — és ahhoz nem adok semmit, sem abból vissza nem vonok semmit — hogy az a határozati javaslat mit jelent, mit biztosít, midőn csak arra

nézve foglal magában utasítást, hogy egyes tantárgyak részleteiből a vizsgálat magyar nyelven legyen lehető.

És most még a honvédelmi miniszter úr is segítségemre jött. A honvédelmi miniszter úr ugyanis utolsó beszédében erre a pontra visszatért, fel akart bennünket világosítani, hogy ebben a határozati javaslatban teljes biztosíték van. És ha ez volt az ő szándéka, akkor csak mégis feltehető, hogy a legkedvezőbb magyarázatot fűzte hozzája. És — mégis — hogyan rekapitulálja a határozati javaslat tartalmát? *(Olvassa.)*

„Mint hogy e mellett azonban szabadságában fog állani az egyéves önkéntesnek a vizsga közben és nevezetesen nehezebb tantárgyak behatóbb fejtegetései alkalmával az állam nyelvét használni, stb.^a *(Élénk derűtség balfelől.)* Tehát a vizsgálóbizottság belátásától és jóakaratótól függ meghatározni, hogy mi az általánosság, mi a részlet; a vizsgálóbizottság jóindulatától függ meghatározni, hogy mi a nehezebb, mi a könnyebb tárgy; *(Úgy van! balfelől!)* a vizsgálóbizottság jóakaratótól függ meghatározni azt, hogy mik a behatóbb fejtegetések, mik nem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Már bevezető beszédemben mondtam, t. Ház, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az egyéves önkéntesek helyzetének a súlyosbítását, a második önkéntesi évet, társadalmilag oly károsnak tartom, hogy habár volna annak — a mit én nem hiszek vagy csak igen szerény mértékben — katonai eredménye: ez a csekély katonai eredmény nem éri meg azt a társadalmi kárt, melyet az okoz. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ám tegyék

meg, ha ez a meggyőződésük; de ahhoz azután mégis csak ragaszkodjanak, hogy a magyarság ne legyen büntetésnek, ne legyen kivételes helyzetnek az alapja. (*Élénk helyeslés bal felől*) de ahhoz azután ragaszkodjanak, hogy ha a törvény által e súlyos terhet ráróják újainkra, törvény által adjanak neki biztosítékot arra, hogy az elméleti tisztí vizsgát magyar nyelven tehessek le. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- n* szélső baloldalon.*)

T. képviselőház! Lehetetlen, hogy akadjon magyar ember — én senkiről ily rossz véleményben nem vagyok, hogy feltegyem róla — a ki ez eszméknek a súlyát ne érezze. Mi aztán itt a kibúvó? Hivatkozás a felségjogokra.

T. képviselőház! A miniszterelnök úr, felbátorítva Josipovich t. képviselőtársam előrenyomulása által, (*Derűtség balfelől*) szintén a vita végén, miután e tárgyat már széles mederben megbeszélték volt, hivatkozott arra, hogy az 1868-iki törvény sem tartalmazza a tisztí vizsgálat nyelvének a meghatározását, mégpedig azért nem — a mit, nem tudom, honnan következett — mert az ama tárgyak közé tartozik, melyek az 1867: XII. törvényczikk szerint, mint a hadsereg belsőszervezetére, vezényletére vonatkozó, a király jogai közt tartatnak fenn.

Mindenekelőtt azt jegyzem meg, t. képviselőház, hogy az a körülmény, mert az 1868-iki törvény valamit nem tartalmaz — nem tekintve most a felségjog kérdését — nem szolgálhat érvül arra, hogy azt ne legyen szükséges törvénybe iktatni most. (*Úgy van! balfelől.*) Hisz a katonai szervezkedés terén felhasználták a két évtizen át tapasztaltakat és sokat mó-

dosítottak az 1868-iki törvény intézkedésein. Ha tehát más irányban a tapasztalás minket bizonyos követelmények szükséges voltára vezet, a melyek nem lebegtek az 1868-iki törvényhozás előtt, a mikor még semmi tapasztalásunk sem volt az általános védőkötelezettség működéséről: ez nem érv arra, hogy azokat most az 1868-iki törvényhozás szelleméből kifolyólag létesíteni ne kelljen. *(Élénk helyeslés bal felől.)* Ezt csak mellesleg.

De hogy állunk a felségjogból levont érveléssel? Az 1867. XII. törvényczikk azt mondja, hogy mindaz, a mi a hadsereg vezényletére és belsővezetetére vonatkozik, őfelsége kizárólagos jogai közé tartozik. De hát oly szabatosak-e ezek a kifejezések, hogy más törvényektől magyarázatot, körülírást ne igényelnének? Hát 1868 óta nem hoztunk-e oly törvényt, a melyek a korona jogainak a körét tágítják, oly téren, a melyen eddig csak a törvényhozás többi tényezőivel együtt gyakorolta azokat? Hát a szolgálat időtartamának a megállapítását, a tartalékosokról szóló 1888. évi törvény által, legalább a 4-ik éven belül, nem ruháztuk-e át a korona jogai közé? *(Úgy van a baloldalon.)*

Azt hiszem, t. Ház, hogy mikor ott, a hol valódi szükség forgott fenn, a nemzet nem habozott a korona jogkörét tágítani, minden loyaltás mellett is lehet koronás és alkotmányos királyunkhoz járulni és tőle azt kérni, hogy a hol a törvényes biztosíték szükségét a tapasztalás kimutatta, e törvényes biztosíték megadásához járuljon. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez az egyik, t. képviselőház. De valóban hozzájárulunk-e a korona jogaihoz? Ha „belső-

zet és vezénylet“ szavakat magyarázgatjuk és ebből vonunk le következtetéseket; ha mindazt, a mi a vezénylet és belsőszervezet fogalma alá vonható, a törvényből ki akarjuk hagyni: akkor e javaslatnak is számos szakaszát ki kell abból törölni. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Ki kell törölni nevezetesen — hogy csak ennél maradjak — az egyévi önkéntesekre vonatkozó majdnem minden intézkedést. Mert nincs-e a törvényben az, hogy az egyéves önkéntest nem lehet a laktanyában való lakásra szorítani? Nincs-e a törvényben az, hogy az egyéves önkéntes, ha a tiszti vizsgálatot letette, okvetlenül tisztté, vagy hadapróddá nevezendő ki? Hát, t. Ház, van-e valami, a mi inkább tartoznék a vezénylethez, mint a fejedelmeknek az a joga, hogy a katonai kinevezéseket minő praemisszák szerint eszközölje? Hogy a tényleg szolgálatban levő egyénektől a szolgálat minő módját igényelje? Van-e ennél, hogy barbár kifejezéssel éljek, belsőszervezetibb dolog? *(Igaz! Úgy van! bal felől)* Hát, t. Ház, ezt a fogalmat, „vezénylet, belsőszervezet“, részleteket szabályozó törvények írják körül, a törvényhozás minden tényezőjének s így a királmak is a beleegyezésével. Es ha vezérfonalat keresünk a fennálló törvényben, azt fogjuk találni, hogy ámbár rezervált királyi jog a belsőszervezet és vezénylet: mégis az eddigi törvényben és ebben a törvényjavaslatban is bent van az, a mi a magyar államiság és a polgárok szabadsági és állampolgári jogainak a biztosítékaihoz tartozik, ha szorosán véve a belsőszervezethez tartoznék is. *(Elénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Benne van például az, hogy a magyar újonczokat csak a magyar csapatokhoz lehet

tenni. Ez is bélszervezeti kérdés, de ez a magyar államiság egyik biztosítéka, tehát benne van a törvényben. Benne vannak az egyéves önkéntesekre vonatkozó abbeli intézkedések, melyeket idéztem, mert ezek körülírásai azoknak a biztosítékoknak, a melyek mellett bizonyos műveltségi fokot elért egyének a hadseregben szolgálnak. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Tehát, ugyanezt az eszmelánczolatot követve, a dolog természeténél fogva oda jutunk: hogy a tiszti vizsgálatnak magyar nyelven való letehetése, mint a magyar államiságnak nem csekély jelentőségű biztosítéka, mint annak a biztosítéka, hogy a törvényben különben nekik adott jogokat az ifjak tényleg érvényesíthessék, ha az valaha felmerül, a mit 1868-ban előre nem láthattak, törvény által nyerjen biztosítást és hogy az 1867-ik évi XII. törvény szellemében az nem számítható ama bélszervezeti és vezényleti kérdésekhez, melyekben a törvényhozás többi tényezőinek a hozzászólása ki van zárva. *(Élénk helyeslés a bal oldalon.)*

De ha a tiszti vizsgálat kérdése, hogy úgy mondjam, mellőzhetlen korollárium a ennek az egész javaslatnak *(Helyeslés bal felől.)* fel kell vetnem egy más kérdést is. Nem új kérdés, nem új követelmény, mint ezt Andrassy Gyula gróf t. képviselőtársam mondani szíves volt, hanem a delegációk által régibb időkben többször már el is fogadott és azóta általuk mindig hangoztatott követelmény, a magyar tiszti nevelés kérdése. *(Halljuk! Halljuk! bal felől.)* Erről, t. Ház, keveset mondok ezúttal, mert a kérdés ez oldalát Kaas Ivor t. képviselőtársam kimerítően megvilágította.

A magyar tisztí nevelés követelménye, szerintem, mel-
 lözhetetlen korollárium a annak, hogy államiságunknak
 magyar nemzeti kultúra felel meg (*Helyeslés bal felől*)
 és hogy e nemzeti kultúrának minden magyar ember
 tagja; hogy azon nem szabad részt ütni; hogy tehát
 intézményt, mely a magyar államnak is intézmé-
 nye, tudniillik a közös hadsereget nem szabad arra
 felhasználni és nem szabad annak nevében azzal a
 követelménnyel fellépni, hogy a kik abban művelt-
 ségük útján bizonyos fokozatot akarnak elérni, azt
 nem magyar, hanem más műveltség útján ériék el.
 (*Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Hát e törekvés visszautasítására egy röpké szót
 találtak fel. Andrassy Gyula gróf t. képviselőtársam
 mondotta ki először. Nagyön megdetszett a t. hon-
 védelmi miniszter úrnak, (*Derültség a bal- és szélső
 baloldalon.*) a ki azt rögtön magáéva is tette, tudni-
 illik „a nemzeti kultúrának bevitele a közös hadse-
 regbe“. Hát ez így nagy hangzású szó, t. Ház és
 bizonyos meggondolatlan ijedelem előidézésére telje-
 sen alkalmas. (*Derültség bal felől.*) De hát mit jelent
 ez: bevinni a nemzeti kultúrát a közös hadseregbe?
 Hisz' a hadsereg általában nem kulturális intézmény,
 a hadseregnek nem célja az, hogy a kultúrát ter-
 jetsze, tehát nem kulturális intézmény. (*Úgy van!
 balfelül.*) A hadsereg külön kultúrájáról, vagy több-
 féle kultúrájáról beszélni, ezt a szavak olyan egymás-
 hoz fűzésének kell tekintenem, melynek értelmét nem
 vagyok képes felfogni. (*Helyeslés a bal- és szélső bal-
 oldalon.*) De ha úgy vesszük és úgy értelmezzük ezt
 a mondást, hogy a magyar kultúrát bevigyük a közös
 hadseregbe, — ha ezt úgy értelmezzük, hogy minden

magyar ember, ki a hadseregben szolgál, magyar nemzeti minőségét minden gyengítés nélkül megtarthassa: akkor elfogadom annak a szükséges voltát, hogy a magyar kultúrát a közös hadseregbe bevigyük. *(Élénk helyeslés a hal- és szélső baloldalon.)*

És erre vonatkozólag, t. Ház, idéznem kell az 1868-iki vitában mondottakat. Nem azokat, miket egyes képviselők mondtak, hanem a miket a magyar kormány feje s az akkori előadó mondott, mert ezek jelzik azt a szellemet, melyben az 1868-iki törvényhozás a kérdést tárgyalta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Andrássy Gyula gróf *(Felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Idősebb!)* arra a követelményre vonatkozólag, hogy a magyar újonczokat csak magyar hadtestekbe lehet beosztani, ezeket mondta: „Nagy súlyt helyezett ő felsége kormánya ... a nemzetnek ezen jogos követelésére, azért, mert igenis érzi, hogy a közös haderőnek nem árthat, hanem csak használhat, ha a magyar katona ezen seregben nemcsak száraz kötelességét teljesíti, hanem saját külön hazaszeretetének egész súlyát viszi át a közös hadsereg csapataiba és ha e hazának és e seregnek minden tagja kétszer van érdekelve a sereg jó és rossz sorsában: először mint a közös hadseregnek tagja, másodszor mint magyar állampolgár.“

Ugyanebben a vitában Kerkápoly Károly előadó és nyomban ezután honvédelmi államtitkár a következő szavakat monda *(olvassa)*: „De ezen hadsereg közössége véleményem szerint nem akadály abban, hogy annak magyar része a magyar szellemet, a magyar öntudatot és a magyar jelleget abban megtarthassa; nem akadály abban, hogy a mint Komá-

rom városának igen t. képviselője kívánja, a csata-
 teren polgártársai, barátai által legyen környezve a
 harczi, hogy a csata veszélyei között a *haza jelvényei*
szemléléséből meríthessen lelkesedést és tudja, hogy a
 dicsőség, melyet a harctéren arat; egyszersmind hazá-
 jának dicsősége; nem akadály, mert a hadsereg, mely-
 ről itt szó van, mely e törvényjavaslat által terem-
 tendő lesz, ezen hadsereg nem egységes hadsereg, a
 melybe a magyar elem beolvad, ezen hadsereg közös
 sereg, a melynek *a magyar hadsereg egyik része*, a mely
 tehát abban benn van.“ — Élénk helyeslés jobbfelől,
 az 1868-iki országgyűlési napló szerint

Hát, t. Ház, ez volt 1868-ban. Akkor a hivatalos
 szónokok erősen hangsúlyozták, (*Helyeslése bal- és szélső*
bal felől.) a hadsereg magyar tagjai magyarságának, —
 a melyhez gondolom, a nemzeti műveltség is tartozik
 — a teljes fen tartását. És most: 20 évvel később!
 (*Halljuk! Halljuk!*) Húsz évvel később, t. i. ma, a
 honvédelmi miniszter ezt mondja: „Ne méltóztassék
 elfelejteni, hogy a monarchia népei csakugyan mozaik-
 szerűen hordattak össze a sors által. E népfajok békes-
 ségesen élnek egymás mellett a béke idején, de a nemzeti
 kultúrának a hadseregbe való beplántálása által a had-
 sereg különböző részei között a meghasonlásnak csi-
 ráját vetnök el.“ (*Mozgás bal- és szélső bal felől. Hall-*
juk! Halljuk!)

T. Ház! Haladunk, (*Tetszés a bal- és szélső hal-*
felől.) a mint ez idézetekből méltóztatik látni; hala-
 dunk, ha összehasonlítjuk a mérvadó férfiakat akkor,
 midőn a közös hadsereg átalakítása és átalakított
 alakjában, törvénybeiktatása idejében, annak a ren-
 deltetését, szellemét s a magyarságnak abban való

jogosultságát fejtegették; ha ezeket a nyilatkozatokat összehasonlítjuk azokkal, a melyeket ma hasonló helyről tettek. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* A miniszterelnök úr talán ez egymás mellé állított nyilatkozatokból is azt fogja magyarázni, hogy az ország tekintélye az ő kormányzata alatt rendkívül növekedett.

De hát, t. Ház, talán ezt a tételt is, hogy a magyarság a hadseregben a magyar nemzeti jelleget sértetlenül fentarthassa, talán így általánosságban a túloldalon is méltóztatnak elfogadni elvben, elméletben. Ám, t. Ház, akkor azt kérдем, *(Halijai! Halljuk!)* mi alapja van annak az ellenzésnek, melylyel az az igen szerény nemzeti követelmény találkozik, hogy a .tiszti, a felső és közép katonai tanítás magyar nyelven is legyen elérhető? *(Élénk helyeslés a hal- és szélső baloldalon.)*

Ezekre a magyar katonai intézetekre talán nem gyakorolhatná a közös hadügyminiszter mind azt a befolyást, a melynek őt meg kell illetni a katonai nevelés egyöntetűségének a szempontjából? Azokban az intézetekben oly ifjakat és oly irányban nevelnének-e, hogy azok ne ragaszkodjanak a hadsereg katonai kötelességeihez s ne ragaszkodjanak a pragmatika szankció alapjára fektetett monarkhia eszményéhez? Éppen ellenkezőleg; a mi szükséges, hogy erősítse a hadseregben a közös kötelesség iránt való meleg érzést és lelkesedést, magának a hadseregnek a szeretetét; ama tudatnak az átérzését, hogy Magyarország államiságának szüksége van, hogy arra az alkotmányos szövetségre támaszkodjék, melyben élünk, *(Elénk tetszés a hal- és szélső haloldalon.)* sőt a német

nyelv tudását a szolgálat igényeihez képest, a mint azt az 1848-iki miniszter elrendelte: mindezt elfogadjuk, *(Helyeslés balfelől.)* magunkévá tesszük s ezt követelem erről a helyről, mert az én politikai hitelemhez is tartozik az, hogy a monarchia fentartása a magyar nemzetnek egyik alapszüksége és hogy azt megrendíteni nem szabad. *(Helyeslés balfelől.)* Megadatván tehát a hadseregnek és a monarchia eszméjének mind e biztosíték, veszély volna-e az, ha a katonai nevelésben a magyar ifjak magyar nyelven részesülnének? *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélsőbalon.)*

A függetlenségi párt szónokaitól, t. Ház, sok ékes és éles, néha túlélés beszédet hallottunk a közös hadsereg ellen; de oly agitatori erővel, oly agitátora hatálylyal bíró nyilatkozatot ott senki sem tett, mint a minő volna az, ha illetékes helyről azt állítanák, hogy a magyar nevelés elnyerése, a magyar nevelés követelése és a magyar irányban történő művelődés ellenkezik a közös hadsereg érdekeivel. *(Élénk éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Pedig, ha ezt nem állítják, *(Halljuk! Halljuk!)* akkor nem tudok érvet, a melylyel vissza lehetne utasítani azt, hogy, megadatván különben mindazok a biztosítékok a nevelés katonai irányra nézve, a melyeket említettem, akár a hadsereg, akár a monarchiára veszély lenne abban, ha a magyar ifjak, a kik magukat a tisztii pályára szánják — adja Isten, én is mondom, hogy legyenek minél többen — ezt tehessék abba a nemzeti művelődési rendszerbe illesztve, a melyből így egy kiszakított részt képviselnek. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Viszont látok számos érvet, a mely e követelmény szükségességét indokolja, magyar nemzeti szempontból talán még kevésbbé, mint magának a hadseregnek és a monarchia érdekeinek a szempontjából. Es ez szolgál természetes átmenetül beszédem végső részére, a melyben vissza akarom utasítani azokat a támadásokat, a melyeket álláspontom ellen intéztek, azon a czímen, hogy ez az álláspont veszélyezteti a hadsereget, veszélyezteti a kiegyezési politikát, veszélyezteti a monarchia szilárdságát. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ezt az argumentumot felszokták díszíteni egy kis tréfával, a mely ámbár nagyon régi, de úgy látszik, a t. túloldal előtt semmit sem veszett az újság varázsából, mert megengedem, hogy bizonyos — nem találok rá más szót — denunciatórius használatokra nagyon alkalmas. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez a díszítés — ha ugyan annak lehet nevezni — a folytonos czélzás az eljárás ama találkozásaira, melyek a két ellenzéki párt közt időnkint-előfordulnak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Sajnálom, hogy a miniszter úr is használta ezt az argumentumot. Megvallom, ezt sem az ő egyéniségéhez, sem' az ő állásához méltónak nem tartom. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Én azt hiszem, hogy, a mennyiben együttes az eljárásunk, ez az együttség oly loyális, oly becsületes, oly őszinte és oly világos alapokon nyugszik, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy csak az értheti és magyarázhatja ezt félre, a ki a félremagyarázásból politikai hasznot remél. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Itt van két határozati javaslat. Az egyik követeli az önálló magyar hadsereg létesítését, a másik pedig azt mondja, hogy a legszükségesebb és a hadsereg szervezetét nem is érintő reformokat a közös hadsereg keretén belül akarja létesíteni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ott egy szónok sem állott fel, a ki ne formulázta volna az önálló magyar hadsereg követelését. Itt egy szónok sem állt fel, a ki ne hangsúlyozta volna a közös hadsereg és egyáltalában a 67-iki kiegyezés fentartását. Hát, t. Ház, a mit mi akaróink, az az 1867-iki XIL törvényczikkben a nemzet számára lefektetett alkotmányos és nemzeti jogok sértetlen fentartása és fejlesztése, annyiban, a mennyiben, ha valamely biztosítékot a tapasztalás hiányosnak mutatott volna, az erősíttessék. *(Élénk helyeslés balfelől.)* A mit e t. barátaim akarnak, az a nemzetnek az 1867-iki kiegyezés által biztosított jogokon túlmenő önállóságának és függetlenségnek a megszerzése. *(Úgy van! a szélső balon.)* Nagyon természetes, hogy mi, a kik a létezőt meg akarjuk védeni, e küzdelemben és addig, míg az tart, szívesen fogadjuk azok segítségét, a kik ennél többet akarnak. *(Helyeslés balfelől)* Tudják nagyon jól ők, épp úgy mint mi, hogy mihelyt e több érvényesülésére kerülne a sor, a fegyverbarátságunk vége szakadna. Nagyon természetes az is, hogy ők, a kik többet akarnak, abbéli törekvésünket, hogy legalább a létezőt megtartsuk, támogatják, tudván nagyon jól, hogy midőn a létezőt megóvtuk, a tovább menő igényekre nézve loyális küzdelem fejlődne közöttünk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez oly tiszta, világos, loyális viszony, hogy ismétlem, abból fegyvert az egyik vagy másik ellen csak az kovácsolhat, kinek abból politikai haszna van. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.)* De akármint legyen ez, utóvégre az ily küzdelemben becsületes magyar hazafiak rokonszenve és támogatása, ha más alapon állanak is, mindenkire csak megtisztelő lehet, *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* én megvallom, kevésbbé tartanám szerencsémnek, ha abban részesülnék, mi oly bőven kijut a t. kormánynak, hogy a magyarság minden lenéző jenek, minden titkos ellenségének kitüntető rokonszenvét bírja. *(Hosszantartó zajos taps és éljenzés a bal- és szélső balon.)*

És nehogy azt gondolják, hogy én ebből következtetést vonok, hogy önöket amaz irányokkal való szántszándékos egyetértéssel vádolom; de ha velünk szemben a más alapon álló hazafiak szövetségét vádként hangoztatják: jogomban áll önöket figyelmeztetni, hogy hol fognak önök állani, ha a kölcsönös vádaskodás e terére lépünk. *(Igazi Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Aggodalmaimnak, melyekkel e törvényjavaslatra tekintek, nem csekélyebb, sőt talán leg-súlyosabb része az, hogy e javaslat és az abban lefektetett politika aláássa a kiegyezés épületét, fenyegeti ennek és e monarkhiának a szilárdságát. Az én hitem mindig az volt, hogy ily épület szilárdsága, mint a minő e monarkhia, csak másodsorban függ az intézményektől. Én tudom ezt a monarkhiát magamnak képzelni mindenféle intézmények mellett, a nélkül, hogy annak jövője iránt komoly aggodalmakat tápláljak, míg egy dolog megvan: tudniillik a kölcsö-

nös bizalom, az, hogy e szövetségben magát mindenki jól érzi, abban a maga egyéniségének biztosítékát találja és együtt maradni kíván. De a mint ez a szellemi kapocs elenyészett, akkor azután nincs az az intézmény, melyben biztosítékot és megnyugvást találhatunk. (*Helyeslés a bal- és szélső balfelől.*)

Bevezető beszédemben mondtam és ismétlem, mert ez az alaphang, melyből mindig kiindulunk kell: a magyar nemzetnek egy állandó politikai ideálja volt és mindig lesz, míg a Gondviselés azt életre szánja és ez az ideál: önálló nemzeti állam létesítése. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső bal felől.*) Őseink azonban átértézték már néhány évszázad előtt, hogy ennek az ideálnak biztosításához szükséges még egy más hatalomra, egy szövetségre támaszkodni, és ez volt az az alapgondolat, a mely miatt a most uralkodó dinasztiát a trónra hívta. Nem abból a czölből történt ez, hogy Magyarország beolvadjon más országba; nem abból a czélből, hogy Magyarország állami függetlenségéről lemondjon, hanem abból a czölből, hogy azt biztosítsa. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső balfelől.*) Ezt a czélt és az erre szolgáló eszközöket a törvény írta körül több alkalommal, ezt fejezte ki a pragmatika szankció és ezt magyarázta az 1791-iki törvényhozás akképpen, hogy az őfelsége uralkodása alatt lévő összes országoknak együttes birtoklását biztosította és egyúttal kimondotta Magyarország önálló állami egyéniségét. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.*) Századok óta a magyar politikának nem volt főbb problémája, mint összeegyeztetni a nemzeti és állami önállóság követelményeit oly monarchia létföltételeivel, mely csak mint

európai nagyhatalom létezhet és képzelhető. Az 1867-iki kiegyezés nem volt más, mint ennek az összegegyeztetésnek a megkísérlése, oly megkísérlés, melyet ma is sokan az országban kielégítőnek nem találnak, de mely, az én hitem szerint, minden lényeges követelménynek megfelel és melynek a szilárd-ságát bolygatni nem akarom. (*Helyeslés balfelől.*) Természetes, hogy 1867-ben mindent egyszerre megteremteni nem lehetett az intézmények terén sem; és ezért az 1867-iki szellemnek nem igaz örökösei azok, kik koránszerű tisztelettel néznek az ekkor alkotott törvényekre és azt mondják: a mi azokban nincs bent, az fölösleges és megbontja az egész koncepcziót. Ellenkezőleg, magának a koncepcziónak a szelleme időről-időre megköveteli a törvényhozás fejlesztését. (*Helyeslés bal- és szélső balfelől.*) De ha az intézmények terén sem lehetett mindent egyszerre megtenni, annál kevésbbé lehetett mindent egyszerre elérni az erkölcsi téren; annál kevésbbé lehetett egyszerre évszázas félreértéseket, az utolsó évtizedek alkotmányos küzdelmeinek az emlékét egyszerre elsöpörni és a kölcsönös bizalmat teljes mértékben rögtön létesíteni. Azonban, t. Ház, ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismer-nünk, hogy az 1867-iki korszak vezérférfiai, az első kormány, mely 1867-ben megalakult, abban az irány-ban, hogy a kiegyezés erkölcsi oldalát megszilárdítsa és kiépítse; hogy azt a bizalmat átruházza, átültesse úgy az ország talajába, mint mindama tényezők lel-kébe, melyekkel dolgunk van: óriási érdemeket sze-reztek maguknak és óriási eredményeket tudtak fel-mutatni. (*Igazi Úgy van! bal felől.*)

Ennek a bizalomnak a gyümölcse volt példának

okaért az, hogy a koronás király beleegyezésével, a véderő egyik ágául, hatalmas honvédsereg létesült. És, t. Ház, ennek a bizalomnak, mely Magyarország iránt az első időben gyorsan fejlődött, megfelelt a mindenkor növekvő bizalom Magyarországon is (*Tetszés balfelől*) s ez tette lehetővé az akkori időben azoknak a nagy áldozatoknak az igénybe vételét, a melyeket a hadsereg e fejlődési korszakában az ország átvett (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) s ez tette sokkal ritkábbakká azokat az eseteket, melyek a harmóniát megzavarták. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Sajnos, azt kell tapasztalnunk, hogy a fejlődésnek legüdvösebb ága, tudniillik, a nemzet és velünk a kiegyezés által összekötött tényezők között való kölcsönös bizalomnak a tovább képzésére, a jelenlegi kormány alatt, haladás kevés történt, sőt e fejlődés a jelenlegi kormányzat alatt megakadt. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

Több terhet, több követelményt a nemzettel szemben igenis vettek igénybe s az meg is adatott; de egyetlen egy vívmányt nem tudnak felmutatni nemzeti irányban, egyetlen egy lépést sem, mely a közös intézményeket a nemzet lelkületéhez, a nemzet szívéhez közelebb vitte volna. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon*)

T. Ház! Ez államfőrfői feladat elhanyagolásába belevegyül egy káros párttaktikának az eljárása is, mely, persze, nem bevallottan történik, de a melynek szolgál a félhivatalos sajtó száz meg száz orgánuma és ez az, hogy minden politikai ellenfelüket befeketítik és gyanúsítják, különösen a koronával szemben.

(Élénk helyeslés, zajos tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)

T. képviselőház! Ez az eljárás szolgálhat hatalmi érdekeknek és pártérdekeknek, de nem szolgálhat arra, hogy Magyarország iránt, az egész Magyarország iránt, melynek mi is szegény polgárai vagyunk, a bizalom fokozódjék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És, t. képviselőház, látjuk ennek a gyümölcsseit is. Azok az esetek, melyek a harmóniát megzavarják, folytonosan növekednek, szaporodnak, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* a melyekről én is elfogadom azt, a mit a t. honvédelmi miniszter mondott, hogy azokat az egyes botlásokat nem kell az egész testületnek tulajdonítani, feltéve azonban, hogy az a testület azokat a maga körében meg is fenytette. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)*

Tapasztaljuk azt is, hogy oly férfiak, a kik a kiegyezésnek a hívei voltak éveken át, ma a kiegyezés ellenfelei közt szerepelnek, hogy a kiegyezésben lefektetett bizalom meglazult. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Találkozunk oly éles támadásokkal a közös intézmények és különösen a közös hadsereg ellen, mint a minőket már rég nem hallottunk. És én egészen nyíltan megmondom erről a nézetemet. Ne vegyék rossz néven, t. szomszédaim, őszintén szólok hozzájuk is. *(Halljuk! Halljunk!)*

Ebben a vitában gyérebbe, mint bármikor, éltek ezzel a fegyverrel; de valahányszor vele éltek, én mindenkor sajnáltam, mert bár teljes jogosultságát elismerem az önálló hadsereg követelményének és annak, hogy ezt a követelményt a lehető legerélyesebben érvényesítsék, mindig sajnálom, ha az ellen

a hadsereg ellen, a mely a veszély pillanatában hivatva lesz az országot megvédelmezni, rossz hangulatot keltenek a nemzetben. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

T. képviselőház! Ha ezt oly nagyon méltóztatnak helyeselni: hát igenis, az ilyen támadásokat, az ilyen kifakadásokat önökkel együtt sajnálom; de ha azután keresem, hogy ki a bűnös, hát nem itt találok, hanem találok a kormány padjain, (*Zajos helyeslés a bah és szellő baloldalon.*) találok ott, hol a hadseregnek semminemű érdekét nem tudják, előmozdítani a nélkül, hogy azt össze ne vegyítsék alkotmányos jogaink csonkításával; (*Úgy van! Úgy van! balfelől,*) hol a hadsereg körében érvényesítendő és érvényesíthető legszerényebb nemzeti óhajok is folyton merev visszautasításra találnak; (*Úgy van! balfelől*) hol a kiegyezési intézmény épületét legfőbb alakzataiban fen tartogatják, de annak erkölcsi alapjait nem hogy megerősítenék, hanem megingatják, mert a kiegyezési politika szellemével szakítanak. (*Zajos helyeslés a bal és szélső baloldalon.*)

Önök azt mondják, hogy ezek a jelenségek, a melyekre rámutattam, a közös intézményekben való bizalom hanyatlása: ez a mi agitációink következménye. A t. honvédelmi miniszter úr — úgy látzik — ezt állítja, holott a t. miniszterelnök úr talán azt fogja mondani, hogy ő ezeknek az agitációknak még ennyi súlyt sem tulajdonít; hanem sokan annak tulajdonítják és olvashattuk nyomtatásban számtalanszor, hogy különösen mi, a közjogi alapon álló ellenzék, túlléptük azokat a korlátokat, melyek között felelőségünk tudatában mozognunk kell, midőn a párt agitáczióális eszközéül akarjuk felhasználni és ebből a szempontból tárgyalni ezt a törvényjavaslatot is.

(*Úgy van! jobbfelől.*) Hát, t. Ház, nem úgy van! S hogy mennyire nincs úgy, lesznek bátor elmondani eljárásunkat. (*Halljuk! Halljuk!*)

A mint ez a javaslat megjelent novemberben, szemembe ötlött, a 14. §-ban foglalt alkotmányjogi sérelem, szemembe ötlött az a helyzet, melybe a magyar ifjúság jut, ha teljes biztosítékot nem adunk neki a tisztí vizsgálat nyelve tekintetében. Nem akartam ütközetet e kérdés fölött a közjogi alapon álló elemek között; hanem akartam és óhajtottam azt, hogy e javaslat, mely ellen, természetesen, a függetlenségi párt a maga elvi szempontjából ellentétes állást fog elfoglalni, a közjogi alapon álló összes elemek megnyugvásával jöjjön létre, a mint hogy az kívánatos is lett volna.

Es, t. Ház, a honvédelmi miniszter úr nem fogja tagadni, hogy én rögtön, bizalmas úton felvilágosítottam őt aggályaimról; felvilágosítottam a kormánypárt tagjait, nem úgynevezett elégedetlen elemeit, a kikkkel a legutolsó pillanatig semmi érintkezésem sem volt, akkor is csak közülök egygyel volt barátságos beszélgetésem, — hanem a miniszterelnök úrhoz legközelebb álló férfiakat világosítottam fel az iránt, hogy ebben a javaslatban minő sérelmek és veszélyek vannak s kértem őket arra, hogy ezeket a hiányokat egészítsék ki, hogy ezeket a veszélyeket hátrítsák el; mert én nem óhajtok ezzel a javaslattal szemben az ellenzés terére lépni, hisz' tudom, hogy ez félreértésekre adhatna alkalmat, nemcsak olyanokra, a melyek az én személyemre irányulnak, mert ezzel szembe nézek bármikor, hanem olyanokra, a melyek talán az úgy iránt való buzgóságunkat és lelkesedé-

sünket tehetnék kétségessé, *(Igas! Igaz! a bal- és szélső balob.)*

T. képviselőház! Ezzel én — azt hiszem — túl mentem azon, a mi ellenzéki férfiúnak ily esetben kötelessége. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Természetesen, midőn azután minden előzetes bizalmas beszélgetés eredménye az volt, hogy a legnagyobb merevséggel fentartották mindazt, a mi a javaslatban sérelmes volt — mert hiszen annak a mondatnak a beiktatása, a melyet a véderő-bizottság a 14. §-ba iktatott, semmi súlya nincs — midőn, mondom, azután azt láttam, hogy a magyar nemzeti igényekkel szemben, azokkal a legszerényebbekkel szemben, hogy az elméleti tisztí vizsgálat magyar nyelven történhessék és hogy erre teljes biztosíték adassék, merrev visszautasítással találkozunk: akkor, t. Ház, nem maradt egyéb hátra, mint kötelességem teljesítése, ajkkor azt kellett mondanom, hogy az ellenzék, a mely ily javaslattal szemben lerakja a fegyvert, nem volna méltó a nemzet becsülésére. *(Zajos helyeslés és taps a bal- és szélső balon.)*

És, t. Ház, miért, ugyan miért történnek mindezek a dolgok? Kinek használunk vele, ha a hadsereg erőgyarapításának a kérdését alkotmány-sérelmekkel vegyítjük össze? Kinek használunk vele, ha a magyar államiság méltóságát sértjük *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* és a magyar ifjak jövőjét kockárára tesszük azáltal, hogy a tisztí vizsgálat nyelvére nézve nekik teljes biztosítékot nem adunk? Ugyan kinek? Mindenkinék ártunk, jobbra-balra sértünk, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* jobbra-balra megingatunk mindent, mihez a legszentebb és

legkomolyabb meggyőződések fűződnek. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon,*)

Micsoda érvekkel védik e javaslatot? (*Halljuk! Halljuk! a bah és szélső baloldalon.*) Azt mondja a t. miniszterelnök úr, — ezt ugyan a 14. §-ra vonatkozólag mondta és bocsánatot kérek, ha az előbb tévedtem, midőn azt mondtam, hogy csak egyetlen egy érve volt a módosítás megtagadására, tudniillik az ő személyes meggyőződése, konstátálom, hogy ezt a második érvet is használta, — tehát azt mondja a miniszterelnök ár, hogy ő nem akart újabb tárgyalásokat kezdeni, mert a monarkhia és a monarkhiában Magyarország tekintélyének ártana az, a véderő fokozására vonatkozó törvényjavaslat csak hosszas és nehéz tárgyalás gyümölcsként jöhetne létre.

Hát, t. Ház, ugyan különböztessünk. Igenis, ha hosszas tárgyalások alapjául szolgálna az, hogy Magyarország vonakodik meghozni az áldozatokat, (*Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.*) a melyek a monarkhia védelmére szükségesek: ez, megengedem, ártana Magyarország, ártana a monarkhia tekintélyének. De mikor erre nézve eltérő nézet sem nyilvánul, (*Igaz! Úgy van! a bal és szélső baloldalon*) mikor csak arról van szó, hogy tárgyalások folyhassanak az alkotmányos biztosítékoknak, a nemzeti érdekeknek a megóvása szempontjából, hát mit árt ez a monarkhiának? (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Az pedig egészen új dolog, hogy Magyarország tekintélyének ártana az, ha alkotmányos biztosítékainak teljességét és az állami nyelv igényeit érvényesíteni tudná, Magyarország tekintélyének pedig használna

az, ha mindkettőről az egész világ előtt lemondana.
(*Élénk tetszés a bal és szélső baloldalon.*)

Aztán odaéjt a miniszterelnök egy nagy és me-
rész szót. Azt mondja, hogy az ő meggyőződése sze-
rint, bárki ülne az ő helyére, a mostani körülmények
közt kénytelen volna ugyanilyen törvényjavaslattal
lépni a Ház elé, (*Mozgás.*) ennél egyebet senki keresztül
vinni nem tudna. (*Mozgás jobb felől. Halljuk I Halljuk!*)

T. képviselőház! Ismét az a kérésem: értsük
meg egymást. Ha a miniszterelnök úr ezzel arra akart
volna célzást tenni, hogy Magyarországon már
egyáltalán nincs politikai jellem, a kinek a ha-
talom birtokának a pillanatában át ne alakuljanak
nézetei, (*Zajos tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) hát
akkor ezt az állítást a túloldalon szokásossá vált ki-
fejezéssel „vissza kell utasítanom.“ (*Élénk derültség és
tetszés a bal- és szélső baloldalon*) De azt hiszem, hogy
ő ezt nem így értette, hanem okjektív értelmet akart
tulajdonítani célzatának. No hát, uraim, azt igenis
elhiszem én is, hogy bárki ülne azokon a kormány-
padokon, ma kénytelen s köteles volna a monarchia
katonai erejének a fokozásáról gondoskodni; (*Úgy van!
balfelől*) s ebben az értelemben nemcsak elismerem,
de soha egy szóval sem vitatkoztam ellene, hogy
hogy ehhez hasonló javaslatot a miniszterelnök úr
helyén mindenki kénytelen volna a Ház asztalára le-
tenni. (*Helyeslés balfelől*) De ha azt értette, hogy senki
sem volna képes kikerülni azokat az alkotmányos sé-
relmeket, a melyeket e javaslat tartalmaz; ha azt akarta
értetni alatta, hogy senki sem volna képes érvényt
szerezni a magyar állami nyelv legszerényebb igé-
nyeinek ezzel a javaslattal kapcsolatban: akkor csak

azt kérdezem a t. miniszterelnök úrtól, *(Halljuk!)* vájjon meggondolta-e, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* hogy ily szavaknak, azon a helyen elmondva, milyen súlya van és milyen hatása lehet kifelé? *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Az ultima ratio azonban, t. Ház, miután mindezeknek az érveknek valóban még csak kevés súlyuk sem lehet, a kabinet-kérdés felvetése, a miniszterválsággal való fenyegetés, *(Halljuk!)* Ez, t. Ház, argumentum ad hominem. Én megengedem *(Halljuk! Halljuk!)* s annak a kérdésnek a vitatásába nem bocsátkozom: helyes volt-e a miniszterelnök úr részéről magát, az ország hangulata iránt kellő tájékozás nélkül e javaslat bizonyos pontjaira nézve akként lekötni, hogy azoktól többé vissza ne léphessen, *(Mozgás jobbfelől.)*

El akarom ismerni, *(Halljuk!)* hogy ez a megköttöttség tényleg létezik. S akkor, t. képviselőház, én nem tekinthetem a kérdést a magam álláspontjából, a ki e törvényjavaslat elvetése mellett még mellékes nyereségnek is tekinteném, ha a jelenlegi kormány megbuknék. *(Derűlttség és tetszés a bal- és szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* De miután a t. Ház többsége, *(Halljuk!)* melynek szavazásától a törvényjavaslat sorsa függ, e tekintetben más felfogásban van, azoknak helyzetébe kell magamat bele gondolnom, a kik a miniszterelnök úr politikai rendszerét helyesnek, üdvösnek tartják s ennek következtében csakugyan bajt látnának abban, ha ez a rendszer megbuknék. *(Halljuk!)*

Hát, t. képviselőház, azokat a határokat megvonni, a mely határokig egyes kérdés megítélésénél az ál-

talános politikai bizalom megengedi, sőt szükségessé teszi az egyéni nézet alárendelését: ezeket a határvonalakat megvonni és elvileg megállapítani igen nehéz, majdnem lehetetlen, midőn a politikai czélszerűség kérdéséről van szó; de egy dolog világos előttem s ez az, hogy ezek a határok át vannak lépve, mihelyt az ország jogainak az integritásáról, alkotmányos biztosítékainak a megóvásáról van szó. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ugyan, uraim, képzeljék el azt a nagy mórleget, a mely előtt állunk és a melyiknek egyik serpenyőjében egy kormány van — megengedem, a vitatkozás kedvéért, egy jó, egy helyesen, egy üdvösen működő kormány, egy férfiú, a ki bizalmukat bírja és meg is érdemli — másik serpenyőjében azonban ott van az alkotmányos biztosítékok integritása. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Kérem, micsoda állapot volna az, ha e két serpenyő közül felbillenne, mint könnyebb, az, a melyben alkotmányunk biztosítékai vannak, alkotmányunk jogainak integritása van *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és lesüllyedne mint súlyosabb, az, a melyben egy személy, egy kormánynak a rendszere van? *(Élénk hosszas helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A hatalom polczán, megengedem, sokat máskép lát az ember, mintha az egyszerű képviselőnek, vagy az ellenzéknek padjain ül. Megengedem, a magasban tágabb a látókör, sok tekintetben helyesbiilnek ott a nézetek; de másrészt a magasságban és így a hatalom polczán is könnyen elszedül a tekintet *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és az önmagára hagyott ész, legyen az a legnagyobb is és az,

önmagára hagyott jellem, legyen az a legtisztább és leghatározottabb is, sokszor nem tudja megkülönböztetni, hogy midőn bizonyos dolgokat lát, azokat annak a tisztánlátásnak a következtében szemléli-e így, vagy annak a szédülésnek a következtében, mely ott elfogja. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Azért, t. képviselőház, nélkülözhetetlen minden vezérlő politikusra nézve, politikai barátainak önállósággal egybekötött támogatása. *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Oly támogatás, mely nem olyan, mint a boté, melyet magammal viszek, hogy ott támaszkodjam rá, a hol nekem tetszik *(Hosszantartó élénk helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* hanem olyan, mint a korlát, a mely bizonyos örvényeknek a szélén megdönthetetlenül áll.

És én, t. képviselőház, azért becsülöm oly nagyra. t. elvbarátaim politikai támogatását, mert a mint látom és tapasztalom azt, hogy minket meggyőződés egyesítvén, teljes szívvel és lélekkel támogatjuk egymást, támogatnak ők engem addig és abban, a meddig és a miben a nemzet jogait, a nemzet jobb jövőjét védem: éppen úgy meg vagyok győződve mindegyikükről, hogy abban a pillanatban itt hagyának, a midőn e küldetésünket bármily mellékes tekintetnek feláldoznám. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ily politikai támogatásnak van a hatalomra nézve nemesítő, nélkülözhetetlenül nemesítő befolyása; ez támogatja nemcsak a hatalmat hatalmas voltában, de támogatja jótékony voltában is. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Kérem a t. túloldalt, hogy támogassa bár kormányát, de csak ilyen szellemen és ilyen korlátok közt.

S midőn nekem szilárd meggyőződéseim, midőn oly komolyan átértett hitem, minőhez hasonló erejű hit évek óta nem lakta lelkemet, (*Tetszés balfelől*) hogy e javaslat, a mely ellen én a harczot nem kerestem, de a melylyel szemben azt a kormány makacssága reám erőszakolta, (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) országunkra, alkotmányunkra, nemzeti fejlődésünkre, a hadseregre, monarkhiánkra, a kiegyezési politikára egyaránt káros: az utolsó órában is kérvérem a t. Házat, ne méltóztassék arra a veszedelmes ösvényre lépni, melyet ez a javaslat kijelöl, (*Éléuk helyeslés a bal- és szélső baloldalon*) hanem méltóztassék azt a monarkhia védelme iránt való teljes áldozatkészség hangsúlyozása mellett, a hozzája fűzött sérelmek miatt visszautasítani. (*Szűnni nem akaró zajos helyeslés meg-megújuló éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon, Felkiáltások: Őt pereznyi szünetet kérünk. Meg-megújuló felkiáltások: Éljen Apponyi!*)

Elnök: Az ülést öt perczre felfüggesztem.

III.

A 14. §.

— 1889. február 19. —

T. képviselőház!

(*Halljuk! Halljuk!*) Az előttem szólott Tisza István igen tisztelt képviselő úr nem fogja tehetsége kicsinylésének venni részemről, ha az ő beszédével bővebben nem foglalkozom. (*Zajos helyeslés a bal- és*

* Ez a beszéd a részletes tárgyalásnál mondatott el, akkor, mikor Tisza Kálmán a trónörökös halála után, Andrassy

a szélső balon.) Beszéde tartalmának a legnagyobb része polémia volt a Ház oly tagjaival, a kik a jelenleg napirenden lévő tárgyhoz még hozzászólhatnak és a kikre bátran bizhatom, hogy saját álláspontjukat ő velem szemben megvédelmezzék; (*Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.*) a miket pedig a t. képviselő úr a jelenlegi politikai helyzetről mondott, azok, megvallo, az ő személyét oly közelről érintik, (*Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon*) hogy gyöngédtelenségnek tartanám azokra nézve ő velem polémiába bocsátkozni. (*Szűnni nem akaró helyeslés és tetszésnyilvánítások a bal és szélső baloldalon.*)

Én, t; képviselőház, mindazoknak az ellenére, a mik mondattak, az általunk képviselt nagy alkotmányos és nemzeti ügy diadalát üdvözlöm abban a módosítványban, melyet Nagy-Várad városának érdemes képviselője* előterjesztett, (*Derűtség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Vannak kételyeim arra nézve, vajjon ő volt-e feljogosítva és hivatva arra, hogy a győzelmi zászlót kezébe vegye; van egészen tiszta meggyőződése arra nézve, hogy az ő kezében e zászló nem a győzelem jelvénye, (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) azonban a benyújtott módosítványt, mivel az teljesen korrekt és annak az álláspontnak, melyet mi az általános vita alkalmával képviseltünk, tökéletesen megfelel, elfogadom. De a vita ezzel nincs és nem lehet befejezve. Tény az, hogy az egész országbeli, sőt lehet mondani, az egész Gyula grófnak a és a főrendiház többségének fenyegető oppozíciójával szemben maga indítványozta a régi 11. §. visszaállítását, és ezzel az ellenzék kívánságát e részben teljesítette.

* Tisza Kálmán.

művelt világ szeme láttára, mely ezt a vitát figyelemmel kíséri, a miniszterelnök a 14. § változatlan fentartását annyira fontosnak tartotta, hogy ahhoz három hétig tartó heves küzdelmen át állását kötötte. *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* A második tény az, hogy a részletes vita megkezdése után, Tisza Kálmán képviselő úr e szakasznak azt a módosítványát nyújtotta be, a melyet ama három héten át visszautasított, a melynek elfogadása esetére akkor kijelentette, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy abból az alkotmányos következményeket levonni kénytelen lenne. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És azt, t. képviselőház, mindenki meg fogja engedni, hogy ez feltűnő helyzet, a mely kihívja a bírálatot és a méltatást De a méltányosság azt kívánja, hogy erre vonatkozólag mindenek előtt hallgassuk meg azt, a ki ebben a helyzetben a főszerepet játsza, hallgassuk meg magát a miniszterelnök urat, hogy minő indokokra vezeti vissza az előbb említett feltűnő tényt. Természetesen, nem olvashatom fel újra az utolsóelőtti ülésben elmondott egész beszédét, de azt hiszem, híven fogom reaszummálni, ha pedig valamiben tévednék, itt van ő, rögtön helyreigazíthat. *(Halljuk!)*

Azt mondta a miniszterelnök úr, hogy, az ő meggyőződése szerint, a 14. § abban a szövegben is, a melyben a Ház tárgyalásának anyagául szolgált, ugyanazokat az alkotmányos biztosítékokat tartalmazta, a melyeket a régi 11. § és a melyeket tartalmazna, ha világos szavakkal bele jönnének azok a záradékok, a melyeket mi kívántunk. Miután neki ez a meggyőződése és miután másfelől tapasztalta azt

hogy a Házban és a Házon kívül komoly tényezőknek aggodalma van az alkotmányos biztosíték teljessége iránt, arra az esetre, ha az általa és a véderőbizottság által javasolt szöveg fogadtatnék el, — miután továbbá sikerült a beállt gyászos esemény előidézte szünet alatt meggyőződnie arról, hogy kötelességét meg nem szegi azzal, ha e módosítványba beleegyezik, illetőleg azt előterjeszti: ő nem habozott a fölmerült aggodalmaknak, melyeket ugyan nem osztott, de a melyeknek, mint az alkotmányért való aggályoskodásnak, ő is örült, eleget tenni és a ma tárgyalás alatt levő módosítványt benyújtani. Azt hiszem, híven rekapituláltam a t. miniszterelnök úr beszédét.

Mindenekelőtt arra legyen szabad megjegyzést tennem, t. Ház, hogy a miniszterelnök örömét fejezi lá ama, szerinte, alaptalan, de mindenesetre tiszteletreméltó aggályoskodás felett, melyet minden komoly tényező az alkotmányosság iránt táplál. Engedje meg A t. Ház, hogy beszédének e részére rögtön fejezzem ki szerény kételyemet, mert kötve hiszem és hiszi mindenki, hogy a t. miniszterelnök úr annak a három heti vitának nagyon örült, mely a véderőtörvényj avaslát tárgyában lefolyt. (*Derűtség és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.*)

Ez alkalmasint csak olyan formula, minőt a társas életben is szokás használni, midőn egy kellemtelen látogatót is azzal üdvözlünk: örülünk, hogy van szerencsénk. (*Élénk derűtség a bal- és szélső baloldalon.*) De ezzel komolyan foglalkozni nem szükséges. A miniszterelnök úr érvelésének a komoly része s a tulajdonképeni tartalma pedig a jól diszponált, jó-

akaratú kedélyekre kétségkívül a bonhómia bizonyos varázsával hat; csak az az egy hibája van, hogy annak minden egyes tétele a mindenki által ismert tényekkel kiengesztelhetetlen ellentétben áll és egytől egyig tarthatatlan.

Először is, t. Ház, tarthatatlan az az állítás, mintha a benyújtott szakasz, a kormány meggyőződése szerint, kezdettől fogva ugyanazt tartalmazta volna, a mit a régi 11. §. Van egy tény, a melyről a t. miniszterelnök úr vagy megfélekedzik, vagy szeretné, hogy mások megfélekedzenek és ez az, hogy a kormány a törvényjavaslat 14. §-át nem nyújtotta be abban a formában sem, a melyben azt a véderő-bizottság kijavította. *(Úgy van! balfelől)*

Az egyetlen alap, a melyre látszólagos érvet lehetett építeni arra nézve, hogy impliczite a régi 11, § biztosítékai a jelenlegi 14. §-ban is benne vannak, egyedül azokból a később beigtatott szavakból áll, hogy tíz év lefolyása előtt a kormány tartozik, akár a változatlan fentartásra, akár a módosításra. vonatkozólag új javaslatot beadni.

Én ezt az alapot is ingatagnak, meg nem állhatónak tartom. Záróbeszédemben bátor voltam reámutatni, hogy ennek a záradéknak egész más indokai lehetnek és hogy ebből nem lehet határozottan és félremagyarázhatlanul kiokoskodni azt a biztosítékot, melyre szükségünk van s hogy ez által az a biztosíték legalább is kétéssé válik. Kétes biztosíték pedig semmi biztosíték. *(Úgy van! balfelől.)*

De tagadhatatlan, hogy az érvnek a látszatát is csupán erre a záradékra lehetett alapítani. Ám abban az időben, midőn ez a záradék sem volt a szakasz

ban, midőn a kormány eredeti javaslata volt a Ház előtt, midőn a kormány ezt az eredeti formulázását küzdötte keresztül a véderő-bizottságban, a mely a 10 év után teendőkre nézve sem tartalmazott semmi utasítást: talán akkor is ugyanazt tartalmazta a 14. §, mint a régi 11. §? (*Zajos helyeslés balfelől.*) Hogyan lehet ezzel szemben azt állítani, t. Ház, a mit a miniszterelnök úrtól tegnap hallottunk, hogy a kormány a fennálló alkotmányos biztosítékokat nem akarja csökkenteni most sem, nem akarta csökkenteni soha, mikor abban a javaslatban, mely a kormány eredeti intencióját képviselte, még az a záradék is hiányzott, a mely egyetlen egy gyenge kísérletnek alapjául szolgált, hogy a két álláspont azonossá tétessék? (*Élénk tetszés balfelől.*)

Abba a kontroverziába, hogy azután a véderő-bizottság által, a kormány hozzájárulásával, módosított szöveg csakugyan azt tartalmazza-e, mint a régi 11. §, én most újra bele nem megyek. Én ezt részint — már a mennyire az én érvelési képességem terjed — kimerített tárgynak tekintem, részint, a mennyire a kérdésnek jogi szempontból még új oldalait lehet feltárni, erre nálamnál illetékesebb férfiak ülnek e Házban, kikre ezt bátran bízhatom. Csak egyet vagyok bátor a t. Ház figyelmébe ajánlani. (*Halljuk!*)

Tegyük fel, a vitakozás kedvéért — és ezt kétszer aláhúzom, nehogy ismét később érvet kovácsoljanak ellenem abból, a mit most mondani fogok, — mondom, tegyük fel, hogy a grammatikai és logikai értelmezés megengedi azt a magyarázatot, a melyet a miniszterelnök úr a 14. § második kiadásának tulaj-

donít. (*Derültség balfelől.*) Ezzel szemben van egy nagy tény, melyet eltagadni nem lehet és ez az, hogy a legkomolyabb jogi tekintélyek e Házban és e Házon üvül e felfogásban nem osztoztak és e szakaszban az eddig fenállott alkotmányos biztosítékot nem találták. Ha ez ma történt, nem nagyon valószínű-e, sőt csaknem bizonyos, hogy majdan tíz év múlva, az a hatalom, mely esetleg olykép akarná magyarázni a 14. § második kiadását, mint az a nemzet alkotmányos jogaira nézve sérelmes, megint találna jogi tekintélyeket, a kik e kísérletében támogatnák és pedig a sikerre való kilátással? Ez az egyedüli tény, hogy komoly tényezők közt kontroverzia támad e szakasz magyarázata iránt, még ha nem is volna a nap fényénél világosabb, hogy a 14. § második kiadása az alkotmány-biztosítékok csorbítását tartalmazza, — ez az egy tény oly precedensül szolgál, mely a miniszterelnök úr erőltetett magyarázatának a biztosítékát előre hatálytalanná tenné. (*Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső balon.*) Lehetetlen tehát azt állítani, a mit a miniszterelnök úr mondott és a mi érvelésének első alapja: akár hogy a 14. § újabb, második kiadása, ugyanazokat az alkotmányos biztosítékokat tartalmazná, mint a régi 11. §., vagy akárcsak azt is, hogy az a kormány, mely eredetileg egy ennél sokkal, de sokkal kétségtelenebből sérelmes formulát proponált, igényt tarthasson arra az elismerésre, hogy sohasem akarta alkotmányos biztosítékainkat csökkenteni.

De nem állhat meg a tények világításában a miniszterelnök úr által adott indokolás második tételesem, hogy ő tudniillik komoly oldalról felmerülő aggodalmak erkölcsi súlya alatt hajolt meg.

Hát, t. Ház, ezekről az aggodalmakról a t. miniszterelnök úr csak az általános vitának a befejezése óta értesült, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hiszen ezek az aggodalmak, hogy úgy mondjam, teljes homlokzatuk kiépítésével és tartalmuk kifejtésével állottak a miniszterelnök úr előtt, jóformán már az általános vita megkezdése előtt, *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon)* vagy legkésőbb az általános vita legelső stádiumában. Hiszen a t. miniszterelnök úr három vagy talán több napig, nem emlékszem, de sokáig vitatkozott saját pártjában az ott felmerülő, igen élesen kifejezett, le nem csillapodó aggodalmakkal szemben. *(Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.)*

És nem ezeknek az aggodalmaknak a meghallgatása előtt állította fel a kabinet-kérdést, hanem azoknak a meghallgatása után, *(Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon. Ellenmondások jobb felől.)* mint ultima rációit, az ellentállás legyőzésére.

Ha pedig én arról, a mi a kormánypárt körében történt, tévesen vagyok értesülve, arra nézve szívesen fogadom el a helyreigazítást azoktól, a kik ott jelen voltak és a kik természetesen az ott történeteket jobban tudják, mint én; de annyi azután kétségtelenül bizonyos, mert az itt a Házban történt, hogy mindezeknek az aggodalmaknak az ismerése, mindezeknek az érveknek a meghallgatása után a t. miniszterelnök úr három héten át itt a Házban folytatta a vitatkozást a 14. § felett, három héten át folytonosan fentartotta a kabinet-kérdést, sőt engedte a dolgokat odáig fejlődni, hogy pártjának egynémely tagja pártját elhagyta.

Nagyon komolyan látszott akkor venni a 14. § szövegezését, hogy azon módosítani nem szabad, hogy azon módosítani nem akar. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Itt, t. Ház, már nemcsak egy szakasz szövege állott egy másik szöveggel szemben, hanem politika állott politikával szemben: az a politika, mely a benyújtott javaslatához ragaszkodik, a miniszterelnök úr állítása szerint, sokkal kevésbé a szakasz szövegében, mint inkább a politikai helyzetben rejlő bizonyos okoknál fogva: és az a politika, mely e rejtélyes okoknál fontosabbnak tekintette az alkotmányjogi szempontot és ezért a szakasz módosítását kívánta. Ez a két politika állott egymással szemben és a miniszterelnök úr szívósan ragaszkodott a magáéhoz, három héten át, merev ellenállásban, jóllehet ismerte az általa is tiszteletreméltónak jelzett aggodalmakat. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Most kérem, t. Ház, ha csakugyan azoknak az aggodalmaknak az erkölcsi súlya volt az, a mi a miniszterelnök urat arra bírta, hogy meghajoljon, akkor mivel növekedett azok erkölcsi súlya az utóbbi 8 nap alatt? Mit nyertek az utóbbi 8 nap alatt olyat, a mivel három hét előtt is ne bírtak volna? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A dolgok egymásutánjának ez az összeállítás lehetetlenné teszi elfogadnunk a miniszterelnök úr abbeli magyarázatát, hogy itt erkölcsi súly és tekintet előtt hajlott meg. Itt csak egy magyarázat van: az, hogy a miniszterelnök úr bizonyos hatalmi tényezők előtt hajlott meg. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A miniszterelnök úr ugyan akképp iparkodik

elkésztett kapacitáltatását megmagyarázni, hogy neki nem lehetett engednie, mielőtt arról nem győződött meg, hogy a lajthántúli körökkel szemben fennálló kötelessége azt megengedi-e. Jól van, t. Ház. De hát valóban annak az általa is idézett gyászos eseménynek kellett előállania a végből, hogy a lajthántúli körökkel érintkezzék? *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Ha csakugyan áll az, hogy, az ő tapasztalása szerint, a lajthántúli kormány is tulajdonképp úgy fogta fel a dolgot, mint ő azt nálunk megmagyarázta, hiszen akkor ezt 24 óra alatt meglehetett volna tudnia, a vitatkozás legelső stádiumaiban. És ha azoknak a súlyos aggodalmaknak van előtte annyi súlya, hogy most álláspontjának megváltoztatására kényszerítik, hát lehetett volna négy héttel ezelőtt is annyi súlya, hogy már akkor szerezzen magának tájékozást az iránt, vájjon kötelezettségei ezt lehetségessé teszik-e?

Ezt tehát, t. Ház, semmiképpen nem lehet magyarázatul elfogadni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Tehát hatalmi tényezőknek kellett azoknak lenniök, melyek előtt a t. miniszterelnök úr meghajlott. Hogy mik azok a hatalmi tényezők, erről ő nekünk csak negatív felvilágosítást ad: ez a képviselőház nem. Mert felvilágosító beszédében annyit megmond, hogy neki minden emberileg telhető biztosítéka megvolt, hogy ebben a Házban keresztül tudja vinni a törvényjavaslat eredeti szövegezését is. *(Derűltég és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. Ház, én nem tudom, vájjon a t. miniszterelnök úr e feltevése alapos-e; én szívemből remélem, hogy ennek az ő utólagos hivatkozásának nincs

alapja. Ha nem úgy volna, akkor én arról a helyről, melyen a t. miniszterelnök úr ül, de bármely helyről ezt a körülményt soha fel nem hozom; (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) soha azt nem sejtetem, (*Zajos helyeslés és éljenzés a bal és szélső baloldalon.*) annál kevésbé dicsekedem vele, hogy az én vezetésem alatt a képviselőház oda jutott, hogy midőn az alkotmány, a népképviselési rendszer biztosítékainak az integritásáról van szó, éppen a képviselőház legyen megtenni hajlandó egy lépést lefelé, a mely lépést a képviselőházon kívül álló hatalmi tényezők nem engednek meg. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

T. Ház! Miután a magyarázatok, melyeket a t. miniszterelnök úr a magatartásáról élénkbe terjesztett, oly világosan elégtelenek és nem magyaráznak meg semmit, sejtetni azonban engednek sokat, a mit sejtetni, elhinni s vallani az alkotmányosság érdekében nem szabad: nagyfontosságú politikai helyzet állott itt elő, melyet méltatnunk kell.

E törvényjavaslat egész történetében, annak első genezisétől kezdve a mai pillanatig, a tegnapi napig, a súlyos hibák szakadatlan láncolatát látjuk egymás után.

Az első hiba volt magának e törvényjavaslatnak ily alakban történt beadása. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Azt, t. Ház, előre kellett látni annak a férfiúnak, a ki Magyarországot jól ismeri és ki Magyarország parlamentjét évek óta vezeti, hogy e törvényjavaslat 14. és 25. §-ai az országban vihart fognak előidézni.

Én, t. Ház, azokhoz, a miket saját magamtartásáról záróbeszédemben elmondottam, még csak egyet

tehetek. Nekem az ősz elején elmondotta valaki, igazán nem emlékezem, hogy kicsoda, de hallottam hírét annak, hogy az új véderőjavaslatban olyas valami készül, mint a mit a 14. § képében hetek óta tisztelünk, hogy tudniillik a létszám megállapításának időszakaságát megakarják szüntetni. Én akkor rögtön felhasználtam ezt a magántudomást arra, hogy a közös kormány intéző köreihez közel álló egyéniségeket, a kikkel összejöttem, a veszélyre figyelmeztessem.

A 25. §-ról, természetesen, még csak sejtelmem sem volt, de a 14. § határozatairól volt tudomásom, s felkértem az illetőket, érvényesítsék egész befolyásukat arra, hogy ebből ne történjék semmi, mert ismételve kijelentem, hogy én Magyarországra és a monarchiára nézve nem tartanám örvendetesnek és üdvösnek azt, ha a véderő törvényjavaslat felett éles vita és ellentét fejlődne. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És én ezt az öszeütközést minden, nekem mint magánembernek hatalmában álló eszközzel, abban a perczben, melyben veszélyét a látóhatáron feltűnni láttam, elhárítani igyekeztem, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Magyarország miniszterelnökének pedig még inkább tudnia kell azt, hogy bármennyire el legyen altatva e nemzetben a közügyek iránt való komoly érdeklődés, van két pont, a melyhez, hála Istennek, még ma sem szabad nyúlni, a nélkül, hogy vihart ne támasszon: az egyik az alkotmány integritása, a másik pedig a magyar nemzeti érdek, a magyar nyelv kérdése. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ki kell mondanom, hogy a koronának az a

magyar tanácsosa, kinek első sorban feladata a koronát felvilágosítani az ország hangulatáról és e szempontból tanácsot adni a betervezhető és be nem tervezhető, a kívánható és nem kívánható rendszabályokra nézve; hogy a koronának az a magyar tanácsosa, ki hozzájárni ahhoz, hogy oly véderő-torvényjavaslat terjesztessék be, melynek 14. §-ában egyenesen érintve van az alkotmányos biztosítékok integritása; melynek 25. §-a oly intézkedést foglal magában, mely elementáris erővel előtérbe hozza az eddig nyugvó nyelvkérdést; (*Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.*) hogy a koronának az a tanácsosa, ki ebbe beleegyezett: nem csupán a nemzet alkotmányos jogainak és nemzeti érdekeinek képviselőjében, de a monarchia szilárdságára vonatkozó tekintetben sem áll feladata magaslatán. (*Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.*)

T. Ház! Ez az első súlyos hiba, melyet pedig, meggyőződésem szerint, könnyen el lehetett volna kerülni. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Mert a 14. §-ban levő alkotmányos sérelmet, hitem. és meggyőződésem szerint, elhárítani semmi nehézségbe sem ütközött volna. Ha sikerült azt visszacsinálni, annál könnyebb lett volna azt meg nem csinálni. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) A 25. § intézkedései iránt pedig katonai szempontból, a mint én bizonyosan tudom, a katonai tekintélyek véleménye nagyon eltérő; igen sokaknak, köztük igen komolyaknak, az a hite, hogy a 25. §-ban foglalt második évi kötelezettség katonai szempontból nemcsak nem hasznos, de egyenesen káros. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.*)

Hát, t. Ház, itt a miniszterelnök úr még nem is hivatkozhatik arra az elementáris erőre, arra a nyomásra, melyet esetleg az ő helyzetére gyakorolhat más, a kérdés eldöntésénél illetékes tényezőknek egyhangúlag, egy irányban érvényesülő befolyása. Én még ezt sem fogadnám el mentségül. Mert bármily legyen. is a nyomás más oldalról, mindenkítől, ki Magyarország miniszterelnöki székén ül, elvárom, hogy Magyarország alkotmányos jogainak és nemzeti érdekeinek az integritását minden nyomással szembea megvédje, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a jelen esetben a miniszterelnök úr az általa elkövetett hibáért még a nagy, az egyöntetűleg gyakorolt presszió szomorú mentségével sem élhet, mert ez sem az egyik, sem a másik irányban fenn nem forgott. Ezt a hibát tisztán a maga jószántából, feleslegesen követte el az ország és a monarchia kárára. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Ha a hibák sorozatában egyszer benne-vagyunk és ha nem tudjuk magunkat arra elszánni, hogy mindjárt az első pillanatban, visszaforduljunk, mikor látjuk, hogy rossz talajra léptünk, akkor természetesen következik a további hibáknak egymásután való láncolata. *(Úgy van! balfelől.)*

Második nagy hiba tehát az volt, hogy a miniszterelnök úr, a mint látta és meggyőződött arról, a mit előbb láthatott volna, de előre nem látott, hogy a vihar csakugyan beállott e kérdés következtében; — midőn ennek nyomai nem csupán az ellenzéknél mutatkoztak — melyet ő elég hibásan semmibe sem szokott venni, ámbár én azt hiszem, hogy oly kérdésekben, melyek az egész hazát és az egész monarchiát alapjaiban érintik, poli-

tikai ellenfeleink véleményét is méltányolni és tekintetbe kell venni, *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* de a miniszterelnök úr praxisa nem ez — midőn tehát, mint mondám, ez a vihar tényleg kitört, melynek a jelenségeit a miniszterelnök úr saját pártjában is látta és tapasztalta: nem tudta magát kellő időben elhatározni a visszafordulásra; nem tudta ezt megtenni abban az időben, midőn az a visszafordulás még megnyugtathatólag hathatott volna az országra; megnyugtathatólag hathatott volna ama politikai ellenfeleire is, a kik — bármit mondjanak is róluk — első sorban a dolgot tekintik és ha a dologban nyernek elégtételt, — kellő időben, akkor, mikor a személyes kérdés még nem vált a helyzet kiküszöbölhetetlen, integráló részévé, — a dologban nyert eredménnyel tökéletesen megelégszenek. *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső balon.)* Ezzel a t. miniszterelnök úr ferde helyzetbe hozta saját pártját, midőn ezt a pártot rávitte, hogy nagy lelki kínok közt őt oly térre kövesse, melyre annak igen számos tagja csak meggyőződésének az alárendelésével tudott lépni, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* midőn azután e helyzetben töltette el velük három hetet, a negyedik hét végén azt mondja: hisz ez tulajdonkép felesleges kínlódás volt, most magam is belátom, hogy módosíthatunk a dologon, — tehát megkímélhette volna pártját attól a három kínos héttől... *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon. Meszlényi Lajos: Nem akart hurczolkodni! Hosszantartó nagy derűtség a bal- és szélső balfelől.)*

Ferde helyzetbe hozta s komprommittálta annak az állásnak a méltóságát, melyet ő ez idő szerint, el-

foglal (*Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.*) és a mely állásnak a méltóságára mi féltékenyek vagyunk. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Zaj és közbeszólások jobbfelől.*) Féltékenyek vagyunk, mert ez nem az ez időszertinti miniszterelnöknek, sem az ő pártjának a privát- és belügye, hanem az egész országnak, az egész nemzetnek az ügye. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás és közbeszólások jobbfelől.*)

Ennek az állásnak a méltósága azt követeli, hogy midőn fölvetetik a kabinetkérdés; midőn a kormány a rendelkezésére álló eszközöknek a legerősebbjéhez folyamodik, hogy valamely állásponthez való szívós ragaszkodását kimutassa, ezt azután komolyan vegyék. (*Úgy van! balfelől.*) Ennek az állásnak a méltósága nem engedi meg, hogy az, a ki ott valamely politikát képvisel és ahhoz a politikához kötötte magát, midőn ezt a politikát vagy nem akarja, vagy nem tudja tovább keresztül vinni, azt mondja: tehát én a másik politikát is szívesen képviselem. (*Derűltség a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások jobbfelől.*) És, t. képviselőház, ennek a helyzetnek a tovább fejlődésében a miniszterelnök úr, a mennyire tehet, a mennyire az ebben az országban egyáltalán megkísérhető vagy elérhető, kompromittálta magának a koronának a méltóságát is, (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.*) midőn a koronának egy politikai tartalmú nyilatkozatáról azt mondta, hogy ő azért felelősséggel nem tartozik. (*Igaz! Úgy van! szélső baloldalon.*) A miniszterelnök úr e nyilatkozata nemcsak ebben a Házban, hanem ezen a Házon kívül is, mondhatom, a legkomolyabb és loyális érzelmű

férfiaknál is mély megütközést keltett; káros hatása csak azért nincs, mert ez a nemzet oly törhetetlen hűséggel ragaszkodik a koronához, hogy akarva soha nem fog senki mást felelőssé tenni, mint a miniszterelnök urat és soha mással szemben nem fog bírálatot gyakorolni, mint a miniszterelnök úrral szemben. *(Tetszés és zajos helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

A hibáknak e szakadatlan láncolata nyomán oda értünk, hogy ma a miniszterelnök úr a 14. §. visszamódosítása által sem képes a helyzetben helyreállítani azt az egyensúlyt és az országban azt a nyugalmat, melyet a kérdésnek egy korábbi stádiumában ugyanezzel, sőt ennél csekélyebb, önmegtágadással, helyreállíthatott volna, *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Mind e tények után, midőn rendre bebizonyult, hogy a nemzetnek és monarchiának a legnagyobb érdekeit súlyos hibákkal kompromittálta; midőn rendre kompromittálta önvédelmi harczában azt a széket, melyet elfoglal; azt a képviselőházat, a melynek ő a vezére, sőt azt a tényezőt, melyet neki minden körülmények között fedeznie kell: *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* ma oda fejlődött a helyzet, hogy ez az ország és ez a parlament normális állapotok közé nem térhet vissza mindaddig, a míg a miniszter úr azt a helyet elfoglalva tartja. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon, peresekig tartó taps és felkiáltás: Éljen Apponyi! Mozgás jobbfelől)*

Azt mondtam, t. Ház, hogy ennek az országnak a politikai élete normális körülmények közé többé nem juthat, mindaddig, míg a miniszterelnök úr foglalja el azt a helyet, *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal és szélső balon. Mozgás jobbfelől.)* Én nem mondom azt,

hogy a miniszterelnök úr az alkotmányos legalitás minden formája mellett meg nem tarthatja a hatalmat addig, míg e parlament többsége őt támogatja. *(Nagy mozgás jobbfelől.)* Engedelmet, ez annak a képek folytatása és további kifestése, a melyet megkezdettem. *(Úgy van! balfelől. Mozgás és zaj jobbfelől.)* Nem mondom azt, hogy a t. többség nem határozhatja el magát arra, hogy a történetek után is, továbbra megajándékozza a miniszterelnök urat támogatásával. *(Nagy zaj és mozgás jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a bal- és szélső baloldalon.)* Mindez megtörténhetik, t. képviselőház. *(Felkiáltás jobbfelől: Meg is fog történni!)* Talán meg is fog történni. *(Halljuk! Halljuk!)* A hatalmat fenntarthatják a miniszterelnök úr kezében, ez kétségtelen; de egyet vissza nem adhatnak neki, mert az elveszett ebben a vitában örökre: a tekintélyt. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps a bal- és szélső balon. Ellenmondások jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Eddig e féltékenyen őrzött és féltékenyen őrzendő kincset sikerült legalább a maguk körében megóvni azzal, hogy minden előforduló hibáért, minden előforduló mulasztásért, minden előforduló nehéz helyzetért a kabinet valamely más tagjára háritották a felelősséget. ... *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal és szélső baloldalon. Zaj. Mozgás a jobboldalon.)* T. Ház, ez annyira tagadhatatlan tény... *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Zaj. Ellenmondás és mozgás a jobboldalon.)*

En azt hiszem, t. Ház, hogy, ha nem is mondok kellemetes dolgokat, teljesen parlamentáris alakban fejezem ki magamat, *(Úgy van! Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* a t. túloldal részéről tehát nem értem azt

az ingerültséget, a mely ott nyilvánul. (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon. Zaj. Mozgás a jobboldalon.*)

Ez annyira tagadhatatlan tény, hogy én a legközelebbi múlt vitáiból tudnék idézni több kormányparti nyilatkozatot; de csak egyet hozok fel. (*Halljuk! Halljuk!*) A zárószámadásokban mutatkozott zavarok alkalmából, a híres póthitek korszakából, a kormánypárt egy jeles tagja, beszédét körülbelül azzal fejezte be, hogy túlteszi magát a felforgó nehézségeken, mert bízik — aláhúzva — a miniszterelnök államférfiúi tapintatában. így beszéltek akkor. De a mostani esetben lehetetlen a következmények kikerülése végett, akár a kabinetben, akár azonkívül más felelős kiadóra. találni. (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

Azok a hibák, melyeket itt elkövettek és az & minden előbbinél összehasonlíthatatlanul nehezebb helyzet, a melybe ezek által első sorban a t. többség, de tán az egész parlament jutott, ez az egész helyzet, kezdettől fogva mindvégig, a miniszterelnök úr által személyesen, az őt megillető szerepkörben elkövetett mulasztásokból és hibákból származik. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Mert az ország jogainak és érdekeinek képviselése, a monarkhiában bizonyos kérdésekre nézve, velünk együtt illetékes egyéb tényezőkkel szemben, legelső sorban a miniszterelnök urat illeti; mert a monarkhia és a kiegyezés eszméjének minden kompromittálás ellen való biztosítása ebben az országban első sorban a miniszterelnök úr feladata; mert a parlament helyes vezetése, az egész kormánya helyzetének következetes és komoly színben fentartása legelső sorban a miniszterelnök úr dolga; mert a korróna politikai nyilatkozataiért a felelősséget elvállalni

első sorban a miniszterelnök feladata. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Midőn tehát e javaslat tárgyalásának minden stádiumában mindezeket a nagy szempontokat a miniszterelnök úr a legmegfoghatóbb módon figyelmen kívül hagyta és megsértette: az, a ki mindezek ellen rendre vétett a ki feladatának legfontosabb részét a képviselhető legkényesebb ügyben így teljesítette, megtarthatja ugyan a hatalmat, de nem tarthatja meg többé azt a hitet, hogy nehéz és kényes dolgokban biztos kezekkel vezesse az állam hajóját; *(Tetszés a bal-és szélső baloldalon)* nem tarthatja fenn többé azt a hitet, hogy állásának kötelességeit és politikai helyzetét komolyan és méltóságteljesen fogja fel; *(Élénk helyeslés a bal-és szélső baloldalon)* nem tarthatja fenn továbbá azt a hitet, hogy az ország alkotmánya és a nemzet nagy érdekei az ő vezetése alatt biztosságban vannak, *(Igaz! Úgy van! bal felől)* mert hiszen az általa javasolt törvény szövegével szemben más tényezőknek kellett azokat megvédelmezniük. *(Élénk helyeslés a bal-és szélső baloldalon.)*

És, t. képviselőház, mindezekből a meggyőződésekből, abból a szilárd hitből, hogy az államéletnek ez alkotmányjogi, nemzeti és erkölcsi alapjai jó kezekben vannak: ebből áll a tekintély. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Ebből a tekintélyből, a történetek után, sajnálom kimondani, a t. miniszterelnök úr kezében semmi, de semmi nem maradt. *(Zajos tetszés a bal és szélső baloldalon.)*

Ezért mondtam én, t. képviselőház és ismétlem, iogy a hatalmat a miniszterelnök úr kezében fentartják, de nyugodt állapot, a politikai élet normális

lefolyása csak akkor képzelhető, ha ez a két tényező: a külső, a formai hatalom és a belső, az emberek meggyőződésében, az emberek hitében élő tekintély egy férfiúban egyesül. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha a hatalom és tekintély közt az irigy fel van bontva, akkor az ország abnormis viszonyok közt marad és nem várható, nem képzelhető az egész politikai gépezet helyes, nyugodt működése. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez, t. képviselőház, a mai politikai helyzetnek a szignatúrája.

De hát nagyon természetes dolog az, t. Ház, hogy ilyenkor a kormány és az a párt, mely őt támogatja, el van határozva, *(Felkiáltások: El bizony! Derültség bal felől)* hogy a közfigyelmet saját hibájától, saját helyzetétől elterelje *(Tetszés bal felől.)* és iparkodik ellenfeleit gyanúsítani, iparkodik ellenfeleit vádolni. *(Mozgás jobbfelől)*

És ezt láttuk most úgy a helybeli kormánypárti sajtó minden orgánumban, *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* különösen azokban, a melyek a külföldön legnagyobb elterjedtségnek örvendenék, *(Úgy van! bal felől.)* mint a bécsi sajtó ama nyilatkozataiban, melyek innen, a kormányhoz közelálló körökből nyerik inspirációjukat. *(Mozgás jobbfelől. Halljuk!)* A nyilvánosság ez orgánumi, t. Ház, kezdettől fogva, de különösen most, azon voltak, hogy az ellenzéknek a véderő-törvényjavaslat sérelmes pontjai ellen való küzdelmét hamis színben tüntessék fel. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Az ellenzék küzdelmét a véderő-törvényjavaslat ellen olyan színben tüntették fel, mintha

az ellenzék azt akarná meggátolni, hogy a monarchiának erős hadserege, erős vődőereje legyen; *(Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy az ellenzék megfelelkezik a külpolitikai helyzetről, hogy az ellenzék ezeket a nagy, mindenek fölé helyezendő érdekeket nem méltányolja. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ha azután ezek az itt kiejtett hangok kívülről. visszhangot adnak; ha azután ezek a külföldi sajtóban visszatükröződnek, azt mondják: lám, mennyire árt az ellenzék küzdelme az ország és a monarchia tekintélyének. *(Zajos tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Pedig, t. Ház, ha itt egyáltalán kár ered, ez a kár nem leli okát abban a küzdelemben, melyet mi itten folytatunk, mely a monarchia védelmének tulajdonképeni katonai kérdésével összefüggésben sincs, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* mely mellett mindnyájan kimondottuk, hogy a mi áldozat szükséges ennek az országnak, s ennek a monarchiának minden ellenség ellen való hatályos megvédésére, azt mi megadjuk éppen úgy, mint önök, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* hanem a hiba azoknak a lelkiismeretén van, a kik csupán abból a célből, hogy az ellenzék befeketíthessék, annak a küzdelmeit olyan értelemmel gyanúsítják, a milyen értelme azoknak egyáltalán nincs. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. képviselőház, mindig vigyáztam arra, hogy a kormány ellen való küzdelemben soha oly fegyverrel ne éljek, a melyek az országnak kifelé árthatnak. Azt hiszem, hogy hasonló kötelesség terheli a kor-

rány minden védőjét az ellenzékkel szemben is. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Valamint nekünk a kormányt nem szabad ütni akként, hogy az ország legyen találva, úgy ő nekik sem szabad az ellenzék küzdelmét oly színben feltüntetni, a melyet ha a külföld elhisz, akkor az csakugyan az ország kárára lesz. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez a kötelesség kölcsönös. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

S azután, t. képviselőház, az ellenzéknek a szemére lobbantják a város külső rendjének némely napon történt megzavarását. *(Halljuk! Halljuk!)* Erről is jó lesz, t. képviselőház, a helyzet teljes tisztázására egy pár szót mondani. *(Halljuk! Halljuk!)* Gondolom, hogy ezt a vádat senki sem ér ti arra a teljesen törvényes, teljesen korrekt és méltóságteljes tüntetésre, mely a hatóságok engedélyével és a közrend fentartásának minden biztosítékával, a múlt vasárnapon történt.

Az ilyen tüntetések czélszerűségéről lehetnek a nézetek eltérők, annak a törvényessége és korrektsége és affelől, hogy abból az országra semmi kár nem háramlott, szerintem, nem térhetnek el, alkotmányosan gondolkodó férfiak közt a nézetek; *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Nyugalanság jobb felől.)* de érthető igenis azokra az előre nem látott, véletlen összecsoportosulásokból keletkező tüntetésekre, melyeknek következtében többször zavargások fordultak elő. Ezekről én azt mondom, t. képviselőház, hogy mindenekelőtt mindazt, a mi törvényellenes, mindazt kizárandónak, visszautasítandónak, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* ha megtörtént,

erélyesen megfenyítendőnek tartom. *(Általános helyeslés.)* Másodszor azt mondom, hogy bizonyos politikai körülmények közt azokat a tüntetéseket és azokat a csoportosulásokat sem tartom helyeseknek, sőt, a mennyire tőlem függ, azoktól mindenkit visszatartanék, a melyek magukban véve ugyan törvénytelenséget nem tartalmaznak, de az adott körülmények között könnyen törvénytelen kihágásokra adhatnak alkalmat. *(Általános helyeslés.)* A mennyire az én befolyásom terjed, én azt ebben az irányban érvényesíttettem. *(Igaz! a bal- és szélső baloldalon. Nyugtalanság jobbfelől.)* És én úgy tudom, hogy az ellenzék minden eleme ma abban a nézetben van, hogy a mennyiben egyáltalában erre befolyást gyakorolhat, az ilyen természetű tüntetések a vasárnapi nagy tüntetés után jövőre elmaradjanak, *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* De, t. képviselőház, ha ezt tökéletesen megengedem, akkor azután legyen szabad más irányban is egy őszinte szót mondanom *(Halljuk! Halljuk! bal felől.)* *Egy hang: Erre helyesljenek majd önök!* és ez az, hogy a mi e tekintetben a város utcáin előfordult, azt megint a kormányhoz közel álló tényezők oly nagy mértékben túlozták, annak oly nagy jelentőséget tulajdonítottak, a melyet ismét az ország jó hírnevére való tekintettel, a külfölddel szemben annak tulajdonítani nem volt szabad. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Én nem beszélek, t. képviselőház, azokról, a mik január 29-én és 30-án történtek és a melyekre nézve én rögtön a következő ülésben beismertem, hogy azok a komolyság bizonyos jellegével bírnak és azokkal szemben az erélyes megtorló eszközök alkalmazását nem helytelenítettem, csak azt követeltem,

hogy a mennyiben azok a képviselőházat érintik, a képviselőházzal való szabad közlekedés minden képviselő részére biztosítsák. *(Igaz! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.)* De azokról beszélek, melyek az utóbbi napokban történtek. És ezek valóban oly csekély, más városokban, izgalmas politikai idők alatt sokkal nagyobb mértékben előforduló, a mindennapiakhoz tartozó jelenségek voltak, hogy azokat az alkotmányosság biztosságával, az ország jó hírnevével és mindenféle nagy szempontokkal összeköttetésbe hozni, az én hitem szerint, nemcsak mesterkélt, de igen gyermekes eljárás. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ne méltóztassanak csak abból a célból, hogy az ellenzékot kompromittálják, hogy az ellenzék ellen fegyvert kovácsoljanak, az országban kikürtölni, hogy Magyarország fővárosában az anarkia uralkodik és a személy- és vagyonbiztosság fenyegetve van. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobb-oldalon.)* Ne méltóztassanak a túlzás ily fegyverével élni. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon)*

Hiszen hallottuk e napokban egy kormánypárti képviselő interpellációját, melyben ezek az igen közönséges események fölötte tragikus módon adtak elő. *(Élénk helyeslés a baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!)* Ismétlem, t. Ház, ezeket a dolgokat nem helyeslem, nem kívánom folytatásukat, sőt óhajtom magának az ellenzéknek az érdekében is, hogy elmaradjanak; de az ellen határozottan tiltakoznom kell, hogy azok oly túlzott színben adassanak elő, a mi a valóságnak meg nem felel és a mi az országot ok nélkül a külföld előtt kompromittálja, *(Igaz! Úgy*

van! a bal- és szélső baloldalon.) esetleg az ország hite-
lének árt, a miért azután senki más nem felelős, mint-
ázok, a kik ezeknek az eseményeknek pártcélokra
való gyümölcsötzetése végett azokat így túlozzák.
(Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás és-
zaj jobbfelől.)

Ezekkel az eseményekkel szemben, t. Ház, melyek
nem hozhatók összekötetésbe az ellenzék működésé-
nek bármely részével, mégis a demagógia vádját hal-
lottuk hangoztatni a t. túlooldal részéről. (Halljuk.^r
Halljuk!) Hát, t. képviselőház, hogy semmi ne hiányoz-
zék ama képnek teljességéhez, melyet a miniszter-
elnök úr utóbbi időkben folytatott működéséről már
eddig nyertünk, szerencsénk volt őt látni tegnap a,
szó legszorosabb értelmében a demagóg izgató sze-
repében. (Hosszantartó helyeslés a bal- és a szélső balol-
dalon. Mozgás és zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

Szó volt tegnap arról az eshetőségről, hogy mit
eredményeznének az országos képviselőválasztások, ha,
azok most történének, vagy mit eredményeztek volna
akkor, ha e törvényjavaslatnak leginkább megvitatott
szakaszai a múlt választási harcban ismeretesekek let-
tek volna. Erre a t. miniszterelnök úr magát a 14.
§-on túltevéen, a 25. §-ra nézve azt monda (olvassa):
„A másik, a mit a t. képviselő úr felhozott, az, hogy
mondtuk volna meg, hogy az önkéntesi szolgálatnál a
tisztí vizsga letételét kötelezővé akarjuk tenni és így
nehezíteni az önkéntesi szolgálatot. T. Ház! Megvak-
lom, igen sajnálom, hogy akkor meg nem megváráz-
hattuk választóinknak — mondom, nagyon sajnálom
— mert jól állok róla, hogy azok a választók meg-
értették volna azt az éppen hangsúlyozott egyenlő-

ségi elvnel fogva. (Zaj.) Engedelmet kérek, a választók legnagyobb többségének fiai 3 évig szolgálnak. Helyes ugyan, hogy a míveltebb fiatal emberek kedvezményben részesüljenek“

És erre Hoitsy Pál t. képviselőtársam közbe szól: „Ez a demagógia:“ (Úgy van! a szélső baloldalon.) Ezt, t. képviselőház, mondom ma én is. (Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Mert, t. képviselőház, a társadalom szegényebb rétegeinek a jóllétéről és védelméről gondoskodni azokkal a veszélyekkel szemben, a melyeknek ők szegénységük és csekélyebb műveltségüknél fogva ki vannak téve: ez helyes és jó dolog; erre igyekeztem és igyekszem én egész politikai működésemmel. De a társadalom alsóbb és kevésbé művelt osztályait arra figyelmeztetni, hogy mások az elkerülhetetlen társadalmi egyenlőtlenségek révén eltérő elbánásban részesülnek s ez által ezt a különbséget gyűlöletessé tenni, (Helyeslés a hal- és szélső baloldalon.) azt agitáczióanal eszközül felhasználni (Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.) és így szembe állítva egyiknek a terheit a másikkal előforduló úgynevezett kedvezménynek ekkép tehát az alsóbb rétegeknek a kedvezőbb helyzetűekkel szemben irigységére appellálni (Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Ellenmondás a jobboldalon.) és azoknak a szavaknak, melyeket idéztem, más értelmet egyáltalában nem lehet tulajdonítani, ha azok a választási küzdelemnél használandó fegyverül említettek: (Zajos helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.) ez, szerintem, a lényege mindenütt a világon, a demagógiának. (Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső balol-

dalon. Mozgás a jobboldalon.) De hozzá teszem, t. Ház, hogy én ettől az eshetőleg beállható félhivatalos demagógiától egy cseppet sem félek. Mert én tudom és bízom abban, hogy a mi népünknek azután nagyon meg lehet magyarázni azt is, hogy míg az, a ki nem tartozik a műveltség magasabb fokozataihoz, fiát már jóformán 15-ik életévétől kezdve a családi kenyérkereset gyarapítására használhatja, addig az, a ki fiát magasabb műveltségben akarja részesíteni, többnyire 22, sőt 24 éves koráig kénytelen fiára költeni. *(Élénk helyeslés a bal és szélső balon. Mozgás jobb felől.)*

És megmagyaráztuk volna annak a népnek azt is, hogy itt nem egy kasztnak, nem egy bárki elől elzárt társadalmi körnek a kiváltságáról van szó, hanem a magasabb műveltség elnyerésével járó áldozatoknak kompenzációjáról és hogy a köznép közt is — hála Istennek — mindenütt találunk olyanokat, a kiknek ambíciójuk az, hogy fiaik körül legalább egy emelkedjék a műveltebb osztályok sorába *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és hogy ennél fogva legnagyobb érdekőknek, a társadalmi emelkedésnek kivívását nehezítjük, mert éppen azokat fogná ez az intézkedés legterhesebben sújtani, kiknek a magasabb műveltség elnyerése a legnagyobb áldozatokba kerül. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, találjuk az ellenzék ellen folytatott harcban a két ellenzéki párt közt levő viszonynak egy egészen új alakban történt bemutatását. *(Halljuk! Halljuk!)* Midőn a vita megkezdődött, akkor a sajtó ugyanazon közegei engem úgy mutattak be a világnak, mint a ki akár gonosz akaratból, akár együgyűségből a szélsőbal malmára hajtánám a vizet. *(Élénk*

derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.) És most, t. Ház, egyszerre, még pedig ritka egyhangúsággal, mely a kiadott jelszót sejteti, tapasztaljuk, Hogy a nyilvánosság ugyanazon orgánumai így beszélnek: ez a derék, jó, felvilágosult függetlenségi párt miként lehet olyan együgyű, hogy be nem látja, hogy ő csak annak az arisztokrata, feudális, reakciónárius ellenzéknek az eszköze. *(Hosszantartó élénk derültség, éljetizés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Hogy miért hozom fel ezeket, t. Ház? Azért, mert ezek is a politikai helyzet képéhez tartoznak és azért, mert ezekre a mondogatásokra, ezekre a kölcsönös hecczelési kísérletekre van egy általános megjegyzésem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Mi, t. Ház, az egyik és a másik ellenzéki párt_T nagyon jól tudjuk, miben különbözik álláspontunk és mik azok a célok, a melyekre kezét foghatunk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mi egymást egyáltalában nem szándékozunk megcsalni. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és az egyik a másikat a maga pártcéljaira felhasználni. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A határvonalakat záróbeszédemben egész határozottsággal jelöltem ki; a mit e tekintetben mondtam, ahhoz sem hozzáadni, sem abból elvenni valóm nincsen. Előfordulhatnak esetek e törvényjavaslat tárgyalása körében is, midőn egyes alárendeltebb jelentőségű vagy elvi eltéréseinket érintő kérdéseknél nem egymással, hanem egymás ellen szavazunk; előfordulhatnak esetek, midőn a követendő módszerben nézeteltérések vannak köztünk; de tudjuk azt is, hogy most egy nagy nemzeti érdek biztosítására együtt kell működnünk, *(Élénk helyeslés és tetsző*

a bal- és szélső balon.) Tudjuk azt is, hogy most az alkotmány integritása ellen kísérlet tétetett, mely visszaveretett ugyan, (*Tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) de hogy megtétetett, az azért mégis a mai helyzetnek egy jellemvonása maradt; (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.*) tudjuk, hogy a magyar intelligenzia helyzetének súlyosbitására kísérlet történik, mégpedig a megfelelő biztosítók nélkül arra, hogy nemzeti műveltségünk hátrányba ne helyeztessék; tudjuk azt is, hogy addig, a míg ez a helyzet tart, a míg az ország nyugodt politikai állapotának akadályai fennállanak, addig a legnagyobb nemzeti érdekek erélyes megóvására összeszövetkezett erők közt semmi szakadásnak beállani nem szabad. (*Élénk hosszas helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.*) Ebből meritettünk erőt eddigi küzdelmünkben, melynek, bármit is mondjanak, egyik sikerét vagyunk szerencsések ma konstatálni. (*Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélsőbalon.*) Ebből a nemzeti őstalajból, a nemzeti lelkesedés őszerejéből, különböző alapokon álló, különböző pontokból kiindult, de a nemzeti alkotmányos jogoknak, a nemzeti nyelv jogainak integritásáért, a nemzet összes fennálló jogainak sérthetlenségéért küzdő férfiak ezentúl is meg fogják találni az erőt: azt az erőt, mely, meglehet, — nem tudom — e törvényjavaslat tárgyalásánál is fog még nekünk sikereket nyújtani s ha nem fog nyújtani most, mindenesetre oda fog vezetni, hogy a magyar nemzet géniusza mihamarább győzzön; (*Tetszés a bal- és szélső balon.*) és megint fognak jönni oly idők, midőn a nemzetet a jövőjének megszilárdítására, felvirágoztatására vezető reformok útján fogják vezéreim és nem a napról-napra élőködő ügyes-

kedéssel. (*Zajos tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.*)

Elfogadom a módosítványt. (*Hosszantartó zajos éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon. Zaj jobbfelől. Meg-megújuló félkiáltások a bal- és szélső balon: Éljen Apponyi Albert!*)

IV.

A 25. §.

— 1889. márczius 2, —

Tisztelt Ház!

(*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*) Azt hiszem, helyesen cselekszem, ha a t. előttem szólott képviselő úr beszédének csupán arra a részére teszek felszólalásom folyamán megjegyzéseket, melyek magára a napirenden lévő tárgyra vonatkoznak, (*Élénk helyeslés.*) mert úgy hiszem, a mostan kifejlődött hangulatban rossz szolgálatot tennék az általam ő vele és legalább is oly melegen mint ő általa óhajtott ama czélnak, hogy a parlament tanácskozásai mindenkor az alkotmányos méltóság színvonalán maradjanak, ha azokra is kitérnék, a miket a t. képviselő úr egyéb tárgyakra kitérj eszkedőleg mondott. (*Általános helyeslés.*)

A 25. § tudvalevőleg a 14-ikkel együtt volt a lapis offensionis, a mely miatt e törvényjavaslat felett az a hosszú, az a sok tekintetben — elismerem, de annak jogosultságát is állítom — elkeseredett vita fejlődött; oly vita, minő, ha a törvényjavaslat tisztán katonai czéloknak előmozdítására törekszik, ebben a

Házban soha ki nem fejlődött volna, *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A 14. § eltűnt, hogy minő körülmények közt., arra bátor voltam megjegyzéseimet megtenni akkor., mikor az volt napirenden. Megérkeztünk a 26. §-hoz és állítottam, hogy a 25. §-ra vonatkozólag is új helyzettel állunk szemben. Napokig tartó titokzatos-tanácskozások eredményeként sejtették, hogy egy határozati javaslat fog a Háznak beadni, a mely a nyelv kérdésre fennálló aggodalmakat eloszlatni képes lesz. Mert a 25. §-nak sérelme, az az izgatónyag, a mely benne foglaltatott, két dolog találkozásából áll: a második évi szolgálat elrendeléséből és annak az állapotnak a fentartásából, mely nem nyújtott kellő biztosítékot arra, hogy a magyar műveltség ne legyen ifjainknál oka a tisztí vizsgálat le nem tevésének. Hát azt állították, mialatt ez említett titkos tanácskozások folytak: hogy ha fentartatik a a második szolgálati év elrendelése, gondoskodnak arról, hogy az a második aggodalom, a mely tulajdonképp leginkább izgatta fel a kedélyeket, tárgytalanná váljék. És, t. Ház, megtörtént az előre hirdett titok leleplezése, mégpedig bizonyos ünnepélyességgel. A többség megbízottja, erősen radikális színezetű beszéd kíséretében, bemutatta a határozati javaslatot; nyomban utána fölkelt a t. honvédelmi miniszter úr, előadta azokat az irányelveket, a melyeket az egyéves önkéntesek kiképzésénél és a vizsgálatnál ezentúl alkalmazni fognak; nyomban utána fölkelt. az igen t. vallás- és közoktatásügyi miniszter és előadta azokat az előnyöket, az úgynevezett könnyebbítéseket, a melyeket az egyéves önkénteseknek nyújtani fog-

nak kárpótlásul azért, hogy az önkéntességi évet minden körülmények közt kizárólag a katonai tanulmányoknak lesznek kénytelenek szentelni. Nos, t, képviselőház, ezek után a nagy leleplezések után konstatálnom kell, hogy leszámítva a t. honvédelmi miniszter úr által említett néhány igen gyakorlatias rendszabályt, melyet azonban meg kellett volna tenni az ügynek és az eredménynek érdekében minden körülmények közt, leszámítva ezt, az a helyzet, a mely aggodalmainkra okot adott, a maga lényegében az új revelációk által semmivel, de semmivel sem változott. *(Helyeslés a bal- és szélső balon.)*

És ön is osztozom Horváth Gyula t. barátomnak abban a nézetében, hogy nekem sem a forma kell, hanem a lényeg. Igenis, t. Ház, engem üres formula nem elégít ki. Én lényeges rendszabályokat kívánok arra, hogy aggodalmaink eloszlassanak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)* És ha egy határozati javaslatnak némely kifejezése módosítatik, de annak a tartalma ugyanaz, a mi a régié, tehát annak elégtelensége is, a dolog természeténél fogva, ugyanaz, a mi a régié: akkor mindez a helyzetten mit sem változtat, mit sem változtat abbéli jogunkon, sőt mit sem változtat abbéli kötelességünkön, hogy az új kiadású határozati javaslattal megtoldott 25. § ellen ugyanazzal a kérlelhetetlen erélylyel folytassuk a harcot, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldal.)* a melylyel azt kivettük az újabb reveláció kelte előtt.

Aggodalmaink egyik oka, a második évi szolgálat: az megmaradt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső halon.)* Erről nem is állították, hogy megváltozott. De

hogyan állunk a másodikkal? Eljeltettük előre, hogy a határozati javaslat formájában eszközölt, csupán a hadügyi adminisztrációra utaló orvoslást nem tartjuk kielégítőnek. Miért? Mert ez a maradandóságról semmi biztosítékot sem tartalmaz. Akkor, mikor a teher, a két évi szolgálat elve a törvénybe jön, azt kell kívánunk — ha már ezzel a teherrel meg tudnánk barátkozni — hogy a biztosítók, mely a terhet elviselhetőbbé teszi, ugyanazzal az erővel ruháztassék fel. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De nem tekintve ezt, a határozati javaslat, néhány kitételének a kihagyásával, tulajdonképpen csaknem szórói-szóra hú fordítása a jelenleg érvényben levő utasításnak. *(Igaz! Úgy van! Derűltség a bal- és szélső baloldalon.)*

A jelenleg érvényben levő utasítás ezt mondja a német nyelv ismeretének a kötelezettségéről:

„Es genügt, wenn sich die Freiwilligen hiebei in einer für den Dienstgebrauch ausreichenden „Weise verständig machen können.“

A határozati javaslat azt mondja: „A német nyelvben való jártasság csak oly mérvben kívántasék, a mily mérvben annak bírása a közös hadsereg szolgálati viszonyaiból múlhatatlanul szükséges.“ *(Derűltség a bal- és szélső baloldalon.)*

A most fennálló utasítás a következő bekezdésében azt mondja:

„Auch ist denselben, wenn sie der vorherstehenden unerlasslichen Bedingung genügen zu gestatten, sich bei der eingehenden Erörterung des Gegenstandes im weiteren Verlaufe der Prüfung ihrer Muttersprache zu bedienen.“ *Felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Ugyanaz! Szédelés! Zaj.)*

A határozati javaslat folytatása azt mondja, hogy: „Ennél fogva a magyar korona országában honossággal bíró egyéves önkénteseknek szabadságában álljon a vizsga folyamán az állam nyelvét használni“. (*Zaj. Mozgás a bal- és szélső baloldalon.*)

A részletes körülírások itt ki vannak hagyva, azok a részletes körülírások, a melyekről nem tudjuk, vajjon azok megszorítást tartalmaznak-e, vagy enyhítést, a melyeknek káros, vagy üdvös befolyása az egyes vizsgáló bizottság belátásától függ. És éppen ezért tartottam én rossznak a határozati javaslatot akkor, midőn ama részletezést fölvettem, és tartom rossznak most is, midőn a részletes feltételeket elhagyja, mert e részletezés helyébe nem szabatos jogszabály jön, minő pl. az volna, ha az mondatnék, hogy „az elméleti vizsgát kezdetétől fogva végig magyar nyelven teheti le az illető“: hanem ismét csak egészen határozatlan kitétel használtatik, hogy a „vizsgálat folyamán“, akkor t. i., midőn a vizsgának egyik részében meggyőződést szerzett a vizsgáló-bizottság, hogy az illető a német nyelvet a hadsereg szolgálati viszonyaihoz megkívánt mértékben bírja, — hogy akkor a vizsgálat további folyamán szabadságában áll a magyar nyelvet használni. Tehát, t. Ház, ott vagyunk, a hol azelőtt voltunk, hogy tisztán egyes vizsgáló-bizottság önkényére van bízva minden, ez vonja meg azt a határvonalat, a melyen túl meg van engedve, hogy a magyar állampolgár az állami nyelvet használhassa. E szerint, t. képviselőház, ugyanazzal a helyzettel állván szemben, ugyanazok a mi kötelességeink s ezeket teljesítjük s teljesíteni fogjuk a 25. szakasz ellen ezentúl is lankadatlanul,

mint eddig. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

S azért, t. képviselőház, nem érzem magamat felmentve a kötelesség alól, hogy most már, midőn maga a szakasz van tárgyalásaink napirendjén, megtoldjam azokat, a miket már az általános vita alkalmából erre vonatkozólag mondtam (*Halljuk!*) s iparkodjam a kérdésnek, mégpedig minden oldaláról mélyébe hatolva, szavazatomat indokolni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Első maga a két évi szolgálat. Hát én kijelentem, t. képviselőház, hogy nem tekintve semmi nyelvkérdést, még abban az esetben is, ha a magyar nyelv tekintetében a legteljesebb biztosítékot nyerhetnők, ezt az esetleges második szolgálati évet úgy elvileg jogosulatlannak, (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon*) mint katonailag elhibázottnak, (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) politikailag pedig veszedelmesnek tartom. (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Elvileg jogosulatlan ez, t. képviselőház, (*Halljuk!*) pedig hát éppen általános elvi alapokon argumentáltak ellenünk a túloldal szónokai nagy részben. Hallottuk ismét, az általános vita alkalmával már elmondottak ellenére, hallottuk ismét az egyenlőség elméletét; hallottuk ismét a demokrácia jelszavát felhozni ennek a reformnak a támogatására. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ugyan, t. Ház, ha az egyenlőség az alap, a melyért -ezt a reformot elfogadják és ha az egyenlőséget úgy magyarázzák, hogy a szolgálatra kötelezettek mindegyikének szolgálati ideje egyenlő legyen, akkor miért állanak meg ennél a reformnál? (*Helyeslés a bal- és*

szélső baloldalon.) Akkor miért nem követelik egész egyszerűen azt, hogy minden honpolgárra nézve a három évi tényleges szolgálati idő legyen kötelező? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Ebben legalább következetesség volna. *(Helyeslés a bal- is szélső baloldalon)* De azt mondani: ezt a fokát az egyenlőségnek nem fogadom el, hanem azt a fokát, mely a 2 és 3 év között levő különbségben nyilvánul, elfogadom: ezt semmi néven nevezendő elvi alapon igazolni nem lehet. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Akkor aztán ne méltóztassék az egyenlőség elvéről beszélni abban az értelmezésben, a melyet én hibásnak és fonáknak tartok, de a melyet ha így értelmeznek, lehetetlen, hogy erre a következtetésre ne jussanak. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Es azt mondja t. barátom, Teleki József gróf, hogy ő nem kór az olyan demokráciából, mely a jogokban egyenlően akar osztozni, de mely akkor, midőn szóvivőire bizonyos teher hármlik, ebből a teherből, mely a demokratikus elv folyományaként előáll, nem akarja kivenni a maga részét, hanem azt visszautasítja. Azt hiszem, nagy tévedésben van úgy t. barátom, mint mindenki, ki vele hasonló alapon érvel. *(Halljuk!)* Van egy bizonyos igazság az ő érvelésükben, csakhogy ők azt az igazságot nem formulázzák világosan és ennek következtében egy lappangó hamis tételre építik okoskodásukat. Az igazság mely érvelésükben foglaltatik, az, hogy ne legyen az államban, ne legyen a társadalomban előny viszontszolgáltatás nélkül. *(Úgy van! jobb felől.)*

Ezt, t. Ház, én tökéletesen elfogadom. De vájjon a véderő, a hadsereg különálló intézmény-e, mely nincs

összeköttetésben az állami organizmus többi ágaival? Vájjon az a magában véve helyes elv, hogy ne legyen az államban, ne legyen a társadalomban előny viszontszolgáltatás nélkül, vájjon ez az elv egyértelmű-e azzal, hogy ne legyen a védelem kötelességeinek tekintetében előny, a hadseregben teljesítendő ellenszolgáltatások nélkül? Nem, t. képviselőház! (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Az egyéves önkéntesek jelenlegi helyzetében meg van az előny ellenszolgáltatása, csak hogy az az ellenszolgáltatás nem a hadi szolgálatban, hanem az állami és társadalmi organizmus más ágaiban van. (*Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.*) Meg van az ellenérték abban a fáradságban, abban a nélkülözésben, abban a költségben, a melyet arra fordítottak, hogy az állami élet egyéb ágaiban ők a nemzetnek kiválóbb, kvalifikáltabb munkásai legyenek, hogy magukat képesítsék a magasabb hivatalok, a tudományos feladatok betöltésére, szóval, hogy azt a nagyobb, azt a magasabb munkakört teljesítsék, a melyet egy ország értelmiségének teljesítenie kell. (*Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) Ennek a megszerzése áldozatokkal és nélkülözésekkel jár az illetők személyére és családjaira nézve, idővesztéssel, pénzvesztéssel (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) s csak ezek az áldozatok térítettnek meg részben akkor, (*Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) mikor azok, kik a társadalomnak ez az áldozatokat előlegezték, a védelmi téren teljesítendő szolgálatoknál előnyt nyernek. (*Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Ők nem tartoznak ezért többé visszafizetéssel az államnak; ellenkezőleg az az előny a visszafizetés, mégpedig igen csekély visszafizetés azért, a mit ők, a mit csa-

ládjaik már is áldoztak, hogy a magasabb értelmi kvalifikációt elnyerjék. *(Élénk helyeslés és tetszés a a hál- és szélső baloldalon. Mozgás jobb felől.)* Ha tehát, t. képviselőház, mi azokat, kik a társadalomnak e szolgálatokat, ez áldozatokat előlegezték, ha mi azokat ez előlegezett fáradság és költség czímén élvezett előnyök miatt még egyszer akarjuk sújtani, akkor nem állítjuk helyre, hanem megzavarjuk a mérleget; *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* akkor méltatlanságot és igazságtalanságot követünk el. *(Úgy van! a bal és szélső baloldalon.)* És csak az a felfogás képes ezt tagadni és kétségbe vonni, a mely a hadsereget, a véderőt egy elszigetelt status in statunak tekinti és mely nem fogadja el azt, hogy a véderő körében élvezett előnyök az állami és a társadalmi élet más ágában is nyerhetnek ellenértéket. Pedig ez a helyes álláspont, t. Ház, mert a véderő, a hadsereg az állami életnek csak egyik ágazata. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. képviselőház, katonailag is elhibáztunk tartom ezt a rendszabályt. *(Halljuk!)* Én a kérdés ezen oldalának bővebb fejtegetésébe bocsátkozni nem érzem magamat hivatottnak; de nem kell tehnikus katonai szakképzettség, elég a józan ész, annak belátásához *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* hogy nem lehet köszönet oly tisztékben, a kik ez állást nem ambiciónálják, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* a kik azt nem óhajtasuk céljául tekintik és így érik el, hanem akaratum ellenére — a mint a honvédelmi miniszter úr mondta — „egy szelíd nyomás által” *(Derültség bal felől.)* kényszerítettek arra. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Lehet, t. képviselő-

ház, a törvény kényszerével követelni minden honpolgártól az egyszerű katonai szolgálatot, mely saját egyéni erejének feláldozásán kívül semmi egyéb teljesítéssel s így az egyén körén túlmenő semminemű felelősséggel nem jár. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De éppen azért, mert kiemelték minden oldalon, mily nagy felelősséggel jár egy tiszti állás betöltése 8 hány ember életének biztosságára gyakorol jó vagy rossz befolyást, éppen azért, t. Ház, nem lehet az egyéni tehetség, az egyéni hajlam, nem lehet az egyéni becsvágy irányának figyelmen kívül hagyásával bárkit is arra kényszeríteni hogy hogy egy ilyen felelősséggel járó állást elfoglaljon. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez, t. képviselőház, határozottan — és ezt Tisza Lajos gróf t. képviselőtársammal szemben mondom — ez igenis a tiszti karra nézve súlyos erkölcsi csapás. Senki sem állítja, sőt mi volnánk az elsők, a kik azt visszautasítanék, hogy a tisztikar szelleme, a tisztikar erkölcsi értéke, méltósága szenved attól, ha a mi értelmiségünk köréből minél számosabban lesznek tartalékos tisztekké. Ellenkezőleg, én is óhajtom, hogy ez így legyen. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a tiszti kardbojt méltósága igenis szenved attól, hogy ha annak elnyerése nem az ambíciónak, nem az óhajtnak, hanem büntetés által kieroszakolt kényszernek a kifolyása. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És, t. Ház, épp oly bizonyos aztán az, hogy azokban az altisztekben sem lesz köszönet, hogy azok sem fognak a csapatokban jó elemet képezni, a kik, a tiszti vizsgán megbukván, a második szolgálati évet az eddigi, már meggyökerezett szokáshoz

képezt reájuk rótt büntetésnek fogják tekinteni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondották ugyan, t. képviselőház, hogy az ilyen elégedetlen elemekkel majd el fog bánni a katonai fegyelem. *(Halljuk! Halljuk!)* Igen, el fog bánni a katonai fegyelem, meg vagyok arról győződve. De vájjon szolgálatot teszünk-e a hadseregnek azzal, ha bármily szerény vezénylő állásokba oly elemeket viszünk be, a melyekről már előre sejtenünk kell, hogy azokkal a katonai fegyelemnek kell elbánnia, *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* hogy azok a katonai fegyelemnek nem támaszai, hanem tárgyai fognak lenni? *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Elöttem tehát világos, t. képviselőház az, hogy az e rendszabály által nyert akár kényszer-tisztek, akár kényszer-altisztek nem fognak jó elem lenni, akár a tiszt, akár az altiszti karban és mondhatom, hogy ez katonai köreinkben igen elterjedt és igen sokak által osztott felfogás. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon)*

De, t. képviselőház, a felett sem akarok vitatkozni a honvédelmi miniszter úrral — e téren szakavatott képviselőtársaimra bízom ezt — hogy mennyiben czélozza e rendszabály a tartalékos tisztek vagy az altisztek állományában létező hiány pótlását. Elfogadom vitatkozási alapul az ő állítását, hogy tetemes hiány van a tiszt, karban. Ám, ha mi aztán e hiányt orvosolni akarjuk, vájjon az az út-e a helyes, melyet a törvényjavaslat választ? Vájjon az ultima ratiohoz, e — nem találok kifejezést — legbrutálisabb eszközhöz kell-e fordulni? *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát javasolta volna a honvédelmi miniszter úr mindazokat a könnyítéseket és gyakorlati javításokat, melyeket az utóbbi ülések egyikében kilátásba helyezett; *(Élénk helyeslés balfelől.)* hozta volna be a tananyag gyakorlatias megszorítását, hozta volna be főleg a magyar tisztképzést és a magyar tiszti vizsgálatot, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* majd meggyőződhetett volna arról, hogy kényszereszköz nélkül is rövid idő múlva nem is sejtett mennyiségben szaporodott volna a tartalékos tisztek száma, *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső balonj* mégpedig csupa oly emberekkel, a kik, elhárítatván az eddig fennállott akadályok, saját akaratuk, saját ambíciójukból törekedtek volna a tiszti kardbojt után. Azokban pedig, a kiket az így elérhető számon felül a „douce violence“ következtében fognak megnyerni — a mint előbb mondtam — annyira nincs köszönet, hogy arról nem csak bátran lehetett — De a hadsereg érdekében kellett volna lemondani. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

De én ezt az újítást politikailag nagyon veszélyesnek tartom. Méltóztassanak csak meggondolni, hogy milyen óriási és egészen új hatalom adatik azoknak a kezébe, a kik a tiszti vizsgálatokat vezetik. Eddig azok a katonai elemek az előttük vizsgázó fiatal elem katonai előléptetésére döntő befolyást gyakoroltak; az ő Ítéletüktől függött, vajjon az illető kvalifikálható-e tartalékos tisztnak vagy sem, szóval: katonai előmenetelük tőlük függött. És ez helyes, másképp nem is lehet. De most, midőn a tiszti vizsgálaton megbukott ember egy újabb évet tartozik szolgálni, midőn ez által polgári foglalkozásaiban és élet-

pályájában szenved igen veszedelmes megtámadást, most ugyanannak a katonai vizsgáló-bizottságnak hatalmat adunk, mely belenyúl a mi összes intelligens fiatalságunknak egész polgári életébe. *(Élénk helyeslés-Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezt pedig méltóztassanak két szempontból jneggondolni. Először méltóztassanak meggondolni azt, hogy az általam nagyon tisztelt katonai elemnek bár* hol a világon tanácsos-e, helyes-e a polgári társadalom fejlődésére ily mélyre ható befolyást engedni? *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És azután méltóztassanak meggondolni ugyanazt a problémát a mi különleges viszonyaink közt. Én melegen óhajtom, hogy mihamarább oda fejlődjenek a dolgok, hogy a kölcsönös, teljes bizalom állapota álljon fenn a közös hadsereg — s különösen annak tisztikara és a nemzet közt; de akán&iben legyen az indok — most nem kutatom — azt nem tagadhatja önök közül senki, hogy a kölcsönös bizalomnak ez az állapota ma még nem létezik. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Adunk tehát hatalmat, t. képviselőház, egy tényező kezébe, a mely hatalom részrehajlatlan és igazságos gyakorlása iránt ma a kellő közbizalom még nincs meg. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És mi lesz ennek a következése, t. Ház? Egyszerűen az, hogy a tiszti vizsgánál megbukott minden egyes fiatal ember egy-egy cause célébre központja fog lenni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon és így, t. Ház, a végtelenig szaporítjuk a súrlódások anyagát és alkalmát a nemzet és a hadsereg közt; (Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* beviszszük és mindennapiakká teszszük azokat a nemzet és a had-

sereg közti viszonyra és a monarchia belső békéjére oly káros súrlódásokat és kérdéseket, melyek most csak időnként fordultak elő a t. Házban. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hát, t. Ház, képe-e a második szolgálati év fenyegetésével kiszorított kétes értékű néhány tartalékos tiszt, a hadsereg és a monarchia hatalmi állásának egyenértéket nyújtani, azért a kárért, a melyet az ebből előálló mindennapi súrlódások okoznak? *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső balon.)*

T. Ház! A ki erről a kérdésről, a ki a kérdés ez oldaláról komolyan és elfogultság nélkül gondolkodik — és ön mondhatom, hogy engem a kérdés ez, oldala bánt a nemzeti kérdés után talán a legjobban — kénytelen lesz bevallani, hogy veszedelmes ajándékot adunk a hadseregnek e második évi szolgálatban, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* veszedelmes ajándékot katonailag és még veszedelmesebbet politikailag. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Itt aztán mérlegelni kellene az érték és ellenérték mérlegét; itt mérlegelni kellene az előnyt és az ebből az előnyből származó veszélyeket. S ha ezt mérlegeljük, ha e kérdést ezen az állásponton komolyan, elfogultság nélkül fontolóra vesszük: nincs semmi, kétségem abban, hogy mindenki, a ki e monarchia kényes politikai organizmusát ismeri; a ki tudja, hogy mennyi kölcsönös jóakarat kell itt a belső jó viszony fenntartására, fejlesztésére és megerősödésére, mind igazat fog nekem adni, ha én, mint oly magyar politikus, a ki a kiegyezés épületét fenn akarja tartani, a ki nem akar új üszköt dobni e monarchia intézményeibe *(Tetszés a bal- és szélső balon.)* egy ily, po-

litikailag veszedelmes újítást épp e szempontból el-
 nezni fogok minden tölem kitelhető módon. *(Élénk
 helyeslés a bal és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, mint azt az általános vitának az al-
 kalmával és bevezetőleg most is mondtam, az, a
 mi a kérdést elmérgesítette, főleg annak a komplika-
 cziója volt: az az úgynevezett nyelvkérdés. *(Halljuk!*
 Már kifejtettem, hogy e komplikáció nincs megszün-
 tetve, hanem a maga teljességében fennáll a Gajári
 Ödön t. képviselőtársam által benyújtott határozati
 javaslat után is.

Nincs is, a mi azt megszüntethette volna más,
 mint egy szabatos jogszabálynak a törvénybe való
 felvétele. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső bal felől.)* És ha a
 t. miniszter úr, a midőn ezt a határozati javaslatot
 elfogadta, nyilatkozott arról a tényezőről is, *(Halljuk!
 Halljuk!)* a melynek a hozzájárulása és beleegyezése
 nélkül ezt a határozati javaslatot el nem fogadta
 volna és mely tényező iránt minden magyar ember
 teljes bizalommal viseltetik: akkor csak arra kérhetem a
 t. miniszter urat, az egész kormányt s a Háznak minden
 tagját, hogy legyen egyszer vége valahára annak,
 hogy minduntalan a korona tekintélyére hivatkozna-
 nak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ha
 azonban erre hivatkoztak, természetesen, meg kellett rá
 adnunk a különben csaknem magától értetődő választ,
 hogy itt intézményekről és biztosítékokról van szó,
 melyeknek a legbecsesebb, a legnagyobb szeretettől és
 tisztelettől környezett emberi életet is túl kell élniök
 és ily biztosítékok egyedül törvényben adhatók meg.
(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.)

Ez különben, t. Ház, annyira evidens, hogy ez-

zel szemben a túloldalnak csak egy fegyvere van: a felségjogokra való hivatkozás. *(Halljak! Halljuk!)*

Erre pedig azt mondom, hogy én rossznak tartom azt az ügyet, a melyet önök a túloldalon védelmeznek; de ennél az ügynél még rosszabbnak tartom azt az érvet, a melyet az állítólagos felségjogokból hoznak fel annak a megokolására. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.* Hát, t. Ház, ez a vita, a mely mindenféle, eddig nyugvó és szerintem nyugalomban hagyandó kérdést felébresztett és felköltött, a felségjogok kérdését is napirendre hozta e Házban. *(Úgy van! balfelől.)* Ha napirendre van hozva, akkor azután nem térhetünk ki annak a kimerítő tárgyalása. elől; ha napirendre van hozva, akkor nem engedhetjük meg azt, hogy egy pillanatnyi czól elérésének * kedvéért a magyar közjog sarkalatos alapelvei meghamisíttassanak *(Élénk, helyeslés a baloldalon.)* és oly tanok hirdettessenek, melyek alkotmányosságunknak biztosítékait csökkentenék. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Egy ilyen tant hallottunk ma Horváth Gyula. t. képviselőtársunktól. *(Halljuk! Halljuk!)* Hinni akarom, hogy azt a vita hevében ejtette ki, mert. közbeszólásra válaszolva mondotta. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr ugyanis azt monda, hogy ő-előtte az eddigi gyakorlatból világos az, hogy a nyelvkérdés a hadseregben és a tisztí vizsgálat nyelvének a kérdése is felségjog, mert sehol sem mondatik világos. szavakkal és világos törvénynyel a törvényhozás jogkörébe tartozónak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát, t. képviselőház, a legerélyesebben kell tiltakoznom oly tan ellen, *(Helyeslés a bal- és szélső*

baloldalon.) a mely, úgy látszik, szabályként azt állítja fel, hogy mindaz felségjog, a mi nincs világos szavakkal a törvényhozásnak fenntartva, *(Helyeslés a bal és szélső bal felől.)* holott a helyes alkotmányos elmélet az, hogy a törvényhozás hatáskörébe tartozik mindaz, a mi nincs világosan és határozottan felségjognak ki-mondva. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal és szélső bal oldalon.)*

Nagyon fogok örülni t. képviselőház, ha az a mondat, mely ellen tiltakoznom kellett — mert tiltakozás nélkül annak itt elhangoznia nem volt szabad — utólag annak bizonyul, minek én azt már előre jeleztem: t. i. a vita hevében elkövetett véletlen tévedésnek, nem pedig komolyan felállított elméletnek. *(Helyeslés bal és szélső balfelől.)*

De nem tekintve ezt, két alapelvből kell kiindulni, mely, szerintem, rokon azzal a tiltakozással, melyet most ki kellett fejeznem. Az egyik az, melyet Beöthy Ákos oly fényesen kifejtett, *(Éljenzés balfelől)* hogy tudnillik a magyar közjog oly felségjogokat, melyek a törvényhozás által ne volnának korlátozhatók, oly felségjogokat, melyek a törvényhozás intézkedési körén kívül állának, egyáltalán nem ismer. A felségjogok terjedelme fluktuál: hol megszorított, hol tágított; a törvényhozásra nézve végre is célszerűség kérdése az, hogy azokat mennyire akarja egy adott pillanatban megszorítani vagy tágítani. Egyáltalában nem ellentétes a király és a törvényhozás joga; *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mert hisz' a király a törvényhozás egyik tényezője. Az egész különbség csak abban áll, melyek azok a jogok, melyeket ő a törvényhozás többi tényezőivel együtt és melyek

azok, melyeket egyedül, királyi hatalmánál fogva, intéz? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ez utóbbiakat intesd királyi hatalmánál fogva függetlenül, de nem korlátlanul, hanem mindenkor a törvények értelmében és a törvények korlátai közt. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Tehát egyáltalán egészen hamis alapra állítják a kérdést azok, a kik a felségjogban olyan határvonalat látnak, mely előtt minden körülmények közt — akár milyen legyen a teendők ozélszerűségére nézve nézetünk — meg kelljen állani, mert ebben az értelemben felségjogot a magyar közjog nem ismer. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De megengedem, hogy az alaptörvényeinkben elismert felségjogokat módosítani nagy indok nélkül nem helyes. És azért második tételtem ez: a ki azt állítja, hogy valamely jog kizárólag ő felsége intézkedési körébe tartozik, fennálló közjogunk értelmében, tartozik ez állítását szorosán bizonyítani. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A bizonyítás terhe nem azokon nyugszik, kik azt állítják, hogy valamely ügy intézése az egész törvényhozásnak, tehát a királynak és a nemzetnek együttes intézkedési körébe tartozik, hanem azokon, kik azt állítják, hogy valamely ügy ki van véve a király és a nemzet együttes — tehát a törvényhozás intézkedési köréből. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* És, t. Ház, ezzel a bizonyítással a t. tüloldal szónokai — hogy a legkevesebbet mondjam — nem voltak szerencsések. — Olyan jogszabályt, mely az előttük levő kérdésre vonatkoznék és a tisztii oktatás és a tisztii vizsgálat nyelvének kérdését kifejezetten a felségjogok sorába tenné, természetesen, nem tudtak

találni. Az, hogy a törvényhozás eddig ezekkel a kérdésekkel nem foglalkozott, semmi egyebet sem bizonyít, mint azt, hogy a törvényhozás eddig nem tartotta czélszerűnek ezekkel a kérdésekkel foglalkozni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És így egyetlen egy alapjuk van azoknak, kik a felségjog elméletét állítják fel: ez az 1867:XII. törvényczikk 11. §-a, illetőleg az azokban előforduló e szavak: „vezérlet, vezénylet és belsezervezet”. És már most állítják, hogy a tiszti oktatásnak és vizsgálatnak a nyelve e tételeknek valamelyike alá tartozik — hogy melyike alá, azt én nem tudom.

T. Ház! Én azokat, a kik így érvelnek, arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy az idézett törvényczikk ezt az intézkedési kört ő felsége alkotmányos jogainak alapján tartotta fenn, hogy tehát nem új hatalmi kört adott a fejedelemnek, hanem csupán megerősítette azt a fejedelmi hatáskört, a melylyel a véderőre nézve a király, eddigi törvényeink alapján, birt. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ha ez így van, t. Ház, én, ámbár engem nem terhel a bizonyítás kötelessége, ámbár én joggal várhatnám ellenfeleimtől, hogy ők bizonyítsák be, hogy akár a vezérlet, akár a vezénylet, akár a belsezervezet fogalma alá vonandó a tiszti vizsgálat nyelve a kérdése — ámbár, mint mondom a bizonyítás terhe őket illeti — én a magam jószántából az ellenkező bebizonyításának a terhét eddigi törvényeink alapján magamra vállalom. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Eddigi törvényeink világossá teszik, hogy sem a katonai oktatás kérdése, sem az újonczok kiképzésének a módja felett való határozás, sem egy-

általában a magyar nyelv alkalmazásának a kérdése a magyar hadseregben, felségjognak nem tekinthető, hanem hogy azt a törvényhozás, a törvényhozás összes tényezői a maguk hatáskörébe vonták. A katonai oktatás kérdését illetőleg méltóztassék törvénykönyveinket elővenni, és azokat a törvényeket megnézni, a melyek a Ludovika-akadémia megalkotásáról hoztattak: és azt fogják látni, hogy azokban a törvényhozás mondotta ki egy nemzeti katonai akadémiának a felállítását, azzal a főtétellel, hogy a bécs-újhelyivel minden tekintetben katonailag egyenrangúnak tekintessék, annak a törvénybe iktatásával, hogy minő egyén legyen az intézet élére állítható, hogy kik lehessenek ott tanárok, hogy minden országgyűlésnek az ottan folyó tanulmányokról s az ott elhelyezett növendékek előmeneteléről és az egész intézet kezeléséről jelentés tétessék — szóval a katonai oktatásnak egy egész rendszerét törvény alapította meg. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Világos tehát, t. Ház, hogy a katonai oktatás kérdését elődeink a törvényhozás által intézendőnek tekintették. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De, t. Ház, van törvényünk arra is, mely a jelen esettel teljesen analóg, mely arról szól, hogy gondoskodás legyen a magyar újonczoknak anyanyelvükön való kiképzéséről. Az 1807: I. törvényczikk, midőn 12 ezer újonczot megajánl, a megajánlás föltételei közé sorozza azt is, hogy ama csapatokba, melyekhez ez újonczok beosztatnak, olyan tisztek és altisztek tétessenek, a kiknek az újonczok anyanyelvében jártasságuk van s így őket anyanyelvükön kiképezni képesek lesznek *(Élénk helyeslés a bal és*

szélső baloldalon.) És, t. Ház, mit akarunk mi mást, mint hogy a magyar egyéves önkéntesek is törvényben nyerjenek biztosítékot arra nézve, hogy állami nyelvűkön fognak kiképeztetni? (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Am, t. képviselőház, a magyar nyelv használatának a kérdése még sokkal tágabb körben is a törvényhozási intézkedések tárgyává tétetett. (*Halljuk! Halljuk!*) Itt van az 1840: VI. t.-cikk, melynek 9. §-a így szól: „Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása, a katonai véghelyeken is gyarapíttassék és a magyar ezredek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.“ Hát én nem hiszem, hogy a törvényhozás itt az ezredek és a szolgabírák magánlevelezési nyelvét akarta volna szabályozni, itt a hadsereg szolgálatában előforduló hivatalos iratokra nézve határozta el a törvényhozás, hogy azok magyar nyelven történjenek. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Ugyanabban az időben — már most nem törvényre hivatkozom, de egy oly férfiúra, a ki, gondolom, a közjogból tudott valamit — Deák Ferencz, a megyei rendekhez intézett követi jelentéseiben, nem egyszer szorgalmazta, és mint a törvényhozás egyik kivívandó célját tűzte ki a magyar csapatokban a magyar nyelvnek, mint hivatalos nyelvnek a használatát. És felállíthatott volna-e Deák Ferencz egy ilyen célt, mégpedig a legnagyobb felelősség mellett küldői előtt, a kikhez való viszonyt senki oly lelkiismeretesen fel nem fogta, mint ő; állíthatott volna fel, tűzhetett volna, ki ily célt, ha ő abban a véleke-

désben van, hogy közjogunk szerint a magyar nyelvnek a hadseregben való jogosultsága a felségjogok közé tartozik és hogy ehhez a törvényhozásnak hozzászólása nincs? *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Tehát, t. Ház, meghozott, királyaink által szentesített törvények és e század legnagyobb közjogi tekintélyének törekvései bizonyítják azt, hogy az a tan, mintha akár a katonai oktatás, akár az újonczok kiképzésének a nyelve, akár a magyar nyelv érvénye a hadseregben egyáltalában a törvényhozás intézkedési körébe ne tartozott volna, közjogunk szempontjából határozott tévtan, közjogunk alapelveivel ellenkezik. *(Élénk tetszés a bal- és szélső bajoldalon.)* Ezt nem pusztá állítással indokolom, ezt meghozott és szentesített törvényekkel igazolom. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És midőn az 1867: XII. t.-cz. 11. §-a ő felsége alkotmányos jogainak értelmében, tehát fennálló törvények értelmében sorozza a vezérlet, vezénylet- és belszervezetet az ő felsége által intézendő tárgyak közé: e törvényekből, e tekintélyek eljárásából világos, hogy a vezérlet, vezénylet és belszervezet kifejezés alatt minden érthető, csak a magyar nyelv jogának a kérdése, csak a katonai oktatás kérdése nem, csak az újoncz kiképzésének kérdése nem, mert minderre ellenkező praecedens létezik. *(Élénk éljenzés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. képviselőház, ezt így ki kellett deríteni *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* — és lesznek még utánam bizonyosan, a kik új érveket is fognak találni, — ki kellett deríteni, mert e kérdés fölvet-

tetett és átvitték önök a politikai térről a közjogi térre.. Ám ha politikai értelemben beszélünk, akkor aztán másképen szólunk. Én igenis azok közé tartoztam, a kik évek óta itt ülnek és nem bolygatják a hadsereg szolgálati nyelvén azt az intézkedést, a melyet ő felsége saját hatalmi körében tett és jogosan tett, mert a törvényhozás többi tényezői nem vették igénybe beleszólási jogukat. Én igenis azok közé tartozom, a kik ma sem akarják bolygatni ezt a kérdést, a kik ma sem akarják bolygatni — tudom, hogy ebben eltérek t. szomszédaimtól — a hadsereg belső szolgálati nyelvének kérdését, hanem tényleg ott akarják hagyni a mostani intézkedési körben, a mostani állapotban.

De ha aztán úgy vették fel a kérdés, hogy ebbe beleszólásunk nincsen, ha aztán úgy vették fel a kérdés, hogy ez felségjog; hogy innen a törvényhozás ki van zárva: akkor, t. képviselőház, másképen beszélünk. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.*) Akkor első kötelességünk az, hogy a magyar közjogot, a magyar nemzet alkotmányos jogait a maguk teljességében vindikáljuk és elhomályosíttatni nem engedjük; (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) mint politikusok aztán cselekszünk belátásunk szerint, de a haza alkotmányának megóvásában a politikai opportunitás tanácsait el nem fogadjuk. (*Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.*)

Egyébiránt, t. képviselőház — erre bátorodom felhívni a t. Háznak egész figyelmét — (*Halljuk! Halljuk!*) nem értem egyáltalában, mikép támadhat ilyen kontroverzia? Nem értem, hogy az u. n. nyelv-

kérdés, illetőleg annak a törvényhozás köréhez való nem tartozása bármely oldalról itt a Házban egyáltalán miképp vitatható komolyan? S megmondom, t. Ház, miért nem értem ezt. *(Halljuk!)*

Önök azt mondják, — gondolom, bebizonyítottam, hogy tévesen, — de azt mondják: az egyévi önkéntesek kiképzésének és vizsgálásának a nyelve, illetőleg a magyar nyelv alkalmazása ezen a téren a hadsereg belső szervezeti kérdése, egy részlet a hadsereg belső szervezetének az egészéből és így felségjog.

Hát, t. képviselőház, engedjék meg, hogy én ezzel a tétellel szemben egy másik tételt állítsak. Az én tótelem pedig ez: *(Halljuk! Halljuk!)* A magyar nyelv érvényének kérdése az egyévi önkéntesek kiképzésében és vizsgájában egy részlet állami nyelvünk szuverén érvényének az épületéből s azért az egész törvényhozásnak oltalma alól ki nem vonható. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Az az elmélet, mely szerint a nyelvkérdés kizárólag ő felségének az intézkedési körébe tartozik, védelmezhető oly államban, mint a minő pl. a Lajthán túli állam, hol több nyelv létezik, de mind-egyiknek csak közművelődési, csak faji jelentősége van, egyike sincs az állami nyelv méltóságával felruházva. E nyelveknek a tekintetbe vétele tisztán gyakorlati követelmény, az egyének iránt való méltányosságnak, az általános czélszerűségnek a követelménye; s akkor én értem, ha az mondatik: ne veszekedjünk a nyelvkérdés felett, bízzuk azt inkább a koronára. De minálunk ez nem így van, t. képviselőház. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* A magyar nyelvnek nem csupán ez a faji jelentősége van. *(Helyeslés)*

a bal- és szélső baloldalon.) A magyar nyelv államunk nyelve, a magyar nyelv nemzeti egyéniségünk, önálló nemzeti államunk kifejezője, jelképe. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A magyar nyelv fölött az öröködést kivenni a törvényhozás kezéből, annyit jelem, mint az állami önállóságunk integritása felett való ellenörködést és oltalmat a törvényhozás kezéből kivenni. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldaltott.)*

S t. képviselőház, akkor aztán nem értem, hogy mire való az egész alkotmányosság. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha minden krajcár adónak a megszavazásához — a mint hogy helyes — a népképviselőnek és főrendiháznak hozzájárulása megkívántatik; ha minden egyes újoncz megszavazásához az országgyűlés hozzájárulása megkívántatik, miért? mert ez a nemzet ön rendelkezési jogához tartozik: hát akkor ott, a hol arról van szó, hogy az állami nyelv, az állami erkölcs integritásának, az állam méltóságának jelképe *(Igazi Úgy van! balfelől.)* meddig érvényesüljön és minő irányban és hol korlátoztassék, e kérdés felett kivenni az oltalmat, a döntést, a határozást a törvényhozás minden tényezőjének a kezéből, — ez annyi, mint a nemzetet éppen saját létének alapvető, legfontosabb kérdésében az önrendelkezés jogától megfosztani. *(Hosszas zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Tudom azt, t. képviselőház, hogy a mi közjogi viszonyainkban az állami önállóság minden virágának felnyílása, teljes kifejlődése és így az állami nyelv érvényesülése a végletekig nem lehetséges. Tudom azt. De, t. képviselőház, az elv mégis az, hogy min-

den intézményben, mely a magyar államé, a magyar államnelyvnek kell érvényesülnie. Már most, t. Ház, meghatározni azt, hogy melyek a kivételek, hogy hol akarunk politikai czélszerűségből és a viszonyok kényszeréből ennek az elvnek korlátokat szabni: ezt meghatározni senkinek másnak, mint a nemzetnek és királynak együtt, mint a törvényhozás összes tényezőinek nem állhat jogában. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha ezt helyeslik, t. képviselőház, ha velem együtt azt állítják, hogy a magyar nyelv méltósága és érvénye felett való örködést a nemzet a maga kezéből ki nem adhatja, hanem hogy az csak a nemzet részvételével intézhető el, akkor hogyan állíthatják azt, hogy az felségjog, *(Igaz! Úgy van! bal felől)* azaz ő felsége által egyedül, a nemzet kifejtett vagy hallgatag beleegyezése nélkül intézhető? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* Ez, szerintem, t. képviselőház, minden néven nevezendő törvényidézetek és magyarázatok nélkül az a nagy elvi álláspont, a mely miatt van egy dolog, a mely semmi körülmények közt rezervált felségjoggá nem lehet, hogy ha a magyar nemzet önmagáról lemondani nem akar *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* és ez a magyar állam méltóságával összeszött állami nyelv érvényének a kiterjesztése vagy megszorítása. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

S t. képviselőház, most minő helyzetben vagyunk? *(Halljak! Halljuk!)* Minthogy az állami élet különböző ágai és nyilvánulásai a gyakorlatban összeszövődnek, ugyanaz a kérdés a különböző kérdések komplexumának részeként jelentkezik. így a tisztí vizsga

nyelvének kérdése jelentkezik, az egyik felfogás szerint, mint a hadsereg belső szervezeti kérdésének egy része; de ez a kérdés jelentkezik másfelől, mint egy rész a magyar állami nyelv szuverén jogának, tehát a magyar állam erkölcsi integritásának épületéből. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* Már most melyik szempont, melyik összeköttetés legyen a döntő? Annak az eszmélánczolatnak tulajdonítsunk-e döntő és túlnyomó súlyt, mely nyelvünk érvényének a kérdését önkényszerűleg a hadsereg belső szervezetével hozza összeköttetésbe, vagy annak a valódi összeköttetésnek, mely azt elválaszthatlan kapcsolatba hozza magának az állami méltóságnak, a magyar állam erkölcsi integritásának épületével? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És micsoda ténnyel akarnak önök lépni? önök a magyar állami integritás szempontjait, a nyelvkérdés összeköttetését a magyar állami jogosítványok teljességével csekélyebb súlyúnak tartják, mint annak összefüggését a hadsereg szervezetének a kérdésével! Ez, t. Ház, nem nevezhető másnak, mint nagy nemzeti megalázkodásnak. *(Hosszantartó zajos helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És midőn, t. Ház, mindezeket a nagy kérdéseket a kormány bölcs és előrelátó eljárása által, a katonai viták alkalmával fölvetették, akkor azután feláll a miniszterelnök úr és felénk fordulva azt mondja, hogy gondoljuk meg, mennyire árt ez a monarkhia hatalmi súlyának kifelé, ha itt a véderő-törvényjavaslat oly nehezen tud megszületni, ha oly nehezen tud belőle törvény válni.

Hát igaz, t. Ház, hogy ez nem kedvező jelenség. Igaz, ön sem örülök annak, hogy ily nehezen tudjuk véderőnk átalakításának a munkáját elvé-

gezni; de méltóztattak volna azzal a 103,000 újonczal és azzal a megszorított póttartalékkal ide a Ház elé jönni a 14. 25. §-ok nélkül. *(Élénk hosszas tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)* Méltóztattak volna a hadsereg erősítéséhez szükséges rendszabályokat a törvényhozástól kérni, a nélkül, hogy egyik lábukkal az ország alkotmányába botlottak volna bele, *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* a másikkal pedig fel akarják forgatni az ország legnehezebb helyzetében levő részének, az intelligenciának összes létviszonyait és egyúttal veszélyeztetni a magyar nyelv állami főnhatóságát. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Méltóztattak volna mindezeket a szükségtelen, katonai szempontból részint irreleváns, részint káros kívánságokat mellőzni: és akkor a legrövidebb idő alatt létrejött volna e törvény. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De mit tettek? Akarják-e, azt higgyem, hogy tudva tették, a mit tettek? Én ezen az alapon nem is akarok argumentálni, megadom önöknek ama kifogásnak egész beneficziумát, hogy nem tudták mit cselekedtek, nem látták előre a fejleményeket. *(Derűtség a bal- és szélső baloldalon.)* Hát, t. Ház, bizonyos naivitással léptek fel önök mindezek követelésével. *(Derűtség a bal- és szélső baloldalon.)*

A 25. § különben már a véderő-bizottságban egy kis vihart idézett elő. Vihart egy pohár vízben és azt sikerült lecsendesíteni azzal, hogy egy darabka czukrot dobtak a pohárba a véderő-bizottság első határozati javaslatával. *(Élénk derűtség a bal- és szélső baloldalon.)* Igen, de ott nem volt vége a dolognak. Észrevették, hogy megrendült az egész ország közvé-

leménye; észrevették, hogy mindazok, a kik alkotmányunk épsége iránt komolyan érdeklődnek, a legnagyobb súlyú férfiak, erős aggodalmakat táplálnak; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* észrevették, hogy nagy, az ország vezetésével megbízott, az országra nézve becses, nehéz helyzetben levő társadalmi osztályok érdekeibe kíméletlenül belenyúltak és hogy azok fölébredtek türelmes álmukból; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* észrevették, hogy elmulasztották gondoskodni arról, hogy a tisztí vizsgán a magyar nyelv ne szolgáljon akadályul: *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon)* észrevették, ámbár ma is úgy beszélnek, mintha csodálkoznának felette; *(Derűtség bal felől)* észrevették, hogy a nemzeti közvélemény felismerte a veszélyt, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* a mely ebben rejlik, felismerte azt, hogy esetleg a magyar műveltség fog e második évi büntetési szolgálat okául szolgálni; szóval: észrevették, hogy nem helyes úton járnak. *(Élé*^h helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* És akkor azután szünet állott be. E szünet alatt tanácskoztak a meghátrálás módjairól. A 14. §-t feláldozták teljesen, vele együtt az igaz, mint az kikerülhetetlen volt, államférfiúi komolyságuknak és reputációjuknak egy részét. *(Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a bal“ és szélső baloldalon)* De azután azt hitték, hogy azt, a mi ebből a komolyságukból és reputációjukból még fenmaradt, meg tudják óvni azzal, hogy a 26. §-nál nem engednek s magukat ahhoz kötik. Az ostrom tovább folyt és akkor önök az önök által választott érvelésekkel belenyúltak mindabba, a mit a javaslat benyújtásakor még érintetlenül hagytak.

(*Igazi Úgy van! bal felől.*) A mit fonákul javasoltak, azt iparkodtak még fonákabbul igazolni azáltal, hogy a nemzet különböző osztályai közt egy kis egyenlenséget, egy kis irigységet idézzenek elő; belevonták a vitába a felségjog kényes kérdését (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső bal felől*) és kényszerítették arra, hogy ° fölötte napokon át vitázzunk. (*Tetszés balfelől.*) Ebben az egész vitában, t. Ház, lépten-nyomon, részint az előrelátás hiánya miatt, midőn, a javaslat következményeit meg nem fontolva, azt ez alakban benyújtották, részint az által, hogy, megszorult helyzetükben, érveléseikben fűhöz-fához kapaszkodtak (*Tetszés balfelől*) és nem néztek arra, mily becses dolgok azok, a miket pajzsul akarnak felhasználni saját állásuk fentartására, (*Igaz! Úgy van! balfelől*) rendre megingattak mindent, a mi ez országban szilárdnak látszott s fölébresztettek mindent, a mi nyugodott. És, t. Ház, a bölcsességnek és előrelátásnak ily remekei után (*Derültség balfelől*) azt gondolja a t. miniszterelnök úr, hogy ő még hivatva van másoknak leczkékét és tanácsokat osztogatni? (*Élénk tetszés és derültség a bal- és szélső baloldalon.*) Azt hiszi, hogy a ki ilyen politikai eljárás kapcsán tanácsokat osztogat, van a tanácsainak és figyelmeztetéseinek még súlya és tekintélye? (*Élénk tetszés balfelől.*)

Ekkor azután önök, a kik megtámadtak mindent, a minék védelmére minket kényszerítettek, minket, a kik a védelem terén maradtunk, önök, a támadók, okolnak, felelősekké tesznek azért, hogy e vitának kifelé esetleg rossz hatása lehet, (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Hát azért, hogy bizonyos európai mende-mondáknak eleje vételessék, talán el kellett volna tűrnünk ama sérelmeket,

a melyek e javaslatban foglaltatnak? *(Tetszés balfelől)*
 Én minden lelki ismeretes ember előtt, ország-világ
 előtt, Isten és ember előtt elhárítok magamról minden
 felelősséget azokért a kellemetlen következményekért,
 a melyekkel e javaslatnak tárgyalása esetleg össze van
 kötve *(Helyeslés balfelől)* és visszahárítom azt azokra,
 a kik belátás nélkül a helyzetet elmérgesítették, és a
 veszedelmes kérdések egész sorozatát fölvetették.
(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)

De, t. Ház, e következmények már megvannak.
 Más következmények, azok, a melyek be fognak állani,
 ha e javaslatból ezzel a szakasszal együtt törvény lesz,
 még elháríthatok. *(Úgy van! balfelől.)* Az elhárítás
 módja a többség kezében van. De én a magam részéről
 mindenesetre azok sorában akarok lenni — győzzünk
 •bár, vagy győzessünk le — a kik az e szakaszban rejülő,
 a nemzetet és a monarchiát fenyegető veszélyekre
 figyelmeztettek, azok ellen az utolsó pillanatig kitartóan
 küzdöttek, *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* kik azok
 ellen tiltakoztak és a kik azokat visszautasították.
(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon) Én a szakaszt
 visszautasítom és a különvéleményt, esetleg Beöthy
 Ákos barátom módosítványát fogadom el. *(Élénk hosszas
 éljenzés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a
 jobboldalon. Hosszas meg-megújuló felkiáltások a bal- és
 szélső baloldalon, valamint a karzaton: Éljen Apponyi Albert!)*

Elnök: Az idő előrehaladván, e két szakasz felett
 folytatott vita a legközelebbi hétfőn délelőtt 10 óra-
 kor tartandó ülés napirendjére tétetik át. *(Élénk fel-
 kiáltások a bal- és szélső baloldalon: Éljen gróf Apponyi
 Albert! Nagy éljenzés és a taps a karzaton.)*

A REKONSTRUÁLT KABINET.

— 1890. február 28. —

A véderő-vita erősen megingatta a Tisza-kabinet erejét, a kabinetet rekonstruálni kellett. A rekonstruált kabinet tagjai következők: *Tisza* Kálmán miniszterelnök, *Teleki* Géza gróf belügyminiszter (elődje *Orczy* Béla br.), *Wekerle* Sándor pénzügyminiszter (elődje *Szapáry* Gyula gróf), *Szilágyi* Dezső igazságügyi miniszter (elődje *Fabinyi* Theofil); a régi kabinetből *Szapáry* a földművelésügyi tárczát veszi át, *Orczy* az ő felsége személye körüli tárczát tartja meg s régi állásában csupán *Csáky* Albin gróf és *Fejérváry* Géza marad. A rekonstruált kabinet a programjába fölveszi a közigazgatás reformját, de az ellenzék nem lehet teljes bizalommal iránta, miután a kabinet feje még *Tisza* s így nem veszi őszintének a múlt rendszerrel való szakítást, de másfelől, a véderővita után annyira meg volt gyengülve a miniszterelnök tekintélye, hogy a rendes parlamenti tárgyalás kizártnak volt tekinthető. Az alábbi beszéd, mely az 1890-iki költségvetési törvényjavaslat tárgyalásának a rendjén mondatott, főként azt igyekszik bizonyítani, hogy a miniszterelnök tovább nem maradhat a kabinet élén, a minthogy nem-sokára le is mondott és *Szapáry* Gyula gróf került a rekonstruált kabinet élére.

Tisztelt képviselőházi

Az a szép és lendületes beszéd, melyet a t. pénzügyminiszter úrtól éppen most hallottunk, kirívóvá-

teszi az ellentétet, *(Halljuk! Halljuk!)* mely e költés-gyvetésnek úgy általános, mint appropriációs tárgyalásai s a részletes tárgyalás közt van. A részletes tárgyalás alkalmával oly hangokat hallottunk a miniszteri padokról, a melyeket rokonszenvvel, sőt örömmel üdvözöltünk és ezeknek megfelelt a visszhang, mely az ellenzéki padokról jött. Ezeknek a hangoknak föllevenedését tapasztaljuk azokban, a miket Wekerle t. pénzügyminiszter úr most mondott. *B* én nem habozom kijelenteni: ha oly kijelentések, mint a minőket a t. pénzügyminiszter úr tett, a kormány élén álló és politikai múltjával ezek elmondásánál harmóniában megmaradó főrfiú részéről történének, akkor annak következménye részemről az volna, hogy én az appropriációs törvényjavaslatot valószínűleg megszavaznám. *(Nyugtatlanság és felkiáltások jobb felől: Csak valószínűleg? Halljuk! Halljuk!)* Engedelmet kérek, t. képviselőház, de én oly eshetőségekre nézve, a melyekkel ma nem állok szemben, óvatosan szoktam nyilatkozni, mert nyilatkozataimnak mindenkor ura akarok maradni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől)* Nem fejezem ki azt, a mi csupán impresszió, a mi tehát módosulhat is, apodiktikus meggyőződésnek, szándéknak és ígéretnek alakjában, mert a mit egyszer ígéret alakjában kifejezek, azt rám nézve föltétlenül kötelezőnek tartom és azt az utolsó betűig teljesítem. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én tehát csak azt a kedvező benyomást akarom jellemezni, melyet a t. pénzügyminiszter úr felszólalása épp úgy tett rám most, mint a hogy a részletes vita alatt a kormány padjairól elhangzott többi felszólalás.

Hát, t. képviselőház, ez a látszólagos ellenmondás, hogy többrendbeli, egy egész programnak legalább főbb pontjait felölelő kormánynyilatkozatokkal a. Ház e padjain rokonszenvezünk és az egész kormánynak a bizalmat mégis kénytelenek vagyunk megtagadni, ez a látszólagos ellenmondás jellemzi a parlamenti helyzetet beteg voltát. Es a parlamenti helyzet "beteg volta éppen a múlttal való abban az összeköttetésben rejlik, a mely összeköttetést a t. pénzügyminiszter úr szükségszerűnek, mellőzhetetlennek jelzett, olyannak, a mely az ő törekvéseire nem is gyakorolhat káros befolyást, melyet mi azonban kénytelenek vagyunk másképpen felfogni, mert a t. pénzügyminiszter úr beszéde is támpontot nyújt arra, hogy mennyire igazolt az az aggodalom, melylyel mi a múlttal való ez összeköttetésre tekintünk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A t. pénzügyminiszter úr ugyanis, beszédében felelt arra a kérdésre, melyet Horánszky t. barátom hozzá intézett: hogy mely esztendőben közeledtünk a múltban a pénzügyi rendezettséghez; és a t. pénzügyminiszter úr válaszul azt mondja, hogy az 1879-ik évben. Ez volt az ő válasza t. barátom kérdésére. íme, a múlttal való érintkezés a t. pénzügyminiszter úr beszédének e részét megfosztotta a realitás ama szellemétől, melyet felszólalásaiban különben tapasztalunk, mert másra válaszolt, mint a mit kérdeztünk. Horánszky t. barátom egész szabatossággal az 1880-tól kezdődő esztendőket jelölte meg olyanoknak, melyeknek sorában akarnók tudni, hogy melyik volt az az esztendő, melyben pénzügyi rendezettséghez közel voltunk, a t. pénzügyminiszter úr pedig a múlttal való érint-

kezes kényszerítő hatása alatt kénytelen volt a múlt taktikájához folyamodni és az 1880 utáni esztendőkre vonatkozó kérdésre az 1879-iki esztendővel válaszolni. (*Élénk tetszés a bal- és szélsőbalon.*)

Hát ez az egy kicsi példa bizonyítja, hogy mily veszélyes lehet az a nagyon sűrű érintkezés a múlttal. (*Derűltés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

Én a t. pénzügyminiszter úrnak csak annyit mondhatok, hogy az a bizalmatlanság, melylyel épp a múltnál fogva az egész kormányval szemben kénytelenek vagyunk viseltetni, abban a mértékben csökkenni fog, a melyben el fognak foszlani e múlt maradványai és abban a mértékben erősödik ez a bizalmatlanság, a mely mértékben a múltnak, úgy látszik, legalább elméletben megtartott hagyományai az egész kormány működését ismét jellemezni fogják.

Igaza van egyébiránt a t. pénzügyminiszter úrnak abban, hogy minden aktuális politika ámulton alapszik, hogy az a múlttal számolni kénytelen és azzal bizonyos érintkezést és bizonyos folytonosságot kénytelen fentartani. De miben áll az érintkezés a múlttal? Ha helyesen járunk el, abban, hogy a múlt amaz alkotásait, melyek helyesek, fentartjuk és fejlesztjük, ellenben kíméletlen kezekkel tudjuk lerombolni a múlt helytelen és káros alkotásait és szokásait. (*Igaz! Úgy van! balfelől*) És ha a t. pénzügyminiszter úr feldicsérte a múlt alkotásait, én ellenkezőleg ama tizenöt év alkotásaival szemben azt tartom helyesnek, a mit a francziák „les destructions necessaires“-nek, szükséges rombolásoknak neveznek: mert szerintem az amúgy is romladozó épületek legna-

gyobb részének az eltávolítása a továbbépítésnek egyik lényeges kelléke. *(Élénk helyeslés balfelől)*

A pénzügyminiszter úr azon a címen is kérte a bizalmat a kormány részére, mert a kormány részletes, az állami élet minden mezejére kiterjedő programmal lépett fel, a melyhez hasonlót azzal szembeállítani a Ház egyik oldaláról sem hallott.

Csodálom, hogy a pénzügyminiszter urat itt a múlt iránt való előszeretete rögtön elhagyta, mert ha ő a múltra visszagondolt volna, akkor lehetetlen, hogy emlékezetébe vissza ne idézze azt, hogy ahhoz a programhoz, melyet a kabinet egyes tagjai helyesnek elfogadtak, nagyon hasonlót s a főbb pontokban azzal egyezőt igenis már fölemlítettek, hirdettek a múltban: de ezekről a padokról. *(Úgy van! balfelől. Wekerle Sándor pénzügyminiszter: Pénzügyit soha!)* Ha igazságot szolgáltat a t. pénzügyminiszter úr a múltoldalnak és a múlt kormányzatának, akkor tudjon igazságos lenni az ellenzék múltja iránt is, tudja elismerni azt, hogy a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, sőt magának a pénzügynek, a közgazdasági életnek terén a kormány által vallott irányeszaeék legnagyobb része olyan, a melyeket éveken át hirdettek és követeltek e padokról. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A mennyire tehát a múltnak a jelen kormányra átháramlott, általa büszkén elvállalt hagyománya, maradványa és öröklött szellemi vagyona van, az nem onnan, hanem innen származik. *(Élénk helyeslés balfelől. Mozgás és derűtség jobbfelől.)*

Oly tényeket, a melyek a *Ház naplóinak minden lapjáról leolvashatók*, bármily erőltetett derűséggel nem történekké tenni nem lehet. *(Úgy van! balfelől.)*

De ha ez így van, akkor miért tagadjuk mi mégis meg a bizalmat attól a kormánytól, a melynek sok irányelvvel rokonszenvezünk? Megtagadjuk éppen abból a szempontból, a melynek megsértését gyakran szemünkre lobbantják, a parlamenti élet helyes alapelveinek fentartása szempontjából és ama nagy érdeknek szempontjából, hogy azok a reformok, a melyeket mi is sürgettünk és a melyeknek a megvalósítására a kormány most vállalkozik, tisztán, hamisítatlanul és valóban üdvösen léphessenek életbe. (*Helyeslés a szélső baloldalon.*)

Hiszen, ha őszintén akarunk egymással szólni két dologról, nincs is véleménykülönbség.

Az egyik az, hogy új aera kezdetével állunk szemben. Mint ilyen mutatott be a kabinet rekonstrukciója a haza közönségének; az a körülmény, hogy új aera lépett be, tette lehetővé, hogy a kabinetnek némely nagytekintélyű tagja abban helyet foglalhat.

Hogy tehát a múlttal szemben a politikában lényeges változásoknak kell bekövetkezni, ebben nincs véleménykülönbség. És van még egy másik dolog is, a melyben szintén nincs véleménykülönbség. (*Halljuk! Halljuk!*) És ez az, hogy az utolsó időkben a kormány, jelesen pedig maga a t. miniszterelnök úr súlyos hibákat követett el. (*Helyeslés balfelől.*) A véleménykülönbség csak arra vonatkozik, hogy ez a változás a múlttal szemben oly nagy-e, hogy a parlamenti helyzet teljes megváltoztatását követeli és hogy ezek a hibák oly nagyok-e, hogy azokból az egész kormányra kiterjedő válságnak kelljen bekövetkeznie.

Az első kérdésre vonatkozólag a t. túloldal egyik

védője, Pulszky Ágost képviselő úr, igen elmés kifejezést talált, hogy a múltat és jelent egymással összekösse s a köztük tátongó úrt áthidalja. (*Halljuk! Halljuk!*) Ő tudniillik akként jellemezte a különbséget a múlt és jelen között és az átmenetet az egyikből a másikba, hogy az „fejlődés“. És ő, a ki különben oly szigora a terminológiában, hogy a „hűségnek“, a „közvetítésnek“ fogalmát csak a legszigorúbb közjogi értelemben akarja vétetni és ha azt más értelemben használják, azért az ellenzéki szónokkal szemben kifogást emel, (*Tetszés balfelől*) — éppen ő találta fel ama változás jellemzésére, mely megtörtént, azt a kifejezést, hogy „fejlődés“. Másik kifejezése pedig „az épület betetőzése“, (*Derültség balfelől.*) Tehát a jelenlegi kormány programja, működésének a célja, annak a politikai rendszernek fejlesztése és betetőzése volna, melyet a miniszterelnök úr az utolsó 15 éven át követett? (*Tetszés balfelől.*) Elismerem, hogy másképpen, más elmélet alapján nem is lehetne igazolni azt, hogy ugyanaz a férfiú vezeti a mostani kabinet élén az ügyeket, a ki azokat az utolsó 15 év alatt vezette. És azt is elismerem, hogy az a felett való eszmecsereben, csakugyan megbukott-e a miniszterelnök úr előbbi politikája, igen nagy szolgálatot tesz a t. miniszterelnök úrnak s összes védőinek a t. miniszterelnök úr politikájának sajátságos jelleme. Mert bármely kérdésnél iparkodjék is az ember azt kifejezni, hogy az ő múltban elfoglalt álláspontja micsoda volt: nem lesz lehetetlen e mellett ugyancsak ő tőle oly kijelentést és oly nyilatkozatot is találni, a mely arra enged következtetni, hogy ő bizony az ellenkező irányt és rendszert sem kár-

hoztatja. Ilyen az ő híres kijelentése a közigazgatásról, mely gyakran idéztetett s melyre visszatérnem nem kell, úgy hogy a miniszterelnök úr a következetlenség vádja és ama vád ellen, hogy ő egymásután ellentétes irányokat képviselni hajlandó, bizonyos joggal védekezhetik, azzal, hogy neki határozott iránya és meggyőződése egyáltalában sohasem volt. (*Élénk tetszés és derűltég a baloldalon.*) Ha ez védelem, ám részesüljön a miniszterelnök úr e védelem egész jótéteményében, én nem irigylem tőle. (*Tetszés balfelől.*) De akármily nyúlékonyak, nyújthatók, akármily többféle értelműek s akármennyi színben ragyogók legyenek is a miniszterelnök úr nyilatkozatai egyes politikai kérdésekben, azokból az intézményekből, a melyeket 15 év alatt alkotott és azokból, a melyeket 15 év alatt nem alkotott, sőt a hozzá intézett felszólítások ellenére, rendszeresen mellőzött: egy politikai alapgondolatot, valamit, a mi politikai rendszernek nevezhető, mégis csak konstruálni lehet. Legalább sokkal sujtóbb kritika volna a miniszterelnök úrral szemben, ha az állítatnék, hogy ezen az úton sem lehet szó működésében egységes politikai alapgondolatot találni, mintha megengedjük, sőt állítjuk, hogy lehet.

Hát ön e joga keresem a miniszterelnök 15 évi kormányzatának politikai alapgondolatát, az intézményekből, melyeket alkotott, az intézményekből, melyeket mellőzött. Ez alapgondolatot egy szóval kifejezni nehéz. Ha ezt mégis megkísérlem, e kitétellel jellemzném: a diszkréczióval kormányzati hatalom szervezése volt e 15 évi kormányzati rendszer alapgondolata. Indokolom ezt a felfogást.

Először is gondosan mellőzte minden oly törvényhozási intézmény megalkotását, mely a honpolgárok jogainak szabatos körülírását tartalmazta volna. Hiszen a szabadsági jogok terén a gyülekezési és egyesületi jog ma még a megalkotandó feladatok közé tartozik. A miniszterelnök eddigi kormányzati évei alatt e kérdésben az állami és szabadsági érdekek összeegyeztetése a miniszteri önkényre volt bízva. A tisztviselők szolgálati viszonyainak a meghatározását, állásuk szilárd alapokra való fektetését az egész idő alatt következetesen mellőzte. Pedig ez egy rendezett európai államnak, akármily közigazgatási rendszer fogadtassék el különben, egyik nélkülözhetetlen alapfeltétele. A közigazgatási bíróság behozatalát, igaz, hogy elvben vissza nem utasította, de 15 évig elhalasztotta, azzal a kijelentéssel, hogy ennek a tökéletes formáját még sehol sem sikerült megtalálni, hogy tehát e kérdés megoldása igen nehéz.

A választások fölött való elfogulatlan, a bírói biztosíték minden kellékével ellátott bíraskodás behozatalát szintén mellőzte, annak a létesítését kijátásta a t. miniszterelnök úr és pártja. Szóval, azt látjuk, hogy mindazon intézmények megalkotását, a melyek a közhatalmak kellő egyensúlyát, a honpolgárok egyéni és politikai jogainak a szigorú körülírását és ennek következtében a közhatalom jogszerű kezelésének a biztosítékait körvonalozták volna, rendszeresen mellőzte.

Viszont ezzel szemben azt találjuk, hogy nemcsak negatív alakban jut kifejezésre a diskreczionárius hatalom e kedvelése, de pozitív alkotásokban is. Ha végignézzünk mindazon törvényhozási alkotásokon,

melyek különösen a miniszterelnök úr inspirációja alatt keletkeztek, azt fogjuk találni, hogy azoknak egyik leglényegesebb hibája a legnagyobb zavar és határozatlanság, a hatáskörök körülírásában. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Ebből a szellemből nőtt ki a közigazgatási bizottság abban az alakban, a melyben azt törvénybe iktattuk; ebben a megyei életet jóformán teljesen abszorbeáló testületben a hivatalos elem tényleg mindenütt a többséget képezi. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) E szellemből nőtt ki az a folytonosan lappangó, néha kifejezésre jutó harc az ellen az állami közhatalom ellen, a melyet a miniszterelnök legkevésbé szeret, mert az legkevésbé hajtható az ő politikai alap gondolatának a szolgálatába: a bírói hatalom ellen, a mely harcznak — és ezt a t. többségnek dicséretére mondom, mert örömmre szolgál, ha valamiben elismeréssel szolgálhatok a t. túloldalnak (*Egy hang jobbfelől: Köszönjük!*) nem azért mondom, hogy a t. képviselő urak egyikének vagy másikának tetszését nyerjem el, hanem azért, mert igazságos akarok lenni, (*Élénk helyeslés balfelől.*) — mondom, a mely harcznak legleplezetlenebb mozzanata az a híres 64. §., a mely a bírakat is a főispán felügyelete alá akarta tenni: a túloldal ellenállásán szenvedett hajótörést, midőn ők velünk egyetértve, ezzel szembeszállottak. Ezzel az elismeréssel nekik tartozom; de hogy ily intézkedést a t. miniszterelnök úr javasolt, politikai rendszerére nem kevésbé jellemző. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*)

És végre legszebb virágát termetté ez a polití-

kai rendszer a főispáni hatáskör kiterjesztésében. *(Élénk felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Igaz! Úgy van!)* A főispáni hatáskörnek, mint állandó miniszteri biztosságnak szervezetében, a mely még azt a kevés határozottságot is, a melylyel közigazgatási rendszerünk eddig bírt, azt a kevés biztosítékot is, a mely ebben rejtett, teljesen halomra döntötte. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És mindezek mellett, t. Ház, a legnagyobb hipokrizis a tisztviselők választási elvének látszólagos és névleges fentartása, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* midőn tudjuk, hogy a főispán kijelölő jogának felhasználása a szabad választás kijátszására eleinte szórványosan, később mind gyakrabban fordult elő, úgy, hogy ma már a legtöbb megyében minden tisztviselő tudja, hogy neki a főispán kegyeit bírnia kell, melyeket pedig legkevésbé és legtöbb esetben nem a jó közigazgatás terén, hanem inkább a párt érdekében szerzett érdemekkel nyerhet el, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* mert különben hivatalát és kenyerét elveszti. Es mind ennek tetejébe a fegyelmi eljárás ama szabályozása, mely ezen a réven is a tisztviselőket, a „választott“ a „független“, a központosításnak ellentállani képes tisztviselőket teljesen a központi kormányzat önkényének teszi ki. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ez hát, t. Ház, az a jelleg, a melyet tényekből, azokból az intézményekből, melyeket a t. miniszterelnök úr alkotott és azokból, a melyeknek ellentállt és meg nem alkotott a múltban, kiolvasni lehet. A miniszteri önkény rendszere ez; a jognak, a szabatos korlátoknak, a körülhatárolt illetékességeknek, a biztosított jogosítványoknak, a körülírt köteleességeknek mel-

lözése, mindezeknek helyébe a pártkormányzat teljes hatalmát téve. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És most, t. Ház, nem is akarom fejtegetni, hogy az így teremtett apparátussal, a kormányzat működésében, minő eredmények érettek el. Nem is akarom fejtegetni, hogy a kormányzat ezt az apparátust még a szervezet természeténél is rosszabbul, fonákabban, a közszabadságra, az állami pártatlanságra, az állam jó hírnevére károsabb módon használta fel. *(Élénk helyeslés balfelől)* Nem akarom ezt fölemlíteni, mert az összehasonlításba a múlt és jövő közt semmi idegen elemet belevegyíteni nem kívánok.

Ez tehát a múlt.

A jövő meg hogyan mutatja be magát az újabb miniszeri program-nyilatkozatokban? Akként, hogy be kell következni oly aerának, mely a polgárokat arra tanítja, hogy jogaikat a törvény által biztosított korlátokon belül fejleszszék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Most a polgár egyéni és politikai szabadsági jogainak törvény által való biztosítása van napirenden. A belügyminiszter úr a legközelebbi teendők közt az egyesülési és gyülekezési jognak törvény által való szabályozásait helyezte kilátásba; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* most a közigazgatási bíraskodás létrehozatalát a legközelebbi teendők közé számítják; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* most részben ama súlynál fogva, melylyel a t. igazságügyminiszter úr egyénisége bír, a bírói szervezet megállapítása, a bírói hatalom és ama hatalom gyakorlatának a helyes szervezése és vezetése, mondhatnám a kormánynak kedvencz gyermekóvó, gondoskodásának főtárgyává lett, mégpedig nagyon helyesen;

(*Helyeslés a baloldalon.*) most a közigazgatás reformját ígérik és azzal kapcsolatosan a tisztviselők jog- és felelősségi viszonyainak szervezését a modern jogrend értelmében, (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Most azt látjuk a kormány programjában — és nagyon helyesen kimagasló eszme és azt átható szellemként, hogy úgy az egyes hatóságok kötelessége és jogköre, mint a hatósági személyek állása, de a honpolgároknak egymás között és az állammal szemben való jogai és kötelességei minél szigorúbban, a jogok szabályai által vételessen körül, hogy az önkénynek s a diszkrézionális hatalomnak, mit az állami életből teljesen kiküszöbölni nem lehet, a dolog természetével megférő lehető legszűkebb korlátok szabassanak. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Így van-e ez, t. Ház? Nem ez-e a kormány mostani programja? Nem ez-e az a szellem, mely keresztülvonul azon az új aerán, melyet az igazságügy-miniszter úr hirdetett, midőn azt mondta, hogy a reform korszaka elkövetkezett és midőn azt mondta, (*Közbeszólások jobbról: Be is váltotta!*) és be is váltotta eddig, hogy az ő tárczája körében betöltendő állásokra a megfelelő erőket ott fogja keresni, a hol találhatja, az ügynek, az igazságszolgáltatásnak, nem pedig a pártpolitikának az érdekében. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

Hát, t. Ház, ez fejlődésnek nevezhető? A jogok megvalósítására irányuló rendszer, az a rendszer a melynek vezéreszméje az, hogy jogállamot alkossunk, hogy minden jogot és kötelességet körülírjunk, biztosítsunk és megvédelmezzünk: ez a rendszer fejlődése-e annak a rendszernek, a melynek az intézmé-

nyékben rejülő egyetlen fölfedezhető alapgondolata az volt, hogy minél kevesebb biztosítékot adjunk az egyéni jogoknak, minél kevesebbé írjuk körül az illetékességi köröket, minél kevésbé írjuk körül a kötelességeket és jogokat, hogy az önkénynek és diszkreczionális hatalomnak minél tágabb köre legyen? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Fejlődés igenis annyiban, a mennyiben a megsemmisítés is fejlődés, a mennyiben a létező rossznak a kiirtása is fejlődés; lehet fejlődése a hazának, de az előbbi rendszernek ez sem nem fejlesztése, sem nem betetőzése, hanem tagadása. *(Élénk helyeslés is tetszés balfelől.)* És minél inkább lesz tagadása, minél kevesebbek lesznek azok a múltra visszanyúló gyökérszálak, a melyekre a t. pénzügyminiszter úr talán udvariasságból hivatkozott: annál tökéletesebb és jobb lesz ez a rendszer.

De ha így van, t. Ház, akkor kérdem, vájjon annak a törekvésnek gyümölcsös volta, annak a törekvésnek sikere iránt, mely a maga egészében a múlt szellemének a tagadása, bizalommal tölthet-e el bennünket az a körülmény, — és vájjon bármi néven nevezendő parlamenti tapasztalás és gyakorlatnak megfelel-e az a körülmény, hogy ugyanaz a férfiú, kinek a rendszerét tagadnia kell, kinek rendszere e szerint megbukott, ugyan ő áll az új rendszer keresztülvitelére irányzott akció élére? *(Élénk tetszés a bal és szélső baloldalon. Egy hang a szélső balról: Szatíra!)*

T, Ház! Ezt a múltat nagyon szigorúan hallottam jellemezni. Azt hallottam mondani az ellenzéki padokon, hogy ez egész múltnak, a múlt politikájának csak egy komoly alapgondolata volt: tudniillik a

Hatalom megtartása a miniszterelnök kezében. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Úgy is van!)*

Hát, t. Ház, én ilyen keményen e múltat nem akarám jellemezni. Azzal az államférfiúval szemben is, a kitől engem igen mélyreható nézetkülönbségek választanak el, a kiról azonban nem szabad és nem is lehet mást föltennem, mint azt, hogy — habár szerintem téves és helytelen eszközökkel — kormányzatával az országnak, a nemzetnek, a javát akarja megvalósítani: keresnem kell az ő politikai rendszerében — ha méltányosan akarom megítélni — azt a politikai és nemzeti alap gondolatot, a mely őt ilyen rendszer elfogadására bírta. *(Tetszés bal felől. Halljuk! Halljuk!)* És én azt hiszem, t. Ház — sokszor hallottam is azt a, szerintem, téves nézetet a túldoldalról magánbeszélgetésekben, de itt a Házban is történtek reá célzások — ez az alap gondolat csak a következő lehet: hogy tudniillik Magyarország különleges viszonyai közt, a kormány kezében a nemzeti és állami egység megóvásának céljából messzemenő, diskreczionális hatalomra van szükség és hogy azokkal a szigorú körülírásokkal, melyekkel a szabadságjogok más országokban el vannak látva, a hatósági hatásköröknek ama szigorú korlátozásával, melylyel más országokban találkozunk, Magyarországon a magyar nemzeti államot kormányozni és biztosítani nem lehet. *(Halljuk!)* És aligha nem ebből a politikai alapeszméből indult ki az a rendszer — ha abban mást akarok keresni, mint azt, a mi a legkicsinyesebb dolog volna: tisztán az egyéni hatalmi érdekek megóvására szolgáló gépezetet — mondom, aligha nem ebből indult ki az a rendszer,

a mely a diskreczionális hatalom kiterjesztésén alapul.

T. képviselőház! Én ezt a felfogást a lehető legtevésebbnek tartom. Azt hiszem, hogy Magyarországon az állami és nemzeti egységet épp oly kevésbé, mint másutt, lehet önkényvel, törvénytelen-séggel, diskreczionális hatalommal, a szabadság megsértésével, a szabadság biztosítékainak a megtagadásával biztosítani; (*Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon*) én azt hiszem, hogy Magyarországon épűgy. mint másutt, sőt Magyarországon inkább, mint másutt. az állam összes polgárait, azokat is, a kiket a vérnek és a nyelvnek köteléke talán kevésbbé fűz hozzánk. leginkább az által lehet egységes politikai nemzetté tömöríteni, ha a szabadság biztosítékait, a jognak és törvénynek uralmát nekik megadjuk, egy teljesen szervezett európai államban. (*Zajos helyeslés és éljetizés a bal- és szélső baloldalon.*) De, t. képviselőház, legyen akár így, akár aműgy, a mit én most kifejeztem s a mit a t. kormány mai programja tartalmazni látszik és a mit én igazságnak tartok, ez a magyar állam biztosításának, a magyar nemzet fenntartásának egyik koncepeziója, egyik gondolata. Az a koncepezió, mely a diskreczionális hatalom kiterjesztésén, a jogi biztosítékok kevesbítésén, minimumra való leszállításán alapul, a mely tehát meg nem kötött kezekkel, szabadon mozgó politikai ügyességétől várja ezt a nagy czélt: ez egy másik koncepeziója a magyar állam, a magyar nemzet érdekei megvalósításának. Ez a két koncepezió küzdött egymással innen és amonnan, mert ha ez nem rejlett a múltban, akkor azután csakugyan nem rejlett benne

más, mint az egyéni és párturalmi célok megvalósítására szolgáló gépezet. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)*

Ez a két koncepczió az, a mely egymással szemben állt; ha az egyik koncepczió a másiknak helyére lép, akkor az a másik megbukott; s akkor, t. képviselőház, lélektanilag lehetetlennek tartom azt, hogy az új koncepcziót megvalósítsa és meg ne akadályozza lépten-nyomon, szándék nélkül is, az ő vele, az egyéniségével összeforrott nézetek és irányzatok következtében, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* az a férfiú, a ki a múlt koncepczióját megteremtette és megvalósította.

Másfelől határozottan parlamenti anomáliának tartom, *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* a politikai jellem lealacsonyítására szolgáló praeczedensnek, *(Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon)* ha államférfiak személye így elválasztatik az általuk képviselt politikai rendszertől; ha a politikai rendszer megbukik, de a személy megmarad; ha azt a látványt, azt a példát nyújtjuk az országnak, hogy a legsikeresebb politikus az, a ki képes minden rendszert, a ki kész minden egymással ellenmondó politikát megvalósítani, csak az ő birtokában maradjon a hatalom. *(Zajos tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. képviselőház, azt fogják talán mondani, hogy ez jövő titka, vájjon az az igen veszedelmes és nehéz kísérlet, a melyre vállalkoztak, hogy tudniillik intézményeket ez intézmények ellenségével való-sítsanak meg, sikerülni fog-e: tehát várjunk. Talán azt fogják nekünk mondani, hogy mi, a kik azt mondjuk, hogy ez nem fog sikerülni és ezen az alapon a bizal-

mat a kormánytól megtagadjuk, jóslatásokba bocsátkozunk, a mint ezt nekem már akkor mondták, midőn az általános költségvetési vitánál ehhez hasonló gondolatok jutottak kifejezésre.

T. képviselőház! Minden okos cselekvés a jövőnek bizonyos előrelátásán alapul: Quid-quid agis, pruden-ter agas, et respice finem,“ — mondja egy régi bölcsész; az előrelátáson, a jövő valószínűségének, a jövő esélyének kombinációján alapul az okos cselekvés. Jóslás akkor van, t. Ház, jóslásnak az arrogálása akkor forog fenn, midőn a jövőbe látást kellő alap nélkül akarjuk megkísérteni. Már most, t. Ház. melyik eljárás az, a melyre inkább illik ez a szemrehányás, hogy az a jövőnek alaptalan előlegezése, hogy az a jóslás természetével bír, hogy az elébe vág a jövő titkainak: az-e, a mely a dolog természetére és tapasztalati adatokra alapítja okoskodásait és eszméit; az-e, a mely azt mondja „quo semel imbuta recens, servabit odorem testa dm“, a mely arra következtet, hogy egy államférfiú a jövőben is ugyanabban az irányban fog befolyást gyakorolni, a melyben azt a múltban mindig tette, mely — szóval — egy államférfiú ismert múltjára, ismert egyénisége tulajdonságaira, ismert tendenciáira alapítja okoskodásait és azt mondja: minden valószínűség szerint ez a jövőre is ugyanazon irányban fog befolyást gyakorolni, melyben azt egész kormányzati pályáján át tette: vagy az az eljárás bír-e inkább az indokolatlan jóslás természetével, mely azt mondja: nem, mi feltételezzük, hogy az a. férfiú a jövőben az eddigiektől teljesen eltérő politikát fog követni: mi feltételezzük, hogy az ő egyéniségével, múltjá-

val, nézeteivel, érzelmeivel ellentétben fog befolyást gyakorolni?

Hogy melyik következtetésnek, és ennek következtében melyik szavazatnak: a bizalom, vagy bizalmatlanságnak van-e nagyobb indokltsága, hogy a bizalom, vagy a bizalmatlanság tekinthető-e a jövő előlegezésének, a jós!asszerű eljárásnak: ezt mindenkinek elfogyniatlanit életére bízom, *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

De, t. Ház, annak, hogy én ezt a költségvetést meg nem szavazom, van még egy másik oka. *(Halljuk! Halljuk!)* és ez indokhoz a praegnans kifejezést a kormány padjairól nyertem e viták alatt. *(Halljuk! Halljuk!)*

Szapáry Gyula gróf fölmívelésügyi miniszter úr védekezvén Helfy t. képviselőtársamnak az ő pénzügyminiszteri múltjára vonatkozó támadásai ellen, megmondta nekünk, hogy miért hagyta el a pénzügyminiszteri széket; megmondta igen korrekt és helyes módon, hogy ámbár ő az ellene emelt vádakát túlzottaknak tekinti — a mire nézve én most vitatkozásba bocsátkozni nem akarok — annyi bizonyos., hogy hibák történtek és azoknak a hibáknak parlamenti következményüknek kellett lenni, *(Helyeslés bal felől.)* T. ház! Ez parlamentáris, hozzáteszem, ez ethikus és férfias eljárás. *(Élénk helyeslés bal felől.)*

De vájjon nem történtek-e a t. miniszterelnök úr részéről is oly hibák, a melyek ehhez hasonló expiacziót tesznek szükségessé, ha nem akarjuk, hogy a parlamentarizmus puszta formasággá és a nemzet jövőndőbeli biztossága a legnagyobb bizonytalansággá változzék? *(Élénk helyeslés bal felől)*

Egyébb hibákról nem beszélek, de egy nagy hibára utalnom kell, a melynek betege a miniszterelnök úr, a melynek betege a parlament, a melynek betege az egész ország és a mely betegségből ki sem fog gyógyulhatni addig, míg a hiba nem expiáltatott: ez a hiba a véderő-törvényjavaslat volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Gyakran volt erről szó, t. Ház, nem mondok új dolgokat, lesz is még szó róla, lesz szó egyszerűen azért, mert ha én nem is volnék ezen a helyen, kétségbe kellene esnem nemzetem életrevalóságán, *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* ha nem támadna mindig és mindenkor hang, mely e végzetes hibát azoknak, a kik elkövették, szemükre nem lobbantaná *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon)* és nem követelnék a hibásnak politikai és parlamenti bűnhődését. Parlamenti bűnhődést mondok, mert a személyes bűnhődésből a t. miniszterelnök úrnak bőven kijutott. *(Úgy van! balfelől.)* A parlamenti rend helyreállítása érdekéből szükséges ez a bűnhődés. Én állítom, hogy e hiba oly nagy, hogy a ki ezt a hibát elköveti és a ki ennek a hibának elkövetéseért felelős, az a nemzet ügyeinek ólén nem maradhat. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Kérdem, t. Ház, oly csekély dolog volt-e az, a mi ellen a t. miniszterelnök úr vétett?! Mert én megvallom, hogy a kórdós közjogi és nemzeti sérelmeiért első sorban nem a honvédelmi miniszter urat, hanem a miniszterelnök urat teszem felelőssé, minék helyességét, gondolom, mindenki el fogja ismerni. Mondom, oly csekély jelentőségű volt-e az a tárgy, a melyre a

hiba vonatkozott és a mely ellen a vétség elkövet-
hetett . . . *(Ivánka Imre: De nem kivettetett el hiba!
Zaj és mozgás jobbfelől.)*

Engedelmet t. Ház, én nagyon szeretem a közbe-
szólásokat, föltéve, hogy azokat meg is értem, mert
miután ugyanahhoz az egy tárgyhoz kétszer szólni
jogom nincs, nagyon örülök, ha az ellenvetéseket
még beszédem közben hallom meg, hogy azokra
nyomban felelhessek.

Hogy ott csakugyan történt hiba, ez kétségte-
len s szeretném tudim, van-e a t. túloldalón egyálta-
lában valaki, a ki ezt tagadná? A kérdés megint
csak az, hogy ez a hiba azok közé az apróbb botlá-
sok közé számítható-e, a melyeket egy többség, egy
parlament, a különben bizalmára méltó kormánynak
teljes joggal el szokott nézni s a melyek fölött
napirendre lehet térni. A hiba első sorban nem cse-
kélyebb dologgal, mint a nemzet alkotmányos jogai-
nak integritásával szemben követtetett el. Ezt Pulszky
Ágost t. képviselőtársam ugyan tagadja, de én anélkül,
hogy erre nézve vele vitatkozásba bocsátkoznám, csak
azt ajánlom neki, hogy ha e tekintetben felvilágosítást
kivan, ha meg akar győződni arról, hogy a véderő-
javaslat 14. §-a csakugyan a nemzet egyik alkotmá-
nyos jogának a konfiskálása volt, legyen szíves újból
elolvasni a t. igazságügyminiszter úrnak akkor el-
mondott beszédét. *(Tetszés bal felől.)*

Az első hiba, t. Ház, elkövetetett az ország al-
kotmányának integritása ellen. Lehet-e, t. Ház, olyan
viszonyok közt különösen, mint a minőkben mi élünk,
a hol a nemzetnek minden alkotmányos joga nem
csupán a nemzeti képviselet és a korona közt való

hatalom megosztását jelenti, hanem egyúttal az ország önálló közjogi helyzetével is összeköttetésben áll, az alkotmány integritása ellen irányuló bármely kísérletet — történt legyen az akár rosszakaratból, a mit fel nem tételezek, akár tudatlanságból, a mit megbocsátani nem lehet, mert azon a helyen annak előfordulnia nem szabad, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* akár hanyagságból és felületességöül, melyet még kevésbé lehet elnézni, — lehetmondom, az alkotmány megtámadását a megbocsátható. apróbb hibák közé sorozni, a melyek fölött napirendre térhetünk? *(Elénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

De különben mit vitatkozom és miért érveljek én a felett, hogy vájjon az a sérelem, mely a 14. §-ban foglaltatott s az a kérdés, mely akkor felvetett, oly természetű-e, hogy az egy kormánynak és egy miniszterelnöknek állását is érintheti, midőn erre a kérdésre maga a miniszterelnök úr abban az időben már megadta a választ, miután ő maga ahhoz a szakaszhoz állását kötötte, *(Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* és így maga tulajdonított annak ilyen kabinet-fentartó vagy kabinetbontó hatást? *(Úgy van! bal felől.)*

Hogy a miniszterelnök úr később ez elfoglalt álláspontjától jónak látta megretírálni, ez az ő hibáját nem menti, hanem csak súlyosítja. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És itt mellesleg nem tehetem, hogy egy megjegyzést ne tegyek, mely némileg a miniszterelnök úrnak abban az időben elmondott ama beszédére, melylyel a 14. §. módosítását indokolta, némileg pedig Pulszky Ágost képviselőtársam tegnapi beszédére vonatkozik.

Mert ez utóbbi világosan kimondta azt, a mit a miniszterelnök úr akkor csak sejtetett és a mit én akkor nem támadtam meg, mert nem akartam, hogy megértsék, mert nem akartam, hogy a magyar képviselőház önönmagának ily szegénységi bizonyítványt kiállítson. Pulszky Ágost képviselő úr azonban világosan megmondotta nekünk és ezzel meentegeti a miniszterelnök úr megretirálását a 14. § dolgában, hogy az a szakasz a képviselőházban egész bizonyossággal keresztülment volna, csak a főrendiháztól kellett félni, *(Tetszés balfelől.)* hogy ott nem fogadják el. *(Tetszés és derütség balfelől.)* Én, t. Ház, mindenkit kérek, hogy a képviselő úr ez utóbbi jóslatának vagy kombinációjának a képviselőház akkori szavazatára vonatkozólag ne adjon hitelt, *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* hanem tekintsék a képviselő urak ezt egy igen nagy tévedésnek, a melyben a t. képviselő úr szenved. Mert azt sohasem akarnám kimondatni és ha lett volna e képviselőháznak egy oly gyöngé pillanata, melyben az való lett volna, nem lenne szabad azt napfényre hozni, hogy alkotmányos jogainknak, a nemzeti képviselet jogainak megvédésében *(Élénk helyeslés, tetszés, éljenzés és taps.)* a főrendiház skrupulózusabb, mint a képviselőház *(Élénk helyeslés bal felől.)* és hogy azt, a mit a nemzeti képviselet jogainak rovására a képviselőházban keresztül lehetett volna vinni, csupán a főrendektől való félelem miatt kellett feladni. *(Élénk helyeslés és tetszés bal felől.)* Ez, t. Ház, nincs úgy, mert ez nem lehet úgy, mert ha úgy volna, akkor ez a parlamentnek legnagyobb szégyenfoltja lenne. *(Hosszas élénk tetszés balfelől)*

De, t. Ház, (*Halljuk! Halljuk!*) megtörtént a súlyos hiba, megtörtént annak a szerencsétlen emlékeztető véd erő-javaslatnak a benyújtása. A 25. §-ról nem is akarok külön szólni; csak emlékeztetek reá. Későbbben a miniszterelnök úr a hiba egyik részének utólagos kijavítása által akart szabadulni e hiba következményeitől.

Et hinc derivata clades. Innen származik parlamentünknek az a beteg állapota, mely bizony egyikünknek sem szerzett gyönyört. Származik ez egyszerűen abból, hogy egy elkövetett, megbocsáthatatlan kormányzati hiba természetes következményének a lebonyolítását a kormány antiparlamentáris eljárással megakasztotta és így az ügynek ilyen vagy olyan módon való természetes kifejlődését megakadályozta. (*Úgy van! bal felől.*) A t. miniszterelnök úr, miután előbb kabinetkérdést csinált a 14. §-ból, eddig, legalább előttem, hallatlan politikai vakmerőséggel, maga proponálta ama szakasz módosítását. (*Mozgás jobbfelől*) A miniszterelnök úr minapi beszédjében ezért a tetéért még elismerésünket is követelte, mondván, hogy olyas valamit tett, melyre mi magunk szólítottuk fel. Igaz, hogy felszólítottuk; igaz, hogy hajlandók lettünk volna neki a legsimább, a legkönnyebb és az ő méltóságát legkevésbé kompromittáló visszavonulási utakat megengedni s számára hidakat építeni, de a kérdésnek csak egy stádiumáig: ama stádiumig tudniillik, melyben kijelentette, hogy ez ránézve kabinet kérdés.

E pillanattól fogva önértetes államférfiúra nézve nincs többé visszavonulás. (*Hosszantartó zajos helyeslés a bal- cs szélső baloldalon.*) Mert mit jelent a kabinet-kérdés? Azt, hogy én, ki a kabinet-kérdést valamely

szakasz vagy valamely intézkedés mellett fölvetem, egész államférfiúi egyéniségemet, egész kormányzati tekintélyemet s mindazt a befolyást, melylyel képeségeimnél, jellememnél, és múltamnál fogva a nemzetre és törvényhozásra bírok, latba vetem a végezt, hogy ez intézkedés elfogadtassék. *(Úgy van! Úgy van! bal felől.)*

Nos, t. Ház, a ki ily kijelentés után, attól az intézkedéstől, mely mellé állását így kötötte, megszökik, az kettő közül egyet bizonyít: vagy azt, hogy az a kijelentés, melylyel állását e szakaszhoz kötötte, nem volt komoly, vagy azt, hogy saját állásának és tekintélyének maga sem tulajdonít annyi súlyt, hogy az arra vonatkozó kijelentéseket feltétlenül kötelezőknek ismerje, hanem hogy azokkal játékot űzhet. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az egyik és a másik esetben gyógyíthatatlan sérelem esett magán a miniszterelnök úr államférfiúi és kormányférfiúi méltóságán és tekintélyén. Ez, t. Ház, végre is nem tartozik reám; de lehetetlen, hogy a miniszterelnök úr ne érezze, hogy az ő egyéni súlyához és tekintélyéhez ma a miniszterelnökség már nem ad semmit, hanem csak levon abból. *(Igaz! Úgy van! bal felől.)* A miniszterelnöknek, mint az ország egyik nagytehetségű fiának, mint közéletünk egyik nagyjelentőségű harezosának, a maga egyéni súlya minden körülmények között megvolna és megvan; de Tisza Kálmánnak, a miniszterelnöknek a történetek után, a semminél is kevesebb súlya van, *(Hosszantartó zaj és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mert ő oly körülmények között foglalja el azt a helyet, a melyek közt azt csak politikai reputációjának, államférfiúi önértetének rovására fog-

adhatja el és nem követelheti senkitől, hogy az ő kormányfőrfiúi tekintélyét többre becsülje, mint a mennyire azt önmaga becsüli. (*Élénk helyeslés a halva szélső baloldalon.*)

És ha való volna az, a mit szemünkre lobban-
tanak, hogy mi a miniszterelnök úr ellen (*Halljuk!
Halljuk!*) személyes gyűlölettel és ellenszenvvel vi-
seltetünk, akkor nekünk azt kellene kívánnunk: hogy
maradjon ebben a helyzetben, (*Halljuk! Halljuk!*) csak
maradjon mindaddig, míg kormányfőrfiúi tekintélyének
az a megsemmisülése rajta tovább évődik és egyéni
súlyát is ugyanoda redukálja, a hova kormányfőrfiúi
súlya jutott. (*Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.*) De
nem az egyéni gyűlölet, nem is a miniszterelnök úr
íránt táplált barátságos, vagy ellenszenves érzelmek
teszik azt a szempontot, a melyből én az ő helyzetét
bírálom és ezzel szemben a magam részéről állást
foglalok; mert hisz szavaimnak ő előtte kevés súlya
van; de ha volna akármilyen, én csak azt mondhatnám,
hogy mit tartok állásának befolyásáról az ő egyéni
pozíciójára, és mondhatnám, hogy azt őszintén sajná-
lom. De ez végre is nem reám tartozik. A mi reám
tartozik s a mi tartozik mindnyájunkra, az, hogy e
kormányzati tekintély megcsökkenése, az ő személyén
át kihat magára arra az állásra is, melyet elfoglal
(*Igaz! Úgy van! bal felől.*) és hogy az ő teljesen im-
parlamentáris helyzete a kormány ólén, okozza azt a
betegséget, a mely parlamentünket felforgatja s
nyugalomra jutni nem engedi. (*Élénk helyeslés bal felől.*)

És, t. Ház, ön megengedem — egész őszinteséggel
szólok — hogy bizony történt néha és történik az
ellenzék részéről is olyan, a mi az én feltétlen he-

lyesléssel nem találkozók. Hiszen egy sok tagból álló politikai szövetség, a mely erős érzelmek hatása alatt áll, mely érzelmek igazán erősek, elemiek és az emberek szívének a mélyéből fakadnak: nem szabályozható minden nyilvánulásban úgy, mint egy óramű, vagy egy lámpás, a melyet tetszés szerint le- és fel lehet csavarni. De utóvégre, nem az a kérdés, hogy egyes jelenségek, a melyek a küzdelem hevében itt vagy ott előfordulnak, feltétlenül helyeslést érdemelnek-e, vagy joggal szolgálhatnak-e bírálóat tárgyául. Ilyen mértéknek, ilyen szempontnak az alkalmazása lehetetlenné teszi az igazság kiderítését, mert a meddig emberek állanak egymással szemben, a pártok küzdelmében mindig fognak előfordulni az egyik s másik oldalon is botlások, melyeket az egyik párt a másiknak vég nélkül szemére lobbantathat. A kérdés, a melyet meg kell Ítélni, ha a helyzetet megjavítani, a helyzet problémáit megoldani és a parlamentet ismét egészségessé tenni akarjuk, az, hogy a dolog alapján és lényegében kinek van igaza; hogy ki fogja fel helyesen a parlamentáris és alkotmányos élet követelményeit: azok-e, a kik azt állítják, hogy a mely miniszternek a rendszere megbukott, az a miniszter az újonnan bekövetkezett rendszernek is lehet vezére, vagy a kik ennek ellenkezőjét állítják; azok, a kik azt mondják, hogy ha oly rendszabályban mutatkozott hibásnak a miniszterelnök kezdeményezése, melyet ő maga is kormányzati állása megtartásának alapfeltételül tekintett, ebből le kell vonnia a következményt, nemcsak a parlamentarizmusnak, de a férfiúi adott szőhűségének érdekében is; *(Zajos helyeslés és tetszés a*

bal- és szélső baloldalon.) vagy azok fogják-e fel helyesen a parlamentarizmust, a kik azt mondják: kabinetkérdésekkel lehet játszani, a nemzetet, az alkotmányosságot, a nemzet önértétét sértő hibákat lehet elkövetni, de mindezt egy pár hét alatt lehet elfelejteni és tovább kormányozni: ez a kérdés t. Ház, és ennek megítélését bátran a t. túloldalra bízom. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Egy Bismarck mondhatja, hogy ő nem törődik azzal, ha legfontosabb javaslati megbuknak, ő azért helyén marad, mert hiszen ő sohasem lépett fel azzal a követeléssel, hogy parlamentáris miniszter s a német birodalom és a porosz alkotmány szintén nem lép fel azzal a követeléssel, hogy ott parlamentarizmus van. Ámde a parlamentarizmus egyik lényeges alapkelléke éppen az, hogy az egyéneket nem lehet elválasztani a rendszabályoktól, hogy ők ezekért felelnek egész politikai sorsukkal. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És mi marad akkor, ha ezt az alapkövet az alkotmányos életből kivettük? Hiszen, t. Ház, ez a nemzet biztosítéka azzal az óriási túlsúlylyal szemben, melyet a hatalom és az állam minden eszközöknek birtoka a lefegyverzett társadalommal szemben képvisel. Csak ez, csak e tisztességi tudat fentartása, csak annak az elvnek a biztosítása, hogy az, a ki valamit vétett, vonja le annak a következményeit, vagy vele szemben vonassanak le a következmények. Ha a felelősségnek ezt az elvét az alkotmányosságból kidobjuk; ha lehet ezt megtámadni; ha lehet az alkotmány, a nemzet önértete ellen hibákat elkövetni s tovább kormányozni és tovább helyen maradni, mintha semmi sem történt volna: akkor a nemzetnek a ha-

falómmal szemben minden biztosítéka megszűnik és akkor a parlamentarizmus hazug leple alatt ki vagyunk szolgáltatva kísérletezéseknek és merényleteknek. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* De, t. Ház, nemcsak parlamentáris elv, hogy kiki a maga tetteinek felelősségét viselje el, azokért bünhődjék: ez egyszersmind nagy erkölcsi elv. *(Igaz! l^gy van! bal felől.)*

És ezért, visszatérve arra, a mit előbb mondtam, nem tagadom, hogy a szenvedélyességnek az a külső megjelenése, a mely e parlamentnek eddig nyugodt légkörét megzavarta, gyakran reám is igen kellemetlenül hatott. De ezekben van-e a legfőbb baj? T. képviselőház! A láz tünetei is igen kellemetlenek a betegnél, de a láz maga vajmi ritkán az alapbetegség. A láz, rendszerint, a testben lappangó valamely más betegség tünete, a természet gyógyulási kísérleteinek gyakran igen kellemetlen és veszélyesnek látszó, néha valóban veszélyes, de szükséges tünete. Ha a betegség meggyógyítatik, a az maga is megszűnik; de ha a láz előbb szűnik meg, mintsem a betegség alapja és anyaga eltávolodott volna a testből: akkor a láznak a megszűnése gyakran a halálos katasztrófa bekövetkezésének jele; annak a jele, hogy az organizmus már nem reagál a benne lakó betegség ellen. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A mi parlamenti szervezetünkben, t. Ház, egy betegség van, a mely nincs meggyógyítva. A parlamentarizmusnak erkölcsileg legfontosabb alapelve, hogy államférfiak politikai rendszerektől, az általuk javasolt rendszabályoktól el nem választhatók; hogy a rendszabályok és rendszerek bukása után ugyanaz az államférfiú

meg nem maradhat; hogy az elkövetett hibáknak parlamenti következményüknek kell lenni. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ennek az elvnek a figyelmen kívül hagyása a mi parlamentünket beteggé tette minden ízében, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És én sajnálom, hogy a nemzet közéletében nem volt meg az az erő, hogy e betegséget akkor, mikor az első stádiumában jelentkezett, rögtön magából kilökte volna. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De még ennél is nagyobb bajnak tartanám azt, ha e betegség fennmaradásának idején megszűnnének a láznak, a betegség ellen való reagálásnak a jelei. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Bocsánatot kérek, t. képviselőház, már az előrehaladt időre való tekintetből is *(Zajos felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Halljuk! Halljuk!)* be kell zárnom beszédemet. *(Halljuk! Halljuk!)* És teszem ezt még ama harmadik szempontnak a rövid kiemelésével, hogy a történetek után, még ha azokra és szükségszerű parlamenti következményükre a feledés fátyolát akarnók is borítani, a miniszterelnök úr annak a nagy munkának vezetésére, a melyre a rekonstruált kormány vállalkozott, már azért sem képes, mert az ahhoz szükséges kormányzati tekintélye elveszett. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Nehezen definiálható fogalom ez a tekintély, t. Ház, mégis megkísértem ecsetelni, hogy mit értünk alatta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Tekintélye van annak, a kiről meg vagyunk győződve, hogy ítélete minden körülmények közt a helyeset el fogja találni; a kiről meg vagyunk győ-

zódve, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy minden kijelentése komoly megfontoláson alapszik és határozott, könnyen meg nem másítható, férfias akaratnak a kifejezése. *(Élénk tetszés a bal és szélső baloldalon.)* Az előtt, a kinek tekintélye van, ellenfelei is tisztelettel hajlanak meg, az a saját követőinek körében felmerülő apróbb véleménykülönbségeket könnyen elintézheti, mert mindnyájan szívesen kompromittálnak az ő nézetében, mivel azt egy szilárd jellem és itőlőkópes szellem kifolyásának tekintik. *(Úgy van! Úgy van! a hal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Tekintély nélkül, ilyen erkölcsi és szellemi hitel nélkül, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* az ország ügyeit vezetni nem lehet. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ilyen tekintély nélkül lehetetlen harmóniába hozni azokat a különböző igényeket, a melyeket az egyes tárczák élén álló férfiak — mindegyik a maga tárczájának szempontjából — támasztanak és lehetetlen a kormányzati akciókat akként dominálni, hogy abban helyes egymásután és harmónia hozassék be. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ilyen tekintély nélkül lehetetlen a trón elé lépni és a trón előtt a nemzet érzületeit, szükségait, a nemzet féltékenységeit hatályosan tolmácsolni. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ilyen tekintély nélkül lehetetlen oly kérdéseket védelmezni és azok megoldását keresztülvinni, a melyeknek a megoldásánál jogos és nagy érzékenységek, sőt szenvedélyek felett kell diadalmaskodni, mert a legfényesebb érvelés után is mindig marad még egy megoldatlan tört-száma a kételynek, melyet semmi más nem távolíthat el, mint

az a hit, mely — bevallottan — egy államférfiú követői közt, de hallgatag néha ellenfeleinek szívében is él: hogy ez a rendszabály nem lehet nagyon helytelen, mert ez a férfiú proponálta. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Ha őszinték akarunk lenni egymással szemben, be kell vallanunk, hogy a miniszterelnök úr a hitel e kellekeinek, melyek a tekintélyt adják, egyikével sem rendelkezik. *(Igaz! Úgy van! bal felől. Ellenmondások jobbfelől. Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Én, t. képviselőház, nem beismérést kívánok a t. túloldalról. Tudom, hogy az a helyzetnél fogva lehetetlen. Én elmondom, a mit hiszek. meg vagyok győződve, hogy ha most tiltakoznak is ellene, igen sokan az urak közül meg fogják később gondolni és érezni fogják annak a súlyát, a mit mondtam, mert az tényeken alapszik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Vájjon bízhatnak-e őszintén annak a férfiúnak helyes judíciumában, a ki oly hihetetlen, oly könnyen elkerülhető hibát követett el a politikai tapintat legkezdetlegesebb szabásai ellen, mint a véderő-javaslat benyújtásánál? *(Nyugtalanság és felkiáltások jobbfelől: ismét a véderő-javaslat! Zajos helyeslés a bal felől. Halljuk! Halljuk! Méltóztassanak elhinni (Halljuk! Halljuk!) engem épp oly kevésbé közbeszólás, mint zajongás meg nem zavar eszemjárásában, sem arra nem birhat, hogy abból, a mit elmondani kötelességemnek tartok, csak egy jöttát is elengedjek. (Halljuk! Halljuk!)*

Vájjon bízhatunk-e abban, t. képviselőház, a mir a miniszterelnök úr bármily ünnepélyességgel állít. hogy az egy átgondolt, könnyen meg nem másítható.

érett; akaratnak a kifolyása legyen, midőn az az ismert játék a 14. § kabinet-kérdésével, előttünk van mint praecedens; mikor egy másik kérdésben — melyről ma is volt szó — a honosítási kérdésben egy hónap alatt négy, egymással ellenmondó nyilatkozatot mondott, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások jobb felől.)* — lesznek bátor annak idején bebizonyítani — mely nyilatkozatnak vége egy Ígéret, a mely Ígéret megtartása az első nyilatkozat meghazudtolása, *(Úgy van! balfelől.)* meg nem tartása pedig — t. szomszédaimra *(a szélsőbalra mutat.)* bízom annak megítélését, hogy micsoda. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* Mindezek után, lehet-e azt gondolni és elhinni, hogy van elfogulatlan és független gondolkozású képviselő a túloldalon, ki ma még azzal a bizalommal néz a t. miniszterelnök úrra, midőn fölkel, hogy most a helyzetnek megfelelő szót fogja mondani és nem inkább aggodalommal, hogy nem mártja-e be magát még jobban? *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* Van-e, ki a közelmúlt tapasztalásai után mer abban bízni, hogy ő a legkényesebb viszonyokban mindig a leghelyesebb megoldásokat el fogja találni, midőn az utolsó év története az egyik baklövésnek a másikra való halmozása? *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

És, t. Ház, ha egyéb indok nem volna, annak a nagy reform-munkának, a melynek keresztülvitelére a a kormány vállalkozott és a melynek keresztülvitele nagy küzdelmek nélkül nem lehetséges, annak a nagy reform-munkának akarnak neki menni egy ilyen megviselt tekintélyvel az ügyek ólén? *(Zajos helyeslés és*

tetszés a bal- és szélső baloldalon.) Egy ilyen megviselt tekintélyvel élükön mernek azoknak a kényes kérdéseknek szemébe nézni, melyek — bármit mondjon is e tekintetben Pulszky Ágost képviselő úr — közjogi helyzetünknel fogva mindig fel fognak merülni és a hol egyfelől szilárdan meg kell óvni Magyarország jogait és nemzeti érdekeit, másrésztől egyéni tekintélyvel is el kell oszlatni a hazafias aggodalmakat, midőn azok a szükséges mértéken túlmennek? *(Úgy van! balról)*

T. Ház! A parlamentáris helyzet orvoslásának szempontjából, abból a célból, hogy a jövő elé biztossággal és bizalommal nézhessünk, e helyzetnek gyökeresen meg kell változnia.

A jelenlegi kormánynak összealkotásában és nyilatkozataiban pedig csak egyes üdvös rendszabályokra látok törekvést, sőt látom egy programnak az irányelveit, melyekkel én rokonszenvezek, de e kormány élén még mindig a múlt szellemét látom, mely ha nem gyakorol befolyást, nem oda való, ha befolyást gyakorol, ezt a reform-művet csak megronthatja; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* de ama kényes közjogi viszonyok kezelését, melyek közi élünk, sem lehet továbbra is megnyugvással a miniszterelnök úr vezető kezére bízni; *(Igaz! Úgy van! /W-felvl.)* és, a mi fő: az általa és állásában maradása által nyújtott példa a politikai erkölcsök felfogására nem emelőleg, hanem még tovább demoralizálólag hat. *(Zajos helyeslés a bal és szélső baloldalon.)* Mindezek alapján e kormányzatot a maga egészében üdvösnek nem tarthatom és a költségvetési törvényjavaslatot nem fogadhatom el. *(Hosszantartó zajos helyeslés, élénk éljenzés és taps a bal- és a szélső baloldalon.)*

A VÉDERŐ-VITA UTÁN.

— 1889. október 7. —

E beszéd, melyet Apponyi a jászberényi választók előtt mondott el, mintegy záróköve annak a nagy politikai akciónak, melyet a szónok a véderővitában fejtett ki. A közvetlen előtte közölt beszéd, melyet később tartott, a parlamentben, tévedésből került e beszéd elé, a mi azonban., azt hisszük, alig fogja zavarni az olvasót, miután mindkét beszéd csaknem egy időbftl való s nagy vonásokban rokontermészetű is.

Tisztelt választó közönség!

Mindig örömmel jelenek meg körükben és megvallom, nagy nélkülözés volt rám nézve, hogy ezt, egy kis gyengélkedés miatt, közvetlenül az utolsó ülészak után nem tehettem. Annál inkább örülök, hogy az akaratomon kívül eső mulasztást most pótolhatom és hogy számot adhatok önöknek egy oly ülészak eseményeiről, melynél az ellenzékre nézve fényesebb és dicsőségesebb a haza parlamenti lapjaira csak igen kevés van följegyezve; *(Igaz! Úgy van!)* hogy számot adhatok önöknek a helyzetről, mely, ha még nem is teljesen világos és nem is teljesen érett, mégis forduló pontot jelent hazánk fejlődésében és szép reményekkel bíztat a jövőben. Ennek az ülésznak ki-

magasló eseménye, a mostani megváltozott politikai helyzetnek előkészítője, a nagy véderővita volt. Ennél a vitánál dicsőségesebb emléke az ellenzéknek nincs. Annál a javaslatnál pedig, melyet a kormány terjesztett elő, sötétebb szégyenfolt a jelenlegi kormányzat történelmének lapjain nem található.

Az igaz, megkísértették az ellenzék dicsőségét kisebbiteni azokkal a rendzavarásokkal, melyek a véderővita alkalmával Budapest utcáin előfordultak. Ezeket a rendzavarásokat senki nálamnál erősebben el nem ítéli; nem ítélte el még akkor sem, midőn történtek. De ezeknek a színezetén át tekinteni az akkori nagy eseményeket; ebből az egész nagy téli hadjáratból egyebet nem látni, mint a mit a miniszterelnök úr, nagyváradi beszédének tanúsága szerint, látott, hogy t. i. kísérlet történt a kisebbség részéről a hatalom bitorlására: ez oly kicsinyes, a politikai államférfíui komolyságot nélkülöző felfogása nagy dolgoknak, mely az egész eddigi politikai rendszerbe teljesen beleillik.

Hisz Angliában a harminczas években, midőn Angliának e századbeli legnagyobb belső átalakulása, a választási reform-bili ment keresztül, több városban sokkal komolyabb zavargások fordultak elő. Nevezetesen Bristolban a lázongó tömeg napokig uralkodott a város fölött, London utcáin pedig kövekkel dobálták meg Wellington herceget, Anglia legdicsőbb hadvezérét, a ki talán Angliának többet jelentett, mint a mit jelent Magyarországnak Tisza Kálmán. Kétségtelen, hogy ez helytelenül történt. De jut-e valakinek eszébe ezért a választási reformot keresztül vitt lord Greynek, Broughamnak, lord Rus-

selnek dicsőségét kisebbíteni? Később, 1867-ben, midőn Disraeli miniszterelnök választási reformja készült, a londoni tömeg a Hyde-parkban a vasrácszatot szétbontotta és azzal fölfegyverkezve veszélyeztette a közbiztosságot. Vájjon jutott-e azért eszébe a kormányférfiaknak azt mondani: most azért sem visszük keresztül a reformot! És jutott-e valakinek eszébe, hogy e vívmányok dicsőségét el akarja homályosítani, azért, mert a politikai vezérek akarata ellenére és tudtán kívül oly tünetek merültek fel, melyek, sajnos, minden mélyre ható mozgalomtól, minden nagy nemzeti felindulástól elválaszthatatlanok, még ott is, hol az alkotmányosságot becsületesen és loyálisan kezelik. Hát még oly országokban, mint nálunk, hol a hit abban, hogy a népakaratot törvényes úton, a hivatalos presszióval és korrupcióval szemben érvényesíteni lehessen, a fagypontra szállott!? Gyermekes felfogásra, vagy gyenge idegrendszerre számít az a kísérlet, mely oda irányul, hogy az ellenzék dicsőségét a múlt téli hadjáratban előforduló zavargások miatt kisebbítse és mely ez által a figyelmet el akarja terelni attól, a mi tulajdonképpen és egyedül a főkérdés, hogy t. i. ama vita tárgyára nézve kinek volt igaza: a kormánynak-e, vagy az ellenzéknek?

Mondtam, hogy maradandó szégyenfoltja a mostani kormányrendszernek a véderő javaslat, mely egyik szakaszában a nemzet alkotmányos jogainak teljességét akarta megsérteni és megnyírbálni, második szakaszában pedig a magyar nemzeti kultúrát fenyegette. De mi ennek a harcnak sikerével és eredményével meg lehetünk elégedve. Meg lehetünk elégedve magát a javaslatot illetőleg is. Mert hiszen ama ve-

szedelmes, a nemzetre nézve megszegyenítő két pont közül az egyik, a 14. §. eltűnt a föld színéről. A másik, a 25. §. fölötti csata, mondhatom, eldöntetlen maradt, mert formailag ugyan a többség elfogadta ezt a szakaszt, de ha visszatekintünk a benyújtott határozati javaslatra és az annak magyarázatául tartott beszédekre; ha visszagondolunk a közös hadügyminiszternek a delegációban tett nyilatkozataira, mit látunk? Mindent elkövetnek, hogy az a szakasz gyakorlati hatással ne bírjon. Ma már remélhetjük, hogy, az intéző körök belátása folytán, a kik érezték, hogy nem jó a magyar nemzeti önérzetet, még a Tisza-regime tizenötödik évében sem, vérig fellázítani: remélhetjük, mondom, hogy e köröknek, a mi parlamenti hadjáratunk által fölbresztett belátása folytán ez a szakasz gyakorlatilag sokat fog az éléből veszíteni.

De ha ez így van, t. választó közönség, akkor igazán dicső fényben ragyog az a bölcsesség, mely következményeiben kiszámíthatatlan nagy harcokat provokált, csak azért, hogy azután utólag e harcok eredményét önmaga igyekezzék minden gyakorlati jelentőségétől megfosztani.

Meg lehetünk tehát elégedve e vitának ered* menyével, különösen, ha azt tekintjük, hogy milyen átalakító hatást gyakorolt az egész politikai helyzetre. Ezt a hatást talán későbbi nemzedékek jobban fogják megérteni, mint mi, de látjuk és mérlegelhetjük bizonyos pontig már mi is.

Mondhatjuk, hogy ez a vita tisztító viharként zúgott végig hazánk korhadt politikai életén. Mondhatjuk, hogy e vitánál egy új korszak kezdődik, a mely korszak még teljesen nem tisztult meg a

múltnak hagyományaitól, a múltnak rátapadt emlékek tői, a mely korszak még nem küzdötte ki magát a teljes világosságig, de a melyet körvonalaiban már láthatunk, a mely korszakot mi, közjogi alapon álló ellenzék hívei, büszkén akképp jelezhetünk, hogy kezdődik a mi eszméink diadalának korszaka.

Az igaz, hogy megmaradt a miniszterelnök úr a hatalom polczán, megmaradt a kormánynek élén, de kénytelen volt a közvéleménynek reá és pártjára nehezedő súlya és pártjának reá gyakorolt erkölcsi kényszere folytán több egyes tárczának élére oly férfiakat állítani, a kiknek részint politikai múltja, részint most kifejtett nézetei és programja ellentétben áll azzal a politikával, melyet a miniszterelnök úr tizenöt éven át követett — és e férfiak programja sok tekintetben rendszerváltoztatást ígér.

Ha mi ezt konstatáljuk, t. választó közönség, akkor erre azt a vádat kapjuk válaszul, hogy mi tulajdonképpen csúnya dolgot művelünk, mert mi a miniszterelnök úr új miniszter társait intrigánsokként tüntetjük fel, a kiknek egyéb gondolatjuk sincsen, mint hogy megbuktassák azt a miniszterelnököt, kinek kabinetjébe beléptek. Ily színben akarjuk feltüntetni, a miniszterelnök úr nagyváradi beszéde szerint, a kormány ama tagjait, kiknek törekvéseivel, egyéniségeivel, nem tagadom, rokonszenvezünk.

De nem így van, t. választó közönség! Mert mi azokat a férfiakat sokkal nagyobbra becsüljük, sem hogy ily utógondolatot tulajdonítsunk nekik. A mi felfogásunk róluk az, hogy midőn a miniszterelnök úr kabinetjébe, eddig vallott elveiknek teljes fenntartása mellett, beléptek, akkor ők abban a hitben éltek

és élnek, hogy lehet ezt a kormányzatot belülről is meggyógyítani, tehát ezt a többséget saját kebeléből átalakítani és hogy magát a miniszterelnököt az elvek igazságának ereje, a körülötte csoportosult új egyéniségek ereje, a hazai viszonyok parancsoló szava, a közvélemény felébredése arra kényszeríti, hogy, tizenöt évi múltjától megváltván, annak hagyományait feláldozván, ő maga is legalább akadálya ne legyen ama reform-érának, melyet új miniszterársai közül többen kívánnak. Ezt gondolom én ama férfiak felfogásának, kik, habár múltjuk a miniszterelnök úréval sokféle ellentétben áll, a kabinetbe beléptek. És én, t. választó közönség, nem habozom kimondani, hogy ezt tévedésnek, ámbár mindenesetre jóhiszemű tévedésnek tartom. Bennem erősen él az a hit, hogy csak a jelenlegi rendszernek teljes összerokadja és az azt képviselő férfúnak, kinek nevével e rendszer össze van fűzve, a hatalomtól eltávolítása által következhetik be az egészséges és teljesen kielégítő állapot.

Mondom, tévedésnek tartom azt a hitet, melyben a reform eszméjét képviselő miniszterek vannak; de jóhiszemű tévedésnek tartom, mely tiszteletemet és rokonszenvenemet irántuk nem csökkenti, ám abban megakadályoz, hogy ő velük hasonló úton haladjak. És éppen azért, mert ezt tévedésnek tartom; mert egyrésztől nem hihetem azt, hogy az új éra férfiai ünnepélyes nyilatkozataik ellenére a miniszterelnök úrral való együttműködés kedvéért elveikről lemondjanak; másrészt a lélektan törvényei szerint lehetetlennek tartom azt, hogy egy magát tizenöt év óta valamely rendszerbe beleélt államférfiú, különösen midőn

a rendszer az ő egyéniségének kifolyása, más rendszerre átmelessen: éppen azért tartom a mai helyzetet befejezetlennek, tartom én azt a jövő fejleményei kezdetének. És ezért tartom ezzel szemben a mi hivatásunkat talán még fontosabbnak, mint a minő fontossággal birt ennek az érának kezdete előtt.

T. választó közönség! A kormány kebelében az a szellem, mely mit sem gyűlöl inkább, mint a világosan körülírt jogot, a precíz jogszabályt, a határozott biztosítékot s mit sem kedvel jobban, mint a személyi uralmat, az önkényt és, mondjuk egyszóval, a korteskedést: küzd azzal a szellemmel, mely a joguralmat akarja előtérbe állítani a modern állami szervezetnek alapja gyanánt, mely a polgárokat arra hívja fel, hogy jogaikkal élni és azokat megvédelmezni tudják.

E két szellem közül egyiknek vagy másiknak buknia kell; mert ha kompromisszumra lépnek egymással, akkor a kettő közül a nemesebb: a jogura* lom szelleme bukik el.

Hy bizonytalan helyzetben indul meg a reformmunka, váltja föl az eddigi tespedést a kormány kezdeményező tevékenysége. Ha tehát szükség volt arra a pártra, mely a maga egész tisztaságában fogta fel és képviselte közéletünkben a jogállam eszméjét és annak minden konzekvenciáját, a törvényhozási alkotásokban éppen úgy, mint a kormányzat szellemében; ha szükség volt erre a pártra, hogy tetekre buzdítsa a tespedésbe süllyedt kormányzatot: kétszeresen szükség van erre a pártra akkor, midőn e tespedés megszűnik, midőn az alkotási tevékenység a kormányzatnak ily heterogén összealkotása mellett megkezdődik. Szükség van azért, hogy a kormány-

zat és az új alkotások valóban a jognak, a jogállamnak eszméjét képviseljék és hogy a régi szellem fondorlatainak ne sikerüljön azokat az eszméket, melyeket mi is zászlóinkra irtunk, meghamisítani eltorzítani. *(Élénk helyeslés.)*

Az, a mit most mondtam, jelzi azt a feladatot, mely előttünk áll és a melynek betöltésére hivatva vagyunk. *(Élénk éljenzés.)*

Ez nehéz, ez kényes, de egyszersmind dicső és nélkülözhetetlen feladat. Ellenőrizni annak a kormány-
nak törvényhozási kezdeményezéseit, kormányzati
tevékenységét, a mely kormányban vannak a hala-
dásnak, vannak az állam eszményi felfogásának
képviselői, de ott vannak a régi szellemnek kép-
viselői is; a hol tehát megvan az aggodalom, hogy az
eredmények e két ellentétes szellem egészségtelen
kompromisszumának jellegét fogják magukon viselni:
ettől a veszélytől a hazát megóvni, a felvirult remények
elhervadását megakadályozni, a régi rendszerbe való
visszasüllyedéséből közéletünket megmenteni, erre csak
egy eszköz van: oly pártnak létezése és működése,
őly pártnak erélyes fellépése, mely a fennálló közjogi
alapon áll, és mely a diadalra hivatott államfentartó
és haladási eszményeket hamisítatlanul, kompromisz-
sumok szüksége nélkül képviseli; mely azok egész
tisztaságának mértékét alkalmazhatja, minden mellék-
tekintet nélkül, a képviselőház elé kerülő előterjeszté-
sekkel szemben. *(Hosszantartó zajos helyeslés)*

En tehát, t. választóközönség, szükségesebbnek
tartom, mint valaha, hogy az a párt, melyhez
tartozom, erélyesen, buzgón, lankadatlanul teljesítse
hívását a parlamentben, a sajtóban, a közön-

séggel való társadalmi és politikai érintkezésben, és a mennyire tőlem függ, t. választó közönség, hála Istennek, visszanyert ép erővel,, e kötelességet teljesíteni is fogom, *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés.)*

Azok között a reformok között, melyek napirendre kerültek, egy van, mely a közfigyelmet, mégpedig méltán, mindenekelőtt és mindenekfelett magára vonja és ez a közigazgatási reform eszméje, hogy ne egy egészen szabatos, de általánosan használt kifejezéssel éljek: az állami közigazgatás behoatálának kérdése. *(Halljuk! Halljuk!)*

Évek óta ismerik önök az én nézetemet e kérdésről ismerik abbeli meggyőződésemet, hogy én a hazai közélet egységessé tételét, a politikai szabadság biztosítékainak megerősítését, az egységes állami szellemnek kifejlesztését, a nemzetnek minden kül-és belveszedelem ellen való biztosítását nem tudom képzelní e reform nélkül. *(Élénk helyeslés.)*

Önök jól tudják, hogy e reformeszmé politikai működésének egyik központja. Hiszen én azt önök előtt igen gyakran kifejtettem. *(Élénk helyeslés.)* Ebből folyólag, t. választóközönség, miután én ily nagyjelentőségűnek tartom e reformot, rosszul ismerne engem az, a ki azt képzeli, hogy én e reformot, ha bármely oldalról indítványozzák, ha helyes alak-és minden biztosítéktól környezve indítványozzák, hogy e reformot ellenezni, hogy én ezzel szemben más, mint támogató álláspontot elfoglalni képes volnék. *(Élénk éljenzés.)* Ha ezt tenném, ez egyik legszilárdabb meggyőződésnek, politikai életemhez leginkább hozzáfűzött egyik eszmének a megtagadása volna. *(Élénk éljenzés.)*

De, tisztelt; választó közönség, éppen azért, mert én ennek a reformnak oly nagy és oly messzeható, oly nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítok, erre a reformra nézve kétszeres mértékben áll az, a mi minden organikus reformról mondható, hogy azt meg nem csinálni kisebb baj, mint rosszul megcsinálni. *(Élénk helyeslés.)* Előre, kijelentem tehát, hogy a kormánynak erre vonatkozó előterjesztéseit abból a szempontból fogjuk megbírálni, vajjon a szervezet, melyet alkotni kívánnak, önmagában véve egészséges, gyakorlatias, a mi hazai viszonyainknak megfelelő-e; *(Élénk helyeslés és tetszés.)* különösen pedig, minthogy a választott tisztviselők nagy része kinevezés által jutna hivatalba,, egyúttal létesülnek-e a hatályos önkormányzat fönmaradásának és a politikai szabadságnak mindazon biztosítékai, melyek nélkül e reform nem volna egyéb, mint átmenetel az ázsiai állapotok anarkhiájából a közigazgatási deszpotizmusba. *(Igazi Úgy van!)* E biztosítékokat is, t. választó közönség, többször fölemlíttem önök előtt.

Hogy a kormány tanácskozásából kikerülendő előterjesztések ezeknek a szempontoknak meg fognak-e felelni; arra nézve a miniszterelnök úr nagyváradi beszédében épp oly hiába keresne valaki útmutatást, mint ha abból a beszédből azoknak az indokoknak felismerésére akarna jutni, melyek a miniszterelnök urat arra bírták, hogy tizenötven át elfoglalt álláspontját egy homlokegyenest ellenkező állásponttal cserélje fel. *(Élénk derűltség.)*

Én, t. választó közönség, ezt a két dolgot egymástól elválasztom: magát azt a reformot, melyet, ha célszerűen akarunk keresztülvinni, melyet, ha ellátnak

a szükséges biztosítékokkal, helyeslem és támogatom; de egyúttal elítélem az oly államférfiú szereplését, a ki, jóllehet az ő valójához oly nagyon hozzá volt tapadva a régi magyar adminisztráció eszméje, most önmagát érzi arra hivatottnak, hogy keresztül vigye az ellehkező eszmét: keresztül vigye azt az eszmét, melyet még az idén, újévi beszédében oly élesen elutasított, (*Élénk derűltég és tetszés.*) Valójában, t. választó közönség, nem nagy mesterség a hatalom polczán maradni, ha az ember semmiféle elvhez, semmiféle meggyőződéshez nem köti az állását, hanem egymásután mindenféle politikai irányt hajlandó képviselni. (*Élénk tetszés.*) Én, t. választó közönség, azt az eljárást, hogy ugyanazok, a kik valamely reformot elvileg elleneztek, magukat érzik hivatva annak keresztülvitelére, nemcsak a politikai elvszilárdság, nemcsak a politikai komolyság, nemcsak a parlamentarizmus követelményeinek szempontjából ítélem el, hanem veszélyt látok ebben magának a reformnak jószágára, annak helyes módon való keresztülvitelére is. (*Élénk helyeslés! Igaz! Úgy van!*)

Mert egy eszmét nem vihet ki helyesen az, a ki nincs annak valóságától áthatva egész lelke mélyéig; mert egy akkora nagy reformot, melyben számos előítélettel, számos tiszteletreméltó érzékenységgel, de számos érdekkal is kell megküzdeni; melyben egy nemzeti szervezetet kell alkotni: nem valósíthat meg az, a ki csak a külső körülmények hatása alatt, lehet, ímmel-ámmal barátkozott meg vele? Ezt csak azok valósíthatják meg, a kiknek eszejárása éveken át beleélte magát és nem az, a ki még újkor is azt mondotta, hogy e reform nem kell

a ki alkalmasint a véderő vita alatt győződött meg arról, hogy mégis szükséges lesz valami újat keresztülvinni. *(Élénk derűtség.)* Ha mi ezt hangsúlyozzuk, azt szokták mondani, hogy ez személyes politika; azt mondják: ez ellenzéki politika; hogy — midőn a miniszterelnök úrnak a megbuktatására törekszünk egyebek között, — személyes gyűlölet, személyes féltékenykedés, személyes irigykedés sugalmazza ezt. *(Élénk derűtség.)* Hát, t. választó közönség, ha bíró elé állítanak valakit, a ki valamely kihágásban vétkes és a bíró e vétkes embert elítéli, akkor a bíró személyeskedik és személyes politikát követ-e? *(Élénk derűtség.)* Mert hiszen ez a baj már megtörtént, mely miatt a bűnöst bíró elé viszik, azt a bajt az által, hogy a tettes bűnhődik, nem történté tenni nem lehet. Ennélfogva csupa személyeskedés a bíró részéről, hogy mikor a dolgon segíteni már nem lehet, azt az embert mégis elítéli. *(Élénk derűtség.)*

Szakasztott ugyanaz a viszony áll a politikai egyéniségekre nézve. Ugyanaz a nagy elv, mely a büntetőjog terén abban nyilvánul, hogy a vétkesnek el kell vennie büntetését, még akkor is, ha az okozott kár e büntetés által helyre nem hozható; ugyanaz az elv, mely szerint a mag, mely rossz talajra hull, nem képes csirát hajtani; ugyanaz az elv, mely szerint a ki tékozol, a ki hanyag, a ki korhely, elpusztul: ugyanaz az elv követeli azt is, hogy azok az államférfiak, kik politikai hibákat követnek el, e hibáknak következményeit is tartoznak viselni. *(Hosszan tartó zajos helyeslés.)*

Ez az elv az ok és okozat összefüggésének az elve a világrendben. Ez az elv az erkölcsi világrendben a felelősségnek nagy elve. *(Zajos helyeslés.)*

Vegyük ki a felelősség elvét az életből és felbomlik az erkölcsi világrend: rablóbarlanggá válik az egész világ. Vegyük ki a felelősség elvét a politikai életből és a nemzeteknek nincs többé semmi biztosíték a kontárok kísérletei vagy a zsarnokok bünei ellenében. (*Hosszantartó zajos tetszés.*)

Ha nincs az kimondva, ha nem érvényesül az, hogy az államférfiú, midőn nagyfontosságú cselekményekkel lép nemzete elé, egész egyéniségével felelős azok következményeiért; hogy az egész egyénisége, állása azok sikeréhez, értékéhez van kötve: ha ehhez az elvhez nem ragaszkodunk, akkor csak menjenek neki a politikai szédelőgök az országnak, akkor engedjenek meg maguknak mindent a szabadság ellenségei; akkor csak próbálják meg a nemzet ellen fondorkodó álcázott ellenségek, hogy a nemzetnek mikép tudnak ártani. Mert legfőllebb nem sikerül a vállalkozás: de őket semmi baj nem érheti. (*Élénk tetszés. Igaz! Úgy van!*)

Ha lehet oly nagy mérvű politikai hibákat elkövetni, mint a minő, hogy egyebeket ne említsek, a véderőjavaslat benyújtása; ha lehet semmiért — mert hiszen egyik részét elvileg, a másikat gyakorlatilag elejtették — egy nemzet alkotmánya ellen merénylet megkíséreni, a nemzeti önérzetet megsérteni, bonyaldalmákat előidézni a monarchia szervezetének legkényesebb pontján, a hadsereg és a nemzet közti félreértéseket veszedelmes fokig nevelni; ha mindezt meg lehet tenni s azután szabad tovább kormányozni, mintha semmi sem történt volna; ha mindez semmi következménnyel nem jár arra nézve, ki azt elköveti: akkor mi biztosítékunk van arra nézve, hogy holnap-

után más valaki még rosszabbat nem próbál a nemzettel? (*Hosszantartó zajos helyeslés.*)

A felelősség nagy elvének alkalmazása politikai egyéniségre, nem személyes politika, hanem az örök igazság nagy elvének, a társadalmi és állami élet e mellőzhetlen következményének érvényesítése. Ez egyszerűen gát akar lenni a jövőbeli merényletek és kontárkodások ellen. Ez egyszerűen az, a mit önérzetes államférfi önmagának követel, ha mások nem követelnék azt ellenében. (*Zajos tetszés.*)

Azzal együtt, hogy az ellenzékét személyes politikával vádolják, egy még sajtóságosabb jelenséggel találkozunk a nagyváradai nyilatkozatokban. Ugyanis egyszerre azt tapasztaljuk, hogy a kormánypárt kiváló egyes tagjai azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy majd mit fognak tenni, ha az ellenzék személyes támadásokkal a parlamenti rendet megzavarja. Es előre mondják az ellenzéknek, hogy akkor ők oda fognak állani és a hatalom minden eszközével visszafogják torolni ezt az eljárást. Szeretném tudni. Vájjon azon a sejtelmén kívül, hogy talán volna rá ok, mi az, a mi a kormánypárt e jeles férfait arra bírja, hogy ezt az ördögöt falra fessék, s már most foglalkozzanak azzal a föltevessel, hogy az ellenzék a parlamenti tárgyalások nyugalmas befolyását meg fogja zavarni? Hiszen teljes csendben folyt le a nyári szünet, még a hírlapok terén sem folyt oly élénk polémia, a minőt talán a multak emléke indokolna. Mi bírhatta ezeket az urakat arra, hogy most egyszerre felvessék e kérdést önmaguknak és az általuk feltételezett eseményekkel szemben előre is hősiess állásokba helyezkedjenek? (*Élénk derűtség.*)

Hogy akademicice beszéljek én is — mert hát a miniszterelnök úr sokat beszélt akademicice Nagyváradon — legyen szabad nekem is egyszer ugyanazt tenni. Tegyük fel, hogy az ellenzék némely tagjában valójában megvolna a hajlandóság a multak fölött érzett felháborodásának oly alakban adni kifejezést, mely a parlamenti tárgyalások nyugodt lefolyásával össze nem egyeztethető. Tegyük fel, — mindig akademicice beszélve — hogy az ellenzék vezéreinek, kikhez félig kiengesztelő, félig fenyegető hangon intézik ezek az urak szavaikat, most valóban arra kellene törekedniök, hogy az ellenzék hevesebb vérmérsékletű tagjait ilyen szándékról lebeszéljék és csillapítsák.. Vájjon a lélektan szabályai szerint e föladatot megkönnyítenék-e és a parlamenti tárgyalásoknak nyugodt lefolyását előmozdítanák-e azok a kormánypárti urak azáltal, hogy már előre öklöt mutogatnak az ellenzéknek? (*Élénk derűtség.*)

Azt hiszem, az emberismeretnek nagyon csekély mértékével meglehet győződni arról, hogy ily eljárás éppen annak előidézésére alkalmas, a mitől az illető urak a parlamentet meg akarják óvni.— Hiszen a miniszterelnök úr maga mondta, hogy, ha azt várjuk és azt óhajtjuk, hogy valaki menjen, hát bizony nagyon nehézé teszszük ezt reá nézve, ha abban a színben tüntetjük fel őt, hogy ezt megfélemlítés hatása alatt tenné. Helyes; de én erre viszont azt mondom: arra, hogy valaki valamit abbahagyjon, valamit ne tegyen, a legrosszabb eszköz, ha megfenyegetjük az illetőt, vagy abban a színben tüntetjük fel, mintha megfélemlítés hatása alatt hagyná abban, a mit különben tett volna. (*Élénk helyeslés és tetszés.*) Ezek az indokolatlan fenyegetések

csak azért nem sértők az ellenzékre, mert a véderő-vita óta a kormánykörökben beütött magasabb bölcsességnek és finom tapintatnak ismét oly jelenséget mutatják, mely még e komoly időkben is a mosolyt keltő epizódok közé tartozhatik. (*Élénk tetszés.*)

Az ellenzék a maga kötelességét nagyon jól ismeri. Tudja azokat a formákat is, melyek közt e kötelességét teljesítenie kell* Ismeri azokat, a nélkül, hogy e tekintetben akár oktatásra, akár fenyegetésre, akár bármi néven nevezendő útmutatásra a másik oldal részéről rászorult volna. (*Zajos tetszés.*)

Szerencsére, az ellenzék soraiban az a politika, mely a kormánypart kebelében a véderő-javaslat egyik részét sokakkal megszavaztatta; mely a kormánypartot a német nyelv kérdésében, a „csak azért sem“ politika követésére Vezette: ez az ellenzék soraiban már azért sem létezik, mert az ellenzék a maga elvi álláspontjaihoz, a maga elvi céljaihoz képest állapítja meg eljárását és annak formáját és azok a vaklövések, melyeknek moráját hallottuk, azok mind megannyi szükség nélkül és a jelenlegi pénzügyi viszonyok közt alig megbocsátható hiábavaló puszkapor-fogyasztások. (*Élénk derűtség.*)

És most, miután nagy vonásokban megpróbáltam önök elé állítani ama helyzet eredetét és jellegét, melylyel szemben állunk és a feladatot, melyet e helyzettel szemben teljesítenünk kell, eljutottam beszédem befejező részéhez. (*Halljak! Halljuk!*)

Reformokat ígérnek a belügyek terén. Ezek szükségesek. Ezek, ha helyes alakban kerülnek a parlament elé, számíthatnak támogatásunkra. De csupán belügyi reformokkal a nemzet jelenlegi állapotának

sérelmeit orvosolni nem lehet; Nagyobb erély, nagyobb önérték kell a nemzet képviseltetésében kifelé. *(Élénk helyeslés.)* Nagyobb erély kell a nemzet jogainak, a nemzet elévülhetetlen követelményeinek érvényesítésében a közös ügyek terén és különösen a katonai politikában. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

A miniszterelnök úr azt mondotta Nagyváradon, hogy ő azoknak egészségére üríti poharát, a kik akarják azt, a mire nagy szükség van: a jó egyetértést a haza polgárai és a hadsereg között. A miniszterelnök úr, természetesen, azt hitte, hogy ő ezzel önmagára és saját pártjára üríti e poharat.

Ebben, t. választóközönség, igen nagyot téved a t. miniszterelnök úr. Nagyon téved, ha azt képzei önmagáról, hogy ő az egyetértésnek fentartója a hadsereg és a nemzet között. Mert inkább ő az, a ki megbocsáthatatlan gyöngeségével minden viszálynak előidézője, mely a nemzet és hadsereg között felmerült. *(Igaz! Úgy van!)*

Igen, én is akarom a jó egyetértést, a nemzet és a' hadsereg között. Igenis, akarom ezt, de nem azon az áron, melyet a magyar nemzet, reménylem, megfizetni sohasem fog, belenyugodván abba, hogy e nemzet közintézményei, közjogi állása, nemzeti egyénisége ne részesüljön teljes tiszteletben. *(Hosszantartó zajos tetszés.)*

Állandó alapokra akarom fektetni a jó egyetértést a hadsereg és nemzet között, erre törekszünk már évek óta, és ezt érvényesítettük minden alkalommal, gondolom, megmaradva a mérséklet határai közt, sőt, megvagyok győződve arról, megmaradva a hatvanhetedik kiegyezés által szabott határok között. Mi ezt az

egyetértést arra akarjuk alapítani, hogy távolíttassék el mindaz, a mi még ma hadseregünk intézményeiben Magyarország közjogi állásával teljesen össze nem egyeztethető, a magyar nemzeti önértetet sérti s a hadseregnek a magyar nemzettel való identifikációját megakadályozza vagy megnehezíti. *(Hosszantartó élénk helyeslés.)* Ez szerintem, az az ut, melyen politikusoknak és államférfiaknak az egyetértést a nemzet és a hadsereg között keresni kell. *(Élénk helyeslés.)* De azok, a kik minden áron kerülni akarják a pillanatnyi kellemetlenségeket; azok, a kik tizenöt esztendőn át semmivel sem tudták előbbrevinni a belső közeledést a nemzet és a hadsereg között; azok a férfiak, a kik nem arra használják fel befolyásukat az irányadó köröknél hogy őket a nemzeti aspirációk természetéről felvilágosítsák s megnyugtassák s így a nemzethez közelebb hozzák; a kik a véderő javaslatban foglalt merényletet megkísorították: azok a férfiak az ő bűnös gyengeségük által valódi okozói annak, hogy a hadseregnek általam elismert és tisztelt fényes katonai tulajdonságai, emlékei, s a magyar nemzet közjogi állása és jogos aspirációi között a teljes összhang még a mai napig létre nem jött. *(Hosszantartó zajos éljenzés és tetszés.)*

Mindezeknek a bajoknak, mindezeknek a bonyoldalmaknak útvesztőjéből csak egy menekülés van, és ez az, hogy ennek az országnak politikai tényezői, ennek az országnak egyéniségei arra legyenek eltökélve, hogy a politikai pályán a nemzetet, csak a nemzetet és ismét egyedül a nemzetet és semmi mást ne szolgáljanak. *(Szűnni nem akaró viharos éljenzés és zajos tetszésnyilatkozatok.)*

TARTALOM.

	Oldal
Előszó.....	III
A zene- és énekkadémiáról	1
A Deák-párt és a balközép fúziója	5
A keleti kérdés,	27
Interpelláció.....	39
Vám- és kereskedelmi szerződés Ausztriával.....	55
A Lloyd szubvencziója.....	81
Pénzügyi és politikai deficit	95
Bosznia és Herzegovina közigazgatása.....	127
Reformokat!	147
A záróbeszéd	148
A fogyasztási adóról.....	216
A sikerről.....	237
Az uzsoráról	267
A záróbeszéd	286
A magyar címer.....	311
Kilencz év kritikája	329
Katolikus autonómia és vallásszabadság	353
A főrendiház reformjáról	303

	OMal
A közigazgatás reformjáról	389
A főispánok hatásköre.....	431
A Janszky-eset.....	459
Beszámoló Jászberényben.....	481
A demokráciáról.....	503
A véderő-vita (négy beszéd)	539
I. A véderő-törvényjavaslatról	541
II. A záróbeszéd	572
III. A 14. g.	624
IV. A 25. §	654
A rekonstruált kabinet.....	685
A véderővita után.....	719